LEONID LEONOV : VARAS

LEONID LEONOV

VARAS

VARAMU

LEONID LEONOV

VARAS

Romaan

Tõlkinud Otto Samma

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT" · TALLINN
1973

V 2
L 43

Originaali tiitel:

Леонид Леонов
Собрание сочинений
Том третий
ВОР
Роман
Издательство «Художественная
литература»
Москва 1970

Kunstiliselt kujundanud *Heino Kersna*

© «Eesti Raamat», 1973

7—3—2
134—73

Sulg käes, luges autor uuesti läbi raamatu, mis oli kirjutatud üle kolmekümne aasta tagasi. Nõnda ammusesse teosesse sekkumine on niisama raske kui teistkordselt ühte ja samasse ojja astumine. Ent alati on võimalik käia selle oja madaldunud sängis, kuulata kiviklibu rahinat jalge all ja heita kartmatult pilk võrenguisse, kust vesi on ära voolanud.

1959

PROLOOG

Ruudulise sügispalituga kodanik tuli tühjaksjäänud trammilt maha, pani paberossi põlema ja vaatas kiirustamata ringi, et selgusele jõuda, kuhu teda oli toonud number neliteist ja maailma kõige rahutum amet... Moskva oli siin märksa vaiksem, lösutas vaanelt kahe Semjonovskaja Zastava kivisamba juures, mis olid vanast hallitusest rohelised nagu spinatisoustiga ülevalatud kalaroog.

Nähtavasti oli ta siinseis paigus uustulnuk — ta vahtis kaua kõheldes ringi, nii et postimiilits hakkas tema suhtes õigustatud valvsust üles näitama. Ja tõepoolest, kodaniku välimuses oli midagi päevavarast meenutavat, kahtlust äratasid ka tema ümmarguste klaasidega prillid, justkui meelega nii suured, et saaks tallele panna seda, mis peaks kõrvalise pilgu eest varjatud olema, ja lõpuks viis ohtlikele mõtetele tema ilmselt välismaise päritoluga palitu kirevus. Muide, tundmatu lõug oli tublisti karva kasvanud, saapad polnud ammu viksi ega harja näinud, ja ligidalt omandas palitugi üpris kodumaise ilme, jättis koguni naljaka mulje — paistis, et ta on õmmeldud täikalt ostetud vanast suurrätist.

Pisut suitsu tõmmanud ja julgust kogunud, liikus sügispalitu joonelt miilitsasineli poole ja päris ükskõiksel toonil, et kas neid ümbritsev paikkond ongi see kuulus Blaguša. Vestluskaaslane kinnitas tema oletust, meelitatud sellest, et piki Izmailovo maanteed venivate näotute madalate majade rodu oli kiituse osaliseks saanud.

«Missugust tänavat te otsite? Neid on mul ju tervelt kakskümmend kaks tükki, Hapilovkaid üksi on kolm, ärge pange pahaks... Blaguša on ju suur!»

«Võib arvata, mida kõike teie rajoonis küll ei leidu!...»

«Väikselt on ikka tõesti kõike,» muheles militsionäär, väga rahul vestluse käiguga.

«Küllap nende hulgas on varaste kortereidki?» püüdis sügispalitu pärida häälega, mis mingit erilist huvi välja ei näitaks.

Militsionäär tõmbas silmad kahtlustavalt pilukile, aga samas jäi tulnuka õnneks päratu suur tühjade tünnide koorem trammiteele ratastpidi kinni . . . ja tünnid veeresid rõõmsa mürinaga sügisesse porri. Sündmus võimaldas sügispalitul õigel ajal kõnniteele taganeda ja ükskõikse näoga edasi liikuda, siksakilises suunas.

Kogu teekonna ajal ei elustanud miski tema murelikku nägu: Blaguša armetud argipäevad on üheülbalised. Suviti on siin vähemalt palju rohelist; igas aiakeses kökerdab silmalõbuks paplikene ja närvetub viljatu sõstrapõõsas, mis kõlbab vast ehk ainult selleks, et Blaguša vinditav sukakuduja saaks tema lehtedega viina suupärasemaks teha. Täna aga paterdavad härmatanud rohul haned, ja pole kedagi, kes neid alla ajaks, ja mõlemal pool konutavad käsitööliste sügisvihmadest nukkerhallid maasse vajunud hurtsikud. Blaguša lohutut väljanägemist ei leevenda ei värvikas trahterisilt ega hallast kahvatanud rohi.

Alles peaaegu tühjal põiktänaval nägi sügispalitus rändaja üht puldaniriidest nokkmütsi ja roheliste sääresidemetega kodanikku, kes paistis juba oma eluteekonna viimaseid päevi veetvat; too mees istus vürtspoe trepil ja vahtis lähenevat ruudulist sündmust unise pilguga. Ja kuidagi kujunes nõnda, et kumbki neist tundis vajadust paar sõna vahetada.

«Tulite vist värsket õhku hingama?» küsis sügispalitu, peites silmi prillide ilmetu läike taha, ja võttis istet. «Jälgite aja voolu, puhkate vaevarikkast tööst?»

«Oh ei, viina lubati poodi tuua, ootan,» vastas mees kähinal. «Aga mis teil meie kanti asja oli?»

«Käin niisama . . . teie paiga nimi on hästi mokkamööda! Bla-gu-ša, see on midagi sihukest ürgvenelikku: kindlasti nimetatakse nüüd ümber!» seletas sügispalitu nagu aru pidades ja pakkus paberossi, mille vanamees imestamata ja tänamata vastu võttis. «Vaikne on teil, pole kisa ega kära.»

«Surnuid viiakse meilt mööda, sellepärast ongi vaikne. Veetakse punaseid ja igasugu muud karva rahvast. Nii et elame tasapisi . . .»

Jutt ei võtnud vedu, päev kiskus õhtule, ja Blagušasse kõndima tulnud rändajal hakkas külm: juba kaugel hoo sissesaanud tuulel oli tühi asi palitu viledaks läinud suurtest ruutudest läbi puhuda. Ta tegi katset sõnaahtrat naabrit jutule avatleda.

«Saagem tuttavaks! Firsov on minu nimi . . . olete ehk trükis nägema juhtunud?»

«Eks neid nimesid ole igasuguseid . . .» ütles käsitööline tuimalt. «Õel oli Kaasanis ka üks sihuke hõimlane . . . Näh, ei,» takerdus ta. «Ei, selle nimi oli ikka vist Fomin . . . Fomin, jah.»

Sellega nende keskustelu lõppeski, sest mine sa tea, mis mees see Firsov õieti on, ta kas nuhib salajasi südame- ja mõistuseasju või tahab puustusmaale midagi ehitama hakata, palagani üles panna, lubamata nukud kotiga kaasas. Näe, nõudliku pilguga valib ta Blagušas parajat lagedat paika, et püstitada sinna seni olematuid maju keldrite, pööningute ja õllepoodidega, lihtsalt urgastega, kus saaks üksinda elada, — tahab majutada sinna kummitusi, kes on temaga kaasa jõlkunud. «Las mõnulevad päikese käes, õitsevad ettenähtud aja nagu inimesed ja kaovad unustuse hõlma, nagu poleks neid olnudki!» Juba ammu elule ärganud, tunglesid nad kannatamatult oma looja ümber, külmast lõdisedes, vaikseks jäänud, nagu kõik maailmas, mis ootab lihakssaamist. Kaotanud lootuse, et täna peatäie juua saab, oli juba ammu ära läinud Firsovi vestluskaaslane, kirjamees aga istus ikka edasi, silmitsedes saabuvat hämarust. Ja kuskil tema sisimas voolas juba oodatud põletav mõttenire, viljastades ja rõõmustades.

«Vaata, siin laiub lage maa, et siin sünniks inimene, kannataks niikaua, kui tema mõõt on täis, ja lõpetaks elupäevad. Mine ometi, võta vastu oma valdused, astu julgemalt! Üleval, maailmaruumis tormlevad igasse kaarde tuhandekordselt korduvad tähed, all aga on ainult inimesed . . . ent kui hale tühjus valitseks siis, kui neid ei oleks! Täites enda olemasoluga, kangelastegude ja kannatustega maailma, lood sa teda uuesti, sina, inimene . . .

Seisavad majad, painduvad sügismaru käes puud, jookseb külmetav peni ja läheb mööda inimene: kui hea see on! Klaashapraks jäätunud lehed liuglevad, kuhjuvad sahisevaiks hunnikuiks . . . ja ainult inimese olemasolu põimib kõik kindla ja targa sõlmega ühte. Kui poleks trepiastmel istumas inimest, kes mõtlikult jälgib asjade käiku, — ei lendaks puudelt viimased lehed, ei kihutaks neid nähtamatu vitsaga üle lageda välja tuul — sest maailmas ei pea midagi sündima, kui pole kedagi, kelle jaoks see sünnib!»

Eespool jagunes mitmeks haruks madal jäärak, kaugemal laiusid kapsamaad, nende taga kadus madala taevakummi alla linnaäärne kidur metsasalu, udu tõttu vaevalt nähtav. Oli vinge mardikuu künnis, päike keeras oma palge maa pealt ära, jõed tõttasid end pakase eest kaitsva soomusega katma. Taevast alla libisedes tantsis õhus esimene lumehelve: Firsov püüdis ta peole ja vaatas, kuidas see sooja käes sulades muutus pisara sarnaseks . . . Äkitselt hakkasid linnud nagu nõelahmakad lageda välja kohal tiirlema, kuulutades kähinal talve tulekut. Külm ja pimedus uhkasid Firsovile näkku, ja seejärel tajus ta oma hinges ühtaegu magusat ja ängistavat tühjust, talle juba kogemustest tuttavat tunnet: nii oli varemgi juhtunud, kui temas teiste raamatute jaoks oli küpsenud käputäis inimeste saatusi.

Ja siis nägi Firsov otsekui ilmsi —

ESIMENE OSA

I

Nikolka Zavarihhin ärkas alles siis, kui teda vaguni ühtlane võnkumine enam ei hällitanud. Ta haigutas ja ringutas ning laskis enese suitsuses umbses õhus ülemiselt riiulilt rippu. All polnud näha ühtegi reisijat, aknast vaatas sisse Moskva. Ikka veel unenäomälestuste võimuses, hakkas Nikolka koos asjadega välja minema. Kibe suits ja sadav lumi lõid tema öö jooksul lõtvunud keha lõplikult virgeks. Pakke käest panemata vahtis Nikolka umbusklikult ringi, ja kuigi tema silmade ees seisid ainult suure linna tagaõued — kaugusse põgenevad tüütult nukrad teed ja semaforid, vastu aovalguses taevast ähmaselt paistvad tulemüürid, nende peal mustunud vapid ja nüüd juba surnud keisrikoja-varustajate nimed, hakkas teda see vidune ülevus jälle erutama.

Vahetevahel läks lumesadu päris tuisuks, aga saabunu nägi kõike enda ees teravalt ja selgelt nagu läbi suurendusklaasi. Ümberringi kõrgusid ükskõiksed tahutud kividest mürakad, neid nühkis lakkamatult edasitagasi liikuv raud, hõõrudes ja ise tolmuks hõõrdudes. Nähtavasti seda matkimaks tegid inimesedki tohutul hulgal tarbetuid liigutusi, ja Nikolka, kes oli ise kaugest kubermangust tulnud turske mees, vihkas neid kui põdura, lühikese elueaga olevuse krampe . . . Aga iga kord, kui ta linna tuli, alistas teda selle võidutsev ja hukutav ilu, ja siis tundis ta kogu kehaga, et nende võlude taga on tema jaoks üles seatud püünis. Ja alati seisis ta enne tänavate labürinti minemist sedaviisi minuti või paar ning tegi kindlaks, missugune on õhk ja ilm; kuna Firsovile olid teada mõned tema vallutajakavatsused, ei nimetanud ta teda asjata nuuskuriks võõra linna väravas . . . Nikolkas oli nüüd kõik väga imposantne: tema nõtke keha, mis oli valmis iga hetk

teist inimest lööma, julmade sinisilmade varjutatud valgus, barbaarsed ilustused vägevatel viltidel, lepakoorega pargitud nahkkuub, niisama ruuge kui männid päikese loojangu ajal, nagu lauludes öeldakse, rääkimata juba külalabakute kütkestavast kirjast... Seekord jäi ta seisma, kui oli vaevalt kümme sammu edasi läinud, vapustatud tema silme ees avanenud vaatepildist.

Lohutus hallis aovalguses istus s e e s a m a, kes tema arvates alles oli unenäos temaga koos olnud, ja nuttis keset tühjaksjäänud platvormi. Kohev pearätt oli õlgadele vajunud, läikivmustadele siledatele juustele lendas lumeräitsakaid, karusnahkse kasuka hõlmad olid äärmisest meeleheitest laiali. Pisarad tegidki ta esimesest pilgust omaseks Nikolkale, kes oma senises lühikeses elus oli küllaga häda ja viletsust näinud. Kaasasündinud umbusk naiste suhtes, kelle eest ta alateadlikult oma jõuvaru hoidis, andis aset pöörasele härdusele. Tundmatu põletav ilu sähvatas talle vastu silmi, ja ta ei püüdnud enam tagasi tõrjuda seda võlu, mis oli äkiline nagu õnnetus ikka.

Ta ei jõudnud midagi küsima hakata — naine ise külvas ta sõnadega üle; nendes sisalduvat palvet varjutas meelehärm tema maameheliku pikaldase taibu pärast. Naine näitas käega kuhugi tuiskavasse lumme, ja tema tööst rikkumata küünte kahtlane roosa värvgi ei pannud Nikolkale enam aru pähe. Niipea, kui ta taipas, et üks hulgus oli äsja naise kohvri ära krabanud, kadus lihtsameelset meest päästa võiv kahtlus hoopis. Ta viskas tundmatu jalge ette oma suure lillelise reisikorvi, — ja koos sellega südame!..., hüüdis, et naine seda valvaks, ja tormas kriuksuval sammul tuisu sisse taevase unelma maist vara otsima

Tema ülesköetud fantaasia näitas talle, et keegi jookseb vagunite vahelt läbi, püüdes aega võita ja tagaajaja käest pääseda. Viha ja vaimustus pikendasid Nikolka sammu. Alles siis, kui ta sellele mehele järele jõudes temas vahetuse lõpetanud brigaadi konduktori ära tundis, jäi ta seisma, et otsmikult higi pühkida ja hinge tõmmata. Ta ei kahelnud enam, et ta oli narristi talitanud, ega tõtanud vanasse paika tagasi, kus kaastundmus oli tema üle võimust saanud... kuigi oleks olnud praegu päris tore sellel tema viletsat varanatukest himustanud

naisterahval õlast kinni hakata ja talle silma sisse vaadata. Veel kord oli tõestust leidnud vaarisa hoiatus, et linna ei tule uskuda isegi siis, kui ta on häda sees.

Vahepeal tihedamalt sadama hakanud lumi oli juba jõudnud kerged risti-rästi jäljed peaaegu kustutada.

«Ümberringi on kõik üks silmapete...» mõtles Nikolka valjusti, kui ta oli vanasse kohta tagasi tulnud, ja lai suu venis muigele, huuled nii kõvasti koos, et sinna noateragi poleks vahele mahtunud.

Viha läks üle, see asendus põlgusega. Ta võttis kasukataskust veel allesjäänud pooliku kodus küpsetatud piruka ja näris ägeda rahuga, sügas põsel habemetüügast ja vahtis ringi, saadud õppetunni eest tänulik. Vihase kolina ja mürinaga sõelusid teedel järelejätmatult manööverdavad vedurid, ja üks neist, mis oli Nikolka kohale vedanud, rind kummis ja õlipiisad kerel nagu higitilgad, sõitis pirukat söövast noormehest mööda, — sööja peaaegu ei nihutanudki end eemale. Kuskil ligidal plärises kell, kime heli peksles meeleheitlikult nagu kinnipüütud lind. See kõik kõlas ilusasti kokku talle parajasti meeldetulnud vanaisa õpetusega.

«Ainult see seisab kindlalt, mida inimene puutunud ei ole,» rääkis kadunuke, kui kirjaoskamatu kutsari konarlikku keelt natuke siluda. «Terves maailmas pole peaaegu mitte midagi muud päris ehtsat kui taevatähed; me näeme aina rohkem seda, mis on kätega tehtud, ja ükskõik mida inimese ahned käed ka ei puutu, kohe tabab seda surmlik ablas rahutus. Hoia end ajaliku eest, pojapoeg, püüa igavese poole!»

Jahtunud ettekujutusvõimega püüdis Nikolka mälus taastada teda petnud võõra naise tundemärke, kuid ei suutnud enam leida tema ahke ja ühtlasi nukra ilu kohta sõnu ega võrdlusi. Sellest hoolimata jättis see naine temasse jälje kuni hauani, ja tuleb märkida, et ta kõigile naistele, keda ta parajasti kaisutas, omistas selle jooni, kes oli põgusa pilguga ta igaveseks vangistanud... Linna tulles oli tal seekord ainult üks plaan, olgugi laiaulatuslik: natuke kosuda kodumaise kaubanduse vallas, mille torm oli lagedaks teinud, jõuda kõigist ette ja saada kuulsa kaupmeestesoo esivanemaks — habe suus ja saterkuub seljas, nii nagu neid kujutati vene perekonnaportreedel, ja mine tea, ehk saab kanepi

või lina või mõne muu kaubaga välismaalgi oma tundmatule kaugele maanurgale kuulsust tuua... ta teadis aga, et kui t e m a peaks ükskõik missuguses selle teekonna punktis teda hüüdma, siis hülgaks ta ilma kahetsuseta firma ja usu, ajaks panthabeme maha, ja seda ainult selleks, et teda kätte saada ja kustutada kunagi jaamas pealetulnud raevu.

Ajalugu aga sekkus teisiti Nikolka saatusesse, murdis ta maha juba teekonna hakul ning lohistas mitmesugusel moel tema keha oma kärestikulist jõepõhja mööda. Aga vanuigi tuhmunud elukogemustest säilis ka siis vististi ainsana see üks noorusenägemus... Pärast ränka laagripäeva tuli talle vahel peale lämbe, kõike segamini pöörav udu. Siis sulges olematu firma pea ja vene lina peremees laealusel naril silmad ning vana Nikolai Pavlovitš Zavarihhin lebas kaua aega liikumatult nagu surnu. Ja see oli tema ainus rõõm.

Ja kuigi t e m a vaevles, neimas ja langes ning kõdunes siis päris ligidal, see kaunis Manka Vjugá, kohtas Nikolka teda ainult üks kord elus, ja sedagi Firsovi andestamatu kirjamehe-lohakuse tõttu.

II

Seal Blagušas, Šišovi põiktänava keskpaigas elutses ühes kiviurkas juba ammust ajast Nikolai Zavarihhini onu Jemeljan Puhhov, lukusseppmeister ja inimene. Nikolka onu ametist andis teadust värkstoa ukse kohale viltuselt kinnitatud silt. Selle peal vasakul pool asetses teadmata otstarbel ookerkollane türklane, kes tõmbas piipu; paremal pool mültas rikkis priimus; nende ühises suitsus, Blaguša kuumusest ja sadudest tükati lahti koordunud, paiknes imelik sõna P t š h o v. Kuus aastat tagasi oma käega uut silti maalides oli Jemeljanil meelest ära läinud, kuhupoole «y» konks tuleb teha, ja ta tegi «y» asemele «ч». Nii ta saigi ümbruses tuntuks meister Ptšhovina, kes oli üks ilma kavaluseta selget ja õiget teed käiv inimene, ja isegi tema südamesõber Mitka Vekšin ei teadnud Ptšhovi tummast ja arusaamatust elust rohkemat kui muud teised inimesed. Kõik tundsid Ptšhovi ainult nende vigurijuttude järgi, millega ta

naabrite uudishimu tagasi tõrjus; nii näiteks rääkis ta, et tal elab kõrvas keldrikakand, kes on sinna juba ammu pugenud, siis kui meister Ptšhov alles kõvasti viina viskas, ja see putukas pidi hakkama paha ilma puhul roomama, ja siis valutas tal peas p õ i k i, kuni päike jälle välja ilmus. Teati, et ta elab juba ammust aega üksiklase elu koos oma rauakoluga, millelt ta ongi üle võtnud sõnaahtruse ja kinnisuse; mõned oletasid, et Ptšhov pärast kroonuteenistust proovinud mungamütsi kanda, mis tema pähe aga ei sobinud ja ta pidanud longates põgenema: kloostris olla ta oma jalga vigastanud. Pärast seda oli Ptšhov kuulu järgi peatoidust hankinud stantsimistehases, see olnud talle aga v a e v a l i n e, ja ta karanud sealt ära. Selle järel, pärast mitut tumedaks jäänud aastat, hakkaski sildil omatehtud türklane piipu tõmbama, tuues Blaguša igavusse elevust ja rikastades vaatama juhtunud kirjamehe märkmikku. Muide, ajapuuduse tõttu ei kannatanud Ptšhov sugugi üksinduse käes. Ilma kooliharіduseta, ainult natuke õppust saanud, teadis ta ometi kaunis palju, küll aga omamoodi, ja pidi koguni joonistest a r u s a a m a. Tema mõistusel, nagu kätelgi, oli haruldane omadus — igas tegevuses häid tulemusi saavutada. Ta oskas samovare tinutada, hambaid välja tõmmata, kroonlühtreid hõbetada, koeranaelu tohterdada või sopajoodikuid tõvest parandada. Vaevalt oli Ptšhov jõudnud kohalikele elanikele oma mitmekülgseid oskusi näidata, kui tänuliku Blaguša viimanegi asukas sellest imestanud oli ning teda suureks meistriks tunnistas. Tuli nii välja, et kui poleks Ptšhovi, saaks Blaguša hukka, ja ilma Blagušata poleks Moskvagi enam päris Moskva!

Ptšhovi nõgise laega ubriku alatises hämaruses vuhises ühtelugu priimus, soojendades teekannu või jootekolbi, ja pihtide kohal kriiskas meeleheitlikult peremehe jämedatoimne raspel. Siin oli kõigel — isegi temal endal, paksude kulmude ja mustade juustega lonkuril — maamehed lähevad hilja halliks! — vanu tinutisi sööva kibeka kõrvalmaiguga soolhappe lehk. Nurkades roostetas rauakoli ja ajas aevastama, heatahtlikku tähelepanu palus mõlkis küljega samovar, pimedasse oli peitu pugenud mingi ratastega masin, millest ei saanud aru, kas ta on mõne teise masina osa või ise tervik. Nende ebardite

hulgas õiendas praegu meister Ptšhov ning äsja saabunud õepoeg istus siinsamas ligidal ja patsutas käpikuga vastu väikest alasit.

«Selles äravarastatud korvis oli mul sinu jaoks külakosti . . .» kurtis Nikolka hommikusest sündmusest rääkides, kuid oma vahelejäämise asjaolusid ta ei nimetanud. Aknad olid täis tuisanud, aga ikka veel sadas sinna tuulest aetud lund lisaks. «Näe, tuleb nagu kotist: saame ilusa talve! Noh, ma pean nüüd minema . . .»

«Kas emal oli ka kerge surm?» päris Ptšhov lahkumiseks, ise praeahju neetides.

«Üleüldse polnud viga. Taevaminemise päevast jaanipäevani vaevles terakese, seda küll . . . ja sellepärast ma ei saanudki varem tulla. Tahan sugu kaubitsema hakata, kas sa, onu, annad oma õnnistuse?»

Onu ei vastanud: emapoolse suguluse peale vaatamata valitses nende vahel ükskõiksus ja vaen. Ptšhovile polnud sugugi meeltmööda Zavarihhinite perekonna ahnus: nemad tahtsid iga päeva ruttu läbi elada, nagu oleks see võõras ja varastatud. See oli visa hingega suguselts, kärm elu vastu, halastamatu ligimeste vastu. Vanaisa, isa ja pojapoeg — kõik kolm seisid Ptšhovil meeles nagu tõrvatud tammepostid. Kui saatus neile hoope jagas, ei nurisenud nad, vaid pugesid jälle lagedale, ei vajanud kellegi abi ega kaastunnet. Oma jõust joobunud Nikolka ei märganudki onu vaenulikkust: et oma teelt mitte hälbida, ei tundnud ta eriti huvi inimeste vastu ja tema enda tunnistuse järgi ei soetanud ta oma hinge suurde suhvlisse ülearust prahti.

«Kae, kui palju sul igasugu trääni on . . . võiksid muist välja visata, ei pääse muidu läbi. Eks su töö ikka ole üks tüütu ja tahmane nokerdamine: ise taod enesele vastu kõrvu!»

Õepoeg tõusis püsti ja tahtis juba kasukanööpe kinni panema hakata, aga uks läks lahti ja sisse astus üleni lumine pikk kogu, seljas maani kasukas nagu vanausulisel ja paslik peas. Pasliku alt tuli nähtavale terav, ebamaise ilmega nägu ja nii must habe, et see paistis külgekleebituna. Vanamees mutsutas ja maigutas suud ja ta pilk eksles nurki mööda ringi. Kui tema jäiselt hoolimatud silmad Nikolkat riivasid, tundis too, et talle kummaline masendus peale tuleb.

«Tervist, Ptšhov . . .» urises külaline ja köhatas, et hääl koledast kärinast puhtamaks saaks. «Muudkui vireled siin peidupaigas. Kulmud nagu puhmad silmade peal, tüssama oled kange mees!»

Ptšhov aga õiendas vaikides kruupingi kohal.

«Nojah, sina räägid,» ütles ta Nikolkale, külalise teretust tähele panemata, keeras ainult näo tema poole, «et koli tuleb välja visata!» Ta noogutas nurgas seisva rauahunniku suunas. «Aga näe, siin ta on, väike vigur, aga mis sa teed, kui paika pole parandamiseks kuskilt võtta? Ja ära sa minu tööd ilmaasjata laima: mul on ju kõlks ja kopik! Päeva jooksul kõlksutan neid hea portsu kokku . . . saab ilma kuritegevuseta ju ka elada!» lisas ta lõpuks ilmse vihjega, ja Nikolka vaatas altkulmu kahtlustavalt vanameest, kes aeg-ajalt silmi pilgutas.

«Mis asja see sul siin vahib?» küsis külaline kõlatult, nooksates peaga Nikolka poole. «Vaatan juba tund aega aknast sisse: muudkui istub ja istub, häbematane!»

«Sugulane . . .» kägises Ptšhov vastu tahtmist. «Õepoeg, tuli maalt.»

«Ah et päris uus alles!» Väleda liigutusega torkas külaline oma kõva sõrme vastu Nikolka väljaõmmeldud särgi rinnaesist. «Kae, kui paksuks söönud enese, leiba on volilt käes olnud!» naeris ta ja tema naeru põimus vana külmetusest tekkinud kähin; ta ajas enese Nikolka ees sirgu ja oli näha, et ta on alles toreda rühiga taat. «Kui sul, noormees, elus külm kallale kipub, tule minu juurde sooja: Artemi noalaevas jätkub kõigile ruumi!» Äkki võttis ta märjaks sadanud hõlma alt puskariajamise aparaadi peenikese jahutussiu ja ulatas Ptšhovile. «Säh, paranda ära . . .»

«Ajad ikka veel, Artemi?» muigas Ptšhov kaunis virilalt, kuid võttis siu vastu, ja kohe kargasid kõik ta tööriistad selle kallale; see vingus ja vilistas Ptšhovi mustade käte vahel, ja varsti oli ta jälle valmis rõõmumürki läbi ajama. «Tood ise endale õnnetuse kaela!»

«Ära hirmuta! . . . Mitka lasti välja, kõhnaks jäänud teine. Küsis sinu järele, et kas priimusesepp ikka elus!» teatas Artemi uudist ja ootas, et Ptšhov hakkab lähemalt pärima, too aga oli vait. «Küll tuiskab täna! Tuiskab su kõige türklasega kinni, küll näed!»

«Kõik tuisatakse kunagi kinni . . .» kostis Ptšhov

kuivalt ja näppis tööpingilt kättesattunud tahti niitideks.

Külaline hakkas ära minema, aga uksekell kõlksus ja sisse astus veel üks isik. Üleni lumine, ootamatu, seisis lävel ruuduline sügispalitu nagu hirmutis ja püüdis higiseks läinud prille puhtaks hõõruda. Lühinägelikult silmi kissitades vaatas ta rattaga masinat, ja tundes siginenud vaikuses vaenulikkust, hakkas ebakindlalt ja katkendlikult rääkima.

«Vaadake . . .» alustas ta ja köhatas, et väärikust säilitada, «mul oleks just vaja priimust parandada! Alles eile oli terve, aga nüüd, teate, hakkas ülevalt petrooleumi välja ajama ja ei põle.»

«Näidake, ma pean teie priimust vaatama,» vastas Ptšhov mornilt ja tuli kruupingi tagant välja.

«Niisugusel juhul toon ta kunagi möödaminnes teie kätte. Mu nimi on, teate, Firsov . . . ma elan siin lähedal,» hakkas külaline kahtlaselt kiirustama. «Kui juhtun mööda minema, toon üksiti siia . . . aga praegu astusin sisse, et tutvust teha. Kus on ikka hanged, kas teate!» Lõpuks ei kannatanud ta enam vaenulikku vaikust välja ja hakkas ukse poole taganema, selg ees, ning peaaegu jooksis Ptšhovi juurest minema.

Artemi sööstis akna juurde, kuid ei näinud ruudulist palitut isegi mitte nii kaua, kui see üle tänava jõudis: lumi oli akna kinni tuisanud.

«No on tüüp!» jõnksatas Nikolka pärast minutipikkust vaikust.

«Muudkui nuhivad ja vahivad! . . . Äh, mul peas lõhub külma pärast, Sahhalinil külmetasin ära, näe, muretsesin pasliku,» torises Artemi rahulolematult, tõmmates pasliku mütsi ja habeme peale. «Hoia ennast ja vaata ette, Ptšhov!»

«Pole mul siin midagi ette vaadata, minu elamine on nähtaval! Minu elu näevad kõik!» pomises Ptšhov presentpõlle eest ära võttes.

Ptšhovi rauatöös oli kätte jõudnud keskpäevane lõuna- ja puhketund. Ta kustutas põleti ära ja seisis pisut aega, nagu oleks tahtnud silma järgi määrata, kui palju müra on veel peidus värkstoa rõske seina ääres vedelevais vanarauahunnikuis. Ta näost oli näha, et ta pingeliselt mõtles ja kuulatas.

«Kas kõrvas roomab jälle?» naljatas Nikolka, kui Artemi oli ära läinud, ja tõusis pakult püsti.

«Mängib, mängib, mis tal muud! . . .» vastas Ptšhov samal toonil, kuid mõtles ise Firsovi peale: külalise välimuses ega kulunud riietuses ei leidnud Ptšhov midagi laiduväärset, ja kuigi Firsov oli visiidi ettekääande ilmselt välja mõtelnud, kahetses Ptšhov nüüd, et ta polnud selle mehega pikemat juttu teinud.

«Meister Ptšhov, inimene Blagušast!» kirjutas Firsov oma jutustuses aasta pärast suure vaimustusega. «Kui vajalik oli inimestele see kohmetusse viiv läbitungiv pilk rippuvate tatarlasekulmude alt, — nende kohta ütles Moskva põhjakiht, et ta määrivat neid vuntsipumatiga. Tema juurde tulid inimliku sõna järele kõik, kes ülekohtu pärast vingerdasid ja olid solvumisest uhked, häbituse viimsesse kindlusse aetud, enesesse ära kadunud. Vahel Ptšhov muigas nende üle, aga tema käsitas elu kõigis selle avaldustes, mitte üksi ülesmäge minekul, vaid ka langemisel, ja sellega oligi seletatav tema harjumus kogu maailmale naeratada. Ta ei tõuganud ära Mitkat, kui see oma hingetormidest laastatuna ja hüljatuna kord öösel tema uksele koputas. Ta ei kihutanud minema ka Ageid, kuigi soovis talle surma nagu ema soovib värdjale. Ta andis hiljem peavarju põhja tõugatud Puglile ja toitis teda oma kätetööga. Ja veel paljud teised, kõige sõnaahtramad ja kõige mannetumad maistest inimloomadest, leidsid Ptšhovi juures hoolitsust ja ta ei teinud neile iial liiga.

Oma sisimas oli ta rahulik, nagu ikka on rahulikud inimesed, kes kaugele näevad. Kuna Ptšhovile oli omane kalduvus keskenduda ja vaikida, hakkas ta juba noorest peast armastama puutööd, talle meeldisid isegi laastud, mis rõõmsalt ja lõhnavana treipeitli alt tulid. Vargsi uskus ta, et on olemas maa, kus kasvavad kuldsed pajud ja hõbekurgulised linnud päevad läbi lõõritavad. Ja kas mitte sellepärast, et hiljem viljakamalt nautida suurt vaikuse hüvet, ei pühendunudki ta lukksepaametile ja rahutute inimestega läbikäimisele?»

«Ja kui ta lõpuks ihaldatud hääletuse saavutas,» oli öeldud Firsovi jutustuses, «ja lamas, sirge ja range nagu soldat tsaari ees, siis jättis kogu Blaguša oma tööd ja toimetused katki ja vahtis aknast, kuidas teda viidi

mööda seda lõpmatult pikka ja igavat uulitsat. Ja kirstu taga kõndis ainuüksi Pugl, sellest nüüd juba viimasest üksildusest metsistunud ja alla käinud. Ja kõik täheldasid omaette, et vanamehe südamesõber Mitka Vekšin ei tõtanudki teda surnuaiale saatma . . .»

III

Varastatud korvis polnud muud midagi kui Nikolka poolt kaasavõetud proovid kehvapoolse kodukandi parimatest saadustest — linast, vildist ja tikandiga maalõuendist. Mitte vargus polnud selle põhjuseks, et Nikolka lootused ja ootused linnas luhtusid. Zavarihhin käis oma vallast pärit inimesed läbi, ja need seletasid talle, et tema kapitalide summast, mis külas tohutu suur näis, ei piisa äri asutamiseks linnas . . . Muide, ilm oli muutunud, nüüd sadas lobjakat, ja Zavarihhin hakkas meelehärmis vinditama.

Õhtul onu juurest ära minnes liikus ta umbropsu agulitänavaid mööda ikka sinna, kus pimedam: ta häbenes oma ruuget maamehekasukat. Valgusevöötidest ligi tõmmatud, mis lõikasid läbi lumest heledaks läinud munakivisillutise, keeras ta paar korda ümber nurga ja teadis nüüd juba, kuhu ta läheb. Rohelise sildi all kiikus hämaras silmi pimestav latern. Tuul tahtis kas või jalust rabada, aga õllekeldri kiirgavad aknad, peaaegu ühel kõrgusel kõnniteega, seestpoolt higised, tõotasid sooja ja mõnu, Zavarihhin kohendas mütsi ja tõmbas kasukahõlmad koomale, mille tõttu ta näis äkki saledam ja pikem. Katuselt rabinal õlale kukkuvad sulanud lume tilgad kiirustasid teda libedaid astmeid mööda alla keldrikuuma minema.

Avar õllesaal oli tungil täis sööginõude kolinat, naiste naeru, korratut liikumist, kuivavate riiete, köögi ja tubaka lõhna. Poodiumil räuskas triibulises kuues labane komejanditaja kupleesid armastusest, plagistades tsaariaegsete lakk-kamassidega vastu põrandat. Ainult tagumises, kitsamas osas, kus valgus oli ähmasem ja külalised näolt tumedamad ja ohtlikumad, leidus vaba laud. Zavarihhin tegi kasukakaeluse lahti ja hüüdis kelnerit . . . Vintis seltskonnad hõikusid vastas-

tikku ühest nurgast teise, näägutades üksteist ja tülitsedes, kuid laisk sõim ei tõotanud veel pussitamist. Mitmekihiline suits keerles võltspalmi okste ümber ja varjutas inetuid pilte, mis olid kunstipärase hooletusega seinale riputatud. Tundus, et see õine pidu käib sügava, väljapääsuta kaevu põhjas; sellega juba harjunud inimesed ei vaadanudki enam üles. See kõik oli juhuslik pummeldaja publik, nagu seletas Nikolkale väsinud muigega kelner Aleksei, kah juhuslikult siia sattunud poiss, kae ühe silma peal, üleni plekiline ja rive nagu tema salvrättki.

«Ah et sa ise oled Saraatovist?» hakkas Nikolka tasapisi kohanema ja uuris ümbrust. «Rahvasuu räägib, et saraatovlased olla kiriku lõõtspilli vastu vahetanud . . . ega sina selles asjas osaline pole? Hea küll, hea küll, ära pahanda, ma tegin nalja. Sinu kandi mehed on kõik kaardi- ja kulli-kirja-mängijad, aga kuulukse head põlluharijad olema, hoolikas rahvas!»

«Meie aga oleme kõik ilma maata, ja onud juba pidasid kelneriametit . . . terve suguselts! Tellige ära, kodanik, mul pole aega . . .» põrutas kelner vihaga ja tahtis ära minna, aga Zavarihhin haaras tal varrukast kinni.

Äkki hakkas ta selles paigas, kuhu teda õnnetu juhus oli toonud, midagi halba aimama: teda ajasid ärevile kambad, kes istusid, pead koos, naaberlaudades. Muul ajal poleks Zavarihhinit siin miski kinni pidanud, isegi mitte makstud ja lõpuni joomata viin, aga praegu ei tahtnud ta vahetada kõrtsigi mõnu lumelõrtsise uulitsa, onu urkas ootava kõva aseme ja esimest korda elus teda tabanud suure kaotuse pärast kurbade mõtete mõlgutamise vastu.

«Kuule, sõber, mis rahvas see sul siin on . . . ega nad pussitama ei hakka?» uuris Nikolka, tõmmates Alekseid juba nagu oma poissi ligemale.

«Kes meil siin pussitama peaks?» naeris Aleksei puiselt. «Ei meil siin pussitajaid pole. See on teie poolt suur eksiarvamine . . . Lihtsalt laubane päev, eks igaüks taha murekoormat maha raputada, neil inimestel ju raske elu.» Kelner avaldas lühikese silmade pööritamisega oma kaastunnet. «Meil on siin v a r j e d e e, ja lõbusad naisterahvad, andke andeks, astuvad uulitsalt sisse:

publikum aga on meil täitsa puhas. Näe, kes seal nurgas neljakandilise palituga istub, see on raamatukirjutaja, justkui Maksim Gorki. Kae, kuda ta pliiatsiga oma paberit kriibib, kirjutab elust!»

«Kus, kus?» ergus Nikolka, sest tal oli naiivne ettekujutus, et kirjanikkudeks peetakse ainult neid, kes on surnud, kuid kelner tõmbas enese lahti ja kadus.

Ja jällegi: just see asjaolu, et mainitud suunas mitte midagi iseäralikku ei olnud, ainult see ruuduline sügispalitu, ja et tema ees laual ilutses üksnes vilets õllekruus ja tükkideks lõigatud vobla, hinna poolest kõigile kättesaadavat «sõstrasilmade» sorti, paistis Nikolkale kahekordselt kahtlase silmakirjalikkusena.

Nikolkale olid tuttavad suurte teede äärsed trahterid, kus möödasõitev väärikas rahvas sinaka peasuhkruga mõnusasti teed jõi ja soojendatud hapukapsasuppi lürpis, ja kui viinagi võttis, siis polnud tema lärmakus mitte kõlvatuist elukombeist tingitud. Siin aga vaatasid inimeste silmad vidus pilguga nagu betoonkatuse alt, kuhu oldi homse päeva kohtu ja tõe eest varjule poetud. Neile ei tõotanud head homne päev, kuigi ta tõmbas neid ligi nagu magnetmägi pisikest rauakildu. Inetu räuskamise ja praalimisega püüdsid nad pikendada äralendavaid hetki, sest pidevale langemisele võis lõpu teha ainult purukskukkumine. Tahtmatult äratasid nende tühjust ja igavust peegeldavad näod valvsust. Nikolka vahtis ikka veel arusaamatuses ringi, kui talle üks soo ja vanuseta kartlik kleepuv vari pakkus n u u s u t a d a; ta lõi selle olevuse oma vaenuliku pilguga minema, põlglikult, nagu õitsva tervisega inimene kunagi. Ja see vari hõljus laudade vahel edasi, kandes värvituis silmades tõbe nagu oma kauba silti... Nüüd tundis Nikolka vajadust asjale minna, tõusis püsti ja täheldas imestusega, et ta oli jõudnud tühja kõhu peale joodud viinast purju jääda.

Kui ta tagasi tuli, oli rahvast veel rohkem ning sagin ja lärm olid peaaegu kahekordistunud. Tundus, et köögist tulev mõrkjas vinu kohe kristalliseerub ja hakkab räitsakatena saepuruga ülepuistatud põrandale sadama. Natuke juba kodunenud Zavarihhin kolis teise lauda, vahekäigu juurde, et näha, mis poodiumil toimub. Triibulise asemele oli juba ammu tulnud tõmmu must-

kunstnik, tema järel tuli lavale tüse, Blaguša maitse järgi iluduseks peetav naine, suure dekolteega sirelililla sametkleit seljas. Madala, vahetevahel liiga kõrgele kippuva häälega laulis ta venivat sunnitööliste laulu, kord ristates käsi oma kõrgel rinnal, kord osavalt mängitud meeleheites neid kahele poole laotades, otsekui kinkides ennast kahele jässakale harmoonikamängijale, kes tema kõrval istusid.

Publik oli täiesti vakka jäänud. Lauljatar laskis oma lumivalgelt õlalt nagu maiuspalalt raske salli tasapisi alla libiseda ja käeviibetega mängijate hoogu taltsutades laulis ta oma hiilgenumbrit —

... patuelu võrku langes
sinu kaunis armuke!

Saabunud vaikuse järgi otsustades tunti ja hinnati siin teda, kuulsat saatuslikkude laulude esitajat, nagu oli öeldud omatehtud kuulutusel, Zina Balujevat. Esimeses reas istuv atleedi kehaehitusega austaja, pekešš seljas, ilmselt musta turu suurärimees, nõudis žestikuleerides lauljannalt ikka veel särtsu ja õrnust, keerutades oma jalustrabavaid vurre, ja üks lakkekrants, kelle peale rahvas sisistas, seisis tooli peal püsti, ise põhjalikult purjus, lõi takti ja nuttis sorinal oma kindlalt hukkaläinud elu pärast... Vintis peaga kaotas Nikolka kaunis ruttu igasuguse kontrolli enese üle, siin aga oli tal üleüldise vaimustuse mõjul eriline himu kogu inimkonna seast välja paista ja sel otstarbel korda saata midagi endisaja laadis, nagu näiteks aken puruks peksta, ja ta olekski seda teinud, kui muusika poleks mänginud; esialgu aga käskis ta silmade pilgutamisega ja mõlema käe vastavate liigutustega Alekseil talle lauale tuua kõik siin olemasolevad looduse annid. Just siis, kõige suurema möllu ajal, tuligi kõrtsi uus külaline, kes tõmbas Nikolka suureks meelehärmiks otsemaid kogu saali tähelepanu endale... kusjuures ka Nikolkal hakkas ängistav tunne, nagu oleks tulnukalt tema peale hoovanud vinget ja pidulikku tõmbetuult.

Ainult selle erakorralise ja nähtavasti ootamatu ilmumise tõttu ei saatnud lauljannat keegi käteplaksutamisega ega niiske pilguga, — ta ise kahvatas ja lõpetas kuidagi laulu ära ning jooksis kähku minema laudadest

tuhve mööda, mis tema all paindusid. Ja juba vaatasidki siinsed igapäevased külalised jõllis pilgul tulnukat, imestades millegi üle, kadestades ja hirmsasti ärevil olles; muide, mitte keegi ei julgenud talle otse silma vaadata. Pekešiga kaupmees vahtis ringi, otsides soodsat põhjust kadumiseks, ja tema suurepärased vurrud vajusid inetult rippu. Keegi sosistas «Mitka», kuid Zavarihhinile ei ütelnud see nimi midagi... See noor mees ise aga vääris tõepoolest erilist tähelepanu, teda oleks võinud pidada meeldivalt tagasihoidlikuks, kui tal poleks olnud seljas öökõrtsis ebakohast pesukarunahkset kasukat ja niisama kallist kübarat, — nendel särasid alles tillukesed lumekristallid. Samal määral kui kasukas õrritasid Zavarihhini hukkamõistvat pilku tema tillukesed väljakutsuvad pakenpardid ja üle kõrge otsaesise jooksev varajane haava-armi moodi kurd. Võis arvata, et keegi polnud eladeski teda näinud joobnuna, raevukana või nutvana. Ennekõike aga oli tema tagasihoidlikkuse või koguni loiduse tagant märgata võimet teha kiire, kuri ja täpne liigutus, nii et Nikolka kohe mõistis: selle mehega võib olla emb-kumb: igavene sõprus või võitlus elu ja surma peale.

Haaratud varjul oleva jõu kummalisest võlust, poleks Nikolkal koguni midagi selle vastu olnud, kui tulnukas oleks temaga viinaklaasi ja üksindust jaganud; ta tõmbas aga kohe kulmu kortsu, kui too mees ilma küsimata tema lauda istus, Zavarihhini asjad eemale nihutas ja lauaserva peale oma kübara pani. Jalamaid, mingit käsku saamata tõi plekiline Aleksei tema ette sidruniga tee, mis näitas, et see kalli kasukaga vägilane on siin tuntud ja et tema puhul kindlatest kommetest kinni peetakse. Ja äkki hakkas temas kõik — demonstratiivne hoolimatus elu hüvede vastu, ükskõiksus Zavarihhini laua ülikülluse suhtes ja veel kõige enam see kiretu pilk, suunatud kuhugi üle Nikolka õla — kõik see hakkas nüüd Nikolkat solvama ja vihastama ning ajas tal harja punaseks.

Valmis igasugusteks, kas või kõige hullemateks tagajärgedeks, keeras ta külje oma võistleja poole ja tõukas hakatuseks vihatud kübara küünarnukiga selja taha põrandale; see kukkus tasakesi — aga ise ta kuulis! — mustale saepurule. Võis väita, et mitte keegi kõrtsilis-

test sel hetkel üldse Mitka poole ei vaadanud, aga niipea kui peakate põrandat puudutas, sööstsid kõik, niipalju kui neid ruumis oli, alateadliku nõksakuga seda üles võtma ja tõmbusid tumeda ohkega tagasi, usaldades tõstmise kõige lähemal olijale. Zavarihhinit arvestamata oli Mitka vististi ainuke, kes selle sagina peale end ei liigutanudki, — vaevalt oli see hälin tema teadvuseni üldse jõudnud.

Nikolka hakkas naerma, paljastades oma valged, laitmatult terved hambad.

«Sul vist on seda va nodi üleliiga... kasukat ei hoia sa sugugi,» kallutas ta end sõbralikult ja võttis naabri varruka küljes ripendavast nahatükist kinni. «Sa võiksid kindlale tagasimaksjale õige laenu teha!»

«Jah, see mul juba vangimajast saadik...» vastas Mitka lihtsalt ja hakkas jälle üksisilmi kollast sidruniviilu vaatama.

Siis valas Nikolka oma kruusi õlut kuhjaga täis ja ulatas selle laia liigutusega naabrile, nii et vaht kukkus otse sidruniga tee klaasi: tema kostitas.

«Noh, võta aga võta, kuni ma pole ümber mõtelnud... joo, vennas!» pilgutas Nikolka kavalasti ja vaatas jultunult otse Mitka ülestõstetud silmadesse: neis helendas külmetama panev sügisene ilm, nad ei küsinud midagi, vaid hoiatasid, kuid Nikolka ei kartnud neid. «Joo, muidu joon ise ära. Ja teie ka seal — jätkub kõigile. Kalla aga kõrist alla, kõik on makstud... Joo!»

Too mees vaatas uurivalt Nikolka ninajuurt, kus kulmud olid tihedalt kokku kasvanud. Paistis, et ta uurib selle külarüütli loomust, kes äkki eemaldudes seina äärde seisma jäi; mees ise peaaegu kerjus, aga tahab Mitkale ning ühtlasi kogu sellele tumedale bandele oma laualt tasuta välja teha. Nikolka nägu läks alguses roosaks ja siis tulipunaseks ning näis pisut jämedamaks paisuvat. Ta kutsus neid põlgliku lahkusega, mis oli sõimule lähedal, ja selles helduses väljendus kogu tema suguseltsi vaen linna vastu, kavala peibutisega lõksu vastu... Nikolka vanaisa oli postipoisiks suurel maanteel ja ta kodukülas räägiti siiamaani lugusid tema tempudest. Natukeseks ajaks asus vanaisa käte raev Nikolka sõlmilistesse, karvastesse kätesse: nüüd ihaldas ta võtta, taltsutada ja rakkesse panna tuliseid troikahobuseid ja

kihutada läbi öö, nii et kas või Venemaa ise oleks priipassis! . . . Tõsi küll, Zavarihhinid ei kaotanud purjuspäigi aru sedavõrd, et nad oleksid oma viimase maha laristanud; suur osa Nikolka kapitalist oli vöö sisse õmmeldud ja niisama palju Ptšhovi teadmata koos tagasisõidupiletiga värkstuppa ära peidetud.

Kogu kõrts kuulis tema juletut pakkumist ja kõik kõõritasid küsivalt Mitka poole, nagu oleksid temalt nõusolekut pärinud . . . Nüüd selgus, et vahekäik oli juba laudadega kinni pandud, et kiidukukk maksmata jalga ei laseks. Pikk noormees, ilmselt varas, käsitöölise moodi riides, istus Nikolka naaberlauda ja köhatas, kutsudes teisi. Mõned tegid õigel ajal minekut, nähes ette, et prassimine heaga ei lõpe, kuid ometi näis, et allesjäänuid on neli korda rohkem kui varem. Plekiline Aleksei ei jõudnud koos vabatahtliku abilisega esimest pudelitosinat veel lahti teha, kui juba kutsutud külalised kokkulükatud laudade ääres istusid ja ähvardava kannatlikkusega peremehe edasisi korraldusi ootasid.

Jälle pakuti esimene kruus Mitkale, aga tema raputas pead; siis viskas Nikolka kannu valatud õlle muiates palmi alla. Mõni hakkas nurisema, mõni naerma; Nikolka näo meeletu tants oli täielikult vaibunud.

«Hei, teie seal . . . jooge! Aljoša, sõber, kutsu jutukirjutaja siia, las soojendab ennast Zavarihhini rahade eest . . .» Tema tursunud huuled liikusid vaevaliselt ja äkki sirutas ta õlgu ja kallutas keha ettepoole. «Jooge, teie seal . . .» kordas ta, pilgutades tumenenud silmi, «Moskva saatanad!»

Seda ainult oodatigi: külalised tõstsid paksust klaasist kruusid mõnuga suu juurde. Juba teist korda olid kruusid tühjendatud, ja oli teadmata, mitmendat tosinat arvukamaks läinud vabatahtlikud rüüpasid, kui tagantpoolt üks naisehääl hüüdis:

«Härra tuleb, paks härra tuleb . . . Oodake!»

Vasakpoolne rahvas astus kõrvale, laskis läbi tüseda, elatanud, viimse võimaluseni räbaldunud mehe, kes asjalikult pisikeste sammudega Nikolka Zavarihhini juurde tippis. Ta vappus jõuetust lõtvusest, mis ei olnud küll mineviku korratute eluviiside tagajärg, vaid pigem tingitud praegusest õnnetust vanapõlvest, väsi-

musest ja täielikust ükskõiksusest oma isiku suhtes; ta oli ettepoole kaldu, otsekui jooksu pealt kukkumas; algse värvi kaotanud ripskrae kohal lotendasid põsed ja üks tald nühkis kõvemini põrandat kui teine. Peaaegu alles eile oli ta aadliseisuse heaolu kehastus, kirjutas tema kohta Firsov, nüüd aga nägi ta välja nagu äärmise allakäigu, pettumuse ja elukibeduse sümbol.

Kui ta Zavarihhini juurde jõudis, tõmbas ta hinge, pühkis nägu mingi riidetükiga, mis tuletas meelde narmastega salvrätti, kobistas jalgadega ja lõpetas oma tegevuse naeratusega, mis väljendas ühtaegu soovi mitte hilineda ja meeldida, aga ka kartust kogemata võmmu kuklasse saada.

«Siin ma olengi, vabandage mind . . . süda teeb vigurit! Mm-m, teeb vigurit . . .» seletas ta, hammustas hingeldades keeleotsa ja vehkis käega, suutmata leiutada asjakohast nalja. «Kas teie auväärsus ei tahaks loovutada vaesele inimesele viiskümmend kopikat?»

«Ei tea miks?» läks Nikolka ettevaatlikuks, kontrollides märkamatu kehaliigutusega, kas põue kinniõmmeldud raha on alles.

«Ära ole kitsi, kaupmees! See pole ju suur raha, tema aga, kas tead, räägib igasugu tõestisündinud lugusid tsaariajast . . . mõnikord ajab nii naerma, et vats rebeneb!» sosistas Nikolkale kõrva üks lömmis näoga mees. «Ta on endine mõisnik, Manjukin nimi . . . noh, härra mis härra, saad aru? Ja ega sa selle viiekümne kopika pärast vaeseks ei jää, kuradi maamats!» lisas ta kangemalt, et rohkem mõjuks.

Sugenes piinlik vaikus, mille kestel Manjukin trummeldas sõrmedega vastu lauda või püüdis oma täpilist lipsu toredamalt siduda. Nikolka vahtis kortsus kulmul ja ootas, söandamata teha kulutust, mis oli tema arusaamist mööda mõttetu.

«Istu parem siia ja joo meiega koos õlut,» poetas ta kaunis vaenulikult, vältides igaks juhuks isanda pilku.

«Töö juures ma alkoholi ei pruugi, andke suuremeelselt andeks. Elamiseks on vaja raha teenida . . .» lükkas Manjukin vaiksel häälel, kuid kindlalt pakkumise tagasi. «Iga päev on vaja süüa ja korteri eest peab tasuma . . . peale selle veel maksu maksma. Mulle on maks peale pandud! Ärge kartke, ainult viiskümmend

kopikat!» keeras ta pea viltu, näidates välja kannatlikkust ja valmidust oma võimalust mööda teeneid pakkuda.

«See on ju tema teenistus, saa ometi aru, sa opakas,» pahandati kõrvalt Nikolka kangekaelsuse pärast kajana, ja üks iseäranis kärsitu mees soovitas poolihääli nendele, kes ligemal, kaupmehele korraks virutada, et tal mõistus pähe tuleks. «Viiskümmend kopikat sind vaeseks ei tee, tema aga sööks sinu terviseks sooja suppi, elaks päevakese kauem. Noh, ta on artist, omamoodi artist . . . saad nüüd aru või?»

Nikolka pidi hakkama nööpe kinni panema, olles alguses löömingukski valmis, siis aga, kui oli taibanud, et ta on siin üsna üksikus kohas ja et vastaseid on palju, andis järele, kraapis taskutest kõik vaskraha kokku, mis seal leidus, ja pani koos leivapuruga lauale. Silma järgi, kokku lugemata, oli seal ülearugi, umbes kahekssakümmend kopikat.

«Millest käsite rääkida?» küsis tänuliku poolkummardusega Manjukin, ilma et oleks münte puutunud, justkui oodates, et need jahtuksid.

«Ütle, ta ootab . . .» liigutas end ähvardavalt üks hambavalu pärast kinniseotud põsega kodanik, kes hoolega Nikolka õlut jõi, ilmse kavatsusega neetud nepmanit laostada.

«Oh, ärge muretsege, meil on terve öö ees . . .» tõstis Manjukin palumata eestkostjaks hakanud mehe poole anuvalt käed üles. «Ütelge.»

«Mida siis peab ütlema?» küsis Nikolka ringi vahtides.

«Mul on suur valik . . .» kiirustas jutustaja takka. «Näiteks see võrdlemisi huvitav lugu, kuidas ma oma elu koidikul oleks armastuse pärast peaaegu et hulluks läinud. Või jälle lütseumiaegne sõit Tsarskoje Seloosse kolme säärase totsiga, ja kui piinlikuks see asi pärast läks. Võib rääkida ka hobusest . . . kuidas ma ühe peru mära ära vaigistasin. Mul on veel teisigi episoode, aga te ei saa nendest aru . . .»

«Lase siis tulla hobusest!» valis lõpuks Nikolka, vaadates kahtlustavalt isanda hallitüükalisi põski, lipitsevaid käsi ja läikima kulunud pükse. «Hobuseid ma armastan üle kõige . . .» tunnistas ta muutunud häälel,

ja see tundmatu Mitka heitis talle seepeale kiire hindava pilgu.

«Olgu siis hobusest . . . igast asjast võib rääkida! Lugu pole küll kuigi pikk, aga oleks see-eest mulle peaaegu et elu maksnud,» hoiatas Manjukin, istus kellegi poolt ettenihutatud toolile ja otsis silmi pööritades inspiratsiooni.

Ta keeras end pahaselt nurga poole, kus omavahel juttu räägiti, mis tema keskendumist häiris, ja seal jäädi silmapilk vait. Käeliigutusega keeldus ta ka talle kõrvalt pakutud paberossist.

«Ärge kirjutage, ma ei luba üles kirjutada . . .» hüüdis Manjukin üle teiste peade kirjamehele, kui see oli end kõrvallauda istuma seadnud, paber käes. «Kas teil häbi pole vaeselt inimeselt leivatükki ära võtta?» Ta jäi jälle vait, ja selle põhjal, kuidas ta mälu värskendamiseks oma kiilast pead hõõrus ja nõelutud püksipõlvi kord ühes, kord teises suunas silitas, oli näha, kui suuri jõupingutusi nõudis temalt roostetanud mälumasina käimalükkamine. «Nojah, teie alandliku teenriga juhtus ükskord, juba üle neljakümne aasta tagasi, kui teist ülepea veel mitte keegi ilma sündinud ei olnud . . .»

IV

Oma viletsas elus hankis isand Manjukin igapäevast leiba luiskamisega, see tähendab väljamõeldud lugude jutustamisega, milleks muide vanas eas muutuvad isegi tõestisündinud, südamele just kõige lähedasemad episoodid, iseäranis pärast julmi katastroofe isiklikus ja poliitilises elus. Teenimise eesmärgil ilmus ta siia keldrisse igal õhtul täpselt samal kellaajal mõnd ripakil viiekümnekopikalist saama, kusjuures alatisteks tarbijateks olid pealinna põhjakihi inimesed: kroonu raha läbilöönud ametnik, joodik käsitööline, enne järjekordset istumaminekut prassiv varas. Kord valetas Manjukin vastu seina surutu meeleheitega, kord pika aja möödumise tõttu naiivse imestava hasardiga: temale, kes ta oli milgi kombel üle revolutsiooni tulejõe pääsenud, paistiski minevik teiselt kaldalt just niisugune fantastiline. Ta ei püüdnud kohaneda tellija labase maitsega,

vähesed oskasid hinnata Manjukini inspiratsiooni õisi ja pärleid, ometi kuulas tema lihtsameelne publik huviga, kui räägiti võõra klassi pahedest, saladustest ja sardanapallikust luksusest, pealegi nii hästi informeeritud tunnistaja ja asjaosalise suu läbi. Tihtipeale, kui mõni laaberdav uusrikas Manjukini väärikust alandas, hakkas kogu see õine jõuk urisema ja asus kaitsele nagu müür — ei kaitstud küll niivõrd artisti, isandat ega isegi mitte inimest, vaid temasse kogunenud õnnetust.

«Nojah, sõitsin kord oma vana sõbra Balamut-Pototski poole, tema Doonau-äärsesse mõisa. Mäletan, et suvi oli kuum nagu troopikas ja pikne müristas.» Manjukin tõmbas kopsud õhku täis, ja kõik koondusid tihedamalt tema ümber, püüdes võimalikult lähedale tulla, et kõrva, silma ja juhusliku puudutusega süveneda järjekordsesse seiklusse. «Jõuan sinna, tema aga, oh issand! istub oma terrassil, nutetud nägu peas, ja laob ühe käega pasjanssi... seda kutsuti «moabiitlaste väljaajamiseks»! ... ning teise käega riisub moosi pealt vahtu. Ja kui palju kärbseid ümberringi! No oli see alles paks mees, anna talle või auhind tüseduse eest, ja sai viimases sõjas surma: pani enda reamehena kirja, aga ei mahtunud kaevikusse ära — oli sunnitud üleval kõndima. Seal ta siis kuuli saigi...»

«Ah et kohe sai pihta?» ergutati publiku hulgast.

«Piraki, ja tükid taga!...» kägises Manjukin ja toolgi tema all kägises. «Andsime suud, määris mu üleni moosiga kokku. «Kõrgeaulik,» küsisin mina talt imestunud näoga, «miks su näojume sihuke sinine on?» — «Õnnetus juhtus,» vastas tema. «Tead, vennas, ostsin Koribut-Daškevitši hobusekasvandusest mära: täiuse tipp, kuldsest soost, rauad hiilgavad all. Sada kolmteist versta tunnis!...» — «Mis ta nimi on?» küsisin mina umbusklikult, sest mul olid kõik kuulsad hobuste sugupuud teada, seda aga polnud kuulnud. «Gribundi!» hüüdis tema, endal jälle tahtmatult silmad vees, mäletan, nuttis mu õla märjaks. «Kuulsa kirgiisi Bukei tütar, mäletad, see Bukei jooksis Londonis maailmanäitusel! Kuningas Edward, haruldaselt üllas inimene, kinkis talle väleduse eest oma portree... emaileeritud portree üheksateistkümne sinise rubiiniga...» — «Seleta siis ometi ära!» karjusin ma lõpuks kannatamatult

«Nojah, noh,» rääkis tema, «kuus nädalat taltsutame teist, kolm rakendit on puruks närinud. Korealasel Andokutjal, tallimehel, lõi kõhu lõhki, ja Vaska Jefetovil... mäletad seda hiiglasuurt bereiterit? Selsamal Vaskal lõi kõhukoopas ka midagi segamini!» Mina aga...» pani Manjukin käed puusa, «... naersin ja patsutasin sedasi oma Balamuti põske. «Hädavares ikka oled, krahv,» ütlesin mina, «tõsijutt, hädavares! Mina mängisin eile pool Lõuna-Ameerikat kaartidega maha... kõigi nende mustangide ja kaktustega, aga kas ma sellepärast nutan?»»

«Kuidas sa ta siis maha mängisid?» venitas Nikolka umbusklikult, pühkis näolt higi ja vahtis silmanurgast kahtlustavalt teiste kuulajate poole.

«Väga lihtsalt, poola pangaga! Parts, parts, minul emand — temal äss! Sähke, võtke oma Ameerika, ütlesin mina. Peab küll tunnistama, et pidin kaotama terve kuu läbi, ta ju suur!» seletas Manjukin ja kihutas ülepeakaela edasi. «Ja sina, va köönard, mörised mära pärast? Jäta oma töinamine. Ise Malta klubi ja riiginõukogu liige ja teab mis asja liige veel, aga vesistad silmi nagu veevedaja vaat!» Mina aga pean teile omavahel ütlema, et ma olin juba üheteistkümnendast eluaastast alaline hipodroomil käija: sõitjad ja totalisaatoril mängijad ja mustlased — kõik olid mu unustamatud sõbrad lapsepõlvest saadik! Ma jumaldan ilusaid hobuseid ja noh, seesamane... tuliseid naisi. Meie suguseltsil, Manjukinitel on juba veres lai joon. Mis vempe mu vanaisa Anton küll noores põlves Pariisis viskas! Ükskord pani landoo ette nelikümmend pärisorja, landoosse puusärgi, ruudulise šoti riidega kaetud, istus ise kirstu, lakeeritud toruk übar peas, krepist pael ümber, ja sõitis sedaviisi neli päeva linnas ringi. Ees puhus Zajaitskoje kasakate salk kõigest väest vilepilli, tagapukis — olge lahked! — triibulisi indiaanlasi kaheksa tükki... Noh, sealne prefekt läks teadagi päris marru...»

«Kas nad siis triibulised on?» küsis Nikolka, kahtlustades, et kelmid on omavahel kokku leppinud teda alt tõmmata.

«Tellis spetsiaalselt selleks puhuks Dominikaani vabariigist välja, neli tükki suri tee peal laevaruumis maha: ekvatoriaalne meningiit, proov üheksakümmend kuus...

Noh, see kuradi prefekt pidi vihast lõhki minema, karjus: «Sa, Anton, ei solva mitte üksi Prantsuse külalislahkust, vaid ka kogu maailma usulisi tundeid, ja sellepärast pean ma su eluks ajaks sunnitööle panema!» Vanaisa aga ainult muigas: ta oli emakese Katariina lemmik: asendas puhkepäevadel Potjomkinit. Hakkas ähvardama: «Vat kui panen selle teie narri Montblanc'i otsa trio-kvadro-biljon puuda püssirohtu ja teen vene natuuri auks ühe ilmkäraka!» Vanamutt pidi Rooma paavsti kaudu selle asja sirgeks ajama: palju ei puudunud, et sõda oleks lahti läinud.»

«Noh, aga kuidas märaga jäi? . . .» lakkus Nikolka huuli — jutt oli teda juba kaasa kiskuma hakanud.

«Niipea kui ma sellest hobusest kuulsin, panin möirgama: mul oli alati kange himu mõnd põrgukoletist taltsutada! «Too see oma bukeefalos siia . . . Küll mina juba sellele neljajalgsele säru teen!»» Manjukin pööritas koledasti silmi ja tegi näo, nagu keeraks käiseid üles. «Balamut ei uskunud oma silmi, hüüdis naist ja sosistas: «Vaata, Maša, seda hirmsat idiooti . . . tahab Gribundit taltsutada!» Naine jooksis minu juurde mind rahustama . . . Muuseas, ta oli terve Euroopa targemaid naisterahvaid, härdameelne nagu ingel, ainult et näo poolest polnud suurem asi.»

«Mul oli õhn seda daami kord Peterburis näha . . .» ütles Firsov poolnaljatades vahele, lootes edaspidiseks jutustaja poolehoidu võita.

«Ta kulutas palju raha heategevuse peale ja tema ukse ees tolknes alati igavene kari kõiksugu ruudulisi paberimäärijaid . . .» pani Manjukin Firsovil üldise naeru saatel suu kinni, nii et see poole sõna pealt oma jutu katki jättis. «Nojah, Maša laskis koos mehega minu ette põlvili maha ja nad kukkusid keelitama: «Halastage isamaa peale, kallis inimene!» Mina aga olin juba täitsa meelest ära ja karjusin koledas hasardis: «Tooge sadul, ja ma näitan teile kaheksandat maailmaimet!» Ma trügisin läbi rahvasumma, sest selleks ajaks oli juba hirmsal moel rahvast kokku tulnud, mõned koguni naabermaakonnast kohale ratsutanud! Kuigi vihma kallas nagu ämbrist, ei hoolinud sellest — pange tähele — mitte keegi kriipsuvõrdki. Äkitselt kuulen, et maa kõmiseb jalge all . . . Vägevad mehed, kuusteistkümmend tükki,

toovad minu juurde Gribundi, sihukesed rauast rangid kaelas, silmad kolmekordse kotiriidega kinni seotud, aga loom tunneb mind juba kaugelt, hirnub haledalt. «Sea ta taguotsaga minu poole!» näitan ma silmadega sulastele. Seadsid! «Kes ligemal, võta kott peast ära!» Võetigi. Ma lõin risti ette, seesamune . . . pilk läks just Andokutja peale: see vaatas puu tagant välja, omal kõht kinni seotud, haigemajast alles tulnud, ajas hambad irevile, nadikael! Jätsin vaimus sõprade ja päikesega jumalaga, ja kargasin hooga hobusele selga . . . isegi käärid tegin, tuleb meelde: vana ratsaväelase harjumus. Andsin säärega — ei midagi: raputab ennast nagu vana eesel! Näen, et Balamut on hirmust valge, nagu oleks surnulina teisel ümber, mina aga vastupidi, mul niisugune naljakas iseloom: mida koledam möll ümberringi, seda rahulikum olen. Ma läksin koguni ise nii külmaks, kas teate, et vihmatilgad mu peal ära jäätasid ja rabisesid maha nagu haavlid number seitse. Ja äkki . . .» Manjukin tõmbas pea maaliliselt õlgade vahele. «Kus äkki Gribundi hüppas, ja palun väga — tegi õhus seitse kukerpalli. Sadul keeras kõhu peale, vahtu tuli suust nagu pudelist, selgroog muudkui lõi üles . . . Sa issand, sain ma läbi udu aru, miks, kuradi päralt, ma hakkasin kuulsust taga ajama! Ma jään ju sedasi ilma järeltulijateta! Vihtusin nuudiga, keerasin valjad nii kõvasti ümber käe, et tõrv valgetele kinnastele imbuma hakkas: ei mõiganud midagi! Perutas edasi, kõrvad lingus, silmad pahupidi peas, ja muudkui järsu kalda poole: see põrgukuristik oli sada nelikümmend kolm sülda sügav! Surmahingus lõi sealt vastu, kaugel sinas Doonau, silmapiiril jõesuu, oli koguni näha, kuidas . . . merelaevukesed seal roomasid, ja äkki — kus virutas mu seljast minema! . . .» Manjukin haaras oiates tooliservast kinni ja ootas selles asendis mõne hetke, et näidata, kuidas see asi tegelikult oli. «Hiljem selgus, et ma põrkasin lennul vastu kaljut: pool pead läks nagu niuhti, ma ei saanud alguses arugi! Mäletan ainult, et mu poolikus teadvuses sihukesed rohelised koerad keerlesid. Hea veel, et õnnelikult kukkusin, otse kotkapesasse! Kui vähe toibusin, nägin, et Pototskid lasevad end alpinistiköit mööda alla minu poole. «Kas sa oled elus?» hüüdsid nad köie otsas kõlkudes. «Oled sa elus, südamesõber Serjoža?» — «Elus,»

vastasin ma nõrga häälega, «on ikka äkiline mära küll, aga galopis on ta tõesti haruldane! . . .» Noh, otsiti siis mu puuduvad tükid üles, valati kolloodiumi vahele, et kokku kasvaks . . .»

Manjukin õhkas ja katsus end mulje suurendamiseks kergelt siit ja sealt, nagu oleks kontrollinud, kas ta ikka veel terve on, pühkis siis otsmikult higi ja heitis vargsi pilgu üle kuulajate nägude, mis väljendasid pigem kohmetust kui osavõtlikkust. Plekiline Aleksei ei poetanud Firsovile suunurgast niisama, et alles pool aastat tagasi olid Manjukini jutud kui mitte just mahlakamad, siis ikka kuidagi usutavamad. Nüüd ei vaadanud keegi artistile silma, ja ta sai ise ka aru, et iga päevaga hakkab tema teenistus järjest rohkem armuanniga sarnanema. Ainult Nikolka puhkes õnnetu hobusetaltsutaja üle naerma, kuid temagi naer katkes kohe — teda hämmastas saabunud vaikus.

«Eks ta ole, missuguse hobuse otsa satud,» ohkas üks kuulaja ainult selleks, et jutustajat toetada.

«Vahel on niisuke puru taga, et pole mattagi miskit!»

«Talle tuleb siis rusikaga kõrvade vahele põrutada,» ütles Nikolka õpetlikult, ja kõik vaatasid imeliku pilguga tema poole. «Ükskord tuli mul sedasi teha, kui asjaolud nõudsid, ja ta vana madu vajuski raksti esimestele jalgadele . . .»

«Sul on teist sorti kehaehitus, sa oled tugevam. Sel härral on juba aeg teise ilma kolida, sinul aga annab veel tükk aega elada, enne kui räbalais röövel silla alt su tervise ära rikub,» ütles seesama lömmis näoga varas mesisel häälel, kuid vihaga, ja lisas ühe arusaamatu sõna, millele järgnes üldine mürisev naer. «Aga jumalagajätuks ohverda sa, kaupmees, oma helduses ja härra hingeliseks toetuseks veel üks rubla. Ja lase tal minna, ta on vana, temal on paras aeg magama heita . . .»

Need vaevaltkuuldavalt öeldud sõnad olid pigem sundus kui palve, ja sellest käsust tingituna pidi Nikolka asuma kaitseseisukorda.

«Mulle pole vaja, milleks mulle . . .» ütles Manjukin kiiresti, seades peopesad tõrjuvalt lapiti.

«Oot-oot, härra, ära pabista, kukud käpili,» katkestas teda nüüdne peamine skandaali ülesvõtja. «Jutt on küll

sinust, aga asi ei seisa sinus. Noh, kaupmees, ära viivita, austa seltskonda!»

«Sellele peletisele aitab viiekümnest kopikast küll: niikuinii joob maha . . . Sedasi raha koera hänna alla visata, sihukest kassat pole kellegil!» vastas Nikolka ebakindlalt.

Mõlemad pooled ärritasid nüüd teineteist: ühte ajas vihale juba üksi puutumatu külajõumehe välimus ja nende karmide aastate kohta kummaline heaolu, Nikolkat aga tegi seevastu tigedaks ka siin avalduv linna harjumus tema töövaeva ja vara käsutada. Ainult nende vahele tolknema jäänud Manjukin takistas neid käsitsi kokku minemast.

«Teil pole mingisugust põhjust sedaviisi minu kohta ütelda, kodanik . . .» hakkas ta vanainimese ohtrasõnalise tundlikkusega rääkima ja hoidis värisevat huult sõrmega kinni: nähtavasti polnud ta veel päriselt harjunud oma osaga — Vene riigis narri etendada. «Kuigi mul tuleb vaesuse tõttu oma biograafiaga pisut äri teha, pole ma ometi ennast teile kõigi naha ja karvadega maha müünud. Liiatigi on teie tellimus täpselt täidetud, nii nagu mind kästi. Ja peaasi, puhas kaup: see kõik o l i just nõnda, vägagi oli . . . ja kui see küllalt naljakas ei paistnud, siis tegelikult see polnudki naljakas sündmus. Võtke siis oma annetus tagasi . . .»

Selleks et peotäit Nikolka antud peenraha kätte saada, tõstis ta pintsakuhõlma üles, kusjuures tuli enne seda kõvasti täis tuubitud tasku tühjendada. Ta oli sealt juba välja tarinud endise ninarätiku ja kuskilt omastatud tarretises kalatüki niiskunud ajalehepaberis . . . kui tema juurde pugenud Firsov teda õlast raputas.

«Ärge mängige matsi ees vaest santi,» sosistas Firsov talle käskivalt kõrva. «Võtke oma ausalt teenitud raha ja kaduge minema. Noh, laske meid siit läbi!»

Ta vedas Manjukini inimeste rõngast välja, torkas talle pähe mütsi, mille plekiline Aleksei oli maast üles korjanud, mässis oma salli vanamehele ümber kaela, sest tal olid temaga omad plaanid, ja viis ta trepist üles välisukse poole. Mahajääjad vaatasid kirjameest iroonilise sõbralikkusega, mida talle edaspidises tegevuses vägagi vaja läks.

Kui nad läinud olid, puhkes kohe skandaal.

«Sa, kaupmees, oled meister lamajaid lööma . . . kohe said teisest jagu!» tähendas norivalt üks läbitungiva pilguga lokkispäine noormees, välgutades tarviduseta suhu pandud, allilmas moesolevat kuldhammast. «Näha on, et arssina jagu jõudu kogunud, mida kuhugi panna pole!»

Tundmatu Mitka polnud seniajani kuidagi end nääklusse seganud, vaid ainult vahtis ühtepuhku silmanurgast välisukse poole, nähtavasti kedagi oodates, ja vaatas oma kallist kella, mis uhke kasukaga hästi kokku sobis. Viimane lokkispäise märkus, mis signaalina kõlas ja mida kogu rahva heakskiitev ümin kinnitas, äratas Mitka kangestusest.

«Jah, tõsijutt, sõber, miks sa härrale ülekohut tegid?» tundis ta huvi, rääkides läbi hammaste ja vahtides Nikolkale kuhugi kõri poole, väljaõmmeldud särgikaeluse suunas. «Kui ta milleski süüdi on, siis on ta selle eest oma kätte saanud, ja aitab, sul ei maksa võõraste pisarate üle nalja heita.»

«Mis sina tema eest seisad . . . oled vist ise ka niisukeste hulgast?» nähvas Nikolka, keda õpetlik toon oli puudutanud. «Ta on ju härra, imes meie verd . . . kas sul on juba meelest läinud, et eestkostjaks hakkad?»

«Kui sihukese orika verd hakkad imema, lämbud ära!» itsitas keegi kõrvalt.

«Tõepoolest — tuled niisugusesse kohta ja hakkad kohe möllama, ei hooli oma tervisest,» muigas Mitka tema jultumuse peale. «Arvad, et kui oled nii pikaks kasvanud, siis sinu vastu rohtu ei ole?»

«Vaata ette, kaklemise peale olen ma kole kange,» ajas Nikolka kohe hambad irevile ja väristas pingutusest surisema hakanud õlga. «Mind võib neli korda kõdistada, viiendal korral kõdistan ise nõnda, et lihane ema ei saa enam aru, kus mehel ülemine, kus alumine ots on. Ära nori tüli! . . .»

Õigupoolest ei oleks selle põrunud aruga Manjukini pärast kumbki pool kära tõstma hakanud . . . järelikult olid tüliks iseäralikud salajased põhjused, ja laiemaks tõmbunud inimeste ringis seisid juba kaks meest, silm silma, liha raua vastu. Paistis, nagu oleksid nad varemgi korduvalt kohtunud ja et Mitkale oli meeltmööda säherduse vägilase selja peale panemine, ja küllap Nikolkatki innustas kahevõitluse kangelasteole vastase surmlikult

ähvardav võimukus. Võitluse algust viivitas seekord ainult plekilise Aleksei põlglik märkus.

«Müüs meiesugustele turul koorma mädanenud kartuleid maha ja nüüd praalib oma vaskrahaga. Kodanik tahab vist vastu molu saada . . .» pomises ta kõigi taga, pühkides salvrätiga mehaaniliselt pärast Firsovi äraminekut vabaks jäänud lauda. «Kah mul laristaja, rublat oli kahju teise inimese heaks anda . . .»

Maamehe raha väärtusetuse põgus üleõla mainimine ajaski Nikolka turri ning laiakstallatud leivatükk jalge all omandas tema meelest tähenduse, et tema töö pühadust on meelega mõnitatud. Tal hakkas palav, ta lükkas kasuka õlgadelt maha ja nihutas laua seinale ligemale, nagu oleks heitluseks ruumi teinud; serva pool seisnud nõud kukkusid tükki tallatud saepurule.

«Noh, tulge välja . . . teie kõik!» käratas Nikolka ja tema nägu kattus kahvatu vinega, põsed vajusid auku, nagu oleks tema jõud kehasse keskendunud. «Kui palju teid, kuivetanud käkke siin minu, Nikolka Zavarihhini vastas on, ah? Viskate rublat nina peale? Sa vaata õige mulle otsa . . . ma ei räägi nendega, vaid sinuga!» pöördus ta Mitka poole ja vehkis käega tema näo ees, et ta tähelepanu äratada. «Sa ära teota maamehe rublat: sellel on meie higi lõhn juures! Näe, sellel kräsupeal särab hammas suus nagu päike . . . meie aga saaksime selle kullaterakese eest terve külaga pulmi pidada ja jääks veel peaparandusekski midagi üle! Kas sa oled kuulnud, mis leib praegu maksab? . . . Kas sa tead, mis tähendab viieteistkümne rubla eest kuuskümmend kanti sütt põletada või kolmteist päeva järjepannu ilma magamata rammiga tampida? . . . Kas sa saagijaks, puuraiujaks või liipritahujaks oled olnud ja korra pealt kakskümmend kopikat saanud? Sa tule meie juurde metsa, seltsimees, tee kirvega tööd ja teeni rubla ära nagu mina, ja hakka siis mulle jutlust pidama! Olete ikka kõik parajad öövhulgused . . .»

Sugenes selline tühi vaikus nagu luhal, kui äikeseeelne tuul sahinal üle niitmata heina puhub. Kohalolijad ei vaadanud Zavarihhini poolegi, kelle saatus oli üldjoontes juba otsustatud, kõik kiikasid vihast välkuvail silmil Mitkat, oodates — isegi mitte signaali, vaid ainult kulmukergitust, et kümme pussi korraga oleks

võõrast solvajat karistanud. Mitka aga viivitas, kuulas mureliku näoga, nagu oleks ta milleski kahelnud, mis talle alles eile oli vääramatu. Ja ometi poleks Ptšhov tol õhtul oma jooma läinud õepoega enam näha saanud, kui veel üks isik, viimane enne selle keldri sulgemist, poleks end selle õhtu möllu seganud; tema ilmumist oleks võinud võrrelda vaid värske tuuleõhuga, mis tungib keldri umbsesse hämusse... ja kohe nagu polekski enam tüli olnud. Imet näha saanud metsmehe hämmastusega, ise peajagu pikem kõigist, kes teda rusikais käsi ümbritsesid, jäi Nikolka vahtima välisuksest sisseastunud neiut, keda Nikolka vastane näis olevat siin oodanudki. Neiu kenal, pisut väsinud näol lõi Mitkat nähes naeratus särama, ja selle põhjal, et Mitkagi nagu helendama lõi, tundsid kõik neius ära tema õe: ainult õe üle võib rõõmustada nõnda, üksnes silmadega. Muide, esimese mulje järgi polnud nendel midagi ühist: tulnukast paistis, et ta on tööinimene. Tema rõhutatult tagasihoidlikku riietust kaunistas pisut ainult kallis, isegi halva ilmaga kohev boa õlgadel, ja veidi viltuste lapseliku helgiga sinisilmade südamessetungiv, justkui süüdlaslik pilk andis kogu tema välimusele võluva hingestatuse. Ta ei olnud iludus, kuid läks lähemal vaatlemisel üha kenamaks, ainult et tema kortsutõmmatud, sulava lume sädemetega tumedad kulmud hakkasid veel rohkem südant pitsitama.

«Siin ma olen... sa vist juba tüdinesid ära mind oodates, Mitja?» teretas ta avala ja selge häälega.

Ta käitus üsna lihtsalt, rääkis valjusti, nagu poleks ümberringi kedagi olnud, ja kõigile sai kohe teatavaks, et ta oli tsirkusest alles tund aega tagasi vabanenud, Blagušas kaua aega siinset paika otsinud ja oleks tuisuga kindlasti päris ära eksinud, kui talle poleks end saatjaks pakkunud Stassik; see ootas ülal tänaval. Neiu võttis Mitkal käe alt kinni ja hakkas temaga ukse poole tõttama, ja selle järgi, kui kergelt ja vabalt ta liikus, sai jälle nähtavaks, et vastupidi oma vennale polnud temal midagi teiste inimeste eest varjata. Nende äraminekut saatev aupaklik vaikus kestis veel, kui Nikolka jooksu pealt plekilisele Alekseile arvet tasudes neile järele sööstis; paistis, nagu oleks saatus ise teda möödaminnes peibutanud. Ainult see mõnitamist väljakut-

suv kahtlane tõtlikkus päästiski ta joomakaaslaste kättemaksust.

Kui ta välja jõudis, nägi ta kõiki kolme kõrtsiukse juures ja ta seisis mõne aja nende ligidal paljapäi, pööramata pilku Mitka õelt. Äkki alistus ta taas samale tungivale sisemisele kutsele ja astus sammu edasi.

«Nikolai Zavarihhin...» tutvustas ta end tasakesi ja neiu vististi sai aru, et see oli ainult temale öeldud.

Kõik kolm, kaasa arvatud pikk ja tugev Stassik, naeratasid tahtmatult selle purjuspäise narri millegipoolest meeldiva julguse peale.

«Noh, olgu, sa oled väheke vintis, noormees... seda võib igaühega juhtuda,» ütles Mitka end õe juuresolekul tagasi hoides rangelt ja müksas Nikolkat vastu õlga. «Ära enam surmaga mängi... Mine nüüd magama!»

Siis läksid nad kõik ära, Zavarihhin aga seisis ikka veel, täis umbusklikku vaimustust lahkunud neiu üle; alles siis, kui õllekeldri latern kustus, võpatas ta ja kainenes pisut. Oli viimane aeg minema kobida, enne kui ta ajutised tuttavad avastavad, et ta üksinda tühjal tänaval seisab. Liiatigi läks märg lumesadu üle vastikuks talviseks vihmaks ja roostetanud katustelt üha tihedamalt langevad tilgad ajasid Nikolka koju. Läbi märja lobjaka sõiduteel plartsides läks ta tagasi Blagušas elava onu poole ja turdunud vildid lirtsusid pimedas valjusti. Tal seisid meeles kaks naist: hommikune võitles selle õhtusega. Hommikune sai lähedaseks nutmisega, õhtune naeratusega; vahel sulasid nad ühte nagu kaheks lõigatud õunapooled. Nende köitvus oli meeldiv ja vääramatu... Kahetsuseta oli Zavarihhin nüüd valmis maale tagasi minema, et võtta uut hoogu ihaldusväärse kindluse ründamiseks.

V

Härra Manjukini ubrik oli õllekeldriga ühes majas, kolmandal korrusel; ühest välisuksest teise jooksmiseks ei tasunud palitut selga pannagi. Muide, palitu asemel kasutas Manjukin hiljutise kodusõja aegset soldati vatikuube, mille kohta ta parajal puhul naljatades ütles, et see olevat tal kirbunahast, mis tõepoolest vastaski kogu

Manjukini elustiilile. Hilise aja tõttu polnud ükski aken enam valge ja terasest vahtimisest hoolimata ei suutnud Firsov Manjukini näolt midagi tähelepanuväärset oma märkmiku jaoks lugeda.

«Palun teid ainult üheks minutiks!» peatas ta Manjukinit anuva sosinaga, astudes talle tee peale ette; Manjukin tõstis pead, nii et läkiläki kõrvad laperdasid, ja jäi ootama, tammudes jalalt jalale. «Ma ei pea teid kaua kinni . . . ma olen Firsov, teie lahke loaga! . . . Ega te pole juhtunud mõnes ajakirjas nägema?» Ta ei jätkanud enne, kui oli kindlaks teinud, et tema sõnade kõla polnud vestluskaaslasele mitte mingit muljet jätnud. «Niipalju kui mulle teada, elate teie number neljakümne kuuendas? See on minu asjas erakordselt tähtis seik! Ainult ärge arvake, et selle taga on mingi salakavalus või sissevedamine . . .» Ta puistas valvsaks muutunud Manjukini ette terve kamalutäie kinnitusi, et kuigi ta on kirjanik, on ta ikkagi täiesti korralik inimene ega peta talle ülesnäidatud usaldust mingi hinna eest.

«Siin on väga tuuline ja ma olen vana inimene . . .» kiskus Manjukin end külmast kössi, varjates peoga kõri. «Just kõige hullem haiguste aeg. Te . . . ehk räägiksite lahkesti juba kohe oma asja ära!»

«Ehee, ei, seda nii äkitselt ei saa! . . . Aga võib-olla lähme majja sisse, mis te arvate?» näitas Firsov näpuga pimedasse trepikotta, kust hoovas kivimüüri rõsket külma. «Istuksime, jooksime kenasti pudeli tühjaks; mul on taskus üks varuks. Ma kordan, ma pole mitte mõni naasugune . . . kas lähme? Seaksime end kuskil nurgakeses sisse ja puistaksime vene moodi südant. Kõige sobivam aeg teravaks jutuajamiseks; hiline öö, tsivilisatsiooni vanad tugipuud raksuvad tulvavee survel ja tahaks kellegagi õlg-õla vastas istuda, et mõlemal oleks soojem . . . kas teie ei tunne säärast vajadust?»

«Mis kuradi sooja minust saab . . . Õieti ütelda poleks mul midagi selle vastu, aga me teeme ehk kära. Teate, mul on toas kaasüüriline . . .» hakkas Manjukin kiusatusele järele andma.

«Kas ta on haige või närviline või ehk korra järele valvaja?» tundis Firsov huvi, kuigi tal oli elanike paiknemine mainitud korteris juba enne täpselt teada.

«Oh ei . . .» rehmas Manjukin käega, «lihtsalt meie aja

väljapaistev närukael. Majavalitseja, aga peab ennast ülemaailmse õigluse eest võitlejaks ja tahab kangesti, et teda inimkonna sõbraks nimetataks . . . muuseas, kui räägitakse n i i s u g u s t anekdooti, läheb peldikusse naerma . . . ja tõmbab ise sealjuures vett, et keegi ei kuuleks, ei tabaks teda inimese moodi reageerimas. Tema eest tuleb end hoida rohkem kui mädapaise eest!» Endine härra vaikis äraootavalt, kuid Firsov ei andnud järele, vaid jäi oma tahtmise juurde, ja Manjukini pea vajus kuulekalt longu. «Noh, lähme siis . . . Mis teil seal pudelis on?»

«Punane, tsaaririigi jäänustest . . . leti alt saadud, ühe suurvürsti keldrist pärit,» näitas ta paberisse keeratud pudelit.

«Ahaa, see on hea asi . . . andke, ma kannan ise, muidu teete viimati pimedas katki! Meie trepp on lagunenud ja pealegi hoiab majavalitseja pirne kokku, kardab, et ära varastatakse . . .»

Öö ja võõra une täielikus vaikuses läksid nad pimedast trepist üles. Oli tunda märja lubja ja kutsika lehka. Läbi katkise koridoriakna puhus sisse vihe tuul ja korraks paistis, nagu oleks seal täht vilkunud ja siis kadunud. Kuigi mingit tähte ei olnud, jättis Firsov selle meelde ja otsekui pigistas pihku, sest ka tähe jaoks oli tema alles kirjutamata jutustuses koht valmis.

«Teie lahke loaga tõmban ma natuke hinge!» ähkis Manjukin neljandal trepil, toetudes vastu käsipuud. «Missugune must sügavik . . . lausa kisub oma poole. Päris all on ohutum: pole kuhugi kukkuda!» Pimedus soodustas juba ette usalduslikku jutuajamist.

«Päris kõrgel elate!» toetas Firsov osavõtlikult juttu.

«Nüüd on veel üks korrus, viimane . . .» teatas Manjukin sosinal ja jälle hakkasid tema koperdavad sammud trepilt kostma.

Korteriesiku pimeduses puhastas Firsov prille, kuulatades ees mineva peremehe arusaamatut sahistamist.

«Võtan jalad lahti . . . nii on mu kaasüürilisega kokku lepitud,» seletas Manjukin pimedast hoiatavalt.

«Võib-olla pean mina ka ära võtma?» uuris külaline.

«Milleks, teil on ju kalossid jalas!»

Manjukin viis külalise oma toa kõrval olevasse pärast remonti tühjaks jäänud tuppa ning tõi sinna peagi ist-

med ja lambi. Haisva petrooleumilambi valguses, mis suitsunud klaasist vaevalt läbi paistis, sai siiski nähtavaks, et ta oli üksiti jõudnud lubatud külakosti jaoks ka nõud kaasa võtta.

«Teie pudel viis mind kiusatusse: seda unustuserohtu olen ma viimasel ajal tarvitama hakanud . . .» tunnistas ta avameelselt, istus tabureti servale ja pani samasugusele järile enda vastas külalise jaoks ajalehe peale. «Millest me siis vestlema hakkame? Venemaal peaks juba kõik risti ja põiki läbi vesteldud olema!»

Firsov silmitses tuba: see oli kahe aknaga, tühi nagu mõni plats, siin-seal äravalgendatud kuup; oli tunda liimivärvi lõhna, lubi oli laiguti põranda külge kuivanud. Lahtisest õhuaknast imbus sisse ebatervislikku rõskust, seinal sekeldasid ühtepuhku kaks loomuvastaselt suurt ja kohmakat varju: lamp seisis põrandal. Sel ajal kui külaline portsigari klõpsuga kinni pani ja kummardus lambi pealt tuld võtma, silmitses Manjukin teda vargsi. Tundus, nagu koosneks Firsovi pea ainult laubast; — niisugune visadus paistis sealt vastu; kulmude räästa alt vaatasid välja mitte eriti lahked, teisi alasti kiskuvad, natuke pungis silmad. Firsov sügas oma kurgualust, kuhu oli lokkis habe kasvanud, ja tõmbas esimese mahvi.

«Nagu teil juba õllekeldris oli juhus taibata, kirjeldan ma jõudumööda kunstilises vormis inimesi, nende kombeid ja elu-olu . . . ja mitmesuguseid muid asju, mida on lubatud kirjeldada. Andestage, ma tõmban kinni selle augu, mis viib olematusse.» Ta hakkas akna poole minema, kuid kirus kohe: «Äh, ma ju ei ulata . . . ja ta raibe on ilma klaasita!» Ta kattis õhuakna osavalt ajalehega kinni ja tuli endisesse paika tagasi. «Niisiis, ma olen kirjamees . . . olgugi liiga terase pilguga, ja ainuke asi, mida mulle ette heidetakse, on see, et ma tunnen uudishimu inimeste salajaste juurte, ajaloo jäänuste ja ka nende aarete vastu, mida avalikult vitriinides ei näidata, vaid mida hoitakse kultuuri salajastes varakambrites. Minu jaoks on igas inimeses mingi varjatud vistrik, mille poolest ta oma ligimesest erineb ja ei sula nii-ütelda siravasse taignasse . . . ja just nende vistrikkude vastu tunnen ma huvi. Ja kuna neid alasti inimese peal kõige paremini näha on, siis tegelen ma just

alasti inimesega, ülimal määral lugupeetud . . . lugupeetud . . .»

«Sergei Ammonõtšiks kutsuti mind kunagi . . .» liigutas end Manjukin, katkestades veini kruusidesse valamise. «Alasti, seda te tähendasite õigesti, ma olen alasti . . .»

Väsimuse tõttu istus ta kuidagi kõnksus, nagu oleks ta hooletult toolile visatud; kollane petrooleumivalgus tõi teravalt esile kõik tema kortsud — läbielatud kirgede ja kannatuste ausa üleskirjutuse. Firsovit aga huvitas ainult ajaliselt viimane ühepoolne kurd, terav, nagu oleks ta sisse lõigatud; see tuli ninajuurelt suunurka ja otsekui kustutas kõik muud äärmisest inimlikust pettumusest tekkinud kimarad.

«Kuidas ma peaksin küll oma mõtet teile ilmekamalt väljendama . . . inimene ju ei eksisteeri oma puhtatõulisel kujul, ta on alati mõnesuguses nii-ütelda . . .» Firsov otsis hoolega vajalikku sõna, «ornamentumis! Noh, see on nagu mingi eesriie, et varjata ürgseid vajadusi . . . vahel on see lihtsast sitsist, aga tuleb ette ka, et ta on üle kullatud, muidugi mõista traditsioonide, kaasasündinud harjumuste ja lõpuks isegi ideede mõttes. Nii et inimene ilma igasuguse ornamentumita ongi alasti inimene. Selle poolest meie revolutsioon erineski kõigist teistest, et ta rebis meilt maha pehkinud ja täitanud ornamentumi. Ja tõsi on, et ta oli auklikuks kantud, kitsaks jäänud, ei soojendanud enam vene inimest . . . eriti tähistel öödel! Ja minul ongi tahtmine võtta üks prooviks ja võrrelda umbes kolmekümne aasta pärast — kui palju ta kasvatab endale uut ornamentumit ja missuguse . . . Vabandage, te tahtsite vastu vaielda?»

«Ei, ma ei tahtnud mitte kui midagi vastu vaielda,» rahustas teda Manjukin. «Ma tahtsin ainult paluda: ärge kõmistage nii valjusti, mu kaasüüriline ärkab üles!» Ta näitas oma selja taga oleva laudseina poole, mis oli paksemalt ajalehtedega üle kleebitud.

«Juba nüüd hakkab kõik argipäevasesse järjestusse asetuma,» tasandas Firsov häält, vaadates kruusis mustendavat veini. «Vankuma löönud elu läheb tagasi tsivilisatsiooni jaoks sobivasse korda: ametnik kriibib sulega paberit, veevärgitööline kruvib mutreid kinni ja lahti, diplomaadi naine puhastab küüsi . . . ja, ütleme,

mitte vastupidi! Organism kattub uue nahaga, sest ilma nahata elamine on ebasünnis ja jube, ja lihtsalt hakkab külm. Mulle meeldib pööraselt vaadelda, missugusel määral rohkem kui tuhandeaastane ühesuguse kindlakskujunenud riietuse kandmine on mõjutanud inimese vaimset ja moraalset struktuuri. Alasti inimene kaob käibelt, ja tema ülesotsimiseks tulebki minna vaatama päris põhja... Ega mu jutt vist väga selge ei ole? Vabandage, ma puistasin tuhka teie põlvele...»

«Mõni asi, minu peale võib nüüd kõike puistata...» võpatas Manjukin ja liiga täis valatud kruusist loksus veini maha. «Ma ei saanud tõepoolest aru: ega te viimati mind kirjeldada ei taha? Ma olen tõepoolest alasti... alasti, üksi ja kõigile kirjeldamiseks kättesaadav! Aga ma olin ju Heidelbergi üliõpilane, õppisin koguni midagi servituutidest, nüüd aga on kogu Rooma ajaloost meelde jäänud ainult üks sõna: P u b l i u s... Naljakas!» tunnistas ta kibedalt. «Olen kaotanud kõik, kõik, nagu poleks midagi olnudki! Ometi oli, oli! Vanaisa raamatud, igasugused inkunaablid, viidi mõisast revolutsiooni ajal seitsmel veoautol välja; nii et vägagi o l i, aga kas ma nutan!... Mis te muigate?»

«Kui te ennist Gribundist rääkisite, siis kasutasite sedasama väljendit... Vilksamisi! Ei, teid ma õieti ei sihtinud. Aga ütelge, kas Vekšin, vist oli ta eesnimi Dmitri... elab sellessamas korteris? Ma pean tunnistama, et just teda on mul vaja, ja maskeerimise mõttes te ehk lubate vahel teie juurde sisse astuda! Mul on kiusatus seda tükki otse koos verega elust välja kiskuda, kuni temas musklite pinge pole nõrgenenud ega kadunud. Selles mõttes võtan ma tervelt kogu selle korteri, teie kaasa arvatud... teie loal muidugi!»

Selleks et seda natuke metsistunud inimest juba ette endaga harjutada, rääkis kirjamees kaunis üksikasjaliselt Manjukinile oma professionaalsetest plaanidest, jättes varjule ainult peamised süžeeliinid, puudutas koguni tulevase teose arhitektuuri ja külvas lõpuks Manjukini hinge meelitava võimaluse pärast surma jäädvustuda kirjandusteoses, sealjuures sündsas traagilises plaanis, see tähendab isiklikku väärikust säilitades.

«Noh, kui väärikust säilitades, siis palun väga...» naljatas peremees mõtlikult, jõi kruusi tühjaks ja läks

endale oma tegevusest aru andmata akna juurde. Firsov kustutas õlist tühjaks saava lambi ja läks talle järele.

Hommik hakkas lagedale roomama. Niiskeks läinud ajalehest läbi tungides sasis kärme koidueelne tuuleke õhuaknast tulles kahte suitsupilve ja põimis neid ühte... Ähmane sinakashall õhk kirendas akna taga sadavaist räitsakaist ja sõidutee loigud olid jõudnud jälle lumega kattuda. Sellel tunnil sööbisid eriti hinge ja pitsitasid südant siinsete vanade inimelamute haprus seal all ja justkui väljasurnud aguli tühjus.

«Kas te magada veel ei taha?» küsis Firsov.

«Uni on ära läinud...» ohkas Manjukin. «Ei, ma ei kaeba: ma olen harjunud külmaga ja ülekohtuga ja kõigepealt iseenesega. Ma ei kaeba, et seal mingi pikk rumal rohi...» näitas ta akna raamistuses õuest paistvat ühtainukest kidurat paplit, «külma käeski millelegi loodab, ootab kevadet, mina aga, inimene, olen igaveseks külmast kange. Nähtavasti on juba üksi asja olemasolu endaga õigustatud tema missioon ja mõte. Mitte miski ei ole nüüd minu maailmavaatega vastuolus, kallis sõber. Ma olen õppinud kogu seda narri ringkäiku mõistma!»

«Aga mulle meeldib, kui lund sajab,» ütles Firsov ebakohaselt. «Lumine linn on ilus... Muide, see on kõige suurem asi, mille inimene on enesele koormaks välja mõelnud...»

«Imelik lugu: ma tean nüüd kõike, aga ei põgene: enda eest ei saa kuhugi põgeneda!» pahvatas Manjukin veidra naerukihinaga. «Põgeneda tuleb siis, kui on, mida alles hoida. Minul pole midagi jäänud...» Ta näitas Firsovile tühja kruusi. «Tühjaks joodud ja puhtaks lakutud!»

Nüüd kostsid vaikuses sammud. Keegi tuli mööda koridori, samme tasandamata ja kartmata Manjukini kurja kaasüürilist häirida. Sergei Ammonõtš jõudis vaevalt paokil ukse avada, et selle lahtilöömist vältida, kui juba astus sisse see, kelle peale Firsov oli kogu aeg kannatamatult mõtelnud. Kuigi kirjamees oli oma mõtteis selle inimese saatuse täielikult vallanud, jäi tal erutusest hing peaaegu päris kinni.

VI

Pole teada, kus Mitka pärast õllekeldrit veel oli jõudnud viibida, kuid nüüd oli ta kahvatu ja võib-olla natuke purjus, kuigi seda väliselt tema jutust ega kõnnakust märgata ei olnud. Ta hoiak oli sirge ja pilklik, ainult laup läikis pisut unetust ööst. Halva ilma jäljed mustendasid ta pikal kasukal, mille hõlmad olid lahti, peost paistis lotsis kaabu. Uksel seistes vaatas ta kumbagi kordamööda ja tal polnud nähtavasti kuigi suurt kalduvust nendega rahulikult südamlikku juttu ajama hakata.

«Ahah, nüüd olete käes, ajate siin põrandaaluseid salaasju,» lausus ta lävelt norival toonil, uurides Manjukini vestluskaaslast, kelle millegi poolest tuttavat nägu ta vastu valgust ära ei tundnud.

«Tervist, Dmitri Jegorõtš,» ütles Firsov.

«... Kes?» küsis tulija terava väljakutsega.

«Firsov,» vastas kirjamees otsekohe, miskipärast rõõmsaks muutudes.

«Krabistad trustis paberit? ... Paned olemata kaupa kirja?» tänitas Mitka, olles vihane millegi kauge ja südames valutava pärast.

«Ei, ma kirjutan inimestest raamatuid.» teatas Firsov katseks, samasuguseid vidus silmi kõrvale pööramata.

«Ahaa ...» venitas Mitka turvavalt ja mingil põhjusel kohmetudes. «Mina aga teen juuksuritööd, vormistan päid. Ja tead, nii palju kui ma neid ka ei ole püganud, ühtki õiget ümmargust pole ette tulnud ... Kõik on pudeli moodi, kurat!» Nad uurisid teineteist esialgu ilma vaenu või sõpruseta, ja enam ei saanud kindlalt väita, et Mitka purjus on. «Joote jälle mingi saladusliku raha eest?» tähendas ta etteheitvalt ja lõi jalaga tühja pudelit.

Mitka ülearu valjud hüüded ajasid Manjukinile kohe hirmuvärinad peale.

«Dmitri Jegorõtš, taeva pärast, olge tasem!» anus ta kaeblikult. «Kui me ta üles äratame, siis ta mulle armu ei anna ... T e m a magab ju siin kõrval, see Pjotr Gorbidonõtš!»

«Magab?» tõstis Mitka väljakutsuva jultumusega häält. «Kes tohib magada, kui mina üleval olen ... ja muudkui kõnnin maamuna peal edasi-tagasi! Keegi ei

tohi magama jääda, enne kui Dmitri Vekšin heidab ...» Siis lõi ta otse skandaali provotseerides jalaga mitu korda vastu ajalehtedega ülekleebitud vaheseina. «Hõi, väike ametnik ...» müristas ta Manjukini suureks hirmuks, «hiina samovar, tindisosi, tõuse üles!»

Jalamaid hakkas seina taga liikuma, kobistama ja sõimama midagi suurt, tähtsat, lülilist, lõpmatult tigedat. Süüdistav pudel käes, jooksis Manjukin toas ringi, kui koridori uks pärani läks ja sisse tormas äratatud kaasüüriline; teda võttis vastu Mitka pilkav tervitus ja Sergei Ammonõtši nõrk karjatus. See väikest kasvu armetu kehaehitusega mees, tõepoolest sosi meenutav punane habemetutt lõua otsas, oli mässitud vooditekki, mis kippus maha libisema ja mille alt välkusid otsekui tantsusamme tegevad jalad; tema keerlevad väikeste teradega silmad otsisid kujunenud olukorras kõige sobivamat kohta, et torgata.

«Nii-i!» oli ainus sõna, mis Pjotr Gorbidonõtš kurjakuulutava häälega ütles, kuid Manjukin juba lõdises, ja pudel, mida ta tahtis selja taha peita, veeres verd tarretama paneva kolinaga mööda põrandat. Otsekohe vaatas kaasüüriline paremale ja vasakule ning Firsovile paistis, et ka üle pea tahapoole, mille järel ta käe teki vahelt välja võttis ja sõrme pühalikult Manjukini poole suunas. «Lõpuks olete mul peos, kodanik Manjukin. Joote viina, aga vabakutselise tegevuse eest muidugi maksu maksta ei taha? Vähe sellest, et te rikute sundmäärusi, mis on kodanikkudele teednäitavaks täheks uue helge elu poole ... Vähe sellest, et te hakkate ükskõik kellega koos kahtlasi tegusid tegema ja luksust taga ajama! ...» Pudel vedeles maas, välismaine silt nähtaval, näidates Manjukini kuritegelikke sidemeid. «Te takistate ka vastutavatel töötajatel täita nendele pandud riiklikke ülesandeid! ...»

«Mis töö see voodis on ... niipalju kui mina sellest asjast mõistan, te ju magasite, Pjotr Gorbidonovitš!» tuli Manjukin argsi välja mõistliku vastuväitega.

«Kirjutage endale kõrva taha,» katkestas too mees teraval toonil, «et ma erinevalt mõnedest teistest olen ööd ja päevad läbi ametikohuste täitmisel, sest et ma ka magades hoolitsen käsi rüppe panemata ühiskonna heaolu eest. Ja mainitud ametiisikuna ma ei luba, ma pal-

jastan teid, konfiskeerin, keelan ära... majakomitee kaudu, miilitsa kaudu võtan ma selle ette ja koguni...» Ühesõnaga, ta karjus veel tükk aega, rääkis vabariigi raskest finantsilisest olukorrast, oma ärakurnatud organismist ja abinõudest, millega saab mõju avaldada kodanikkudele, kes oma kohuste täitmisest kõrvale hoiavad.

Manjukin seisis täielikus kangestuses, kukal vastu seina, ega püüdnudki end kaitsta, — ta ei tahtnud oma kaasüürilist veel rohkem vihale ärritada. Säärases pingelises olukorras kadus Mitkalgi kohe peast igasugune viinaving, mis seal ehk varem võis olla. Oli tarvis otsekohe Tšikiljovi peatada ja taltsutada, kuni see veel ei veerenud mööda põrandat ega tekitanud kommunaalsele varale kahju. Kõige parem oli seda teha Tšikiljovi mehelikku enesearmastust mõjutades.

«Sa hirmutad ju pruudid laiali, va sosi!» hakkas Mitka naerma ja astus talle tee peale ette. «Ise tahtsid veel naist võtta. Vaata, missugune nägu sul peas on, Tšikiljov. Võiksid endale odava peeglitüki osta ja häbeneda ennast tund aegagi päevas!»

«Pole viga, ma pole tütarlastele veel sugugi vastumeelt,» pareeris Tšikiljov välkkiirelt ja püüdis kõrvalt Manjukini juurde pääseda, kes tema eest oli ära lipsanud. «Laske mind läbi, äraseletamata ülevalpidamisega kodanik!» surus ta rusikatega vastu Mitka rinda.

«Noh, noh... kuhu sa kipud, ära ikka trügi, härra!» lõbustas Mitka end südamest.

«Lased läbi?» kissitas Tšikiljov silmi.

«Ei,» naeris Mitka.

«Varas...» kiljus Tšikiljov, juba päris arust ära. «Sa oled varas, ja me kõik teame seda.» Ta osutas ärganud majarahvale, kes kummalises hommikuriietuses ukse juures tungles. «Oota, küll ma su teod päevavalgele toon!»

«Mis sa ütlesid?» vankus Mitka muutunud ilmel ja muigas veidralt. «Korda!»

«Noh, varas...» kordas Pjotr Gorbidonõtš nõrgal puisel häälel.

Siis võttis Mitka Tšikiljovil õlgadest kinni ja silmitses oma pool minutit tema punakat, natuke viltu kaldunud nägu, nii et ainult hirmus viha aitas tollel mehel temale

silma vaadata, kuid kõik olid juba niivõrd veendunud, et Tšikiljovi päevad on loetud, et nad olid valmis majavalitseja elutu keha juurde miilitsat kutsuma... Äkki aga laskis Mitka vaenlase lahti ja vantsis löödud näoga toast välja, saadetud Manjukini nõrgast köhatusest ja Tšikiljovi enda hämmastusest. Esmakordselt juhtus Blaguša ajaloos selline asi, et Firsovi kangelane läks minema avalikult häbistatuna, kuid tema vaikimine hirmutas ühtlasi, sest ühe astme võrra allapoole lööduna muutus ta veel ohtlikumaks... Ühesõnaga, Pjotr Gorbidonõtš oleks talle tingimata järele sööstnud, et vabandust paluda, kui ta poleks kartnud, et Mitka siis mingi käeliigutusega selle ära teeb, mis ta oli tegemata jätnud.

Mitkale jäi teele ette kustunud lamp — Firsov ootas, et ta selle jalaga kõrvale lööb, — nimelt nõnda kujunes tal välja see koht kirjutamata jutustuses. Ent Mitka jalg vältis kiusatust ja kohe pärast tema äraminekut astus majaelanike tropist sammu ettepoole seesama Zina Balujeva, kes alles mõni tund tagasi oli Firsovile professionaalses mõttes meeldima hakanud.

«Sa ütlesid varas?» küsis naine Tšikiljovilt põlgliku uhkusega. «Aga kas sa tead, kes see varas oma elus veel on olnud, ja kui palju kuule, kelle omi ja missuguseid on jäänud roostetama Mitka pea järele igatsedes, kas sa seda tead?» Ta laskis nii Mitka varasemaid kangelastegusid kui ka tema kuritöid paista suurematena, kui nad olid, ja Firsov tegi üksnes tema tooni järgi kindlaks, et ainult sügav ja vankumatu kiindumus ajendas naist rahva ees selle allakäinud mehe kaitseks välja astuma. «Ja kui ta võtabki võõrast, siis sina jätad kroonu vara riisumata ainult arguse pärast! Pealegi... kust sul nii palju knopkasid on, et sa kõik kommunaalmäärused peldikutesse üles paned? Sa kirjutad mulle isegi armastuskirju läbi kopeeri, argpüks, et sul oleks igaks juhuks õigustav dokument. Noh, pane saapad käe otsa ja jookse neljakäpakil Mitkat üles andma! Oh, Pjotr Gorbidonõtš, küll sa veel näed, et lehes kirjutatakse, missugune... paha inimene sa oled!» Kõrvakiilust solvavama muigega keeras ta masinlikult ringi, otsides ruudulist sügispalitut.

Firsovit enam toas ei olnud; ta tegi esimest rünnakut Mitka südamesaladustele ligipääsemiseks, mis olid talle

hindamatu väärtusega. Ta tammus piineldes ihaldatud toa ukse taga koridoris ja proovis köhimisega hääle kõlavust, ajas siis endal juuksed natuke sassi ja paotas ust. Siin, tema selja taga, oli avalikuks tulemas niisama ahvatlev Zinka armastuse saladus, kuid Firsov poleks nüüd enda taga isegi piksemürinat kuulnud, sest tema tähelepanu fookus oli koondunud Mitkale. Ta kõhkles: just praegu, languse hetkel võiks õigel ajal öeldud toetava sõnaga kõige kergemalt Mitka usaldust võita, samuti aga lükkaks täiesti võimalik ebaõnnestumine lõpmata kaugele selle ettevõtte edu.

Mitka lamas riietega voodis, vahtis lakke, õlalt mahalibisenud kasukas vedeles põrandal, karusnahkne pool peal, üks varrukas ligunes aknalaualt tilkunud veeloigus. Mitka isiklikust varast hakkas silma ainult lihtne kirst voodi all ja üllatas seinal rippuv nimeline ratsaväelase mõõk. Ühesõnaga, selles tühjas toas, mis oli kõle nagu vangikamber, ei reetnud miski elaniku praegust ametit. Laualt rippusid alla siledad kolme kuu vanused ajalehed segamini tolmunud igapäevaste pisiasjadega. Kõik näitas, et Mitka, kes oli äsja t e e k o n n a l t tulnud, on siin vist üldse ajutine üürnik: elab mõnda aega ja kolib minema.

«Ma astusin teie juurde niisama, ilma loata sisse, seltsimees Koroljov ... Kas lubate?» alustas Firsov süütult ja pani ukse kinni, et skandaali häältekõmin neid ei segaks. «Kui teil midagi selle vastu ei ole, ma koguni istun natuke!» tegi ta hooletu liigutuse, kuid ettevaatusest jäi siiski püsti niikauaks, kui saab kas või nõrga märguandegagi loa. «No on see kuradi Tšikiljov ikka elukas... muide, ajastu varjundiga elukas!» Mitka vaikis ikka. «Imelik, muuseas, prillid lähevad uduseks...»

«Eks pühi prillid puhtaks,» ütles Mitka läbi hammaste mitte midagi väljendava häälega.

«Ma pühin jah, kui lubate!» Firsovi proovikivikene ennustas kordaminekut. «Ma pean tunnistama, et ma otsisin juba tervelt kuu aega teiega tuttavaks saamise võimalust ... juba ammu olin ma poolsalaja teist kuulnud. Jutud, mis Vekšini kohta käivad, on väga kirjud: ühed on teist teinud peaaegu bõliinavägilase Kudejari ja ütlevad, et röövlist on hiljem munk saanud, teised

jälle peavad teid vene Rocambole'iks! Üks nimetas teid teiste inimeste ees koguni nõukogude Tšurkiniks ...»

«Kes see oli?» liigutas Vekšin end ähvardavalt.

«Ah, oli üks, kes lese juures elab ... jumal temaga!» põikles Firsov kõrvale ja hakkas tõepoolest prille puhastama, et kätele tegevust leida. «Minu jaoks on teie amet just kõige sobivam asi ... sest painuta teid, kuidas tahes, aseta ükskõik missugusesse situatsiooni, terves maailmas pole kedagi, kes teie eest välja astuks. Ma ütlen ette rutates, et teie saatuses peitub minu jaoks väga terav ja aktuaalne teema: kultuuri omaksvõtmine! ... Ilma selleta võib meil üsna palju keerata ülimal määral vastupidi.» Otsustades Mitka näole ilmunud tigeda kannatamatuse järgi, oli aeg küps oma nime nimetamiseks ja külastamise eesmärgi seletamiseks. «Teate, oma tegevusala poolest olen ma mõningal määral ...» Ta tõmbus kössi ja nimetas talle endale vastiku sõna.

«Kirjamees? ... Ja mida sa siis maailmast kirja paned, kas salakaebusi nagu Tšikiljov?» küsis lamaja pilkavalt, vahtides silmanurgast oma saapanina. «Kas sa oled ka kordki kirjamehi näinud? Nendel on hall juukselakk peas nagu üksiklastel, aga sina ... Sa, vennas, oled viimati nuuskur?» Ta hakkas end natuke kergitama, vististi selleks, et tubakat võtta, kuid Firsov taganes ettenägelikult ukse poole. «Kus sa's lähed, haavusid või?»

Mitkale ei olnud loomupärane siis, kui ta alles äsja oli parandamatu haava saanud, teisele samasugust tekitada, — ometi otsustas Firsov oma kangelasega tutvumise paremateks aegadeks edasi lükata. Alguseks oli tähtis Mitkale kas või ainult meelde jääda, mis hõlbustaks rünnaku kordamist edaspidi.

«Pole viga, ka s e e kõlbab mulle jutustuse jaoks, tänan teid ... seda enam, et ma astusin ainult möödaminnes katseks sisse!» ütles kirjamees korrektselt, taganedes ukse poole, ja pani prillid ette, mis polnud veel päris puhtaks hõõrutud.

Miski ei pidanud teda siin enam kinni ja varsti sulgus vildiga ülelöödud välisuks vaikselt tema järel. Juba trepist alla joostes oli Firsov märkmiku välja võtnud; ootamatute inspiratsioonihoogudega harjunud, läks see vajalikus paigas ise lahti. Silmad pilukil, nägu tundmatuseni muutunud, kuulatas Firsov hetke vastuoluliste muljete

kokkupõrkamist, ja pliiats, mis tantsis nagu stardiks valmistuv jooksja, joonistas esialgu mõttetut vinjetti. Esimene loomus oli vaene, — Firsov hakkas mõrda kinnijäänud kalamaime välja võtma.

«Manjukin on vanarauaks antud mehhanismi detail, mis on diagnoosiks küllaldane. Inimmetalli väsimus ehk kuidas isad järeltulijaid riisuvad. Külamehi arvestab tükiviisi, raamatuid ruutsüldades. Tal peab tingimata olema tütar, vaevalt et poeg, ja enne igaveseks lahkumist tuleb siin t a r k jutuajamine. Revolutsioonijärgne uus kultuur imeb endasse tingimata vana; muidu tuleb krahh. Meie, rahvas, oleme mineviku suurte saavutuste otsesed pärijad. Rahvas eksisteerib kui tervik kogu oma ajaloo ulatuses, nii et ka meie oleme oma vanaisade kätega selle ajaloo suuri põlde kündnud. Ja isegi väga. Kust siis õieti alata, kas 862-st või 1917-st?

Mitka laup on aus, kahvatu, mässuline. Maa sünnitab Mitka ja Zavarihhini ühel ja samal tunnil, on ükskõikne nende erinevuse vastu, olles oma loomingulises möllamises kiretu. Esimene läheb alla, teine üles: teede ristumisel on paratamatu isiklik kokkupõrge ja vihkamine. Mõlemad kuulutavad miljonite inimeste ärkamist, nii et elu ja võitlus hakkavad otsast peale? Iga ajastu on ainult hoovõtt järgmise jaoks . . .

Mu vana tuttav Tšikiljov kirjutas hiljuti minu vara üles kirjandusliku tegevuse patendi m i t t e v õ t m i s e pärast, — aga ei tundnud mind kohtumisel ära. Ülimal määral ustav majakomitee esimees, kutsumuselt rahandusagent, töökohal hüüdnimi «F r e n t š i g a s o o l a l i h a». Oma ametit peab väledalt ja rõõmsalt, vastavalt sundmäärustele, kuid parajal juhul võib ära süüa üsna palju. Kui tema suhtes õiglane olla, siis see, et ta kõiki kahtlustab, tuleb vististi sellest, et ta on teadlik oma mõtlemise puudujääkides . . . Siiski on mu pliiatsil vastik temast kirjutada.»

Selles kohas läks pliiatsitina katki. Firsov pani märkmiku tasku ja vaatas ringi. Paraadukse nelinurka hakkas sadama kerget nobedat lund. Saabus hommik, kortereist voolas trepikotta ebaselget kõminat. Külmast värisedes istus nurgas kodutu kollane koer.

«Oled väsinud, vennas?» ütles Firsov ega põlanud ära käega tema märga selga silitada. «Muudkui jooksed

ringi? Ka mina jooksen, vennas, minagi nuusutan kõike, mis vastu juhtub. Mõned mõtlevad meist, et meie kahekesi oleme ülearused unistajad, aga just meie tunneme elu kõige paremini: teame tema lõhna ja maiku. Ja kas tead, ta on kurvastustest ja lumelõrtsist hoolimata magus ja kasulik: kui maitsed, sured märkamatult. Hüvasti, peni!»

Hetkeks vaevas teda mõte, kas ei peaks möödasõitvat voorimeest peatama. Käsi leidis taskus sorides ainult kaks külma münti, ainult kaks. Sellepärast ta ei hüüdnud, vaid hakkas tavalise reipusega jalgsi astuma.

VII

Kirjamees Firsov oli oma ameti karidega harjunud ja ei kurvastanud ebaõnnestumiste puhul ülearu. Liiatigi oli tal Mitka kohta õnnestunud juba varem mõnesuguseid laialipillatud üksikasju koguda: pealinna urgastes kolades juhtus ta mitmel puhul Mitka sõprade peale, kes teadsid üht või teist lehekülge tema minevikust. Firsov liimis nagu töökas mesilane kokku siit ja sealt korjatud raasukesed, nii et peas oli tal juba kärg valmis, olgu küll, et esialgu ilma meeta . . . Nüüd aga kohtas ta Sanka Jalgratast, pealinna pisivarast, Moskva võllaroogadest võib-olla kõige süütumat.

Pole teada, mis ruttu purju jäänud Sanka kokku lobises, kui kirjamees talle välja tegi, aga Firsovi jutu järgi oli Vekšin alles hiljaaegu bolševikkude hulgas üsna tähtis mees olnud, vaata et koguni poliittöötaja väikeses ratsaväeosas, mida küll raske uskuda oli, kui arvestada Vekšini hilisemaid muundumisi, ja küllap seda tuleb panna selle arvele, et autor tahtis oma inetult allakäinud kangelast iga hinna eest ilusamana näidata, kui ta tegelikult oli. Kui igast Venemaa äärest kontrrevolutsioon peale hakkas tungima, siis olla Vekšin tervelt nädal aega koguni komissari kohustusi täitnud, — ja siis juhtusidki temaga äärmiselt saladuslikud asjad, millele jutustuses pole rahuldavat tõlgendust antudki. Sanka rääkis, et diviisis suhtutud Vekšinisse selle erilise, raudse armastusega, millega ühe ja sama suure ja õiglase asja eest

võitlejad seotud on. Nagu oleks talle kümme elu antud, viis see mees polgu kõige hädaohtlikumatesse seiklustesse ja raius mõõgaga nii, nagu poleks raiunud tema üksi, vaid kümme Vekšinit korraga. Ja kui komissaril enam valgete käest pääsu polnud, viinud ta kõige kangemagi tule alt välja tema hobune, laia rinnaga õunik telder. Mitka käskjalg Sanka Babkin, hilisema hüüdnimega J a l g r a t a s, rääkis Sulimi kohta, et sel loomal olnud i n i m e s e hing ja ta kõndinud nii tasaselt n a g u v e s i.

Firsov kirjutas:

«... Noil aastail võideldi inimeste suurte hüvede eest, kuid selles saginas mõeldi vähe inimestele enestele. Kõigile võrdselt jagatud suur armastus ei soojendanud vahel sugugi kuumemalt kui stearinküünal. Vekšin armastas kogu maailma nagu sahk, mis pehmet ailaheitlikku mulda lõikab, ainult Sulimi armastas ta õrnalt, peaaegu naiselikult. Kui hobune ühes lähivõitluses kuuli silmade vahele sai, käitus Vekšin sellel õhtul nii, nagu oleks pool temast endast ära tapetud. Mitja Vekšin oli väga noor: teda ei lohutanud võidetud lahing, ei viin ega mõnus võitluskaaslaste sõprus.

Ja öösel olla ta Sulimi tapja ära röövinud rindelähedasest staabist, kus too ülekuulamist ootas, ja viinud ta hirmuäratavalt hõreda, otsekui kaugest tulekahjust valgustatud kasesalu taha. Selles ettevõttes abistas teda Sanka Babkin, kes oli noil aastail Mitja kuulekas vari. Otse kolmes reas okastraadi kohal, taeva tumedate kulisside vahel rippus tumepunane kuu. Lehtede sahingi ei häirinud vaikust.

«Kas sa tead, leitnant, kelle sa ära tapsid?» küsis komissar Vekšin venitades ja vaatas pilusilmil niisama noort, aga hundikutsikat meenutavat lõhkise frentšiga meest, kes oli oma auastmed juba esimesel kodusõja poolaastal välja teeninud. Mees vaikis, sest pärast päevast ägedat taplust ta ei taibanud, kellest jutt on. «Sina võtsid mult Sulimi ...» ütles Vekšin, ja tema kitsas kulm läks pingule nagu noolt väljalaskev vibu. «Nüüd anna mulle au!»

Mees kuulas sõna: liiga ähvardavad olid punane kuu, öiste kauguste läbipaistev vine, külmetava metsasalu värisemine ja komissari käskivad mustad silmaterad ...

Aga niipea kui vang oli sõrmed kõheldes kõrva äärde tõstnud, vihises mõõk järsku õhus ja Vekšin lõi noorukese ohvitseri käe küljest ära, ilmselt kättemaksuks Sulimi eest, — nii et see kukkus nagu oks puult tema jalgade ette maha. Sanka Babkin, kes muidu vahva sõjamees oli, jäi seekord oma peremehele alla, ohkas sügavalt kättemaksu puhul ja vajus kastesele rohule. Muide, hiljem leidis ta endas jõudu tassida komissari käsku täites poolsurnu maanteekraavi.»

On teadmata, mis asi Vekšinit sellele täiesti mõttetule teole ajendas: kas soov uut mõõgatera proovida või oma tahtejõudu karastada või mõtles ta end millegagi siduda, aga vaevalt küll oli põhjuseks Firsovi poolt selleks puhuks väljamõeldud kõrge filosoofia. Mitja tegu ei saanud kuigi laialt teatavaks, ja paljugi, mis tol ajal mõlemal pool rinnet ägedas vihas ära tehti ... Kuid selle teo järel hakkas Vekšin sageli norutama, mis oli seda kahjulikum, et ta ise aina vaikis, ei maganud öösiti ja äratas seltsimeestes kahtlust. Äkki jäi ta haigeks ja siis läks polgu rakukese sekretär Artašez, tema ustav sõber, ja muide, sama roodu sõdur, kus Vekšingi kuueteistkümnendal aastal oli mässanud, oma tõbist seltsimeest vaatama. Arstirohuna oli tal Mitjale viia sõnum, et teda on esitatud autasustamiseks revolutsiooniordeniga, ja ta tundis ise selle üle vennalikku rõõmu. Vekšini tare trepil pidas teda kaua kinni Sanka Babkin; ise ilma vöörihmata ja nägu siit-sealt katki kraabitud, valetas ta pungissilmi, et peremehe haigus olla nakkav. Artašez tõukas käskjala kõrvale ja läks tuppa, — ja komissari tõve pilt, mis talle lävelt avanes, vapustas teda peaaegu pisarateni.

Klassikalise vene joomahullustuse kõigi reeglite kohaselt seisis puhtakskraabitud laual hapukurkidega puukausi kõrval alustatud pudel külasamagonni, ilmselt mitte enam esimene; Vekšin ise, peale kõige muu Sanja rihmaga kinni seotud, lamas põrandal, aeg-ajalt midagi mõmisedes; lavatsi all läikisid klaasikillud ... Sekretär istus pingiservale, võttis laualt hapukurgi, vaatas seda, nagu oleks see tal aidanud õiget diagnoosi teha, ja pani tagasi. Püüdes siis sõbrale tema käitumise ebaväärikust tõestada, hakkas Artašez talle rääkima paljusid õigeid asju, nagu näiteks, et vabal ajal on viina joomise asemel

mõistlikum tegelda maalimisega, nagu seda kunstnik Fedotov tegi.

«Ma näen, et sinu hinges on must pilv, Dmitri . . .» jätkas ta vastust saamata rohkem arsti kui kohtuniku toonil. «Ära häbene, kraami see pilv välja, pane laua peale, et meie, sinu võitluskaaslased, saaksime teda näha ja üheskoos sind aidata. Kui sa oma kalli Sulimi matuseid pead, kas see pole liiaks ühe hobuse puhul? Ja peale selle see inetu õine tegu . . . noh, tead, s e l l e g a! Minul endal on ka pöörane iseloom, aga . . . milleks? Või arvad sa, et praegu on isegi sulle k õ i k lubatud nagu tulele maailma loomise ajal? . . . See tähendab, et mis pähe tuleb, seda võib teha?»

Vekšin lamas selili, silmad kinni, ja ainult nõrkadest sõrmeliigutustest oli näha, et ta elab ja kuuleb.

«Või nägid sa mingit kauget ähvardust t e m a silmis? Mulle on teada, kui omavahel rääkida, et mõnda meest valdab vahel imelik rahutus. Meie sõdime, valame oma verd ja põleme nii, et ümberringi kõik kärssama hakkab . . . aga kunagi me väsime ja jääme magama. Siis astub tegevusse kolmas, noor ja pöörane nagu mina ja sina . . . ta ei tule veel homme, ja mitte just tingimata meie juurde, tuleb koguni ilma noata. Vaata, mis näitab ajalugu, Dmitri! . . . Näe, meil mõlemal on hakanud meelekohad juba halliks minema, aga tema pole võib-olla veel sündinudki; nii et meile pole antud teda mõõgaga kätte saada ega isegi mitte teda parajal ajal kompvekiga ära meelitada. Aga võib-olla käib ta juba ettevalmistusklassis, õpib ükskordühte, mis? Sihuke kõhnake, usin, unistava pilguga poiss . . . nagu meiegi mõlemad k u n a g i olime. Ja ta naeratab, mina aga ei teagi, m i l l e peale. Ja siis tuleb tahtmatult soov kõik praod ümberringi kinni toppida, kust võiks ilmuda see juba parajaks poisiks kasvanud järglane, kes meile teadmata põhjusel naeratab . . . Nüüd annan ma sinule sõna, Dmitri: lükka mu jutt ümber, täienda või kinnita seda!»

Sel kombel ütles ta Vekšinile ise ette mõtteid, mis oleksid õigustanud igasugust ennetavat julgeolekuabinõu tuleviku suhtes, kui Vekšin oleks pead noogutanud, — ent tema vaikis. Äkki aga päästis ränk kolmepäevane joomine Vekšini keelepaelad valla. Sanka Babkin kuulas ukse juures tema palavikulisi hukutavaid ülestunnistusi, ja muidugi oleks ta vaevalt müünud kirjamehele õlle eest oma peremehe tragöödia, kui ta poleks lootnud sellele saada mingit seletavat võtit haritud inimeselt, kes Firsov tema silmis oli. Niikuinii juba seosetut Vekšini juttu andis Sanka liiatigi edasi oma arusaamise tasandil, millele Firsov pani veel juurde oma segase tõlgenduse. Seetõttu seisis Vekšini sonimise mõte Firsovi jutustuse järgi selles, et revolutsioon on kitsalt rahvuslik, et vene hing hakkas e n d a j a o k s mässama enne oma varemnähtamatut õitsengut.

«Lori . . .» hüüdnud Vekšin Sanka jutu järgi, haarates kinni sõbra siledast saapasäärest, mida juba sellepärast sündida ei võinud, et tal käed olid kinni seotud. «Minu veri pole veel tardunud, veel voolab ta soontes ja põleb nagu tulekahjus, veel pole ma õieti maa peal elanud! Anna mulle . . .»

Oma tookordse seisundi tõttu polnud Vekšin kahjuks võimeline selles kahtlemata huvitavas küsimuses oma vaateid täpsemalt väljendama, ja kartes, et kirjeldatav stseen ebameeldiva mulje jätab, pani Firsov Artašezi suhu ammendava arutluse umbes selles vaimus, et kõige üllamaid revolutsioone ei panda toime ühe maa huvides, vaid ainult inimkonna kui terviku jaoks, ja see, kes esimesena orjusest pääseb, on kohustatud oma võidu vilja teistega jagama. Ta tahtis öelda, et igasugune õnn saab tõeliseks hüveks siis, kui kõik sellest osa saavad. «Sa tead ju ise, sõber, et niipea kui päike üht kohta tugevamini soojendab, hakkavad õhuookeani massid stiihiliselt ümber paiknema, mille tagajärjeks on eluhoonete purunemine, viinamägede hukkasaamine ja paljud muud ebasoovitavad asjad!»

Nähtavasti kasutas Vekšin tol korral teisigi tema ameti puhul veel ebakohasemaid väljendusi, sest varsti läks rakukese sekretär ära, ilma et oleks hüvastijätuks sõnagi lausunud. Ta kirjutas diviisi poliitosakonnale raportit pool päeva, mitu korda kiskus ta kirjutatu katki, kuni lõpuks olid hävitatud kõik leebed varjundid, mis oleksid võinud seltsimehe süüd pehmendada. Tal tuli kogu oma erakordne tahtejõud kokku võtta ja sõbratunnetest võitu saada. «Olid rasked ajad, mustad kahepäised kotkad tungisid igast küljest punase pea-

linna poole . . .» — niiviisi võttis Firsov kokku selle juba igapidi tõepärase episoodi.

Jutustuses kirjeldati kaunis elavalt, kuidas Vekšin ise olla paari päeva pärast ülesrivistatud väeosa ees diviisiülema käskkirja tema, Vekšini tagandamise kohta ette lugenud, — parteist heideti ta välja üks päev hiljem. Kogu see tseremoonia oli iseäralik, kuid noil aastail oli noor armee alles loomisel ja tema lahingutraditsioonid olid veel välja kujunemata, — neid prooviti käigu pealt. Võitlejate ridadest kostis ärevat kõminat, hommik oli sonnune ja kahvatu, selle hall helk jäi igaveseks Vekšini näole. Äkki tõusid öösel sadanud lumega kaetud mullakänkrais kesapõllult käratsedes lendu linnud, nagu oleks kogupauk neid ehmatanud . . . On märkimisväärt, et Vekšin keset käskkirja, nagu s e l l e juures ikka juhtub, 'korraga enam oma häält ei kuulnud. Kui ta lugemise lõpetas, astus ta vasakul tiival kõige äärmisena rivisse: iga mõõgatera oli arvel. Polgul lõppes lühiajaline puhkus ja ta läks lahingusse.

Püüdes oma kangelast puhtaks pesta, tegi Firsov katset lugejale ikka veel kinnitada, et Vekšin ka nüüd lahingus niisama vapralt mõõgaga raius ning noore vabariigi au ja vabaduse eest võitles, ja mõtles käigu pealt välja koguni sellise muinasloo, et teda olla mitmel pool korraga neljas kohas nähtud. Seesama Sanka aga lobises välja, et sadulasse oli jäänud ainult Vekšini tuhk, mida tahtejõu võrud koos hoidsid, ja see tormas nüüd varem seatud eesmärgi poole. Üks asi aga on tõesti õige: pärast ametist tagandamist sai endine komissar raskelt haavata, kuid sandiks ta õnnekombel ei jäänud. Kui kodusõda lõppes, tuli Vekšin ükskord kevadisel ajal otse hospidalist pealinna.

«Seal algas teine, alguses veretu heitlus pooleldi taganenud vaenlasega,» kirjutas Firsov, «ainult et võitlus läks kavalamaks ja selle relvaks said arvud. Igal tänavanurgal, igas peres, igaühe peas tekkis rinne. Vaateakendel ilutsesid nepi peibutised, siin ja seal süttisid lõbustuste värvilised tuled, vestlustel sosistati üksteisele kõrva uudiseid, mille peale kahemõtteliselt naerdi. Demobiliseeritud revolutsioonisõdurid vaatasid altkulmu, kuidas lõid kiusatustest särama kaupluste aknad, mida alles eile oli auklikuks tulistatud: nüüd tekitasid

nad nälga, hirmu ja arusaamatust. Muide, Mitjat ei hirmutanud kirendavad tänavanurgad või ülearu läikivad näod. Loomataltsutaja pilkava põlgusega vaatas ta räpase stiihia elavnemist, rahustades end salamõttega: «Ma tahtsin, ja nii sündis, kui annan käsu, kaovad ära!» Ta ei teadnud veel, et temaga sammu pidades oli välja ilmunud tema kaksikvend Zavarihhin. Vahepeal olid märkamatult kätte jõudnud palavad maikuu päevad . . .»

Ühel sellisel päeval tolknes Vekšin tegevusetult tolleaegses Moskvas kuulsa gastronoomilise oaasi juures ja endiselt ustav Sanka Babkin oli tal kaasas. Troopiline kuumus oli alanud hommikul ja peata, risti-rästi nööriga kinniseotud suitsu-soolakalad eritasid vaateaknal kuuma päikese käes nii ahvatlevalt rasva, et nende sidumisnöörgi paistis hõrgutis olevat. Vekšinil oli kõht tühi. Uhkelt riides daam, lõkendav nagu Araabia koidupuna, läks tõtlikul sammul kaupluse poole. Lihtsüdamliku delikaatsusega hakkas Vekšin talle ust lahti tegema, kuid daam kas ei saanud tema kavatsusest aru või arvas, et sellisest pööblist on juba jagu saadud, ja lõi kärsitult kindaga talle vastu kätt, mis oli ukselingist kinni võtnud . . . muide, Vekšinile näis, et kindanööp lõi talle sõrmeliigese kohal otse närvi pihta hoopis valusamalt kui vaenlase kuul rindel. Tema endise au ja kuulsuse ning praeguste alanduste pealtnägijat Sanka Babkinit vapustas Vekšini silmade kohmetanud ilme . . . Vahepeal oli n e p m a n i naine juba kauplusse kadunud.

Öö saabudes oli Vekšin joobnud. Agulis, vastikus urkas niisutas ta vankudes ja hingeldades oma valu kange raipelehalise joogiga, purjutaja pisarad silmis, muudkui korrates: «Ja mina tapsin nende heaks inimesi!» Sanka istus tema kõrval karmi näoga ja ootas, kas ehk peremehel mingisugust abi vaja on. Just sellel õhtul tutvusid nad enamikuga nendest, kellest said hiljem nende kurva saatuse kaasosalised. Kui sularaha otsa lõppes, hankis Sanka peremehele esimesed k e r g e d rahad. Ükspäinis valeuhkusest oma seltsimehe ees püüdis Vekšin teha järgmisel päeval sedasama. Ta kukkus sisse pooleldi lapseliku näppamise pealt, mis oli professionaalselt seisukohalt kohmakas, ja koos temaga ka Sanka. Vanglas, mis kuristikku ja solvanguid süvendas, sai Vekšinist lihtsalt Mitka ja Sanka omandas hüüdnime.

Lühikesest vanglas viibimisest piisas selleks, et kadus igasugune erinevus tema ja ta narinaabrite, selliste elukutseliste masuurikate vahel nagu Ljonka Vats ja Käharpea Donka.

Leidlikku inspiratsiooni oli märgata enamikus Vekšini ettevõtmistes: need sooritati asjatundlikult ja nad tõid suurt tulu. Vekšinist sai jõugu ninamees, sest tema oli salgas kõige väljapaistvam. Tegutsedes ainuüksi erakaubanduse liinis, püüdis ta veel ennast veenda, et ta on partisan võitluses vihatud vana maailma vastu, kuna aga uus elukutse — selle saladused, riukad ja ohud — oli tegelikult juba kogu tema käitumisele oma pitseri vajutanud, ennekõike aga jõudnud teda tööst võõrutada. Hulljulgete ideedega Mitka jäi tabamatuks, nii et teda kadeda austusega imetles Moskva allilm, võttes temast eeskuju. N e p i räpane raha käis läbi Mitka põlastades sirutatud käte, kallitel riietel olid tingimata hooletuse või koguni mõnitamise jäljed, ja tema eluase, juuksur Koroljovi nimele üüritud tuba, oli askeetlikult tühi nagu kiskjapuur.

Isegi sellised ässad nagu Vassili Vassiljevitš Panama Paks, vilunud kelm ja rongikratt, kes muide teisigi tegevusalasid ei põlanud, või šniffer Fjodor Štšekutin ise, kes juba tsaariajal välismaal gastroleeris, võtsid tõusva tähe arvamusi aupaklikult kuulda. Vekšinil polnud nendega lähedasi suhteid, aga ta ei hoidunud nendest ka eemale, — ainult A g e i Stoljarovi suhtes oli tal võitmatu jälkus. Rääkimata tema tõesti koledast välimusest, tarvitseb vaid märkida, et Agei silmi või pikaldast, suunurka libisevat muiet nähes tekkis tunne, nagu puutuks nendega kokku füüsiliselt tuntaval vastikul moel.

«Järelikult polnud veel päriselt kustunud Mitka head omadused, ainult et neid kasutati halvasti. Ehkki verevaestena ja ärakuivanutena, elasid temas veel mälestused headusest ja inimlikust hellusest, aga kui neid osatati, jäi Mitka haigeks ja ravis viinaga parandamatut solvumise tõbe» — niiviisi püüdis Firsov jutustuses lugejat kõigest väest oma kangelasega lepitada . . . Õnnetuseks jõudis autor tema juurde minut aega pärast seda, kui Tšikiljovi hüüe Mitka peaaegu pooleks kiskus. Peale selle tegi Mitka meele süngeks õnnetu ja temale endale ootamatu temp õega. See kokkusaamine lõi Mitka elu

segamini, nii et ta enam isegi ei teadnud, kas ta peab rõõmustama selle tema pimedasse põrandaalusesse olemisse äkisti tunginud valguskiire puhul, või tuleb tal põgeneda — kuni ta sai aru selle hirmsast lootusetusest. Kogu lugu algas Vassili Vassiljevitš Panama Paksu pärast . . .

Kui Panama Mitkaga juhuslikult ja vintispäi Nižnis ninapidi kokku sattus, kuhu ta oli sõitnud nädalaks ajaks lõbutsema, tahtis ta Mitkat tutvustada rongivarguse musternäidisega. Mitkat ahvatles väljavaade midagi uut ja huvitavat läbi elada . . . Kuid esialgu ei jõudnud kaugemale sellesse saladusse tungida Firsovgi, kes oli nagu püssikuul Dmitri Vekšini kütmata toast välja lennanud.

VIII

Vassili Vassiljevitši iseloomustas tema hüüdnimi küllaltki hästi. Ta oli üleni ümmargune ja õnnelik, ka nägu oli tal ümarik ja sümpaatne, sest õgardeil käib rammususega kaasas laiskus, järelikult ka leplikkus ja heasüdamlikkus, ükskõik mis ametit nad ka ei pea. Oma välimust kasutas ta näitlejaliku osavusega ja selles oli terake tõtt, kui ta kiitles, et ta isegi pärast riisumist jätab kannatadasaanule endast väga meeldiva, sõprustundele ligilähedase mulje.

Nad läksid Mitkaga kahekesi hommikusele rongile ja ei äratanud kupeekaaslastes mitte mingit kahtlust. Neid oli ainult kaks — paksude põskedega insener, kes pisut vintispäi komandeeringult tagasi sõitis, ja kena näoga, kuid natuke imelik näitsik, must side üle vasaku silma. Tema välismaised heledast nahast kohvrid olid ülemisel riiulil ja rõõmustasid oma soliidse kaaluga Vassili Vassiljevitši, kui ta pingutust teeseldes nende kõrvale oma tühja korvi paigutas.

Nalja heites ja ohtrasõnaliselt naisterahva ees vabandades, et ta atmosfääri pudelist tuleva piirituselõhnaga tahtmatult mürgitab, pakkus ta oma kaaslasele konjakit, arutades lisaks põhjalikult talurahva koopereerimist. Tagasihoidliku söömaaja lõpul pakkus Panama lahkelt, kuid ilma kahtlase pealekäimiseta ka reisikaaslastele

kohta aknaaluse ülestõstetava lauakese ääres. Näitsik naeratas pead raputades, insener pomises midagi hilise kutse piinlikkusest ja teeskles tukkumist. Vaguneid polnud veel talviselt kütma hakatud; harjunud tegutsema ilma uimastava kloraalhüdraadita, üksnes osavuse ja hea käitumise varal, pakkus Vassili Vassiljevitš näitsikule sooja triibulist suurrätti, mille sisse naisterahvas hoolikalt oma külmetavad jalad mässis, tasudes veel kord lõpmata usaldusliku naeratusega.

Videviku ajal joodi koos teed ja Panama jutustas väga kenasti, kuidas ta ühe mehega löömakabet mängides võitis temalt hõbedast teeklaasialuse ja tema naise suudluse. Mitka seda juttu õieti ei kuulanudki, teda uinutas teeäärsete kuuskede, lume ja vedurisädemete üksluine lakkamatu möödavilksatamine vaguniaknast. Kui õnnetu mehe üle oli küllalt naerdud ja varaste vastu ettevaatusabinõud tarvitusele võetud, hakkasid kõik neli magamiseks valmistuma. Südaööl, kui rataste kolksumine aeglustus ja laia näoga fraier ilma vaheaegadeta demonstreeris mehise norskamise kõiki varjundeid, viis Vassili Vassiljevitš isiklikult vagunist välja naisreisija kohvrid, võttes kogu musta töö enda peale. Püüdes anda oma kaasosalisele täit ülevaadet kõikidest rongivarguse muljetest ja väikestest rõõmudest võimalike üllatuste puhul, sundis Panama teda võtma endale poole saagist, koguni koju kättetoimetamisega.

Oma kirjanduslikus praktikas kasutas Firsov tihti romantikute võtet talle meelepärase tegelikkuse kaunistamiseks. Nii harrastas Mitka tema määratluse järgi oma põrandaaluses tegevuses ainuüksi kahevõitlust terasega, teiste sõnadega — lahkas k a r u s i d, nagu kurjategijate hulgas raudkappe kutsutakse. Teda peeti õigusega selle ala meistriks, sest ta avas neid kergemini kui täiskasvanu kõvasti kokkupigistatud lapserusika lahti võtab, et sealt münti kätte saada. Aga ega Mitkalgi säärane ettevõtmine iga kord hommikuks hästi lõppenud; vahel ei suutnud lihtsa hoovaga s õ r g ega peenikeste hammastega nõtke b a l e r i i n varanduse juurde teed murda... aga alati oli tal seejuures lõpmata lõbus meeleolu, sest oli vaja olla nõtke ja kaval kapi saaduse avastamisel ja pressida tohutu tahtejõud kokku väga lühikesse võitlusmomenti... Šnifferi või karutapja

ametiga võrreldes peaaegu karistamatu ja seetõttu kergekaaluline ning Mitka meelest roojane tegevus — rongivargus — oli talle uus asi... Muiates häbiga segatud jälgist uudishimust, uuris ta kodus oma osa saagist; olles äsja vanglast tulnud, arvas ta õigusega oma olukorra ajutiselt ohutu olevat, hoolimata isegi Tšikiljovist.

Kohvris oli naistepesu ja kleite, mõned värvilised trikood, kentsakaid naiste nipsasju ja igasuguseid muid kellegi igapäevase elukäigu tarbeesemeid. Alumises jaos ei olnud samuti midagi huviäratavat, seal olid ainult pikad mustad nöörid nikeldatud plokkidega, otstes silmused; nende siidkiud jäid nurjatult kinni sõrmede koreda naha külge, peaaegu kleepusid, äratades ebameeldivaid mõtteid tagaajamisest ja kättemaksust. Mitka lükkas kogu selle põrandale laialivisatud kalu jalaga hunnikusse ja jäi mõtlema.

Esmakordselt oli tema askeetlikku üksindusse tunginud nii palju täiesti kasutuid muljeid ja asju; ahju toas ei olnud, nii et varastatud kraamist vabanemine oli märksa keerulisem kui selle omandamise kahtlase väärtusega vaev. Mitkale ei tulnud mõtetki kogu seda saagihunnikut viia Artemi Korõnetsi, ülesostja ja salakõrtsmiku juurde, kes midagi ära ei põlanud: kui keegi oleks talle praegu soovitanud varastatud asjade ostjat, oleks Mitka pidanud seda solvamiseks. Sellel vastikul hetkel vihkas ta koledasti Vassili Vassiljevitši muretut enesekindlust eriti sellepärast, et too oli võrrelnud varastatud kohvrit lihavõttemunaga, millesse on pandud üllatus... Alles nüüd märkas ta lamedat paberist pakki, mis oli koos pesuga põrandale kukkunud. Ärevas ähmis, et seal mingi naiste saladus peitub, tõstis Mitka selle üles ja vaatas ukse poole. Kuigi uks oli lukus ja võti lukuaugus, ei rahuldanud see teda ikka veel. Mitka keeras selja ukse poole ja võttis ebakindla käega sinise ümbrispaberiga paki värvilise paela lahti. Paki sees oli peale kümmekonna koltunud kirja ainult kimp postkaardisuurusi koduseid fotosid... Mitkat hakkas südametunnistus natuke vaevama — mida ammu enam polnud ette tulnud —, nagu oleks ta oma hiljutisele ohvrile ettevaatamatult silma vaadanud. Pealmisel pildil naeratas usaldavalt ja suures plaanis seesama eilne Nižnist

tagasisõitev näitsik, keda Vassili Vassiljevitši professionaalne ilukõne oli nii osavasti ära petnud. Mitka tundis ta otsekohe ära, kuigi ta pildil paistis noorem, oli ilma sidemeta ja tema täiesti terve silm vaatas natuke kõõrdi. Edasi tuli terve sari pilte, mis tutvustasid tundmatu ametit, võimaldasid jälgida järk-järgult tema riskantse tsirkusenumbri mehaanikat. Sale ja ilus tsirkuseartist, trikoo seljas, läks nöörredelit mööda kupli alla, seisis siis trapetsil, pani endale kaela sellesama silmuse, mida Mitka äsja käes oli hoidnud, ja kummardas, otsekui kutsudes silmadega jälgima eelseisvat maailma kõige huvitavamat vaatepilti, ja langes, lendas pea ees alla, silmus ikka kaelas, õrritades ja hullutades niisamuti langevat Mitka teadvust. Ammu ununenud tunded panid pea ringi käima, — tema ameti häbiväärsust tasakaalustas veel kuidagi selle kasutamise haruldus, riisiko ja ettenähtud karistuse karmus, aga varastada magavalt tsirkuseartistilt tema surmaohtliku töö kesine varustus? Mitkal hakkas äkki palav... Keegi koputas tasakesi uksele, sosistades Mitka nime; ta ei kuulnud seda. Ja niipea kui ta järjekordse pildi fotode paki alla oli pannud, käis ehmatusejudin tal läbi keha kuni surisevate sõrmeotsteni välja. Süüdlase muie huulil, vaatas ta nüüd seda sõnumit lapsepõlvest, ja iialgi varem polnud talle vargus nii alatu paistnud.

Viimasel, kortsunud ja luitunud ruudukujulisel päevapildil oli pisike provintsiõu kolme papli ja viltuvajunud taraga; eemalt paistis semafor. Keskel, laudkasti peal, istus paljajalgne tüdruk, katkine seelik seljas — Tatjanka, Mitka õde. Ja kõrval seisis tema ise, Mitja Vekšin, kes oli oma kaasaegsete hulgas saanud karutapja kurva kuulsuse, tol ajal aga kaheksa-aastane poiss, nägu naerul, ilmes mingi lapselik küsimus, millele ei anta iialgi vastust. Ta naeratas kõik need aastad, see päevapildipoiss Mitja, ka päris ilmasõja lõpul, kui teda ründas vaikiv Baieri jalavägi, allapööratud tääkide teras ja kotkaga kiivrite lakk kuuvalgel läikimas, või siis, kui ta Džankoi juures koos kümne teise julge mehega oli hobuse seljast maha karanud ja jooksis vastu valgete kartetšile, või kui ta seisis oma sõprade kohtu ees, maskeerides häbiväärselt jultunud vastustega oma hiljutise süüteo õudust...

Mälestuste mõjul ärkasid kanad õe jalgade juures ellu ja siblisid ning tagaplaanil lendasid kaks tükki juba õrrele. Vasakult paistev oks tuletas meelde õunapuud, kusjuures meenus, et üks selle kuivanud haru, väljaspool fotot, oli haledalt rippu ja püsis veel ainult koore varal kinni nagu murtud käsivars. Selle tunnusmärgi uhal tundis Mitka uuesti oma näol metsikut tormi ennustavat külma tuult, mis oli eelmisel ööl ligidasel metsalangil maha murdnud kõik seemnemännid, halastamata ka armsale õunapuule Jegor Vekšini, raudtee ülesõiduvahi ja Mitka isa aiakeses. Otsekui hullumeelsed rongid sõitsid rööbastel, pannes öö rõkkama ulgumisest ja mürinast, ent koidu ajal rõõmustas tervekssjäänu, mahladest rammetu. Sellel hommikul keelitaski rändav päevapiltnik Jegori, et ta laseks lapsi mälestuseks fotografeerida. Siis polnud veel sündinud võõrasemal see... mis ta nimi oligi? Ahah, Leonti! Siis oli Mitka ema veel elus.

Mitka istus hilisõhtuni paigal, hoides käes pleekinud fotot, mida valgustas jäädavalt kadunud aja kuma. See aeg avanes tema ees nüüd jälle nagu raamat, kuigi mitte kõik selle leheküljed polnud ühtviisi arusaadavad. Hiljem selgines veel üks detail. Tol hommikul seisis Vekšini palktare nurga taga Maška, hobune. Päevapildil ei viidanud miski tema olemasolule, kuid hing sosistas, et ta on siin, on siin... nagu see närtsimatuks jäänud päevalill lühikese jämeda varre otsas! Tõsijutt, hobune vaevles ja ootas fotograafi selja taga, millal tuleb oma igapäevastelt seiklustelt Mitja ja viib ta pärast rasket tööpäeva kaevule. Kui kallis ja kannatlik ta on, ootab kakskümmend aastat!

Kaua polnud Mitka nii kosutavat ja ühtlasi erutavat und maganud. Sonnune hommik kustutas eilse rõõmu: ruudukujulise paberitüki võlu haihtus. Vihale läinud must südametunnistus kaitses end eilse dokumendi eest, mis oli halastamatu nagu otsene süütõend. Mitka viskas foto koos muu kraamiga kohvri põhja ja lükkas kohvri enese ebausklikult voodi alla. Siis tulid kiusatustest tulvil päevad. Oma ärevat tegevusetust seletas ta ise kahevahel olekuga: ta ei teadnud, kas otsida üles ilmsikstulnud õde, kirjutada koju isale või jääda endise hajevil muretuse juurde. Millegipärast tundus, et isa on

elus, ainult küüru jäänud ja hoopis hallid juuksed katavad taadi kortsus kukalt.

— «Küllap sa vist käid vanaviisi rohelise lipuga, kustunud piip hambus, rongidel vastas neile näitamas, et nad võivad ohutult oma lõpmatut teekonda jätkata, sina kange mees Jegor Vekšin. Küllap võõrasema siunab sind ühtevalu rahapuuduse pärast, su ausate käte saamatuse pärast; aga kas sa mäletad oma poissi Mitkat, kes võõrasema sosimisel õe järel majast välja visati?» — Mitka sai aru, et kiri tuleb kibestumise ja hilinenud ettheidete tõttu pikk ja piinarikas, seepärast ei kirjutanud ta s i n n a mitte sõnagi.

Õe leidis ta üles nädala pärast, — Mitka ei söandanud aimatagi, et kuulus Hella Welton, kes juhusliku kokkusattumuse tõttu üksvahe esines nendessamades linnades, kus ta ise öösiti gastroleerimas käis, ongi unustamatu Tatjanka. Oma kutsealast tingitult heledat prožektorivalgust kartes ei julgenud Mitka tsirkusesse minna, vaid valvas peaaegu terve õhtu tagaukse juures. Selle talve esimene pihulumi keerles tänavail ja keigarlikult läikimaviksitud säärikuis jalgadele tegi pakane liiga. Lillemüüja kiitis talle kähedal häälel oma krüsanteemide külmavõetud ilu, — Mitka ostis nad kõik ära, et temast lahti saada, ja mõõtis jälle sammudega kahe laterna vahemaad. Ajuti pani kummaline jõud teda seisatama poole fassaadi kõrgusele kuulutusele maalitud õe nime ees. Ta vahtis altkulmu plakatile tehtud kuju, kes nii üksinda pea alaspidi lendas, ja aina püüdis tema kartmapanevat ja lõppude lõpuks inimkonnale kasutut kangelastegu mõtestada ja oma ametiga võrrelda. Kui Tanja välja tuli, tahtis Mitka tema juurde söösta, kuid talle meenusid ebameeldivused, mida tutvus temaga võis Tanjale tuua, ta läks ähmi täis ja viskas lillekimbu üle ligiduses oleva plangu. Oma värvilise pildi kõrval nägi õde välja liigutavalt kõhnakene ja igapäevane. Mitka julges teda hõigata alles järgmises põiktänavas. Tanja nõksatas tagasi, kui kohvrivarga ära tundis, tahtis karjatada, kuid ainult naeratas abitult, kui oli kuulnud paroolina kõlavat lapsepõlvenime, ega püüdnud oma käsi Mitka pihkudest ära tõmmata. Mitka hakkas oma näilist mehelikku vanemust kasutades õde tungivate küsimustega üle külvama, nagu oleksid nad alles

aasta tagasi teineteisest lahkunud; kokkusaamise põgususe tõttu aga poleks Tanja jõudnudki nendele vastata.

Nende esimene kohtumine oli lühiajaline ja kummalegi valuline. Nad olid otsekui Vekšinite poolekslöödud tellise tükid, mis enam tihedasti kokku ei klappinud nagu lapsepõlves, ja pärast aastatepikkust teadmatust ei õnnestunud neil kuidagi leida õiget tooni ega vajalikke sõnu... Viimased minutid seisid nad peaaegu vaikides, silmitsesid teineteist ja leidsid vaevaga tuttavaid jooni.

«Ma näen, sa oled rikkaks läinud...» tähendas õde nagu muuseas leebelt, vaadates Mitka kasukat, mis temas algusest peale võõrastust tekitas. «Sul on vist hea koht?»

See küsimus tuli Mitkale ootamatult, ja õde taipas nii mõndagi sellest, et vend läks kohe kuidagi rahutuks, oli järsku liiga teenistusvalmis ja armetu.

«Selle seletamine läheks pikale, minu praeguse ameti kirjeldamine võtaks palju aega...» kiirustas Mitka. «Aga usu mind, õde, ma räägin sulle kindlasti kõik ära järgmisel kokkusaamisel. Ja mis kohvritesse puutub... siis lepime kokku, et juhtus lihtsalt parandamatu eksitus!»

Ta katkestas poole ülestunnistuse pealt, tal oli seekord õest kahju, ta keeras isegi pilgu kõrvale, ja nüüd hakkasid talle silma Tanja kasuka kätistest paistvad lapselikult ripakil väikesed käed, mis olid hoopis kõlbmatud igapäevaseks surmaga mängimiseks. Mitka süda kiskus ootamatus haledustundes kokku, ja otsekui tema mõtteid lugedes hakkas Tanja saamatult naerma, peites nägu krae vahele.

«Mulle paistis esimesel pilgul millegipärast, et sinust on kaupmees saanud, koguni hirm oli sinu pärast. Kes sa siis praegu oled, Mitja?»

Venna vaikimine äratas Tanjas uuesti vahepeal juba vaibunud kahtlused. Veel vähem kui kasukas meeldis talle Mitja väljakutsuv põskhabe. Esimesed muljed olid nii rusuvad, et Tanjat rõõmustas koguni vennas veel säilinud võime kohmetuda. Nende lähenemine toimus raskelt ja pikkamööda.

IX

Tanja ise nõudis Mitkalt nende jutuajamise jätkamist, vend aga ei olnud kohe korrapealt nõus: ta polnud kindel, kas õde suhtub tema elus tehtud väärsammudesse andestavalt. Oodates teda õllekeldris ja ennast kõrvalt vaadates ängistas teda mõte, et ta on oma uues ametis nii hoolimatuks läinud, et määras Tanjale, õekesele, ja veel pärast nii pikka lahusolekut, teise kohtumise paigaks õllekeldri kaugel Blagušas. Tanja polnud riskinud üksinda tulla, tänavale jäi ootama seesama pikk ja sale, värvitu tahtekindla pilguga noor mees, ja nagu Mitka õe vastu seletamatut haledust tundes aru sai, ainult tema partner tsirkusenumbris või muidu ametikaaslane. Mitka ei kutsunud Tanja saatjat kaasa kuigi pealekäivalt, ja see lahkus neist lähemal tänavanurgal, muide pärast seda, kui Mitka oli lubanud Tanja ilusti koju saata.

Nad läksid piki tühja agulitänavat, otse sõiduteel, kummagi sõrmed teise omadega ristatud, püüdes kaotatud sidemeid kuidagi taastada. Ilm polnud öiseks jalutuskäiguks soodus: katuste kohal tassis talv uude paika oma märga lobjakat, puhus mingisugune ringikeerutav tuul, eilse lumesaju asemel tuli jäidet. Kallitest mälestustest kuumaksköetud vend ja õde ei märganudki alguses, et ilm halb on.

«Kas sul nende riietega külm ei ole?» märkas Mitka äkki küsida.

«Ma olen hästi karastatud... Aga kuhu sa mind viid?»

«Remondi pärast minu poole praegu minna ei saa... Oota, ma näitan sulle üht head inimest,» pomises Mitka, viies õde tänavat mööda allamäge. «Ma eelmine kord ei küsinud, kuidas kodus lood on, kas kõik on elus?... Mis, mis sa räägid?»

«Mitja, sa oled kõik unustanud! Kust mina tean, ma läksin ju enne kodunt ära kui sina... Kas nüüd tuli meelde?»

«Ma mõtlesin kirjavahetust.»

«Ei, ma pole sinna kordagi kirjutanud,» tunnistas Tanja teravas toonis ja laskis Mitka lõdvaks jäänud käe lahti. «Pole kirjutanud, ja milleks ka? Kõik haavad

on paranenud, kõik on möödas, mulle pole seda enam vaja.»

Tanja iseteadev külm toon jahutas natukeseks ajaks Mitka rõõmu lapsepõlve parima sõbraga kokkusaamise üle. Tanja väsimust ja valu pidas ta andestamatuks üksikõiksuseks kodukolde suhtes. Vastupidi õele ja hoolimata nende saatuse algjärgu välisest sarnasusest oli Mitkale isamaja nüüd kallis. Mida sügavamale ta langes, seda pühamana paistis talle see otsekui loojangupunast valgustatud paik, kuhu võib viimasel, juba väljakannatamatult mustal päeval ette teatamata minna, hüljates kõik muu, ja langeda sõnatult kellegi ette põlvili ning puhata. Vaikne, jäädav koht maa peal, kus ta esimest korda nägi maailma ja vana head päikest!

«Kas sa seda hakki mäletad, kelle murdunud jalga sa ravitsesid?»

«Hoopis meelest läinud... Millal see oli?»

«Noh, me läksime Suurde metsa vaarikale ja leidsime ta kraavist, kuhu ta oli peitu pugenud...» Mitja jäi vait ja hõõrus nõutult laupa. «Anna andeks, see polnud sinuga. Maša ravis ta terveks, mitte sina...»

Nii püüdis ta mälestustes elustada kustunud üksikasju lapsepõlvest ähmase lootusega, et üksi nende poole pöördumine aitab tal oma elu uuesti alustada.

... Nende jutuajamine käis nüüd juba päris Ptšhovi värkstoa juures — see oli ainus ohutu paik, kuhu teravad, soovimatud pilgud ei ulatunud.

... Vana lukussepp asutas magama heitma, kui ta uksele koputati. Ta ei tundnud pimedas esikus kohe Mitkat ära, sai alles siis aru, kes tuli, kui Mitka hakkas teda õega tutvustama. Tanjal läks hinges natuke helgemaks, kui ta nägi, et kellelegi siiski venna külaskäik rõõmu valmistab. Blaguša meister hoidis Mitkal õlgadest kinni, raputas teda ja vaatas oma raskete kulmude alt talle õrna isaliku pilguga otsa.

«Pole viga, kõnnin ringi, Ptšhov, sinu ettekuulutused pole veel täide läinud. Kes sul seal on?» Ta vaatas ärevalt sitsist kardina taga oleva teise ubriku poole, kust kostis ühe mehe pomisemist läbi une.

«Ah, õepoeg tuli maalt,» seletas Ptšhov vastu tahtmist. «Pummeldas ja nüüd magab.»

Nii nad otsisid teineteises muutusi, leidsid neid ja vai-

kisid neist suuremeelselt. Ptšhovi pilk heitis Mitkale ette, et ta on viimased kaks kuud Ptšhovist nagu eemale hoidnud.

Mitka naeratus tähendas:

Ära pane pahaks, vana, — ma olen sinu mehi, kindlalt sinu!

Enne eesriide taha minekut ja norskava õepoja kõrvale heitmist näitas Ptšhov külalisele kätte jahtumata teekannu, sööginõud ja toidukapi. Taibates, et Mitkal on vaja õega kahekesi jääda, ei pakkunud ta ennast kolmandaks juttu ajama, ja varsti oli ta läinud; oli kuulda ainult häiritud õepoja unist porisemist.

«Tead, kui ma kodunt ära jooksin, elasin esiotsa... noh, elasin nagu koer. Võib-olla veel hullemini!» alustas õde sosinal juttu, kui ubrikust hakkas kostma kahe inimese ühtlast hingamist, mis teatas, et peremehed on sügavasse unne vajunud. «Esimesest aastast on kole rääkidagi: väntorelimees korjas mu lampkasti juurest üles, õpetas k a r g a m a... oled ehk näinud tänavaakrobaate, kes vaiba peal keset õue viie kopika eest oma vigureid teevad? Mina hakkasin juba kaheteistkümneaastaseks saama, oli pisut nagu hilja. Sa küsisid mult eelmine kord, et miks mul nii lõbus elu on, aina naeratan... Eks ma tol ajal õppisin naeratama, ilma selleta ei jõua meiesugune kuhugi!» Tanja silmad välkusid väga tigedalt, Mitka silitas hellalt ta kätt, mis oli laual rusikasse pigistatud. «Leierkastimehel oli papagoi, see tõmbas laatadel ja rahvapidudel nokaga inimestele õ n n e välja. Oli juba vana lind, sai halvasti aru, mis talt nõutakse, aga lindu lüüa ei tohi, inimest võib küll... vanamees lahutas oma viha ikka minu kallal. Mind peksti palju, Mitja!»

«Oli valus?»

«Solvav ja valus. Ta oli paha inimene... ma ei taha temast rääkida, vastik on. Ükskord suri tal papagoi ära, ta jõi enese täis, ja öösel läks lahti... ühesõnaga, matusepidu! Noh, ma virutasin talle vastu vahtimist, millega juhtus, ja hüppasin, pea ees, aknast välja nagu jääauku.» Tanja ei rääkinud sellest lähemalt, tundes Mitka käe kiiret ja vihast värinat. «Kaks ööd hulkusin metsas ringi, kogu aeg nägin mingisugust lõket, see oli vist näljast. Kõndisin, komistasin, ja lõke liikus natuke

paremal. Ma ei tea, kes keda need kaks ööd järele vedas, aga me jõudsime välja mu praeguse töö juurde. Kolmanda öö magasin furgooni all: see oli rändav tsirkus... oled sa kunagi näinud? Seal elasid nad kõik koos, inimesed ja loomad. Ühe klouni nimi oli Pögel, aga kõik kutsusid teda lihtsalt Pugliks. Ta läks hommikul pesema ja nägi mind...» Mitkale tundus, et Tanja noogutas mälestusele vaevaltmärgatavalt pead, nagu oleks tervitanud oma saatust; ta oli kindlasti oma kodutule lapsepõlvele uhke. «Mis su nimi on, tütruk?» Mina hakkasin naerma, ise näljane, ja ilm oli külm, päike hele, paistis mulle otse silma. «Matrjoška,» vastasin ma. «Oo, mul oli ka Matrjoška, hobune. Ta viskas mu liiva sisse. Näe, melemad pelved on vigased...» ja näitas oma kõveraid jalgu.» Tanja kissitas oma tumenenud silmi ubriku valgustatud nurga poole, kus Ptšhovi nukralt lontis saapad kardina alt välja piilusid. «Sellesama Pugliga ma kogu oma elu sidusingi. Me elame ka nüüd koos...»

«Elad temaga?» küsis vend tema keskkonnale omase jämeda otsekohesusega ja vaatas maha, sest tal oli õest kahju.

«Ei, sa ei saanud minust aru, ta on päris rauk... areenilt juba ammu ära. Tsirkuseartistile on kõige hullem asi see, kui haleduse pärast plaksutatakse. Kui ma olin juba suureks kasvanud, võtsin ta enda juurde: tema ju valmistaski mind tsirkuse jaoks ette. Alguses harjutasin ma vanaviisi k a u t š u k i t, Pugl soovitas mul õ h k u minna. Ja näe, tuleb meelde, et esimest korda oli see Giovanni tsirkuses, Uralskis, kus mul menu oli — see põletas esimene kord nagu tuli...»

Lapsepõlve näguripäevi uuesti läbi elades rääkis Tanja lühidalt ära ka oma ametiõpetaja Pugli haleda loo.

See pisikest kasvu, ammu venestunud sakslane, kes oma hirmus tigeda välimusega alati vaatajate vaimustuspuhanguid välja kutsus, oli eraelus rüütelliku, vanamoodsalt solvuva südamega, sest see oli tal haruldaselt hea. Peale selle oli tal tõepoolest kole kirju, eksootilistest õnnetustest kubisev elulugu, justkui nimme Firsovi jaoks välja mõeldud. Umbes kolmkümmend aastat tagasi töötas ta koos oma pisukeste l a p s u k e s t e g a, sest ta pidas tsirkusekunsti inimese kõige kõrgemaks kutsumu-

seks. Oma kuulsa numbriga «3 — Pugl — 3», mis Tanja jutu järgi alati sensatsiooni tekitas, käis Pugl kaugetes tsaaririigi provintsides, kutsudes pealtnäha täiesti tuima karvase publikumi hulgas esile pöörase vaimustuse; tema võrdlemisi harilikku numbrit nimetati tol ajal veskiks rihmadel: trapetsil pea alaspidi rippuv artist keerutas pikkamisi tema suus oleva rihma otsas rippuvaid partnereid. Kuid Firsov leidis ebaharilikke värve ja võrdlusi, kui ta kirjeldas, missugune trummipõrin saatis nagu surmaotsuste täideviimisel neid hukatuslikke sekundeid ja kuidas prožektori surisevas valguses Pugli lapsed areeni kohal lendlesid, kassikuldsed liblikatiivad läikimas. On teadmata, mis seal ükskord juhtus, ent keset numbrit lendasid liblikad nende all vaikivasse kuristikku... Firsov kirjeldas üksikasjaliselt tsirkuses tekkinud paanikat — kuidas naised galeriil nuuksusid ja univormis teenrid nõutult ümberringi seisid, julgemata allakukkunuid puutuda, kuidas isa ikka kupli all rippus, kartes mõista, miks tal enam mingit raskust hoida ei olnud, ja kuidas klassikaline lurjus — tsirkusedirektor, hobuste dresseerija ja Pugli võistleja ammustes armuasjades, talle pärast ütles, pekstes piitsaga liiva: «Palaganimees, sul oli nüüd fiasko!»

Ettenähtud kuue nädala järel ei tulnud Pugli väikesed partnerid areenile tagasi, nii nagu jäi omal ajal tulemata ka nende ema. See kaotus avaldas artisti meisterlikkusele ja olukorrale parandamatut mõju, — kuigi provintsitsirkuses on soovitav osata kõike, kaotas tema joomise tagajärjel kiiresti lõtvunud keha võime isegi *flic-flac*'i teha. Pugl asendas saatanliku mustpunase trikoo avara klounipintsaku ja hiiglaslike kottadega, asudes matimehe osasse, see tähendab, ta pidi alati olema matil ja terve sarja naljakate tempudega programmi numbreid ühendama. Ta polnud kuigi andekas nalju välja mõtlema, kuid loomulikul, pingutamata aktsendil koos traagilise maskiga oli vaatajate hulgas alati hämmastav menu. Pealinna tsirkusehuvilised nimetasid Puglit žanri novaatoriks ja kuulu järgi oli keegi sel puhul kirjutanud isegi pika artikli, mis kahjuks küll trükis ilmumata jäi. Nüüd hakkas kirjamees Firsov kasutama ilmselt lubamatuid jutustamisvõtteid, kuid lugeja võimalikku vastupanu arvestades märkis ise ühes lüürilises

kõrvalepõikes, et pärast kahte teineteisele järgnenud julma sõda saab autor lugeja südameni tungida ainult eriti tundeküllaste kohtade või haruldaste olukordade kaudu.

Tollel üksinduse ajal heitiski saatus Tanja Pugli furgooni alla... Kannatlikult ja väga karmilt õpetas Pugl talle ametit, juhtides teda kõige lihtsamatelt akrobaatikavõtetelt tsirkusekunsti ülemistele astmetele. Ja Tanja hakkas tõepoolest õhus töötama, nagu tsirkuserahvas räägib, ja tegi juba tütarlapsena trikke trapetsil, *corde volante*'i ja õhuakti omamaiste kuulsustega võrdsel tasemel. Seitsmeteistkümneaastaselt nägi ta kokkukiskuva südamega ülalt kõrgusest teist viisi kogu valgustatud tsirkust, kusjuures kõigi tähelepanu, vaimustus ja hirm oli suunatud ainüüksi temale. Mürtsus komistav tuletõrjeorkester, ja kõik kadus peale tema enda ja tema all lendava köie.

Debüüdiafišile kinkis Pugl talle oma kadunud naise, kuulsa hüppaja Hella Weltoni nime, ja Tanja ei teinud sellele häbi, koguni vastupidi, viis selle teistkordselt au sisse, tegutsedes Giovanni, Bekkeri ja lõpuks isegi Truzzi tsirkuse kupli all. Aja jooksul sai tema hiilgenumbriks *strappata;* seda tsirkusenumbrit peeti vananenuks, kuid Pugl täiendas seda kaelamurdvate detailidega, ja Tanja loomupärane graatsia sulatas kõik selle noore vapra keha täielikuks triumfiks. Kui ta oli kahekümne kolme aastane, trükiti tema nime musta silmuse raamis kuulutustele ilma seletavate märkusteta, lihtsamad vaatajad pidasid tema numbrit välismaalt sissetoodud atraktsiooniks. Tema osavus ulatus surmapõlguseni, mis andis *strappata*'le tema esituses range ja kohutava elegantsuse.

«Kas sul hirmu ei ole, Tanka?»

«Mine, rumal, mitte sugugi!» Ta nägi nüüd palju vanem välja, rahulik ja leebe venna hirmu puhul. «Meil on ju kõik verssoki pealt arvestatud: ma oskaksin seda teha ka kinnisilmi... Aga kuule, see pole ju paha mõte!» noogutas ta pärast hetkelist mõtlemist pead. «Aga vist ei lubata.»

«Kas su mees ka tsirkuses töötab?» küsis Mitka oskamatult.

«Ei, mul pole veel mingit meest, ma ei kiirusta . . .» naljatas Tanja väriseval häälel, ja tema pilgus oli midagi niisugust, mis pani venda kogemata suust lipsanud küsimust kahetsema.

Tahtes oma keelevääratust heaks teha, vääratas ta kohe uuesti, esitades õele küsimuse, mis tollel näo kurvalt kipra tõmbas:

«Ma ei osanud endale kuidagi seletada, miks sul must side silma peal oli, seal rongis, aga mul hakkas pärast sinust väga hale, Tanka!»

«Tühi asi, mul juhtus silmaga üks õnnetus . . .» vastas Tanja kiiresti. «Üksvahe takistas see mul tööd, aga nüüd ma olen harjunud . . . hakkan harjuma, tahtsin öelda. Aga haletseda mind küll ei maksa: ma armastan oma tööd, ja minusse suhtutakse hästi, nii et ma olen õnnelik . . . peaaegu!» lisas ta jälle, tühistades selle parandusega kõik varemöeldu. «Ja tsirkust ei maksa üldse väga imetleda! . . . Publikule ainult paistab eemalt vaadates, et see on imeline mäng surmaga, aga see ime on kätte saadud põrguliku töö ja vaevaga. Me ei ole kangelased, me oleme ainult kohutavad töötegijad . . . Muidugi, eks riskeerimist ole ka, nagu igasuguses n i i s u g u s e s töös, vahel ilma vigastuseta ei pääse. Sellepärast tuleb iga kord ennast nagu rusikas kokku pigistada, tiivustuda üheks ebaharilikuks silmapilguks . . . jah, justkui kangelastegu korda saates, tead sa! Sellepärast ongi tsirkuses pimestav valgus, muinasjutuline sära ja meie saladuslikud nimed. Räägitakse, et varsti keelatavat meie romantilised nimed ära. Ma ei usu: nad ju inimesed, neil hakkab kahju!» Tema näol helkis valgus ja rahu, mida miski ei tumestanud, nagu oleks ta teadnud, et kõigest hoolimata on ta maailma tulnud rõõmu tooma, ja mis sellest, et õnn on pisut hilinenud. «Noh, nüüd sa tead minust kõik,» naeris ta kavalalt. «Aga sa oled ju ilus mees, Mitja . . . Küllap vist tüdrukud jooksevad sulle järele, tunnista üles!»

Nüüd oli Mitka kord jutustada, ja äkki läks ta õe ergutava õrna pilgu all hirmus kohmetuks.

X

Oma tagasihoidlikule talendile vastavalt jõudumööda Mitka plahvatusohtliku eluloo kallal töötades sai Firsov üht-teist teada ja koguni otsis kaardil üles imepisikese täpi, mis sarnanes rohkem joonestaja sulepritsmega kui raudtee-ülesõidukohaga, neljakümne nelja versta kaugusel Rogovo depoost. Kogu see ala oli ülevalt alla tihedat kuusemetsa täis joonistatud, ainult Vekšini valveputka ümber oli visatud rohkel arvul rõõmsaid käharaid kaski. Paistis, nagu oleksid seal tuhanded ja tuhanded kräbedad neiukesed nelipüha ajal ringmängu mänginud, siis aga mingit saladuslikku kahinat kartma hakanud ja tardunudki igaveseks — pidu ja saladus koos!

Selles kauge maakonna kolkas hulkuski kunagi üks rändav päevapiltnik, teenides oma võluametiga öömaja ja kõhutäie. Peale selle olid tal tsaari-isevalitsuse vastu kurjad kavatsused ja ta kleepis külades üles lubamatuid pilte ning levitas muid keelatud lendlehti, mille trükk oli küll kaunis kahvatu, kuid üleskutsumine mässule ja võitlusele tuli siiski selgesti nähtavale. Tema andis üles rikka naaberküla Predotetša hobuseparisnik. Ja kui tursked tunnismehed ja karvased külakupjad Vekšini majakesest kinniseotud riiklikku kurjategijat mööda viisid ja küüdivankris sõitis kaasa kogu tema ohtlik ja lihtlabane varustus, vahtis kaheksa-aastane Mitja niikaua väravas, kuni see rongkäik oli lähema raiesmiku taha kadunud . . . Just sellel oma vabaduse viimasel päeval oli fotograaf Demjatinost Predotetšasse minnes siinses kaasikus tunnikeseks peatunud. Teda ahvatlesid jahedad lehestikuvõlvid, mis pakkusid tukastamise võimalust ja hüvitust tema mässulise töö eest, — oksad lõid tema pea kohal kokku nagu lained, linnud vidistasid, helises roheline vaikus. Viimati peletaski tema, see musta kaabuga mees kaseneitsid laiali?

Salu kõige tihedamas paigas seisis nagu amm laste hulgas, oma aastate koorma all pisut küürus, kõige leinalisem leinakask; tema pikis, allarippuvais oksis leidsid öömaja tuule käes lennanud inimhädad ja kurbus. Selle puu all istus musta kaabuga hulkur, jõi kohalikku allikavett ning sõi rändaja kuiva leivakannikat, jahuta-

des end tolmustest Venemaa verstadest; ta istus leinakase all ja lõikas noaga mahlasesse pehmesse koore: «Andrei Klokatšov. Maha vägivald!» Kui ta oli söönud, läks minema, aga jälg jäi.

Sellest ajast peale oli tuul palju kordi kamminud kevadist lopsakat rohtu ning vihm ja aastaaegade vahetus tasandanud võõra maasse tallatud kontsajälgi. Ja nii nagu kaseeidel iial ei õnnestunud oma haava täita puhta valge koorega, ei puhastunud ka Mitja süda mässulisest jutust, mida rändaja päevapiltnik oli oma arreteerimise eelõhtul talle sosistanud, kui ta koos poisikesega Vekšini heinaküünis ööbis. Poole ööni seletas ta Mitjale, et maailm on mässitud kurjusesse ja inimese hing, mida aheldab tohutu omavoli, jääb kängu . . . ning poisile viirastusid pimedas varitsevad ussipesad ja inimsoosuurused kohutavalt kõlisevad ahelad. Isegi siis, kui järjekordne torm kase maha murdis, ei suutnud kuni tema täieliku kadumiseni miski — ei surm, ei vaglad, ei aegade vaheldus teda Klokatšovi märgistusest vabastada. «Juba kerkis ümberringi noor võsa oma lõhnava neitsiliku lehestikuga, ja polnud tal midagi tegemist vanaeide elulooga, pehkinud tüvel peaaegu kustunud kirjaga ega tema paljaste, maast väljakistud juurte salajase piinaga. Nii on lugu ka meiega, inimestega . . .» lõpetas Firsov lüüriliselt vastava tüki Dmitri Vekšini elulookirjelduses.

Kaks korda päevas viis tallatud teerada Mitjat sellest kohast mööda Demjatino kooli, ja iga kord, kui ta nägi tüvele lõigatud kirja, ta ühtlasi kuulis seda, korratud kähedast fanaatilisest häälest. See oli settinud südamesse sügavamalt kui haav, nii et kõiki neid imekauneid metsasalusid sädistavate lindudega ja aasasid täis malbeid lillekesi, suvist taevast muretute kohevate rünkpilvedega ja sinendavat haavametsa jõe kaldal nägi ta nagu läbi selle laia pruuni armi. Jõgi ei saa vältida ühtegi peegeldust. Samal põhjusel varjutas Mitja eakohaseid vallatusigi ebalapselik vaade elu pahupoolele. Juba siis kujunes tal ähmane arusaamine, et maailm ei ole lihtsalt taevakarva varjude mäng, et valgus põimub pimedusega, mis on tema pidev kaaslane ja võistleja, ning nende alatine sünnitis on elu. Veel rohkem veendus ta selles aastate pärast, aga millise ränga hinnaga!

Sellel mahamurtud kasel istus Mitja Vekšin tihti oma armsa sõbratariga, kuni võõrasema ta ametisse pani — möödasõitvaid ronge rohelise lipuga vastu võtma. Lastele meeldis sealt vahtida raudteed, mis päris ligidalt mööda läks, kohe künkanõlvaku tagant, — ja o o d a t a. Alguses kostis kauget kõminat, mis täitis hinge äreva ja magusa ootusega . . . vahel äratasid otsa sõita ähvardavate vedurite hüüded metsas kaskede rõkatavat naeru. Siis katkes kõik viivuks, ja äkki tõusid kähara kaasiku kohale otsekui niidi otsa salitsetud vihase pahiseva auru pilved ja puude vahelt vilksatasid roopa jätkukohtadel kolksudes vagunid, vagunid, vagunid, ja haihtusid kohe jälle vaikuses . . . Rongid, rongid, inimese igatsustest elluärganud raud! Mürinal kihutasid nad mööda, tehes viljatuid katseid jõuda maailma äärele ja unistusteni. Silmapiir nihkus aina kaugemale, aga ei väsinud ka rõõmus vedurijuht . . .

Igavlevad silmad jälgisid vaguniakendest, kuidas liikumise tuulispeas laperdas Mitja lipp ja vööta luitunud lastingsärk. Kord viskas üks möödasõitev proua poisile viiekopikalise, mille too kasutas Demjatino poes talle juba ammu silmahakanud šokolaadipudelikese ostmiseks. Mitja sõi selle ära küsiva imestusega, ühe neelatusega, enne kui ta aru sai, et tema tegu pole sõbratari ega perekonna suhtes ilus. Mitja panus poleks suurendanud Vekšinite sandijõukust ja hellitatud tüdrukut poleks suutnud üllatada temale pakutav poolik kompvek. Ent see oli esimene n i i s u g u n e, lapselik saladus, — see piinas teda kogu öö, põletas sisikonda, nii et hommikuks hakkas poiss vihkama tundmatut heategijat, kes oli teda nimetus ülesõidukohas tähele pannud, — musta kaabuga mehe külvatud seeme hakkas idanema. Ja hiljemgi oli Mitja südametunnistus tema õnnetuseks isegi pealtnäha kõige veenvamategi mõistuse argumentide puhul järeleandmatu.

Siis läks kaduma Mitja vanem õde, kes oli kõige rohkem võõrasemalt nahutada saanud. Isa käis teda kaks päeva metsas hõikamas ja jättis siis otsimise katki, nagu oleks teadnud, et Vekšinite sugu otsa ei saa. Varsti selgus, et ka Mitja oli lapsesärkidest ning lipitud ja lapitud pükstest välja kasvanud, uusi aga polnud millestki õmmelda. Isa kaheksateistrublane palk läks kõik pudru

ja supi peale, mis oli nii vedel, et selles kuust kuusse toa must lagi peegeldus. Juhtus, et üks hädadest vaevatud maamees, kes oli omas viletsuses valmis määrimata ratastki määrituks arvama, nimetas Mitjat isa juuresolekul Dmitri Jegorõtšiks. Eelmisel päeval oli Vekšini teepiinkonda Rogovost jahile tulnud veduriremondi meister. Ta jõi Jegori juures armulikult lahjat teed ja rääkis aina jumalariigi asjadest, mis tema isikule kaalu ja au juurde andis, — pererahvas kuulas vana Fjodor Dolomanovi ümber istudes aupaklikult tema vaimulikku juttu.

Kahe päeva pärast istus Jegor pingil ja parandas viltutallatud saabast, Mitja oli pärast lõunasööki nurka pikali visanud. Isa torkas naaskli saapakanda ja tõstis rahuliku pilgu.

«Noh, kas jaksu on jälle juurde tulnud, Mitri?»

«Just nagu oleks...» lausus poiss pelglikult, jättes haigutuse pooleli.

Oli näha, et enne seda pidi Jegori ja võõrasema vahel mingi salapärane jutuajamine toimunud olema. Isa pani saapa kõrvale.

«Veel täna lähed sa Rogovosse, küsid meister Fjodor Ignatjevitši... ta lubas sind paika panna. Tee talle hästi sügav kummardus... Kui sa hea töömees oled, teeb sinust veduritohtri. Oled juba kodus küllalt suuga kärbseid püüdnud!» naljatas ta poolvägisi, silitades kordamööda mõlemat põske, mis vana soldati harjumust mööda olid siledaks aetud — ainult vurrud olid tal vabalt kasvama jäetud. «Ööd on veel soojad, oled Predotetšas ööd...» lisas ta karmilt.

Võõrasema pani pampu kõik majapidamises ülearused riidekalud, et keegi öelda ei saaks: poeg on puupaljalt ja tühja kotiga minema aetud. Hoolimata pikaleveninud tõvest saatis Jegor Mitjat väravani ja andis talle võõrasema äraolekut kasutades kaheksakümmend kopikat esialgseteks kuludeks.

«Kõnni oma elus kindlalt, ära tagane, ära anna ennast ajutise meelevalda, ära võta kuulda jumalavallatute nõu. Pea meeles, väikemees, et inimene savijalgadel seista ei saa. Nii et olgu sul tugevad jalad, Mitri!» ütles ta jumalagajätuks, arvates, et kindla elujärje saladus on inimese jalgades.

Ta lõi käega ja Mitja läks väravast välja, silmad vesised, vaadates vargsi viimast korda aeda, maja ja aknal istuvat kassi. Mitja teadvusse jäädvustuski kodu niisugusena ehapuna ühtlases vilkumatus valguses. Päike loojus kuskil selges kauguses, kuhu suundusid rööbaste sirged jooned ja kus igal õhtul hakkasid langema öised varjud. Äkki hakkas ta südant pitsitama mõte: kella seitsmese vastu peab tema asemel minema isa ise. Virin Leonti, võõrasema pailaps, istub Jegori haigel käel ja nuuksub nutta niisuguse häälega, mis meenutab hambavalu. Ja vanamees vaatab raudteetammi paksult masuudiga joodetud musta kivikillustikku, süda natuke kipitamas poja pärast, ja võib-olla niisutab siledaksaetud põske harv soldatipisar. «Kibe on üksindus su surmatunnil, Jegor Vekšin!»

Esimese öö kodust eemal veetis Mitja teel, peatumata, sest mets ajas poisikest ikka edasi ja edasi, hirmutades iga hetk oma häältega; õnneks oli taevas pilvitu ja öö ei jäänud sinna seisku. Koidu ajal, kui kasteudu üles kerkis, soojendas Mitja end lõkke ääres, ja muide, viskas oma paunast kindla käega välja kõik võõrasema räbalad; kasvades töö ja vangipõlve jaoks, ütles ta lahti isamaja koorikust. Kaelas oleva risti, mille juba kadunud ema oli sinna riputanud, võttis ta oma tahtel ära viis aastat hiljem.

Ja nagu polekski enam olnud külma ega hirmu ega hingevalu. Rogovo-lähedased metsad rüütasid end punastesse koidukiirtesse ja nende kohal läks taevas majesteetlikult heledaks.

«Kas sa nüüd ka s e l l e Mašaga kokku saad?» küsis õde ootamatult.

«Ei... pole õieti põhjust kohtumiseks!» põikles vend kõrvale. «Ja ta on just nagu imelikuks läinud...»

XI

«Aga muuseas, tead sa, Maša elu on ikka tõeline b i o g r a a f i a!» sattus Mitka järsku jutustamisel hoogu, vastates õe küsimusele päris otse. «Kui sina kadunuks jäid, oli Maša mulle sinu asemel... küll temal on raske elu! Mul on vahel niisugune tunne: elu hoiab inimest

põlvede vahel, õrritab teda magusaga ja peksab teda sellesama magusaga vastu pead. Mõnedel inimestel jälle, Tatjanakene, on elu kerge nagu lauluke. Laulab, ja kõik on talle tänulikud. Hakkab aga mõni teine laulma, on hullem kui okas südames! . . .»

«Kas sa räägid endast?»

«Nii endast kui ka Mašast.»

Oma eakaaslaste meenutamiseks mälus ähmaseks läinud lapsepõlvemälestusi sorides nägi ta seal ainult Mašat, mustalokilist Mašat, armast Maša Dolomanovat! . . . Ta oli just selle depoomeistri tütar, kelle juurde Mitja hiljem tööle sai. Rogovos oli suvel elu nagu veduri küttekoldes — vingu, tahma ja remonditöökodadest tulevat mürinat olid alalõpmata kõik kohad täis. Sellepärast saatis Dolomanov tütre kuni koolitöö alguseni ühe leseksjäänud sugulase juurde Demjatinosse. Sitskleidiriide ja pühadeks saadetava toetusraha eest koristas ja kasis ta oma noort külalist, olles talle kadunud ema asemel.

Dolomanovit ennast peeti Rogovos kõigi poolt lahkeks inimeseks, teisel arvamisel olid ainult tema kodakondsed: enda põhjajoonud vend ja muldvana perenaine tädi Paša — Vene riigis oli ta kõik seegid läbi käinud, et paluda end korraks kroonupajukile võtta kardavoi lesena, kes võitluspostil tuhande üheksasaja viiendal aastal kuritahtlikult ära tapeti. Nii nagu paljud iseseisvalt elus läbilöönud inimesed, pani vanamees kodus kõigele kõva käpa peale. Dolomanovi maja vaikuses võisid häält teha ainult teenekas vana kanaarilind ja krigiseva kärinaga taguv kappkell; pimedas paistis see Mašale pikas leinakuues surnumatjana. Vanamees armastas pärast päevast vedurivigadega õiendamist niisama istuda, klaas jahtunud teed ees, ja kuulata armuleivasööjast venna ühetoonilist pominat, kes valjusti ajalehte luges. Vennas valis nimme just neid sõnumeid, kus räägiti maavärinaist, suurtest tulekahjudest, rongiõnnetustest ja üle maailma kuulsate meeste surmast. Orjavaistuga tundis ta, et vanamehele see just meeldib, kui purunevad mäed ja kivihooned, kustuvad mõttetunglad, varisevad kuulsad ehitused ja kõige kindlamad vaenlased nagu kuri papp Maksim, kes võinädalal liiga palju pliine sõi, tema aga, Fjodor Dolomanov, seisab ikka veel, hoolimata elu-

seadustest, on üle elanud väga palju ülemusi ja matnud kolm naist; Maša oli tal keskmiselt naiselt.

Vabanemisrõõmus lahkus tüdruk kevaditi isamajast, mis oli täis salapärast kriginat ja keeldusid. Seal, külas, elas ta peaaegu ilma järelevalveta ja piiramata vabaduses. Ainult kõrge raudteesild üle vahutava Kudjoma ühendas Demjatinot Vekšini-poolse kaldaga, ja Mašale kuulus kogu Demjatino-poolne maailm. Ühevanused lapsed pidid oma alateadlikel teineteise otsinguil paratamatult kord kokku puutuma. Nad kohtusid Kudjoma tuulise silla peal külmal, ärevust ja lootust tulvil maihommikul. Mitja uue sinise särgi krae oli kaelusest natuke kitsas, millest tekkis hinge pidulik ja ühtlasi hale tunne. Ta oli saanud tol päeval kaheteistkümneaastaseks, võõrasema oli keelanud uue särgiga kolada ükskõik kus ja kuidas, ta ei tohtinud särki katki rebida ega uut palvesõnadega väljaõmmeldud kostroma vööd ära kaotada. Kui Mitja sillale läks, oli Maša juba seal, pragulisel puukattel, varajastest põllulilledest pärg peas. Lõug käsipuul, vaatas ta mõtlikult, kuidas tuul sügaval all sinist veepinda virvendama puhub. Talurahva arvamise järgi oli nende päevade vinge jahedus tingitud tammede lehteminekust: see külm toob linnupojad munakoortest välja, kuivatab puude haavu, seob igaveseks südameid. Tuul vihises silla raudtalade vahel, nii et hing rinnus kinni jäi, pingul sillused vingusid nagu pillikeeled.

Mitja jäi tüdruku kõrvale seisma ja jälgis silmanurgast, kuidas ta vidusilmi seda ahvatlevat kuristikku oma jalge all vaatab, heites ühtelugu tagasi juuksekiharat, mis põske kõditas. Punane lakkrihmaga kleit oli nagu märg riie ümber paljaste põlvede ja ummiskingadel Maša jalas olid millegipärast lehvid peal . . . Südant kõvaks tehes oli seda võimalik veel kuidagiviisi taluda, kuigi see mõne aja takistas Mitjat esimesena juttu alustamast.

«Mis see sul on?» küsis ta lõpuks, näidates lõuaga tüdruku kõrvas rippuva hõberõnga poole.

«Kõrvarõngad . . .» vaatas tüdruk kõrgilt paljasjalgse poole, kuid minema ei jooksnud . . .

«Misjaoks?»

«Isa käskis panna, et kõrvad harjuksid . . . aga mis see sinu asi on?»

«Jooksed läbi metsa, jääb oksa taha kinni . . . seal on siis su harjumine!»

Maša ei ütelnud selle peale midagi, leides, et poisi väites on omajagu tõtt.

«Kas näed künka peal seda vana kuuske . . .» võttis Mitja jälle jutuotsa üles, kui nende tutvus oli tema arust juba natuke kindlamaks läinud. «Sa vaatad valesti!» Ta aitas tüdrukul pead vajalikku suunda pöörata.

«Ära keera, küll ma ise,» ütles tüdruk. «Mis siis?»

«Selle istutas Fedja Perevozski.»

«Misjaoks?»

«Raha pärast. Tead, tema käes oli jõest ülevedamine ja ta pani raha kuuse alla. Vaesed inimesed, kellel vaja oli, võtsid sealt.»

«Miks ta nii tegi?»

«Mä ju seletasin: ta oli püha mees . . . noh, oli ohmu, tahtis kõike teiste jaoks teha. Vaata, seal on tema kloos-ter, kas näed?»

Metsasalu tagant paistis kirev, viie kullatud sibulaga kloostrikirik nagu paradiislik mänguasi.

Sedaviisi juttu ajades unustasid nad ära kella kümnese rongi, — kui see käänaku tagant mürinal välja tuli, oli juba hilja ja polnudki kuhugi joosta. Raudteesild undas ja värises: olles sunnitud alati paigal olema, tervitas ta teist rauda, mille osaduseks oli ilmlõpmata väsimatult liikuda. Mitja surus ehmatanud tüdruku enda vastu ja ootas rongi möödasõitu. Nende ekslevad pilgud kohtusid juhuslikult, ja see jube ning kaunis hetk lähendas nende südamed jäädavaks. Niipea kui hädaoht mööda sai, jättes järele soojenenud raua lõhna ja peapöörituse, jätkus jutt juba piiritu usalduse pinnal.

«Noh, kas oli kole?» küsis Mitja sellisel toonil, nagu oleks ta möödamürisenud tormiga plika ees uhkustanud.

«Oli küll!» sosistas Maša samasuguse salajase vaimustusega.

«Kas sul on kõdi, kui alla vaatad? . . . Näe, mul on siin kõdi!» puudutas ta seda kohta tüdruku rinnal, kus tal endal kõdi oli.

«Suriseb küll natuke . . .» tõmbus plika ta käe puudutusest tasakesi kõrvale.

Mõni aeg vaatasid nad võlutult läbi suurte pragude, kuidas seal all kuristikus tige valge vesi kivide peal

vahutab. Tuul undas sillakaarte vahel, tormas metsastele mäenõlvadele ja valla pääsedes pidurdas lennul lindu.

«Mind kohe kisub sinna alla. Aga sind?»

Tüdruk tunnistas hirmunult:

«Mind ka!» ja tõmbas alles nüüd täie rinnaga hinge.

Nähtavasti pidas Mitka kõike ümberringi — rauda, vett ja kõrgust — enda päralt olevaks.

«Oota, ma näitan sulle veel midagi nii koledat, et sa öösel hirmu pärast silmagi kinni ei pane!» Vastutasuks oma hoolitsuse eest püüdis ta tüdrukut oma võimusesse saada. «Aga kingad võta jalast ära!»

«Misjaoks?»

«Pole mõtet ilmaaegu kulutada . . . ja paljajalu on mõnusam, tola!»

Tüdruk ajas huuled solvunult prunti.

«Isa ei luba mul paljajalu käia. Ja ma pole kellegi tola . . . Ma ei tea, kes sina oled, aga mina olen meister Dolomanovi tütar!»

Esimene lahkheli ei kestnud kaua: vaevalt olid nad sillalt ära tulnud, kui tüdruk ise Mitjat lepituse märgiks varrukast tõmbas. Kui Maša neljandal kokkusaamisel ise võttis ära kingad, mida Mitja ei sallinud, tõi poiss vastutasuks talle jääkülmast veest poolpuhkenud vesiroosi. Suve jooksul kohtusid lapsed iga päev, kui vihma ei sadanud, ühendades oma tühjad valdused kummalgi pool Kudjoma jõge; peale nende oli seal näha ainult kulli ülal tiirlemas ja vahel kariloomi kõndimas, ja neidki natuke eemal, kui nad päevasele lüpsile läksid . . . Laste käsutuses olid maailma kõige läbipääsmatumad tihnikud, saladuslikud teadmatusse viivad rajad, nõiutud aas, kuhu oli vangi pandud, olgugi müüridest piiramata, roheliste silmadega imeline kaja, seal olid lehtonnid — kaljukoopad . . . nii paljude aastate järel pole enam pööli asjugi meeles! . . . Nõtke ja vallatusel tekkinud kriimustuste vastu ükskõikne Maša omandas kiiresti poiste toredad oskused — ta ronis puu otsa, tegi putkedest vilesid, oskas pähklikoore abil röövli moodi vilistada, koltast vähke püüda, kui need vesikasvude vahele sooja tulid, püüda rohutirtse ja paluda neilt v a i k u. Kõige salapärasemaks, verd tarretama panevaks lõbuks oli hiilida läbi sünge, lepavõssa kasvanud jääraku ühele

välule, kus olid terved hunnikud surnuluid, ja suure kisaga täie hoo pealt sellest üle tormata, enne kui seal elav nõid K o z j u b r a jõuab lastel paljastest päkkadest kinni haarata.

... Sügisel lahkus Maša Mitjast, igatsedes taga kevadisi päevi; talvel tuli koolis käia ... Niipea kui hakkas puhuma ihaldatud maikuu kange tuul, oli Mitja sillal oma sõbratari ootamas, ja kaks suve järjest ei petnud tüdruk tema lootusi. Kuid aeg voolas niisama kiiresti kui Kudjoma vesi, — Mitja uus sinine särk luitus ja läks õlgadest katki. Mõlemal jõudis kätte see iga, millal süda on vaevas ja muretseb omasugust otsides. Ikka sagedamini valdas neid ootamatult tundmatu igatsus ja äkki hakkas neil igavest seadust mööda iseenese üle häbi. Siis tundis tüdruk talumatu koormana oma puhkevat ilu, mis tegi nende senise lihtsa sõpruse keeruliseks, ja Mitjat vaevasid isa riietest ümbertehtud rõivad, mis olid hullemad kui mõned kaltsud. Mitja teravnenud kõhnas näos, mida valgustasid silmaterade lühikesed sähvatused, aimas Maša endale ohtu. Lastemängud omandasid uue tähenduse, mis oli ühtaegu peibutav ja keelatud. Nüüd veetsid nad vähem aega ringijooksmisega, istusid tihtilugu niisama kuusikus, peaaegu toetudes teineteise vastu, ja poetasid ühesilbilisi sõnu. Äike oli tulemas ja paisunud pilv ihkas oma koormast vabanemist ...

Taevast voolas tol päeval alla peent leitset, armetud kummeliõied uimastasid oma lõhnaga nagu värske heinasaad. Mitja kogemata antud musi alguses ehmatas Mašat, siis aga ajas naerma. Sihukesi vallatusi Rogovos ei sallitud, veel vähem aga Dolomanovi patriarhaalses perekonnas. Kohe kerkisid mällu tädide alalised manitsused: kerge on kaotada neitsiau, siis aga — tõrvaga määritud värav, isamajast minemakihutamine, libe tee põhjaminekuks ... Maša tõusis pikkamisi rohu pealt püsti, kõrk jäine muie huulil.

«Lähme siit ära, tibama hakkab ...» ütles ta jahedalt, püüdes peo peale olematuid vihmapiisku, ja Mitjal polnud sõnu tema tagasihoidmiseks, anumiseks, veenmiseks.

Demjatinosse oli sealt lähim tee läbi koleda lepavõsa. Lapsed läksid alla Kozjubra valdustesse ja alustasid vaikides tagasiteed. Seal polnud muud midagi kui hobuste

kalmistu oru põhjas ja kõrgeks kasvanud roostekarva hapuoblikad. Endise lapseliku hirmuvärina asemel tekkis mõlemal saladuse ees alles tundmatu võistlustung, — eeskätt taheti teisest üle olla kartmatuse poolest. Valged rahulikud kolbad saatsid neid jumalagajätuks ainitiste silmakoopapilkudega ... ja otsekohe hakkas tagapool keskpäevases vaikses lehestikus nähtamatu kägu nende järelejäänud sõpruspäevi kukkuma ... Varsti kutsuti Maša telegrammiga Rogovosse haigestunud isa juurde.

Järgmise aasta mais läks Mitja jälle sillale ja ootas Mašat asjata. Pilveservast tibav vihm niisutas teda pisut, kuid Mitja oleks hullematelegi katsumustele vastu pidanud. Tal oli uus nokats peas ja üsna uued juhtnahast säärikud jalas, ja üldse olid tal uued riided, välja arvatud püksid, milleks enam raha ei piisanud. Kõik oli ostetud esimesest teenistusest artellis, mis hilissügisel Vekšini teelõiku parandas. Suurim varandus oli tal aga kokkupigistatud peos. Seal nukrutses umbpimedas hõberõnga sees piisake peaaegu tõelist türkiisi: sõrmus. Selle kingitusega tahtis ta heaks teha mullust eksimust Maša vastu, ja peale selle oli tal piinav, sõnadega väljendamatu eelaimus, et just see asjakene etendab nende suhetes olulist osa ... Maša jäi tulemata, ja see jahutas Mitjas ärganud õrnust. Märg ja näljane, läks ta koju tagasi, ja järgmine kord kohtus ta tüdrukuga poolteise või kahe aasta pärast, Rogovos, kus tal oli õnnestunud saada depoosse puhastajaks viieteistkümne rubla eest kuus. Ta läks pärast tööpäeva lõppu, must ja väsinud, depoost koju, kui tundmatuseni õitsele puhkenud Maša parajasti õhtusel jalutuskäigul oli, raamat ilu pärast kaasas nagu alati, ja pitsservaga päevavari käes. Ainult kauges provintsis on mõeldav selline julgus — panna kuuma ilmaga endale ümber nii palju pealinna imehilpe: vedurimeister Dolomanov tahtis, et kõik näeksid, kui palju raha ta tütre peale kulutab. Tütar kandis imestusväärse kergusega, koguni majesteetlikult seljas seda näitamiseks mõeldud küllusekoormat, kohutades oma äreva iluga. Kõik, kes talle järele vaatasid, jäid tahtmatult mõtlema, missugune saatus teda ees ootab. Masuudi- ja nõekorra alt tundis ta Mitja ära, pidi teda peaaegu nimepidi hüüdma, oleks ehk Dolomanovite väärikuse

alandamise hinnaga talle koguni ligi läinud, kuid Mitja pööras näo kõrvale. Nähtavasti oli enesearmastus kiindumusest tugevam... Pealegi oleks taga tulevad töökaaslased võinud mõelda, et puruvaene Vekšin, viletsa lobi peal ära nälginud, tahab end Dolomanovi väimeheks upitada.

Liiatigi oli eile selgunud, et Mašale kavatseb kosja minna korraga kolm meest, tõsi küll, kõik ühesuguse ebaeduga: jaamaülem Sokolovski, tabelipidaja Dužkin ja Demjatino papi poeg, tulevane preester, kes plaanitses dünastiate tüli abielusidemetega likvideerida. Mitjale käis nendega võistlemine üle jõu... ja ta ei jäänud enam kauemaks Rogovosse. Pärast väikest kokkupõrget Dolomanoviga läks ta Muromi raudteesõlme töökotta, kuid elu suhtes liiga uudishimulikuna ja rahutu loomuse tõttu ei jäänud ta sinnagi pidama, vaid kippus aina Uraali poole. Käisid kuulujutud, et ta olla pärast seda, kui ettenähtud kaheksateist tuhat versta veduril sõidetud oli, saanud vedurijuhi abiks; selle aja kohta kirjutabki Firsov, et ta kangelane hakanud poliitiliste parteidega tutvuma... Kolimise puhul paratamatu asjade pakkimise juures juhtus Mitjale iga kord kohvri põhjast kätte kinkimata jäänud türkiispisaraga sõrmus; olgu kui kiire tahes, alati vaatas ta tükk aega, nägu hall, seda noorpõlvemälestust... ja ka Maša, tige Maša Dolomanova, ei unustanud Mitjat iialgi.

XII

Mõni aeg enne sõja lõppu jäi Fjodor Dolomanov paariks-kolmeks päevaks sängi. Talle hirmu peale ajanud haigus oli üsna kerge, vist oli töökojas tuul läbi tõmmanud, ja Dolomanovite majja esmakordselt tulnud arst avaldas koguni imestust vedurimeistri vägimehe-organismi üle, aga vanamees ise sai aru, et tema tervis on vankuma löönud. Hiljuti oli teda ühes õnnetus pulmas palutud näidata oma leivanumbrit rublaga: Dolomanov võttis mündi rusikas pihku, painutas seda kahe võttega ja murdis pooleks. Tol korral aga ei aidanud mingi vigur ja rubla jäi terveks, peale selle hakkas veel pruudi vend, va mölakas, endise jõumehe ponnistuste peale kohatult itsitama, ja Dolomanovi sisimas oleks nagu murdunud

miski oluline. Lisaks kõigile nendele kurvastustele tuli veel üks v i l t u m i n e k, nagu vanamees armastas ütelda. Tädi Paša sai lõpuks seegis oma ihaldatud voodikoha; ta jättis vennalastega jumalaga, hakkas minema, komps käes, kuid jäi trepiastmele veel korraks hinge tõmbama ja suri. See juhtum vapustas Dolomanovit niivõrd, et ta mõni aeg tänaval koguni teisi inimesi märkas.

Just sellelsamal kurbade mõtete kuul, kui vanamees hakkas kuulama kõiki jutte, mis temast räägiti, ja mis veel hullem — oma ihus sündivaid muutusi tähele panema, tutvustas noor papp teda isalt päranduseks saadud vana raamatuga, Jelizaveta õuetohtri de Sanchezi teosega, milles räägiti vene sauna leili suurest kasust inimese tervisele. Kuulsas slaavi kombes avastas seesinane meedik nii vägeva vahendi kõige hullemategi tõbede ravimiseks, et ta koguni vastsündinuid käskis viia ülemisele saunalavale kõige kuumema leili sisse ja seal neid mõõdukalt vihelda, et arendada hingamisteid ja liikuma panna jäsemeid. Need kaalutlused ajendasidki Dolomanovit sõjaaja peale vaatamata ehitama endale eeskujulikku, Maksimi poja tabava ütluse järgi vihusauna-templit, mis muide peaaegu kõik Dolomanovi poole sajandi vältel korjatud rahakopikad ära neelas.

See Rogovo maailmaime oli suitsusaun, ilma korstnata — justkui oleks suitsusaunas leil magusam ja tervislikum —, akende alla istutati marjukandvaid pihlakaid ja karme kadakaid, ahjule maalis tabelipidaja Dužkin mitmesuguseid pilte, mis olid kohati nii pikantsed, et peremees ei lubanud tütart enne sauna minna, kui suits oli nimetatud poissmehefantaasia jäljed kinni katnud... Püüdes isa despootliku südame pehmendamise läbi Mašat kosida, jagasid peigmehed, kõik kolm, kellel oli sõjaväest vabastamise tunnistus, omavahel vabatahtlikult saunakohustusi. Sokolovski võttis enda peale kütmise, mis nõudis suuri teadmisi puude alal, Dužkin avastas endas ande väga saladuslikkude rohtude abil lisada leilile ja veele varjundirikast aroomi. Mis puutub tulevasse noorde hingekarjasesse, siis see pühendas oma jõudeaja vihtade valmistamisele, valides okste murdmiseks soodsa aja, varsti pärast pungade puhkemist, kui kaselehed asjatundjate seletust mööda on iseäranis

kasulikud ja magusa lõhnaga, kuigi nad sel ajal oksa küljes püsimiseks kõige sitkemad ei ole . . . Kahtlemata oli nende aastate Rogovos, juba alanud rahva hädade ja õnnetuste taustal, tähtsamaidki sündmusi, kuid püüdes sellel tagapõhjal Maša tragöödia kättejõudmist reljeefselt esile tuua, kuhjas Firsov Dolomanovi sauna ümber tohutu hulga eepilisi liialdusi, nagu näiteks, et enne seda valitsenud Rogovos sel alal täielik tohuvabohu ja harimatus ning et habemikud töömehed pesnud end ainult künas, leili saanud aga ainult vene ahjus, millele nad mehiselt lasknud väljapoole peldi ette panna, ja kehvema kehaehitusega rahvas polevat suvest suveni end üldse pesnud — selle ajani, kuni Kudjoma vesi päikese käes oli soojenenud.

Sissepääs sellesse järeltulevatele põlvedele kadumaläinud asutusse oli ette nähtud ainult äravalituile ja Firsovi jutu järgi polnud saunakunst nii kõrgel järjel mitte kuskil mujal terves maailmas . . . Dužkin võttis end esimesena riidest lahti ja viskas seintele külma vett, et kahjulikku karmu maha pesta ja eelseisva õndsuse karedust pehmendada. Siis riputas ta vihad vastavalt kutsutute arvule kerise suu kohale ja viskas kuumadele kividele esimesed kopsikutäied vett. Aurupilved lõid sihinal vastu vihtu, kortsus lehed liikusid ja ajasid end sirgu ning täitsid õndsalt kõrvetava õhu kevade sulnidusega. Seejärel tulid siia, kõditavalt mõnusasse põrgusse teised saunalised, seadsid end tervisele ja vanusele vastavalt lavaastmeile istuma ning asusid armsa töö kallale. «Aurutatud viht, mis järsult ja hoogsalt ihu nüpeldas, ajas tardunud vere käima, kiirendas elumahlade ringet, ühtlasi eemaldas ta maiste pettumuste sadestuse ja tiivustas sellega inimisiksust innustunud tegevusele,» — niiviisi kirjutas Firsov suures hasardis, näidates oma loomupärast nõrkust selle kurvastava rahvusliku enesepiitsutamise vastu.

Üleval, aurupilve sees vihtus ennast vaimustatult Dužkin, lebades küljeli, võõras nägu peas. Üks aste allpool kükitas Sokolovski, viht jalgade vahel, ja lõbutses niisama ägedalt; pikad käed võimaldasid sel viisil vihelides kuklani küündida. Tema kõrval nahutas ennast tulevane preester, kes ergutas aeg-ajalt oma kaaslasi hüüetega, mis avaldasid kiitust vene saunale, või tõi kuulda-

vale sobivaid tsitaate pühakirjast; alles alumisel astmel ajas endast surmahirmu minema Dolomanov ise, püüdes nooremast põlvkonnast mitte maha jääda. Üksnes joodik, kellel süda kergesti pööritama hakkas, istus põrandal, õlgedel, müts kuklas, ja vangutas sõprade meeletu lõbutsemise puhul pead.

Vahetevahel läksid peigmehed õue sügavasse lumme püherdama ja tulid siis suure kisaga tulevase äia juurde tagasi ning heitsid kerisele piparmündivett või kalja. Selle läbi kahekordistus leili tervistav toime, vees avanes veel põhjalikumalt ürgainese filosoofiline mõte ja must saunalagi näis kahele poole lahti löövat, et aur taeva poole tõuseks. Ühesõnaga, kerisekivid, mis pidid vastu pidama kolm aastat, purunesid siin ühe talvega.

Ülesmukitud, tol aastal pisut täidlasemaks muutunud Maša käis Rogovo noorte tantsuõhtutel, kuid istus kogu aja liikumatult nurgas. Mitte keegi ei julgenud teda tantsima kutsuda, sest kardeti Dolomanovit vihale ajada või saada eriti solvavat korvi: kuna oli käimas viimane revolutsioonieelne verine talv, sõdisid korralikud kavalerid rindel ja Rogovosse olid jäänud mitmesuguste kehaliste vigadega noormehed, mis Maša kauniduse kõrval kahekordselt nähtavaks said. Vahel, kui Maša oli tüdinud salaja oma kurja üksinduse pärast nutmast, läks ta pitspluusi väel trepile ja seisis seal kaua aega, nägu vastu roosat ehapuna, ja kuulas ketikoerte vastastikust haukumist. Tol ajal oli Rogovo juures künkal värske raiesmik tekkinud; masendavalt krigisesid seal sirged seemnekuused, magades rahutut und. Rogovos heideti nüüd vara sängi . . . ainult alevi servas olid valged Dolomanovi sauna aknad, kus kolm võistlevat peigmeest Maša isa soosingut teenisid. Juba siis kutsus Maša mõttes, ise seda teadmata, metsapimedusest oma hirmsat peigu.

Juulikuus saadeti vabatahtlikke. Naabermõisniku Manjukini aueestkostmisel oleva koolimaja aulas, mis oli kaunistatud lippude ja kuuseokstega, toimus see kohmakas ja tõtlik pidu. Jumalateenistust pidas äsja ametisse pühitsetud preester, Maksimi poeg ja ise ka Maksimi-nimeline, Dolomanovi saunakaaslane, kes ei jõudnud Maša kätt ära oodata. Lõpetuseks ütles ta saatesõna, rääkides isamaa kitsikust olukorrast ja noorte sõja-

meeste kodaniku-ohvrimeelsusest — tuues näiteks raugastunud Taavetit ja noort neitsit Abisagit. Üldse kubises tema kõne pikantsetest võrdlustest, aga keegi ei pannud seda tähele, sest eranditult kõik olid nõrkemas vastikus, kleepuvalt umbses õhus. Kuigi pärani akendest vaatas sisse õrnsinine taevas, oli ööseks oodata järjekordset äikest.

Vabatahtlikud, tursked kaupmeheseisusest poissmehed, higistasid kitsastes sõjaväepluusides ja kõõritasid häbelikult õllepudelite poole, mida peo lõpuosaks oli rohkel arvul pikkadele laudadele seatud. Aga nad pandi juba enne kostitamist vaguneisse, ja jaamaülem Sokolovski andis ärasõiduks signaali, niipea kui ta oli ise «hurraa» hüüdnud. Pärast rongi minekut läksid paljud kergendatult ohates koolimajja tagasi, kus oli korraldatud ball; muuseas, Dužkin mängis nelja teise isehakanud moosekandi saatel vahvalt klarnetit.

Maša igavles nagu alati nurgas, kui teda tundmatu mees tantsima palus. Mehel olid jalas siledad keigarlikud säärikud ja sõjaväepüksid, ülevalt kahele poole pungis, nagu oleksid nad õhku täis puhutud. Mašat hämmastasid ebameeldivalt tema hirmus laiad õlad, järsk muhklik laup ja tumedate silmade morn pilk, nagu oleks ta tulnud üksinda terve maailma vastu võitlema. Kõik pistsid tema ilmumisel pead kokku, ja ainuüksi selleks, et esitada väljakutse vihatud Rogovo headele kommetele, andis Maša nõusoleku; armukadedusest või kohmetusest aeglustas Dužkin muusikat, nii et polkast sai valss. Kolmandal tuuril märkas Maša imelikke ettevalmistusi: publik tungles kinniste uste poole, orkester komistas ja läks mänguga sassi, ainult nemad kahekesi keerlesid nüüd tühjaks jäänud saalis, ja järelikult just nende poole tuli Sokolovski pagasikaaluja saatel, vedades oma selja taga köit.

«Tagantpoolt tullakse . . .» sosistas Maša, pidades end nüüd oma partneri kaaslaseks.

«. . . Näen,» vastas mees ainult huulte liigutusega, tõukas Maša kõrvale ja tulistas millestki jaamaülemale Sokolovskile otse näkku.

Mašale tundus, et ta ise surema hakkab; mis edasi tuli, kuulis ta teda ümbritsenud naiste käest. Lasknud Sokolovski kõrva läbi, hüppas tundmatu aknast välja; seal

all olev heinahunnik pehmendas ta hüpet, öö varjas teda tagaajajate eest. Maša võpatas, kui kuulis oma kavaleri nime. Temaga oli tantsinud Ageika Stoljarov, kahe maakonna hirm, öine röövel ja mürgeldaja. Sellise kuulsusega inimesed lähevad kaunis ruttu oma kloorlubjaauku, kuid see mees elas teistest kauem, sest alguses tegutses ta rikaste riisuja maski all, ja pärast revolutsiooni ei leidnud vilumatud jälitusorganid kuidagi tema peiduurgast üles. Vahel tuli ta sealt välja, et rahuldada sünget himu oma saatust proovile panna, — Firsov avaldas muide arvamust, et Ageika juba siis otsis ahnelt talle määratud kuuli. Keegi ei teadnud, kust Ageika pärit või kes on tema õnnetu isa. Firsovi jutu järgi sünnitas teda mäda veri, mis valati ebaõiglases sõjas, ja tõepoolest kerkis ta silmapiirile päris sõja lõpus koos muude segase aja ilmingutega: mõtete tohuvabohu, huntide ja plekilise soetõvega. Järelikult pidi ta kaduma nagu halb uni, niipea kui puhub koiduaegne esimene tuuleõhk.

Vene riigis saabus murranguline aeg, meeletus koos reetmisega laastas maad. Tagalat ja rinnet lahutas kõrb . . . ja üle selle põgenesid üldises vaikuses kodu poole need, kes sõjas surma ei saanud: meelepaha pilv oli neil alati kannul . . . Ükskord videvikus, kui õhus lendasid esimesed arglikud lumehelbed, tulid Maša juurde tagaukse kaudu kaks poisikest, tuttavate depootööliste lapsed, — ja palusid hirmsa saladuskatte all punaseid riidelappe mängimiseks. Kuigi Maša pidas mõlemaid oma sõpradeks, oli üks neist kõigi tema pärimiste peale vait ja teine ainult muigas mingit saladust varjates, mida ta isa käest oli kuulnud. Maša andis neile oma vana suvekleidi, mis tal kunagi oli Mitjat kohates seljas olnud. Tegelikult mingit saladust ei olnudki, maailm juba kõmas Venemaa mõlema pealinna sündmustest, kuid Rogovosse jõudsid ajalehed hilinemisega. Alles siis, kui lapsed käes Maša kingituse pikkust ja laiust uurisid, aimas Maša midagi, ja tal käis üle keha kahetsuse kuum juga, tal hakkas kahju, et ta oma vihkamises seda varem polnud taibanud. Teda haaras alles arusaamatu, kuid erutav lootus, mis õhus hõljus ja kutsus karmile ning päästvale puhtusele teda ümbritsevast hukutavast porist.

«Mina ka! Ma tulen teiega koos... kas tahate?» ajas ta end sirgu, valmis lastega kaasa ruttama kerges riides, nagu ta oli, kuid kauni neiu kahtlase hasardi puhul vahetasid poisid ainult pilke ja läksid minema.

Tund aega hiljem, kui Maša oma tavaliselt jalutuskäigult tagasi tuli, marssisid Rogovo ainsat tänavat mööda raudteetöölised, toonased poisikesed nende hulgas, — pori sees sumades, aga neli inimest reas, kuigi neid ühtekokku oli ainult natuke üle tosina. Katkeval häälel venitasid vanamehed laulda Mašale tundmatut V a r š a v j a n k a t, ja nüüd, kui uskuda Firsovit, tundis Maša oma pikaks riidetükiks ümberõmmeldud kleidi ära. Tuul lehvitas seda omatehtud lipuvarda küljes ja korduvalt pestud sits heljus õhus niisama kenasti kui Šemahha punane siid... Solvumus ja seletamatu kitsikustunne ei lasknud Mašat nendega ühineda, hämaras ei märganud keegi tema nutetud nägu.

Läbikülmununa läks ta trepilt tagasi isa juurde uudiseid kuulama ja hirmutas akna juurest ära ebakohaselt lõbusad peigmehed. Jaamaülem Sokolovski, ilus must side pea ümber, sööstis neiule köetud ahju ette tugitooli nihutama.

«Käi minema, va jäär... mahalöömata jäär!» ütles Maša loiult, vaadates poolviltu mehe jalgadele.

Maša tundis end üksikuna, kõik oli tühi, ta elas talve üle nagu kurnava haiguse. Kevade tulekul oli liiga vara ja arusaamatul kombel õhus tunda metsapõlemise karmu, ja Mašale paistis, et need umbsed leegid teda seestpoolt tuhaks muudavad. Kogu aeg kiskus teda miski kodunt välja — kõndima ümberkaudsetes külades, silmitsema harjunud asju, mida ta varem polnud märganud. Veel rohkem igatses ta tol ajal kohtuda Mitjaga ja arutada uusi arusaamatuid asjaolusid, aga ainult üks peaaegu taltsas linnuke halastas ta peale ja käis tema külalislahkel aknalaual. Ometi on märkimisväärne, et just sellel kuul nähti Rogovos Mitja Vekšinit, arvatavasti läbisõidul, ja koguni vist Dolomanovi valduste tagaõues; räägiti, et ta olnud tol ajal illegaalses olukorras. Firsov nõudis innukalt, kuid täiesti tulemusteta taga tolle perioodi mõningaid üksikasju, aimates seal tema eest varjatud, kuid ainult Mašale teada olevat

kõikeseletavat sõlmitust; muide, kõige järgi otsustades oli see vaevalt küll Vekšinile endalegi teada.

Suvisel ajal ei püsinud Maša kodus sellepärast, et Rogovo ümbruses oli palju kauneid paiku, — kõige rohkem meeldis talle kuulata vaikust Kudjoma männikus, jõe ääres suurtel paljaks uhutud puujuurtel, jalad kuristiku kohal rippu. Tol korral oli kevad varajane ja suurveeaegne püdel pori, milles ikka mõni kaugelt tulnud maamees oma vankriga ukerdas, piiras loomulikult Maša jalutuskäike. Seda enam jääb saladuseks, mis asi ajas teda t o l l e l saatuslikul külmal õhtul läbipääsmatusse tihnikusse, kus vist polnud ammu ükski seeneline ega jahimeeski käinud.

Peale selle pidi neiu oma meeletu tuju tõttu seal viibima vähemalt tund aega, muidu oleks raske seletada sellist aja ja koha mõttes ebatavalist kokkusattumust. Äkki tuli kaldale tema juurde Ageika ja võttis teda. Karjumata, sest karjumine oleks olnud asjatu selles tühjas paigas, hammustas Maša tema nägu ja käsi, kuid mees sai tast jagu. Siis nuttis Maša tasakesi, pühkides lapse kombel rusikaga silmi, ja tema kõrval suitsu tõmbav Ageika sülitas jõkke ning rääkis katkendlikult oma ohvrile igapäevaseid asju — oli näha, et tal polnud muid vestluskaaslasi kui metsloomad ja nüüd see vägistatud Maša. Uhkele neiule jäi üle ainult jõevõreng, ja all abajas vahutas teenistusvalmilt külm aprillikuu vesi, nii et Mašal oleks olnud väga lihtne jäistesse voogudesse libiseda... aga see võimalus jäi talle ka edaspidiseks, ja ta ise tahtis kangesti sooritada veel mõningaid tegusid, et tema lugu lihtsale kärbsesaatusele liiga ei sarnaneks. Kui Ageika pakkus Mašale kooselu, läks neiu temaga kaasa; tõsi küll, tol ajal polnud Ageika veel see, mis temast hiljem sai; veel polnud ta oma meeletut ja alatut vaprust viimse arguseni ära raisanud; järelikult oli tema iseloomus mingi jooneke, mis vääris Maša poolehoidu, mida aga Firsov meelega ei näidanud — et mitte i g a kuritegu valgeks võõbata!... Maša põgenemise ööl põles maha Dolomanovi saun: see oli armunud Ageika väike pulmakink.

... Nüüd on see kõik kauge minevik. Vaikides ja kokkupõimitud käsi istuvad vend ja õde. Nad tahaksid kangesti mõista, kuidas inimeste käitumise sel-

ges loogilises ahelas tekivad äkitselt kuritegu ja viga.

«Tema elu on justament terve biograafia,» kordas Mitka visalt, ikka samas oma tõlgenduses talle meeldima hakanud sõna. «Ja keegi ei tea, mis Maša Ageiga igaveseks sidus. Tal on selle mehega halb olla, aga ta on uhkelt vait. Nagu öeldakse — läks riski peale välja ja õnn vedas alt!»

«Kas see Agei on veel elus?» küsis Tanja võpatades.

Kuigi Mitka ise oli kartmatu inimene, silmitses ta pelglikult Ptšhovi seinu. Ta vastas alles siis, kui oli veendunud, et keegi nende juttu pealt ei kuula:

«Nähtavasti põlgab teda surmgi. Räägitakse, et kuskil Uraalis on tema kohta juba tehtud sunnitööliste laul. Neid laule meiesuguste kohta kirjutatakse ju rahva pisaratega!» Äkki surus ta kerge liigutusega paluvalt õe lõtvunud kätt. «Aga sa usu mind, palun sind jumala nimel, — mina päästan end tingimata välja!»

Õde vaatab ujeda pilguga helenevasse Ptšhovi aknasse. Lamp on kustumas, sest teda toitev petrooleum on otsa saamas; nurgast, kihilisest tubakasuitsu umbusest tuleb vali Nikolka norin... Siis vaatab Tanja oma hingevaevale alistudes lõpmata haledalt vennale näkku.

«Aga sina ise... kas sa oled kedagi tapnud, Mitja?»

Mahalöödud silmil, poolpahaselt paberossi sõrmede vahel kustutades raputab Mitka pead.

XIII

Enne oma teose esimese võtmelause kirjapanekule asumist sõelus Firsov agaralt Blaguša rahva hulgas ringi, tihendades inimeste saatusi elavaiks sõlmedeks, kuni neis hakkavad tukslema ühtsed südamelöögid, — silm pilukil, sihtis ta nagu puusepp, kas kavatsetud tegevus on küllalt sirgjooneline. Neljakümne kuuenda korteri elanikud ei pannud nii ebareaalseid väärtusi mikski ja peale Mitka olid nad kirjamehe vastu meelsasti usalduslikud, pidades teda narrikeseks, ja Firsov arvas mõistlikuks seda mitte ümber lükata. Ennekõike pööras ta loomingulist tähelepanu Zinka Balujevale,

niipea kui oli veidi aimu saanud, millised unistused tema lopsakat rinda erutasid. Kuna Firsovil oli luba igal ajal sisse astuda, tabas ta korduvalt Zinkat mehesärki välja õmblemas, kusjuures Zinka väike tütar tema kõrval istudes taiplikult ema käsi vahtis. Iga kord jõudis Firsov märgata, et käsitöömustril olid silmale vaevalt nähtavad meelespealilled. Seepärast sai kirjamees täiesti täpselt dateerida Zinka võitu, nähes oma veidi kohmetanud kangelase seljas seda pimestavat loomingut, mis muide juba järgmisel päeval oli tarvitusest jäljetult kadunud. Ühtlasi tähendas see kirjamehele Mitka alistumist ja seega uut faasi tema saatuses — kui mitte edasist langust, siis kahtlemata nõutust, mis on enne meeleparandamist nii väga vajalik. Esialgu aga ei veedelnud Mitkat sugugi Zinka hinge rikkused ega tema juuste aeglase vooluga jõgi ega ka muud vägevad võlud, mis olid pigem määratud eepose ja igaviku jaoks kui alati lennus olevale Moskva vargale isiklikuks kasutamiseks.

«Kuidas elavad mõlemad kenad daamid, suur ja väikene?» alustas Firsov libitsevalt ja läks kohe üle mõistukõnele, et lapsele arusaamist raskendada. «Kuidas arenevad teie pisukesed lillekesed... ja kas pole nende külge tekkinud küüntega käpakesed, et tundmatu äravalitu südant kindlamalt köita?»

«Sina oled koolitatud inimene... sa vasta mulle, mis teadus ütleb,» õhkas Zinka valjusti, pannes Firsovi märkmikulehed lehvima. «Seleta mulle, Fjodor Fjodorõtš, kas inimese süda võib armastusest lõhkeda?»

Firsov viskas sügispalitu toolileenile, muigas paljutähendavalt ja klõpsutas portsigari.

«Võib küll, kullakene, sest armastus paneb maailmas kõik liikuma. Mäed ja saladused kärisevad lõhki, tasudes inimeste ahne sissetungi eest. Täht tõmbab taevas ringi, ihates ühineda endasarnasega ja tahtes tühjuses uut leeki süüdata... ja see ei tähenda midagi, et meie süda nii väikene on!» Nalja heites krahmas ta vestluskaaslase elamustest märkamatult kõige magusamaid suutäisi.

Aarde leidmiseks ei tulnud kirjamehel selles toas kuigi kaua vaeva näha: varsti kaebas Zinka pisarsilmil tema märkmikule nagu pihil olles oma vastust leidmata

armastuse üle; tema õpetatud vend Matvei, kes sirmi taga elas, naeris tema ülestunnistuste puhul tervelt pool tundi hukkamõistvalt. See väga skeptiline mees, sest tema erialaks oli inimese olemasolu materiaalne tagapõhi, peale selle üliõpilane ja niisuguse asutuse töötaja, mille lühendatud nimetuski terve trükirea enda alla võttis, käis ringi hatuses burkas, rinde päranduses, ja oli kõiges, kaasa arvatud näo koltunud üleväsimus, Zinka täielik vastand. Egas asjata nende toa nurkadest vaadanud teineteisele vastu imetegija Nikolai ja proletariaadi juht Lenin; esimene aina ähvardas, teine vaikis ja kissitas silmi.

Kui Firsov perenaise äraolekul Matveiga aknalaual istus ja hea pilguga Zinka vaikset tütrekest jälgis, kes tooliga hobust mängis, serveeris ta tihtilugu ka Matveile salakavalaid kahtlusi järjekordsete sündmuste kohta, mis järjest suureneva jõuga kogu riiki vapustasid, kusjuures ta ei tundnud niivõrd huvi nende seletamise vastu, sest ta ise oli kõrvuni nende sees, kui just seletaja isiku vastu. Matvei silmad ja põsed lõid palavikuliselt õhetama, aga niipea, kui liiga tuliseks läks, kadus Firsov viisakal ettekäändel koridoris paremat kätt asuvasse kolmandasse tuppa sinna äsja sissekolinud elaniku juurde. Seal asus nüüd ülivaikne juut Minus; ta mängis õhtuti kinos flööti ning veetis sugulaste ja tuttavate puudumise tõttu suurema osa päevast hiirvagusi kodus, — ainult flööt nuttis tasakesi selle pika ja kõhna mehe murede pärast, kelle näole oli tardunud igavene küsimus. Tutvunud temaga mingil tühisel ettekäändel, pidas Firsov iga kord oma kohuseks istuda tema juures oma kuus minutit pooleldi valgustatud nurgas, kummuti taga. Teatav, kõige huvitavam osa jutustusest, mis küll kirja panemata oli, mõeldi välja just seal, Minuse flöödi melanhoolse vulksumise saatel.

Flöödiga akna juures seistes vaatas Minus alla tänavale, mis roomas hääletult mitte kuskilt mitte kuhugi, ja naeratas lühinägelikult oma mõtetele või sõrmedele. Firsov peaaegu ei rääkinudki temaga, ainult kuulas kinnisilmi, ja alati tundus talle, nagu oleks liblikat mõistlike sõnadega keelitatud mitte pekslema vastu lootusetult paksu klaasi, kuigi sellest valgus läbi paistab. Nende venivate helide kaudu püüdis Firsov Minusest ja tema kurbuse mõistatusest aru saada.

«Küllap teil on õigus, Minus . . . Küllap on õige see, et kõik ümberringi on ainult kordumine, nimelt rõõmu ja valu t ü h i vaheldumine!» dikteeris Firsov liikumatute huultega oma pliiatsile, mis tema põlvedel paberit näris, «ainult surematuile on antud näha igaviku roostetanud masinat, mis stantsib ükskõikselt lastelaulukest, armastuse unustust või, ütleme, geeniuse pettumust! Mis sellest, mis sellest? M e i e jaoks sünnib see ainult üks kord ja seepärast alati ahvatleva uudsusena. Muidugi, me oleme nooremad, me pole veel jõudnud nii palju oma müüri ääres nutta kui Jeremia, aga ükskõik, ükskõik . . . ma ei armasta neid surnuid kiviseid raamatuid, mis ühendavad kõiki inimolelu kogemusi, sest mälu säilitab alati ainult tuhka. Pikkadest eluaastatest sündinud tarkuse viinal on alati pisut äädika maiku . . . eks ole tõsi?» Umbes selliste mõtetega kiusas kirjamees Minust, kuid too ei vastanud, ainult tema sõrm lõi valusamalt vastu klahvi.

Sellest teemast oleks ülearugi jätkunud kuni kino avamiseni, kuid jutus tekkida võivate riskantsete käänakute vältimiseks kargas kirjamees juba koridori, tõmmates nutva Jeremia omaleiutatud mnemoonilisel viisil endaga kaasa.

Manjukini uksele koputas kirjamees alati ebaõigel ajal, — too jõudis vaevalt lauasahtlisse pista vahariidest kaantega klade, kuhu ta minut aega enne seda oli kärmesti midagi kirjutanud, ja puges seejärel ise voodieesriide taha peitu, kavatsedes natuke oodata. Muide, Manjukini salapärasest tegevusest informeeritud Firsov andis talle tavaliselt aega enese ja laua kordaseadmiseks . . .

«Kas tohib?»

Tuba oli rasvase kriidijoonega pooleks jaotatud ja kumbki pool väljendas täielikult oma peremehe iseloomu. Kui Tšikiljovi poolel valitses kasarmupuhtus — ajalehekaustad olid korralikult laotud kirstu kaanele, voodi alt vaatasid välja vanad, kaunis viltu kantud jalavarjud, kuid hirmuäratavalt läikivaks viksitud, ja üldse teenis iga tema asi teda viimse võimaluseni, — siis Manjukini poolel võis kõigist asjust lugeda inimese

surmaeelseid hingetõmbeid, kellel pole muud jäänud, kui milgi viisil joosta ligidase määratud lõpuni . . . Äsja kiirustades lauale pillatud tindiplekid, eesriide õrn värin ja ennekõike tuttav kulunud müts toolil reetsid peremehe kodusolekut; aknalaualt paistis pesemata nõude vahelt viinapudeli kael. Kuna Firsovil polnud muud moodust oma saagi tabamiseks, siis võttis ta ettevaatlikult pudeli ja tegi näo, nagu tahaks sellest rüübata. Isegi praeguses haledas olukorras ei suutnud Manjukini loomus seda välja kannatada.

«Lubage, seal kõrval on ju kruus!» ütles Sergei Ammonõtš summutatud häälel ja ilmus varjupaigast välja, kohmetusest punased laigud näol; muide, Firsov oli jõudnud juba pudeli vanasse kohta tagasi panna.

«Rõõm teid näha täie tervise juures . . .»

«Merci, merci . . .» hõõrus Manjukin käsi, nagu oleks need külmetanud. «Eks ole, te ju teadsite, et ma piilun?»

«Muidugi teadsin,» muigas ka Firsov.

«Maamunale on koledal kombel naljamehi siginenud, muud nad ei teegi kui katseid üksteise kallal. Tšikiljov viskas eile ka vembu. Ma pidin alles riidest lahti võtmata juba tukkuma jääma, kui ta hakkas mu tuba mõõtma . . . «Miks te seal ümber minu roomate, Pjotr Gorbidonõtš?» küsisin mina. Tema vastas, ise põlvili maas: «Ma vaatan, kuhu minu peatse abiellumise puhul vahtrapuust kappi ja pärlmutriga sirmi panna, mis ma ostsin.» — «Mul on ju ikka veel elu sees!» tuletasin ma talle asjalikult meelde. «See ei tähenda midagi,» naeris tema. «Te olete juba hukkasaamisele määratud inimene. Kui te juba praegu, päris alguses, he-he, mõnes asjas pettunud olete, mida teist siis tulevikus võib oodata, kui kõik on hoo sisse saanud? Ma kuulsin eile teie suust, kui te magasite, niisuguseid mõtteid, et . . .» Ja tõepoolest, ma olen teda juba paar korda selle pealt tabanud: ärkan üles, tema istub minu kõrval ja paneb paberile. Teate, mul on juba lapsest saadik harjumus unes rääkida.»

«Kas tema tõmbas selle kriidijoone põrandale?»

«Tema jah! . . . Sest tema tahab, et elus kõik selge oleks. Ta keelas mul ära ilma loata üle selle joone astumise . . . Noh, istuge, mis teiega ikka teha. Kahju, et ma

teid ehmatasin. Pudelis on mul terviserohi, ööseks peab sellega ristluid määrima.»

«Mis me ikka omavahel vigurdame,» läks Firsov äkki tõsiseks. «Ega ma kauaks . . . Tahtsin üht-teist täpsustada teie rahvaharimise tööpõllult Rogovo ümbruses. Meile mõlemale on ju kahjulik, kui ma midagi valesti kirja panen . . .»

«Tahate mind ka oma teosesse sisse pista?»

«Seda küll,» ütles külaline halastuseta.

«Teete vea. Mis manti minust ka saab, kullakene! Te vist kavatsete näidata, kuidas Sergei Manjukin, kiskja ja imperialist, oma häbiväärse elu viimasest põhjast põletavat mürki joob . . . Mind tuleks ju võtta täies ulatuses, kõige kaugematest aegadest peale. Nüüdsel ajal kirjutavad kõik rohkem kättemaksuks, aga kättemaksuhimu on halb inspireerija . . .»

Ta kavatses kirjamehele naljatlevas mõistukõnes õpetust anda, kuidas praegusaja venelased peaksid esivanemate tegusid kujutama — tehku nad seda kas või ilma poolehoiuta, kuid nad ei tohi midagi moonutada, sest igasugune minevik on juba sellepärast austust väärt, et ta õpetab olevikku tema vigu tulevikus mitte kordama. Manjukin tahtis seda rääkima hakata, kuid ootamatult ilmus ukseprao vahelt ilma koputamata nähtavale piklik vuntsidega nägu ja pööritas silmi.

«Vabandage, kas juukselõikaja Koroljov elab siin korteris?»

«Koridori mööda edasi, teine uks põiki,» kargas Firsov vastuseks püsti, nagu oleks ta seda visiiti oodanud. «Aga parem on, lubage . . . ma näitan teile ise teed!»

Äsja saavutatud Manjukini usaldust mitte miskiks pannes sööstis ta saatma Mitka kõhetut külalist, kes jäi seda hõlpsamini meelde, et ta oma kelmi- või vargavälimuse juures kandis kõige ehtsamat välismaa palitut. Firsov koputas hoiatavalt selle toa uksele, kuhu ta pääseda lootis, aga isegi siis, kui tema kõrvu Mitka sisseastumisluba kostis, viivitas ta hetke.

«Ma ju tunnen teid,» poetas ta kelmikalt, nagu oleksid nad alles eile koos olnud, nagu oleks ta ise selle pika naljaka mehe välja mõelnud. «Teid hüütakse Sanka Jalgrattaks . . .»

«Noh, ma tunnen sind ka natuke . . .» vastas Sanka

ükselingist kinni võttes sõbralikult, sest mõni aeg tagasi olid ka temale silma hakanud need ümmargused prillid, hõre habemetutt ja kogu Firsovi väsinud, elus halvasti koheldud käsitöölise nägu.

«Huvitav, miks teil nüüd, kui te olete kavatsenud oma saatust otsustavalt muuta... miks teile jälle juukselõikajat Koroljovi vaja läheb?» päris kirjamees, edvistades oma hea informatsiooniga.

«Niisama, oleks vaja ühel surnul juukseid lõigata...» ajas Sanka hambad irevile ja läks Firsovile otsa trügides uksest sisse.

Arusaadava enesesäilitamistunde tõttu ei julgenud Firsov koos temaga oma ligipääsmatu kangelase juurde minna, vaid oli sunnitud naasma palju vähem huvitava ja liiatigi solvunud Manjukini juurde, et talle pikalt ja igavalt seletada kirjamehetöö ebamugavusi.

XIV

Mitka oli voodis pikali ja vahtis mõttetult tükikest aknast paistvat lootusetut taevast. Keegi ei tulnud tema üksinduses ta meelt lahutama, õde oli sõitnud gastroleerima provintsi. Sanka jäi pärast tuppatulekut ukse alla kauaks ajaks seisma, kuid palitut ära võtta ei julgenud, ainult köhatas, et sõbra tähelepanu äratada. Tal polnud põhjust oma hüüdnime üle nuriseda. Sünnipärase kõhnuse tõttu paistis tema pikk kasv lausa anekdootlik, ja et enda üle irvitamist vältida, käis ta, selg vimmas ja põlved kõveras, peale selle oli tal alati näol tardunud, justkui nikeldatud kohmetu naeratus; ja üldse tuli igaühele, kes nägi tema natuke vaaruvat kõnnakut ja harjunud liigutusi — rääkides lahutas ta kogu aeg käsi — ja kuulis tema häält, millegipärast meelde vanamoeline, päevi näinud jalgratas... Mitkale torkasid kohe silma tema tüükalised vuntsihakatised — möödunud korral tal sellist näokaunistust ei olnud.

«Hea küll, rõõmusta siis sellega, millega tulid,» ütles Mitka. «Mis kiired asjad sul ajada on?»

«Pole enam neid kiireid asju. Ma lihtsalt vaatasin hiljuti tagasi meie möödaläinud ajale... ja mulle tuli meelde, peremees, kuda me sinuga koos ennevanast

rünnakule põrutasime. Eskadro-on, marss...» venitas ta masendavalt kõrgel häälel. «Ja südant hakkas nõnna kangesti pitsitama, et võttis jalad vedelaks... noh, tahtsin siis vanale peremehele külla tulla!»

«See on hea, et sul ikka vanad asjad ka meeles on,» kiitis Mitka ükskõiksel häälel. «Ainult ära röögi, kõrvad on ümberringi... Mis sul siis südant pitsitama hakkas?»

«Näe, meie Artašez tuli ommugul vasta...» Sel hetkel nägi Sanka peremehe silmis uudishimusädet ja ta söandas nüüd tema voodiservale istuda. «Kihutab lahtise autoga ringi, kollane portvell süles, pool Venemaad mahub sisse ära, ja kõrval, pane sa tähele, aasta kahekümne viiene jumalanna, pea tema õlal. Suureks direktoriks saand teine, õiendab tuhandete rublade-ga... aga rindel söötis koos meiega täisid!»

Mitkale see jutt ei meeldinud.

«Kust sa selle uhke palitu said?... Naaber kinkis sünnipäevaks või?»

«Tuli ette, et võtsin ühest kohast laenuks...» puikles Sanka ohates kõrvale. «Kui mul pilk selle Artašeziga kokku juhtus, käis külm juga üle kere: äkki tunneb ära? Ja nagu kiuste pold lähedal ei vett ega auku, ei saand kuskile kaduda... Teisest küljest jällegina hakkas sehes kripeldama: miks sa, Jalgratas, tema kõrval ei kihuta?... Eks me ju sõdind koos?»

«Kas noogutas sulle ka pead?» tundis Mitka huvi, kulm kortsus ja põsenukid natuke roosad.

«Ei tema mind tähele pand... Aga tema daame, muuseas ütelda, oli nigu naksitrall: kübar punane nigu mustlase tulekahju, kulmud ja mokad võõbatud, ise jüsku nirgikene.»

«Ära ole seltsimehe peale kade,» tõmbas Mitka teda jahedal toonil tagasi. «Kes sulle endale keelab?»

«Sellepärast ma sinu juurde tulingi, peremees...» rõõmustas Sanka märgatavalt, sest selle loa saamiseks oligi kogu jutt üles võetud. «Ma arvan, et elajaloomadelgi on niisuke asi nagu... armastus. Minuga on mutt, mina olen ka naisterahvasse ära armund!»

«Ah sellepärast sa siis oledki hakanud vuntse kasvatama,» naeris Mitka esimest korda ja heitis Sankale tähelepaneliku pilgu. «Kus sa ta siis külge haakisid?»

«Häbi ütelda, peremees, pulvaari pealt. Märg ilm, maa lörtsine, sügis . . . lähen ja teen jooksvate ettevõtmiste plaani, hoian taskus viimast joomaraha — kolme rublat. Äkisti näen: ühes varjulises kohas istub üks naisterahvas, täpiline rätik peas, ei hooli ilmast midagi, värsked lillekesed nõelaga rinna peale pandud, et uhkem välja näeks ja et miilits külge ei hakkaks. Noh, ühesõnaga, näeb sedamoodi välja, et kommete poolest nagu vähe vildak. Istun juurde ja teen juttu: «Pardonks, mis lilled need teil on, vabandage pealetükkimise pärast! Mina olen juba ammu nii imeilusatest roosidest huvitatud!» Tema vastu: «Oh, mis te naljatate. Need ju lihtlabased kannikesed!» Mina selle peale: «Vastupidi, mina olen oma elus kannikestest väga vaimustatud olnud, kuigi amet ei anna meil mahti lilledega suurt tegemist teha, aga eks meiegi vahel unista. Mitte üks inimene ei saa ilma unistuseta elada. Aga ütleme näituseks,» viskan mina õnge välja, «mismoodi teil endal unistustega lood on?» Nüüd ütleb tema sedasi tasakesi värisedes, et temal pole muud unistust kui ära külmuda. Ise naerab: «Ma kardan kõie otsas rippumist ja apteegist ka ei anta ilma retseptita midagi, mis tervisele kahjulik oleks . . . Nii et tuleb selle asjaga kuni lume tulekuni kuu või paar oodata!» Kas tead, peremees, pärast niisukesi sõnu hakkasin ma taipama: ega muud, ta ikka sellest mättasse löödud seisusest. Küllap vist vanemate päritolu pärast töölt ära koondatud, ja nüüd peab uulitsal leivapalukest teenima, ja näha oli, et alles ehk kolmandamat korda! Ma pean ütlema, et mul on pärast sõda ilusaid läbielamisi väga harvasti ette tuld, see aga keeras mul küll sehes kõik teisipidi. Näen, et neitsik on sügavas paigas vette kukkund ja ajab juba mullisid, harjumata asi — ja eks uppuja haara õlekõrrest. Ma mõtlen omaette, et ehk mina olengi see õlekõrs?»

Nähtavasti pakkus Sanka jutt Mitkale huvi ja nende kohale kerkinud pilved hakkasid natukesehaaval hajuma; ta elavnes, sirutas käe tubaka järele ja pani suitsu.

«Sul oli ju päris romaan kohe, täitsa romaan, va jänesetäkk,» vangutas ta pead. «Kahju, et kirjameest pole pealt kuulamas . . .»

«Sa, peremees, ära kohe hakka nalja heitma,» katkestas Sanka teda, hääles mingi enneolematu võõristus, kui mitte juba koguni vaen, ja tõusis viivu aja pärast märkamatult Mitka sängi servalt püsti. «Ülepea muuseas ütelda — me oleme kahekesi mitu head aastat ühes pundis ära eland, aga oleks sa üksainumas kordki vaadand, mis minu hinge sees on . . . sul oli ainult vägitükkidega tegemist! Ühesõnaga, ma hakkasin elu üle järele mõtlema. Minul on ju haruldane ametioskus — enne sõda tegin ma meditsiiniliste saabaste liiste. Anna mulle ükspuha misuke jalg ette, ma lõikan sealsamas paigas kohe puust koopia välja. Mul tuli järsku sihuke mõte pähe: ma tõmban selle preilna hoovi, minule kõlbab seda sorti naine küll! Hakkan jälle liistusid treima, ostan kummuti ja samovari, Trubnaja turult laululinnu südamerõõmuks, ja las preili keedab mulle suppi ja peseb pesu. Ikka parem kui neid näruseid kolmerublaseid pimedas karauulitada . . . ja pea sulle sügisese ajaga jooksva või veel miski hullem asi kallale ei tule. Üht asja ma kartsin — viimati on ta kindrali tütar: siis ajab mu oma pirtsutamisega hauda! Mõtlesin siis salamahti üks luurekäik korraldada . . . «Kui teie papakene meid sedasi siin pingi peal näeks, küll teeks vist teil kõrvad tuliseks . . . ja viimati peksaks veriseks!» Tema on vait, vahib kaugusesse, nina läigib külma käes, silmad lähvad sedasi uduseks ja tsipa sinakaks. Mina aga pinnin selles vaimus edasi . . . Äkitselt tõuseb tema selle jutu peale püsti, ilma skandaalita küll, ja ütleb: «Mis ma tööajast ilmaaegu raiskan, mis te vigurdate, kas teil raha on?» Mina sain aru, et olin tal hella kohta puutund: ta on uhke, pole veel maha murtud, see on hea. Mul läks koguni hing täis: «Ha-ha-haa, küll me juba kudagi kokku lepime. Amiseerime, ja mõlemal mõnus olemine. Minu nimi on Sanja, teid võib ehk Marusjaks hüüda? Noh, tulge siis minuga kaasa . . . lähme aga, kodukäija!»»

«Kuidas see su tüdruk ka näo poolest on, pole vigagi või?»

On teadmata, miks see kuramuse Firsov oma teoses seletas, et Mitka ikka selle neetud hajameelsuse pärast oma pisut ebakohase küsimuse esitas, mis oma tagajärgede poolest Sankale ootamatut mõju avaldas. Õieti tahtis Mitka seda pikaleveninud pihtimust ainult natuke

lühendada ... aga Sanka vaatas hirmus teraselt oma endise ülemuse otsa, kes parajasti ringutas, seda rohkem küll toas valitseva rõske külma kui üksielava mehe igavuse pärast: kommunaalmajades polnud kütmise hooaeg veel alanud.

«Ah et ilus? ... Seda ma ei ütleks, peremees. Ilus naisterahvas oleks ehk endale rikkama kaitsja valind kui minusuguse. Teisipidi jälle, eks need kõik, kes pulvaari peal on old, need on nagu rikkis kell, käik pole õige. Ei, sinu s a a n r i s t ta ei ole, peremees ... Aga kui ära parandada ja enam maha ei pilla, käib jälle!» ütles Sanka hämmastava rahuga, aga kuidagi viivitades, läks siis akna juurde ja vahtis hulk aega lumehelveste libisevat liuglemist. Siis muutus ta äkki ebaloomulikult elavaks: «Oi, pidin päris ära unetama, ma ei tuld sinu juurde ju üksipäini ... poisid teevad sedasi mulle varsti kaelakiiget!»

Peremehe luba oõtamata kargas ta toast välja ja tuli varsti tagasi kahe teise mehe saatel, kes olid trepil oodanud; need olid ka p õ h j a s t nagu temagi, aga mitte sugugi tema sarnased. Mõlemad, Ljonka Vats ja Käharpea Donka, jäid morni näoga, mütsi peast võtmata, läve juurde seisma, vahtides Mitka tuhmilt läikivaid saapaid; kuigi nad muidu kaugeltki sõbrad ei olnud, lähendas neid nüüd ühine vaen Mitka, selle allilma taeva ajutise võimuka tähe vastu.

«Noh! ...» käratas Mitka ja kergitas end küünarnukile, et vaenlase ees mitte pikali olla, olgu see või taltsas vaenlane.

«Kas peigmees sulle veel ei rääkinud? Küll Ageika tal näo üles lööb ...» alustas Donka ja ootas ära, kuni see alatu nimi Mitka teadvusse jõuab. «Eile saime Korõnetsi juures kokku. Agei käskis küsida, kas sa temaga ühe asja peale koos välja lähed või ei. Ta ütles, et «kui k o m i s s a r minuga käsi määrida ei taha, siis kutsun Štšekutini ...»» Donka jäi jälle vait, lastes Agei jultunud kutsel mõjuda.

See kõik oli ükspäinis mõnitamiseks välja mõeldud: Agei tahtis surmaeelses masenduses oma vägevat võistlejat õrritada. Oli üldiselt teada, millise põlastusega suhtus Mitka sellesse õelasse ja tülgastavasse inimjätisesse. Sellepärast ei julgenud saadikud sammugi ukse

juurest edasi astuda, nad said aru, kui ohtlikule sõnumiviimisele oli Agei neid saatnud, millest nad ometi keelduda polnud söandanud.

«Enne ütle tere ja võta müts maha,» sõnas Mitka, kes oli nüüd juba päris püsti tõusnud ja saapatrippi säärde lükkas.

«Ega me külla pole tulnud,» raputas Donka pead ja Ljonka kinnitas tema sõnu heakskiitva mõminaga.

«Minge siis minema ...» käskis Mitka ja rindeharjumusest läks tema parem käsi kramplikult vastu külge sirgu.

Saadikuil ei jäänud muud üle kui sellega leppida, aga Ljonka tegi seejuures näo, nagu oleks ta juba ammu kavatsenud kukalt sügada, ja Donka hakkas oma lambanahkse mütsi kalevist põhjal plekki puhastama ... Korraga pakkus Mitka neile täieliku leppimise märgiks paberossi. Kumbki neist suitsu ei võtnud ja mõlemad hakkasid asjaolude selginemiseni salvavalt ja varjamatult Sanka ja tema naisevõtmise üle irvitama. Nüüd seisid nad kõik, neli meest, üksteise vastas, igaüks isemoodi endasse tõmbunud. Selles, et sihuke kuller nagu Ljonka Vats oli välja saadetud, nägi Mitka erilist, teda alandavat mõtet. Peale oma kutsealase kaabakluse oli ta ka füüsiliselt värd; kuulu järgi oli vana suli, Ljonka esimene kasvataja, andnud talle lapsepõlves elavhõbedat, mis pidavat kasvu kinni panema, valmistades teda ette õhuaknast sissekargaja karjäärile. Ainult oma tegutsemisaja koidikul oli tal näkanud, see oli siis, kui ilmakuulus pettur ja kelm Fritz tegi talle ülesandeks piiskop Amvrossi saua ära tuua, millest ta tahtis endale jalutuskeppi teha. Pärast seda omal ajal kõmu tekitanud sündmust hakkas Ljonka täht kustuma ja poole oma elust pidi ta vanglas veetma. Kurvastusest läks Ljonkal pea kiilaks ja ta oli nii ablas, nagu oleks tema keha ainult kõhust koosnenud; õnnetut mehikest ei tahtnud enam keegi upitama hakata. Vaevalt oli Mitka nimi tuntuks saanud, läks Ljonka teda paluma, et too mees tema oma kaitse alla võtaks, pakkudes vastutasuks oma kogemust ja koeratruudust, kuid Mitka lõi põlglikult minema selle allakäinud selli, kelle välimus selgesti näitas, et tal on ükskõik, mida selga panna või kus ööd olla. Nagu kõik andetud inimesed, vihkas Ljonka iga-

üht, kellel elus hästi läks, ja tema suurimaks unistuseks oli Mitkat jalge alla tallata.

Käharpäisele Donkale olid antud kõik omadused, mis Ljonkal puudusid. Tema oli vargaks sündinud, ema oli ta vanglas ilmale toonud. Aga ta oli ilusa välimusega, osav, lokkis peaga ja alati lõbus; tal vedas ühtviisi armastuses, öistes ettevõtmistes ja sõpruses — ainult Mitka sõber ta ei olnud. Ta oli kõige vastu hoolimatu, ja naised just sellepärast armastasidki teda, kes ta oli elumees, moenarr ja Moskva põhjakihis silmapaistev luuletaja. Tema värsid need olidki, mida laulsid kodutud ümberhulkujad, kes suure linna raasukesi korjasid, ja iga kord, kui Firsov temaga kokku sai, märkis ta üles kas või ühe rea, et seda hiljem mõnele oma kahtlasele jututegelasele omistada.

Praegu, kui Ljonka Mitkale libedate sõnadega Agei udujuttu seletab, seisab Donka akna juures ja vaatab pimedusse. Läbi seina igritseb tuppa Minuse kurb viis, ja Donka kujutleb, et seda mängib võluv tundmatu naine, paksud juuksed lahtiselt rippu, ja igatseb tema, Donka järele. Olgu see muusika, saatus või surm või koguni magav suurlinn, tema ettekujutuses olid need kõik salakavalad ja tingimata alasti naissoost olendid. Ta on ju silmitu, surnud ja petlik — mõtleb ta öö kohta, lakkudes oma niiskeid punaseid huuli —, aga missuguseid m õ t t e i d äratab!

«Noh, nii, Agei minu käest mingisugust vastust ei saa,» tungib Donka teadvusse Vekšini kindel hääl. «Muuseas, kiirustada pole vaja, ma ütlen talle ise, kui isiklikult kokku saan. Minge nüüd minema, ma tahan magada . . . aga sina, Aleksandr, jää siia, mul on sinuga üks asi ajada.»

Kaks meest taganevad ukse poole ja kaovad hüvasti jätmata. Hämardub, asjade kontuurid sulavad kokku ja teevad neist vormitud tombud; lagedatest seintest tuleb hallikat kuma. Silmanurgast, peaaegu erapooletu kahetsustundega vaatab Mitka seda kohmetut, hämaruse tõttu veelgi pikemana paistvat ja ajuti nagu päris ära kaduvat inimkogu, kelle olemusse tal polnud mahti tungida selle kolme ja poole aasta jooksul, mis nad koos ühte teed käisid.

«Ah et sina, Aleksandr, tahad ikka tõepoolest minu

juurest ära minna . . . otsad lahti teha, nagu meie pool räägitakse?»

«Oli sihuke mõte, peremees. Ära sa seda mässuks pea, aga see jama on mind ära tüüdand . . . ei taha eluaja veerev kivi olla, paha on,» hakkas Sanka tuliselt ja tõtlikult rääkima, kuni peremees polnud talle peale käratanud ega teda katkestanud. «Sul pole minule midagi ette heita! Üheskoos sõdisime, üheskoos panime vundamendi üleüldisele õnnelikule elule, saime küll ja küll näguripäevi näha, ja tuleta meelde, kas ma olen iial oma saatuse üle nurisend? Sinule, peremees, pole mul mitte midagi ette heita, kuigi ma olen nüüd niisukese punkti peale arenend, et kui pead silmusesse ei pista, siis ma ei tea enam, kuhu ma ta panema peaks. Hulgun uulitsaid mööda ringi nagu katkutõbine, iga asi ajab südame pahaks . . . Lase ikke mind minema, peremees!»

Mitka vaikis kaua ja umbusklikult.

«Ja mida te mõlemad s e a l ilma minuta tegema hakkate?» venitas ta lõpuks.

«Küll me juba leiame! Kui natuke nodi kogume, võib-olla litsume maale, me pole seda veel otsustand.» Sanka koguni laksutas linnu moodi keelt, ammutades selliseks ennekuulmatuks jultumuseks vaprust nähtavasti Mitka pisut nõutust vaikimisest. «Ma ei oska sulle küll nii ilusti seda ette maalida, aga teen siiski proovi. Nägin ükskord vagunitrepil sõites kõige harilikumat heinakuhja . . . see mustendas vastu ehataevast! Ma jäin selle peale kohe nagu haigeks, jüsku oleks pisike palavik keresse tuld: sestsaadik viirastab mulle igal pool värske heina lõhn . . . Tead, peremees, minu kodukohas on aina tasased nurmed, lapsukeselgi pole millegi otsa komistada, vaikne kena jõekene voolab remmelgate vahel. Mõnikord, kui südapäeval tuulekene puhuma hakkab, keerab lehti, ja need on nagu sula hõbe. Ja Ksenka joodaksin piimaga üheainsa suve jooksul priskeks . . .»

Mitka terava pilgu all takerdus ta ja jäi vait.

«Kas sul s e e temaga juba ammu käib?»

«Umbes poolteist kuud . . .»

«Lasite kirikus laulatada ka?»

Sankal läks nägu häbi ja mure pärast koguni kipra.

«Ära pahanda, peremees: Ksenka tahtis kangesti pärast pulvaaril olemist . . . noh, nii nagu roojast paika

püha veega piserdatakse! Mõtle mis tahad, aga ma ei saand talle ära ütelda: ega me hobused ei ole!»

Vahepeal oli päris pimedaks läinud.

«Selge,» ütles Mitka mõtlikult. «Nii et sa oled otsustanud koos oma naisukesega põldu harima hakata?»

«See pole ka veel teada . . . aga linnas pole meil kummagil õiget elu: tutvusi on liiga palju. Ja ma tahaks Ksenka enne ära viia, kui ta enese päris põhja joob. Muidu ei saa enam pidama, kui alla veereb, tõmbab su enese ka veel jalust maha!»

«Võib-olla hakkad üksiti lehma pidama?» jätkas Mitka pilkavalt ülekuulamist oma külmast kaugusest.

«Mis rõõmu inimesel majapidamisest on, kui lehma pole? Mina ei näe selles mingisugust pattu, peremees. Ega see pole pank või kaheksakordne maja . . . lehm on ju üsna tilluke varandus!»

«Tillukene ongi inimesele kõige hädaohtlikum, Aleksandr, see on kallim, sest ta on alati käepärast,» paljastas Mitka otsekohe sõltumatu ilmega tema rebasekavaluse. «Sa paned mind imestama, Aleksandr: sa oled alles päris noor mees, kust sul sihukesed vanad . . . vindunud arusaamised, seda ma tahan ütelda. Ei, sa oled mu ära tüüdanud, räägime hiljem. Nüüd aga mine mu juurest minema . . .»

Sanka aga ei läinud, ta tahtis kavatsetud asja ühe jutiga lõpule viia.

«Ei, ära aja niisama minema . . . võta mul rangid kaelast ära, peremees!» korrutas ta alandlikult ja vaevaltkuuldavalt, kõrvad kurjakuulutavalt tulipunased.

Õieti öelda polnud pimedas tema kõrvu nähagi, aga Mitkale tundus nii. Samal silmapilgul süttisid tänavalaternad ja lakke tekkis viltune aknaraamide vari, mis nägi välja nagu vanglatrellide oma.

«Mina sind kinni ei hoia,» muigas Mitka julmalt. «Aga ega sa juba homme oma mõisa ei koli . . . nii et aega on, arutame veel seda asja. Ja vuntsid aja maha, vennike, sinu ilusa näo juurde need ei passi . . . Mine nüüd, sulle öeldi juba, ma tahan magada!»

Nii tuligi Sanka Jalgrattal seekord ära minna, ilma et ta oleks oma kõige tähtsamale hingeprobleemile vähegi rahuldavat vastust saanud.

XV

Kriitikuid, kes Firsovi õnnetule näputööle kooris kallale kippusid, ei ärritanud kõige rohkem mitte kurvastavad stiiliväärratused või kohatised lohakalt mõjuvad olustikulised ebatäpsused miljöö väljajoonistamisel, kasutatud materjali kisendav lamedus või optimismi puudujääk kurjategijate maailma üldkoloriidis, kuigi mainitud kirjatöös esines üldise tunnistuse järgi tumedate laikude kõrval ka teadlikult antud heledaid kiiri, — neid ärritas kirjaniku idee segasus. Ainult ajastu väljapaistvam kriitik seletas, ja sedagi möödaminnes, mis tuul jutustuse autori Blagušasse viis, kui ometi naabruses oli ohutuid ja kirjanduslikeks jalutuskäikudeks koguni soovitatavaid paiku, millel oleks olnud Firsovi tolleaegse elujärje parandamiseks hoopis olulisem tähtsus. Firsovi vihaste sõimajate hulgast kiitis teda ainult üks, ja seegi irooniliselt — pidas väärtuslikuks tema katset kiskuda tänapäeva kurjategijailt maha seda kahjulikku romantilist aupaistet, millega vene rahvalaulud, bõliinad ja kirikupärimused on röövleid ümbritsenud; iseäranis mürgiselt ülistas ta autori meisterlikkust, millega ta oli juba esimeses peatükis osanud oma tegelaste suhtes vastikust äratada . . .

Moskva vaesest agulist pärit Firsov teadis väga hästi, millised lüngad on tema esteetilises kasvatuses, see tähendab maitses, mida ta nimetas igasuguse talendi güroskoopiliseks kompassiks; seesama puudus oli alguses omane üldse nõukogude kirjandusele, mis pidi otse kodusõja tulest ajastu suurimaid sündmusi mõtestama. Kõige rohkem sai Firsov kriitikute käest kõrvetada Mitka pärast, kelle kujus nähti pahatahtlikku sümboolikat, kuid omaette tegi ta endale etteheiteid ainult Ageika ja tematoaliste pärast, kes kogu tema teosele jõledaid jälgi jätsid. Seega nägi Firsov oma hädade algpõhjust selles, et just Agei, ja mitte keegi muu tuli Maša juurde tol mälestusväärsel kevadel Kudjoma ääres, kuigi vastasel korral poleks Firsovi jutustus üldse tekkida saanud. Ageist ei saanud autor mööda minna, sest see näitas elavalt kätte vana maailma omakasupüüdlikkuse ja korraldamatuse, mis olid teda vapustanud hiljutise sõja aegu. Firsovile tundus isegi, et on patt

kaugelt mööda minna elava ja surnud inimliha hunnikuist, mis on kuhjunud inimsoo progressi peateele ja üksiti sulgenud ka Maša Dolomanovale väljapääsu tema ummikust.

Vajadusest maksku mis maksab kukutada isa despotism ja ühtlasi Rogovo elulaad, astus Maša libedale ja kahtlasele teele, erinevalt paljudest tema kaasaegsetest naistest. Seesama talvine tuulekeeris, mis kandis Rogovo kohal laiali Dolomanovi sauna tuha, hajutas ka Maša magusa kättemaksu karmu; jäi ainult haiget tegev nikastus — nagu õlas pärast poolikuks jäänud hoopi — ja paha pohmelus, mis sarnanes südamepööritusega... Siin tuleb teha mööndus: kui Firsovil ühtepuhku jäigi puudu vaimset läbinägelikkust, südamepeenust ja vahel koguni poliitilist vaistu, siis keegi ei saa eitada, et tal oli põhjalikke teadmisi vargaametist ja tõsielus asetleidnud faktidest, ühesõnaga — tal oli nii salapärast informatsiooni, et see võinuks äratada isegi jüurdlusorganite uudishimu. Üsna kahtlasena tundus ka autori püüe lugejat mitte ligi lasta oma naispeategelase intiimelu delikaatsetele üksikasjadele, kuigi on täiesti võimalik, et ta ise ka neid ei tundnud. «Maša muudkui lootis,» luiskas Firsov vaimustatult, «aina lootis oma meeletu ja kurja kire leegiga põletada Agei, selle roiskunud inimjätise puhtaks tuhaks, mis kõlbaks looduses mingiks teistsuguseks ringkäiguks. Tema hing avanes nagu mägi, millest purskab tervisveeallikas; sellesse kastis Agei oma alati sügelevad, puhtakspestamatud käed, selles püüdis ta asjatult jahutada oma poolsöestunud südant.» Niisuguse läbipaistmatu, kiirustamise tõttu kahemõttelisegi luuleuduga olid otsekui tindiga üle valatud just need leheküljed Maša eluloost, kus autoril seletada tuli, miks Maša omal ajal i s e, ütleme oma kuuliga ei katkestanud seda Ageiga kokkuelamise p õ r g u l i k k u ! — nii oli jutustuses sõna-sõnalt öeldud — põrgulikku pattu. Tol ajal pakkus Maša abikaasa ülimal määral jälki moraalse al[illegible]äigu vaatepilti, mida vaevalt küll oleks parandada saanud isegi sellise t u l e j a v e e kokkusobimatu kasutamisega.

Autori paljude, kriitika poolt vääriliselt hindamata jäänud kavatsuste hulgas oli Firsovi püüe näidata Agei kuju najal, kui madalale võib langeda hea õnnega ja

karistamata jäänud kurjategija. Agei laostumise kliinilise pildi lõpetas autor tähendusrikaste sõnadega: «Südametunnistuse ja käte järjest kasvava koorma all vimmas, roomas ta metsloomaüksinduse ja vastikute nägemuste pimedusse, kus tal tuli kõngeda ja kus enam temani ei jõudnud inimeste sõnad ega kergendusttoovad mälestused. Mõnikord ei õnnestunud Mašal üldse end kuuldavaks karjuda või koputada läbi selle kivistunud vaikuse, mis teda üha sagedamini ümbritses. Roiskumine läks hämmastavalt ruttu; nagu igasugust raibet, püüdis loodus Ageid kiiresti vaateväljalt ära kaotada.» Muide, Firsovi sõnade järgi oli Maša oma loomupärase puhtusearmastuse tõttu juba varem, kohe pärast pealinna kolimist Agei ära tõuganud ja jäänud temaga ühe katuse alla ainult kartusest, et Agei tema kallal pussiga arveid õiendab...

Samasugustel saladuslikel ajedel nagu varemgi valetas Firsov ka siin, sest Maša Dolomanova iseloomus ei olnud kalduvust isegi surmaohu ees tagasi kohkuda. Tuleb möönda, et vaene autor püüdis nende naiivsete võtetega, igas uues reas enesele vastu rääkides oma kahtlast naistegelast puhtaks pesta, panna traagilist grimmi tema kahvatule näole, mis alati otsekui välguvalguses silmade ette ilmus. Firsovi lugejaile jäi selgusetuks, kas ei tulenenud see varaste keskkonnast pärit daami rüütellik kaitsmine viimati kogemata süttinud — ütleme tinglikult — kiindumusest, mis õigel ajal maha tallati ja kõigi tunnuste järgi tulemusteta jäi. Milleks muidu oli Firsovil vaja esitada selliseid säredaid ja naiivseid väiteid, nagu oleks Maša Dolomanoval Ageiga abielus olemise ajal — olgugi et see väga lühike oli! — säilinud puutumatuna mitte üksnes keha värskus ja mõtteselgus, vaid ka uhke inimväärikus ja igasugused muud hingeomadused, mida Agei oma ahnete kätega määrida ei jõudnud, kuna ta kõrgemaid väärtusi polevat tundnud.

Muide, selleks et ennast kriitikute kallalekippumise ja järelevalvet teostavate isikute ametialase uudishimu eest kaitsta, ajas Firsov süžee alati sogaseks, mille tõttu faabula otsekui kahestus ja silmade ees virvendama kippus. See võte seisis selles, et samal ajal, kui Firsov tungis pealinna elu põhjakihtidesse, tuli tema jutustuses

Blagušasse teine samasugune kirjamees, kel oli sama nimi ja sama eesmärk — kirjutada jutustus kurjategijate elust. Mis aga ülalmainitud ametiisikuid eriti pahandas, oli see, et väljamõeldud Firsovi kaksikvennal tegutses jutustuses omakorda samasugune kirjamees ja nõnda edasi, kusjuures neil kõigil, kui palju neid sinna ka ei mahtunud, oli üks ja sama nimi ja nad kandsid kõik ühesuguse mustri ja lõikega sügispalitut. Arusaadavalt tegi see alg-Firsovi kujutamisülesanded lõpmatult keeruliseks, võimaldas aga seevastu peegelliku täpsusega reprodutseerida keerulisimaidki ja keelatuimaidki seiku, veeretades vastutuse ohtliku teema ja oma kirjandusliku oskamatuse eest tema juhtimisel tegutsevate kaasosaliste efemeersele jõugule. Nii et kui mõni agar kriminaaljälituse ametnik oleks mingi ülearu tõsikindla üksikasja alusel nõuks võtnud algallikani jõuda, et Firsovit tunnistajaks kutsuda või isegi Agei joomakaaslaseks inkrimineerida, oleks tal tulnud hinge tõmbamata peeglilabürinti mööda äralibisevat viirastust taga ajada.

Säärase maskeerimisvõtte teiseks näiteks võiks olla oma psühholoogiliselt koloriidilt võrdlemisi lame stseen, mille väljamõtlemiseks Firsovil polnud mingit mõistlikku põhjust juba üksi sellepärast, et ta seal ise ärahirmutatud vaikija inetus osas esineb. Seda iseloomulikku perekonnatüli sai kirjamees vaadelda ainult suvel, Agei juures kodus, kuna aga on täpselt teada, et viimane tutvus Firsoviga märksa hiljem, talvel ja Ptšhovi pool. Agei varjas end tollal kindlas urus, vale nime all, mis kaitses teda juba talle päris ligidale jõudnud tasumise eest... Ühesõnaga, nüüd pole enam kahtlust, et jutustuse autor oli kirjeldataval õhtul Agei juures, istus lauas, ja nähtavasti lõikas peremees leiba eelseisva viinavõtmise jaoks ning pidas oma kohuseks ajada juttu otsekui nõeltel istuva külalisega, ühtlasi aga ka Mašaga, kes nende kõrval vaikis, sõrmed harali, lastes roosal küünelakil kuivada. Selle täiesti avameelse jutuajamise sisu annab kõige paremini edasi olukorda, milles toimus endise Maša Dolomanova muundumine Manka Vjugaks.

«Kõik mu luud-kondid on viimseni igaveseks ära neetud...» seletas Agei, nagu oleks tal meeleparandamise hoog peal, ja Firsov tegi mittemidagiütleva näoga

oma märkmikku ülestähendusi; Maša vaatas silmanurgast kandilises klaasis sulavat küünlajuppi. «Ah kardate mõlemad mulle otsa vaadata! Ma olen läbi ja lõhki mustaks läinud... joon vett, see aga põleb minus nagu petrooleum. Kisendaksin, aga tüdimus nöörib kõri. Ma tahan, et ümberringi valitseks samasugune pimedus nagu minus...» — ja püüdis äkki pead Maša sülle peita, kes järsult nii kaugele eemale tõmbus, et ta seinal paistva varjuga peaaegu ühte sulas.

«Jäta järele, Agei,» ütles Maša katkenud mõtte juures võpatades. «Võiksid võõrast inimest häbeneda. Ta kirjeldab sind ja kõik teised ütlevad, et sa surid juba enne, kui su surm tuli.»

Firsov pistis märkmiku igaks juhuks tasku, kuid oodatud plahvatust ei tulnud.

«Sina olla ju kole tark mees, kirjutad raamatuid,» hakkas Agei pilkavalt rääkima, nagu poleks midagi juhtunud. «Ütle, Firsov, kas on tõsi, et kes on palju teisi inimesi kutuks teinud, selle ots on haledam kui penil?»

Pole teada, kuidas Firsov oleks välja vingerdanud, kui Maša poleks talle appi tulnud.

«Ära karda, Agei, kui sinu tund tuleb, küll sa sured ilusasti, julgelt,» ütles ta venitades ja laisalt, olles harjunud Agei heitlustega.

«Aga kas see mu viimne tund tuleb sinu meelest varsti, Mašakene?» pinnis Agei õrnusega, mis oli vahedam kui noatera, ja mängis oma tundetu sõrmega küünlaleegi kallal.

«Kannata... mina arvan, et nüüd juba üsna varsti,» ütles Maša vaoshoitud tormi rahulikkusega, ja vastavas peatükis märkis Firsov tema vastuse väljakutsuva julguse kiitvalt ära.

«Sina, mu vaene lesekene, ootad seda vist nagu suurt püha,» naeris Agei malbelt. «Näe, küünedki puhtaks teinud, et sõbrakest kõditada... võiksid ikka natuke oodata. Oota sa, ma uurin välja, kelle jaoks, küll mina teda juba kõditan!» lõi ta äkki noapeaga vastu vihatud roosasid küüsi, nii et Maša läbi kokkupigistatud hammaste karjatas.

Tõsi küll, järgmisel hetkel sirutas Agei end lepitust otsides Maša äratõmmatud käe poole, kas veendumaks, et ta tõsiselt haiget ei saanud, või selleks, et huultega

andeks paluda. Muide, peamisel Firsovil ja ka kõigil tema peegelpiltidel käis sellel leheküjel ühesugune jäine juga abaluude vahelt läbi, ja otsekui kartes, et jutustus pooleli jääb, hoidusid nad naise kallal arveteõiendamisse vahele segamast. Firsov sai õigesti aru, et Agei tegu oli nagu karjatus teda ümbritsevast tühjusest, ja niisama täpselt kirjeldas ta ka oma naistegelase tolleaegset hingeseisundit... Mašat valdas tol ajal kahesugune tunne: ühest küljest tahtis ta vabadust, teisest küljest hirmutas teda sünge väljavaade jääda Agei leseks, kellena ta varsti pidi inimeste hulka tagasi minema. Paistis, et ta ei olnud raisanud asjata oma vaimujõudu, kuid peegliga kahekesi jäädes vaatles ta üha sagedamini, kuidas kurrud suu ümber kivistuvad ja tema võimukas sünge ilu tardub surmarahu maskiks. «Otsekui oleks lakkamatu pihutuisk silunud Maša südames lumelagendike hangesid, ajades sinna asemele uusi kuuruspäid...» kirjutas Firsov, keda alguses haaras ainult haledustunne Maša igavese rahutuse pärast, aga ka Moskva allilm oskas Manka Dolomanovale hüüdnime valides ära märkida tema tormilist hingeseisundit. Nähtavasti oli Firsovil alust väita, et Maša ilmumisel rahva hulka katkestasid vargad igasuguse tegevuse, halvatud vaikivast varjatud vaimustusest. Keegi poleks isegi mitte sosinal söandanud talle oma tundeid väljendada; ainult Käharpea Donka andis talle kuuldavalt, kogu oma salakire jõuga nimeks V j u g á[1] kuulsas laulus, mille ta Jermakovi öömaja naril luuletas.

Nüüd ei tohi enam viivitada: tuleb lõplikult selgeks teha, kuidas Firsov Ageisse suhtus. Kuigi see inimjätis oli kirjanikule ainult haisvaks sotsiaalseks süütõendiks järeltulevate põlvede kohtulaual, varjutas jutustuses autori iga otsustust Agei kohta ilmne isiklik vaen, hoolimata Firsovi teesist: erapooletus on kohtunikule ainus võimalus end kuriteoga mitte ära määrida. Mõned Firsovi intonatsioonid kõlasid nagu nukker raev endise Maša ärarikkumise pärast ja mõni asi nägi välja nagu postuumne arveteõiendamine oma võistleja kallal. Seega haaras süžee Firsovi kaasa ja lõpuks sai ta ise enda tegelaseks. Ühtlasi läks jutustuse stiil ebameeldivalt ähmaseks ja õhk selles kuidagi tuisuliselt hämuseks — sest teose selgus oleneb eeskätt sellest, kuivõrd autor tõuseb oma tegelastest kõrgemale.

[1] Vjúga — tuisk, lumetorm. T õ l k.

Õige on ainult see, et Agei langemine sel ajal, kui Firsov temaga kohtus, toimus peaaegu kohutava kiirusega. Esialgne oreool Agei ümber, mille oli loonud rahvas oma lauludes, nagu oleks ta karm tasuja, mis Mašagi ära pettis, haihtus pärast Rogovost lahkumist, ja lõppkatastroofi eel ei näidanud Agei end inimeste hulgas peaaegu sugugi. «Äratõugatuse ja patu must pilv oli ta nii tihedalt endasse mässinud, et lapsed teda nähes laiali jooksid ja vastutulijad kähku teed andsid, kuigi Ageil olid tänaval kõndides alati käed varjul, viril naeratus palitukrae vahele peidetud ja silmad maas.» Vältimaks ebasoovitavat muljet, et ta arveid õiendab, ei oleks Firsov pidanud seda hilisemat iseloomustust üle kandma varasemale Ageile, kui ta sellesama Firsovi sõnade järgi «oli veel kasitud ning sõi iseseisvalt».

XVI

Sel ajal, kui Dmitri Vekšin kogu allilma imestuseks ise oma võistlejale Ageile külla läks, oli viimase peatse hukkumise oluliseks kliiniliseks tunnismärgiks ainult see, et ta peaaegu ebausklikult päevavalgust kartis. Oma urus istudes meisterdas ta kõik söögivahed paberist lilli, sarnasust taga ajamata, ja ladus neid seina ääres seisvaisse pappkarpidesse varuks. Ta kogus neid, nagu oleks tahtnud nendega kunagi pärjata mõnda meest kodanliku kaasaja auväärt tegelaste hulgast, kes olid tema, lihtsa talupoisi kavalate majanduslike, moraalsete ja muude manipulatsioonidega tõstnud tsivilisatsiooni tippu, valmistades temast väljapaistva mõrvari. Selle tegevuse ajaks lülitus Agei mõistus päästvalt välja: töötasid ainult käed, mis olid väsimusest kanged ega tahtnud surra... Ta ei sallinud seda, kui keegi tema juurde koputamata sisse astus, ja võpatas nüüd, kargas millegipärast koguni aknalaua juurde, niipea kui kuulis kobinat, mis ei tekkinud Manka sammudest, ja siis saatis

põrandal vedelevate paberiribade sahin avatava ukse pikaldast paotumist.

«Tule sisse . . .» hüüdis ta kauasest ootamisest piinatult valju sosinaga.

Tema nägu väljendas ülimal määral süüdlaslikku elevust, kui ta Mitkat nägi. Taburetilt teenistusvalmilt paberiprahti maha raputades ja midagi harjumuspäraselt varrukasse peites palus ta tungivalt istuda, lipitses külalise ees, kelle tuleku taga võis varjul olla lootus mingile tundmatule pääsmisele.

«Tohoo, kes külla tuleb . . . pole ammu enam näinud. Istu mu kõrvale, Mitja, avita mind!» naeris ta käginal ja väriseval häälel.

«Pane puss ära, lõikad kätte! Ma tulin sinu juurde selle asja pärast, mille pärast su käskjalad hiljuti minu juures käisid,» seletas Mitka kohe, et arusaamatust vältida, vaatas pettunult ringi ja istus näidatud kohale, kuid jäi istuma küidagi liiga sirgelt ja ettevaatlikult, nagu oleks kartnud, et mingi Agei riideräbal eluks ajaks talle külge kleepub.

«Noh, kas tuled kaasa, ei pane paljuks?» vahtis Agei teda umbusklikult silmanurgast ja tegi katset kas või tema käistki puudutada.

«Arutame, seda, ega me kohe homme välja ei lähe . . . ja jällegi, sina tuled minu kontrolli all,» põikles Mitka otsesest vastusest kõrvale ja tõusis püsti, tõmmates käe õigel ajal eest ära.

Agei istus natuke ettepoole kaldu, ja käed rippusid tal põlvede vahel nagu raudpommid. Äkitselt turgatas Mitkale pähe metsik avastus, et vististi oli Agei enne soldatiksminekut, kui tal veel vuntsid nina all tärganud polnud, ilus ja sirge poiss; siis ei ripnenud madala kortsulise lauba kohal see krässus, nagu kõrbenud juuksetukk. Justkui Mitka mõtetele vastates sügas Agei viie harali sõrmega pead ja sikutas vöötamata särki, mille tõttu ta läks veel natuke hirmsamaks.

«Mitja,» hakkas ta rääkima, tõstes käed prantsatusega lauale, «sa ei peaks mind ära põlgama! Ma ei salga, et ma otsin sinu sõprust . . . . õieti mitte sõprust, vaid ma tahaks vahel sinule toetuda! Ma olen praegu liiga . . . ühesõnaga, olen päris üksikuks jäänud.»

«Sa võiksid siis maale sõita, mis sul siin nii ära on?»

soovitas Mitka umbropsu ja imestas iseenese üle, et miks ta nii haleda kannatamatusega ootab Maša väljailmumist, kelle pärast ta oligi siia vantsinud. «Sul on ju maale sugulasi jäänud! . . . Isa olla sul ju veel elus?»

«Miks ei, mu papi on terve, nagu oleks sepikojas tehtud. Mu papi käis ise minu pärast tšekaas. «Mis te tast taga otsite ja asjata taldu kulutate?» üles ta minu, oma lihase lapse kohta. «Parem andke mulle tuleriist kätte, meie keeles t u k k: minu juurde võib ta ikka ennem tulla kui teie juurde.» Näed sa, mis isa oma poja kohta ütles! Mis neist kuradi sugulastest kasu on! Tead, Mitja, sugulasteks on mul ainult säärsaapad, kõik muud on ainult head tuttavad! Säärik mind ei süüdista, me oleme temaga ühed mustad mõlemad: tal pole minu ees millegiga uhkeldada! Ja sina ka ei süüdista mind . . . sest sina tead, et mind pole mõtet süüdistada, mind tuleks ära põletada ja tuhk suurtükiga vastu taevast lasta!» Äkki vaatas ta külalisele näkku. «Kas pean kohe Manka siia kutsuma . . . või lepid minu seltskonnaga?» Ja Mitka leidis endas jõudu rahulikul toonil vastata, et tal kiiret ei ole. «Aga kui sa kangesti soovid, siis süüdista mind, Mitja, ma kuulan hea meelega. Ma räägin seda sellepärast, et Manka kiidab sind koledasti . . . sinust ausamat ja puhtamat poissi polla ilma peal olnudki, ja sa polla meie juurde sattunud liiderliku elu, vaid paha iseloomu pärast. Muuseas, ütle otse välja, kui see saladus pole . . . kas on õige, et sa mitte kordagi Mankaga ei maganud? . . . Noh, kui te seal Kudjoma ääres peidus olite?» Agei valetas armukadedusest ja väsimatust vihast: naine polnud talle Mitkaga koosveedetud lapsepõlvest sõnagi lausunud, aga Agei oli üht-teist kõrvalt kuulnud.

«Mul pole sind põhjust süüdistada, Agei,» ütles Mitka kannatlikult, minnes peaasjast mööda. «Õnnetuseks olen mina peaaegu niisama kaugel kui sina . . .»

«Arusaadav, ärge mõistke kohut, et teie üle kohut ei mõistetaks, he-hee . . .» täitis Agei naerukõkerdus, kõhaga pooleks, jälle toa. «Nii et võta üks ja viska teist! Ärge mõistke kohut, sest teil on ka käed määritud! Ausad inimesed on alati patustest kavalamad olnud . . . Oh ei, lori, — mõista mu üle kohut, küll ma vaatan, mis koha pealt sa mind süüdistad!» Keha ettepoole kallu-

tades lõi Agei peoga vastu lauda, nii et küünlajupp ümber kukkus ja läbipaistvas stearііniloigus edasi leegitses. «Ma teen siin tihtipeale lärmi, mul põletab sees, ära pane tähelegi, Mitja. Sina oled meie hulgas nagu teeneline kangelane, ainult teist sorti... ja sina tegutsed justkui protestiks, meie, patused, aga toidame ennast juba ammu oma ametiga. Sinule võib-olla antakse veel kui oma mehele andeks, ja sina ehk ratsutad kunagi kroonu hobuse seljas meist üle, mina aga...» Ta tasandas hääle sosinaks: «Mina juba tean, kuhu kohta mulle kuul kihutatakse... Ei, ma oleks meelitatud, kui sa mind terake süüdistaks: põnev oleks ennast kuldraamiga peeglist vahtida. Ma ei tee nalja, keegi peaks minuski selgust saama: uuritakse ju igasugu rooja, ilma et seda käega katsutaks...»

Siis rääkis Mitka muu hulgas, kuidas ta oli nädal aega tagasi ühe ruudulise sügispalituga häbematu kirjamehe enda juurest välja visanud. Agei võttis selle teate aupakliku uudishimuga vastu... Varsti hakkas Mitkat Agei juuresolekust õhupuudus ja kitsikus vaevama. Ta läks akna juurde ja tõmbas naeltega veidi viltu ettelöödud teki serva natuke kõrvale. Tuppa tungis valgus ja ehmatus: väljas polnud veel öö, vaid alles õhtu. Nüüd näitas toa lohakas väljanägemine veel selgemalt selle elaniku hingeseisundit. Aken oli lääne poole, — tavaliselt räpane linnalumi säras katustel imeilusa oranži helgiga. Kuskil õhkõrnas kauguses oli malmhalli taevakummi servas kustumas ehaviirg, nii mahe ja kitsuke nagu lint tütarlapse patsis.

Selja taga puistas Agei poolihääli südant, Mitka aga noogutas pead, ilma et tal oleks olnud vajadust või tahtmist tema ülestunnistustesse süveneda, mille sisu pealegi tuleb jätta täielikult Firsovi sisetunde vastutada, kes neist hiljem jutustas. Mitka vaatas aknast välja ja mõtles: kui õige läheks otsekohe, viivitamata sellesse lillasse linnatagusesse vaikusse, valiks hästi tühja külavahetee ja hulguks seda usaldades nädal aega ilma mõtete ja soovideta, ainult kindlas tahtmises kõike unustada, — ja ei peatuks mitte kuskil, ainult läheks edasi läbi meregi, kui see ette juhtub, üle lumiste mäeharjade, sinna sellesse kuldsesse ehatriipu — ilma tahtmiseta teada saada, milleks see kõik... Talle viirastus koguni,

et tema rind täitub pakaseõhu sõredast värskusest ning jalad surisevad magusasti pikaajalisest käimisest.

«... Kui palju kordi ma tahtsin sinuga kokku saada, aga ühegi kirja peale sa ei vastanud,» kostis viimaks Mitka kõrvu Agei etteheitev hääl. «Nüüd ütlen ma sulle otse välja, miks sa täna minu juurde tulid...»

«Hea küll, hea küll, ära vigurda,» katkestas Mitka ärritatult, et aga sellest pealetükkivast ligidusest pääseda. «Ma nägin ennist su silmist, et sa kohe aru said. Jah, ma olin nõus sinu juurde tulema sellepärast, et tahtsin Mašat näha... kas aitab nüüd?»

Seda öeldes seisis Mitka ikka veel, selg Agei poole. Äkki keeras ta end ringi, pigem vaikuse kui sahina tõttu, mis ütles, et seal on veel keegi peale Agei. Ja juba enne seda mõistis Mitka südame äkilisest tardumusest, et tuppa oli tulnud Vjuga.

XVII

Nad polnud teineteist näinud sügisest saadik, pärast juhuslikku kohtumist tsirkuses, kus neil mõlemal oli kasulik teineteise äratundmist mitte välja näidata. Manka Vjugal oli seljas igaks elujuhtumiks kasutatav pisut vanamoodne, kuid otsekui esmakordselt selga pandud must siidkleit, kitsas ja ilma kraeta, justkui tapalavale minekuks. Vjuga seisis lävel, meelekoht kergelt vastu uksepiita toetatud, ja tõmbas paberossi. Tema ümber polnud ainsatki kirjut riidehilpu, kuid viimase kolmandiku aasta jooksul oli tema välimusse tekkinud nii palju kütkestavat uudust, et Mitka pimestunult silmad maha lõi.

«Tere, mu kallis...» ütles Vjuga lihtsalt ja lahkelt, kuid ei tulnud Mitka juurde otse, vaid läks Agei poolt ümber laua. «Ma kuulsin sealt juhtumise kombel, kuidas sa praegu Ageid petta püüdsid, ja otsustasin tema kaitseks välja astuda. Sa tunnistasid talle otse üles, et sa minu pärast tulid, — et ta sind uskuma ei jääks... aga sa tulid ju siia tõepoolest ainult minu pärast. Vaata, kui pahasti see välja kukkus: tema on ihu ja hingega sinu poolt, sina aga...» Võib-olla Agei rahustuseks puudutas ta selja taga seistes näpuotstega mehe nägu, ja too

surus ruttu põse õla vastu, püüdis Vjuga kätt pigistada, kuid jäi hiljaks, ja Mitka sai aru, milleks Mašal seda demonstratiivset õrnust vaja oli ja mis see talle maksma läks. «Ah sina, narrikene, jändad ikka oma lilledega? Sa võiksid mõne ilusama ja punasema roosi valida ja külalisele mälestuseks kinkida. Ega sul meie juures paha ei ole, Mitja? . . . Ei lase ennast lähemalt vaadatagi, tahad juba minema hakata? Istu veel, ole meie külaline.»

Alles nüüd ulatas Vjuga talle käe, ja Mitka imestas ebausklikult, kui nõtke, tuline ja abitu see käsi nüüd oli.

«Ma astusin õieti öelda möödaminnes sisse, et ühes asjas kokku leppida,» põikas Mitka Vjuga otsesest pilgust kõrvale. «Mul on väga vähe aega . . .»

«Miks sa siis nii ärevil oled, naljamees!» naeratas Vjuga ühe suunurgaga. «Ega ma sind Agei sülle ei käsi istuda . . . Ja ära sa tee nii raudset nägu, küll sa näed ükskord ise, et mina olen poole raudsem kui sina.»

Hakates esmakordselt pärast pikaajalist lahusolu juttu ajama, oli neil kummalegi elu poolt pealetõmmatud maskiga raske harjuda. Nende langemises oli olnud mingi kaelamurdev võidujooks, püüd teineteisest ette jõuda, aga kogu see aeg ei kaotanud nad teineteist silmist. Jättes muist ütlemata, mida ta ütelda tahtis, läks Vjuga akna juurde, seisis seal, selg meeste poole, ja mängis hajameelselt oma käevõru kuldripatsiga. Õlg ees, üle laua küünitades pigistas Agei Vekšini paberosside poole küünitavat kätt.

Vaata nüüd, kelle sa oled maha maganud . . . eks ole ilus ja isuäratav? pilgutas ta Mitkale silma, Vjugale kuhugi abaluude vahele suunatud pilk välkumas otsekui tuhm noatera.

Nüüd oli juba peaaegu pime, ja sel ajal kui akna taga tütarlapselik ehaviirg kustus, püüdsid Manka Vjuga ja külaline vaimus ruttu teineteiselt pärida nende elus juhtunud parandamatute muudatuste üle, kolmas aga, kes oli siin ülearune, vahtis kord üht, kord teist, otsides mõnd pilu, et saaks tungida nende kuuldamatusse vestlusse. Siis hakati ülemisel korrusel lõpmatult pikka naela kuhugi taguma ning eha oli silmapiiril suitspruuniks hajunud, — Vjuga keeras end aknast ära.

«Sa oled uhkeks läinud, Mitja, ei käi oma vana sõbrannat üldse vaatamas. Seda olen ma sinus juba ammu

märganud: ise määrad kohtamise, ja veel teab kus kaugel, ja jätad tulemata . . . sa oled paha inimene, Mitja!» Vjuga tegi kontrolliks pika pausi ja söandas Mitkale ligi minnes koguni tema kõhnunud nägu lõuast kergitada — Agei juuresolekul, kes nagu nõiutult talle arusaamatut mängu vahtis, kuid Mitka ei näidanud oma mõtteid millegagi välja. «Ja kui süngeks läinud! . . . Sina kui lapsepõlvesõber võiksid küll tihemini minu pool käia. Ma viin su mõtted muredest natuke kõrvale ja pakun viina . . . kui mööda juhtud minema, astu trepist üles. Noh, vaata oma Mašale otsa!» tahtis ta Vekšinilt midagi kätte saada, kes vaatas ikka natuke alla ja kõrvale, oma paberossi suitsu poole. «Noh, küll mina ikka olen lohakas, uuele kleidile pleki teinud, oh häda . . . ja kõige nähtavamale kohale, varruka peale. See on sinu süü, Agei, sinu sõrme jälg!» Ta kraapis peaaegu olematut plekki niisuguse näoga, nagu poleks tal üldse mingit muud muret. «Sa vist häbened mind, Mitja, peidad ennast, aga ilmaaegu . . . mulle on niikuinii iga sinu samm teada. Ohkad korra, aga mina juba tean, mul on iga nurga peal äraostetud silmad väljas. Astu meile sisse ja ära sa mu lohemadu karda . . . temal on samuti sada silma, ta teab, et temalt udusulgegi varastada ei saa!» Ta vaatas pika pilguga Agei otsa, kes selle teate tormilise vaimustusega vastu võttis. «Oli kuulda, et sa olla oma õe üles leidnud. Näita teda tingimata: kui sina oled mulle nagu vend, siis pole ka tema mulle võõras . . . Sa, Agei, võiksid nüüd kööki minna ja teemasina üles panna, kullakene. Külaline tahab teed, aga näe, häbeneb märku anda . . . kas kuuled, mis ma ütlesin?»

Peale tasase urina ei väljendanud mees millegagi oma rahulolematust, hakkas minema ja tuli lävelt kaks korda mingi tühja asja pärast tagasi. Vjuga kraapis sel ajal naiselikult abitute liigutustega tikutoosi küljest tuld.

«Sain lõpuks põlema . . .» ütles ta, ja niipea kui uks kinni läks, istus Mitka vastu. «Suitsu tahad?»

«Mul on omad . . . lõhnaga suits ei meeldi,» vastas Vekšin jämedalt; selle naise võim tema üle hakkas teda ärritama.

«Ma näen, et sa mind natuke kardad, Mitja . . . eks ole? Ära mine kaugemale, narr, ega ma sind ei puutu . . .» Vjuga tõmmu nägu otsekui tuulest sasitud

juuste raamistuses jäi häirimatult rahulikuks, ainult värvitud huuled tõmblesid kergelt. Ta tasandas häält: «Muuseas, ma saan su kartusest aru: kui meie vahel vana mälestuse põhjal midagi olema hakkaks, kas sa tead, mis Agei siis meie mõlemaga teeks, iseäranis sinuga! Hea küll, ära kahvata . . . ma astun sinu kaitseks välja, palun teda! Mul on tema jaoks üks nõiasõna . . .»

Mõtet lõpetamata lipsas Vjuga kergel sammul üle toa ja tõmbas ust järsku enda poole. Agei seisis küürakil otse ukse taga, Vekšinile paistis, et käed peaaegu vastu põrandat, pea pisut viltu ja vildid jalas, ja tema näole oli veel püsima jäänud ränk mure, et ta millestki aru ei saa.

«Noh, mis te siin nii vait olete, nagu varastaksite!» muigas ta alatult ja süüdlaslikult. «Mis te mult varastate?»

Vjuga läks julgelt talle vastu.

«Oi-oi, kui inetu, Agei . . . Kas ma pole sul pealtkuulamist alatiseks ära keelanud? Marss kööki!»

Ta keeras Agei näoga köögi poole, mees kuuletus, Vjuga andis talle müksu vastu õlga ja jättis ukse seekord poikvele.

«Kuule, Maša,» hakkas rääkima Mitka, kes oli alles nüüd ennast kogunud. «Sa tead ju, et ma kuigi kartlik ei ole, aga ma tõepoolest ei taha Ageiga kakelda . . . ja teda sarvekandjaks teha pole ka suur lõbu. Katsu harjuda mõttega, et ma ei karda sinu võlusid, tema pussi ega kellegi kättemaksu!» Ta kasutas koguni täpset vargažargooni sõna, et näidata, kui vähe ta hoolib kõigist hirmutustest ja keeldudest kogu maailmas. «Sa teed oma arvestustes kogu aeg ühte ja sama viga: küll mina juba kuidagi katsun meie lahusolu üle elada . . . ja üldse — sa ei tohi inimest tema ajutise kestaga segi ajada!» Firsovi idee järgi tahtis Mitka jutustuse vastavas kohas ütelda, et isegi silmus tema kaelas on ainult saatusest tingitud asjaolu, ja mitte iseloomustus.

Vjuga kuulas teda ja hõõrus hajameelselt pitsrätikuga peopesa — võib-olla pühkis ära Agei puudutust. Kogu tema käitumisest paistis Mitkale mingi kindel kavatsus, kuid keskendumist ja selle plaani mõttesse tungimist takistasid kord tema kleidi ärritav kahin, kord tema lõhnaõli tähelepanu hajutav aroom.

«Sa ei karda, sa oled praegu tugev . . .» hakkas Vjuga kergel toonil ja ühetasase häälega rääkima, «aga ükskord hakkab puhuma tundmatu jäine tuuleõhk, see painutab uhkeid inimesi ja seob nad sõlme. Ja paindudki, tuled joostes minu juurde, mina aga olen juba ukse juures ootamas. Ära siis minult ainult halastust oota . . . kadunud isagi ütles, et mul on paha ja riiakas iseloom. Ma ütlen otse välja: mina teen sinust halvema inimese kui need, keda sa praegu põlgad . . . ma määrin sind süütute verega. Sinu pisaraist on mulle vähe, ja sa pole ka veel üldse nutnud. Arvad, et oled oma armastuse surmanud? Rumaluke, sa oled ta ainult vigaseks löönud! Isa käis metsiseid küttimas, metsisejaht on armastuslaulu tapmine. Seda lindu lastakse siis, kui ta on armastuse kütkeis, teda varitsetakse põõsaste tagant. Tuleb aeg, ja minagi taban sind laulmise pealt, ja siis viskan su solgiauku . . . viimati sünnib sinus inimene!»

«Nii et ma kaotan sinu pärast aru?» naljatas Mitka läbi hammaste.

«Milleks, aru pole sul vaja kaotada . . . sul lihtsalt tuleb ükskord meelde, kuidas me kahekesi Beljanino metsa veeres maikellukesi korjasime. Vikerkaar säras aasa kohal, päris ligidal, nii et kas või hiili juurde ja murra tükike mälestuseks . . . aga meie ei jõudnud, enne kadus ära. Sa olid hea ja armas, ja ma aina tahtsin sind suudelda . . . kui tasuks õige võla ära?» Ta lähendas oma näo Mitkale, kes pealetungi ei oodanud, kuid otsustaval hetkel vaatas talle korraks kissitades silma, vangutas pead ja tõukas ta eemale. «Ei, ma ei taha varast kallistada . . . Kas see on tõesti tõsi, et sa omaenda õe paljaks varastasid? Sihukese mehe surud rumalast peast südame ligi, tema aga teeb sul taskud tühjaks. Ma ei taha,» lõpetas ta tõepärase haigutusega.

«Hullumeelne, sinusugused pannakse keldrisse ketti . . .» hakkas Mitka väriseval häälel rääkima, olles niisama erutatud kui õe kohvrist leitud vana päevapilti vaadates. «Mis sind vihale ajab, mis sind rõhub, räägi ära! Kui ma sulle millegagi liiga olen teinud — paljugi mis elus juhtub: me oleme elavad inimesed . . . tuleb ette, et tõukad teist küünarnukiga. Mina ju ei ole sinu peale pahane, et sa hullu peaga oled s e l l e s s e mülkasse hüpanud, sa oled ju ka minu osa, mis mul sinus

oli, ära reostanud . . . aga ma olen sulle andeks andnud, peaaegu andeks andnud. Seleta lõppude lõpuks, millega ma sulle ülekohut olen teinud, Maša!»

«Nagu sa ise ei teaks, millega?» naeratas Vjuga, varjates kummaliselt särama löönud silmi kelmikalt rätikuga.

«Kui ma tookord Rogovos sulle juurde ei tulnud, kui sa mind kutsusid, siis sellepärast, et sina olid üleni siidis ja pitsides, mina aga hullem kui saatan, pealaest jalatallani masuudiga koos. Saatanal on ju häbi ingli kõrval jalutada . . . kas sa ikka veel ei taipa? Ütle siis — millega?»

«Sa oled ju niisugune mees, Mitja, kes on inimese vastu hullem kui mõrtsukas, ja ise ei märkagi. Tallad teise südame jalge alla ja lähed edasi oma igapäevaseid asju ajama . . .»

Mitka vaikis, võimetu taipama, miks Manka silmanurka naeratuse ajal oli eemalepeletav pisar tekkinud.

«Ükskõik, säh, võta endale sõrmus selle märgiks, et ma su peale pahane ei ole!»

Mitka ulatas talle paberi sees selle ammu ostetud võltstürkiisiga ehte, — ei jõudnud aga andagi, kui Vjuga ise selle võttis.

«Oi, sõrmus, ja kui kena! . . . Kust sa said, ega see varastatud ei ole?»

«Mina ostsin selle oma kõige esimese raha, puhta raha eest,» ütles Mitka võitmatu poisikeseliku uhkusega. «Kui ma alles isa juures elasin . . .»

«See on hea, et raha eest ostetud,» noogutas Vjuga. «Muidu tuntakse veel kuskil ära ja pannakse su sõbranna sinu pärast neljakümne trellitatud aknaga kroonu majasse.»

«Sa ei tulnud tookord sillale, sel viimasel korral, mina muudkui kõndisin edasi-tagasi, see sõrmus peos. Ja vihma sadas . . .»

«Vaesekene, said vist läbimärjaks?» kahetses Vjuga.

«Mitte selles ei seisa asi, et ma märjaks sain, aga sinu pärast olin ma õhtuni nagu meelest ära . . .»

Terase ja seletamatu uudishimuga imetles hetkeks nagu kõhnunud ja koguni inetuks muutunud Vjuga kingitust, hõõrus seda varrukaga, hingas tema peale ja silmitses jälle.

«Miks ka mitte! . . . Kahju ju, kui säärane asi niisama vedeleb. Aitäh sulle, küll ta mulle edaspidi ära kulub . . . Kallis ka või?»

«Kaks rubla maksin.»

«Ainult? . . . Nii et see kivi on võltsitud? Ilus sinine, aga näe, järele tehtud! Küll sa tahad ikka odavalt mu armulikkust osta, Mitja . . .» Ta sirutas end nagu viimse võimaluseni pingule tõmmatud pillikeel, ja Mitka vaatas silmanurgast ärevalt tema nägu, kus tema arvates välgud sähvisid. «Näe, Donka . . .»

«Miks sa pooleli jätsid, räägi edasi!»

«Ma ütlesin, et Donka vahetas mu vana päevapildi, mis oli taskus kandmisest juba kulunud, ühe juures seal . . . kole öeldagi, mille vastu.»

«Ega ometi hinge vastu! . . . Aga kaks rubla on täitsa korralik hind, Maša.» Ja temagi häälest kostis nagu rauatärinat. «Kroomsaapad maksid viis rubla. Mina aga olin alles viieteistaastane . . . Mida sa's poisinolgilt tahad?»

«Ikka vähe, Mitja,» kordas Vjuga kangekaelselt. «Ma räägin seda sellepärast, et minu hind on kallis, santide tasku järgi ma ei ole. Minu eest tuleb sul kõik ära anda, ja mida sa hingepõhja veel alles jätad, võtan pealekauba. Vaata kas või Ageid . . . Meie istume siin, tiivad vastamisi, ja tuvitseme, tema aga peab kaltsuga samovarilt tuhka puhastama. Tema ei salli Donkatki silmaotsas, sina aga oled talle oma kolm korda hädaohtlikum, mitte vähem. Sinul pealegi on kõik alles ees — vangimaja ja kui jumal annab — silmus, minu oma aga kõnnib viimast aega ja teab kõik ette ära. Kui naaberkorteris teisel pool seina — seinad on meil õhukesed — lapsed midagi laualt maha pillavad või taburet ümber kukub — sa peaksid nägema, mis temaga siis juhtub. Ometi oli tema ka kange küll, nagu sina . . . kuigi sa oled vist uhkem! . . . Ei, sellepärast ma pahane ei ole, Mitja, et sa Rogovos minu juurde ei tulnud . . . ma saan ju aru, et preili kõrval oli tulevasel inimkonna eest võitlejal piinlik seltsimeestest mööda minna. Mungad ka häbenevad hirmsasti kõike ilusat, südametundeid ja oma hingenõtrust. Küll ma tunnen sihukesi äraostmatuid hingi, kes käivad, määrdunud särk seljas ja võidunud vöö vööl, aga kui üksi jäävad, siis . . . Nendest tulevad

kõige pikemad ja õelamad silmakirjateenrid inimsoole nuhtluseks!»

«Mina pole sinu õnnetustes süüdi, Maša,» ütles Vekšin justkui tõotust andes, alla vandumata, kuid juba kartes midagi, mis tulemas on.

«Kas ma olen sind ainsagi sõnaga süüdistanud või märku andnud, milles seisavad minu õnnetused ja sinu süü? ... Sina ajad tagasi, Mitja, aga sa valetad vististi, sulle on kõik viimse kriipsunigi selge. Ja ära teeskle, et sulle miski midagi ei loe ... muidu ei seisaks sa siin nagu soldat valvel ega kannataks mu juttu. Nüüd kuulutan ma ette: ainult selleks, et mulle tõestada, et sa meie õnnetusse majja ei tulnud minu pärast, annad sa kohe nõusoleku koos Ageiga ühe täitsa lootusetu ettevõtte peale välja minna. Ja tood endale sellega suure häda kaela. Oled mul ikka vaesekene: niikuinii juba katkutud, ja armastuseasjad ka veel segamini, aeg aga on juba kätte jõudmas, Mitja, kus sa kõik vekslid kinni maksma pead ...» Tema hääl krigises nagu klaasikillud jala all. «Ei, mind su sõrmus praegu ei huvita, Mitja ... mul on neid endal küll ja küll!»

«See pole sina, kes kisendab, sinus karjub su vaev ja valu!» katkestas Vekšin, kartes Vjuga äkilist kindlust.

«Ei, seda ütlen just mina, Marja Stoljarova, hüüdnimega Vjuga, Agei naine. Küll ma sulle ükskord räägin, kui juhust on, jutustan, kuidas me temaga justkui laulatusel käisime ja vanakurat ise meile musta viirukit suitsetas ... ja kuidas tema mind suudles ja laiba lehk tema suust tuli ja mina talle oma jah-sõna ütlesin!» lisas ta, liialdusi märkamata, sest just niisugusena paistis praegu see asi talle endale. «Kas sa saad nüüd aru, kui kindlalt sa oled mu temale ära andnud? Kui aeg tuleb, siis just sellepärast ma naerangi sinu üle. Oh sind kangelast küll, kus su kuulus kangelaslikkus on?» Ta oli alustanud sosinal, kuid lõpetas valjusti, kartmata, et tükike tema jutust Agei kõrvu kostab.

Tuba oli kuumaks köetud. Põsed lõkendamas, läks Vekšin jälle akna juurde. Selgeks läinud läänepoolsel taevaserval helendasid alles üsna kahvatult võõrad aknad ja vasakul toetas tavaline hägune kuma kokku variseda ähvardavaid öö talasid ... Äkki kutsuti Vekšinit vaevaltkuuldavalt ja argsi nimepidi selja tagant,

kuid ta ei söandanud ümber pöörata, sest võis juhtuda, et selle kutsega pidigi algama Mitjale kättemaks. Samal hetkel tõi Agei tuppa pisikese samovari nagu mänguasja, hoides teda harali sõrmedega justkui lõõtspilli. Nähtavasti oli Vjuga otsustanud oma ähvarduse täideviimist mitte edasi lükata. Ta jäi Ageile sooja pilguga otsa vaatama, tänades teda nende tummas abikaasade salakeeles ja vististi lubades ka tasu. Hiljem näis Mitkale, et Vjuga sosistas nõusid lauale pannes Ageile kõrva midagi hullutavat, mis Agei veel kuulekamaks tegi, ja Mitka sisemusest käis läbi imelik hetkeline valu, mis kõrvetas ja kadus, kuid seda põletushaava poleks terveks ravinud pilvitu õnne aastadki.

Mitka polnud kavatsenud selles majas kaua külaliseks olla. Ta keeldus kategooriliselt teejoomisest, kuigi selle juurde pakuti talle maitsvaid rõngaskringleid ja madalais purkides poekeedist. Püsti seistes kirjeldas Agei lühidalt kavatsetavat rünnakut, kuid tema närtsiv aru polnud enam sportlikuks mänguks ega julgeks väljamõtlemiseks võimeline. Temasse polnud jäänud enam vaimusädetki ja seatud eesmärgi poole läks ta otse, läbi vere ja õuduse ... Asi polnud kuigi keeruline — oli vaja tühjendada k a r u, see tähendab rahakapp ühe eraühingu, vististi aktsiaseltsi tööstuse kontoris, mis laskis välja, nagu Agei läbi kollaseks suitsetatud hammaste naljatas, eriti peenikeseks jahvatatud hambapulbrit neitsite jaoks. Tegelikult polnud see üldse mitte eraettevõte ja ajas hoopis muid asju: Agei tahtis vältida Mitka võimalikku vastuajamist. See Agei poolt võistleja suhtes uljalt väljanuputatud altvedamine tuli alles hiljem ilmsiks — nimelt see, et asi ähvardab sunnitööga. Agei täiesti põhjendatud arvestus oli rajatud sellele, et kui Mitka on tagaukse kaudu tegevuspaika jõudnud, ei saa ta öise aja tõttu aru, k u h u ta on visiidi teinud ... Sihitaja — raamatupidaja jutu järgi oli k a r u lihtsa, vanaaegse konstruktsiooniga ja rammus, see tähendab, sisaldas palju raha. Seesama raamatupidaja, kes oli riisumise välja mõelnud raiskamise osaliseks katmiseks, oli andnud andmed öise valve, päeva jooksul laekuva rahasumma, lähemate keldrite ja lõpuks välise sildi taga oleva salajase signalisatsiooni kohta.

Pärast Ageid esitas oma tingimused Mitka, ja kohe sai

selgeks, et kõik toimub tema kiiresti koostatud plaani järgi. Nohisedes rüüpas Agei alustassilt teed ja hammustas suhkrut kõrvale, ise väga rahul, ja paistis tingimusteta tunnustavat Mitka üleolekut. Vjuga kuulas hajameelsel ilmel nende kokkulepet ja heitis vahetevahel pilgu laual seisvale kortsus paberile, kuhu Agei oli kontoriruumide plaani joonistanud, siis tegeles jälle varrukal oleva plekiga, nagu oleks ta kartnud, et Agei puudutus tungib kleidilt tema kehasse. Varsti läks ta hoopis ära . . .

Arusaadavalt tuleb kõigi siin esitatud ohjeldamatute avameelsete juttude sisu jätta Firsovi südametunnistusele, kes on need kirja pannud. Muide, ikka sellesama kirjamehekavaluse tõttu ei refereerinud ta neid enda nimel, vaid omistas oma peegelpildilisele nimekaimule; õigem oleks oletada, et tegelikult sellist jutuajamist üldse ei toimunud.

XVIII

Number neljakümne kuuenda korteri elanikest oli Firsovi jutustuses kõige täielikumalt kirjeldatud Pjotr Gorbidonõtš Tšikiljovi, kuigi naabrid olid tema hämmastava võime tõttu hirmu peale ajada ristinud ta mitte halvemini kui tema kaasteenijadki «nurjatuks mehikeseks». Üheainsa autoril ettetulnud isikliku kokkupõrke tõttu oma tegelasega — ja edasiste vältimiseks — oli Firsov piinlikult täpne tema iseloomustamisel, püüdis temas koguni õigustada seda, mida poleks maksnud õigustada. Nii seletas kirjamees Pjotr Gorbidonõtši eriskummaliselt kiusakat iseloomu erakordse ja tema tahtest sõltumatu andetusega ja sellest tuleneva õigustatud solvumusega kogu ülejäänud inimsoo suhtes, kes väljakuulutatud ja kättevõidetud võrdsusest hoolimata ikka veel oma lemmikuile kahtlasi ja sageli ka tuleviku jaoks ohtlikke voorusi omistab. Pjotr Gorbidonõtši välimusel ja saatusel lasus niisugune haruldane keskpärasuse pitser, et tema elus ei juhtunud mingeid suuri rõõme ega isegi suuri õnnetusi, mis vääriksid kirjeldamist, — ta polnud iial tõsiselt haigegi, kuigi alati hädise tervisega; kunagi ei tundnud ta tema isiksust ülendavat kurbust, seevastu tuli tal iga jumala päev millegi üle kibedust

tunda. Ent nagu sageli juhtub, kanti teenistuskohas see tema peaaegu fenomenaalne tühisus alati ta kaasasündinud tagasihoidlikkuse arvele. Ja seepärast kartis Pjotr Gorbidonõtš kõige hullemini oma taibukusega hiilgamist kõrgemate isikute juuresolekul, et mitte äratada neis umbusku, mis võis tekkida vaimsete võimete võrdlemisel. See aga ei tähendanud, et tal ei tekkinud kasulikke plaane — tema peas oli neid alati mitu tükki, kuid need kõik puudutasid teisejärgulisi väärnähtusi väljaspool tema asutust, nagu näiteks projekt aretada kandiline kartulisort, mida oleks hea laadida ja vedada kauge maa taha, mida võiks, kui see end ära tasub, ka kanamunade suhtes rakendada. «Mul on peas veel palju tähtsamaid ideid . . .» kiitles ta vastavas seltskonnas mahalöödud silmil, kõkerdades seda kõditavat naeru, mis kujuneb välja kõrgete ülemustega läbikäimisel. Viimastele loomulikult meeldis, et neil oli käepärast uje ja hambad suhu saanud laps, olgugi juba aastates, seevastu puhta hingega, nii et heas meeleolus olles võis pettumuse riisikota tema lagipeale toetuda. Seepärast ilutses Pjotr Gorbidonõtši tuhmrohelisel rinnal alati kole palju igasugu žetoone ja märke, mida ei anta niivõrd mõnest asjast osavõtmise kui juuresviibimise eest. Mõnikord tegutses ta veenva pilgu, teinekord poliitilisest kirjandusest võetud tsitaadi abil, vahel ka mingil kolmandal moel, — ja puuris endale järk-järgult urgu uues elus, nagu tal vanaski oli olnud; natuke aega enne revolutsiooni oli ta esitatud Anna ordeniga autasustamiseks, kuid see jäi tal saamata Venemaal tekkinud korralageduse tõttu, nagu ta ükskord kogemata välja ütles . . . Ta oli juba saanud majakomitee esimeheks, ja sel asjaolul oli üsna suur mõju tema lähedusse sattunud kodanike tervisele; ta istus veel mõnesugustel koosolekutel kuskil kõrgemal, igatahes tegi ta elus karjääri.

Ülalmainitud edusammude tõttu kavatseski Pjotr Gorbidonõtš abielluda sobiva pruudiga, seda aga mitte oma soo jätkamiseks või mingite i s i k l i k e kõlbeliste ihulike huvide nimel, vaid austusväärse eesmärgiga omandada ülimat soliidsust temale usaldatud ametikohuste veel täpsemaks täitmiseks. See ettevõte oli juba läbi mõeldud finantsmajanduslikest seisukohtadest ja ka juriidilisest vaatepunktist, lahutuse mõttes, kui tema

äravalitu peaks alatuks inimeseks osutuma, — niipea aga, kui järg elamispinna probleemi kätte jõudis, põrkas Pjotr Gorbidonõtši unistus kohe pealtnäha tühisele, kuid ületamatule takistusele kaasüürilise Manjukini näol. Arvestuste vastaselt elas see mees ikka veel siin ilmas, kuigi puhvetkappi, mis oli ette nähtud koduses majapidamises tarvilike nõude paigutamiseks, polnud panna kuhugi mujale peale tema praeguse voodikoha. Tähtsuse tõttu, mille omandas maailmas Pjotr Gorbidonõtši ühiskondlik ja rahanduslik tegevus, võis Manjukini ülalmainitud vastupanu pidada kuritahtlikuks väljaastumiseks vähemasti riigikassa suhtes, — see andis omakorda majakomitee esimehele moraalse õiguse kaasüürilise väljatõrjumiseks toast, mis oli nende ühiskasutuses. Rünnak algas korteriüüri tõstmisega ... ja miks ka mitte: Manjukini jõukus äratas õigustatud kahtlust oma allika suhtes. Vähe sellest, et see endine inimene vahel jõi üle mõõdukuse piiride ja hankis endale tema ajaloolise hukkumiselemääratusega sobimatud väljakutsuvalt kollased poolsaapad, — ta keetis priimuse peal ükskord mitte kodumaist, vaid brüsseli kapsast, millise fakti Pjotr Gorbidonõtš sõrme põletamise riisikoga isiklikult tema alumiiniumkastruli salajasel revideerimisel kindlaks tegi.

Ülimat õiglust taga ajades viitas Pjotr Gorbidonõtš vastavasse asutusse saadetud anonüümkirjas otseselt nimetatud Manjukini ohtlikule käitumisele, mis tal oli läinud korda kindlaks teha juhusliku vaatlejana lukuaugust vahtides. Ükskord, vintis peaga, vihjas Manjukin ettevaatamatult koguni Pjotr Gorbidonõtšile näkku, et ei maksa elavat inimest sellise äärmuseni viia, et ta võib pahasti talitada.

«Ärge ajage mind nurka, mu kallis Pjotr Gorbidonõtš, nii et ma inimese näo kaotan,» ütles ta libitseval häälel, «ma võin teid viimati solvata üleannetu sõnaga või veel enam — puudutamisega. Kui te vormi poolest inimene olete, olge siis ka sisu poolest!»

«Ärge pange vastu aja vaimule, kodanik,» turtsus Pjotr Gorbidonõtš hävitavalt selle peale ja keeras vuntsi. «Te viite mu niikaugele, et ma astun sisse ja kirjutan teie priimuse üles ... sellele järgneva väljatõstmisega, sest juba teie olemasolu ise on sügavalt ebamoraalne nähtus. Mina kui seisukoha poolest vanem annan teile nõu: lõpetage eraviisiline teenimine ja minge riikliku filharmoonia palgale või kolige mõnda ühiselamusse ...»

«Aga, auväärne, mind ei võeta ju teenistusse kui endist ... kuidas ma siis saaksin ühiselamusse pääseda, välja arvatud Vagankovo[1] oma?» läks Manjukini hääl viimse võimaluseni kõrgeks ja ta käsi sirutus iseenesest Tšikiljovi frentšinööbi poole, kuid too likvideeris äraostmatult selle libitseva meeleheiteliigutuse. «Ma ajan niikuinii nagu värten ringi ja ma kardan kõige rohkem, et viimati ärkab minus ebasoovitav atavism. Kui hüppan äkki teile kallale ja hammustan teil näiteks kõrva ära!»

«Ärge ähvardage, Sergei Ammonõtš, ma ei tagane, ma hakkan vastu ...» taandus Pjotr Gorbidonõtš pisut kahvatades. «Te unustate ära seaduse, mis väsimatu mõõgana mu kõrva kaitseb. Aga ma tahan teiega rääkida ilma norimata, puhtast südamest ... Kas te saate mõelda omas mõttes, et ma võin äkki abielluda, millest võib tulla järeltulev põlv? Iseloomulik on, et ma ei kavatse tosinat lapsi muretseda, aga ühte tahan küll, et loodusele kaasa aidata ... selles ma ei näe mingit liialdust. Pange tähele, et päikest paistab teie nurka palju rohkem kui minu omasse, alles nõrgale organismile aga, nagu eesrindlik teadus õpetab, on päikesevalgus hoopis tähtsam kui isegi emaarmastus. Järelikult te takistate oma mitteväljakolimise poliitikaga meie ühiskonna uuenemist, vähe sellest, te olete üldse tõkkeks progressiivse inimkonna teel. Kas te saate nüüd aru, ööhulgus, kogu mu võitluse aktuaalsest mõttest?»

Nagu alati, äratas nende kärarikas tülitsemine teiste korterielanike tähelepanu. Nad pudenesid koridori ja ümbritsesid riidlejaid — seal olid lauljanna Balujeva koos vennaga, töötu Bundjukov, seniajani kasutamata väljapaistev komisjonär suurte kinnisvarade müügi alal, ja teised, ja juba tuligi ka Mitka, natuke vintis ja seetõttu sõnaohtram kui muidu.

«Oh Tšikiljov, Tšikiljov ...» muheles ta juba kaugelt, nagu poleks nende vahel enne üldse nääklemist olnud,

[1] Vagankovo linnaosas asub kalmistu. Tõlk.

«ametipaelad oled sa küll ära vahetanud, aga hing on sul endine, hundi oma. Sul oleks aeg hinge vahetada, Tšikiljov!» hakkas Vekšin paljude imestuseks, kes teda tundsid, pisut kähinal rääkima, ja kõik ümberringi seadsid end kuulama diskussiooni humanitaar-pedagoogilisel teemal. «No mis sa sest vanamehest nokid ja taod? Temas pole ju midagi toitvat, mis rasvakorda Manjukinist tuleb . . . võib-olla teed seda ainult lõbu pärast? Las inimene hingab, kui tal ainult veel kümne kopika osa elada on jäänud!»

Muide, kui Mitkat elust väljatõugatav Manjukin mingil viisil liigutas, siis ainult sel määral, millisel selle ühiskondlikult kasutu isiku haletsemisväärsus tema teadvuses ühtis tema enda peatse tulevikuolukorraga. Tema sõnad olid pigem seletatavad ammuse vaenuga majakomitee esimehe vastu, ja korteri elanikud, kes mõlema ägedat loomust tundsid, jäid ahnelt ootama vältimatut skandaali. Õgel ajal kohalejõudnud moosekant Minus jäi ohtliku diskussiooni arengut nii äreval näol kuulatama, et tema sõrmed, mis alati kujuteldaval flöödil liikusid, tardusid harali asendis. Niipea kui Mitka oli ebakohaselt nimetanud haletsust, astus üürnike salgast kohe välja Matvei, lauljanna Balujeva vend.

«Olles kuulnud teie kurbadest asjaoludest, ei kavatse ma aega raisata etteheitmise peale,» alustas ta põhjalikult viisaka jahedusega. «Aga nendesamade kontrollimata kuulduste põhjal pole te mitte alati praeguse ametiga tegelnud, vaid koguni võidelnud avangardis . . . ja nüüd ma tahaksin seltsimees Koroljovi vahendusel küsida s e l l e l t, eilselt Vekšinilt, kui ta k o d u s on, arusaadavalt . . . mida ta mõtleb kinnikasvamata haavadest, diktatuurist ja klassivõitlusest?»

Kuigi Mitkale ei sobinud kõigi silme all taanduda, jäi ta noruspäi vait. Seesama, millega ta hiljuti vaenlast purustas, vajus nüüd teatavas mõttes talle endale pähe . . . Siinkohal juhtis Firsov oma jutustuses lugeja tähelepanu Vekšini häbiväärsest kohmetusest kõrvale mälestusega ühest suurepärasest ratsaväerünnakust, mida talle Sanka Jalgratas oli jutustanud. Just selle üleskutsega leppimatule võitlusele vallutas Vekšin ükskord otserünnakuga valgete patarei, mis oli valmis teda

kartetšiga vastu võtma. «Kartmatud, kordumatud päevad! Ülal tuuline, pisaraid valav taevas, all kõmisev külmunud maa ja nende vahel Mitka eskadroni hoogne galopp. Tähendab — võitlus on niihästi seal, ausas mõõgatapluses üks ühe vastu, kui ka siin — läbi lukuaugu vahtimises? Äravahetamine, laialipudenemine? Mitka mõistus ei leppinud orientatsiooniga igapäevase elu pisiasjadele, nende leegionid aga piirasid teda igal pool. Kõigi ühiskondliku elu mehhanismide ümberehitamises seestpoolt, tema vundamentide ümberladumises,» püüdis Firsov seletada, «seisis tol korral kogu revolutsiooni mõte, kuid just selleks hoolikaks hüvituseta tegevuseks polnud tolleaegne Mitka aru võimeline . . .»

Vahepeal hakkasid üürnikud jälle Manjukinist lõbu leidma, kaotanud lootuse Mitkast mingit meelelahutust saada. Kergesti naerma või nutma puhkev Manjukin, iseäranis vintispäi, pani ühe käe uhkelt puusa ja teisega otsekui tervitas ettekujutatavaid rahvahulki. Diskussiooni ajal oli ta jõudnud oma poole peale joosta ja aknalaua juures julgust juurde võtta.

«Tallake mind jalge alla ja valage häbiga üle, härrased!» hüüdis ta, katkestatud aeg-ajalt lõbusatest repliikidest. «Mina olen see kõige viimane teie maa viimaste isandate seas . . .» Ja teatava tagamõttega laulis ta Kaasani ja Astrahani vallutamisest, Poltaava lahingust ja uhketest meestest, kes ükskord pühade Kremli väravate ees mütsi maha ei võtnud. «Las luitub veelgi mu mõistus ja ärgu meelitagu mind enam elu võlud . . . ma kõnnin ikka veel ja vaatan teid omaenese silmadega. Kus ta on, mu elu röövija, see Tšikiljov? Tooge ta minu juurde, et ma saaksin talle oma tundeid väljendada. Ma annan andeks! . . . Ja kurat võtku mu ennasthukutavat slaavlust! Suuremeelsus on jumaliku hinge väljendus, nagu ütles omal ajal Aleksander Petrovitš Agar-rin! Oh, need möödunud ajad . . . ärkad üles — väetid linnukesed siristavad katuseräästa all, tuulekene mängib puulehtedega, ja kõik meeldib sulle . . . isegi kärbes, sest looja helk on temale puhkama jäänud!» — ja juba oli Sergei Ammonõtš valmis oma improvisatsiooni peale pisarat poetama. «Ja kuljused tilisevad, juba seisabki trepi ees kenade sissesõidetud hobukeste troika, pukis haruldane kutsar Ivan, terve paabulind mütsi peal, ja sarabanis tema ise,

unustamatu Saša Agar-rin!» Manjukin astus sammu tagasi ja haaras ettepoole hüpates kätega õhku. ««Sašok, kas see oled sina?» — ja me mõlemad hakkame nutma, liigutatud meie sõpruse ilust... ja see tema kuradi vunts kõdistab jälle mu sõõrmeid. Kus oled sa nüüd, mu kallis?... Oh vasta, mu sõbrake!»

Kõigile meeldis väga, kui Manjukin kikivarvule tõustes imiteeris kätega tiibade väristamist, nagu kavatseks ta lennata oma Agarini praegusesse asukohta.

«Oodake, Sergei Ammonõtš, me paneme toolid ritta ja kutsume naabrid ka, et teie etendus asjata kaotsi ei läheks!» elavnes Bundjukov, kellel alati olid ligimesed meeles, kui see polnud kuludega seotud.

«Vaene joodik vigurdab, ja teie kihutate takka,» kostis Zinka vihane hääl. «Mine magama, härra, varsti pead tööle minema, mine nüüd!» Ta vedas Manjukini käistpidi tema tuppa, ja too kujutas vaba käega enda taga naljakat sabakest ning hoiatas Zinkat Saša Agarini vastupandamatu ilu eest.

• Pikkamisi kainenedes kogus Mitka lõpuks mõtteid. Ikka veel silmad kinni, et oleks parem keskenduda, sirutas ta käe ja võttis Zinka venna nööbist sõbralikult kinni.

«Sina õpid tohtriks,» hakkas ta tasakesi rääkima, tõmmates Matveid enda poole, «ja aja jooksul saab sinust inimeste arst. Ja sind kutsutakse näiteks arhierei juurde teda ravima. Kas sina ütled ära või annad talle mürki ülemaailmse õnne nimel?»

«Vabandust,» ütles Matvei, Zinka vend, delikaatselt, seekord Firsovi häälega, «Dmitri Jegorovitš, võtke parem teisest nööbist kinni, see seisab vaevalt küljes. Niisiis, te nimetasite mürki. Suurepärane, jätkake, palun teid... Kellesse teil tuli mõte valada mürki ülemaailmse õnne nimel?»

XIX

Seekord Firsovil vedas. Seistes Mitka Vekšini ees, tulvil professionaalset tähelepanu, tajudes meeldivalt Mitka sõrmede puudutust, valmistus ta oma kõige ihaldatumate avastuste vastuvõtmiseks, ja et asja mitte rik-

kuda, manas näole pisut nüri ilme. Mitka tõstis küsivalt silmad. Firsovi järsk laup meenutas väga asjakohaselt talle ühte teist — Agei muhklikku ja tõmmut, ninajuurele langeva hallika juuksetukaga, hukkasaamise pitseriga otsmikku. Vihase näo asemel Mitka murelikku muhelust nähes pidas Firsov seda heaks märgiks ja ei eksinud.

«Kuhu sa kadunud olid, kirjamees, ma otsin sind juba teist päeva.»

«Mina liigun nähtamatult alati teie ligiduses ringi, Dmitri Jegorõtš,» vastas Firsov targalt ja lühidalt.

«Siis... mine minu tuppa, ma tulen minuti pärast sinna,» käskis Mitka täitsa heasoovlikult, ja käsu kordamist ootamata kõndiski Firsov juba Mitka toas edasitagasi, hõõrus käsi ja sobitas end muutunud olukorraga. Muide, Tšikiljovi abiellumismurede tõttu oli kogu majas juba paar nädalat jahedavõitu.

«Mida sa siin vaatad, artist?» hüüdis Mitka selja tagant.

«Teie eluruum on kangesti kasemati moodi. Täielikuks romantikaks peaksid akna ees ka trellid olema.»

«Ahah,» ei saanud Mitka aru. «Istu ja kuula... muuseas, anna mulle ka paberossi.»

«Istun ja kuulan!... Ainult et mul on odavad suitsud.»

«Mis sellest!... Ja ära rabele ilmaaegu: mina ei ole päris kurjategija, nagu sina loodetavasti pole veel täitsa suli. Ma ei salli, kui silmade ees kirju on,» hoiatas Mitka väsinult. «Niisiis, maailmas on olemas sihuke isik, kelle nimi on Agei Stoljarov.»

«Olen raasike kuulnud.»

«Mis sa temast kuulnud oled?... Anna tikku ka.»

«Noh, kuidas ütelda: kild hiljutisest inimkonna alatust tapatalgust. Õine mees, ebameeldiv, veidrustega, nagu räägitakse...»

«Vähe tead: ta on seitse korda hullem!... Miks sul tikud niisked on?»

«Eile vannitati pärijat, tikutoos libises veeloiku.»

Mitka heitis talle tähelepaneliku pilgu.

«Sul on pärija?... Seda ma poleks küll arvanud. Eks praegu ole lastega vist palju jändamist?»

«Mitte väga: ta ju oma laps. Aga see on elu mõte ja lõbu ka: karjub, ajab elu täitsa segamini ... Seda on v a j a, Dmitri Jegorõtš!»

Lapse tulemisest oli naine Firsovile just sellel hommikul rääkinud, tema aga tõmbas eelseisva sündmuse lähemale, kasutades ebateadliku inspiratsiooni mõjul valet, mis pidi aitama vestluskaaslase visa umbusku murda.

«Selles on sul õigus ...» sõnas Mitka mõtlikult ja oli seejärel mõnda aega vait. «Nojah, see Agei: maksku mis maksab, tal on tahtmine sinuga kokku saada, kulla härra!»

«Mida sel kuramusel minult vaja on?» lausus Firsov, otsides jutuajamisele õiget tooni, ja mainis sobival kohal, et teda hüütakse Fjodor Fjodorõtšiks.

«Kuidas seda nüüd ütelda, Fjodor Fjodorõtš ... Sa oled ju kirjamees, kui sa ei valeta?»

«Seda pattu ma teen jah ...» ühmas Firsov, vaadates pettunult oma tindiseid sõrmi. «Mis siis sellest?»

«Asi on nii, Fjodor Fjodorõtš, et inimene on oma eluga lõpukorral ... ja eks tal ole raske omaenese vaevas hinge heita. Nähtavasti tahab inimestele südant puistata ...»

Oma ajutist üleolekut kasutades Firsov ei kiirustanud ja mõtles millegi üle järele.

«Ah et pihtida tahab? ... Ma pole veel pihiisa ametit proovinud. Temaga on see asi vist keeruline?»

Mõlemad vaikisid natuke, kumbki aimas omamoodi Agei peatset lõppu, ja kuna võõras haud inimesi lähendab, siis sellest hetkest hakkas nende vahekorra jääkiht pidevalt õhenema. Tõsi, sõbramehesuheteni, isegi täieliku usalduseni oli veel palju maad, aga Mitka vähemalt tunnustas kirjamehes inimlikku olemust ja kirjamees lakkas enesekaitseks teesklemast seda, mis ta tegelikult ei olnud. Kirjamehe suureks pettumuseks seadis Mitka Ageid enda asemele, Firsovil aga polnud tahtmist inimjätise pihiisaks hakata. Sellepärast kuulutas ta kohe pahase avameelsusega, et ta uusi reisijaid jutustusse ei võta, piletid on kõik läbi müüdud, ja üleüldse on tema võlulaev juba valmis merele sõitma. Peale selle võiks Agei-taolise tugeva ja toore tegelase võtmine jutustusse heita ebasoovitavat varju Dmitri Vekšini tra-

göödiale, mis oli Firsovi tolleaegset kavatsust mööda puhtvaimne tragöödia.

« ... Teie tragöödiale, väga lugupeetav!» lõpetas Firsov esimest korda otsekoheselt ja patsutas katseks kõrtsifamiliaarsusega uudishimust vaikseks jäänud Vekšini põlvele. «Kuidas siis teisiti, milleks ma muidu nii kaua aega ja nii suure riisikoga olen teile peale käinud? Kogu teie elutee on mul ammu läbi mõeldud ja mõttes peaaegu valmis ehitatud hapra sillana, mis on heidetud üle kuritöö ja meeleparanduse vahelise kuristiku ... ja kui selline surnud, lubatagu öelda, ujuv võõrkeha nagu Agei põrkab kogemata vastu tala, võib kogu mu ehitus uppi lennata.»

Ta puikles vastu ainult silmakirjaks, sest töö oli tehtud, fantaasiamasin oli käiku lastud, ja Firsovi pliiats liikus kuidagi iseenesest märkmiku lehte mööda, fikseerides ühe väga ahvatleva, eelseisvast pihtimusest ilkitselt tekkinud üksikasja.

«Võib-olla leidub tutvuse poolest Ageile ka üks nurgake?»

«Ma mõtlen veel, ei tea ... Tõtt öelda, on mul s e a l üks vaba koht: kellega teie juurest peakangelanna ära viia, ja ma olen kahevahel — viimati läheb süžee liiga kriminaalseks kätte. Äh, ainult teie pärast, Dmitri Jegorõtš!» nõustus lõpuks kirjamees, väljendades näoilmega vastutuleku kogu suurust. «Aga üleüldse ... kas ta on praegu läbikäimisel ohutu? ... Kas temaga inimese moodi juttu ajada saab — või ainult piitsa ja toidu kaasabil? Teate, ma ei salli pealesunnitud kaupa, mis ise kätte tuleb või liiga kahtlaselt nähtaval seisab. Õieti olen mina ka varas, hulgun salaja elus ringi ja pistan pauna, mis silma hakkab, olgu see unistus neitsi salakambris, kaisutamine võõra akna taga ... muidugi, kui päikeseloojang juhtub sobilik olema, või satub ette porritallatud tulilinnusulg — korjan ka üles. Jõudeajal annad nendele uue näo, liimid siin-seal oma verega kokku ja lased elu kajana uuesti käiku ... Nii on lood, Dmitri Jegorõtš!»

«Nooh, mispoolest sina siis varas oled, miks sa ennast meiega ühe pulga peale sead,» naeris Mitka ja vaatas seekord ilma erilise vaenuta, kuidas Firsov täiskritseldatud märkmiku tasku pistis. «Meie oleme allilma rah-

vas, meid tuntakse ainult miilitsajaoskondades, sina aga . . . vaata, kui läheb mööda seitseteist aastat või vähe rohkem, — sind hakatakse kohaliku tähtsusega geeniuseks pidama! Lähme, ma viin su selle Ageiga kokku, ja mul endalgi on juba aeg minna!»

Trepist alla minnes olid nad jälle mõne aja vait. Firsovit pani muretsema eelseisev laua taga töötamise periood. See, mida ta oli taotlenud peaaegu pool aastat, lähenes nüüd käegakatsutavalt tema pliiatsitinale, tema aga oli juba väsinud alandavast kavaldamisest, peadpööritavast riskimisest ja urgastes hulkumisest. Algas see piinarikas aeg, kus äsja olematusest esilekerkinud alles haprad tegelased, võõrad segiaetud riided veel seljas, jutt ebakindel, asuvad nendele ettenähtud kohtadele, ja läheb vaja õudset tahtejõu pingutamist, mingit peaaegu maagilist sõna, et panna need elavaks saanud uduräbalad tõepärasesse mängu, naerma ja nutma nõnda, et kaasaegsed nende pärast pisaraid valaksid. Ta püüdis mitte mõelda, mis talle enne ja pärast raamatu ilmumist see kavatsetud ettevõte maksma läheb . . .

Oli suurepärane õhtu, paistis sinakas pakaseline kuu. Kirikukell kuulutas ligiduses küünlapäeva tulekut ja taldadealuse lume kriginast imbus soontesse mingit ergutavat reipust. Et mulje täielik oleks, olid taevasse laiali puistatud tähed, akende lumiste raamide vahelt pilkusid imevaiksed õhtused tuled. Ja tuli nii kenasti välja, et Mitkaga koos kõnnitud teekonna lõpuks oli Firsovil peas valmis veel üks terve peatükk.

«Äh, vennikesed, küll ma teid alles kirjeldan,» hüüdis ta upsakalt, «sean nagu luubi alla! Pistan nende sõrmed otse mädapaisetesse: las veenduvad ise ühes ja teises asjas. Me oleme alles kidakeelsed — paljust me ei saa rääkida, meie tuli ei põleta . . . aga kui paljut me valdame, kui palju veel ehitame ja kirjutame, ja paneme maailma veel palju kordi imestama!»

Temast oli praegu võimatu aru saada, kuid Mitka oli samuti oivalises meeleolus, ainult kõõritas harjumatusest Firsovi käe poole, mis oli tema varrukast kinni hakanud.

«Oled ikka naljamees,» ütles ta, «krabistad kirjutuspaberit ja trööstid end sellega, et tegeled enda meelest maailmatähtsa asjaga. Aga milleks on meile, revolut-

siioonile, sinu sekeldamist vaja? Paberisse, pealegi veel rikutud paberisse töölisklassi ei riieta, raamatutega maailma kehvikuid ei toida . . .» Ta vaatas silmanurgast vait jäänud Firsovi poole. «Mis sa arvad?»

Firsov heitis talle tigeda lühikese pilgu.

«Teie haletsusväärse hoolimatuse eest s e l l e suhtes ma karistangi teid karmilt . . . muidugi ainult oma viletsa jutustuse piirides. Sest siin peitubki kõigi meie hädade kõige tähtsam põhjus . . . nendest rääkimata, mis juba on Dmitri Vekšinit tabanud!» Äkki ta takerdus ja hammustas huult. «Muide, ega te ei karda tulevikku vaadata?»

Selle ütles ta äkki välja valuga ja varast hakkas nähtavasti huvitama kirjamehe nii naljakas võime täitsa tühjade asjade pärast ärevusse sattuda.

«Pole viga, tee oma saatuslikud kaardid lahti, ettekuulutaja!»

«Te lööte mu maha, Dmitri Jegorõtš . . . tühi tänav, kedagi pole appi tulemas!»

«Vastupidi . . . tasuks võid võtta mistahes hobu,» naeris Vekšin kuulsa luuletuse sõnadega.

«Nüüd te naerate, aga oodake, küll te veel tagantjärele tuletate mind hambaid kiristades meelde,» ähvardas Firsov, ja nagu oleks ta kütkest lahti pääsenud, hakkas kirglikult, kangesti veendunult rääkima oma alles mustandis visandatud tegelasega, vaimustuses sellise vestluse ulakusest. «Hoidke siis alt, Dmitri Vekšin! Kui ma peaasjas ei eksi, siis ootavad teid ees suured pettumused, tõepoolest kuninglikud, võrreldes teie praeguste kurvastustega, mis pakuvad suurt huvi nuhkidele, Blaguša klatšimooridele ja majavalitsejatele. Pole viga, paljude väärikate isikute noorpõlves on veel kõmulisemaid tempe rohkel arvul ette tulnud. Minu jutustuse ideekavandi kohaselt, kuigi väljaspool selle raame, on inimestele varsti määratud kätte saada lõplik õnn kõigi ühel või teisel alal pakutavate hüvedega . . . igaühe tarvidust mööda, ja muidugi ka igaühe maitse ja fantaasia kohaselt. Me viime kahjuks elu varakambrist kaasa ainult nii palju, kui meie taskud mahutavad . . . isiklikult teie aga selle eelisega, et ümmargune soenguga ajukolp, mis on teie väga lugupeetud õlgadel, on täiesti steriilne kurvastuste, kahtluste ja meeleheite vastu, mis

meie optimismile mõjuvad hävitavalt. Kui inimkonnale saabub aeg kolida tänapäeva urgastest uude elukohta tõotatud maal, voolab ta sinna üksmeelselt, suurvee sarnaselt, nagu teda käsivad muutunud reljeef ja maakera külgetõmbejõud. Enne seda teevad püstolitega komandandid lõpu vana maailma kulaklusele, jättes talle ainult mineviku kasutu prahi — pisaratest ja vihmadest kulunud kivid, asjatute lahingute ja ettekuulutuste hauapaigad, kukutatud jumalate templid. Aga ei möödu veel tundigi teel sihtpunkti poole, kui teie raudses organismis sünnib imelik tusk . . . mis kedagi ei puuduta, kuid teid justkui jalust kammitseb. Ja iga sammuga te tunnete järjest tungivamat tahet heita hüvastijätupilk teie taga olevale sombusele, esivanemaist äärest ääreni läbikäidud kõrbele, kus nad on nii palju vaevelnud, nutnud ja oianud ning lõdisenud koopalõkete juures, vahtinud tähti, palvetanud, üksteist tapnud ja röövbiti progressiivsete tegudega talitanud ka üsna inetult. Ent õnnetu Loti naise ajast peale ei tohi tagasi vaadata tuleasemele, mille juurest lahkutakse, et s e a l t mitte kaasa viia nakkust . . . ja kellelegi ei tule pähegi seda teha, sest selles on pääsmine, et mitte tagasi vaadata! . . . Ainult teie vaatate mul tagasi — mitte jultumusest, et ranget keeldu trotsida, vaid mingisugusest ärevast ja magusast sisemisest valgustumisest . . . mille tõttu te mulle minu õnnetuseks oletegi meeldima hakanud, vene varas ja seaduserikkuja Dmitri Vekšin. Ja ma pole ka iial mõelnudki hakata kirjeldama neid, kes tagasi ei vaata . . .»

«Ära venita, ütle välja . . . mis seal mu selja taga siis on?» vaatas Vekšin talle pingelises ootuses otsa.

«Enne kui ma teie täiesti õigustatud küsimuse peale vastan, juhin ma natukeseks teie tähelepanu ühele eelnevale asjaolule . . . Iga põlvkond peab ennast elu täielikuks peremeheks, kuid ta pole mitte midagi muud kui lüli pikas loogilises ahelas. Mitte meie üksi ei loo oma harjumusi ega rikkust . . . Ja selles mõttes ei tundu mulle kristlik valm pärispatust lootusetult rumal olevat. Minevik kõnnib järelejätmatult meie kannul, ja temast lahku minna on veel raskem kui meie planeedilt ära lennata, meid moodustava aine võimusest end lahti rebida. Ainult ilusad söödavad kalad ja mitmesugused

kaunid liblikad on vabad piinavast minevikutundest, ja pole vaja, pole vaja, et inimühiskond kunagi selle ideaali saavutaks . . .»

«Sa ära hirmuta, Fjodor Fjodorõtš,» katkestas teda Vekšin, kannatamatusest vihane. «Mina pole kartlike killast: näita oma nukku, millega sa mind kohutad!»

Endale märkamatult olid nad keset sõiduteed seisma jäänud, nii et voorimehed ja veevedajad pidid sõimates neist kaares mööda sõitma. Kuigi Mitka Firsovi mõistukõnedest vähe aru sai, haaras teda esmakordselt võimalus ennast näha homses päevas — olgugi võõraste silmade läbi.

«Jah, ega sellisel hulljulgel mehel poleks seal tõesti nagu midagi karta!» jätkas Firsov karmilt ja pühalikult. «Teie selja taha jääb vana maailm, suitsus ja varemeis, võidetud ja täiesti kahjutuks tehtud. Te näete enda taga lagedamast lagedat kõrbe, nagu poleks seal iial midagi juhtunud . . . poleks elatud, armastatud ega nutetud! Ja viimse süüdlasliku hüvastijätu-koidu taustal vaatab võrata puu najalt teile silma maailma eilne hing . . . endine hing! Kõige majanduslikumaltki mõtleva komandandi pilk ei leia tal olevat vähematki väärtuslikku, natsionaliseerimisele kuuluvat vara . . . kui jätta kõrvale ärritavalt tark, nõiduslik läige tema kustuvas silmas. Keegi ei pööra sellele tühjale asjale tähelepanu, teie aga märkate seda tingimata, Dmitri Jegorõtš! . . . Ja nüüd kõrvetab teid kuum aimus, et see imepisike asi, säde, peaaegu nõnda väike kui täpp, nii et talle ei saa inventarisiltigi külge pitseerida, ongi äkki olemise tähtsaim väärtus, sest see on välja sulatatud inimsoo ajaloo kogemustest, niipalju kui meil neid on olnud. Ühest küljest kisub teid miski selle saladusliku vilkumise poole, noormees, nagu peituks selles peamine põrgulik nauding, teisest küljest aga hakkab jube, sest kogu nooruse kihk seisnebki selle kaunis olematuses . . . Nõidade kohta on olemas vana vene rahvauskumus: nad ei saa surra enne, kui nad on oma neetud vägevuse noorukile üle andnud. Ja siis, kui te hakkate mõistatama, kuidas seda osavamini kätte saada, ulatab eilne hing ise teile oma sädeme. «Ära igatse ega himusta asjata, Mitja,» ütleb ta, «võta mu aare, mis on juba sellepärast suur, et seda ei saa ära võtta, kustutada ega

komandandi nagaaniga maha lasta. Võta, mängi, uuri ja vaata läbi selle võluklaasi, ta on nii väike ja läbipaistev, nagu polekski teda, vaata enda ümber olevat argipäevast tuhmust, mis on nii hall hariliku päeva valgusel! . . .» Tervisele on see küllap kahjulik, aga selle poolest oletegi te mulle meeldima hakanud, varas Dmitri Vekšin, et te oma tervisest mitte sugugi ei hooli. Iga mõistlik inimene hoiduks sellest, aga teie haarate kogu kämblaga nagu joodik oma viinaklaasi — ja joote põhjani! Aga see pole maius ega piiritus ega päästev surm, vaid kõik see, mida inimsugu möödunust mäletab. Sellesse on sulanud ilma sadestuseta meie praeguste arusaamade järgi nii tühjad asjad nagu tolm kuulsate templite varemeist või rändaja hüüd, kes on eksinud kõige kõrgemate mõttemägede tipus, ja tembitud on seda vetepõhjas hälliva röövlite brigantiini saastunud kibedusega, seal on kristluse märtrite veretilku ja näputäis tuhka ketseri tuleriidalt . . . Sinna kuuluvad ka meie vanaisade pealtnäha ebaolulised mured ja leinad, kasutud unistused, kangelastel valel ajal tekkinud kahtlused ja pettumused ja muud ained, millest mõned on pühamad kui paljud suured avastused . . . noh, ja muu vaimne farmakopöa, mida mõned tänapäeva apteekrid hoiavad luku taga, purkides, millel tihedad kaaned peal ja surnuluud etiketil. Maailma hingest on jutt, saad aru? . . . Kuidas, kas sinus on olemas hing?»

«Pole nagu katsudes tunda . . .» muigas Mitja. «Ja sa arvad, et ma seda su kuradi sodi jooma hakkan?»

«Küll jood, kallikene! Ma ju ei kirjutaks sinust, kui sa ei jooks . . . alguses prooviks, hiljem aga ei saa huuli küljest ära. See värk joovastab rohkem kui oopium! . . . Paari sõõmu järel hakkad mingi irratsionaalse kaudse nägemismeelega märkama imelikku, kogu progressiteed täitvat esiplaanide nihkumist, ja äkki kerkivad olemasoleva tegelikkuse lameda lõuendi kohale ujuvad, kõige ähvardavamates kombinatsioonides ja üldistava hullumeelsuse piiril olevad märgid ja arvud, vilkuvad maastikud ja sündmused, mida enam õnneks ei märka ja mida mõned filosoofid õigusega hülgavad, sest s e e on alati seganud . . . kuidas seda nüüd täpsemalt väljendada?»

«Kes, keda on seganud?» kasutas Vekšin mornilt tema takerdumist.

«Noh . . . on takistanud neid mõistliku lihtsustamise abil, nii-öelda talla ja kapriisse ajukoe struktuuriliste erinevuste nivelleerimise kaudu saavutamast inimkonna ülimat hüve — vabanemist kõige ohtlikumast lahutavast pahest — intellektuaalsest ebavõrdsusest. Ja kui mu segu sinu sisemust ära ei kõrveta, siis me pöördume veel kunagi puudutatud teema juurde tagasi . . . kui mitte mina, siis see lõplik Firsov, kes hakkab saja aasta pärast kokkuvõtteid tegema. Tema ongi see, kes meid mõlemaid, Dmitri Vekšin, igaveseks kirjutuspaberile suleb, ajaloo jaoks . . .» Ta lõpetas peaaegu et hingpakkis ja hakkas masinlikult külmast ähmaseks läinud prilliklaase hõõruma. «Kuidas on, kas said natukenegi aru, varas?»

Sellest pöördumisest kostis peale sõpruse ja pisut kõrgi üleoleku kannatamatut, varjatud lootust.

«Sain aru . . . ainult üksikutest sõnadest,» tunnistas Vekšin. «Küll sa ikka keerasid mulle mõistujutu kokku, kirjamees. Sinu jutu järgi tuleb välja, et homsesse ei saa minna ilma eilseta . . . nii või?»

«Miks ei, võib, kõike võib, aga halvema vältimiseks . . . kas maksab?»

Vekšin vaatas talle otsa inimese äreva rahutusega, keda on nähtamatute käte puudutusega äratatud.

«Küll sa oled udu ajanud, kirjamees: ma ei tea, kas ma pean su läbi peksma või sind tänama. Sa ei kiida ega haava, aga võib-olla sa lihtsalt vihkad mind. Millega ma olen sind puudutanud, sulle liiga teinud või sind vihastanud? . . . Kas sa ei karda minuga n i i rääkida?»

«Aga millega, millega sa saad mulle liiga teha, kui sind isegi ei ole v e e l, kui ma sinust v e e l pole kirjutanud? . . .» läks Firsov millegi peale raevu. «Võib-olla pussiga . . . aga siis sa ju jäädki minusse. Hea küll, aitab: mine inimeste hulka, otsi, vaeva ennast, ärka ja lange uuesti!» naeris ta veel mõistatuslikumalt oma haledale kangelasele otse näkku ja võttis ta käe oma õlalt ära. «Noh, lase nüüd lahti, kisud palitu katki . . . ja meil on aeg minna.»

«Ütle ära, kuhu sa mind nüüd viid . . .» küsis Vekšin, haaratud mõistatamise vaevast.

Firsov ei vastanud: ta juba kirus niigi ennast, et oli

ülearu lobisenud — ja veel külma käes, riskides häält kaotada. Sel hetkel teritas kõik Firsovi reageerimisvõimet: täie hoo pealt katkenud jutuajamise teravus, tema poolt teadmatusele esitatud väljakutse, lund täistuisanud tänava inimtühjus, mis oli tulvil veel mitte kellegi poolt loetud, mitte kellelegi ette äramüüdud saladusi. Firsovi kitsikus olukorras ei saanud põlata nii tulusaid pisiasju. Ageiga kohtuma nõustus ta samuti lootuses, et ta oma töö jaoks sellest kärvavast teokarbist pärliterakese välja kougib.

Lähemal tänavaristil jättis Vekšin mõtlikult ja sõbralikult — sest ta arvestas, et ta tema korraldatud kohtumisest kaugemas tulevikus ise kasu saab! — Firsoviga hüvasti. Lahkudes andis ta kirjamehele eelseisva kaasvestlejaga läbikäimiseks mõnesugust praktilist nõu ja eelkõige aadressi, kuhu Agei Stoljarov poole tunni pärast pidi ilmuma.

XX

Kui Ptšhov oli päevatöö lõpetanud, läks ta värkstoast tagaruumi. Ta võttis seljast ära kõik, millel oli rauaga kokkupuutumise jälgi, ja pesi soodaga käsi. Siis pani selga vana karusnahkse vesti, Ptšhovi rändude ja muundumiste kauaaegse tunnistaja, praeguse kindla kehasoojuse hoidja.

Õuelt koputati tavaliselt tema klaasikildudest kokkupandud ruuduga pimedavõitu aknale, sest seda arvati kojamehe omaks. Ukse juures surus end vastu seina vilets põõsas, millest kevaditi märgata võis, et see on endine sirel; kohe nurga taga asetses lampkast. Ptšhov ei pesnud akent kunagi, sest niiviisi kaitses see kindlamalt tema arusaamatut elu inimeste uudishimu eest. Kevad ei jõudnud Ptšhovi kõverikule õuele niikuinii; kõik päikesekiired neelas ära hoburauakujuline kõrge naabermaja, aknaid narristi täis tipitud. Päikest asendas meister Ptšhovile ahi, mille ta oma näo järgi oli ise üles ladunud. See jässakas, käänu kohal läbipõlenud suitsulõõriga asjandus seisis peremehelikult keset kambrit ja takistas läbipääsu; vahel halvas meeleolus olles ta suitses, aga see-eest andis kogu öö kirbet ja puhast

sooja. Enamik Ptšhovi asjadest oli uuesti ellu äratatud prügimäe armetusest, nagu näiteks petrooleumilamp laua kohal, mis oli hangitud vanarauahunnikust; meister Ptšhov oli tema auklike külgede kallal oma kunsti näidanud ja lamp teenis teda tänumeeles paremini kui mõned tema läbiproovimata sõbrad.

Pärast päevatööd istus Ptšhov laua taha, vaatas peremehepilguga oma ubriku üle ja hakkas üksiku inimesena, keda pealt ei kuulata, iseenesega rääkima. Nii ütles ta ahjule, mis jämedat halgu näris:

«Näe, viha pärast lähebki su kõri rooste!»

Lambile ütles ta:

«Oota, ma söön enne, siis valan.»

Lusikat võttes lausus iseendale:

«Tühjade asjadega tegeleme, Ptšhov!» Toiduks pruukis ta kalja ja juurvilja, nii et tema toit oli vene lurri vaba jäljendus.

Kui keha oli kinnitatud, ladus ta lauale komplekti vedruterasest omatehtud peitleid, mille õrnad teravikud sätendasid, võttis riiulilt väärispuu tükid ja tardus sügavasse mõttesse, enne kui ta puusüüd teraga puudutas. Kogu maailma naudinguist armastas ta kõige rohkem seda õhtust üksindust, — keerd keeru järel ära lõigata puu kihte, tuua välja nende all peituvat ilu, ja selle läbi mõtteis lakkamatult vaadata leekidest haaratud maailma. Väga võimalik, et ta selle võlulaastude sahinaga püüdis lämmatada ümberringi möllava tormi ulgumist, mis oli purustanud endised usud ja uued asemele püstitanud.

Sel õhtul meisterdamiseks kavatsetud ebatavalise asja tarvis valis ta tüki kasepahka, mille lõhnava serva oli puusepasaag karuseks tõmmanud. Aga vaevalt oli ta jõudnud silumiseks höövli kätte võtta, kui kriuksus lukustamata uks, kuulutades hilise külalise tulekut. Ptšhov keeras alles siis ringi, kui tulnukas oli ara köhatamisega teistkordselt oma kohalolekust märku andnud.

«Ahah, seesama ruuduline on tulnud...» meenutas Ptšhov ilma vaenulikkuseta, mõõtes kahtlast külalist pilguga üle prillide. «Näha on, et parandamist vajav asi on lõpuks üles leitud... või unustasid jälle koju?»

«Ma ei tea, millega teie umbusku murda, sest talve

hakatuses olin ma tõepoolest nii ettevaatamatu, et ma ilma nähtava eesmärgita teie poole sisse astusin ja sellepärast ka edu . . .» alustas Firsov, otsides värve esimese heasoovliku mulje jätmiseks, meelitades Ptšhovi käigu pealt selles mõttes, et selge mälu on kindel pikaealisuse tunnus. «Küllap te tunnete vist juukselõikajat Koroljovi?»

«Miks ei, Mitja ütles mulle, et kirjanik külla tuleb. Varsti on vist see ka platsis . . . Võta oma ruuduline ürp maha, kui juba tulid, siin ära ei varastata!»

«Pole suur kaotus, kui see ka juhtuma peaks!» toetas teda Firsov oma sügispalitut ahju ja seina vahel olevasse kitsasse pilusse surudes, ja kuna varna ei olnud, pistis palitu kraedpidi naela otsa. «Mida te nii teraselt vaatate?»

«Ma ei saanud tõna sust hästi aru,» vangutas Ptšhov pead. «Kain sa vist ei ole, aga sinnapoole, kuidas seda nüüd ilusamini ütelda . . . püüad midagi!»

«Kas ma's tõesti kaini moodi olen?» tundis Firsov ilma solvumata huvi; ta teadis juba, et see sõna tähendab varastatud kraami ülesostjat. «Nojah, eks kirjanik olegi püüdja . . . inimhingede püüdja.»

«Mida sa siis kirja paned? . . . Ajalehe jaoks, inimkonna elust või mõnes muus vaimus?»

«Noh, ajalehes nimetatakse seda sündmuste krooni-kaks,» püüdis külaline täpne olla, «mina võtan sedasama, aga peaasjalikult niisugusena, nagu see minus endas peegeldub.»

«Arusaadav, see tähendab, et sa võtad rohkem peast . . .» taipas Ptšhov. «Ega seegi paha pole.»

Kumbki tegeles oma asjadega. Firsov hakkas väljast tulles higiseks läinud prille hõõruma, peremees peitlit kõvasil ihuma, ja sel ajal kui nad teineteist niisama passisid, oli kuulda ainult seinakella tiksumist ja laua nagisemist surve all . . . Siis ilmus pimedusest kass ja hakkas end vastu külalise jalgu hõõruma.

«Asjata miilustad,» ütles Firsov talle, «mul pole midagi söödavat kaasas, lugupeetav kass.»

«Aja ta ära, ta on tüütu,» ütles Ptšhov. «Kuidas väljas ilm on? . . . Kas külmetab või on ikka sula? Kui suvi kuiv on, tuleb talvel palju lund.»

«Lumesadu jäi juba ennist üle,» ütles Firsov ja tegi

katset Ptšhovile ligemale pääseda. «Kas see kass on kohalik, Blaguša tõust? Väga kena kass.»

«Ei, see on naabrite oma,» sai Ptšhov tema märkusest õigesti aru. «Vala talle natuke piima, võta sealt aknalaualt . . .»

Kui peremehe soov täidetud oli, arvas Firsov endal õiguse olevat suitsugi teha ja ühtlasi järele pärida, mis puutükk see akna all on, mille tihe puna siin-seal oli mustjas nagu hüübinud veri.

«Selle puu nimi on amarant, see kasvab kuumade jõgede ääres. Ühes vanas raamatus on öeldud, et Saalomoni templi eesmised sambad olid sellest tahutud. Uhkust täis ja oma tigeda uhkuse pärast ei õitse iialgi . . .» Ta tõstis puutüki valguse kätte, et veel kord uurida nii halva iseloomu põhjust.

«Lubage avaldada väikest kahtlust . . .» vaidles Firsov delikaatselt vastu. «Kõik puud maailmas õitsevad, ilma selleta ei saa ükski läbi. See kass siin näiteks, teie loaga ka tema . . .»

«Aga näete, lugupeetud kodanik, see puu ei õitse mitte iialgi!» ütles Ptšhov rõhutatult ja külaline sai aru, et siin on tegemist sügava usuga, mis arutamisele ei kuulu.

Niipea kui Firsov oli millestki eneses võitu saanud ja sellesse täielikult väljamõeldud tinglikku maailma astunud, hakkasid kohe kõik need vaesed, laual vedelevad ja riiulil tagavaraks olevad siledaks lihvitud ja värviliseks peitsitud lauatükid nagu kalliskivid Ptšhovi üksinduse kivises hämaruses sätendama.

«Ja selle nimi on agort-linnusilm,» lõpetas Ptšhov viimase juurde jõudes. «Tal on puhas ja tasane ihu, ilma ühegi sünnimärgita. Õitseb kõige kauem, roosalt ja lopsakalt. Röövlitele tehti temast riste. Arukas inimene mõistab sellest, et mitte ükski puu pole oma kindla ülesandeta, nii nagu inimenegi . . . igal asjal maailmas on oma amet!»

Jälle järgnes uuriv pilk, aga nüüd Firsov ei vaielnud vastu, ja tasuks selle eest pudenes enne Agei tulekut rohkesti Ptšhovi imeasju Firsovi märkmikku. Seal oli salasõnu iidsest männist, targast kadakast, rohtjast patrajast haavast, heldest kasest ja lõpuks vahtrast; kirjeldades, kuidas see isemeelne puu paneb vastu paha-

ilma tuulele, mis tema lehtedele rängalt kallale kipub, poetas Ptšhov möödaminnes jutu sekka Mitka nime. Väärtuslik kasepahk pidi Ptšhovi jutu järgi sündima siis, kui puu muretseb, tema juur on maa-alusest mädavoolust mürgitatud või on teda ilmaasjata rauaga löödud.

Ja otsekui Firsovi kannatust proovile pannes hakkas vanamees rääkima selle suurepärase puidu sisemisest ilust, mis tuleneb tema läbielatud kannatustest.

«Vaata, kuidas ta iseenese ümber väänleb, kui ilusti ja piinarikkalt ta kasvab!» avas ta Firsovile tundliku peitliteraga neitsilikku läikivat sügavikku, kus puidu pöörane pung, aetud väsimatust tahtmisest iga hinna eest olla, pöördus tihedate keerdudena iseenda ümber. «Inimestega on ka nõnda: keegi ei pääse talle ettenähtud kurvastusest, ja kord löödud pragu ei saa millegagi terveks teha... Siit me näeme,» lõpetas Ptšhov juba hoopis arusaadamatult, «et inimese progress lendab nii nagu granaat õhus, aga tema hinges toimub arenemine kõiki liine mööda, mis inimeses on. Pane siis nüüd tähele...»

Monotoonse uinutava jutu katkestas lühike tugev koputus selja taga. Alistudes teda vallanud ärevusele, sööstis Firsov ukse juurde tõstma niigi juba lahtiolevat haaki. Midagi suurt ja mustpunast, meenutas Firsov hiljem, tungis õuest tuppa, tõugates ta lävelt minema. Mõne hetke vaatas tundmatu ukseprao vahelt õue; alles siis, kui ta oli veendunud, et hädaohtu ei ole, ja kindlaks teinud, kustkaudu saab põgeneda, kui seda vaja peaks olema, pani ta ukse kuuldamatult kinni... Siis anti kirjamehele võimalus vaadelda Ptšhovi kohtumist Ageiga, — esimene vaatas üksisilmi teist, kes ei julgenud pilku tõsta ja seisis ettepoole kumaras, ja tema süüdlaslikud käed rippusid raskelt, nagu oleksid nad võõra keha küljes. Mõlemale oli see kohtumine soovimatu, kuid Firsovi imestuseks vaatas Ptšhov pigem kurvalt kui hukkamõistvalt; tema Blaguša-kõrguselt oli liiga hästi näha, kui kummaline on inimainese mäng.

«Küll sa oled vanaks jäänud, Agei,» ütles lõpuks Ptšhov. «Tallad ise ennast elusast peast maha.»

«Kuidas siis muidu! Võta ilmas mis asja tahes, kõigele tulevad aja jooksul kortsud!» muigas Agei kähisedes, võttis laualt väikese peitli ja proovis seda auto-

maatselt oma tugeval, vana verevalumiga küünel. «Kas kirjanik pole mind siin taga küsinud?»

«Ootab juba, see kirjapanija teritab siin sinu tarvis pliiatsit,» vastas Ptšhov, tõmbas selja vimma ja koristas tööriistad ära. «Ei tohi midagi võõrast puutuda, Agei, ma ei luba!»

Siis tuli Firsov varjust välja, surus Ageid kindlalt seina poole, ja pidades meeles Mitka soovitust teda julgelt kohelda, tahtis väljakutsuvalt kulmu kortsutada, kuid pööras kohe pilgu kõrvale. Sellele mehele kaua näkku vaatamine väsitas.

«Niisiis, Stoljarov?» küsis ta sisseastunult, põsed tukslemas vaenust ja erutusest. «Üsna huvitav tutvuda kodumaise kuritegevuse nii väljapaistva esindajaga, he-hee. Aga seadke end mugavamalt sisse, ega me ei hakka terve õhtu püsti seisma!»

Et Agei käepigistusega ennast mitte määrida, tegi ta näo, nagu võtaks ta ninarätikut ja kiskus seda servast; mõned tasku põhjas olnud mündid veeresid kõrinal mööda põrandat ja naabri kass hüppas nurka.

XXI

«Kurat võtku, sada aastat olen juba kavatsenud rahakotti osta,» pomises Firsov tusaselt ja oli kahevahel — kas hakata Agei saabaste juures ringi roomama või lüüa laialipudenenud kümnekopikalistele käega. «Ptüi, narr lugu...»

Muide, omal ajal läksid need mündid tal asja ette; need aitasid Firsovil jutustuses rõhutada oma teisiku kohmetust Agei tumeda võlu ees.

«Sa, sõbrake, pole just väga kirjamehe moodi!» kõõritas Agei kahtlustavalt — ta oli näinud vene kirjanike portreesid. «Minu meelest peaks kirjamehed nagu küpsemates aastates olema...»

«Pole viga, mul on veel aega ennast parandada!» vihastas Firsov iseenese peale, millegipärast aga ka Agei musta lambanahkse jopi alt paistvate punaste partisanipükste ning Ptšhovi vaikiva mittevahelesegamise peale. «Äärmisel juhul võin ma ju ka ära aurata...» Ta

hakkas astuma oma palitu poole, mis oli otsekui peata olend naela alla põrandale vajunud.

Siis võttis Agei Firsovil sõbralikult õlgade ümbert kinni ja pani ta istuma.

«Hea küll, ega ma midagi haavavat ei ütelnud,» kohmetus ta. «Võib-olla on sulle s e e jõud juba noorest peast antud. Kae, kuidas läksid keema nagu sütega samovar.»

Pikkamööda hakkas neil suhtlemine edenema ja Ptšhovile tuli väga õigel ajal meelde, et ta oli tahtnud sauna minna. Ta pistis pesu kandekorvi ja läks peagi minema.

Pärast tema lahkumist tekkis ränk vaikus: kummagi eesmärgid olid liiga läbipaistvad. Ent Firsovi põlvile oli juba ilmunud märkmik ja ta joonistas sinna midagi hooletult pliiatsiga. Alguses ilmus paberile kena tütarlaps, kuid varsti kasvasid talle iseenesest vurrud ja ta muutus äkki omaenda võrgutajaks.

«Kas sa tead, milleks ma sind kutsusin?» küsis Agei tasa, vaadates, kuidas tütarlapse võrgutajale kähku ette kasvas kõht ja mitmekordistus lõug ning kuidas ta iga joonega vanemaks ja inetumaks läks.

«Justkui aimaksin . . .» krimpsutas Firsov nägu ja tegi joonistatud lõustale suure kongus nina ja mõlemale poole koleda põskhabeme. «Targa mehena surra pole hirmus, hirmus on kärvata lojusena . . . kuigi tuleb ette ka vastupidist! Et mitte aega raisata, hakake peale, koorige end vähehaaval lahti,» ergutas ta ja pliiats kriipseldas pöörase kiirusega terve lehekülje nuustikut täis. «Vekšin vihjas nagu midagi, aga kiirustamise tõttu ei saanud ma temast päriselt aru . . .»

« . . . Vihjas, aga aru ei saanud,» reageeris sellele Agei ja lõi äkki kämblaga vastu Firsovi põlvel olevat ärritavat märkmikku, nii et see kinni läks, kuid Firsov seadis selle visalt endisesse asendisse; Agei ei julgenud seda uuesti kokku lüüa. Firsovi silme all toimusid tema vestluskaaslases märgatavad nihked; kõigepealt hakkas Agei sisselangenud silmades hõõguma otsekui õlilambike, tuhm ja suitsune; tema silmade kohta rääkis rahvasuu, et need tapnud alati enne kui käed. Ja siis ta pahvatas: «Kirjuta, kirjuta minust, ma löön enese su ees viimseni lahti! Nüüd ma näen, et sina võid kõike . . .

vaata, kuidas su suur otsaesine mängib! Küsi, kui sulle miski arusaamatuks jääb . . . noh, meie praktikast. Näed sa, lugupeetav . . . kuidas su nimi on?»

«Sellel pole olulist tähtsust . . .» tõrjus Firsov äraostmatult tagasi.

«Ära karda, ega ma sulle külla ei tule! Hilja juba . . .» sosistas Agei, kelle kangekaelsusest polnud enam jälgegi järel. «Aeg on kätte jõudmas, et mulla alla minna, ma tean, millal see tuleb. Auk on ka juba kaevatud, asi seisab ainult minu taga . . . ja justkui piinlik on asjalikke inimesi kinni pidada, sellepärast ma kiirustangi. Ma ütlen otse välja: mind on nii palju kordi tagaselja süüdi mõistetud, et ma vikatimeest ei karda. Minu surm on äkiline, sest ma tulistan alati vastu. Mind võib nüüd igaüks mullatoidule saata, kas või sinagi,» tema hääles vulksus tuhm naerupursatus, «kui see töö sulle vastu ei hakka, ja sulle avaldatakse kirjalikult veel tänugi.» Otsekui selgeltnägemise udukangas rullus lahti Agei silmapiiril. «Kaardimoorid ennustasid, et mulle langeb palk kogemata pähe või lämbun, ilma et ise teaks . . . aga ma tean täpselt — mind annab ära tema, minu naisterahvas!» Ta hüppas püsti, rusikad rullis, ja tema meeletuse plahvatusest vapustatud Firsov tõusis ka. «Seda me veel vaatame, kas ta ise mu käest terve nahaga pääseb . . .»

«Rahulikult istuda, muidu ma lähen ära,» ähvardas Firsov.

«Igal öösel ärkan kell kaks üles, see ongi minu aeg. Võpatan, tõmban tikust tuld: kaks! Seierid on nagu surnud . . . ja siin kohas valutab. Sa oled õpetatud mees, ütle, mis inimesel siin on? Vahel hakkab kõrvetama, vahel kõditab nagu karusnahk . . . ja küll ajab mind vihale!» Ta näitas silmadega seda inimese ohtlikku kohta, kuhu roided kokku jooksevad.

«Neuroos!» tähendas Firsov autoriteetselt, kirjutades kõik järjest märkmikku. «Tülitan teid üksiti küsimusega: mis teid nimelt ärevile ajab . . . kas n e m a d? Ma olen kuulnud, et suurte timukatega juhtub seda sageli . . . ja üldse sedalaadi tegevusala esindajatega.»

«Oh ei . . . aga mul on seest kuidagi tühi,» pomises Agei, andes end Firsovi meelevalda, ja äkki tundis viimane imestanult, et ka temal on ängistus samas kohas

rinnakorvi all. «Sellessamas neuroosis puuribki. Mina õrna ümberkäimist ei nõua... Kui mind valgeks tahad võõbata, ei jätku tervest eluajast, hakkad enne kahetsema! Sina kirjuta minust ainult nii, et sa midagi juurde ei pane ega mind ilusamaks ei tee kui ma olen, ja ütle, miks ma nüüd kõike seal teie maailmas põlgan, ja ma kummardan sind su töö ja vaeva eest vaimus teisest ilmast. Mis ma siis nüüd... kas hakkan praegusest peale või puudutan alguses väikselt ka vanu asju?»

«Vilksamisi võiks puudutada sündimist ja lapsepõlve...» soovitas Firsov kogeldes ja tegi käega isevärki žesti, «et siis seejärel ühe hooga minna edaspidise juurde.»

Agei jõi tema ees olevast plekkteekannust sõõmu vett, ja seda mitte ainult hääle puhastamiseks: ta oli erutatud.

«Mul on see juba hakanud natuke tumedaks jääma... nagu oleks must eesriie ette tõmmatud. Ei, oota, midagi on näha...» Agei meenutas suure vaevaga, ilmse valuga. «Nüüd läheb selgeks: roheline küngas, päike vajub selle taha looja, õhtune aeg. Künkal on Pavel Makarõtš Klopovi veski, tuul on sellelt tiivad ära kiskunud: sel aastal oli meie kandis hästi kõva torm. Huvitav oleks enne surma vaadata, kas ta vaeseke seal ikka veel seisab!... Meil on tasane maa ja kaunis vähe metsa. Klopov rääkis nõndamoodi: «Ilma metsata on klaarim elada, ei tule pahu mõtteid...» Muuseas ütelda — ta oli ise esimese numbri metsavaras! Luba, misjaoks ma kõike seda räägin? Ah soo, jah, meil on seal suur väli, kakskümmend neli versta pikk ruut... kollane maa, seal on külad: Šemjakino, Tsarevo, Paltsevo ja neljas minu kodu — Passõnkovo! Kirjuta see nimi üles, muidu läheb meelest, ja keegi ei saa teada, kust Agei pärit on. Meil tuli seal ka punast surma ette... oled kuulnud?»

«Kuskil sektantide kohta käivas kirjanduses nägin. Vanu inimesi lämmatati punase padjaga...» muigas Firsov põlglikult, «nii-öelda asjatuist elumuredest vabanemiseks?»

«Kasutati kõigi hädade puhul...» lõi Agei käega ja langetas pilgu. «Rahvas on meie kandis vaikne, rahulik, ainult pealtnäha nagu välja magamata. Kui jänes

muldrikule tuleb, võib kartmata puhata, keegi teda ei puutu. Sina mühatasid siin selle padja peale, aga mispärast see sulle ei meeldi?» läks ta vihaseks. «Kas tappa padjaga või suurtükiga või lüüa mõõgaga pooleks või mürgise gaasiga surmata... mis vahe seal on? Padjaga on pehmemgi ja liiati poolte nõusolekul, see ju selge rõõm! Räägitakse, et seda professorit, kes selle mürgise gaasi välja mõtles, pole siiamaani keegi maha lasknud! Mina ei saa talle ligigi: mina tapan ühekaupa, tema aga tervete roodude viisi!» müristas Agei naerda, Firsov surus vaba käega kõrva kinni ja tal tekkis näole piinarikas grimass. «Kirjuta aga kirjuta... mis sa kõhkled nagu jumalaema?»

«Vähem arutlemist, rohkem tegusid... jätkake!» tõmbus Firsov enesekaitseks eemale.

«Nojah, nendes paigus elas üks jumalakartlik taat oma eidega... sihuke kuradi vintske vanamees! Varsti saad ise näha: tahab isiklikult isaliku needuse kohale toimetada. Ränk on olnud vanataadi elu, palju on ta jumala pärast vaevelnud... pole siiamaani temast rahu saanud. Oli külas esimene evangeeliumi-kristlane, noores põlves käis aga mordvalaste ja tatarlaste juures usku otsimas, et selgust saada: paremat ei leidnud kusagil. Tare oli tal suur, põrandad õlivärviga värvitud. Elas oma eidega nagu üks süda ja üks hing... Noh, taat külvas eidesse seemne, eides hakkas kasvama viljapea. Viljapea kasvas ja kasvas... see viljapea olengi mina, minu lugupidamine!» torkas ta irooniliselt itsitades sõrme endale vastu rinda.

«Ma ei näe selles midagi naljakat...» kehitas Firsov õlgu. «Te ei saanud vist isaga läbi?»

«Kui ma alles väikene olin, siis juhtus meie vahel sihuke asi: ma leidsin väljalt kanakulli poja. Kui ta mu ära tüütas, keerasin tal kaela kahekorra, et ta kaua ei vaevleks, ja andsin ta kassile. Isa palvetas mul terve inimeste soo eest, varsti taevapühak valmis, lihavõttenädalal oli otsaesine maani kummardamisest vahetpidamata tolmune, aga minu peksis poolsurnuks. Sellest ajast mul üks kõrv ripendabki, näed? Sellepärast ongi inimesele kaks kõrva antud, et kui üks vanemate viha all kannatada saab, jääb teine terveks. Aga ära sa ütle midagi: tema jumaldas loodust! Umbes nendes

aastates läksingi mina oma ülevalpidamises pööraseks, ei ma kartnud enam surma üleüldse, mitte raasugi! Rahvas räägib, et tal olla nöbinina[1], sel surmal ikka, aga lori puha! Mina räägin sulle ühe saladuse ära, aga vaata, et sa suu pead! Ta elas terve tunamulluse aasta siin, Drovjanõi põiktänavas. Rätik oli tal alati peas, silmile tõmmatud, selle alt paistis terav nina, kuigi mitte päris linnunokk. Kui ma kuhugi asjaajamise peale läksin, trehvasin ikka teda. Kord näitas välja, nagu läheks turule, kord jälle, nagu tuleks tatsates pesukausiga saunast... Ja iga kord pilgutas mulle silma. Ta ajas mu nii meelest ära, et ma üks õhtu läksin talle järele ja tuppa sisse... noh, kohe tema kannul!» Agei lõi silmad maha ja ootas pisut, vaadates silmanurgast oma liikuvaid sõrmi. «Aga hommikul tuli mulle vastu, nagu poleks midagi juhtunud, noh see surm ikka!... tassis plaskus petrooleumi, eks ole imelik! Näed siis, mis jant välja tuli...» Ta hakkas mõnitavalt naerma: «Ma puhun sulle hambasse, tola, aga sul juba kõrvad lontis. Tema päeval ei käi, rohkem ikka öisel ajal...»

«Ma lähen ära!» ähvardas Firsov vihaga, ja märkas alles nüüd, et ta hääl oli madalamaks läinud.

«Sulle on rohkem ajusid antud kui mulle, seleta ära: kas on lubatud elusat olevust tappa? Sõjas ja üleüldse! Pärast seda kullipoega sain ma sellest asjast niiviisi aru, et hiirt veel võib, aga suuremat olevust tappa on patt. Ja ülepea kasvatati mind karmilt: jumalat ma küll suurt ei uskunud, aga õhtused jumalateenistused seisin koos isaga lõpuni ära. Sõjas keeras mu aru teise kanti. Kes oleks võinud seda arvata: pisikesest asjast hakkas peale! Läksime rünnakule, kuradi kehv maastik, künka nimi oli Ferdinandi Nina: üleni auke täis. Mina lõikasin esimesena okastraadi läbi, jooksin, karjusin, vastu tuli Austria ohvitser, noor tattnina. Ärgitas mind mõõgaga, aga põrkas mu täägi otsa ja tardus, ei raiunud enam, muudkui vahtis — just nagu sina praegu, paluva pilguga. Ma veel ei torganud teda, aga tema nägu hakkas kokku vajuma, sulama nagu küünlajupp, ja ta ise pilgutas silma, justkui otsis midagi. Ta otsis siis minus

[1] Vene keeles tähendab «курносая» ka surma, «vikatimeest». Tõlk.

hirmsasti midagi... aga ei leidnud! Eks ta ole tõsi, kui sind täägiga torgatakse, siis ära otsi oma surma täägi otsast, vaid selle silmaterast, kes torkab! Kui ta mulle silma pilgutas, siis mõtlesin, et ei lähe läbi — sa tahad silma kaudu minu sisse pugeda. Ma kissitasin ja...»

«Küll on siin palav nagu saunas...» ohkas Firsov valjusti ja pühkis laubalt higipiisku.

Ta kergitas end millegipärast, kuid Agei pani ta tugeva müksuga endisele kohale istuma.

«Kannata, naljamees, nüüd algab kõige põnevam asi, nüüd tuleb see päris tuum ... Pärast lahingut oli meil nagu midagi ülevaatuse moodi. Kindral tuli staabist, nägi välja nagu haubits: mehine nägu punetas peas, ise sõjast pakatamas. Pani mulle rivi ees aumärgi rinda ja tervitas kangelaslikkuse puhul. Mul aga läks ihu kuumaks ja vigane kõrv hakkas pakitsema. Ma ütlesin, et: «Teie kõrgeausus, mille peale me siis oma elus toetame... see ju puha rooste, ma tapsin inimese.» Mäletan, et lobisesin lollist peast veel midagi otsa. Olin ikka rumal, häbi meelde tuletada... Kus lõugas mu peale siis täiest kõrist: «Idioot, kui ülemused midagi annavad, siis ikka õige asja eest!» Istusin omavolilise jutu pärast kolm päeva luku taga, ja selle ajaga hakkas meeldima. Muidugi, kõik polnud minus veel ära roostetanud, aga ma mõistsin: üldiselt on see töö kerge, ja au peale selle. Ja mis kõige tähtsam — minu peale ei hakanud kuul ega tõbi. Mõnikord niitis surm ümberringi viimase rohukõrregi maha ja urgitses raudküünega kõik mutidki mullaaukudest välja, mina aga... seisin üksipäini tema ees, täitsa terve, ja muigasin nagu ämma armas väimeespoeg. Käisin ringi, nii vihane, et minust suitsu tõusis. Ma läksin lõpuks niisukeseks metsaliseks, et igal rünnakul keskmiselt seitse tükki surnuks torkasin... ootasin lahingut rohkem kui lihavõttepühi. Kui ei taha uskuda, ära usu, aga kord juhtus nii, et ma surnu teist korda ära tapsin. Ta kukkus peaga vastu suurtüki ratast ja justkui vahtis mu tegevust pealt... No ma ajasin tal selle himu ära! Ja mul hakkas ristidega vedama, et kole kohe! Kui neljanda, kuldse risti sain, lasin teha endast kabinetfoto ja saatsin koju: seisan justkui mere ääres kaljul, müts viltu peas, rind riste täis, nii et kuulil pole kuskilt läbi minna. Mul oli siis hea tervis, taht-

sin naist võtta: mõtlesin ise, et las tüdrukud armuvad minusse ette ära. Isa ja ema saatsid mulle ka oma õnnistuse. Kui ilmasõda lõppes ja uus polnud valitsuse lohakuse tõttu veel alanud, minu taskuraha aga oli lõppemas, siis otsustasin ma omapead hakata saadud kogemusi kasutama. Läksin salamahti kodukohta tagasi, vaatasin ringi . . . ja hakkasin tasapisi rikkaid mehi välja juurima. Üldist arvamist mööda tegin aastaga üsna suure töö ära . . .» Nüüd kõõritas Agei jälle mingi võõrastava uudishimuga oma käte poole. «Aga medali saamine venis seekord pikale: Venemaal käib asjaajamine ju kole aegamööda!»

«Ja sul pole kahju . . . nendest?» pistis Firsov vahele, võpatades vastikustundest.

«Ei tea miks? . . . Umbrohi põllult välja, viljal kergem kasvada.»

«Kas te kiiruga viga teha ei karda?»

Agei ainult torkas vestluskaaslast viltuse karupilguga.

«Ära sa siin midagi ülearu targuta . . . ja ega ma nii väga aurahasid ei nõua, aitab, kui ma ise endale autasu annan: vahel juhtus, et mängisin öö jooksul kaartidega pool kuningriiki maha . . . olen elus kõik ära proovinud, nii et aitab!»

Talle tuli peale pikaajalise ränga pohmeluse kangestus. Vaheaega kasutades hakkas Firsov jälle kähku kirjutama, nii et kiirustamine sõrmi kokku kiskus . . . muide, ta ei kirjutanud üldse seda, mida Agei pihtis. Jutustuses võeti ammune episood kokku teisiti; Firsovi jutu järgi tegi reamees Agei Stoljarov esimeste sõjaväerahutuste ajal k u t u k s selle kindrali, kes teda oli algusaja kangelasteo eest autasustanud, kusjuures Agei ei tapnud teda isegi mitte poliitilistel kaalutlustel või näiteks iroonilises tänumeeles saadud õppetunni eest, vaid lihtsalt äravõitmatust tahtmisest mundrit endale võtta ja saata isale foto täies kindrali aupaistes, mis kuulu järgi oligi tema küla kenadele näitsikutele vastupandamatut mõju avaldanud.

«Sa kuula mind, oota, ära rahmelda, küll sa jõuad oma mustandi Ageika Stoljarovist valmis visata!»

«Ärge tulge nii ligi, te segate tööd . . .» kaitses end Firsov, sest ajuti läksid tal prillid Agei halvast hingeõhust peaaegu et higiseks, selja taga aga oli juba sein. «Ja jätke oma sulitembud, kurat võtku!»

«Nüüd sa mörised, aga ma ei karda, sul pole rohkem jõudu kui sel kullipojal: sulgi on sul seljas palju, aga ihu ainult kopika eest. Miks ma sulle peale pressin? Mina püüan varjupoolelt, pimedusest abi saada, sina katsu oma mõistusega eestpoolt läbi lüüa . . . kahekesi saame kohe tuumale ligi. Mina vaatan asja peale nõnda, et kõige kahjulikum ei ole m e i e tegevuses valatud veri, vaid a r u s a a m i n e: ei tohi kellegile välja näidata, kui kerge s e e on ja kui vähe sellest endal hirmu tekib. Sest ilma jumalata ja vaba mehena võib tunni ajaga ei tea mis ära teha. Aga kui keegi noa või mõne muu asja inimese vastu tõstab, siis tuleb seesama ise kohe auku ajada . . . Aga nüüd ma enam ei mõista: kes siis kõige viimast karistama hakkab? Ise nagu ei saaks toime, kõrvalisi aga pole enam kedagi. Misüke on sinu arvamine, koolitatud tegelane?»

Selles küsimuses nägi Firsov kui mitte just loomupärase mõistuse ilmingut, siis stiihilist, kobamisi tõe otsimist, mida Firsovi eelkäijad olid vene kurjategijas korduvalt tähele pannud. «Sügavas kaevus,» oli selles kohas Firsovi jutustuses öeldud, «võib päise päeva ajalgi vahel öiste valgustitega taevakummi näha.» Loomulikult palus kirjamees vestluskaaslast täpsustada, keda ta viimase karistaja all mõtleb. Agei vastas enda leiutatud võrdlemisi keskpärase oletusega, millel siiski oli teatav teravus ja mõte, sest igasugusele otsustusele suure või lõpmatu üle jääb alati teema oreool ümber. Ühesõnaga, hakkas kujunema armutult avameelne jutuajamine nelja silma all, mida sellistel puhkudel ette tuleb, ja järgmise poole tunni jooksul õnnestus mõlemal välja selgitada rohkesti asjaolusid, mis olid ühtmoodi kasulikud niihästi Ageile kui ka tema sunniviisilisele biograafile, kui äkki juhtus kahetsusväärne sündmus . . . Peremehe voodis magav kass nägi unes, et ta on näljane. Toitu otsides ronis ta riiulile, kus Ptšhov oma söögivaru hoidis, kuid libastus teel ja kukkus koos Ptšhovi tööriistakastiga põrandale. Firsovile avanes haruldane võimalus tundma õppida tolleaegse Agei psüühilist seisundit, mis oli tulvil pingelist ootust.

Hambad huulde surutud, üleni higine, haaras Agei

midagi varrukast, vahtis ähmase pilguga ringi, otsides kestva metalse kolina põhjust; tema kohkumus kandus silmapilkselt ka Firsovile. Mõlemad hiilisid kaugesse nurka, ahju taha, sündmuspaigale. Põhjus oli ilmne: kass oli kössis nurgas, kartes karistust süüteo eest. Agei tõukas Firsovi kõrvale, kes oli lühinägelikult põranda ligi kummardunud, ja seadis raskes saapas jala pikkamisi löögivalmis, ja Firsovil oleks vististi tulnud saada hirmsa kättemaksu tunnistajaks, kui ta poleks pidanud tõttama kokkulepitud koputust kuuldes ust avama.

Sisse astus saunast tulnud rõõmus Ptšhov; mütsi alt paistsid härmatanud juuksesalgud. Ta sai otsekohe olukorrast aru ja läks kindlal sammul Agei juurde.

«Mis asja sa tahad teha?» küsis ta ja vahtis nii kaua Ageile otse silma, kui kass oli paokil ukse vahelt õue volksanud. «Ma juba lootsin, et sind enam siin ei ole, sina aga... noh, aeg on magama minna! Aitab sulle, aitab: nii palju oled väärt inimese aega raisanud.»

«Hea, et ainult aega, ja pole talt kella ära võtnud!» naljatas Agei laialt irvitades; nüüd polnud tema hiljutisest murelikult anuvast hoiakust jälgegi järel. «Mis sa minust ajad! Võib-olla pole meil veel kõik jutud räägitud...»

«Hea küll, eks sa teises kohas räägi. Mine ja ära minu juurde enam tagasi tule,» ütles Ptšhov, nügides teda ukse poole, ja Agei taganes solvumata ning vastu panemata. «Mine ära, käsin ma...»

Kui peremees Firsovi poole pöördus, istus see väsimusest tuhmunud näol, käed tegevusetult süles. Just nagu pimeda pilguga vahtis ta lambivalguse sõõris olevat lahtist märkmikku, kus olid oma aega oodates varjul tema kuulmeid solvanud Agei ülestunnistused. Nüüd ei saanud enam mingi jõud kavatsetavast jutustusest ühtki Agei kohta käivat tähte välja võtta.

«Liig palju suitsetanud või?» kummardus Ptšhov tema poole, vaadates Firsovi prillide taha, mis olid nagu vanal inimesel ninaotsale vajunud.

Alles nüüd tunnistas ta sellest rusutud vastuolulisest vaikusest õigesti aru saades kirjanikuameti raskeks tööks.

XXII

Sel ööl, mille Mitka väljaspool kodu veetis, nägi Zinka temast halba und, ja sellepärast puuderdas ta tol õhtul tööle minnes hoolikamalt kui muidu nutetud silmade all olevaid varje. Ta kartis kangesti kaotada seda, mida ta veel omandanud ei olnud! Alles nädala pärast, mis oli täis põletavat teadmatust, jõudis tema kõrvu kuuldus, et Mitka oli pärast mõnesuguseid ohtlikke seiklusi koledasti pummeldama hakanud. Keegi ei teadnud, et nende kahe tunni jooksul, millal Agei oma pihtimusega Firsovit vaevas, külastas Mitka oma seltsimeestega tulemusrikkalt seda aktsiaseltsi ettevõtet, mille suhtes ta oli Ageiga viimasel kohtumisel kokku leppinud. Sellel üsna kergel ja kasulikuks osutunud karujahil aitasid Mitkat Stšekutin ja Käharpea Donka. Mitka ei tahtnud, et Agei tema kaasosaline oleks, ja otsustas — kuigi ta sellega Ageid andeksandmatult solvas — saata talle midagi lähemalt seletamata tema jao ümbrikus kätte — ja mitte ainult nagu teadete hankimise eest, vaid võrdselt teiste osavõtjatega. Niiviisi selgus, et Mitka ainult ülalmainitud kaalutlustel korraldaski selleks ajaks Agei kohtumise kirjamehega Ptšhovi korteris...

Tol õhtul Firsovist lahku minnes vahtis Vekšin ühtepuhku kella: enne kaasosalistega kokkusaamist kavatses ta minna õe juurde — linnapostiga saadetud kirjas kutsus õde teda pärast pikaajalist provintsis gastroleerimist esimesele Moskva tsirkuses ettenähtud esinemisele.

Vekšin jõudis vaevalt kohale teise osa keskpaigaks. Publik ootas järjest kannatamatumalt Hella Weltoni kuulsat numbrit. Laitmatus frakis džentelmen sundis valget, üleni rihmades ja suletutiga hobust publiku ees põlvili laskma; hobune kraapis kabjaga liiva ja ei tahtnud. Lõpuks jõudis Mitka oma kohale galeriil. Püssipaukude ja džigiteerimise hõigete asemel kõlasid nüüd vanamoodsate klounide kõrvakiilud ja vaatajate viisakas plaksutamine. Mitka jälgis hajameelselt, kuidas kõik need helid kajasid rabinal vastu pea kohal oleva ümmarguse kupli all; ise sellele mõtlemata otsis ta asjata sealt hämarast talle tuttavat õe siidsilmust.

Vaheajal läks Mitka Tanja riietusruumi. Väle vene poiss, kellel metallnööpidega univormi tõttu täielikult

oma nägu puudus, laskis ta kõrvalistele isikutele suletud tsirkusepoolele; teine samasugune näitas austusest Mitka kasuka vastu talle teed raudtrepile, mis viis Hella Weltoni tuppa. Paokil ukse vahelt, mille külge oli kinnitatud tagasihoidlik pappsilt õe tsirkusenimega, kostis mingi ebaloomulik rabisev naer, nagu oleks herneid paberile visatud. Naerjaks oli sileda näoga vanamees, kellel must kodune müts peas, mis rõhutas tema hämmastavat kahvatust, ja tundus peaaegu, et ta vastu valgust läbi paistab — ta oli nii kehatu, puhtakspestud, millegi poolest juba ebamaine. Kohvris tuhlates jutustas ta mingit naljakat episoodi oma elust ja muide naeris ainult ise. Õde seisis, peaaegu valmis esinemiseks, helesinine trikoo seljas, mis oleks ta jätnud päris alasti, kui vöökohal poleks olnud litritest tehtud kiirgavaid tähti. Enne veel, kui ta pilgugagi venda tervitas, ütles ta midagi poolihääli lohutute silmadega naisele, kes tema kaela ja õlgu masseeris; too heitis Tanja õlgadele punase äärisega halli mantli ja kadus ise varsti märkamatult sirmi taha.

Venna ja õe pilgud kohtusid suures peeglis, mida mõlemalt poolt piirasid lambid. Mitka oli ilmselt tulnud ebaõigel ajal — Tanja ei rõõmustanud, ei imestanud Mitka kurvastuseks, kes oli pannud sellele kohtumisele ähmaseid lootusi: ta arvas, et saab jätkata nende eelmisel kohtumisel lõpetamata jäänud juttu. Praegu oli Tanja väga vähe sarnane sellega, mis ta oli hiljuti olnud — lihtne ja soe —, ja ei paistnud sugugi enam nii noor, nagu ta Mitka ettekujutuses oli olnud. Võib-olla tuli see tema rangest sisemisest keskendumisest enne esinemist. Ükskõikse hajameelsusega küsis Tanja vennalt, mis tal uudist on, kuid samas kostis otse pea kohalt pikk kellahelin, millest süda kokku kiskus, ja äkki sai Mitka lühikesest ärevast läigatusest õe silmis aru, et ta on erutatud, on eneses kahtlemise piiril, nagu ta ise oli olnud ohtliku ettevõtte eel, ja seetõttu muutus neiu talle kahekordselt lähedaseks.

«Kuidas nüüd öelda, eks ma ikka viska vempe...» kavatses Mitka naljatada, kuid äkki läks õde välja, unustades oma küsimuse, ja hakkas uurima, kas aparaadid on korralikult üles seatud. Pidades õe juhuslikku käeliigutust istmepakkumiseks, vajus ta millelegi

tolmuse ukse-eesriide juures ja selleks, et mitte mõelda eelseisvale, jälgis vanamehe askeldamist, kes korjas üles laialiloobitud asju ja pillas kohe jälle uusi maha.

«Väega röömus näha minu Tania vend,» vadistas Pugl vahetpidamata, kui oli külalisega kahekesi jäänud, ja hoidis Mitkat õlalesurumisega tagasi, kui too tegi katset püsti tõusta. «Pole midagi, istub, see on hea. Ma ei teadnud, et nii noor. Kui me poleks noored, me poleks iial vanad. Oi, kõik laiali visanud... Dunjaš, Dunjaš!» hüüdis ta ukse taha, kust kostis pärast vaheaega alanud sissejuhatava muusika kõma. «Teate, *strappata* on väega hädaohtlik number. Artistil ei tohi olla paha meeleolu, kui on *strappata*. Inimesed tahvad oma raha eest väike meeldiv hirm. Kui mu lapsukesed alla kukkusid, üks härra, suured vuntsid, sisistas mulle... oh, Schwein!»

Ta kavatses pühendada Vekšinit ammuse õnnetuse üksikasjadesse, aga uks kriuksus, sealt tungis sisse pasunahelide laine ja koos sellega ammoniaagilõhnaline tõmbetuul tallist, siis kostis tuppa nüri trummipõrin, ja Tanja tuli tagasi.

«Sa oled ju esimene?» küsis Mitka tõustes ja tõmbus pea kohal tirisenud teistkordsest helinast vimma; keegi ei pööranud nüüd temale tähelepanu. «Ma pean vist oma kohale minema?»

Õde võttis mantli ära ja Pugl hakkas kohendama oma musta pintsakut, nagu oleks just tema see, kes peab publiku südant võitma. Lävelt vaatas Mitka toavaikusse tagasi ja lõi silmad maha: kikivarvul olles tegi vanamees ristimärki oma kasvandiku kohal, kes seisis, silmad kinni.

Mitka ei jõudnud enam galeriile ja pidi istuma ühes allreas olevale vabale kohale; ebaühtlase käteplaksutamisega tervitas tsirkus juba seda esialgu veel mustas rüüs kuulsat artisti, kes pidi andma minutilise hirmunaudingu. Värvilised prožektorid kompisid kuplist allarippuvat läikivmusta silmust ja projekteerisid selle varju mitmekordselt kaugele seinale. Ainult üks vaataja ei plaksutanud sel hetkel käsi. Kahtlusevaluga tundis ta õe ära selles naeratavas tsirkuseartistis, kes seal all, käed võluvalt laiali, kummardas talle ülesnäidatud

lahkuse eest. Tema numbri köitvus seisis selles, et ta oli täiesti loobunud komplitseeritud võtetest, mis aitavad artistil seda kallimalt müüa. Visanud musta mantli talle juurderutanud univormi kätte, hakkas Tanja kergelt mööda nöörredelit kõrgusse ronima. Ja liigutuste laitmatu harmoonia oli nii suur ja need sisendasid nii veenvalt, et polegi mingit ohtu, et Mitka ja kõik teised kaks tuhat inimest olid alateadlikult tänulikud artistile, kes vabastas nad eelseisvast mõnu rikkuda võivast ärevusest.

Ridu mööda, mis ringidena ülespoole laienesid, libises vaikus, poognad võtsid kõige ülemisi noote ja kornet trillerdas hoiatavalt. Siis tulid üksteise järel *strappata*'le eelnevad sissejuhatavad trikid, kuid juba numbri keskel lakkas Mitka mingi ebauskliku tunde tõttu õde vaatamast. Kui eelmisel korral poleks olnud kutset — «ma pillan sinu jaoks meelega üleval rätiku alla, vaata!» —, poleks teda mitte millegagi saanud tsirkusesse meelitada, liiatigi poolteist tundi enne oma ettevõtet. Pika pausi tõttu kartma hakates vaatas ta muide vargsi üles: sinisest kiirest valgustatuna, mis Mitkale oranžina paistis, tegi Tanja kiirustamata midagi trapetsi peal kükkasendis.

«Paneb kingapaelu kinni,» ütles kuuldavalt Mitka ees loožis üks keskealine paksusele kalduv mees, ja Mitka hakkas vahtima tema voltis kukalt, mis millegipoolest sarnanes oina rasvsabaga. Tema lopsakas daam — tal oli põues otsekui kaks suurt melonit — kooris parajasti apelsini, kasutades selleks väljasirutatud näpu küünt, milles määrdunud kiviga sõrmus läikis.

«Mis ta seal nii kaua...» torises daam, ja Mitkale tulid meelde teadmata otstarbega haagid õe kingadel.

Kuulsa silmushüppe jättis Hella Welton lõpuks. Ta seadis helesinise mütsikese kindlamini pähe, lõi käed kaela taha ja hakkas ümber trapetsi tiirlema. Siis, Vekšini haletsemisele kättesaamatuna, tegi ta seal oma kõrguses veel midagi, saates vahepeal õhusuudlusi kõigile, kes olid tema pärast õhtut ja raha kulutanud. Kogu see aeg tegeles Vekšin enda ees oleva vihatud kukla põhjaliku uurimisega, julgemata üles vaadata, pea viltu.

«Vaata siis, see ongi *strappata*...» ütles seejärel selle

paksu daami kaaslane, kes jätkas apelsini oranži koore maharebimist.

Kõik oli vaikinud, isegi ettenähtud trummipõrin orkestris. Vaikusest tungis läbi ainult prožektorite sihin ja tundus, nagu oleksid pingul trossid tasakesi unnanud. Hirmukärsituses tõstis Mitka seekord pilgu. Artist paistis talle nüüd tundmatu ja lõpmata kaugel olevat, kui ta seisis, silmus kaelas, ja mõõtis vahemaad, mis teda eraldas all, saepurul ootavast vaibast — see oli must nagu märklaud. Pinge läks talumatult suureks. Keegi liikus kummargil pingiridade vahelt läbi, naisehääl hüüdis: «Küllalt!» Daam ei koorinud enam apelsini, küsivalt tõstetud küüs võistles tuhmilt läikides briljandiga. Siis järgnes üldine ohe ja möödusid veel loendamatud hetked, enne kui väikese sõrme küüs jälle oranži koore alla torgati. Tormiline aplaus ja pasunate lärm orkestris kuulutasid, et number on lõppenud. Õde oli juba all, särav ja uskumatult taevassinine, mantel õlgadel, ja petetud siidnöör alles õõtsus tema pea kohal. Kellelegi jala peale astudes jõudis minematõttav Mitka veel märgata areenil Stassikut, kes oli Tanjat tema juurde Blagušasse saatnud; järgmise numbri koerad olid poolringis rivistatud ja surusid end üksteise vastu, vahtides närviliselt kirevas klouniriides käskijat.

Käigu peal kasukat kinni nööpides sööstis Mitka tsirkusest külma kätte. Štšekutini võttis ta kuskilt ligidusest ühest punkrist kaardilaua tagant kaasa; nad tulid sealt mõlemad kohe välja. Donka ja abikomando olid juba kohal... Nad läksid lahku mõne tunni pärast, vastu hommikut, jättes aktsiaseltsi karu väga inetus olukorras maha. Üksi jäänud, istus Mitka kaua aega lähedasel puiesteel, hinges pigem segadus kui arusaadav väsimus. Ükski rõõm maailmas poleks suutnud temas kustutada äkki tekkinud ja iga hetkega kasvavat hingevaeva, ja selle põhjuseks oli tillukene, alles kuriteo paigal Mitka poolt parandamatu hilinemisega avastatud üksikasi. Ta hakkas taipama Agei poolt tema kallal toimepandud julma ja vastiku tembu olemust, ja mida kauem ta mõtles, seda rohkem jõudis ta järeldusele, et vaevalt oli Agei selle ilma naisterahva kõrvalise abita suutnud välja mõtelda.

Öö jooksul oli pakane kõvenenud. Läbi koidueelse

peenikese lumesaju kerkisid siin-seal korratult silmade ette valgustatud aknad, kuigi öö vaikus veel raskelt linnal lasus... Kui saabuva päeva ähmased valkjad varjud lumel roomama hakkasid ja ärkamise kõmin tänavail juba üsna kuuldavaks sai, äratas Mitka ühe voorimehe ja käskis Blagušasse sõita. Tal polnud jäänud nüüd enam mingit kahtlust, et võllanalja idee kuulus salakavalale Maša Dolomanovale.

Ta sõitis Maša poole, et talle ette heita julma ja vististi mitte esimest hoopi, kui arvestada Mitka varasemaid kurvastusi, ja muuseas visata talle selle järel näkku mingi eriti halastamatu sõna... ent mida kaugemale ta sõitis, kõikudes saanis Moskva hangedel, seda selgemini ta mõistis, et ta ei lähe sõimama, vaid sõidab sinna äkitselt tekkinud vajadusest näha Maša kõhnunud, samuti unetut nägu — et kas ta nüüd, pärast s e d a on andestanud —, ja siis vajuda pooleks aastaks sügavasse unne.

«Aga muuseas, mis mul temast?» kuulis ta jalaste tüütus laulus pööretel. «Võõrast naisest, kes on Agei kätest läbi käinud. Ja kas oleks olnud praegusest magusam, kui sa tookord Rogovos oleksid trüginud Dolomanovi väimeheks? Juba ammu oleksid sa, Mitja, läbi ja läbi mäda perekonnaõnnest paksudel sulekottidel, Dolomanovi rasvasest supist. Oleksid käinud suurtel pühadel Demjatino kirikus kogu oma pesakonnaga ja läinud pärast jumalateenistust papp Maksimi juurde hane sööma ja kodust nalivkat jooma ning siis vajunud jälle üle pea Maša taltsutamatu armastuse leekidesse... Mida sa siis tahad sellest elust, jumaldatud Dmitri Jegorõtš?»

Vekšin kargas saanist maha ja pani voorimehe halvakspaneva pilgu all peotäie lund tulisele otsmikule ja tundis alles nüüd, kui kõvasti oli tuul temast karuga jändamise ajal läbi tõmmanud. Algas palaviku külmavärin ja kuklast kerkis ülespoole tuttav külmetuse raskus, süda peksis hooti nagu mürgitatud... Äkki mõtles Mitka ümber: et Mašale oma valu ilmaaegu mitte välja näidata, et ta enneaegu rõõmu ei tunneks, oleks mõistlikum otsekohe, enne kui Agei veel Ptšhovi poolt jõuab ära minna, tema enda käest järele pärida ja kõigepealt selgust nõutada, kuidas võis juhtuda nii hämmastav kokkusattumus, et Dmitri Vekšin sattus hiiglasuures

pealinnas s õ r a g a külla just oma kõige parema sõbra Artašezi juurde.

Ptšhovi ust jalaga lahti tõugates hakkas Mitka valjusti ja valusalt köhima.

XXIII

Nagu võiski arvata, polnud Ageid enam seal, ja Mitka ise unustas ka kohe oma kavatsuse. Ptšhov vaidles parajasti ägedalt Firsoviga: muide, äge oli peamiselt tema ise, sest jutt oli temale kõige tähtsamast asjast, teine aitas talle ainult kaasa, väljendades hüüatustega nõusolekut, rahulolu või kahtlust. Hoolimata ööajast täitis ta pliiats kribukirjaga järjekordset märkmiku lehekülge. Ja mitte see polnud imestamisväärt, et jutt hommikuni kestis, vaid see, et Ptšhov nii nõudliku partneri puhul nõnda kaua vastu pidas.

«Aitab juba, kirjamees! Blagušast on sulle veel vähe, nüüd oled Ptšhovi enda kallal!» heitis Vekšin nalja mõlemale ebameeldivalt; ikasukas seljas, istus ta ahju juurde, püüdes ruttu sooja saada. «Väljas on õudne pakane, viska veel mõni halg alla, elu meister!... Rääkisid vist Ageiga isu täis?... Kas oli ka sulle paslik kaup?»

«Teistega läbisegi käib küll...» ühmas Firsov, kartes kaotada poolelijäänud mõtte otsa käest; esimest korda häiris teda Vekšini juuresolek.

Vaidlus oli lootusetult katkenud, Firsov pani nördinult oma püünise kinni. Paigast liikumata uuris Ptšhov tulnukat morni pilguga.

«Olid vist kaua kuskil külas, Mitja?»

«Ah, oli üks tähtis nõupidamine...» lõi Mitka käega ja talle tuli kõva köhahoog peale.

«Tuigud, küllap nõupidamine oli koos viinavõtmisega. Ma nägin unes, et Mitja lasti maha, ole ettevaatlik: minu unenäod lähevad täide!... Näe, kuidas sa lõdised... tahad, ma teen rohtu? Võtab ära nagu peoga...»

«Köha keerab sisikonna seest välja,» kaebas Vekšin, surudes selga vastu jahtuvat ahju. «Sa vist teed oma rohtu leelise peal, isehakanud tohter!... Ei, see on mul suitsetamisest.»

Tal käisid külmavärinad, sõnad läksid märgatavalt sassi. Ta meenutas vilksamisi oma endist sõbrameest Artašezi, kes samuti armastas end koduste vahenditega ravida, kargas siis ilma nähtava seoseta üle Manja Vjugale, et seejärel pikalt ja laialt rääkida Dolomanovi joodikust vennast, keda kumbki tema vestluskaaslastest ei tundnud. Selle järgi, kuidas Ptšhov tema hüplevaisse mõtetesse tungis, teda kordagi katkestamata, ja ainult mühatas, vangutades ilmse osavõtlikkusega pead, — tabas Firsov lõpuks Ptšhovis selle peamise, mis tal puudus viimase silmanähtava portreelise sarnasuse saavutamiseks.

«Kogu maailm oli Ptšhovile siira ja harmoonilise mänguga teater, ja tema üksi vaatas võlutult oma töökojast nagu loožist tema ees toimuvat elu vaatemängu... Ta vaatas väsimatult ühe ja sama teema lõpmatut kordumist, petetud armastuste ja rahuldamata ihade põimumist, noorust tõusul ja langusel. Kõik oli talle seal eneseunustuseni huvitav nagu rändajale mererannal, kus lained tulevad ühtepuhku taevassinisest igavikust, tulevad, et tuua kaldale oma vahutorte, liigutada kiviklibu ja sulada ära poole ohke pealt...» Firsov kustutas vaimus maha kolm viimast mere kohta käivat rida, et säilitada kujundi ühtset, teatrilist faktuuri. «Oma eale vaatamata oli talle kõik nii huvitav, et ta ka kõige halvemat püüdis lõpuni vaadata.»

Äkki oli Ptšhov tüdinud Vekšiniga lõõpimise peale aja raiskamisest.

«Nojah, sa ütlesid mulle ennist, Fjodor Fjodorõtš,» jätkas ta Vekšini sissetungi tõttu katkenud vaidlust, «et elu vaenlased tallavat meid maha, kui progressiga sammu ei pea. Mina aga muudkui ootan, kunas need sinu inimesehakatused mässama hakkavad: ütlevad, et me ei taha enam seda järjest kitsamat ja kõvemat tsivilisatsiooni puuri endale ehitada. Sul on õigus, et teadus võimaldab meil kuristikku vaadata, aga ta ise võib meid sinna sisse visata... ja veel missugusesse kuristikku! Ma räägin sulle ühe mõistujutu, — sul on ka kasulik kuulata, Mitja!... Isa Agafodor, mu üksiklane, kelle juures ma noores põlves oma hinge päästsin, rääkis, kui ma poolsurnult maas lamasin ja tema mu sängi juures istus... Kui Aadamal ja Eeval see prohmakas selle

õunaga juhtus, siis roogiti nad luuaga paradiisiaiast välja. Istusid nad siis künkaservale okkaliste põõsaste juurde maha, värisesid kaelastikku koos, valasid kibedaid pisaraid, et esimest korda tuleb tühja kõhuga magama heita. Nad olid seal paradiisis ju nagu lapsed prii toidu peal. Nutsid siis ja tegid kumbki omamoodi teineteisele etteheiteid... Ja siis tuli nende juurde nende ärameelitaja, aga mitte enam ussinahas, vaid muidugi erariides. «Ärge muretsege, vaesekesed,» rääkis ta neile sedasi südamlikult, justkui laulis, «mis teil siis häda on? Usaldage mind, mul ju tilgub teid vaadates süda verd!» Nemad muudkui tema varrukast kinni: «Palume, tundke ikka meile kaasa, meid aeti korterist välja, kiskjad loomad möirgavad metsas, öö on tulemas... jube on olla maailmas alasti ja tühja kõhuga!» Tema neile vastu: «Ärge kurtke, kodanikud. Sinna aeda viib ka teine tee. Tõuske üles, aeg on raha, ma viin teid ise sinna!» Ja hakkaski viima...» Ptšhov silitas mõtlikult oma halli karva kasvanud põski. «Sellest ajast peale t e m a meid viibki. Alguses vedas jalgsi, aga kui ära väsima hakkasime, mõtles veduri välja ja pani meid raudratastele. Nüüd sõidutab meid aeruplaaniga, nii et kõrvus vilistab ja hing kinni jääb. Ees longib Aadam oma eidega, meie kõik, lugematud sugupõlved, tema järel nagu päris prügi... tuul rebib meilt tükikaupa nahka ära, aga ei meie saa enam millegagi oma janu kustutada. Ja pikk on see kõver tee, nagu välja tuleb, ikka veel ei paista tõotatud väravat.» Ta lõpetas kaastundeohkega, ja tema muinasjutu järgi võis aimata, mille peale tal koos Firsoviga pikk talveöö oli kulunud. «Nii on lood, kui asja uurima hakkad, Fjodor Fjodorõtš.»

«Ja õige!» segas Vekšin huupi vahele. «Aga kui nad sinna välja jõuavad, saavad ise kõikide asjade peremeheks. Inimene on nii suur sõna, Ptšhov, et ühtki sellest kõrgemat tiitlit maailmas ei ole. Teisiti ta ei saagi: ta püüab edasi ja ülespoole, ikka edasi ja ülespoole...»

«Just-just, ka selle kohta oli mu Agafodoril sõna ütelda,» võttis Ptšhov kohe jutuotsast kinni. «Mustal inglil paistis päevade alguses, kui ta pattu tegi, ka kogu aeg, et ta edasi ja ülespoole lendab, ise aga langes, pea ees, allapoole, Mitja.»

«Terava sõnaga oli see teie õpetaja... nagu ora!» ütles Firsov.

«Tõde torkab mõnikord surnuks, aga ülekohus paitab ja hellitab ja kiidab takka!» Nüüd tõusis Ptšhov püsti, riisus Firsovi konid laualt pihku ja viskas ahju. «Jätame jumalaga, kullakesed... ma pean varsti värkstoa lahti tegema.»

Jahtunud ahi ja kasvanud lambitahisüsi näitasid, et on aeg laiali minna. Ukse alt tuli külma, jäälilled olid aknal märgatavalt siniseks tõmbunud. Ettekäändel, et on vaja mõningaid Blaguša uudiseid arutada, viis Ptšhov Vekšini oma eesriide taha. Riidesse pannes ja mitu korda kätt lahtitulnud varrukavoodri vahele torgates tabas Firsov katkendeid nende sosinast, kusjuures esimene teist naljatoonil keelitas, teine aga terutas kangekaelselt, et ei, temal on vaja minna edasi ja ülespoole, edasi ja ülespoole.

«Sa võiksid minu juurde elama jääda,» kuulis Firsov muu hulgas, «nädala pärast teeksimegi ühe sõidu, käiksime ü h e vanamehe juures ära... ta on veel elus, elab salaja sügaval maa-aluses keldris, varjab ennast. Ta võtab sul valu südamelt ära, Mitja, nii et see on nagu peoga pühitud... muuseas, ta võõrutaks sind ka suitsetamisest!»

«Ei, ma ussitan sinu urkas ära, priimusemeister!» kaitses Vekšin end sõbralikul toonil. «Lase ikka Mitkal lõpuni põleda, lase teda veel volilt laiutada. Kust vanatoi võib teada, mis noore inimese südames on?»

Edasine pealtkuulamine läks Firsovile piinlikuks, — ta libistas end tasakesi välja, hüvasti jätmata. Muide, Mitka jõudis talle juba väravas järele, neil oli natuke maad ühist teed. Nad mõlemad tundsid endi vahel kujunenud peaaegu et veresidet ega vajanud seetõttu lahkumisel kohustuslike sõnade ütlemist. Blagušas jooksid juba ringi poisikesed, hommikulehtede pakid kaenlas, Mitka võttis ühe lehe, vaatas tükk aega ükskõiksel ilmel mingit sensatsiooni, mis oli just enne ilmumist veel ajalehte lipsanud. Nii siis juhtuski, et nad mõlemad jäid seisma, et suitsu tõmmata... Läks valgeks, oli pakane, ilus küünlapäeva hommik. Nagu oleks agul tahtnud kogu töönädala eest tagantjärele välja magada, oli ta end katnud pehme koheva lumevaibaga. Toredalt ehitud nagu lossid, sätendasid hurtsikud, vaevadest jändrikud puud õuedel ja õhkki nende kohal säras siniselt värjus ja punaselt päikesetõusu-härmatises. Mitmel häälel laulis lumi harvade möödaminejate jalgade all ja ümberringi polnud kuulda ainsatki ülearust heli nagu täiuslikus muusikas. Ja juba veeres taevasest hämust välja kuninglik vaskne kera... Blaguša hommik oli tõesti kirjeldamatult kaunis!

Põletavat veebruaripakast aplalt sisse hingates, peremehelikult Mitkat vaadates, kes asjalikult taskuist tikutoosi otsis, meenutas Firsov üht teist, halva ilma hommikut, kui ta oli teadmata millest pealetulnud inspiratsiooni ajel Blagušasse vantsinud. Siis koosnes kogu tulevane jutustus ainuüksi seletamatust helisevast ärevusest, nüüd aga — olgugi veel kirja panemata — oli ta juba ettekujutuses täiskirjutatud lehtedega mustandina selgelt olemas. Ja kirjamees arvas, et tema valdab ta ees seisva inimese saatust, tegelikult aga ei märganudki praegu Mitka meelt mustaks tegevaid asjaolusid.

Mina annan sulle elu, sinule, kes sa isegi oma langemises oled ülbe inimene, — mõtles Firsov, andes endale hüvitust möödunud öö kahekordse väsimuse eest, — sest mina tõin su pimedusest valge kätte, võttes endale osa karistusest sinu vigade eest. Sinus on kõik minu — veri ja mõtted, ja see kallis kasukas, mida minul iial ei saa olema, ja su silmakirjateenreid kohutav nägu, ja kõik sinu ümber — sealhulgas need taevassinises pakases liuglevad linnud, keda sa praegu vaatad, — see kõik on minust ja mina ise!

Isegi mitte see asjaolu, et tema loodud olend tol hetkel võrdlemisi hale välja nägi ja ajuti vaevalt jalul seisis, ei kurvastanud Firsovit, sest ka see langes laitmatult kokku esialgu veel kirjutamata teose plaaniga.

XXIV

Vekšinil algas kõrge palavik. Nüüd oleks olnud paras aeg kinni võtta jõuetu ja relvitu varas, kellel oli võibolla isegi rahaline süütõend põues, aga keegi ei pööra-

nud talle tähelepanu. Kõrvaltänavas klähvis üks koeraratt tema peale, kuid see haukumine ei kajastunud kuidagi Mitka tumenenud teadvuses. Kui ta leivapoest mööda läks, tuli talle ninna sooja isuäratavat lõhna ja ta jäi koguni seisma, kuid ei saanud ikkagi aru, et tal on nälg. Ta teadis eksimatult, et kui minna sellest väljakust mööda ning läbipääsetava õue kaudu paralleeltänavale, siis on ta paarisaja sammu järel otse uue suure, loendamatute korrustega maja ees, millel on talle praegu eriline külgetõmbejõud. Ta vantsis sinna vonklevat teed mööda, nii et ta vahel purjus inimese mulje jättis; tema õnnetäht hoidis teda õnnetuste eest. Punetama löönud silmadesse, mida lisaks veel hele lumi pimestas, ilmusid ühtelugu pisarad. Äkki viirastus talle, et tema kõrval kõnnib Manka Vjuga, ja ta ei püüdnud seda isegi pilguga kontrollida, nii veendunud oli ta Manka juuresolekus. Manka päris, õrritas, tegi etteheiteid, kord kaugenedes lõpmatusse, kord liginedes käegakatsutavasse lähedusse, — Mitka tõrjus teda tagasi, nii nagu oskas.

«Õrritad ja õrritad, aga milleks sul seda vaja? ... Sa oled ju nüüd minust e r a l d i. Seda teab isegi Tšikiljov, et ma v a r a s olen ... Juhtub, et komistad ja ei saa kuidagi tarviliku jälje peale! Luba kangelasel mitte kelkida oma kangelaslikkusega ... ja ma ei taha nagu Tšikiljov prao vahelt piiluda. Ära õrrita mind ... oh, kuidas mu pea valutab!»

Ta tahtis käskida, suruda Manka kätt, nii et valus hakkaks, keelata, kuid liigutus läks tühja, Maša kadus, ja tema asemel põikas sõiduteele muldvana eit, turukott käes, saatis Mitkat pilguga ja vangutas pead. Tabamatut põgenejat jälitades jooksis Mitka kõrge maja uksest sisse, läks riidevarnast mööda ja pidi toetuma nurgas kuulutusi täiskleebitud vitriinile, et kõikumise lakkamist ära oodata. Ta ei suutnud hiljem meenutada, kui kaua ta seal vestibüülis viibis, kuni haigushoog järele andis ja ta märkas trobikonda teda murelikult vaatavaid selle asutuse töötajaid, kus ta praegu asus. Siis, ikka sellelesamale võitmatule ihale alistudes hakkas ta astmeid mööda pikkamisi teisele korrusele minema, ja kuigi ta nüüd ei komistanudki, hoidusid vastutulejad teda nähes käsipuu äärde ja andsid talle teed. Siis tõmbas ta kõrge klaasukse käepidet enda poole ja vaatas pisut selginud teadvusega ringi.

Mitka alustas oma otsingut põrandalt, ja alles siis, kui ta oli veendunud, et vahekäikudes ega töötajate laudade all ei valendanud ainsatki prahikübet, tõstis pea. Tema ees oli umbes viisteist inimest, — talle viirastus, et neid on väga palju, et nad on millegipärast masendatud ja üksteise sarnased. Oli pühapäevane päev, nii et ainult erakorraline sündmus võis neid sel hommikul kokku tuua. Õnnetuse vaim lehvis asutuse kohal, ja kuigi kõik ühesugusel ilmel hoolega ja asjasse mittepuutuva näoga paberite kohale kummardusid, ei teinud keegi mitte midagi, ja nende erutatud sosin sulas kokku selliseks ühetooniliseks krabinaks, nagu oleks suur rahutu putukas end tikutoosis liigutanud. Ruumi kaugemas otsas oli näha teist tiibust, ja Mitka hakkas mööda kitsast laudadevahelist käiku selle poole minema, iga hetk paremalt ja vasakult vabandust paludes, sest et ta minnes kindluse mõttes kord ühele, kord teisele kummargil õlale toetus. Ta liikus sellise kindlusega, mis sundis arvama, et ta oli siin varem käinud, koguni hiljuti, vähem kui nädal aega tagasi, aga võib-olla eile unes. Alles päris lõpus küsis üks nutetud näoga näitsik kaunis arglikult, kuhu ta läheb, ja Mitka vastas, et direktori juurde, näidates sealjuures sildile, mille peal oli tema vana sõbra nimi ... Niipea, kui ta oli ukselingist kinni võtnud, põrkas ta ninapidi kokku kahe nahkkuues mehega, kel olid pingul rihmad ümber, kuid need mehed polnud selliseks jultumuseks ette valmistatud ega tundnud teda ära.

Artašez, seesama endine polgurakukese sekretär, kunagine imepikkade vurrude kandja ja sõbramees, istus suure kirjutuslaua taga, mille garnituuri rohmakus vastas tema kõrgele ametile; neli telefoni naaberlaual ootasid tema korraldusi.

Kõik oli siin väärikalt puhas, ja nagu Mitka uuesti veendus, ei vedelnud põrandal kuskil mingeid pabereid. Artašezi silmis süttis ärritus omavolilist sissetungijat nähes, kuid kustus kohe, niipea kui ta Vekšini ära tundis. Tõepoolest, ebatavalise välimusega külastaja visiidis oli varjul säärane erakorralisus, et Artašezi vestluskaaslane, nähtavasti äsja ülekuula-

tud oma asutuse töötaja, tõusis kohe püsti, et ära minna. Direktor vaikis mõne aja küsivalt, vaadates sisseastunut kissis silmil, heites pilgu kord talle näkku, kord katkisele kasukavarrukale.

«Tervist, pühamees . . .» ütles Mitka kähinal, võttes mütsi peast, ilma nende praeguses olukorras ebasobiliku kaelustamiseta, seda enam, et külaline mitmesugustel kaalutlustel ei lootnudki eriti rõõmsat vastuvõttu; ta seadis end tükk aega istuma nahktugitooli, mis oli pehme nagu püünis. «Vaata, vaata, nii et küllalt saab: elus veel, nagu sa oma silmaga näed . . . tulin vanale põrgulisele külla!»

Artašez ei ütelnud midagi, ainult imestas mornilt, nagu oleks surnut näinud. Praegustes tingimustes tundus Mitka väljailmumine Artašezile iseäranis tähtis sündmus olevat: liiga palju olid nad koos läbi elanud, liiga sageli oli üks ja sama šrapnell neid mõlemaid surmakülvava kämblaga katnud. Alguses takistas teda kõrvalise inimese juuresolek kohtumisrõõmu väljendamast, hetk hiljem tekkis piinlik ja kahtlustav tunne. Läks lahti vastastikuse küsiva vaikuse kahevõitlus, väga sarnane sellega, kuidas nad polgus kunagi heitlesid — pihk teise peos, küünarnukid toetatud laua servale; Artašez vandus varem alla. Ta hakkas võristama mingeid sellisel hetkel äärmiselt ebaolulisi sõnu, Mitka aga vahtis vahepeal ainiti tema valgeks läinud, hirmus tõtlikke käsi, ilusat lipsu, lühikeseks kärbitud vurre ja eriti midagi ärritavalt uut tema jaoks — lõuahabet.

«Missugused maailmatu uhked vuntsid sul olid, Artašez, ilmaaegu oled sa nad lühikeseks kärpinud, ja veel mingisuguse väljamaa põõsatutsu lõuale kasvatanud!» lõikas Mitka tema erutatud kiirkõne pooleks.

Artašez jäi uuesti vait, püüdes mõista Mitka ootamatu manöövri põhjust, sest iga nende sõna taga oli varjul vihje toimunud muutustele.

«Eh-ei, asi ei seisa põõsatutsus, vaid hinges ja puhtas südametunnistuses, Mitri . . . aga see pole tähtis. Kus sa siis nüüd ka oled enese sisse seadnud? Hulk aastaid on mööda läinud . . .»

«Ikka endist viisi töötan kooperatsioonis . . .» mõtles Mitka tigedas ja tulises hoos välja; ta köhatas ühtepuhku, et häälele kaotsiläinud kõlavust tagasi saada.

«Enamasti sõidan või jooksen ringi . . . tülikas ta on, aga lootust ega julgust ei kaota. Näe, hääl läks eile rongi peal ära: vagun laskis tuult läbi. Mina oma elu üle ei nurise, hästi huvitav on seda tööd teha, inimestes teadlikkust äratada: olen üleni selle sees!» Juttu ajades mõtles ta välja arvusid, peaasjalikult protsentides, mis asja suurepäraselt segaseks ajasid, ja esitas ajalehtedest pähekulunud tsitaate. «Oota, küll ma veel jõuan sulle järele . . .»

«Mul on väga hea meel, et sul asjad korda on saanud,» ütles Artašez lõpuni kuulamata ja otsis ise silmadega midagi laualt. «Mina olin alati sinu peale kindel!»

«Merssii, vennas, merssii,» tänas Vekšin samas toonis. «Muuseas, kes sul siin tolknes?»

«Ah soo, see on mu konsultant. Meil on suur ehitustöö plaanis, mina aga taipan sellest esialgu kaunis vähe . . .»

«Vineerist ehitus või?» pilgutas Mitka silma, narrides endist sõbrameest. «Hea küll, ära pahanda, oleme ju omad mehed . . . Ei, ma ei räägi sellest, vaid nendest musta kuuega meestest, kes enne teda sinu juures käisid.»

«Ah sa räägid s e l l e s t?» Direktor tõstis külalise poole tähelepaneliku pilgu, imestades tema avaliku uudishimu üle. «Kas sa, vennas, pole kuulnud, et meil täna öösel kakskümmend tuhat ära tõsteti?»

«Oi-oi! . . . Aga kuidas nii, kakskümmend?» ehmatas Mitka tõsiselt. «Ainult kuus oligi . . . nagu räägitakse.»

«Kas tõesti kuus . . . mul läheb kõik segi,» parandas Artašez igasuguse imestuseta. «Mul oli meelest läinud, et me tegime sel päeval suuri väljamakse . . . Noh, kaks meest käisid, kriminaaljälitusest . . . Sa peaksid end ravima, Mitri, muidu jääd häälest päris ilma. Kas sa Bahtinit meie sanitaarväeosast mäletad? See jättis õigel ajal tohterdamata, ja kähiseb siiamaani . . .» Sellise päeva kohta pööras ta endise sõbra tervisele natuke liiga suurt tähelepanu.

«Sa ju vist ise mängisid ta hipodroomil maha . . . mis?» naljatas Mitka, tahtes kangesti Artašezi vihale ajada. «Ega ma ära ei kaeba, tunnista üles!»

«Millest sa räägid?» kortsutas Artašez kulmu ja surus jälle ärrituspuhangu maha.

«Eks ikka rahast. Mõned lähevad hobustega hasarti, teistel on armastus või kaardid pähe hakanud. Noh, ma teen nalja, ma juba lugesin lehest, mis õnnetus sul juhtus!» Kuna teade öisest sündmusest oli hommikusse lehte jõudnud, pidi see kohe sissemurdmise järel avastatama, mille tõttu Mitka tahtiski selgust saada, kas pole tegu viimati ülesandmisega, mis imekombel hilines, kuid oli nii kiire avastamise põhjuseks.

«Suured rahad...» jätkas ta kaastundlikul toonil, «ja mis kõige hullem — lähevad joomiseks või litakatele hilpude ostmiseks. Meil Vetlugas tõsteti kassast ka kaksteist tuhat ära... mul on meeles, et needsamad kaks tulid uurima. Asjalikud mehed, iseäranis see vanem: küll nad üles leiavad! Sa küsi neilt meil kooperatiivis, Punases Külvajas juhtunud loo kohta.» Mitka tegi ootamatult katset tõusta, kuid võlutool ei lasknud teda lihtsalt lahti. «Kas see on udusulgedega polsterdatud?... Nii pehme, et imeb sisse! Meie seal provintsis istume ikka veel taburettide peal...»

«Jah, osav ja nähtavasti kiire töö... peaasi, mitte mingisugust süütõendit!» venitas direktor loiult, nähtavasti oma sellekohaste mõtetega ametis. «Ainult vaata, missugune märkimisväärt asjaolu! Päris oma laua ligidalt leidsin selle asjanduse...» Ta tegi paberi lahti, mis laual vedeles, ja näitas odavat helesinise kiviga hõbesõrmust. «Kujuta ette, see oli päris nähtaval põranda peal maas... Kõige huvitavam on see, et ma olen seda varem kuskil näinud. Oota, kas see polnud mitte rindel Kaasani all?»

«Vanaks jääd, Artašez, mälu on vilets: minu käes sa seda ju nägidki!... Anna siia!» ütles Mitka mingis jampslikus innus ja lõpmata jultunult, võttis asjakese tema sõrmede vahelt, hõõrus vastu varrukat ja pistis pikkamööda tasku. «Nii on parem, paber jäta endale... Vähe veel, et sa seda minu käes nägid, sa hoidsid seda ise käes, kui ma sulle Maša Dolomanovast rääkisin. Noh, oled kõik unustanud?... Sa oled tõepoolest vanaks jäänud, Artašez.»

«Kas sa oled kindel, et see sinu oma on, Mitri?» tegi direktor näo, nagu ajaks ta vastu, kuid samal ajal helises segavalt telefon. «Mis kuradi sünnitusmaja? Siin on surnukamber!» Selle järgi, et ta toru südametäiega

hargile viskas, võis järeldada, et ta on sisimas erutatud. «Sõrmus leiti ju rahakapi kõrvalt maast. Nähtavasti oli sissemurdja selle sinna pillanud...»

Mitka ajas huuled umbusklikult torru.

«Aga enne ütlesid, et leidsid oma laua juurest!»

«Kas tõesti? Ma siis eksisin,» sõnas Artašez niisama ilmetult.

«Miks sa siis seda süütõendit agentide kätte ei andnud?... Või teadsid sa, et see minu oma on?»

Direktor vaatas oma külalist üksisilmi ja range pilguga.

«Muidugi, Mitri, ma pean sind kallimaks kui varastatud summat... õieti pean kalliks su tulevikku! Aga... kas sa tõesti oled võimeline arvama, et ma isegi sinu pärast oleksin valmis ametialast kuritegu toime panema?» põikles Artašez seletusest kõrvale, paigutades laual asju ühest kohast teise, ja äkki silmitses tähelepanelikult Mitka käsi. «Ma arvan nii, et sõrmusega on juhtunud imelik kokkusattumus, mida sa mulle muidugi seletad, eks?»

«Hea meelega...» ütles Mitka ruttu. «Umbes kaks kuud tagasi varastati mul rongis see sõrmus koos rahakotiga ära... nähtavasti käisid needsamad eile öösel sinu juures... teisiti ei saa olla!»

«Näed sa, tuleb korralikumalt varjule panna, kui rongiga sõidad...» ütles Artašez tõsiselt. «Aga kõige huvitavam on see, tead, et pool varastatud rahast oli maha jäetud... kopika pealt pool!»

«Kaotas vist ära... küll ta nüüd kahetseb!»

«Ei, ma arvan, et lugu oli teisiti, Mitri. Tõenäolisem on, et vargale tuli peale äkiline... ma ei ütleks, et kahetsus, sest siis oleks tal jätkunud julgust ka üles tunnistada! Nähtavasti väike valgusesähvatus... Need kaks räägivad, et kriminalistide praktikas niisugust asja ei juhtu, aga mina arvan, et tõelise inimesega võib kõik juhtuda... mis sina arvad?»

«Juhtub, see on õige...» kinnitas Mitka nagu nõiutult. «Aga mis järelduse sellest teha võib?»

«Oh, mina teen palju järeldusi,» venitas Artašez tähtsalt. «Kõigepealt... kuna ühekorraga tervele roodule valgus peale ei tule, siis võis mahavisatud summa suuruse järgi otsustades seda teha ainult kamba ninamees,

kes saab lõviosa saagist . . . teisiti ei saa olla! Ta poleks seda võib-olla teinud, sest see on riskantne, aga tal oli füüsiliselt võimatu kogu seda raha ära viia. Kartis, et ta kaotab enese vastu lugupidamise! Just see annab mulle lootust, et tal hingepõhjas, küll juba päris ära kärvamas, siiski veel liigutab ennast seesama . . . noh, endine sõduri eneseväärikuse ussikene.»

«Sa oled ju päris ilmatark, Artašez,» naeris Mitka kohmetult, «sind peaks uurijaks panema! Noh, lase edasi: mis siis seda jõletist sundis nii ausa teoga hakkama saama?»

«Siin võib tohutul hulgal oletusi teha . . . näiteks on ta võib-olla armeenlane nagu minagi, ja kui ta üksiti minu lauasahtlis tuhnis, leidis muu hulgas selle pildi, kus ma naisega koos üles võetud olen. Noh, häbenes o m a inimest riisuda. Järelikult pole tal veel ükskõik, kuhu ta käe pistab . . . eks ole? Järelikult ta ei teadnud, kuhu ta oli tulnud. Rahvas ütleb õieti, et pole halba ilma heata . . . eks ole tõsi, Mitri?»

Mõlemad vaikisid, kogudes argumente kahevõitluse jätkamiseks. Justkui oma endise seltsimehe kannatust proovile pannes hakkas Mitka suitsetama. Jälle lähenes kuum mõttesegadus. Äkki kallutas Mitka end augele Artašezi poole.

«Aga miks see asjaolu lehte ei sattunud? . . . kõigest muust on räägitud, aga et osa raha tagasi saadi, sellest pole sõnagi!»

«Tead sa, selle nõksu mõtlesin mina välja . . .» naeris Artašez nukralt, «katseks! Lootuses, et kui varas loeb, läheb ta rahutuks: viimati on mõni teine selle raha omastanud, näiteks mina ise . . . ja ilmub tingimata välja, et ise kontrollida, ja meie nabime ta kinni!»

«Kaval nõks! Selgub, et ma tulin sulle valel ajal külla . . . Hea, et sa mind veel usud!» naljatas Mitka virila näoga. «Näe, lähed sõbra juurde teed jooma, ja sind krabatakse kinni: sa oled kroonu rahakapi ära lõhkunud!»

«Noh, kes siis julgeb meie Mitri kohta niisugust asja mõelda!» ütles Artašez täiesti jahedalt. Tema jutu katkestas telefonihelin ja ta võttis toru. «Jah, Katjuša, umbes kahekümne minuti pärast tulen, me juba lõpe-

tame . . . ehk ikka ei kõrbe liiga ära! Ei, miilitsast käisid juba, nüüd istub siin üks seltsimees. Kuidas ütelda . . . mäletad, ma rääkisin sulle öösel enne Lukojanovka operatsiooni? Seesama . . . hea küll, ütlen edasi. Mu naine saadab sulle tervisi, Mitri, ükskord jõudeajal rääkisin talle sinu seiklustest: ta teab k õ i k. Kahjuks on täna ebasobiv päev, aga ta loodab sinuga tutvuda soodsamas olukorras . . .»

Mitkale oli kasulikum mitte tungida endise sõbramehe libedaleviivasse ja sisurikkasse juttu; ta haaras kinni päästvast sõnast.

«Jah, see öö seal Lukojanovkas . . .» hakkas ta äkki kõvasti jõudu pingutades rääkima, «mulle jääb see öö surmatunnini meelde. Sa tulid ringkäigult tagasi ja vajusid kõigi riietega asemele, olid väsinud . . . Aga niipea kui Petro hakkas mandoliinil «Jablotškot» tinistama, kargasid sa krauhti püsti . . . burka seljas, hoog sees. Endal silmad jõllis, ja läks lahti! Pärast istusime voodiserval, ja mina õrritasin sind, vooruslikku meest, selle sõrmusega: sul siis veel polnud seda praegust . . . jumalannat. Aga kas tead, mis mul selles sõrmuses on? Kudjoma, minu süda . . . Ja kõik on kokku varisenud, Artašez. Mitte midagi pole jäänud, ainult seinal mängivad endise tule varjud . . .»

Üle poole seina ulatuvast ja õlgade kohalt algavast aknast tungis sisse roosakas, lume tõttu hästi hele keskpäevane valgus. Artašez ei kuulanud kuigi hoolega külalist, kuid uuris seda valgust kasutades verssokhaaval tema nägu, riietust, eriti käsi, nagu oleksid need öösel toimepandud kuriteo peamised süütõendid. Artašezi uudishimu õigesti tõlgendades oli Mitka valmis kas või tüliks, et oma segadussesattumist varjata.

«Sa ajad tühja loba, Mitri! Meil ei vea jutuajamisega: mineval korral, s i i s, vedelesid sa purjus maas, nüüd oled päris haige . . . Me pole üle mäeharja saanud, alles hakkame üles minema. Nagu laulus öeldakse, lähme õnnele järele mööda kotkaradu!»

«Pole üle saanud, ütled sa?» naeris Mitka väljakutsuvalt. «Kui nii, eks laula siis meie «Jablotškot», noh! . . . Kas sa pole hääles või? Ei, sul on nüüd piinlik, sinust on saanud p u h a s inimene! Seevastu mina sinu asemel . . .»

Artašez peatas tulema hakkava kõnevoolu tõstetud peoga:

«Oota! . . . Ma kordan, sa oled päris haige, Mitri, aga mitte nii haige, et peaksid kõrtsi ja riigiasutust segamini ajama. Kas sa nägid mu laual šašlõkki ja joogipoolist? Sinus karjub valu, aga hea valu . . . Ja küllap see teistsuguses olukorras oleks tähendanud, et inimeses pole surnud kõige tähtsam, tema isiksuse peamine närv. See sinu jultumus on ainult mask, tegelikult taipad sa niisama hästi kui mina, mis sinu ümber sünnib. Mulle on igaveseks meelde jäänud sinu enda sõnad ühel miitingul, et me avastasime seitsmeteistkümnendal aastal ennetähtaegselt uue, sotsialistliku ajastu. Kogu aeg ei saa mõõgaga vehkida, Mitri: kui perekond nii tihedalt koos on, võib oma inimesi riivata. On aeg kavatsetud hoonet püstitada . . . ja eks me väikselt kiirustamegi elektrimusklite kasvatamisega, sest elu on meil käes üsna lühikest aega justkui supp rindel . . . saad kuidagi paar suutäit keelt põletades neelata. kui sul juba katelok käest lüüakse . . . Sellepärast mul ongi nii kahju varastatud rahast, sellest poolest, et see on eriline, meie, vaeste raha, mis on meile mõlemale püha . . . kuigi see muidugi meie ühisesse kassasse veel tagasi tuleb, koguni protsentidega. Muidu ei tasu ju eladagi, eks ole?» Direktor Artašez vaatas kella, kortsutas kulmu ja tõusis otsustavalt püsti. «Noh, ravi ennast, hoia oma tervist, Mitri. Ma soovitan — mine sauna ja vihtle. Siis maga kogu haigus endast välja . . . Vahepeal võib ju juuagi, aga tugevale mehele pole seda tingimata vaja. Siis, kui terveks oled saanud, tule külla, ma teen su oma naisega tuttavaks! . . . Aga praegu vabanda, tegemist on hirmus palju, naisel on kotletid juba kõrbema läinud, ja see pole ka kellegi kord. Noh, mine nüüd!»

Artašezi viimased sõnad kõlasid seda avameelsemalt, et ta endisele sõbramehele kätt ei ulatanud (see oli vist hajameelsusest), vaid võttis tal õlgade ümbert kinni ja saatis ta ukseni, kusjuures Mitka vastu ei pannud. Lahkudes vaatas Artašez nagu kogemata äraminejale näkku.

«Ega sa ometi ei nuta, Mitri?» küsis ta lihtsalt. «Nii kena mees, tore kasukas seljas, ilus habe põskedel, ja äkki nutab. No küll on häbiasi . . .»

Mitka ajas end sirgu, raputas õlalt käe maha ja vaatas Artašezile tigedalt näkku:

«Räägitakse, et karudki mõnikord nutavad . . .» nähvas ta trotslikult, kahemõtteliselt; on teadmata, kas ta mõtles Artašezi lahtimurtud laegast või metsloomа võimet vapustuse korral pisaraid valada.

Silmad olid tal tõepoolest vees, külmetuse palavik lõi jälle pähe. Ta hakkas ringi vaatamata minema ja vastutulijad taganesid tema eest jälle kahele poole nagu vesi. Selles majas viibitud poole tunni kestel oli ta nägu tundmatuseni ära vajunud . . . Tee peal tuli talle meelde, kui kaua oli ta koos Štšekutiniga signaalkella otsinud, ja kurjategija võitmatu vajadus sundis teda vaatama klaasist laekurikabiini. Ajalehtedega kaetud lõhutud kapi kõrval oli lauale samuti ajaleht laotatud ja seal einetas vanapoolne militsionäär . . . Pool minutit vaatas Mitka läbi klaasi tema sõrmi, mis keedetud muna koorisid, siis matsutas ta suud, läks edasi ja vangutas masendatult pead.

. . . Pärast seda heitis ta kodus riidest lahti võtmata voodisse ja veetis palavikuunes mitu tundi, ajades seosetut juttu Firsovi ja Artašeziga, mõlemaga korraga. Teda äratas janu ja hingeline rahutus; et neid vaigistada, läks ta otseteed üsna ligidal olevasse salajasse paika, kus võis ilma kartmata anduda igasugusele kirele ja puhkusele ning unustada kõik maailmas. Peale selle elas temas alateadlik lootus kohata seal Ageid, kuid mitte selleks, et talle etteheiteid teha või julma teo pärast arveid õiendada, vaid ta tahtis näha Mašat: mismoodi ta nüüd välja näeb, kas ta on rahul.

XXV

Kõige vähem läbitöötatud tegevusjooneks Firsovi jutustuses oli Mitka ja Vjuga suhete lugu. Pärast nende ilmselt vankumatu ja äkki katkenud sõpruse üksikasjalist ja võrdlemisi värvikat kirjeldamist esines seal ainult pealiskaudseid oletusi lahkumineku põhjustest ja sellele järgnenud tervest sarjast Vjuga kord edutuist, kord peaaegu kordaläinud katsetest Mitkale tema mingi koleda süüteo eest kätte maksta. Tuleb arvata, et auto-

rile jäi nende komistuskivi tundmatuks, ja muide, ette rutates, on see tähelepanuväärne juba üksi selle poolest, et Mitka süüdistamiseks polnud mingit juriidilist alust; teiste sõnadega: noore Nõukogude vabariigi seaduste järgi karistatavate kuritööde nimestikus niisuguseid süütegusid ei olnud.

Ainuüksi sellepärast juhtuski jutustuses lubamatu kronoloogiline segadus kas või selle sõrmusega, mille Mitka kaotas sissemurtud kapi juures mõni päev peale seda, kui ta oli selle pärast pikki aastaid kestnud lahusolekut ise Vjugale üle andnud! Tegelikult etendas see asjake, mis oli Firsovile kõigest väike lüüriline detail, palju suuremat osa ja oli omal ajal Mitkale Maša teostunud kättemaksu ähvardavaks märgiks. Niiviisi oli see riskantne (sest peaaegu sealsamas viibis äge, kõigeks valmis armukade mees) Vjuga ja Mitka vahekorra selgitamise stseen otsast lõpuni Firsovi väljamõeldis ja türkiissõrmuse tegelik üleandmine leidis aset hiljem, just sellel saatuslikul õhtul, kui tema jutustuse asjasthuvitatud tegelased kohtusid Artemi Korõnetsi salakõrtsis.

Kirjamees sattus sinna pärast loomulikke kõhklusi, kui professionaalne teadmishimu oli lõpuks muudest kõrvalistest kaalutlustest võitu saanud. Üldse põlgas ta kirjanduslikke saksu, kes pigem mõistlikust meelest kui põlastusest hoidusid, nagu ta parajal juhul väljendus, pistmast kätt küünarnukini ja veelgi sügavamale käärimistõrde, kus see päris elupiiritus valmib... Päeval pärast kohtumist Ptšhovi juures leidis Firsov hetkeks aega minna Agei Stoljarovi poole koju, millele ta muide oligi tänu võlgu selle eest, et ta Manka Vjugaga isiklikult tuttavaks sai. Ja järelikult oli Agei iha Firsovi kirjatöödes jäädvustuda nii suur, et ta oli viivitamatult nõus oma biograafi varaste punkrisse kaasa võtma, kui Firsov oli vaevalt jõudnud iitsatada, et tal on kategooriliselt vaja allilma põhjaplanktonit uurida. Mainitud urkasse minekuni jäänud kahe tunni jooksul kombineeris Firsov endale kaitse-eesmärgil täiesti uskumatu välimuse. Paksud sinelikalevist püksid olid tal topitud vanadesse kitsenahast saabastesse, pintsaku alla pani ta peadpööritava väljaõmblusega f a n t a a s i a, sügispalitu asemel tõmbas selga haisva lambanahkse poolkasuka ja

samasuguse mütsilätu pähe. Ühesõnaga, kui nad kokkulepitud tänavaristil kohtusid, tundis Agei ta ära ainult prillide ja röövli moodi sassis habeme järgi.

«Kuradi tore, sa mu meie!» vaimustus Agei teda igast küljest vaadates. «Ainult veel kasteet puudub pihust...»

Nad võtsid voorimehe; saanipukis istus kuivetanud taat, otsekui vanalt ikoonilt alla astunud, kes sõidu ajal kõigi veel allesjäänud Moskva kirikute juures risti ette lõi ja kaebas raskete aegade, maksude ja kaerte kalliduse ning kõigi tema ameti klassikaliste hädade üle. Tee oli pikk, peaaegu ühest linnaservast teise, sõideti läbi võrdlemisi rahvarohkete tänavate, ja sõitjad ei vahetanud omavahel poolt sõnagi. Alles üle suure väljaku sõites müksas Agei oma kõrvalistujat vastu külge.

«Tead, kes veel s e a l on?» sosistas ta kelmilt ja üleolevalt Firsovile kõrva.

«Kes siis?» võpatas Firsov vastiku kaasosalisetundega.

«Mu papi sõitis siia... Ma avaldan sulle saladuse: sa oled nüüd omainimene, sulle võib. Tead, ma kirjutasin talle kirjas, et ma olen ennast parandanud, teenin tähtsal kohal... asjaajajana!» kudrutas Agei mõnitaval sosinal, millest Firsovil süda pööritama hakkas. «Ma kirjutasin: «Sõitke siia, papa, vaatama, kuidas lihase lapse käsi käib. Eks lepime siis ära ka...» Käbi ei kuku kännust kaugele! Ma ju ikka selle vanatoi poeg, ja isaga ei kõlba tülis olla... eks ole?»

Firsov ei teadnud, kuidas käituda: Agei häälest kostev tige igatsus köitis tema tähelepanu ja hirmutas ühtlasi. Kättemaks, mõtles ta saanis kõikudes, — aga võibolla ka hukkumiseelne vajadus leppida? «Novembrikuu taevas ei oska ära arvata, kustpoolt päike paistab,» — meenus talle kolmanda peatüki algus, mida ta siis parajasti kirjutas.

Pilveräbalate vahele surutud pisut kahanema hakanud kuu kerkis öiste tänavate kohale. Tema rohekas valguses mustendasid aredalt korstnad ja nende kohal hõljuvad pooleldi viirastuslikud suitsud. Alles varajane õhtu paistis siin agulis nagu südaöö. Külmetas jälle ja katuste kohal kerkivate suitsude rohkuse põhjal oli näha, et linnaelanikud polnud halgude ahjupanemisel kitsid. Enamjaolt puust, üsna harva kahekorruselised, ööaegu kõigis aknais tuled juba kustunud,

põgenesid läbikülmunud majauberikud sakilise reana ähmasesse kaugusesse; kõigele lisaks lõpetas selle aguliuulitsa kahtlane jäärak. Sedamööda, kuidas sihtkohale läheneti, valdas Firsovit järjest tugevamalt ärev eelaimus; selle paikkonna viimasest laternast mööda sõites vaatas ta otsekui kogemata Ageile näkku ja oli hämmastunud selle leebest leplikkusest. Agei silmadest paistis talle vastu imelik sära, nagu oleks too teadnud, kuhu teda väeti voorimehekronu lõppkokkuvõttes viib.

«Ütle, Fjodor Fjodorõtš, kas see on tõsi, et prantslased kärnkonni neelavad?» küsis Agei äkki vastakalt Firsovi meeleolule.

«Noh, õieti öelda mitte just kärnkonni ... ja ka mitte sugugi tervelt!» vastas ta õpetlikul toonil, ise kaunis vähesel määral pühendatud välismaise köögi saladustesse. «Kuulu järgi praevad nad ainult koibi ja söövad vürtsitatud soustiga ... Aga miks see teid huvitab?»

«Sellepärast, et see on ka r o o s t e ... muidugi, kui meie poolelt vaadata!» katkestas Ageika Firsovit ja andis talle aega imestada, millisel määral võivad kahe külg külje kõrval istuva inimese mõtted omavahel erineda. «Ptšhov tegi mulle kunagi selgeks, misuke viimane patune mina olen, aina soovitas mul justkui kohtu ette või ennast näitama minna ... ühe teab kas nõia või üksiklase juurde. Ta ütles mulle: «Igal metallil on oma rooste. Vasel on roheline, raual sellevastu punane, alumiiniumil koguni valge.» — «Aga missugune minul on?» küsisin ma. — «Sinul on must.» See pole ju õige, Fjodor Fjodorõtš, minu rooste on teistmoodi ...»

«Sedasi see asi on ... õhk sööb rauda, aeg inimesi!» pöördus nende poole igavlev voorimees, ilma et ta oleks õieti sõitjate juttu kuulnud, kuid nood ei vastanud, ja ta jäi vait, ilma et oleks solvunud, ainult hakkas hoolikamalt oma setukat rooskama.

Pika nimetu põiktänava lõpus saanist maha minnes äratas Agei ühe temale pealtnäha sugugi mitte omase teoga teistkordselt oma kaaslases terve karja ärevaid eelaimusi.

«Kuule, vana,» ütles ta voorimehele sõiduraha tasudes. «Võta see viieline ka veel, osta talle kaeru ... oma hobusele kaeru, saad aru? Ja ära peta, muidu ...» ja jättis edasi ütlemata, suutes end õigel ajal tagasi hoida.

«Osta, ja las ta sööb kõhu täis, said aru? Vaata nüüd mulle silma ... noh, ja jumalaga, sõida siit minema, sõida kus kurat, sõida!» käratas ta ja liigutas õlga; Agei tuju tõelist põhjust jõudis Firsov oma häiritud hingega taibata samal pikal talveõhtul.

Ülejäänud veerand versta läksid nad jala.

... Pimedasse hoovi sõitis veevedaja; Agei käskis otse vaadi järel väravast sisse minna, möödudes lumme tuisanud jalgväravast. Õuel oli hangede vahel puude taga kaks armetut maja; ainult ühest aknast hangeserva kõrguselt paistis värviline õlilambi tuli; ümberringi olid puukuurid, mille otstarvet Firsov alles hiljem taipas; kaks hüplevat varju, kaks ketikoera teatasid võõraste tulekust valju kähiseva haukumisega. Siis ilmus trepile unise näoga noorepoolne naisterahvas, rätt ümber, selle alt paistmas rinnale vajunud särk. Ta ootas, kuni õue lage pimedus oli veevedaja neelanud, ja vahetas seejärel Ageiga kümmekond peaaegu arusaamatut sõna. Siis sirutas ta räti alt kuupaistese öö hämaruses väga valgena tunduva, küünarnukini palja käe välja ja laskis Agei sisse, esialgu tema üksinda. Firsov istus trepile ja kuulas ämbrite kolinat, kuhugi valatava vee solisemist, lärasõitvate jalaste kriginat ja seejärel vaikust, täis uneuima. Miski ei seganud teda jälgimast peenikest mõttejuga, — see oligi tema töö.

Agei tuli talle järele umbes kümne minuti pärast.

«Sul veab, Fjodor Fjodorõtš,» sosistas ta meelitlevalt teda sisse kutsudes, «me oleme sattunud suure pummelungi peale. Ja sinu Mitka on ka isiklikult kohal ... Kui ma ennast pidada ei suuda, küll ta siis täna minu käest saab!» tõotas ta poolihääli, komistas esikus kortsuläinud põrandariide otsa ning vandus haledalt ja ropult.

Firsovi imestuseks tuli neil läbida veel teine, sisemine, lumine väiksem õu, seevastu aga ootas neid külalislahkelt poolavatud uks, kust tuli aurupilvi; vildiräbalad raamistasid kuskile sisemusse nurga taha paigutatud valgust. Uus väärika hoiakuga ja meheliku näoga naine, tume rätik kulmudeni tõmmatud nagu nunnal, käskis neil saapad lumest puhtaks rookida. Külalised läbisid korraliku, väikekodanlikult sisustatud korteri ja siis ... Erutuse tõttu taastas Firsov järgmisel päeval pigem aimamisi kui mälu järgi Artemi salakõrtsi esiku;

isegi näod ja sündmused paistsid talle moonutatult, nagu läbi rohelise pudeliklaasi. Talle meenus ainult see, et kitsa koridori lõpus kostis odava ukse-eesriide tagant häälte tormikohinat ja mingit peatumatu liikumise heli.

Siin asus Artemi Korõnetsi salakõrts, varjuline joomakoht, kus lõdvestuti igapäevase riisiko ohtudest. Paraja auru all, eelmisel päeval hangitud raha maha prassides koostati uusi plaane maailma ja selle elanike ründamiseks. Siin võis oma saaki ka maha mängida, kus juures Artemi võttis õiglase protsendi — veerandi partii pealt. Siia lasti ainult põhjakihi aristokraate, noortest üksnes neid, kes juba alaealisena olid saanud vargaameti pitseri. Artemi ise, varaste isa, keda kutsuti Korõnetsiks seetõttu, et ta oli omal ajal toime pannud legendaarse Sahhalinilt põgenemise Korõni väina kaudu, võttis oma asutuse lävel isiklikult külalisi vastu. Ta oli pikk vintske vanamees, seljas lumivalge särk pükste peal ja vest. Tema pisikesi vilavaid silmi lahutas pikk, õhuke ja terav nina, mis koos habemega andis tema näole peaaegu väljakannatamatu pilguteravuse ja koguni nagu jumalasalgaja ilme. Tema silmad haarasid otsekohe Firsovist kinni ja püüdsid tabada tema kahjulikku või kasulikku olemust.

«Palume lahkesti . . .» ütles ta väärikalt, kui oli Agei seletused ära kuulanud. «Meie ei aja tagasi ühtegi külalist, kes sõbra kombel meile tuleb, ja jutukirjutajaga on seda meeldivam tuttavaks saada. Oleks juba ammu aeg meie elamist üleüldiseks huvituseks kirjeldada. Maksimka ise kirjutas meist, aga see oli juba ammu . . . Meie juures pummeldab täna parajasti Oska!»

Päratu kämblaga silus ta oma pikka eremiidihabet, millest miskipärast kampri lõhna tuli, siis juukseid, mis olid kausi järgi pügatud nagu kutsaril; vististi seetõttu, et neid oli tsaariaegsel sunnitööl korduvalt maha pöetud, olid nad siiamaani tihedad ja tõrvmustad. Need jätsidki jubeda ja vastuolulise valskuse mulje ning oleksid vististi andnud talle vagamehe ilme, kui nad poleks olnud nii põrgulikult mustlase moodi sinakasmustad, peaaegu ebausutavad tema põrandaaluse elu tõttu pisut halli näo kõrval, mis oli risti ja põiki kas haavaarmidest või kurdudest läbi küntud . . . Aidates Firsovil kasukat seljast võtta ja seda kirstule panna, kuna nagid

olid lootusetult riideid täis kuhjatud, kobas Korõnets avalikult Firsovi taskuid, veendumaks, et vähetuntud isik on kahjutu.

«Palun lahkesti, kullakesed, olge nagu omas kodus, kosutage ennast,» rääkis Artemi väärikalt, lükates harjunud liigutusega kõrvale puuvillase tupsudega ukse-eesriide. «Meie juures võite te alati väga rahule jääda . . . toidu ja igasugu muu asjaga!»

«Tunni aja pärast tuleb Vjuga koos minu papaga . . . lase siis ilusti sisse!» käsutas Agei.

«Kõik saab kõikse paremini tehtud. Ärge trepiastmete peal komistage . . .»

Mõned kulunud astmed nikerdatud viltuvajunud käsipuudega viisid täiesti ilma akendeta ja ülearu kuumaksköetud ruumi; palavusest hoolimata oli tunda kopituselõhnalist mullarõskust. Esmakordselt sai Firsov vahetust lähedusest vaadelda kujutamiseks valitud keskkonda. Uustulnuka äreva ootuse vastaselt polnud siin mingit erakorraliselt vägevat joomist ega liiderdamist, siin lihtsalt lõbutsesid oma maitse kohaselt natuke vintis käsitöölise välimusega inimesed. Mõned käratsevad noormehed pildusid õhku näotut sisselangenud rinnaga isikut, nii et selle triibulised püksid üles kerkisid ja raputamisest päris paigalt nihkunud lips tal lehvina õlal laperdas nagu kirju linnuke. Väga madala lae tõttu oleks peokangelane võinud kergesti viga saada, aga ta ei pannud vastu, hoidis ainult käsi pealael koos ja pomises midagi naljakat, kangesti meelitatud seltsimehelikust poolehoiust.

«Miks nad temaga sedasi?» pöördus Firsov oma saatja poole.

«Näed sa, nad on temaga rahul!» seletas Agei muiates. «See on Oska Kurikuulus ise, oled kuulnud? Sinu kaup, kirjamees, keera ta oma kirjutuspaberi sisse . . . sa olla kange haruldasi inimesi jahtima. Mul on siin üks asi ajada, ole nüüd mõni aeg omapead,» ütles Agei Firsovi juurest ära minnes hüvastijätuks.

Kui uskuda jutustuses toodud Firsovi uurimusi, oli Ossip Kurikuulus pärit kuulsast valerahategijate dünastiast. See kiitsakas mees oli liikuvam kui elavhõbe ja meenutas — nagu Firsov kuulis kedagi ütlevat — keerlema pandud nikeldatud korgitsat. Perekonnapärimuse

kohaselt andnud Aleksander II ühe tema andeka vanaisa Larioni poolt valmistatud kahekümne viie rublase raha ühele Balkanil väljapaistnud suurtükisihturile; ei tarvitse imestada, et Larioni järeltulija pidas ennast peaaegu nagu krahviks. Täna, nagu Firsov ühtlasi teada sai, pühitses Oska oma astumist viiendasse aastakümnesse, kostitas sõpru ja armsaid naisi ning üksiti sõlmis asjalikke tutvusi. Pidades meeles, et allilmas on paratamatu must eluõhtu, püüdis Oska just kuulsuse keskpäeval üldist poolehoidu võita.

Alles nüüd sai Firsov aru, millise vea ta oli teinud, et ta oli koos Ageiga siia tulnud. Niipea kui Agei ära tunti, oleks nagu vett koldesse visatud, pummelungi temperatuur langes märgatavalt, tundus, nagu oleks valguski sealpool tuhmunud, kuhu Agei oma pilgu heitis. Nõudis tükk aega, enne kui külaliste valvas tähelepanu temaga koos tulnud Firsovi suhtes veidi nõrgenes. Ent uusi külalisi tuli järjest juurde, lõbu suurenes, ja varsti jõi kirjameeski Sanka poolt talle ettepandud klaasist, silmitsedes salamahti seda Artemi vargapesa. Külalised käisid laua juures, mis oli igasugu hõrgutiste ja joomaaegade all lookas, võtsid, mida tahtsid, ja andusid jõudumööda meelelahutusele.

Üks kelkis üldist tunnustust otsides osavalt altveetud vanaätiga, teine surus korgi pudelisse, et lühendada teed mõnu juurde. Kõrbenud ihu karva kleidiga näitsik, kes mitmesuguseid kupleesid laulis, andis endale viimast lihvi peegli ees, mis oli sotsiaalses tormis terveks jäänud ja suurvürstide autogramme täis kraabitud. Kõik püüdsid võimalust mööda unustada, mis neil võib-olla juba hetke pärast ees seisab.

«Sina võiksid vahele segada, Fjodor Fjodorõtš . . .» nuuksus Sanka Firsovile kõrva, joobnu haleduspisarad silmis, «ega sa pole veel mu peremeest näinud? Ei tea, mis ta küll enesega teeb, mis ta tahab? Kütab endale viina sisse, nagu viskaks vett kerisele, aga purju ei jää. Seisab jalul, aga ei tunne enam kedagi ära. Artemilt võttis tohutult raha võlgu, aga seda tuleb verehinnaga tagasi maksta. Lähme, vaata ise, kuda ta mind vintsutab!» Ta tiris vägisi kirjameest kõrvalruumi, mille ees oli raske uks ja mida peale selle valvas üks hobusenäoga

poiss, et keegi seal mängu süvenemist ei segaks. Kaardimängutuba oli tagasihoidlikum kui teised ruumid, see nägi koguni veidi asjalik välja, et sinna keegi vajaduseta tolknema ei jääks. Ainult kahe roheliste kardinatega võltsakna taga ilutses samasugune joonistatud mägimaastik, vist täissuitsetatud õhu värskendamise eesmärgil — sellist ülesannet pidi täitma ka seal ligiduses olev endine taim — palm, mis oli otse põrandasse raiutud. Muide, põrand oli siin kaetud kotiriide taoliseks tallatud vaibaga, kuna eelmise ruumi põrand oli külaliste mugavuse mõttes lihtsalt saepuruga üle puistatud.

Hapukas kihilises tubakasuitsus, rohelise kaleviga kaetud laua taga, mis oli täis kortsunud paberrahasid, mängis Mitka, — kirjamees tundis ta kohe tagantpoolt kivisambana sirge selja järgi ära. Kamp juba end paljaks mänginud, võistlusest väljakukkunud pealtvaatajaid jälgis sünge vaimustusega, kuidas Mitka viimast maha mängis väikesele tagakiusatu ilmega mehikesele, kellel oli tselluloidkrae kaelas ja näol selline meeleheide, nagu oleks ta praegu põrguhauda lennanud. Ta oli Artemi Korõnetsi juures põrandaaluse advokaadi ja nõuandja ametis ning käis siin teenimas söögiraha mõnelt prassivalt petturilt, aga oli nüüd libastunud õnne katsuma ja oli avalikult kõigi nähes talle kaelasadanud õnnest hukka saamas. Kõik teised seisid ümberringi püsti, ainult tema üksi istus.

Kaardifortuuna tuju läbi võitis ta juba mitmendat tundi iga panuse; mängiti kahtkümmend üht. Aeg-ajalt hakkas ta ringi vahtides ja rahatähti põrandale pillates osa võidusummast taskutesse toppima, et pealtvaatajais mitte äratada ohtlikke kirgi, eriti kadedust, ja mis kõige hullem — loomulikku kahtlustamist, ning püüdis ühtelugu põgenemiseks püsti tõusta, kuid iga kord lükkas kellegi pikk käsi — lamp rippus madalal laua kohal ja ümbrus uppus pimedusse — hooletu survega õlale pangapidaja uuesti istuma.

«Aitab nüüd, nüüd sööme minu arvel õhtust, ma ei suuda rohkem, saate aru . . . noh, tehnilistel põhjustel!» pahvatas ta vahepeal, endal väsimuse- ja hirmuhigi voolamas. «Mina olen mõningal määral ju ka inimene . . .»

«Pea panka, Pirman,» kostis vaikselt ja käskivalt Mitka kärisev hääl. «Anna kaart, kuradi . . .»

Pangapidaja segas vihaselt kaardipakki, vaatas oma piinajaid, kes hoidsid käsi taskus, — viivitas jagamisega, ostis üheksateistkümnele juurde, et aga vältida, solvata, petta oma eluohtlikku õnne.

Lootuses end väärtuslike üksikasjadega rikastada, püüdis Firsov küünarnuki varal lauale ligemale trügida, kuid tema peale sisistati ähvardavalt, ja ta jäi mängijaid piirava ringi sisse seisma.

«Kas ta on jõudnud juba palju maha mängida?» küsis ta Sankalt sosinal.

«Selles häda ongi, et ta on kogu oma osa eile hangitud rahast kaotanud. Kolmas Artemi tuhat on minemas . . .» Ta lõi käega ja jooksis nördinult toast välja.

Enne Sankale järeleminemist vaatas kirjamees külje pealt Mitka nägu, et seda meelde jätta. Kramplikult tõstetud kulm tõi nähtavale tuhmi vesise silma, — lauale trummeldavates sõrmedes oli rohkem elu kui Mitka surnukahvatus, haigusest piinatud näos; muljet tugevdas suureks kasvanud põskhabe, mis tegi paled nagu määrdinuks. Teine asi, mida Firsov aga ei märganud, sest see oli talle juba tähtsuse kaotanud detail — iga kord raha panka pannes nihutas Mitka väikeses sõrmes peent sinise klaasikilluga sõrmust, mis oli nähtavasti nii pisike, et see talle valu tegi.

Nüüd tuli Firsovile läbi suitsu ja uima pähe, et see vastik, koguni rive ebatavalisus pühitakse juba homme täielikult minema või pannakse uue seaduse kitsasse rakkesse ega kordu enam lähema kolmesaja aasta jooksul; et ainult kahe ajastu üleminekukohal, sotsiaalse ümbersulatamise hetkel on võimalik selline pulbitsevast, leekidest haaratud ühiskondlikust ainesest irdunud inimpritsmete heitlemine; et mõnekümne aasta pärast karistatakse leiva äravõtmisega selle öö põgusa mainimisegi eest, sündigu see kas või luulekujundis, sest seda peetakse suure ajaloolise sündmuse laimamiseks; et igasugused nonde aastate sündmused, olenemata nende moraalsest tähtsusest, on ühe ja sama hooratta võrdselt tähendusrikkad välgatused . . . Äkki hakkas Firsovil siin nii palav ja umbne, et kui ta kõrvaltuppa ruttas, ahvatletud kellegi talle tundmatust, hetkeks paokile lükatud

ukse vahelt kostnud ülbuseni teravast häälest, niisutas ta vargsi tühja laua juures alustatud pudelis oleva mineraalveega pead. Professionaalne vaist ütles talle, et nüüd läheb tal eriti vaja selget pilku ja aru . . .

Püüdes oma klientidele ja alalistele külalistele täieliku koduse hubasuse illusiooni luua, polnud Artemi puudega kitsi.

XXVI

Joomisest kahvatu, pintsaku all sinine siidsärk, sama värvi kalevist põhjaga müts käes, luges Käharpea Donka kitarri saatel luuletust vargast, ja kõik taipasid, et see on temast endast. Sõnad kobrutasid tal ja omandasid hoovõtu toimel sellise täiendava tõetruuduse, nagu oleks luuletajal olnud kõhus haav, mis kinni ei kasva. Tema värsid ei hiilanud osavuse või elegantse riimi poolest, aga ta laulis nendes oma vähe kadestamisväärsest saatusest, ja tindipotiks oli talle tema enda süda. Neis räägiti hallist hommikust — see oli talle kallim kui sada tuhat maikuu keskpäeva! —, millal *halastamatu käsi* viib kurjategija *lõpparvele* «nagu mõne barbari või admiral Koltšaki».

Tänulikud ja liigutatud kuulajad kiitsid ja kostitasid luuletajat ning üksiti jootsid ka väikesekasvulist ekseemise näoga kitarrimängijat, ja see jõi tõrkumatult, et unustada oma niisama imetlusväärset annet. «Pidin konservatooriumi astuma, aga nüüd tinistan pulmades ja kõrtsides krakovjakki!» kaebas ta astmaatilise vilina ja kähinaga Firsovile, kes astus nende juurde otsekui teda tänama, tegelikult aga selleks, et lähemalt vaadelda Donkat, kellele jutustuses otsekohe leidus üks seni tühi koht. Kitarrimängija aga libistas kohe jälle oma lühikeste sõrmedega üle keelte, kirjamees unustas samas Donka ja pani vargsi paberile, hoides märkmikku laua all: «Maailma kõige harmoonilisem armastajapaar ei suuda armastuses nii ühineda, kui see mees on kokku kasvanud oma pilliga. Kurat seda teab, mida ta endale palus või milline hingevaev juhtis ja kõverdas tema sõrmi, kui ta kord õrritas kvinti, kord äratas vaevalt kudrutava bassihääle ning püüdis sel moel tungida õndsuseni läbi pillikeelte trellide, et haarata viimast

kamalutäit helisid riisikoga, et tema kitarr igaveseks tummaks jääb . . .» Firsov kasutas omaleiutatud lühikest mnemoonilist üleskirjutusviisi, mis seisis selles, et ta igast mõttest märkis üles ainult ühe sõna: jõudeajal oli tal hiljem sellest kerge aru saada Nii ta siis kirjutas: «Kurat armastuse õndsus kitarr tummaks jääb.»

«Mis asja teie, jumaldatud kodanik, kogu aeg salamahti üles kirjutate? . . . Või olete ise miilitsast?» kostis kirjamehe kõrva juures imal libitsev hääl.

Häda ähvardas just Oska poolt, kes oli Artemi lokaalis kõige kainem ja seetõttu kahekordselt ohtlik. Muide, kõik sai üldiseks hüveks selgeks, kirjamehe kaitseks astusid välja need, kes teda varasemate kohtumiste tõttu tundsid . . . ja äkki tõusid Firsovi šansid koguni ebasoovitavalt kõrgele. Igalt poolt sirutusid käed, et üles pilduda neis paigus haruldast külalist, juba tiriti teda, kust keegi kinni sai, ruumi keskele, et kõigil soovijail oleks võimalus kirjandusele austust üles näidata, ja teda loobitigi õhku.

Maha pillavad, jumala eest pillavad maha, põgulised . . . — vilksas tal peas piinav mõte, vaatamata sellele, et niisugune vastuvõtt oli talle meelitav; nüüd aga astus kirjamehe eest välja pummelungi peasüüdlane ise, Oska.

«Kirjuta, kirjuta meist,» möirgas ta, öeldes sõnaohtra toosti üldse kunsti, mitte üksi graveerimiskunsti auks. «Kirjuta, sest meie oleme ka rattakodarad . . . mis siis, et viiendas rattas!» ja katsus jutu sekka vägisi Firsovi tasku toppida viinas ligunenud kompvekke kirjamehe arvatavate v ä n t s a k a t e jaoks. «Võta näiteks mind . . . kes ma olen? Mina olen ju maa peal ka üks i n d i v i i d u m . . .»

«Ja kas see on hea või paha, Osja?» hüüti kõrvalt.

«Keskmine!» muigas vastuseks kibedalt indiviid Ossip Kurikuulus. «Saa minust aru, Fjodor Fjodorõtš, mina olen ju suur inimene, aga vaata ainult, ehmata, missuguses kohas ma hukka lähen. Säh, võta endale, hoia mälestuseks . . .» õngitses ta taskust kirjamehe jaoks välja rahatähe, et see isiklikult veenduks tema meisterlikkuses. «Või neile siis midagi selgeks saab teha! Toona pinniti mind: sina, Oska, oled ühe korteri puhtaks teinud . . . Aga mina olen ju kunstnik, meid on terves

Euroopas ainult üheksa tükki, küsi ükskõik missugusest punkrist, kes on neljandal kohal, ja igamees ütleb, et mina, sest see on meil päritud amet, perekonna kunst . . . nemad aga panid mind s i b a j a t e kirja! Selle eest oleks vanaisa Larion mu hinge koos juurtega välja võtnud! . . .» ja juba ta valaski tõelisi pisaraid.

Järjest valjenev klirin selja taga sundis Firsovit ettevaatusest pilku üle õla heitma. Keset seina ligi lükatud laudade ringi tantsis tardunud näoga ja joomakaaslaste taktis plaksutamise saatel lesginkat purjus Sanka Jalgratas; tema jalgade all krigisesid killud, laudadel klirisesid melanhoolselt klaasid. Iga tantsusammu sooritas ta mingi erilise eneseunustusega, sest selle poisi peamiseks omaduseks oli iga tühisemagi hoogusattumise puhul endast kõik välja panna. Kui Firsov oli seda küllalt nautinud, tahtis ta lohutussõnadega Oska poole pöörduda, kuid Oska kohal istus juba üks rääbakas naisterahvas kahtlaselt valge terava ninaga ja klaasjalt läikivate silmadega. Lauale vaatamata jõi ta midagi võõrast klaasist ja karjus tihedasse inimsumma: «Isand siia!»

Oska ruttaski juba täis klaasiga Manjukinile vastu, kes oli saladuslikul kombel külaliste hulka sattunud. Kunstimetseeni õigustes püüdis ta isandat juba käigu pealt endaleiutatud seguga kostitada, Manjukin aga oli end oma lähemas naabruses asuvate austajate seltsis juba täis võtnud ja tahtis tema teed tõkestavast Oska käest mööda pääseda. Seetõttu lahknes Firsovi tähelepanu kolme peasuunda: Vekšini tuhm, justkui teadvusetu nägu — ta oli äsja tulnud kõrvaltoast; Manjukini keskendunud, ninad sissepoole, lahtitulnud paeltega kingad; haikala lõugu meenutav Artemi suu, kes Pirmanit muigega saatis ja oma osa raha temalt sisse kasseeris . . . muide, kõige rohkem hõivas Firsovi mõtteid millegipärast Agei, keda sel hetkel näha polnud.

Kellelgi õnnestus lõpuks Manjukinile innustuseks klaas vastava joogiga kätte anda.

«Danken teid . . .» ühmas Sergei Ammonõtš pillaja põlastusega. «Noh, tellige siis, põgulised . . . mida te soovite?»

Siis puudutaski Käharpea Donka Manjukini varrukat.

«Noh, vaata mulle silma, isand!» palus ta tasakesi, püüdes kas või miimikaga edasi anda seda, mida ta oma seisukorra tõttu sõnadega teha ei osanud. «Räägi meile naisest, isand, niisugusest naisest, keda nüüd enam meie kliimas ei sünni, kes ainult unenäos meid veel ärritab... kas oskad?»

«Miks ei... inimsoo ajalugu näitab, et maailmas on kõik võimalik!» vastas Manjukin kuulekalt ja vaikis mõne aja, vahtides imelikult laienenud silmateradega lakke; äkki kuulutas ta, et jutustab ühest temale kõige kallimast mälestusest, mis näitab naise südame sügavust seni uurimata täiusega. «Ühesõnaga, väike lookene sellest, kuidas ma sedasamust... ilma et ma oleksin jutlustaja olnud, vaid ainult määrimata noorusliku kire mõjul viisin katoliku usu rüppe tol ajal kuulsa magdaleena ja usutaganeja Staska Kapustnjaki!... Kuidas on, he-hee, kas huvitab?»

Talle vastas vaimustatud tähelepanu.

«Lase tulla naisest siis...» kordas Donka justkui poolunes, sirutades jalgu.

Artemi pani kaardimängutoa ukse kinni, et mängijate hüüded ei segaks. Ettevalmistav vaikus kestis umbes pool minutit.

«Vaatamata mõnedele kaasasündinud kehaehituse defektidele olin ma varajases nooruses väga ilus poiss,» alustas Manjukin sahinal, nagu oleks koltunud paberit sirvinud. «Ma ütlen ausalt välja, et ma oleksin kolmeteistaastaselt peaaegu meie kodupreestri naise ära võrgutanud... imekombel jäi see tegemata, ja selles näen ma ainult õigel ajal vaheleseganud jumala sõrme! Niisiis...»

Arvestades teda ümbritseva publiku nõudeid, tahtis jutustaja peatuma jääda pikantsel süžeel, kui ta äkki märkas oma tähelepanu harjumatut hajumist. Enneaegse väsimuse higipiisad ilmusid otsmikule, kõrvalised mõtted pidurdasid korraga seletamatult laisaks jäänud fantaasiat. Talle tuli elavalt meelde, et see päev pole mägede taga, kus ta tülikaist elukohustustest lõpuks l a h t i l ö ö b ja pisut puhkab surnukambri jahedas ruumis lavatsil, tindipliiatsiga tehtud lilla plekk jalapäkal.

«Ega sa viimati tukkuma ei jäänud, isand?» hüüdis Oska kärsitult.

«Siin ma olen...» võpatas Sergei Ammonõtš. «Niisiis, istun ühel õhtul kodus Kronverkskajal, üksipäini, ümberringi udune Sankt Peterburi igavus. Võtan telefonitoru: «Ühendage mind, inglikene, kaardiväe leitnandi Agariniga! Mrssii... Ssaša, sina või?» — «Mina jah,» vastab unise häälega, endal käib kange viinahais suust välja. «Kes see libahunt on, kes mulle rahu ei anna?» — «Viivitamata,» annan talle käsu, «tõused voodist üles, marss — saapad jalga ja minu juurde... Põrutame, tead, vennas, väheke kätt proovima, et ta ilma pruukimata ära ei kuivaks!» Ei läinud veerand tundigi mööda, kui Saška Agarin oli elusuuruses minu ees: munder seljas, akselbandid peal. «Kuhu me läheme?» — «Klubisse,» ütlen mina, «sinna on parajasti homaare toodud, üheksas maailmaime!» Lendame trepist alla, ikka kaks astet korraga, tänav lööb ees kahele poole lahti, tormame klubisse: nii see on, meie omad taovad *chemin de fer*'i. Meie silmapilk laudade juurde: «Pangapidaja, anna kaart!» — hommikuks oli Saša poolteist sugukonna mõisat tuksi pannud, minul vanaema briljandid võlgu mängitud. Istun nagu kaotaja ikka üksipäini, natuke teistest eemal...» Firsov mõtles, et sellele süžeekäigule oli teda inspireerinud Mitka üksik kogu toanurgas. «Istun ja mind närib kahetsus — noorus on läbi põletatud, usk inimsoosse kadunud. Ja mis kõige vastikum, pealuu on keskkohast nii kuradi valusaks ja õhukeseks jäänud nagu munakoor! Koit jõuab kätte, poeb aknast sisse nagu roosa vatt. Vaatan — veiniloik jalge ees ja selle peal ujub sajarublaline... mõtlen, et kui võtaks õige üles, viimati võidan kõik tagasi, aga piinlik inimeste nähes kummardada!» Nii jutustas Manjukin, ja keegi ei märganud tõelist loiku päris tema jalgade ees, mille peal ujus käkras Oska tehtud kolmerublaline, aga kõik nägid seda, mida Manjukin kirjeldas. «Ja äkitselt justkui tuli kõrvetas mind: tunnen oma selja taga maailma kümnendat ilu ja kauniduse imet. Nagu oleks mulle viiesaja kuuekümne voldine elektrivool närvikavasse lastud. Mõtlen, et nüüd on siis käes see mulle juba hällis ennustatud tund, kus ma pean iluduse jalge ees enneaegu kustuma. Kärisen kõigist õmblustest, pigistan hambad

kokku, nii et veri taga, ei julge ringi vaadata . . .» Manjukin kiristas võrdlemisi õnnestunult hambaid. «Siis keeran ümber . . . ja kujutage ette, mu kallid, minu ees istub kohutavalt paks, oma kaheteistpuudane härra, rasvavoldid rõngastena rippu, ja näo asemel, teate, niisugune baklažaan, lõheliha karva puna põskedel. Adenoid, pole üldse inimese moodi, võib-olla saatan ise, maiseks liiderdajaks grimeeritud. Ja tema kõrval . . .» Manjukin vaatas kartlikult Donka poole, kes oli oigama hakanud, «valge käsi toetatud mehe õlale, — tema, tema ise! Blond ingel, natuke üle keskmise kasvu, näojume nagu lume alt ärganud lillekesel, ja silmad . . . kurat mind võtku, kaks korda sinisemad kui taevaste sügavus. Sa õiglane jumal, mõtlesin ma, ja mina ei uskunud Saška juttu, et naise juuksekarva otsas, kui sellest on õige silmus tehtud, võib tiigrit mööda tänavat talutada! Ma ei saa temalt silma ära, värisen hukkasaamise hirmus, minu sees . . . kõik põleb ja valutab! Sikutan Agarinit automaatselt kuuehõlmast. «Ära piina mind, ütle, kes ta on?» küsin ma. «Räägi saladus otsekohe ära, ja ma külvan su kõige puhtama kullaga üle . . . niipea kui päranduse kätte saan. Muidu ei vastuta ma oma tegude eest! . . .» — «Milleks sulle tema, rumal inimene? Ta on ju saatana orjatar!» — «Ükskõik,» sosistan talle naerdes ja nuttes, «palveta minu eest, ma ostan ta välja . . . muide, tervita mu ema, sest tema laps on nüüd päris läbi.» — «Eks tee proovi, osta välja,» naerab tema, «see on ju Giga Mantagurov ise, üle maailma kuulus hobusekasvataja, naistekütt ja Bakuu naftatööstur . . . ja, omavahel öelda, tõepoolest põrgu usaldusmees! Kas näed neid fiiberkohvreid tema kõrval mõlemal pool? Nendes on raha, igaühes terve naftaookean.» — «Valetad, Saška!» — «Nuhelgu mind jumal . . .» — «Jumalaga siis ja keera ringi, et sa ei näeks . . .» Ümberringi valitseb juba täielik segadus, küünlad pronkslühtrites on lõpule põlemas, kaardid põrandale laiali visatud . . . ainult tema istub seal nagu mõni Makedoonia Venus, ja temast tuleb värskust, suhkurkarget värskust nagu arbuusist. Nüüd valmis mu unetus ajus meeletu otsus: võtta ta silmapilk kaenlasse, kanda süles kuhugi arutusse kõrbesse, et seal siis lihtsa labidaga viljatut maad harida ja vahepeal vahtida, vahtida, matta hinge tõmbamata

oma haige süda nendesse taevase ilu jahedaisse järvedesse! Tema magaks villteki peal, mina korjaksin talle ümbrusest tasahilju maasikaid . . . Teiselt poolt jälle meenutas mõistus mulle, et mul pole taskus mitte ainukestki santiimi; kuidas ma saadan selle iluduse kõrbesse — koos pagasiga ja ise lähen sinna liipreid mööda seitse aastat? Ja äkitselt lõi mulle midagi pähe, hullem veel kui keravälk, tungis läbi mu ihu ja pange tähele, tuli taldade alt välja peenikeste šampusemullidena. Tõusen püsti, rind kummis, nägu absoluutselt liikumatu . . . ainult kulm mängib, nagu oleks värvitud. Lähen Mantagurovi juurde ja põrutan visiitkaardi asemel seltersipudeliga vastu lauda. «Bonžuur, saatan. Vaata mulle näkku. Mina pole keegi muu kui Sergei Manjukin . . .» Oli näha, et mees lõi araks, ulatas mulle, silmad maas, lähema kohvri, mis suuri rahasid täis, aga mina ei teinud väljagi. «Giga,» ütlesin ma masendatud toonil, «kõik oleneb asjaoludest, mis antud momendil inimest ümbritsevad. Mina pole iial kellelegi viga teinud, välja arvatud ainult endale . . . mul on sipelgastki kahju olnud, pole tahtnud talle peale astuda, aga nüüd hüppad sina mul lakke!» Tema puurib mind silmadega, näeb surmkindlust, taipab, milles asi on, ja hakkab silmanähtavalt värisema nende, noh, mis nad nüüd olidki? . . . noh, kudedega, oma põrguliku olemuse kõigi kudedega. «Niisiis,» annan ma talle valida, «kas hakkame otsekohe mängima tema peale, selle iluduse peale, kelle sa oled vangistanud ja kelle väärtust sa niikuinii hinnata ei oska, või hüppad lakke nagu kuul!» Tema pistis äkki naerma, kõrisõlm kargas ja siristas, nagu rabeleks tal kanaarilind kurgus. «Mis sa panka paned?» kähistas ta südantlõhestavalt. «Moskva Kuznetski Mosti panen välja!» hüüdsin mina, kirest kahvatu. «Ei,» muigas tema, «minu oma on kallim.» — «Suure Teatri ka!» — «Vähe.» — «Hinge panen mängu, kurat!» ütlesin ma tasakesi ja tõstsin hoiatuseks nimetissõrme. Nüüd vandus ta alla . . . «Teeme poola panka, seitsmeteistkümnes kaart!» sosistas tema. See taevane olevus oli just seitseteist aastat vana! Vehin kätega, kaks teenrit võtavad kaardipakid lahti. Parem-vasak, parem-vasak . . . plaks, kaks emandat. Teine pakk, uuesti, trahh, viisteist, kuusteist, kaks kümmet. Saška sosistab kõrvalt: «Jäta

järele, sõber, jäta järele — kukud sisse: nad ju küpsetavad s e a l meiesuguseid püssivarda otsas!» Mina aga rabelen, näost kahvatu... kahvatu... kahva...»

Nüüd juhtus Manjukiniga midagi parandamatut. Tardunud pilgul vaatas ta otse enda ette ega saanud nähtavasti üldse aru, kus ta on, ja tema lahtisest suust tuli tasast mörinat. Ta katkestas luiskamise imelikust tundest, et ta süda peksab meelekohtades, seljas, sõrmedes... igal pool, ainult mitte seal, kus ta olema peab. Siis justkui keegi puhus talle pahaendeliselt tasakesi näkku, ja see ei sarnanenud sugugi tavalise maise tuuleõhuga... Seejärel tegi ta kangelaslikult katset juttu jätkata, kuid oli äkki kõik unustanud, täiesti unustanud, — ta ei saanud arugi, mida temale suunatud pilgud 'ootavad, ja ta kobas nõututе sõrmedega nägu, püüdes sealt olematuid kihulasi. Siiski leidis ta endas jõudu püsti tõusta ja kramplikult kätega õhku kahmates siit ära minna, ja minna tagavaraukse poole, mis viis otse õue; — Firsov arvas, et see põgenemine oli tingitud hirmust hinge heita varaste urka põrandal. Niisama kunstlikuna paistab tema seletus, miks Manjukini hiljutised kuulajad teda nii aupaklikult tähelepanelike pilkudega saatsid. Nad olid ju küllalt näinud inimeste kannatusi, neid ise jõudumööda põhjustanud, ja vaevalt oleksid nad võimelised olnud ärevusse sattuma kellegi kuulsusetut üksinda suremist nähes, seda enam, et Manjukin seekord ei heitnudki hinge... Ainult rääbakas naine karjus tekkinud kärast üle, et ärgu jäetagu vanameest surema nagu koera, et pandagu talle värskendavat lund rinnale, kuid seejärel avaldas kellegi kaine hääl põhjendatud kartust, et Manjukini surm värava juures äratаks kogu ümbruskonnas ebasoovitavat tähelepanu.

«Palun teid, kallikesed, igaüht seda edasi teha, mis ta teeb... otsekohe saame selle asja kõige paremini jutti!» rahustas Artemi oma külalisi ja sibas pisikeste sammudega äraläinule järele.

Üldises melus ei pannud keegi tähelegi, kuidas tuppa ilmus range hoiakuga tüüakas vanamees, riietuse ja habeme järgi otsustades vanausuline. Enne kui teda õieti vaadata jõuti, läks kellegi teenistusvalmis käega väljastpoolt kõrvaletõmmatud ukse-eesriie lahti, ja

juurdekaranud Donka tõmbas omakorda teist kardinapoolt. Samal hetkel astus kogu oma jubedas säras sisse Manka Vjuga. Vastupidiselt tema harjumusele oli tal täna seljas festoonidega roosa siidkleit, õlgadel tärgeldatud krookkrae. Tema vidukil silmade käskiv pilk otsis kedagi ootamatusest püstakile tõusnud külaliste hulgast... temast hoovas mingit salapärast ja pidulikku ebatavalisust. Lähemal olijad taandusid ja tegid ruumi, et lasta tal minna Vekšini juurde, kes tegevusetult seina ääres seisis, kuid Vjuga ei läinud sinnapoole: nähtavasti oli tal vaja ainult veenduda, et Vekšin on elus, üksi ja tema läheduses. Selle asemel sammus ta Firsovi juurde, lahke naeratus näol, nagu oleks ta tahtnud öelda: «Noh, oledki meil külas, Firsov.» Teistegi tunnuste järgi ei sidunud neid sugugi mitte kahepäevane, vaid hoopis ammune tutvus... võib-olla sellest ajast, kui Vjuga, alles kujuta, kõigest tundmatu lõhnaõli aroomina, siidi kahinana, saatuse ängistava signaalina esmakordselt Firsovi märkmikku ilmus. Ise aru saamata miks, kargas Firsov poisikeselikult talle vastu, punastas kohe kohmetusest ja tõmbus tagasi, istus kõvale ebamugavale diivanile. Ka Vjuga mõtles tee peal ümber ja astus hoopis seina äärde tuhmi peegli juurde juukseid kohendama.

Pingutusest ägisedes, nagu läheks tapalavale, tuli Agei kaugest nurgast välja ja suundus isa poole, hoolikalt riideid sirgu tõmmates. Kulmualustesse koobastesse peitunud silmad kõõritasid ja läikisid salakavalalt. Firsov vaatas tahtmatult käoga kella, mis rippus mängutuppa viiva ukse kõrval. Oli öö, kell natuke üle poole kahe.

XXVII

Otsekui kompensatsiooniks Manjukini eest, kes oli juba unustatud Artemi külma sahvrisse, said tema urka alalised külalised suurepärase ja haruldase vaatepildi tunnistajaks, mis seekord kõiki kõvasti naerma ajas. Langetatud päi läks tasane Agei isa juurde, suudles ta kätt ja näitas teda varastele, kes arusaamatuses jalalt jalale tammusid.

«Austage teda, kodanikud, teie ees on minu isa Fino-

gen Stoljarov . . . aga ta on kaunis karm inimene, hoidke oma kõrvu!» Ta kummardus korraks tema ümber kogunenud seltskonna poole ja pilgutas silma, andes seega asjale seletuse ja ühtlasi märku, et nali algab. «Noh, mehed, kes lähemal, tehke papale ruumi ja andke viina! . . .»

«Rahu ausale rahvale!» ütles tagasihoidliku väärikusega vana Finogen ja puudutas seda kohta kodukootud riidest kuuel, kuhu peidetakse raha ja kus tuksub süda. «Mis põhjus on nii suurt pidu pidada?»

«Pühitseme nimepäeva, papi!» hüüdsid vargad kooris, saades Agei lõbusast plaanist hoogu. «Peame imetegija Maksimi päeva! Viska kuub maha, papi . . . on kindlam ja ihul ka kohe kergem.»

«Mis Maksimid need täna siis on?» arutas vanamees valjusti, ajades maha kuue, mille Artemi kohe Agei alles lõpuni seletamata plaani järgi ukse taha viis. «Mu naisevend oli Maksim, aga minu meelest oli ta nimepäev alati õunte ajal . . .»

«Teil vist mälu logiseb selle koha pealt, isakene. Aga kas teil see kõnekäänd pole meeles,» leiutas Donka otsekohe, nähtavasti pisut muigava Manka Vjuga lõbustamiseks. «Talvine Maksim suitsu korstnast viib!»

Vanamees jäi uskuvalt järele mõeldes vait.

«Hakkan 'vist vanaks jääma, pojakesed, talvine Maksim on meelest läinud,» nõustus Finogen kurvalt ja vajus talle valmisseatud taburetile. «Teil on õigus, mul on palju aastaid turjal. Aga jumal on armuline, hambad ikka veel suus, siiamaani olen ainult juustega vanaduse eest maksnud . . .»

Agei sõrmeliigutuse peale pakuti talle kandikuga viina, paludes end soojendada; ta vangutas pead klaasi suuruse puhul, kuid ei hakanud seltskonnale vastu, lõi risti ette, jõi, köhatas ja pühkis vuntse. Otsekohe istus kogu vargakari varblaste moodi tema ümber, kuhu keegi sai, vaatas süütu näoga ja lõbu oodates, mõni jultunum vahtis avalikult Finogeni suhu. Ikka seesama kõrbenud punase kleidiga lipakas itsitas ebakohaselt, reetes Agei plaani, kuid Agei lõi oma raudse sõrmega talle vastu külge, nii et tüdruk kogu loo lõpuni hoidis kätt haiget saanud kohal ja oli ehmunult vait.

«See on õige, pojakesed, suitsusid on õues palju, külm

ilm on täna,» hakkas Finogen väärikalt ja sõbralikult rääkima. «Küllap vist on põhjatuuled märatsema hakanud. Ega pole midagi ütelda, jumalal käib kõik korra järgi . . . Kes teist siis Maksimi nime kannab?»

«Me oleme siin kõik Maksimid, niipalju kui meid on,» vastas Donka, kassi miilustav toon hääles, teiste heakskiitva nurramise saatel. «Sihuke kurb kokkusattumine, looduse tuju!»

Üheks hetkeks tärkas Finogenil kahtlus ja ta otsis silmadega Vjugad, kes oli teda saatnud, kuid too seisis juba Mitka kõrval, sest oli märganud tema ebatervet ilmet, ja kuigi Mitka oma tervisliku seisukorra tõttu üldse kõlblik polnud n i i s u g u s e k s jutuajamiseks, tuleb arvata, et nende kolme minuti kestel antigi Mašale üle see ammune sõrmus . . . Siis keeras vanamees pilgu poja peale, kes heldinud näol leivakoorukest näris, ja hakkas jälle teda ümbritsevat lõbusat rahvast uskuma.

«See on suur haruldus: Maksime karjakaupa ei sünni, Ivanidest aga on meil Venemaal küll igal pool suur saak,» muigas Finogen heatahtlikult. «Veel suurem ime on, et te ühel meelel elate: kui maailmas kedagi palju on, siis valitseb nende vahel alati vaen . . .»

«Ei, papakene, meil on vastupidi,» võttis Oska oma nurgas lapseliku õhinaga sõnast kinni. «Me oleme nii ühes mestis, et läheme hanereas kirikusse ja magame ühe teki all . . .»

Kindlalt sõbralikkusele häälestatud vanamees ei märganud ikka veel pilget.

«Mina päris imestan teie pidu, pojakesed. Meie arvasime juba, et teil siin, linnal on varsti ots käes, kui te siin sihukese surimuri ära tegite. Kadunuke Pavel Makarõtš Klopov, minu südamesõber, ütles selle kohta nõnda . . .»

Sedamööda kuidas pummeldav põhjakiht lihtsameelset Finogeni alt tõmbas, läks Agei meel üha mustemaks. Äkki hakkas ta end edasi-tagasi kõigutama, samal ajal käsi vastu põlvi hõõrudes, mis oli tema juures algava märatsushoo tunnuseks. Niipea kui Agei meeleolu muutust märgati, tõmbus Finogeni ümber olev ring kohe laiemale.

«Kas Pavel Makarõtš on veel elus?» katkestas Agei isa juttu hauavaikuses vaevaltkuuldavalt.

«Suri mullu kevadel, kenasti suri, ei teinud kellegile tüli,» vastas Finogen tänulikult poja otsa vaadates. «Näe, Pavel Makarõtš kuulutas juba ilmasõja keskel ette: «Moskvas hakkab uulitsate peal rohi ja sitaseened kasvama, inimene läheb teisest inimesest vähemalt veerandi versta kauguselt mööda . . .» Noh, seekord läks niisama üle, eks vaatame, mis jumal edaspidi annab!»

«Nüüd oleks aeg juua, papa, meie leppimise märgiks,» ütles poeg püsti tõustes.

«Joome, Ageikene, miks ei peaks rõõmu tundma, kui poeg on aru pähe võtnud . . . kuule, kas sina oled see pea-Maksim?» pöördus Finogen naljatlevalt Artemi poole, kes oli äsja tuppa tagasi tulnud. «Noh, soovin õnne . . . andku jumal sulle palju aastaid, et sa saaksid kõigil silmad kinni vajutada.»

«Mertsii, kullakene . . .» laulis Artemi ootamatult võltsi naisehäälega, pidades meeles Agei salajast korraldust.

See narritamine oleks kestnud lõpmatult, kui Agei ise poleks vahele seganud. Ümberringi võttis maad seletamatu ärevus nagu enne äikest; kirjamehele tuli koguni pähe, et kui ta minuti pärast . . ., ei, otsekohe, jalamaid Artemi urkast ei lahku, siis jääb tema kavatsetud jutustus vististi hoopis kirjutamata. Ta hakkas rahutult nihelema, vaatas kella, ehmatas millegipärast ja jäi paigale, otsekui istme külge naelutatud.

«Hei, seersant . . .» hüüdis Agei Artemile, kavatsedes mingi uue vembuga seltskonda lõbustada. «M i n u segu siia, silmapilk! . . . kuidas millest? Kui sul pea segane on, siis ma löön selgeks . . . Rattamäärdest, ohmu!» Ta lisas vänge vägisõna, ja oli kummaline näha, kuidas Sahhalini sunnitöö veteran, kes ise teistele hirmu peale ajas, ülepeakaela käsku täitma tormas.

Vahepeal olid lahkunud Oska oma saatjaskonnaga ja need õnneseened, keda arukad sõbratarid taipasid möllust päästa. Jäid ainult kõige pisemad sulid, keda miski jäisesse kuuvalgesse õhe ei meelitanud. Nagu nõiutud, jälgisid nad Agei iga liigutust, kes oli pärast pikka vaheaega inimeste sekka ilmunud . . . Oodates tellimuse täitmist ja seda, mis kaugusest ummisjalu siia kihutas, võttis ta laualt vaasist kõige küpsema pirni, ja selle mahl pritsis talle läbi sõrmede näkku, kuid ta mõtles

ümber, viskas pirni laua alla ja vaatas ammu vait jäänud isale süüdlase ilmel otsa.

«Näed sa, mädanenud, aga magus . . .» sõnas ta võltsi imestusega, ja äkki tundis abaluu all . . . ei, sügavamal, otse südames, halba, otsekui raudse teraga Vjuga pilku. «S-sa madu . . .» karjus ta püsti karates, «mis sa vahid üksisilmi . . . kas mulle on sarved pähe kasvanud?»

«Ära rabele, Agei, pole mõtet,» ütles Vjuga vastuseks mingi uinutava väega, mis Ageid märgatavalt lõdvestas, «miks sa inimestele ennast välja näitad? Nendel ju sinust kahju ei ole. Kannata, kõik läheb mööda, vaibub ja kustub . . .» Firsov ootas, et Vjuga läheb nagu eelmisel korral Agei juurde, paneb oma käe ta pealaele, et ravim kiiremini toimiks, kuid Vjuga ei liikunud paigast, ainult noppis suuremaid viinamarju enda ees oleva kobara küljest ja viskas suhu. «Vaata, õpi meid tundma, kirjanik . . . mind ja Mitjat ja Ageid üksiti: kõiki. Elus pole ainult rosinaid, seal on ka haput ja kohati kibedatki . . . muidu ei hakkaks ju teda söömagi, magus läheb läilaks!»

Nüüd tõi Artemi tellitud roa kirju puukausiga lauale, ja teades Agei kombeid, viskas sinna kõrvale mitu puulusikat. «Õgi, musjöö . . .» kirus ta ära minnes. Roog ise, Agei vana väljamõeldis, mille abil ta oma kaasosaliste sõnakuulelikkust proovis, koosnes koledast sogast — õllest ja viinast, kuhu olid pandud sidruniviilud, lihatükid ja hapukurgi rattad.

«Saame sõpradeks, Mitja, ja unustame ära selle, millest me vaikime . . . istu siia!» alustas Agei väljakutsuvalt, sirutades üht lusikat Mitja poole, kes vaikides oma tugitoolis istus, vaevalt mõistes, mis ümberringi sünnib. «Võta, Mitja, ära eputa . . . sööme natuke ja meie vahel ongi kõva armastus. Ah ei taha, oled uhkust täis? Noh, kurat sind võtku, mul on omal staaži küllalt, oma kätega olen arhierei ära kägistanud . . . ja murra sa oma jalg!»

Ta äigas kogu kämblaga, nagu oleks endalt kütkeid maha kiskunud . . . ja nüüd oli veel Sanka Jalgratas nii ettevaatamatu, et sattus talle silma alla, ja Agei viskas ta ainult huulte liigutamisega, muide, Sanka enda õnneks, Artemi salakõrtsist välja. Järgmisel hetkel Agei märatses ja peksis mingis enesetapjalikus hasardis.

Klaasiklirin segunes naiste kiljumisega, keegi lükkas üldises madinas laua ümber, kuskil astuti kitarrile peale — otsustades selle järgi, kui haledalt ja kakofooniliselt katkiläinud keeled pinisesid. Lõpuks hakkasid vihaseks läinud vargad urka peremehe juhtimisel, pööraseks muutunud Donka kõige ees, Ageile peale tungima, kes seisis vahekäigus, inimese ilme kaotanud ja valmis end kaitsma.

«Lähme siit ära, saada mind,» ütles Vjuga Firsovile ja võttis nõustumist ootamata tal käe alt kinni. «Nüüd peksavad, nii et veri taga. Mine, sul pole siit midagi kirja panna . . . siin läheb nüüd asi hulluks.»

Nende lahkumist ei märganud keegi. Viimane, mis igaveseks Firsovi mällu jäädvustus ja pärast jutustusse võeti, oli taltsutamatu nohisevate kehade rüselemine põrandal, milles ühtepuhku vilksatasid Agei tulipunased püksid . . . ja veel ka vana Afinogen Stoljarov. Istudes endiselt kõrval, vaatas ta poja lõppmäratsemist, vaatas kissis silmil ja külmalt, pea natuke viltu, nagu maal vaadatakse toimepandud kuritegu. Palitut selga pannes sihtis Firsov esikus vargsi kella: osutid liginesid vääramatult kahele.

XXVIII

Väljas oli öö, kui Firsov ja Vjuga Artemi salakõrtsist õue läksid. Vahepeal oli sadanud kerget lund, ümberringi oli kõik ühtlaselt valge ja kütkestavalt neitsilik. Üks taevaserv oli tähti täis, teisel pool ähvardas tõtlikult põgeneva pilve tagant kuu lagedale ilmuda. Tardunud heledad laigud kirendasid juba sätendavail hangedel, salapäraselt tumedaina haigutasid hoonete valgustamata nurgad, värava taga varitses veel rõõmsam saladus.

Vjuga andis Firsovile märku, et ta esimesena väravast väljuks. Vjugal oli seljas oravanahkne kasukas ja kohev valge rätt peas ning Firsovile paistis ta bulvariromaanist, kuid seetõttu eriti põnevast raamatust tulnud ilmutusena. Ta taipas võtta oma kaaslasel käe alt kinni, too naaldus tänulikult mehe käsivarrele. Erutatud teravast ja mõnusast pakasest pärast kõike seda, mis

oli läbi elatud, puutumata, ainsagi jäljeta lumest, lõpuks ahvatleva naise lähedusest, hakkas Firsov äkki hellitama väga kergemeelseid lootusi. Tal tardus juba nüüd süda aimusest, milliseid sõnu ta oma jutustuses leiab sellele sinakalt helkivale profiilile, sõnakuulmatuile kiharaile kõrge ja puhta lauba kohal, tumedaile, millegi üle aina naervatele huultele.

Ja justkui tema ohjeldamatuile soovidele vastu tulles surus Vjuga end kramplikult vastu Firsovit, keda sel puhul rabas pigem ehmatus kui imestus. Vjuga jäised huuled ründasid tema nägu . . . Firsov kiskus alles end kokku, nagu oleks teda kõditatud, püüdis kukkuvaid prille paika seada, et Vjuga silmist lugeda äkilise muundumise põhjust, aga Vjuga juba suudles teda, pikalt ja kuumalt, millest Firsovil kahekordselt külm hakkas. Vjuga tõukas Firsovi pooleldi lund täissadanud pingile naabervärava juures, millel oli mugav, kuid Firsovi meelest liiga kõrge katus, ja midagi muud Firsov enam ei tundnudki kui ainult tema külge torkivat pliiatsit ja krae vahele voolavaid sulalume niresid.

«Kallista mind, tee ometi midagi . . . sa rumal inimene!» hingas Vjuga talle näkku öö jäist kuuma, otsides oma huultega tema pakse, palavikust pragunenud huuli. «Paremalt tulevad, paremalt . . . kas näed nüüd?»

Firsov vastas suudlusele kohmetult ja loiult . . . Hetke pärast, kui prillid paigale said, taipas ta olukorda, ja see peletas öö metsiku õnnistusrikka võlu. Eemal seisis kaetud kastiga auto, vaadates oma kustutatud laternasilmadega tänavavaikusse.

Jõuk relvastatud mehi lähenes plangu äärt mööda maja õuele, kust Vjuga ja tema saamatu kaaslane äsja olid tulnud. Siiski ei saanud Firsov alanud haarangust enne aru, kui nägi tugevat miilitsapatrulli, kes lähenes teiselt poolt. Siis surus temagi oma oskust mööda end kogemata kaelalangenud kallima vastu, taotledes võimalikult suurt sarnasust ägemeelse armukesega, et muuta ohtlikku seiklust pikantseks vallatuseks. Natukeseks ajaks end näidanud kuu lisas neile veenvat reljeefsust ja väljendusrikkust.

«Mis? . . . mis sa räägid?» küsis Firsov hingeldades.

«Prillid . . . sa kraabid mul nägu, võta ära! Mis kavaler see prillidega on . . .» kirus Vjuga partnerit kogene-

matuse pärast, mistõttu Firsovil hakkas jube ja lõbus nagu kiige peal kuristiku kohal.

Nii vajus ta tõelisusesse, unustades kõik ümberringi, isegi jutustuse, selle põhjatu. ahne lohu, mida tuli endaga täita, et tekiks meri. Ainult Vjuga osav teesklemine, mida täiendas öö neitsilik võlu, päästis Firsovi jutustuse äkilistest ja tarbetutest komplikatsioonidest.

«Küll armastavad . . .» ütles heakskiitvalt ja mõnesuguse kadedusega esimene mees, meenutades vististi oma kallimat, kellest teda ametikohused olid eemale kiskunud. «Vaata, kuidas naine on teise enda ligi tõmmanud!» Ja otsekohe õhkas mitmel häälel vähemalt esimene kolmik haarangusalgast . . .

Vjuga ehmunud kiljatus kiskus haarangutegijate tähelepanu veel enam kõrvale jälgede paljastavast loogikast. Nüüd ei päistnud paarikese kiire põgenemine enam kellelegi kahtlane. Käest kinni hoides ja tagasi vaatamata jooksid nad, peaaegu kaasosalised, üle läbikäidava kirikuõue; siis sundis südamekloppimine neid kirikutrepil natukeseks hinge tõmbama; äkki kostis päris ligidal läbilõikav vile ja terav heli kaikus mõne hetke magava linnaosa kohal. Kuu peitis end jälle suure pilve taha ja öö võlu tuhmus.

Pääsemisest innustudes üritas Firsov katkenud stseeni jätkata ja oma kangelannat kaisutada; nad olid pooleldi lõhutud Moskva kiriku välistrepi plekk-katuse all varjul.

Vjuga lõi talle pimedas vastu kätt ja puhkes naerma: «Ära jända, Fjodor Fjodorõtš . . . ära ometi jända!» ütles ta kainestava jahedusega, kuulatades vaikust, kuid laskusid polnud ikka veel kuulda. «Mina mõtlesin, et niisugune mees, kel prillid ninal ja kes raamatuid kirjutab, on tark inimene, aga sina . . . proovisid korra ja juba said maigu suhu . . . Aitab nüüd . . . ah sa arvasid, et pärast Ageid on igaühele lubatud! Tõmba oma lambanahad koomale, külmetad ära . . . Noh, ütle, va kekats, millega sa mind võluda võiksid? . . . Pole sul kulda ega kõrget ametit. Mida sa oskad peale oma narri kirjutamise? Mina vist ei loe elu sees ühtki rida, mis sa paberile pannud oled!» Vjuga häälde põimusid andestuse ja leebuse noodid. «Kas naine on sul vana või?»

«Ee . . . oma naine on alati vana, isegi kui ta noor on!»

oigas Firsov, lakkudes katkihammustatud huuli; jahe kivi imes aplalt endasse inimeste soojust, Firsovile aga puhus aina näkku talumatult kuum tuul. «Sa peaksid mind kas või autasuks armastama, sest sa oled tervenisti minust tehtud. Ma pole sind lihtsalt avastanud või puurist vabaks lasknud, ma olen su endas üles kasvatanud . . . ja mina pean oma turjaga selle eest veel maksma! Kui mind praegu haarangul peaks maha lastama, siis sureksid sina koos minuga. Sina oled ju üksi, samuti päris üksi, ma tean . . . ma ei lase juba armukadeduse pärast sinu juurde mitte kedagi: ei, ma ei anna sulle Mitka Vekšinit! . . . Ja see pole tõsi, mis sa ütlesid, ma oskan rohkem kui keegi muu maailmas. Ma ehitan linnu, mida tuulde puistata ei saa, loon inimesi, keda ei saa maha lasta, püstitan maailmu inimlikus tühjuses . . . ja kes teab, võib-olla saavad minu kidakeelsed tunnistused aja jooksul tähtsamaks kui kroonu ajalookirjutaja protokollid!» Ta jahvatas kokku veel hullematki jampsi, mis oli seletatav ainult naise lähedusega, kirikutrepil valitseva pimedusega ja ühe salajase aimusega, mida ta poleks loomaliku enesesäilitamistungi tõttu söandanud valjusti välja öelda.

Kõigist tol ööl Vjuga jalgade ette heidetud mõtteist jäi talle vaevalt küll meelde ainuski kirjamehe mõtteraas, kuigi ta paistis püüdvat ühe kõrvaga kuulata, nii et mitte üks sõnagi kaotsi ei läheks, — Firsovi kõrgelennuline jutt kõlas piduliku harjumatu muusikana Vjuga auks, ja oli arusaadav, et alles eile poleks sellele ruudulise sügispalituga naljakale isandale pähe tulnud pooltki sellest, mis ta nüüd rääkis. Aga teise kõrvaga Vjuga aina kuulatas . . . Äkki võpatas Vjuga märgatavalt, kuigi s e a l t poleks piksemüringi kostnud siia, mahajäetud kivimüüride vahele, ja ohkas siis sügavalt, nagu oleks tal hinge ümber kõvasti kokkukistud sõlm lõdvenenud.

«Kas sa ei karda, Fjodor Fjodorõtš,» alustas ta kelmikalt, proovides arglikult oma vabadust. «Kas sa ei karda, et Agei võib-olla seisab näe seal, võlvi all ja kuulab, kuidas sa mind a u s a l t teelt püüad kõrvale viia? Hea küll, ma tegin nalja . . .» Ja öö võlujõud oli nii suur, et vihje jäine hingus kainestas ainult Firsovi küllastamata käsi, kuid aru esialgu mitte. «Mul on ju kahju

sinust, mu kirjamees... sa võiksid vaadata iseennast, kellel niisugust hernehirmutist vaja on! Mille peale, mille peale sa küll lootsid?»

«Noh, kuidas teile ütelda... naistel on armukeste valimisel üldse halb maitse,» pomises Firsov mornilt.

«Kobisid võõra naisega vaiksesse nurgakesse...» jätkas Vjuga ainult iseennast kuulates, «ja kõik kütab siin sind üles... niisugune öö ja võõras õnnetus, ja need seintel vaikivad pühakud ja juba see mõte, et nüüd, pärast teda, võib ilma kartmata maiustada. Tuvitsed, ei pelga enam midagi... Aga kas sa ei karda, küsin ma, et ma krahman korra ja hammustan su targa pea otsast ära koos prillidega tükkis, ja valmis! Ma teen nalja, aga ega sul sellest kergem ei ole, Fjodor Fjodorõtš... ma olen palju näinud ja kõrvetada saanud, tuhka on minus rohkem kui hinge, tuuleke liigutab seda ja puhub laiali; vaata, et sa pimedaks ei jää, kallis inimene. Sa peaksid jõe äärde ja päikese kätte tagasi minema, enne kui häda käes. Mis sul siit saada on? Pole kedagi vaesemat kui meie, me elame viimaste krosside eest!»

«Näha, et Agei on ikka hirmus küll!» läks Firsov tigedaks.

Vjuga vaikis hetke, et öeldud nimest tõusnud soga hinges põhja vajuks.

«Ma ei soovita sul isegi mõttes selle sõnaga nalja heita, Fjodor Fjodorõtš,» ütles Vjuga tasa, ja tema hea tuju oli nagu peoga pühitud.

Firsov pakkus end teda koju saatma; linn magas; nad läksid jala. Sedamööda kuidas nad lähemale jõudsid, asendus naise ärev erutus rusutud ettevaatlikkusega. Ta suutis end vaevaga vaos hoida, kaotas ühtepuhku mõttelõnga ja tee lõpul jäi päris vait. Mõistes kaaslase hingelist seisundit, tegi Firsov ettepaneku hulkuda veel natuke enne magamaheitmist mööda värsket lund; Vjuga oli tänulikult nõus, viidates teda viimasel kuul vaevavale unetusele. Öö oli suurepärane, lõhnas värskusest, nagu oleks ta puhtaks pestud ja rudisevaks külmutatud... ja nüüd märkas Firsov, et Vjuga tiirutab kogu aeg oma tänava ligidal, nii et iga minut oli küllaldase vahemaa tagant näha igerikku puumaja, kus peitus Agei elupaik. Ühtki inimest ei tulnud neile

vastu ja kaugemalgi polnud kedagi. Ja kui kõik tähtajad olid juba möödas ning jõudis kätte lahkumise hetk, tegi Vjuga Firsovile imelikul häälel ettepaneku tulla tema poole ja seal hommikuni istuda.

«Niikuinii ma nüüd magama ei jää... ja sina olla huvitav jutuvestja!» seletas ta, ja Firsov ei kuulnud enam kunagi tema suust sellist kähedalt paluvat tooni.

Trepist üles minnes oli nende vaikimine rohkem koos süüdimõistetute kui kaasosaliste oma. Vjuga kolistas kaua aega võtmega lukuaugus, kuulatades midagi. Neile tundus, et tühi korter on külm nagu hundilaut, parem oli palitu selga jätta. Nad läksid sisse ja istusid üleriietes teine teise laua otsa. Vjuga palvel hakkas Firsov jutustama seda peatükki, mille kallal ta parajasti töötas: see oli tema teisiku, kirjamehe põgenemine põrandaaluse kaunitariga ühest Blaguša salakõrtsist — täpselt veerand tundi enne seda, kui lasti maha kaunitari mees, jutustuses tuntud kurjategija. Natuke hiljem tabas Firsov end sellelt, et ta räägib sosinal, aga vaevalt küll kuulis Vjuga ainustki sõna, sest ka tema veetis selle aja toorest uksele koputamist oodates... Ta värises selle ees, kartes, et tapmata Agei tungib tema juurde, rusikad püsti... Kui valgenema hakkas, läks Vjuga natuke rõõmsamaks — silmade ümber sinised rõngad, kuid rahulik nagu varem — ja keetis kohvi, mis muide mõlemas tassis puutumatuks jäi. Ikka oli Vjugal veel vajaka hingerahu, usku saabunud vabadusse, ja niipea kui Firsov tegi talle ettepaneku minna uudiseid kuulama ühte läheduses olevasse Blaguša üürimajja, oli ta vastu vaidlemata nõus, ehkki ta muidu poleks sinna läinud pelgast põlgusest oma tulevase võistleja vastu. Kirjamees lootis, et jälitusorganeile tuntud Manjukin, kes polnud midagi muud kui Moskva põhjakihi süütu lõbustaja, rabeleb end õnnelikult sekeldustest välja. Liiatigi tabas Firsov möödaminnes hooletult esitatud küsimuse põhjal ära, et Vjuga millegipärast kangesti tahtis Balujevat lähemalt vaadata...

Nende eelaimus ei petnud neid. Aknad olid koiduhahetusest hallid, kui ärapiinatud, aukuvajunud silmadega Sergei Ammonõtš koju vantsis. Tal oli seljas tema tavaline vateeritud naistejakk, peas võõras soe mütsilätu, uljalt viltu. Voodisse vajumiseks valmis Manjukin

tiriti Vekšini lukustamata tuppa ja tehti üks põhjalik ülekuulamine. Vjugal oli tarvis milleski kindlalt veenduda . . .

«Pole seal midagi rääkida . . .» nämmutas Manjukin sosinal, kippudes külili vajuma, kuid pidades meeles oma kaasüürilist. «Elus juhtub ainult seda, mida peabki ootama!»

Jutuga sassi minnes ja sõnu neelates, kusjuures ta sõrmega Vekšini tolmusele lauale mõttetuid vigureid vedas, rääkis ta mõningaid üksikasju Agei hukkumisest. Artemi võttis haarangutegijaid vastu tulistamisega, need astusid tulevahetusse; esimese kuuli sai Agei. Saamata aru seejärel tekkinud madinast, istus Finogen kuni vahistamiseni toolil, pea endiselt viltu, ja pomises nõrgal häälel oma nina alla midagi selletaolist: «Sa tasusid mulle täie mõõduga kätte, jumalast antud pojakene . . .» Enne isiku kindlakstegemiseks äraviimist olla vanamees jalaga kõõranud poja näo ülespoole ja vaadanud tükk aega tema metsikuid, juba kangestunud näojooni . . . Muide, see võrdlemisi raamatulik detail, mille Firsov jutustuses ära tõi, võis Manjukinile lihtsalt viirastuda, sest tema silmis oli miilitsasalkki näiteks saja meheni kasvanud.

«Kiire ja kerge surm on jumala and . . . siin aga sure iga päev, loe iga hingetõmmet viimaseks. Nikolaša, mu sõber Nikolaša!» oigas ta surmliku häälega ja ümberolijate ülisuureks imestuseks kuhugi ebamaisesse ruumi, unustades juuresviibijad ja eeskätt juba ülesäratatud Tšikiljovi; kui kaasüüriline talle meelde tuli, kiskus ta end kössi, õigusega arvates, et tema ettevaatamatut hüüatust võidi viimase poolt pidada kadunud keisrihärra nimetamiseks, kusjuures pöördumise familiaarne vorm näitas ilmselt tema ja tsaari kuritegelikku ja võib-olla koguni sugulaslikku lähedust. «Kas sa näe, ma olen päris liimist lahti, koguni mingi Nikolaša kummitab . . . ma olen teile tea mis valet kõik kokku rääkinud! Ilusaid unenägusid sinjooridele . . .» tegi ta reveransi mahajääjatele, sai enesest võitu ja komberdas oma territooriumile.

Samal hetkel ühines nendega Zinka, kes polnud sel ööl veel magama heitnud tütre haiguse pärast; segaduses oli kaunis valjusti nimetatud Mitka nime ja

sellest piisas, et ta kõik oma kohustused sinnapaika jättis.

«Ei, midagi eriti halba ei juhtunud,» rahustas teda Manka Vjuga, «Dmitri Jegorõtš sai vist ainult haavata. Kas põske või siia kohta . . .» puudutas ta jultunud käega unise Zinka pehmet õlaliha, mis kiiruga ümbervõetud rätiku vahelt helendas.

Katse õnnestus suurepäraselt, Zinka istus Mitka voodile ja kohendas noruspäi lohkuvajumata patju. Ta küsis pilguga Firsovilt kinnitust, ja too raputas pead, põledes häbist ja kohmetusest. Siis kargas Zinka püsti, rõõmust hing kinni, ja alles siis, kui oli toibunud, vaatas Vjuga poole.

«Olin sinust küll kuulnud, aga ei teadnudki, et sa nii kuri oled!» ütles ta rahunenult nuttes ega kuivatanud silmi. «Üleni must, nõiamoor!»

. . . Aknalauale istus varblane, ajas suled kohevile Firsovi tuhmi unetu pilgu all, nokkis lumehelvet ja lendas naabermaja katuse räästale. Kuuldamatu siristamisega tervitas ta sealt algavat hommikut, mis teda toidab ja kangeks jäänud tiibu soojendab. Sest kui õnnetu see päev ka ei ole, varblasele leidub seal ikka natuke sõnnikut ja päikest! . . .

TEINE OSA

I

«Sina, Nikolaša, oled ainus põhjus, miks ma tegin otsuse kirjeldada oma elukäiku lapsepõlve roosast vahust kuni praeguse kibeda sogani. Kui mu käsikirja ei raisata kurkide pakkimiseks ja see pärale jõuab, siis loe oma isa vastuolulisi ülestähendusi, mida on dikteerinud üha vaiksemalt tuksuvad südamelöögid. Ma ei õigusta ennast ega püüa õpetada: eluõhtul on mõnikord inimese oskus elada väiksem kui algajal — noorukile annab tihtipeale oskust tema ürgne julgus. Need lehed pärandan ma sulle kinnisvara asemel, ainult et ma ei tea sinu aadressi, ei tea, kes ja kus sa oled nüüd. Aidaku need sind ennast leida ja teistest mitte maha jääda, kui sa elus oled. Kui sa aga oled surnud, kui sind on tabanud see saatus, mida mina ise külma ükskõiksusega ootan, siis oled sa niikuinii saavutanud peamise aarde, kogu maailmast ette jõudnud . . .

Ma pean täiesti võimalikuks, et sind üksiti koos teistega surmati hiljutises hoolsas lõikuses, kui vili meie põllult uute külvide jaoks maha niideti, et Vene väljad lahjaks ei jääks. Seda enam on sul siis põhjust vastata, hõika tasasel häälel ööpimeduse varjus ja tule, ava hauas kinnikülmunud silmad, ja ajame tunnikese juttu jõudeajal teise ilma avarustes!

Õnneks on maa pealgi halvad ilmad möödaminev nähtus, mu inglikene. Juba on vaibunud torm inimeste hulgas, enam pole näha äikesepilvi taevavõlvil, ja minu aknast paistavad ehitatava hoone saledad tellingud ning rõõmustavad südant . . . Vabanda mind, sõnailu pärast ma juba valetasingi — ametialasest harjumusest. Meil Blagušas on praegu südaöö, Nikolaša. Kui aknatagusesse pimedusse vaadata, siis näed seal ainult tillukest maja, milles elutseb naaberkoguduse endine papp. Ise istun ma mineviku kildudel, sean neist kokku olemata pilte, mõtisklen keelatud teemadel, ja aeg-ajalt jahutab vanainimese hapu pisar mu huuli ja põski . . .

Sest ma jään vanaks, Nikolaša, olen läinud tundlikuks solvamise, õrnuse ja iga pisiasja puhul, heldin tänaval nähtud lindudest — möödaminevate irvhammaste naeruks, käin õhtuti väljas talvise ehaga hüvasti jätmas, annan talle palju meelitusnimesid, ja koperdan siis tagasi oma korrusele, hingeldades igal trepiastmel. Järjest raskemaks läheb mul ära teenida kroonu jooki, mille abil ma jõudumööda oma maailmaajaloolisi pettumusi summutan. Viimastel päevadel on aga märksa nõrgenenud ka mu luiskamisanne, praegune peatoiduse hankimise instrument: lähed segi ning kaotad igasuguse arusaamise ja sorid mälus, ei tea enam, missugust pühadust veel müüa, keda sugulastest veel häbisse saata, missuguseid maitsvaid hõrgutisi järjekordsele heategijale viiekümne kopika eest pabertuutusse pakkida.

Ühesõnaga, tolle mälestusväärse lahkumineku ägeduses nimetasid sa mind siiski mõnesuguse õigusega suguvõsa jätiseks ja koguni pisut hullemaks, kui ma koputasin su uksele, otsides tuge vanaduspäeviks! . . . Muide, ka emaga rääkides ei suutnud sa oma keelt valitseda, kasvasid ilma guvernantideta, vaba looduse rüpes. Ma ei solvu su sõimust, ei löö kartma su vihase pilgu all . . . lõppude lõpuks — kurat sinuga, Nikolaša, olgu jumal sulle kohtumõistjaks! . . . Elav organism ei saa ilma jätisteta elada, ja tuleb ette, et see väheahvatlev liisk tabab isegi kõige targemaid ihulise jõu õitseajal.

Ühes asjas on sul õigus, Nikolaša, mu pea on juba valgeks läinud sealt, kus see juuste olemasolu tõttu veel võimalik on, aga tõelisi mõtteid temas ei ole, see tähendab sinu mõtteid . . . aga ükskõik, ole leebe mu vastu ja kuula mind sealt oma kõrgusest. Usu mind, kallis inglikene, oma paberiga kahekesi olles ei mõtle ma meie maa tagasipöördumisele möödunud aegadesse . . . kuigi, omavahel öelda, tihtilugu unistan ma igapäevase elu kordaseadmisest. Liiga suur tõuklemine käib ümberringi, ja igaüks lööb sulle vastu nägu. Sa ütled, et rong sõidab pimedas tunnelis, ei ole veel jõud-

nud teisele poole mäge heleda valguse kätte. Aga kas tunnel pole liiga pikk, Nikolaša? Ma ei kutsu sind meelt heitma või kahtlema, vaid ainuüksi kainelt järele mõtlema, sest üksnes lollpea pole võimeline selle üle viljakalt mõtisklema... Ja kuhu peakski tagasi pöörduma? Verega purustatut ei saa uue verega kokku liimida. Katki on tõmmatud nabanöörid, mis ühendasid minevikuga, vanad jumalad on troonilt tõugatud: võõpa neid, kuidas tahad, nad on ikka k u k u t a t u d jumalad. Surnut ei saa noorendada!... — sosistan ma sulle kibedalt, aga kas sa kuuled?

Ma räägin sosinal sellepärast, et on südaöö ja mu kaasüüriline, finantstegelane ja hullem issanda vits kui tuntud Attila, norskab ligiduses, nagu näriks teeklaasi. Lambile olen ma soki peale pannud, et ka mitte valgusega tema ärateenitud und häirida. Sa oled vaikne täna, mul on hea sinuga vestelda, niikuinii nüüd enne valget magama ei jää. Süda on mälestuste mõjul liiga valjusti põksuma hakanud: paremale, vasakule, põiki ja kõrvale nagu lapse kõristi... Hea küll, aitab sõnadetegemisest, muidu saab paberit palju ja kaupa vähe. Ja su pilgust on mu südames endiselt tunne, nagu nõuaksid sa isalt aru, trampides tema peale aeg-ajalt jalgu. Võta, mis on keisri kohus, sa mu kuri keiser!

Oma suguvõsa võin ma sulle kirjeldada alles Jeremeist hakates — kaugemal kaovad meie juured teadmatuse rüppe. Too Jeremei, Mordva tõlk, meie aadlisoo esivanem, sinu ja minu vanaisa (ma ei tea, mitu korda ma peaksin prefiksi «vana» selle sõna ette panema), teenis Vene tsaari ja sai Poltaava lahingus suurtükikuulist hukka. Kogu oma tegevuse eest tõsteti ta pärast surma aadliseisusesse ja talle anti autasuks Vodjanets... Kas sa mäletad veel seda tõesti paradiislikku nurgakest Kudjoma ääres, Nikolaša? Kas mäletad Öökullimäge ja lähedasi hurmavaid metsasalusid, meie mõlema lapsepõlve paiku? Kas meie lastetoa akna all kähardub ikka veel see sale vaher või on seltsimehed maamatsid selle elava mälestusmärgi, mille kadunud vanaisa Ammos minu sündimise tunnil istutas, juba majapidamise otstarbeks ära kasutanud? Kas jääraku all voolab veel endiselt terrassist mööda väle Bikan, Kudjoma kaunis tatari tütar, või on ta rakendatud tööle

ja viidud uude elupaika? Pane tähele, luulet olen sulle rubla eest välja pakkunud, ootamata vastutasuks leivapalukest või tänutähte...

Mainitud jõekese kaldalt kostis tihti su kõlatut, ma ütleksin pigem — kaemuslikku naeru. Sinnasamasse pidid sa kord ära uppuma, kuid ülesõiduvalvuri käe läbi tõi jumalik ettenägemine su võrengust välja. Muuseas, sellest ajast peale hakkasin mina, kes ma kodus olemisest rõõmu ei leidnud ja peaaegu igal ilusal päeval püssiga ümbruskonnas ringi hulkusin, sageli käima nende lahkete raudteetöömeeste juures. Tookordsete asjaolude toimel hakkasin ma neid nõnda armastama, et mul on siiamaani peaaegu sugulaslikud tunded nende poisi vastu, kellest juba mainitud jumaliku ettenägemise äraseletamatu viguri tõttu on saanud kõigest Moskva murdvaras, tõsi küll, üsna väljapaistev. Elades temaga ühes korteris, jälgin ma teda peaaegu isaliku valuga, muidugi ilma tema teadmata, salamahti, ja võrdlen tihti sinuga, — ta on sinuga peaaegu ühevanune ja oleks teatavate kokkusattumuste korral võinud kergesti saada sinu tolleaegsete vallatuste kaasosaliseks. Lapsepõlves ei hellitanud teda keegi, kuna aga sinu pärast oldi hirmul iga tund! Kui palju muret tekitas sinu emalt päritud vilets tervis, iseäranis siis, kui sa seitsme aasta vanuses kunstnikuannet ilmutasid, lõigates paberist välja, nagu mul meeles on, kas koerakese või lapsehoidja Pelageja Savvišna, ja kogu mõis su perekonna uhkuseks kuulutas. Kui mitu korda, kui sulle oli su liigse uudishimu tõttu maiustuste vastu kastoorõli antud, istusime emaga su voodi juures kartuses, et jumal su enneaegu meie seast ära kutsub! Aga alati hoidus ta sellest, nähtavasti oma ülitargast ettevaatlikkusest, ja niiviisi said sa võimaluse oma lähimat esivanemat karmilt arvustada... kas mitte sellepärast, Nikolaša, et ta ei suutnud sulle kindlustada surmatunnini sooja kohta emakese Venemaa turjal, logeleja prisket toitu ning lõbustusi päeval ja öösel?... Ma räägin seda sellepärast, et see teine, Moskva varas Dmitri Vekšin, pole mulle iial solvavat sõna näkku heitnud... Vabanda, aga mu keel läheb krampi kibedast joomaajast, millega sa mind lahkumiseks kostitasid!

Jeremei poja nimi oli Vassili... Ma teen lühikese väljakirjutuse eestpalvele võetute nimekirjast, mille on koostanud Demjatino preestri Maksimi äi; kui Vodjanetsi maja maha põles, jäid tema kätte sugukonna dokumendid. See Vassili tõi Jelizaveta ajal keisririigile kuulsust ja võitis endale hea nime. Ta elas kakskümmend kaheksa aastat ja raiuti surnuks baškiiride mässu ajal Orenburgi all; keisrinna ei jõudnud veel oma truu alama kangelastegu väärilselt hinnata, kui juba astus troonile tema õnnetu sugulane. Jeremei lapselapsed, Vassili jälle ja Sergei, võitlesid leitnantidena Vene kotka auks, ja esimene langes kuulsusetus Taani sõjas, teine aga, sinu vaarvanaisa, elas Katariinani välja, et saada inetut surma pärslaste käe läbi, kui Derbenti ja Bakuud Vene impeeriumi valitsuse alla võeti.

Arusaadavalt ei langenud mitte kõik sinu onud ja vanaisad vaenuväljal. Mõned püüdsid lihtsalt pärusvaldusi suurendada või hoopis sagedamini jõudumööda vähendada, kui võimalik, siis muidugi oma heale nimele kahju tegemata, kuid alati jätsid nad endast palju järeltulijaid: see harrastus kiirendaski meie perekonna vaesumist. Ära aga kiru neid ülearu, Nikolaša: nende hulgas tuli küll ette väljapaistvaid patustajaid, kuid äraandjaid ega närukaelu pole meie suguvõsas olnud... kuigi ma pean möönma, et sellest on lihtrahva poolehoiu leidmiseks vähevõitu!... Siinkohal juhin ma su tähelepanu ühele meie iidsele omadusele... ütlen sulle kõrva sisse: me ei ole laisemad kui Euroopa, mu inglikene, aga niipea kui meie kontinentaalne talv oma pakasega paukuma hakkab, siis tõmbab venelasi tahtmatult enda juurde meie esiisadelt päritud, hästi kuumaksköetud ahjupealne. Ja miks ei peaks tunnikese või paargi pikutama, kui maa on tervelt pool aastat külmunud ja lund on õues aknast saadik? Ja mitme-setme muretu põlvkonna tõttu saabki nendest tunnikestest vahel pool aastasada. Äratuse ajal teevad postipoisid silmaluugid lahti ja ennäe — me sõrgime voori sabas. Mõni julm Ivan või Peeter märkab seda äkki, ja läheb lahti: kantsik saapasäärest välja ja kihutama, antakse piitsa, habemed mahã, pead lendavad raks ja raks otsast... Kui mitmendat korda me juba ligi viie aastasaja jooksul teistele järele kihutame, Nikolaša!... Sihu-

kestes ajastute heitlustes pole vanad mehed iial mõistnud, et need kõige nooremad, usutaganejad, kannavadki edasi Venemaa au ja kuulsust... Ja need kõige nooremadki ei aima, et kõvasti kinnimaetud vanaisade luudele on seatud kogu nende trotslik ind ja et ettenähtud ajal rammivad neid endid oma vundamenti majanduslikult mõtlevad järeltulijad!... Andesta nii ohtrasõnalise kõrvalepõike pärast, Nikolaša: tuli parajasti meelde.

Muuseas, sinu vanaisa ei saanud enam sõjas surma, kuigi tal tolle aja kombe kohaselt oli kaardiväe seersandi auaste. Lõpetanud Jaroslavlis finantsteaduse fakulteedi, astus Ammos Petrovitš tsiviilteenistusse, kuid ei koormanud ennast ülearu ametikohustustega. Ta elas lahedasti oma pärusmõisas Vodjanetsis ja harrastas suure lõbuga uute marjasortide aretamist, — ümberkaudsete talupoegade abil muidugi. Ma mäletan oma lapsepõlvest, kuidas ta, seemisnahksed kindad käes, oma siledaks rehitsetud ja hoolitsetud peenarde kallal õiendas. See pronksmedal, mida sa lapsena käruga teid mööda sõidutada armastasid, anti talle iseäranis magusate, teralise lihaga õunte eest; nende pärast oleksid sa peaaegu et teise ilma rännanud. Meil tol ajal töötanud aedniku auks nimetati neid m i r o n t š i k u t e k s. Aleksandri reformide ajal pühendus Ammos Petrovitš kogu hingega ühiskondlikule tegevusele. Koosolekuile minnes oli tal alati peas plüüšist Nikolai-aegne silinder ja seljas nahaga kanditud mingi arhimandriidikarva munder, niipalju kui ma mäletan. Toapoiss Jegor Matveitš, kes järgnevatel vaesumise aastatel oli meil ühtlasi klaassepa ja põrandapoonija, saunamehe ja muinasjutuvestja ametis, naljatas heatahtlikult, et ta paneb isandat mundrisse lusikatäite kaupa. Tõepoolest, aastatega läks Ammos Petrovitš tüsedamaks ja liha hakkas tal pisut lotendama, nii et ta oli sunnitud oma armsast maaharimistööst kõrvale jääma. Aga isegi siis, kui ta oli päris paksuks läinud ja püüdis nii kehalist kui ka vaimset pingutust vältida, koostas ta nüüd minul kaduma läinud raamatu tulekahjude ärahoidmise abinõudest, peale selle leiutas ta aparaadi, mis tegi hobustele kergemaks koormate vedamise, ja lõpuks mõtles välja väärilise mälestusmärgi sõjakangelasele Zuba-

revile, millest tol ajal lehtedeski kirjutati... See Ammos Petrovitš suri enne Kristuse äraseletamise püha, õunte ajal, oma süü läbi: viskas liiga palju leili.

Võrdluseks kirjeldan sulle üht päeva ammusest patriarhaalsest ajast, mis on jäänud teisele poole mäeharju. Pühapäev, asutakse jumalateenistusele minema... Andrei on läinud Arlekinkat rakkesse panema. Ta sõidabki ette, võtab oodates paabulinnusulega mütsi peast, juuksed endal võimatuseni rasvaseks määritud. Tal olid mustad vurrud, traatpeenikeseks näritud. Loksudes sõidame küla vahelt välja. Öösel on sadanud, lehed läigivad. Rohutirts istub oksaraol, peseb koibadega silmi. Suurepärane hommik, minu elu patuta hommik! Hüppad vankrilt maha, jooksed läbi rohu. Lakksaabastel sätendab juulikuu kaste. Kirikus on hämar ja külm. Diakon möirgab, küünlaleegid kõiguvad päikesekiirtes. Ammos Petrovitš seisab parempoolsel kliirosel ikooni kõrval, millel on kujutatud paljasjalgset vanameest, kellel hallid räbalad seljas ja hõredad juuksed lahku kammitud — see on meie kohalik pühak Fedja Perevozski —, ja hüüab, enne kui altarilt kostab hääl: «Timon ja Parmen, Prohhor ja Nikolai...» Lõunaks tulid isa juurde igalt poolt kokku naabrid ja sugulased. Kutsutud vaimulikud laulsid midagi lühikest ja lõbusat, sest nad tegid seda ruttu ja kooris, mille järel asuti ühiselt kalkuni kallale ja räägiti poliitilistest päevasündmustest. Meie, väikesed, lipsasime tagatrepile, kus kirju Dunka jäätist väntas, keerlesime tema ümber ja pakkusime end proovima, kas pole hapuks läinud. Lõpuks tõi Jegor Matvejev ise kohale nii magusa lõhnaga pidupäevakringli, et see tema enda saabaste tõkatihaisu varju jättis. Lõunasöögi lõpuks jäid külalised märgatavalt uniseks ja vajusid vastu toolikorju, meid aga lubati joosta saladuslikesse kasesaludesse Kudjoma äärde, kus oli nii palju võimalusi igasugusteks lapsetempudeks. Kogu mu lapsepõlve lahutamatuks sõbraks oli unustamatu Saša Agarin, kes varakult tundmatu tõve kätte närtsis. Ta oli haiglase välimusega poiss, kes kõndis maa peal niisuguse näoga, nagu oleks ta alatasa midagi kuulatanud, mida teistele inimestele pole antud kuulda... Päev ise kestis lõpmata kaua, sellesse oleks mahtunud seitse minu praegust elu! Öösel norskasid

kõigis tubades kauged külalised ja hingasid magavad kehad. Lapsed pandi millegipärast magama vanaema kabinetti, mille ühes nurgas oli kaneeli ja teises nuusktubaka lõhn. Unenäod olid alguses peenikesed, siis paksemad ja lõpuks sulasid kokku arusaamatuks prääniks.

Ma lükin neid mälestustelitreid armastusega niidi otsa, sest mu praegune elu ei ole kiita asi. Ülalpidamise hankimiseks püüdsin ma käia isa jälgedes ja midagi leiutada — näiteks ahjunõest seemisnaha värvi või laelampi öiseks töötamiseks, aga ei läinud läbi. Kauplesin vaipade ja maalidega, aga laostusin täielikult. Nüüd käin joomakohtades, jutustan raha eest narre lugusid äbarike ja kodukäijate elust. Laua juurde minnes on mul alati kahtlus, kas antakse viiskümmend kopikat või saan üle turja, nii et vahel tuleb mul söömata magama minna, aga viina vastu olen hakanud huvi tundma. Mulle on jäänud ainult üks tee — ära minna, maha kukkuda elupuult nagu küps vili sügisel; aga selles on mu häda, et mulle on hakanud ülearu meeldima vaadata kahvatut talvist päikest ja jahedat õhtueha taevarannal — isegi selle õrna helki oma klaasis, Nikolaša!

...Ma olen hoopis kauaks sinuga lobisema jäänud! Kordan ennast, teen ülearu sõnu, ja sina ei pane mul suud kinni. Mu hing suitseb ja kobrutab, sina aga, suuremeelne või surnud, vaikid. Järgmises peatükis kirjeldan sulle oma vaateid ja rännakuid, esialgu aga vihjan tänuks su kannatlikkuse eest ühele perekonnasaladusele. Lühidalt, kingin sulle lähedase sugulase, aga nime ma esialgu ei ütle, et talle arusaadavate asjaolude tõttu mitte kahju teha; muuseas, ma kahtlen niikuinii, et sul õnnestub kitsikuse korral temalt laenu saada. Meie vastastikune vaen, kui sa mäletad, algaski sellel neetud sügisõhtul, kui sa tabasid mind teise naisega, kes ei olnud sinu ema. Tema tõigi ilmale sulle tundmata venna. Tema tõbine mees, ülalnimetatud valvur ligidasest ülesõidukohast, oli tol ajal Rogovo haiglas, tema naine aga käis meil mõisas põrandaid pesemas. Ilus naine oli, Nikolaša! Kole mõelda, kui palju aega on sellest mööda läinud, aga ikka seisab ta mul elavalt silma ees... õigemini heliseb nagu laul lõikuse ajast, mis lõpuni laulmata jäänud! Sinu ema oli tol ajal ka sagedasti haige, mina

aga, nagu sa ise tead, ei ole tugev inimene... Kui sa ilma koputamata tuppa jooksid, hakkasid sa hirmsasti kisendama, vähkresid maas, kardeti koguni, et sul on langetõbi. Sina kasvasid üles mõtliku poisina, sa koputasid ümbritseva elu saladuste ustele, ja sattusidki ühele peale... Niisiis pole sina ilmas ainuke, kes oma isa häbeneb. Ma jälgin teda, niipalju kui see minu tingimustes võimalik on: tunnen huvi oma lihase lapse vastu! Jään juba tasapisi nürimeelseks, aga katki jätta ei saa...»

Nii voolas igal vabal hetkel, iseäranis öösiti, joonelisse koolikaustikusse Manjukini pettumuse mürk.

II

«Sergei Ammonõtš, jätke ometi oma töö natukeseks katki! Siduge mul lipsu, palun... ristipidi, kui oskate, mul ei tule endal välja!» pobises keegi kõrva juures, vaadates huviga üle õla kaustikusse, kuni Manjukin lõpuks Pjotr Gorbidonõtš Tšikiljovi sõnu kuulma hakkas ja tema palve täitis. «Kõvemini, kõvemini, muidu läheb see mul alati lõdvaks ja kraenööp tuleb kõri peal nähtavale. Minu biograafias on tulemas hästi pidulik juhtum: otsustav lahing!... Millest teie seal öösiti kirjutate? Kui memuaare, siis võiksite näidata, ma jumaldan võõrast elust lugemist, ja saaksin teile stiili asjus asjalikke juhendeid anda. Mõnikord võib liigne näputäis soola pöörata kogu mulje pahempidi!» Ta keerutas õhus sõrmi. «Veel kõvemini, palun teid, kodanik Manjukin.»

«Kust te niisuguse hullu lipsu välja võtsite?» kaldus Manjukin delikaatsest teemast kõrvale, hoidudes uudishimu üles näitamast ja samal ajal kartes hoolimatusega teist solvata.

Teine aga juba keksis oma poole peal, painutas ja keerutas end kitsa peegli ees, viksis kingi läikima, hõõrus kraed tinkpiiritusega, pügas midagi nina ja kõrva vahelt ja kuulas, kas kell käib, piilus kogu aeg laual seisvasse võõrsõnade sõnastikku, püüdes selle abil oma meeldivusele anda lausa jalustrabavat hiilgust... Ettenähtud aja ringi tantsinud, läks Tšikiljov jälle koos tooliga üle piiri ja oli peagi Manjukini kõrval; viimasel ei

jäänud muud üle kui kaustik teisipidi keerata ja mõõtmeilt justkui kahanedes kurval meelel end oma ülesmukitud kaasüürilise poole pöörata.

«Mu kallis kodanik Manjukin,» hakkas Tšikiljov sügavasti kurvastatud inimese toonil rääkima, «ma püüan juba tervelt pool tundi teie südamele koputada, et rääkida teile sisuliselt oma elu kulminatsioonipunktist, teie aga, nagu see teile iseloomulik on, tegelete kalligraafiaga. Mina isiklikult ei oleks teie öise tegevuse vastu, sest see pole keelatud ühegi avaldatud dekreediga, kui te mitte poleks käesoleva nädala alguses oma käitumist muutnud. Iseäranis on märgata, et te mulle kunagi ei taha silma vaadata ja püüate mööda hiilida, mis näitab otseselt, et teie mõtetel on suletud iseloom... huvitav, missugustel mõtetel?»

«Minge nüüd ikka, mu armas Pjotr Gorbidonõtš, mina olen alati nagu lahtine raamat...» reageeris selle peale Manjukin, tundes seljas kuuma värinat. «Vastupidi, ma olen teile usalduse eest pisarateni tänulik. Teie loaga oleksin minagi huvitatud teie nii-öelda ebatavalise muutumise põhjustest, kui ma julgeksin... nii et tulge turule, ütelge välja!» lõi ta käega, pani kaustiku plaksti kinni, kaotanud lõplikult inspiratsiooni oma Nikolašaga vestlemiseks.

«Turule tulevad spekulandid, minul aga pole millegagi sahkerdada, lugupeetav!» ütles Pjotr Gorbidonõtš solvunult. «Mina pöördun teie poole viisakal moel, teie aga haugute minu peale nagu koer. See on teile iseloomulik. Kõik need on asjatud katsed minu meeleolu rikkuda, kodanik... mul on mõnede vaenulike isikute poolt tulnud veel hullemaid asju välja kannatada. Neid isikuid pole enam, mina aga elan edasi, näete siis!»

«Vastupidi, mina olen alati kõigile oma ligimestele soovinud ainult tublit tervist, Pjotr Gorbidonõtš, sest mulle endale poleks sugugi huvitav, kui mu kõrval haige inimene oigaks,» hüüdis Manjukin õnnetult, sest temal veeres nüüd kõik allamäge. «Peale selle pean ma oma ristiinimese-kohuseks jõudumööda kergendada seda raskust, mida te mehiselt oma südamel kannate, nagu ma aiman. Ja kui teil on vaja mingit nõu või õpetust, sest ma olen vanem kui teie...»

«Mul pole vaja teie kahtlasi nõuandeid, kodanik Man-

jukin... ja mida võib õpetada endine inimene?» raius Pjotr Gorbidonõtš suures ägeduses, ja Manjukin hakkas uskuma hiljutist kuulujuttu, et üks Tšikiljovi õnnetu vestluskaaslane olla teda läheda maa pealt tulistanud, kuid käe värisemise tõttu tagajärjetult. «Iseloomulik — missugust nõu võib mulle anda kahtlane isik, kes ise täna-homme hulluks läheb või, nagu ma ette aiman, lõpetab oma elu iseenda ülespoomise teel!»

«Ei tea, kas nüüd just homme... see nali on teil küll üsna raske kaaluga, Pjotr Gorbidonõtš,» naeratas Manjukin ebausklikult. «Ma valmistusin ju teid ära kuulama, nii et hakake peale...»

«Kui ammu juba tahtis töötav inimene, et keegi teda ära kuulaks... keda teie tsaari ajal keegi kuuldagi ei tahtnud. Eh-ei, need mustad päevad on möödas, kus igaüks võis Tšikiljovi mitte kuulata, võtke näpust!... Ja mis on eriti iseloomulik: alles minut aega tagasi oli mul niisugune p s ü h h o l o o g i a seisukord, et ma oleksin õnnest tervet maailma kaisutanud, aga nüüd, küsin ma teilt, kes on süüdi selles, et see on jäljetult kadunud... kes?»

«Issand jumal, hakake ometi peale!» anus Manjukin ja pani koguni käed kõhu peale kokku, valmis kaasüürilise ükskõik kui pikka pihtimust ära kuulama.

Ta koguni kergitas end natuke, valmis ise oma jälitaja lõugade vahele pugema, aga see mees ei kuulnud enam kõrvalist kõnet.

«Teie raiskate tasapisi ühiskondlikku produkti, paberit, oma kahtlasteks ülestähendusteks... Ärge ajage tagasi, mul on üht-teist kirja pandud sellest, mida te unes pomisete, sest te näete siiamaani, millegi peale vaatamata, vana korra aegseid unenägusid kitsalt mõisnikkude elust. Sellepärast ei hooli te üleüldse inimesest, kes on ajutiselt sunnitud teiega ühise katuse all elama... kusjuures on iseloomulik, et seda tema kõige pühamal silmapilgul, kui ta on nõuks võtnud abielluda. Teie arvates on Tšikiljov moonakas, teenistusautomaat, kõverjalgne polüüp... kuigi teadus on kindlaks teinud, et polüübil jäsemeid ei ole. Aga küll ma peksan teist välja härrasmehe-ülbuse, saan teist jagu. Teie näete igas naises, kas või vaeses raudteevahi naises ainult oma liiderlikkuse objekti, minule aga on ta kõigepealt

naine, see tähendab kõige kõrgem püha vahend, mille abil ma rahuldan oma põhjapanevaid tarvidusi, mis on seatud eluprotsessi aluseks.»

«Esteetilisi, moraalseid tarvidusi, tahate teie öelda...» pistis Manjukin vahele ainult sel eesmärgil, et saaks rutem lepitust.

«Just, just!» haaras Pjotr Gorbidonõtš sõnast kinni. «See on iseloomulik, ma olen alati arvanud, et te olete fanaatik ja kõlvatu...»

«Milles te siis minu kõlvatust näete, riivatu inimene?» lõi Manjukin käsi kokku, otsustades kas või verise lahinguga end päästa, ja Pjotr Gorbidonõtš tegi omakorda suu lahti, et uue kogupauguga vastata, ent kuulis äkki esikust kahinat ja tormas toast välja, ise oiates, et «tuligi, tuligi»; muide, hetke pärast oli ta jälle toas tagasi. «Valguse ja vee eest võtke vaevaks võlgnevus tasuda, muidu ma lülitan teid välja!» koputas ta sõrmega kurjakuulutavalt karbile, mida ta käes hoidis, ja kadus siis selleks korraks lõplikult.

...Ah, kevad, kevad oli Tšikiljovi jaburuse põhjuseks. Päev katsus ööga jõudu ja võitis. Saiapoodide aknaist vaatasid rosinsilmadega välja taignast lõokesed. Vana auklik lumi tuhmus ja vajus märksa madalamaks, ja kuigi poolpäikese käes vahel uut lund sadas, mis talve noorendas, uskusid linnas kõik lapselikult, et see on juba viimane.

Hommikune süngus tuuldus keskpäevaks laiali, ja õhtuni sõudsid taevas hallipõhjalised pilved, esialgu ahtrad. Kõigis elavnes lootus, et juhtub midagi erakorralist. Metsaserval punetasid põõsaste raod, jõgedel hakkasid lahvandused mustendama, akende vahel ärkasid päikese käes ellu mullused kärbsed, kuuldes läbi klaasi prügikastide kutset; nähtavasti oli seesama päike ka Tšikiljovi soojendanud.

Eriti heldelt langesid tol õhtul viimased päikesekiired Sergei Ammonõtši poole peale. Need hiilisid minema uuesti avatud kaustikult, libisesid üle tema aukus voodi, mida sõduritekk kattis, ja heitsid uksele oranži laigu, kui ta kuulis enda tagant tuttavat sosinat. Koridorist vaatas tuppa Klavdja, Zinka tütar. Pjotr Gorbidonõtši äraolekul meeldis talle siin päikesevaibal oma klotsiketse ja hilpudega mängida; Balujeva toa aknad olid

põhja poole. Manjukin hoidis siis hinge kinni ja aina vaatas Klavdjat, nagu oleks see läbipaistev ojakene, olles võlutud nii kirevatest kivikestest oja põhjas kui ka oma peegeldusest voolavail veejugadel.

Loojanguleekide paistel kissitas tüdruk lävel silmi ja palus naeratusega luba sisse tulla.

III

Kui Pjotr Gorbidonõtš tundiski mõnesugust vaenu inimkonna vastu, nagu tema vaenlased väitsid, siis oli see tingitud ainuüksi parandamatust ülekohtust, mida ta juba sündimise ajal tunda sai, millal ta omalt poolt ei saanud isegi mingeid vastuabinõusid tarvitusele võtta. Loodus jättis ta õma andidest ilma, kinkis talle mitte millegi poolest väljapaistvad vanemad, varustas ta maotu välimusega, mõnede arvamuse järgi oli tal näo asemel koon, millel oli pealegi veel vihane kergestiärritatav ilme, mis oli tingitud sellest, et ta oma ihasid iialgi rahuldada ei saanud, ja lõpuks oli tal talendi asemel see alati kirvendav ja igatsev tühjus seal, kus ta anne pidi asuma. Kõige ebaõiglasem oli veel see, et ligikaudu poole sajandi jooksul, mis Pjotr Gorbidonõtš oli ära elanud, polnud talle kordagi võimalust antud näiteks kohutavat kuritegu paljastada, kahtteist kilo peidetud kulda leida või viibida kõrgelseisvale isikule tehtava atentaadi juures, et ennastsalgavust üles näidata... Loomulik ärritus sundiski teda ligimestele hambaid külge ajama, ja kuna viimaseid alati käepärast polnud, siis oli kasulik selleks otstarbeks hankida mingi alaline vastuhakkamisvõimetu isik, kes paralleelselt muidki kohuseid täidaks. Nii tuli Pjotr Gorbidonõtš mõttele naine võtta. Kavatsetud sammuks valmistus ta kaua aega, ja kui ta elaski kokkuhoidlikult, jätmata isegi raasukesi lindude jaoks, siis ainult kavatsusega koguda ülimat heaolu oma äravalitule. Selle ettevõtte õnnestumine oleks võinud teda inimkonnaga isegi lepitada... ja seda suurema kibedusega märkis Pjotr Gorbidonõtš, et isegi tema kosjade kõige pühamal hetkel ei taibanud inimkond natukesekski ajaks peatada alatut igapäevase elu lärmi — trammi kolinat, kööginoaga toksimist, järele-

valveta poisijõmpsikate kisa õuel. Lauljanna Balujeva ukse taga tõmbas Pjotr Gorbidonõtš rinnataskust värvilise rätiku serva nähtavale, kohendas revääril olevat eesrindlase žetooni, mis oli talle antud laitmatu maksude sissenõudmise eest, manas näole tähtsa ilme ja koputas.

Sisse astudes vaatas Pjotr Gorbidonõtš ringi ja kohmetus pisut. Zina Vassiljevna õmbles mehepintsakule nööpe külge ja nuttis, nagu õlgade vappumise järgi võis otsustada; muide, aeg-ajalt leidis ta endas jõudu nuusutada laual olevat lõunast Moskvasse toodud mimoosioksakest. Pintsak võis täie õigusega kuuluda ka vennale Matveile, kuid nõelutud pesu hunnik pambus koos naisepisaratega ei jätnud ruumi kahtlusteks ja kinnitas korterielanikeni jõudnud kurbi kuuldusi Vekšinist.

Mainitud tingimustes oli Pjotr Gorbidonõtšil kasulikum takistusi mitte märgata. Ta seisis natuke, tegi sabaga kolli sama laua taga istuva tüdruku lõbustuseks, kes kohe arusaavalt ema poole kõõritas, ja köhatas siis, et anda teada enda siinviibimisest.

«Korteriüür on mul juba makstud, Pjotr Gorbidonõtš,» ütles Zina Vassiljevna loiult ja pead tõstmata, «köögitreppi aga ma niikuinii pesema ei hakka. Ma ei käi kunagi sealtkaudu...»

«Küll te omal ajal köögitrepi ära pesete, aga mitte selles ei seisa asi, Zina Vassiljevna. Mis nüüd enam treppidest rääkida, kui aprillikuu käes, ja pange tähele — pea käib ringi... igasugustest seaduspärastest läbielamistest!» Ta ohkas, lükkas karbi Zina Vassiljevna vaateväljale, seejuures lahtiselt, sest ta lootis iseäranis esimese mulje toimele. «Siin on kompvekid, palun...»

Zina Vassiljevna imestas, naeratas ja tõstis nutetud silmad:

«Küll te näete täna kena välja, Pjotr Gorbidonõtš, nagu läheksite matusele. Mulle aga räägiti, et te olete päris üksik...»

«Just sellepärast, et üksikumat kui mina pole terves maailmas, ma tulingi siia, Zina Vassiljevna...» vihjas ta ja libistas tähendusrikka pilgu üle Zinka tütre. «Tahaks teiega rääkida ühel omavahelisel teemal.»

Zina Vassiljevna punastas kergelt, sai kohe millestki aru, kuid ei uskunud.

«Ah nõnda ... Ma arvasin, et see on tütrele sünnipäeva puhul. Mine, Klavdja, mängi natuke Sergei Ammonõtši juures!»

«Nüüd on teine lugu,» hakkas Pjotr Gorbidonõtš lootusrikkalt pihta, pannes ukse lapse järelt kinni, «ma olen väga erutatud, ja on iseloomulik, et mõtted ei ole sugugi asjalikud. Eile näiteks jäin ma Trubnajal linnuturul üht leevikeste paari vaatama, kaotasin selle peale pool tundi. Oli juba kiusatus nad ära osta ... mõtlesin, et las lõbutsevad toas ja elustavad poissmehe korterit, siis aga taipasin, et alguses on neid küll kena vaadata, aga nad hakkavad ju käratsema ja teevad hullu moodi musta ... ja jätsin ostmata. Ma hakkan sellepärast kaugelt peale, et ma tahan ennast täielikult avada, näidata, kes ma olen. Iseloomulik on, et ma olen vaenelaps: sündisin peaaegu ilma isata ja astusin ilma emata ellu. Vaevalt olin ma ema sülest maha astunud, kui mind hakati nügima, müksima ja nüpeldama: Petka pahemale, Petka paremale, Petka, keera taguots! ... Tahtmatult hakkasin ma siis mõtlema, et kas ma selleks olen elumerre astunud, et säärast isiksuse teotamist tunda saada? Ma tõotasin oma kannatlikkust karastada. Oodake, mõtlesin ma, mina olen tasane, minust tasasemat pole maailmas mitte kedagi,' te peksate enne oma käed valusaks, kui mina häält teen. Mul on suurmeeste elust kirjutatud vana raamat, seal on palju ja palju tarkusi iga lehekülje peale pandud, ja esimene neist on: kannatlikkus on alumine aste kuulsuse kuldpagunite poole! Ma toon ta teile tingimata lugeda ja te võite sealt üht-teist endale meelespidamiseks välja kirjutada. Sööge kompvekki, üks kompvek vähem, see ei tähenda midagi.»

«Teil on vist mõni tähtis sündmus olnud ... või määrati kõrgesse ametisse?» Zinka valis ühe väiksema, hammustas, tema mure lahtus veidi ja nagu taevavõlvil hakkas pilvede vahelt natuke sinist paistma. «Maitsev, ja vist koguni viinaga?»

«Punšiga! ... Vaadake seda paela: jõuame järele sõjaeelsele toredusele. Ärge seda ära visake, parem kinkige Klavdjale pühadeks. Iseloomulik asi, ma tunnen juba ammu teie plikakese vastu sümpaatiat ...»

«Ma ei tunne teid lihtsalt ära, Pjotr Gorbidonõtš!» naeratas Zina Vassiljevna, kiskudes vargsi hammaste

küljest lahti sinna kleepunud kompveki. «Te vist lähete meie juurest ära ja tahate endast hea mälestuse jätta?»

«Just nimelt, kavatsen ära sõita. «Ma istun laevukesse ja sõidan tõotatud maale ...» Ilusaid laule tehti varem, vaatamata sellele, et olime ikke all! ... Aga ma tahan teid kaasa kutsuda. Ma olen laevnik tõsisel elumerel, ma ütleksin — vankumatu laevnik. Aga te ärge pange tähele, et ma vahel kõrvaliste isikutega karm olen, — omadega olen ma lihtne, ajuti peaaegu et südamlik inimene. Tõsi küll, harjumused on mul nagu seadus. Näiteks armastan ma külma limonaadi, aga jumaldan tulist teed! Lööge või maha, mina ennast ei muuda ... kuigi ma armastatud inimesega võin olla ka täitsa vastupidi. Kõige rohkem austan ma kodanikus mõistlikku meelt ... sest inimene, see on iseloomulik, ei ole ainult loom, kes ei tee muud kui vohmerdab enese täis ja teeb armsaid järeltulijaid. Peale selle on inimene arvatud kuhugi koosseisu, mille eest talle makstakse palka vastavalt ametikohale, ja see juba tähendab, et ta on vajalik. Ahah, järelikult uus ilm ei saa ilma minuta läbi? Ja Petkast saab Pjotr Gorbidonõtš, minu lugupidamine. Ja kes teab, kui veel natuke kannatada, on täiesti võimalik, et Pjotr Gorbidonõtš avaldab oma isiklikku arvamist, mida ta on esialgu tagasihoidlikkuse tõttu sunnitud ülemuste eest saladuses hoidma.» Ta vaatas ringi, kas keegi ei kuule ja kas viimati vend Matvei pole töölt koju tulnud. «Võib-olla on minul ka hinges mingi kapriis? ... Võib-olla ka minule ei meeldi enam ammu lill ise, vaid a b s t r a k t s i o o n i d e kombinatsioon? ... Sest hingega olevus ei või looma kombel lillele läheneda, nagu oleks see paljas hein ...»

«Pjotr Gorbidonõtš, katsuge minuga lihtsamalt rääkida, ma pole ju koolitatud inimene,» palus tema sügavusest masendatud Zina Vassiljevna. «Ega te ei pahanda, et ma jutu ajal edasi töötan? ... Mul on kiire. Ma pean homme hommikul vangimajasse minema pakki viima, nii et palun, tehke lühemalt!»

Esialgu edenes kõik kõige paremini ja Pjotr Gorbidonõtš laskis selja vastu toolileeni.

«Ei, sest pole midagi, õmmelge, mulle meeldib, kui minu silma all näputööd tehakse. Ja ma katsun regle-

mendis ettenähtud ajaga piirduda. Ma jätkan! Te olete oivaline daam, Zinaida Vassiljevna... aga olete ikka veel meesterahva kindla käe toetuseta. Vend on teil küll, aga vend võtab ju varsti ise endale perekonna kaela. Iseloomulik on, et ka mina, nagu ülal mainitud, olen vaenelaps ja poissmees... kuigi see on imelik murrangu ajal, neljakümne kuue aasta järel. Ma avan teile oma kaardid: juba natuke üle nelja aasta imetlen ma teid kirglikult igal vabal hetkel, isegi silma nägemata, läbi seina...» Pjotr Gorbidonõtš pigistas lina nurga endale pihku ja hakkas seda enda poole tirima, nii et laual olevad asjad olid valmis tema suunas sõitma. «Te olete ju iludus, te olete kohutav naine!... Pilgutate korraks silma, ja kogu maailm roomab põlvili teie järel... nii et võib isegi isatapjaks saada! Niisugune ilu tuleks ära keelata, koguni surmata kõrgema moraali nimel, et ta ei kisuks inimesi eemale nende kasulikust tegevusest, ei rikuks tervist! Kui asi minusse puutuks...»

Kavatsedes pidada süüdistuskõnet igasuguse ilu vastu, mis rikub korda teenistuslikus maailmas, sirutas Tšikiljov prokuröri liigutusega käe välja, Zina Vassiljevna aga kuulas teda, suu poollahti; Vekšini pintsak oli juba ammu tema sülest põrandale libisenud. Äkki pani ta kleepuvate kompvekkide karbi kinni ja lükkas kõrvale.

«Issand kaitsku ja keelaku, Pjotr Gorbidonõtš! Mis te ometi minust kokku räägite! Mispärast peaksid inimesed põlvili laskma,» kohkus Zina Vassiljevna, pilgutades pikkade ripsmetega silmi, mis Tšikiljovi veel hullemini lõkkele lõi. «Kui ma saaksin ainult tütre üles kasvatada ja venda kasida ja koristada, kuni ta ise naise võtab...»

«Ah, ärge keerutage, ärge võtke pattu hinge peale, Zinaida Vassiljevna!» hüüdis Tšikiljov uue jõuga. «Ma tean teie mõtteid terve nädala peale ette... te olete sellesse Mitkasse kiindunud... kipute vangimajasse, tema haigevoodi juurde, pesete öösiti tema pesu, et keegi ei näeks, nutate tema pärast patja... mina aga piinlen teisel pool seina, sosistan teile — kivigi on vist selles kohas juba pehmeks läinud!... — muudkui sosistan: ta on ju tuulepea, peletis, öine varas, halb unenägu, udune

inimene. Tema ei ütle teile aitähki, öösel ainult kallistab natuke ja siis jätab maha, nii nagu see teie esimene teid koos tütrega maha jättis... Kuulake mind: neid sõnu ei korda ma enam iialgi. Kui Pjotr Gorbidonõtš Tšikiljov ise teile oma kätt koos südamega pakub, siis tähendab see, et ta on inimeste vastu pehmemaks läinud, sirutab lepituseks kätt... võtke see vastu, enne kui ta tagasi tõmbab. Juurteni kuivanud puu hakkab teie pärast õitsema... sa issand jumal, mis minuga küll lahti on!» istus ta äkki kainenedes endisele kohale.

Pea kuklas ja võluv valge kael õrritavalt paljas, naeris Zina Vassiljevna avalikult Pjotr Gorbidonõtši ärmastuse üle.

«Leidsid ka aja kosja tulla...» pahvatas ta naerupursete vahel, «ja kellele? Mis sust järele jääb, kui ma sind korra kaisutan? Sul ei ulata käedki mul ümbert kinni võtma!... Kas sa tead, mis ma kaalun, va ämblik?» naeris ta jälle valju häälega.

«Pange tähele, te mängite tulega,» hoiatas Tšikiljov kuivalt.

Zina ei kuulnud teda.

«Ega midagi, tulid naisterahvast lõbustama tema kurvastuses: varblane tuli lehmale kosja... Kõht on naerust higine, võtab luksuma! Tahad Zinka Balujevast Tšikilihhat teha, hirmutad vargaga. See on tõsi, et sa vangimajja küll kunagi ei satu, ei võta end purju, isegi ei külmeta ära, Mitka aga... Ah, mis seal rääkida, ei teie karda jumalat, tõsijutt, Pjotr Gorbidonõtš! Minge parem minema, ja teie järelt pean ma tubagi tuulutama...»

Ta lõi akna pärani lahti ja tuppa tungis vaikseks jääva linna kõmin, millesse oli just nagu poetatud tumedaid lööke vastu hiiglatrummi... Viril naeratus näol, sättis Pjotr Gorbidonõtš paela kompvekikarbi ümber, justkui poleks seda lahti võetudki.

«Jumala jutuga pöörduge oma venna poole, tema kui asjatundja seletab teie eksiarvamise ära.» Ta hääl väratas. «Asjata keeldute, Zinaida Vassiljevna, mina teie asemel elaksin kas või nädal aega Tšikiljoviga prooviks, et teada saada, mis inimene ta on... Mis see teile maksaks? Kodanik Vekšiniga te saate veel küllalt nutta...

Te ei loe ajalehesõnumeid, nende hulgas-aga on ka õpetlikke! Päike paistab juba igiammust ajast, aga naiste pisaraid ta ära kuivatada ei saa ... ja teie omad, muuseas, alles hakkavad voolama!»

End minema seades vaatas ta korraks aknast välja. Õuel mängisid paljaste, külmast siniste põlvedega poisikesed mõlkis, põhjata ämbriga kolinal jalgpalli.

«Hei, teie kuradi eluõied ...» karjus Pjotr Gorbidonõtš end aknast välja kallutades vihaselt, «ärge kolistage ämbriga! Ma tulen alla ja nüpeldan teid läbi ...» Lävelt pöördus ta viimast korda Balujeva poole. «Ma võtan kõik minu poolt öeldud rumalused tagasi: kevadine aeg, ja kevadel on iga mees kahekordselt vallaline ...» Ta tammus ühe koha peal, ei saanud kuidagi ära minna. «Ma ei ole teie peale kodanik Vekšini pärast sugugi pahane ... Kuigi tema kui endine sellesama eest võitleja peaks teadma, kust tuleb maailma ümberehitamist alustada. Ebavõrdsuses on kogu asi! ... Kui igal pool seataks kõik ühtemoodi, kui loodus taipaks kogu inimkonna ühesuguseks teha ... et kõigil oleks sündimisest saadik ühesugune kasv, kaal ja iseloom, siis oleks ka õnn võrdne. Kui keegi hakkaks nurisema ja ülespoole ronima — siis kärbiks sellel tasapisi tiibu ... ja jälle tantsiksid kõik ühe pilli järgi! Kui keegi murdub — kohe arvelt kustutada ilma halastuseta, uus vahetus ootab. Ja loomad ja puud ja jõed peaks võrdsustama, et oleks lihtsam arvestada, siis poleks ulakaid poisse ega paha ilma ega korralagedust majade valitsemisel! Mis trepisse puutub, siis teisipäeval pesevad seda Bundjukovid, aga teie neljapäeval, palun väga ... Olge lahked — oma ämbriga!»

«Nägemiseni, Pjotr Gorbidonovitš,» ütles Zina Vassiljevna äkki araks lüües.

IV

Pärast Vekšini kadumist suri elu neljakümne kuuendas korteris peaaegu välja. Ainult Pjotr Gorbidonõtš ei taltunud: kord uuris ta Manjukini priimuse liiga valju vuhisemise, kord jälle välisuste öisel ajal lubamatu kriiksumise põhjusi. Ta kleepis iga päev üles parandatud ja täiendatud sundmäärusi kõigiks perekondliku ja ühiskondliku elu juhtumiteks ning õieti öelda imestas ka ise, et inimese loomuses on kalduvus kõndida nagu nööri peal alalises kartuses mõnd vastava paragrahvi juurde lisatud märkuse sätet rikkuda. Arusaadavalt tumestas Pjotr Gorbidonõtši administraatorisuurust pisut naabrinna korviandmine, kuid ka selles suhtes jäi ta mõneks ajaks vait ja vakka nagu väejuht sissepiiratud kindluse ees.

Tšikiljov sai ülikavala juurdlemise ja üks kord ka pealtnäha juhusliku marsruutide kokkulangemise tõttu enne kõiksugu kuulujutte tõde teada. Zina Vassiljevna käis Vekšinit külastamas, seisis järjekorras, taotles kokkusaamist ja andis paki üle. Tema vilets õnn selles seisiski, et ta end järelejätmatult ohverdas Vekšinile, kes tema annid tundetult, imelikus kangestuses vastu võttis. Kokkusaamistel libistas Vekšin temast üle hajameelse pilgu, küsis kõrvalisi uudiseid, kuid ei tundnud kordagi huvi Zina Vassiljevna lõpmatu hoolitsemise põhjuste vastu. Nendel napisõnalistel kohtumistel ei näidanud Zina Vassiljevna millegagi välja oma naeruväärset igatsust ega asjatuid lootusi.

Unustamatul päeval, mis järgnes Tšikiljovi ebaõnnestunud kosimisele, ei lastud Zina Vassiljevnat Vekšiniga kokku saada. Tema kurvastusest liigutatud vana valvur teatas, et teine õnneseen on täna temast ette jõudnud. Armukadedusvärinaga otsis Zina Vassiljevna kokkutulnud rahvasummas asjatult võistleja nägu ... kuid imelik asi — paljut aimates tundis ta rööbiti valuga alateadlikku rahuldust armsa inimese pärast. Ent Vjuga asemel näidati talle hoopis teist, kõhnukest naist, kes oli riides ilmse kavatsusega näida nooremana oma aastatest — Zina Vassiljevna armukadeda ja pahasoovliku hinnangu põhjal. Ta läks tundmatu juurde, ja kuna see nähtavasti kogenematuse tõttu oli häbenenud midagi kaasa tuua, pakkus talle oma kompsu, et ta selle Dmitri Vekšinile edasi annaks. Nii tutvus ta Tanjaga, kes vääriliselt hindas tema venna suhtes ülesnäidatud ustavust, ja nende jutt tollel esimesel päeval Balujeva korteris jõudis pimeda tulekuks vaevalt lõpule.

See oli klassikaliselt lootusetu armastus, mis koosnes

seletamatust vaimustusest, ujedatest kahtlustest, kaotushirmust, oli igal ajal valmis loobuma õigusest õnnele, kui see vähegi oleks t e m a l e mugavam olnud. Tšikiljovi ähvardustest araks löödud, kartuses Vekšinile veel halvemat häda kaela tõmmata, libitses Zinka nüüd endassetõmbunud majavalitseja ees, aga ühtlasi ka teiste naabrite ees ainult selleks, et luua neljakümne kuuendas korteris Vekšini tagasitulekuks tervistavat vaikust. Firsov väitis oma teoses, et just see loobumus, Zinka tunnete murtud tiivad, nagu tal ettevaatamatult sule alt tuli, tõstsid tema madala trahterikunsti tõelise t ä n a v a-žanri kõrgusele, mis võlus kõiki, mitte üksi õllekeldri vintis külastajaid, kus ta esines; hiljem sai autor jälle kriitikalt tappa, sest arvustus nägi siin hingevalu propageerimist tänapäeva laulukirjutamises... Juba enne jutustuse ilmumist, soovides elu vastumõjusid tunda saada, omistas Firsov lauljatarile tsükli omaloodud värsse, mis avaldati l a a d a l a u l u d e nime all; Zina Vassiljevna võttis need paralleelselt Donka loominguga oma repertuaari ja see soodustas Firsovi populaarsuse kasvu Blaguša põhjakihis sellisel määral, et nüüdsest peale teda igas lauas austati ja talle kohta pakuti...

«See oli surmavalt haavatud ihu metsik õitseng,» vahutas Firsov ühes enneaegselt avaldatud katkendis, «asjatu kire mürk ei olnud veel viinud oma ohvrit silmuseni, rööbastele või noa alla heitmiseni — tavalise lõpuni bulvariromaanis, vaid ainult joovastas arutu inspiratsiooniga...» Otsekohe, kui neli vana Firsovi s õ b r a m e e s t, õlle ja luule tundjat, olid selle läbi lugenud, külastasid nad inkognito Blaguša õllekeldrit, kuulasid lauljanna Balujevat, võtsid tutvumiseks mainitud jooki ja olid suuremeelselt ühisel arvamusel, et kui s e e kõik moodustab palagani, siis nii erakordsel tasemel, kus sellest seletamatult sünnib t r a g ö ö d i a.

«Te laulate nii, et põletab, Zinaida Vassiljevna...» tunnistas plekiline Aleksei kord kahvatu näoga, kui ta vaheajal šnitslit serveeris. «Kui palju kordi olen teid kuulanud, aga ikka jooksevad judinad mööda selga edasi-tagasi!»

Ja tõepoolest, kui lauljanna pea kohal käsi ringutas ja alustas madala kumeda häälega:

... Ah, ma ilmaaegu hukkun, ma ei taha!
Kevad naisel hirmsam sügisesest ajast:
murdis ta mu nagu oksa võõrast aiast,
murdis, ja siis jättis hooletumalt maha!

imestasid kõige külmaverelisemadki, kuidas tema kuumusest ei puhke õitsele võltsid kääbuspalmid püttides, kuidas harmoonikamängija trillereid mängides endal sõrmi ei murra.

Tollel kevadel elas Zina ainult ühest Vekšiniga kokkusaamisest teiseni. Pärast seda ainsat kohtumist Tanjaga vanglas ei käinud Vekšinil külas mitte keegi peale Zina Vassiljevna: kõigile Mitka lähedastele inimestele — Sankale, õele ja nüüd täiesti vabale Vjugale oli see m u r r a n g u l i n e kevad. Seega oli Zina Vassiljevna Vekšinile aken maailma, kust tema ise oli kõrvaldatud; nüüd oli Zina talle silmadeks ja käteks, ja see sisendas Zinale tahtmatult ähmaseid lootusi...

Maikuu soojenenud õhtutel istus Zina Vassiljevna lahtise akna all, õmblustöö käes, kuid ei õmmelnud, vaid vaatas hajameelselt, kuidas kustub valgus ja roomavad varjud. Kui väga ta uskus, et seda ööd ei ole kauaks, kui hästi ta teadis, et lühikese päeva järel tulvab jälle öö!... Klavdja istus lapsepingikesel ema jalgade juures ja jälgis murelikult meeleolu muutusi tema näol... Vennal Matveil algasid nädala pärast eksamid, — ta kattis vihaselt meelekohti ja kõrvu peoga, vaatas Marxi raamitud pilti, nagu oleks ta õhku neelanud, ja süüvis jälle oma teaduse põrgusse, kus õe tüütud ohked teda kätte ei saanud.

«Matvei!» hüüdis ta äralt venda. «Jäta oma raudne raamat, sa kuivad ära tema juures... Jäta, vaata, missugused vöödilised pilved, Matvei!» Ja ta näitas peanoogutusega loojangu kiudpilvedele, tulemägedele, mille taga asetsesid juba hoopis viirastuslikud rohekad mered. «Ütle, kas sul pole iial tahtmist olnud ennast lahti kiskuda, heita kõik kõrvale ja midagi kellelegi ütlemata minna sinna... ja hulkuda teedeta ja radadeta? Peaasi, et poleks mingeid mõtteid ja et tingimata oleks paljajalu!»

«Sind ei kanna pilved, Zina Vassiljevna,» muigas vend. «Tuleks üle kogu taeva palkidest tee teha...»

«Ma tunnen ise ka, et ei saa . . . vajud läbi, kukud alla, aga tõmbab. Kui ma laulan, siis mõtlen alati inimestele . . . vaatan ja mõtlen, kui palju nad raha viina peale kulutavad. Võiksid endale ilusaid riideid muretseda või kena voodi osta, nikkelnuppudega, nemad aga . . . Kui inimesed joovad, on neil täitsa tühjad silmad, nii nagu korter ilma mööblita. Mina mõtlen nõnda: mida kaugemal on õnn, seda rohkem inimesed joovad . . . nagu tuleks viina läbi unistused lähemale. Aga näe, Firsov ütleb, et unistus on tähtsam kui õnn: õnn läheb mööda, aga lootus mitte iialgi!»

Matvei trummeldas tagasihoitud vihas sõrmedega lauale.

«Zina, sa räägid niisugust plära, et ajud lähevad paiste. Ma soovitan väga sul tihedamini oma peast seda kasutut prahti minema pühkida . . . õnn, unistus, lootus. Niinimetatud õnn on meie organismi seisukorra faas, mis otsejoones järgneb füüsilisele tervisele. See on majanduslike tingimuste harmoonilise kooskõla ülim tulemus, see tähendab, teda valmistatakse nagu kalosse, vorsti . . . või näe, neid elektrilampe!» Just sel hetkel lõi piki tänavat põlema laternate tuhm rodu, mis viis otse sinna, loojangu kustuvate kulisside taha; nad olid nagu kahvatud tähed klaaspurkides ja meenutasid inimestele, et esialgu veel pole hilja. «Niisiis, kas on arusaadav? . . . Kui ei ole, kordan veel kord, kuid tingimusel, et sa mind enam ei sega!»

Õde ei vastanud talle seepeale midagi, vaid ainult läks tarkuse tagaajaja juurde ja sasis mingi hooletu hellusega tema niigi juba sassis juukseid.

V

Terve öö ei saanud Zinka südamekloppimise pärast magada. Ta lamas ja kuulas — kuidas nagistavad hiired, kuidas krigiseb vedru Klavdja all, kuidas esimene vihm krabiseb vastu aknaklaasi. Vastu hommikut vajus ta raskesse unne ja nägi ümmargust valguseküllast saali. Seal keerles hääletu muusika saatel üksainus tundmatu paar ja kadus nurga taha. Täis aimust ja kahtlust läks Zinka alla mööda pead pööritama panevat keerdtreppi, nagu

neid ainult unes ette tuleb, ja põrkas hirmsa paari otsa. Ühte põimunult vaatasid Vjuga ja Vekšin teda ja naersid, saatanlik läige silmis . . .

Ta ärkas hilja. Vend Matvei oli varavalges ära läinud. Klavdja mängis maikuu tõmbetuule käes, ainult särgike seljas. Zinka nägi oma peegeldust aknaklaasil. Sinistele silmaalustele vastas valu meelekohtades. Neljakümne kuues korter asus nurga peal. Aknast aknasse viipas Zinka tervituseks Bundjukovidele. Tööta abielupaar jõi kohvi ja kuulas raadiot, kõrvaklapid peas. Noored poisid tinistasid all õues mandoliini ja jorisesid ebasoovitava sisuga laule . . . Keskpäeval seadis jälle sajule. Ajuti asendus Zinka rusutud meeleolu palavikulise tegevuse vajadusega, ainult et mitte hüpata kaevusarnasesse õue. Kunagi varem polnud ta suve tulekut nii raskelt läbi elanud.

Nädala pärast sõitis Matvei praktikale. Õde pistis talle kotti kakukesi, koguni nuttis, kui nad hüvasti jätma hakkasid.

«Oled ikka naljakas tädi, õekene . . . nagu juurvili maa sees, ja usud jumalat! Raske saab sul olema homses elus, aga hea oled sa, hea,» ütles ta, liigutatud õe hoolitsusest, kuid hoidis kaelustamisest kõrvale. «Noh, niipea ma tagasi ei tule, jäta oma varas maha, sest ta on kõigele lisaks ka veel looder. Seda paika tuuluta rohkem,» koputas ta ootamatu õrnusega vastu Zinka otsaesist. «Minu pärast ära nuta, sest meie sugulus on bioloogiline juhus. Ära tule saatma, mulle see ei meeldi . . .»

Õhtul viis Zinka Matvei tühjad kastid pööningule ja tõi koridorist tuppa Vekšini kehva koli. Ettekäändel, et üürilise kohta teated täielikult puuduvad, laskis Tšikiljov tema toa arvele võtta . . . Kasutades ümberhaaravat manöövrit, kauaaegse piiramise võtet, pühendas ta kogu oma ametipuhkuse aja Klavdja südame võitmisele. Õnnetuste vältimiseks, minnes kogu päevaks enda, rohkem aga Vekšini asjus välja, jättis ema tütre luku taha, — Tšikiljov aga hakkas tüdrukut jalutuskäikudele kaasa võtma. Nad läksid naabruses olevasse parki ja kõndisid rohu peal üle päikesepaisteliste muruplatside. «Sa hinga, tõmba rohkem õhku sisse, et sinu ümber midagi kaduma ei läheks,» õpetas ta tüdrukut vaheaegadel, kui ta ei jutustanud lugusid endast väikese poisina.

«Niipea kui sa rohelisest puust mööda lähed, hinga!» Täiskasvanute tähelepanust hellitamata Klavdja tuli tagasi õhetavate põskedega, söönud, ja kiirgas sellist sisemusest tulevat vaikset valgust, et Zinka kartis seda kustutada kohatu pärimisega, millest nad seal metsas Pjotr Gorbidonõtšiga olid rääkinud.

«Näete, tulime jalutamast . . .» kuulutas Tšikiljov hiilivalt, mitte pealekäivalt, ahtrasõnaliselt. «Nii et kui teil veel mõni kiire asi ajada on, minge rahulikult, Zina Vassiljevna: ma annan teie tütrele süüa ja panen ta magama. Kui lapsi palju on, siis ma neid ei salli, aga väikesel hulgal on nad lausa lõbu!»

«Homme lähen ma Klavdjaga ise,» ütles Zinka armukadedalt, huuled värisemas, märgates, et tütrel on iga kord uusi kingitusi — kord ehtne õlgkübar, kord kirju pall võrgus — tema malbe säramise allikas. «Ja milleks te tema peale kulutate, Pjotr Gorbidonõtš! Mul pole küll praegu raha, õllekelder pannakse neil päevil remondiks kinni, aga . . . ühesõnaga, homme lähen ma temaga ise jalutama.»

«Ongi hea,» hakkas Tšikiljov heatujuliselt sõnast kinni, «homme on mul matused, üks kaasteenija suri ära, seltsimees Filimonov . . . seesama, sihuke punaka peaga, kellega koos me kirjamees Firsovi vara üles kirjutasime. Iseloomulik, et ta oma nimepäeval värsket beluugat sõi ja suri . . . kutsus veel mind lõunale, et oleks seltsim. Nii et kui teie Klavdja poleks mind kinosse vedanud, oleksin minagi praegu seltsimees Filimonovi seltskonnas, he-hee. Kallis Zina Vassiljevna, see pallikene elu eest . . . see pole sugugi kallis! . . . Hea küll, ma pean minema, maalrid ootavad: homme kavatsesin katust värvida . . .» Ja ta kadus, kartes üle kõige, et Zinka kannatus võib üles öelda.

Peale arusaadavate süümepiinade poetas see juhus Zina Vassiljevna südamesse väga tõsist muret oma tuleviku pärast; tund hiljem Klavdja vara üle vaadates nägi ta, kui kaugele oli asi poolteise kuuga läinud. Lisaks mänguasjadele, mida ta ise tütrele kunagi ei kinkinud, leidis Zina Vassiljevna uued kingad kalossidega, mida tüdrukul väga vaja oli, ja koheva pasliku tulevaseks talveks; ettenägelikult juurdepandud koivastase vahendiga pakk näitas ära selle päritolu. Peale selle tuli välja

tohutul hulgal pisiasju, mis olid liigutava hoolega pandud Tšikiljovi kogutud kenadesse apteegikarbikestesse ja mida ei saanud Klavdja käest vägisigi ära võtta! . . . Kõik see paistis vihasele emale alatu muukrauana süütu lapsesüdame juurde. Ja kõige lõpuks selgus, et kuhi parandamiseks kõrvalepandud Klavdja sukki on nõelutud: oli lihtsalt imestamisväärt, kuidas ta kõike jõudis, see kaheksakäeline härra! . . . Ja siis hakkas Zina Vassiljevna häbi pärast nutma — aja ja helluse pärast, mida ta oli Vekšini jaoks tütrelt varastanud. Arusaadavalt oleks ta Tšikiljovi viivitamatult minema kihutanud, keelates tal lävelegi ilmuda, kui ta poleks Klavdjas näinud mitmeid meeldivaid muutusi: kahvatanud põskedele ilmus sagedamini elav puna ja vahel tuli talle vallatuse pärast märkus teha . . .

Ükskord juuli alguses, kui Zinka hilja koju tuli, kuulis ta oma toast Tšikiljovi häält. Talle tundus, et see on tavaline rahulik muinasjutt, millega lapsi ööseks magama pannakse. Ema lähendas kõrva uksepraole.

«. . . Mina kasvasin ka vaikse ja väikesena,» jutustas Tšikiljov, «ja kõik tegid mulle ülekohut, sest ma olin vaikne ja väike. Mul polnud isegi tõelisi rusikaid, et kallaletulijaid tagasi lüüa, nii halb oli see asi. Mu ema põgenes ära ühe onuga, ja räägiti, nagu oleks ta surnud, ja isa läks teise tädi juurde, ja räägiti, et ta olla komandeeringusse läinud . . . ja mina jäin vanaema juurde elama. Vanaema oli nii kõver nagu puujuur tiigi kohal, mida ma sulle eile näitasin. Teda kutsusidki kõik K õ v e r i k u k s. Meie Kõverikuga elasime vaeselt. Meil oli kass, see sõi prügikastist, oli alati rõõmus ja tugevate lõugadega. Aga inimesed ei tohi prügikastist . . .»

«Miks?» tundis Klavdja huvi.

«Noh, kuidas sulle seda ütelda . . . Kõht hakkab valutama! Ja mul oli tuttav poiss, advokaadi poeg . . . tema juurde ei tohtinud paljajalu minna, tanuga toatüdruk ei lasknud, tuli kuub selga panna, millega ma ainult koolis käisin. Seal oli palju mänguasju, terve mägi . . . ja veel pool mäge katkiseid, vist küll. Tema läks mõnikord asjale ja mina hakkasin siis tema mänguasju suudlema! Ma tahtsin neid kangesti endale, seda aga nimetatakse kadeduseks . . . Kui Kõverik ära suri, viidi mind ema juurde. Ta oli siis juba üksinda korteris ja jõi tasapisi,

sest tema uus mees põgenes jälle teise tädiga ära. Tal ei jätkunud raha mänguasjade jaoks, ta peksis mind purjuspäi... kui palju kordi ma kaebasin tema peale surnud vanaemale: kirjutasin kirju õhukesele paberile ja panin salaja ikooni taha. Kõverik rääkis mulle tihti, et ta siis, p ä r a s t hakkab elama t e m a selja taga, seal...» Ja emale tundus, et Tšikiljov näitas tüdrukule ikooni.

«Nüüd sul on raha, osta endale palju asju ja mängi,» andis Klavdja unisel häälel nõu.

«Hilja on, lapsuke, ma olen nüüd fininspektor, aetakse töölt minema!»

«Aga mängi siis, kui keegi ei näe...» Ta haigutas ohke pealt. «Kus mu ema on?»

«Ta läks õllekeldrisse, ta laulab seal. Noh, jää magama, pane silmad kinni, väikene...»

«Miks ta kodus ei laula?» ei jätnud Klavdja järele.

«Kodus ta ei taha. Pane nüüd silmad kinni... Jällegi, rohkem mu elus midagi ei juhtunud. Poiss Petja hakkas kasvama ja kosuma, sõi putru, kuulas vanemate inimeste sõna... ja temast tuli Pjotr Gorbidonõtš. Maga!»

Siis astus Zinka sõnalausumata tuppa, ei vaadanud püstikaranud Tšikiljovi poolegi ja läks tualettlaua juurde.

«Näete, panen magama,» ütles Tšikiljov süüdlase häälel, «aga ei taha. Soovib ema kaelustada, kas teate...»

«Sina lõpeta oma alatu töö siin ära... niikuinii ma ennast su küünte vahele ei anna, ei anna, madu!» hakkas Zina Vassiljevna vihaselt, poolkarjudes rääkima ja kohendas automaatselt juukseid peegli ees, kuigi selleks vajadust ei olnud. «Ma keelan kõvasti ära, annan su kohtusse, kui sa mu tüdrukut rikkuma hakkad!»

«Millega ma teda rikun, teie tüdrukut, Zina Vassiljevna?» küsis Tšikiljov vaevaltkuuldavalt.

Tundmatu inimlik noot tema hääles sundis Zinkat peeglist vaatama, mis tema selja taga toimub. Ta nägi, kuidas ema ähvardusest ärevil Klavdja end vastu Tšikiljovi surus, ja kuidas too, kohmetuspuna näol, mida tema juures varem ette polnud tulnud, tüdrukut sõrmega ähvardas, paludes teda vaikida.

Siis kordas Tšikiljov jõudu kokku võttes oma küsimust, sest tal oli äärmiselt tähtis teada, kas see

teeb inimestele halba, kui jutustatakse oma õnnetustest.

«Nojah, räägid tüdrukule igasugu jäledusi...» ei leidnud Zinka kohe, mida vastata.

«Need pole ju jäledused, Zina Vassiljevna, see on mu kallis lapsepõlv... ja see on mul Klaša omaga natuke sarnane. Peale selle ei maksa sedasi lapse juuresolekul, muidu jääb see talle eluks ajaks meelde ja hiljem rakendab veel teiste inimeste suhtes,» ütles Tšikiljov juba päris tasakesi ja silitas Klavdja pead, et tal kogu see lugu rutem kattuks unustuse koorikuga. «Muuseas, homme on kontoris üldkoosolek veevärgi jaoks minevate lisakulude asjus... ja lõpuks ettekanne rahvusvahelisest olukorrast. Palutakse elanikke mitte hilineda... Maga nüüd, tütreke, maga!»

Ta tormas ukse juurde, enne kui Zina Vassiljevna jõudis teda tagasi hoida, vabandada teravuse pärast, viidates järjekordsetele kurvastustele. Niipea kui ta kadunud oli, hakkas tüdruk valjusti nutma, mis oli emale eriti häirivaks signaaliks.

VI

Varsti pärast esimeste peatükkide valmiskirjutamist põrkas Firsov kokku raskustega, millega tavaliselt karistatakse hoolimatust varem väljatöötatud plaani vastu. Sündmuste vool hakkas nüüd peasuunda kaotama, teisejärgulisteks harudeks pudenema, mis järsku liiva jooksid. Oli vaja viivitamatult vähendada tegelaste ja tegevusliinide hulka; pärast arusaadavat piinlemist tuli autoril jumalaga jätta mitte üksi nendega, kes olid alles sündimata, nagu näiteks saladuslik Nikolaša Manjukin, vaid ka elavatega, kes süžeele kuidagi külge ei klappinud. Eelkõige tabas see saatus Zinka venda Matveid ja Ljonka Vatsa, milleks kirjamehele andis võimaluse tegelik elu ise: esimene pidi oma reisilt tagasi tulema alles väljaspool jutustuse raame, teine aga jäi ühes rumalas ettevõttes varsti vahele ja lülitati kauaks elust välja... Sel ajal kui parandati plaani andestamatuid vigu, ilmnes veel tähtsamaid eksimusi, mis tulenesid ühtse idee alahindamisest.

Paljudele ei meeldinud Firsov seepärast, et talle meeldis üht-teist sellest, mis poleks pidanud meeldima nendele, kes ise meeldida tahavad. Tema proosa peamiseks paheks peeti seda, et seal puudusid otsejoonelised järeldused ja moraaliõpetused, mida ta ei vältinud vastikusest nende vastu, — talle lihtsalt tundus, et kasulike ideede sisseviimine siira vaimse erutuse kaudu, mida toob k u n s t, on hulga õigem ja loomulikum. Firsov jumaldas olemist tema ürgse lõhnaga ja kirbe maitsenukrusega, isegi tema näilist mõttetust, mis tõukab meid lahtimõtestamisele või enesele allutamisele, see tähendab loomingulisele, meid endid ümberkujundavale vahelesegamisele. Kui uskuda Firsovi märkmikku, siis ükskõik mis asi maailmas — vihmaveeloik või selles peegelduv galaktika udukogu — on ühtviisi arhitektoonilise tasakaalu, see tähendab matemaatilise harmoonia ülimad näited ja lõppude lõpuks kordumatu ime; kunstniku ülesanne aga selles seisabki, et avada seda nähtust moodustavate jõudude peenim mehaanika.

Lisaks muudele pattudele tõmbas Firsov kujutamise keeruliste võtete läbi endale kaela süüdistuse väljamõtlemises, nagu võiks midagi keerulisemat ja ootamatumat välja mõelda kui teda ümbritsev tegelikkus. Vastupidi, kui autor paberi ja fantaasia jõupingutuste kokkuhoiu eesmärgil kavatses naita tsirkuseartist Stassikut Vekšini õega ja Vekšinit Dolomanovaga lepitada, et nad kahekesi endale mugava perekondliku pesakese looksid, tungis elu sisse ja hävitas Firsovi väljamõtlemised koos paberiga, millele need olid kirjutatud. Sellistel kahtluse hetkedel osutas kirjamehele hindamatut abi malmist soojendusahi b u r ž u i k a, nagu lihtrahvas seda nendel aastatel nimetas ... Silmad pilukil, üks silm suurem kui teine, vaatas autor, kuidas leegid keerasid mustaks hapraks laastuks talle juba tuttavaks saanud algse Blaguša, kuidas käkrusid ja kustusid seal tema kangelased, nagu oleksid nad autori lootuste ja loomingulise viljatuse üle irvitanud. Aeg-ajalt aitas ta tulepessa torgatud roobiga leekidel süüa võrdlemisi paksu pakki pealtnäha väärtuslikku, täiskirjutatud, tegelikult aga ainult rikutud paberit ... Seevastu aga avanes hüplevais lühiajalisis sädemeis Firsovile juba tõde.

Kui ta Vekšinile mõtles, seiras teda millegipärast

pidevalt üks ja sama pealetükkiv kujund. Otsekui mingi ääretu väljak, selle keskel kõrge laudadest poodium, kus kohe hakatakse inimest ja varast Mitka Vekšinit mitmesuguste lubamatute tegude eest neljaks kiskuma. Kõikjal ümberringi jälgib rahvahulk talle ettenähtud vaikuses, kuidas üleval kõnnivad edasi-tagasi tursked mehed, ametisärgid seljas, käärivad varrukad üles, kavatsedes Mitka kallal muistse kombe järgi toime panna mõnesuguseid tegusid. Pealtvaatajate hulgas märkab Firsov peaaegu kõiki tema poolt kirjeldatud isiklikke tuttavaid, ja paljude nägudelt võib lugeda siirast valu ja kahtlust — paljude nägudelt, välja arvatud üks! Ta seisab teistest eemal, valmis ära minema ... ja äkki selgub, et see pole keegi muu kui Nikolka Zavarihhin. Erinevalt teistest ta ei vahi niisama, vaid närib sihvkasid, et oodates mitte igavust tunda. Hämmastav, kui kaua oli Nikolkal õnnestunud Firsovi märkmikust kõrvale hiilida!

Mitte keegi peale Ptšhovi ei pannud Blagušas tähele, et kuskil seal, suure turu kauges nurgas, prügikastide juures, oli avatud armetu, väikese ubriku suurune Zavarihhini kaubaputka. Kõik sellele eelnenud kuus nädalat jooksis tulevane vene suurkaupmees ringi, kandelaud galanteriikaupadega kõhu peal, põlgamata ära kõige napimatki kasumit. Nikolai Zavarihhin kohanes eluga ... Minnes kord turule hulkuma — Firsov käis seal tihtilugu juurvilja ostmise ettekäändel! —, põrkas ta kokku Zavarihhiniga, ja too oli tolle aja kohta selline ennekuulmatu loodusenähtus, et kirjamees ei saanud enam silmi ära.

Ta seisis Firsovi ees kogu oma rabavas kirjus uudsuses. Kuulus paradiisipuu vist nägi välja samasugune, üleni küpseid, ahvatlevaid, aniliiniga värvitud vilju täis. Nikolka Zavarihhini kaelast rippus alla kimp värvilisi siidlinte, mida oleks jätkunud tervele vallale, vanaisadelt päritud kõrge mütsi rumm oli täis haruldasi välismaa nõelu; mänguasjad, preilid ja karud, äsja ilmale tulnud lõhnavast pärnahalust, vaatasid taskutest välja, ja kitsal kandelaual möllas seesugune peibutiste ja värvide sära, et kõige nõudlikumgi hing ei suutnud neile vastu seista. Seal oli kamm, nii tihe, et tolmuk übetki läbi ei lase, ja eriti vastupidav nööp, mis iial ei

kulu, ja takjaõli, et juuksed lokist välja ei läheks, ja määre tedretähtede vastu, ja lutiga rist, ja ülivastupidav lõhnaõli, mis surmatunnini ei lahtu ... ühesõnaga, kõik kõigi jaoks, imikust koolnuni, ja salajas, kahekordse põhja vahel leidus asjakesi ka poissmehe tarviduseks!

See juhtus päris kevade algul.

«Kas kaup hakkas meeldima, kodanik? ... Soovite ennast ehtida või koguni kallikest? Siin on lint habemesse, lähete ilusamaks kui hobune võinädalal ... ja teenistuses hakatakse rohkem armastama!» irvitas Zavarihhin värvikalt ja trotslikult, nagu ta muidu ei rääkinud, ja vaatas Firsovi peale pisut ülevalt alla, nagu oleks too juba tema võimuses.

«Kammi ehk võtaksin ...» pomises Firsov kohmetult ja meenutas Zavarihhinile suhete taastamise eesmärgil nende tutvumise asjaolusid. «Me ju saime varatalvel kokku seal õllekeldris ...»

«Ah, seal oli lihtsalt silmapettus, narrimängimine ...» salgas Nikolka kiiresti. «Alles nüüd läheb äri lahti ... alguse asi! Kogu pood kõhu peal, vabandage ütlemist, seda ma tassingi ringi ...» Ta hakkas süütu näoga oma kaupa kiitma. «Annan tutvuse poolest nõu — võtke see. Väljamaa palmipuu, kasvab ainult soojades jõgedes ... vanarahva jutu järgi olla Joosua sellest sõjaväe noolesid teinud!» Ja Firsovil oli huvitav kuulata, kuidas õepoeg onu oletusi puuliikidest oma lihtsa kommertsi jaoks kohandas. «Just paslik teie habemele, kammite ja kammite ... kui igavusest, siis tunnete seda päris õiget mõnu. Kinnitan teile issanda jumala nimel, tulete veel Zavarihhinit tänama!» Tema juttu ilmusid sõbralikud noodid, niipea kui ta Firsovi silmis ostjasädet silmas. «Kõige esimene sort, ainult meil on ta olemas, ja sedagi müüakse altkäe. Ivan Ivanõtš Tsarapov ... ehk nägite ligiduses sihukest kombekat vanahärrat? Meie kahekesi kaubitseme enda kahjuks, mujal pole kuskil. Neid treitakse nüüd, omavahel öelda, harilikust kasest: rubla tükk ... Hõõruvad värnitsaga ja — säh söö, aga minul on aus kaup ja kõigest pool rubla!» Ja hoolimata kõditavast tundest, nagu oleks teda ennast sõrmede vahel keerutatud, ei saanud Firsov lahti Nikolka hiilivast ettepuhumisest.

«Hea küll, kurat temaga, anna see palmipuust sealt sooja jõe äärest!» lõi ta käega, kui oli lõpuni kuulanud; samas tuli sinna Tšikiljov Klavdjale järjekordset pisiasja ostma.

... Zavarihhin ei pidanud rändkaupmehe ametit kuigi kaua. Äsja avatud kaubaputka omasuguste reas, puldanist katus peal — sai nagu stardina algavale võistlusele nimeks Üleüldine pudupood, ja neljakandilises avauses laialilaotatud pudi-padi pealt vaatas välja sinna vaevalt sissemahtuv Zavarihhin. Firsov teretas ja avastas algava kommersandi jutus varsti teatavat külma tooni, mis oli asjalik, tulevikku suunatud ja juba ilma kõrvaliste kaunistusteta, tõsi küll, veidi alandlik — et kindlustada tagalat —, kuid siiski enesekindlalt väärikas. «Olen väegade õnnelik teie külastuse üle, aga kui juhtute jumala tahtmist mööda surema, siis elame kudagi üle,» — sääraseid noote kostis ühtepuhku Zavarihhini häälest; kõige selle taga seletas Firsov selgesti tulvavete rahulikku jõudu, mis on valmis paljude verstade tagant tammile hoovama.

«Kevad ...» õhkas Firsov seal lähedal pingile vajudes, et pühkida otsaeest higi ja muuseas üht-teist oma armsasse märkmikku üles tähendada.

«Igal asjal oma aeg! ... Eks suvi hakka tulema, see on ka kasulik,» toetas Zavarihhin meelsasti. «Maal künnavad praegu. Jüripäeval on sahk terav ... ehk olete näinud? Küll te vist varsti sõidate suvitama? Kõige parem aeg tervise kosutamiseks: rohi kasvab, liblikad lendavad. Teie, kodanik, kirjeldate kunstilise sulega, kuda armastuse asjad käivad, või jälle sündmusi kindralite elust ... ma mõtlen praegusi kindraleid ka! ... aga te võiksite parem minna vaatama ja jälgima, kuda maamehel higi näo pealt alla tilgub: väga huvitav võrdlemiseks, kui harjunud ei ole ...» — nii ta veeretas juttu tigeda ja selge hellusega juba kolmandat korda, hõõrudes lapiga odavaid odekolonnipudeleid letil.

Sellest ajast peale istusid nad jooksvate asjaõienduste vahel sageli siin, mõistes teineteist suurepäraselt ja olemata kumbki teisele koormaks. Firsovi eest ei jäänud varjule kahtlane kiirus, millega Zavarihhin kaupade poolest rikkamaks sai. Tema kaupade paigutus jäi endiseks, ainult iga päevaga seisid nad ikka tihedamini üks-

teise kõrval. Kui keskpäevane päike turu kohale tõusis ja selle peaaegu vertikaalne kiir puldanist katuses oleva augu läbi Nikolka kauplusest üle libises, süttisid nagu nõiakepi väel nurkades sitsi- ja siidileegid . . . Firsovile oli selge, et Zavarihhini kaupluse laiendamine ei saanud teoks ilma onu tutvusteta, kuigi ehk Ptšhovi isikliku teadmiseta või osavõtuta; muide, kirjamees ei saanud iialgi teada Zavarihhini jõukuse allikaid. Firsovile lihtsalt meeldis istuda siin, kärarikka turuelu kauges nurgas, kus oli kuhjas katkisi kaste, kive ja vanarauda, soojendada end, kuulata, vaadelda, kuidas päevane vari üle tema jalgade jookseb, kuidas noor nõges telliseprügi vahelt taeva poole pürib, iga päevaga täiskasvanumaks saades ja kohevaid, esialgu veel mitte kõrvetavaid lehti laiali laotades.

Vististi ilma tõttu, mis hooaja kohaselt muutus, jäi ta tol kuul päris laisaks.

VII

Jäädava, nagu talle tookord paistis, linnakolimise järel sai Nikolka Zavarihhinist kuidagi hämmastavalt ruttu tugev ja mehine mees. Alles eile tundus, et ta oli sündinudki kägisevas oranžis nahkkuues, aga äkki langes see temalt nagu kest kasvavalt viljalt. Teatava tagamõttega hankis ta täiskalt vanamoodi vene nokatsi, aga ka — erilisteks elujuhtumiteks ja tolle aja moe järgi — nahast komissarikuue; ainult kõrge ja kitsas vene särgi krae selle all reetis tema talupoeglikku päritolu . . . Kui ta varemgi vähe purjutas, valmistudes pikaajaliseks, peaaegu askeetlikuks varanduse kokkuajamiseks, siis nüüd läks ta kahekordselt rangeks; üksnes haruharva lonkis ta sõbrameestega trahterisse, kus pakuti poolkangeid jooke, ja sedagi selleks, et arutada nelja silma all rahvusvahelise elu sündmusi. Täielik loobumus linnakiusatustest andiski Zavarihhinile õiguse onu näpunäidete üle irvitada.

«Eks ole, onu Ptšhov, vähkidel on ikka igav elu küll!» kõkerdas õepoeg tehtult naerda, juues esialgu ikka veel onu teed. «Ja pealegi hädaohtlik . . .»

«Mispärast sulle vähid meelde tulid?» kõõritas Ptšhov vaenulikult.

«Niisama, toona pistsime sõpradega õlle juurde kolm tosinat kinni . . . Sina oled ka vähi moodi, Ptšhov. Oled vettinud kännu alla istuma jäänud, palvetad kännu poole, kogu taevas on sul kännuga kinni kaetud!» Zavarihhinil oli selline elureegel, et tarka meest avameelsuse või tõega ei solva. «Sind, onu Ptšhov, võib igaüks soolasesse vette visata ja kenasti ära süüa. Praegalt, näed sa, on kõik inimesed jagunenud kahte lehte: need, kes süüa sünnivad, ja need, kes söövad. Nii et krahma endal juustest kinni ja ole kindlalt oma urus, onu Ptšhov!» Sellepärast Nikolka naeriski, et oli hakanud mõni aeg tagasi ennast pidama teise liiki kuuluvaks.

Suveks kolis Zavarihhin onu juurest päriselt ära omaette korterise, mis langes ajaliselt umbkaudu ühte oma äri avamisega. Tollel unustamatul õhtul pidas Zavarihhin kõigi oma reeglite vastaselt sõpradega kõrtsis pidu. Tema ise kostitas, kostitas ja jäi vinti, jäi vinti ja unustas üht-teist, sõbrad aga, kõik kolm vanad kalad ja suurema habemega kui tema, irvitasid ühel meelel esialgu veel hirmutamata mühaka laiajooneliste avastuste üle.

«Meie oleme nüüd suur jõud, meie võime kõik,» põristas Zavarihhin, lükates merehobu loiva moodi laia kämblaga pudeleid kõrvale, nagu mõtetele ruumi tehes. «Praegu mul küll midagi ei ole, aga oota sa, küll ma kõik veel kokku kraamin. Eh-ei, siis mind enam painutada ei saa, kui aeg kätte jõuab. Keeruta nööri, mis keerutad, lõpp tuleb talle ikka! . . . Nüüd ma kostitan teid puhtast südamest, et te saaksite aru, kes see niisukene Nikolai Zavarihhin on!» Aeg-ajalt hakkas tema hääl kõlama sellise lõikava jõuga, et sõbrad vait jäid ja kartlikult talle otsa vaatasid, nähes temas eraturu hambulist tõusvat tähte. «Ema ütles mulle, et ma olla tulnud siia ilma, rusikad rullis, murdsin päevavalgele, he-hee, ja üks mustlane kuulutas ette, et ma hakkan maailma valitsema . . . nojah, mis seal ikka, mu käed on valmis, palun väga! Ma olen ju vänge mees, sest mul on oma pea õlgadel. Vaata kui panen viltsaapa oma poodi ja lähen ise ära sauna, ja viltsaabas ajab teile kuraditele hirmu peale, he-he-hee . . .»

Sõbrad aina vahtisid ja pilgutasid omavahel Nikolka praalimise peale silma.

«Lärma, aga tasem, kuramus, muidu pannakse meid sinuga koos puuri . . .» naeris üks neist, hoolitsetud, lahkukammitud habemega Zotei Buhvostov, kõigist kõige kangem, ja näris vurre. «Sa oled vabalt kasvanud, noormees, pole malka maitsta saanud, range kaelas kandnud . . .»

Tookord jäi kõigile mällu hetkeks hirmutavalt tähtis, natuke hiljem aga lihtsalt naeruväärne Zavarihhin — kuidas ta tõstis laua kohale kramplikult könksus sõrmed nagu enne kallalekargamist. Temas oli midagi lollilt uudistavast metsloomast, kes on pistnud pea elu püünisesse ja imestab selle avara ja jaheda ruumi mugavuse üle, mis on teiste vägimeeste hooletuse tõttu seni tühi seisnud. Ta oli tol õhtul lihtsalt purjus, kuigi ta oli joonud õige natukene, nii et tema vahvus ei tulnud õllest, vaid pigem teadmisest, et esimene võit on saavutatud. Inimkond tundus talle sooja ja lepliku seltskonnana, kus üldiseks tasakaaluks ainult tema puudus, ja see kelkimine loomulikult riivas tema niisama kangeid ja ennastarmastavaid joomakaaslasi.

Püüdes sõpra kordaminekute poolest üle trumbata, otsustas Buhvostov ka ühe hiljutise ostuga kiidelda. Jutt oli kuueaastasest märast, kes pidi olema kõige esimese numbri hobune ilu poolest — kõrvid teravad kõrvad, kenus luigekael, ühetasased kabjad nagu naisterahva apsatid. Mainitud omadustega käisid kaasas vastavad asjalikud voorused — iseendast kõhn, aga hea jooksuga, kibe traavima: tuul lendab kahele poole, nii et tükid taga. Habemikul Buhvostovil oli õitsev voorimehe-ettevõte, ja ta ise sarnanes hobusega ning ta kahte lehte kammitud pard oli tumevõiku karva.

«Hea küll, mis me tast ikka kiidame, ega me teda naiseks ei võta,» õrritas teda kolmas sõber Tsarapov, kõige vanem ja kortsulisem, vargasilmadega, ja müksas toetuse saamiseks vastu külge neljandale, kes oli seltskonnas kõige noorem, esialgu ilma nime ja isikupärata.

Ja nad läksid traavlite kiitmisega nii hasarti, et otsustasid jalamaid Zotei Buhvostovi ettepanekul kogu kambaga minna tsirkusesse hobuseid vaatama. Naljatlevalt sõimeldes lahkusid nad mitte küllalt lõbusast asutusest

ja ronisid neljakesi voorimehetroskasse, mis seetõttu vastu maad vajus, ning sõitsid puiesteele, kus asus tsirkus. Militsionäärid vaatasid viltu seda laulvat, karjuvat ja vankuvat lihahunnikut. Lootmata erilist lõbu, tahtes ainult lahedasti aega veeta, kavatsesid sõbrad odavamalt läbi tulla ja piletid võtta kas või galeriist kõrgemale, kui sealt midagi näha on; selgus aga, et järele olid jäänud ainult kallid loožipiletid päris ligidale. Akrobaat Weltoni esinemisel oli ikka veel endine menu.

Nad kõhklesid kaua — viimati oleks võinud sõita kuhugi, kus lõbusam, aga neid trügiti aina kassale lähemale, ja äkki osutus, et piletid juba võetud. Torisedes Zavarihhini peale põhikapitali asjatu kulutamise pärast, vajusid sõbrad kärarikkalt looži; etendus oli juba ammu alanud. All, areenil, tegid poolalasti kontideta mehed, nende hulgas üks keskmistes aastates naine, igasugu ohtlikke trikke, peale selle kõndisid kartmatult köiel, et tõestada oma täielikku kainust, nagu naljatas Ivan Ivanõtš Tsarapov. Pärast seda, kui koerarajakad niuksudes läbi tule hüppasid ja vana sünge valevuntsidega tola oli mänginud kõditava polka luua peal, tuli välja isa tütrega, mõlemal klaaspitsist vest seljas. Nad hakkasid teineteisele taldrikuid kätte loopima, pärast seda hoidis isa tütart natuke aega pea peal, kui too kerasid loopis; hobuseid ikka veel ei olnud. Et mitte igavust tunda, tegi ettenägelik Buhvostov ettepaneku juua pudel õlut, mille ta oli hõlma all varuks kaasa võtnud, kui äkki kogu publik püsti tõusis ja elavalt liikuma hakkas — kes puhvetisse, kes asjale.

Vaheajal võtsid ka kommersandid kinnituseks igaüks klõmaka, et hea meeleolu edasi kestaks . . . Muide, tõuklemises läksid Zavarihhinil kaduma sõjaväepilet ja väärtusliku kauba tellimiskiri, kuid õnneks tulid need järgmisel päeval välja — kõik olid lahtitulnud voodri vahel, sihvkade all. Kuid otsimisega seotud sekeldamise tõttu jõudsid sõbrad oma kohale tagasi küllalt hilja. Muusika mängis midagi sordiini all, justkui ette kedagi leinates, nähtavasti publiku sütitamiseks: umbes kolm korda lõppes kõik kerge flöödikiljatusega, mille järel viis kordus algusest peale . . . Äkki vingusid viiulid litauride ümber, mis mürtsusid nagu saatuse sammud, — kahele poole

taganenud univormide tagant jooksis välja Welton. Oma sinise trikooga ja lennul lehviva musta mantliga meenutas ta Zavarihhinile üht ilusat, teda lapsepõlves narritanud liblikat, keda tal ei õnnestunud peoga surnuks lüüa, et tema ahvatleva võlu põhjust selgeks saada. Teel Weltoni poole libises prožektori kiir üle Zavarihhini; ta istus, ettepoole kumaras, ja silitas looži vaarikalillat sametit. Vaatamata nõiduslikule saladusele, mis sarnaneb õhuta ruumiga ja mis alati tsirkusepublikut artistist eraldab, tundis Nikolka ta kohe ära. Jah, üsna hiljuti oli ta seisnud tema kõrval ja neiu oli riivanud teda pisut lühinägeliku naerva pilguga. Seejärel saabunud vaikus sisaldas minuti, mis sai Nikolka Zavarihhini elus murranguliseks.

«Las ma loen kava pealt, kes see osav tüdruk on . . .» sirutas habemik kätt, kuid Zavarihhin ainult pigistas tema rannet ega lasknud lahti. «Lase ometi, kuradi tümikas, sa murrad luu katki!» mörises Buhvostov ja kiskus end kõverasse, kraapides habemega Nikolka kõrva.

Alles siis, kui artist oli jõudnud kupli alla ja visanud minema mustad, kõrvale lennanud tiivad ja nöörredel ise alla areenile kukkunud, lõigates ära taganemistee, andis Zavarihhin oma kaaslasele armu. Mälus tekkinud üksikasjad ammusest kohtumisest ja sellega seotud seni haihtumata vaenutunne Vekšini vastu hakkasid kahvatuma, andes aset tundmatule aheldatusele ja vististi ärevusele hoopis võõra inimese pärast. Zavarihhin vaatas ringi, mitte keegi ümberkaudu ei teinud katsetki peatada seda, mis minuti pärast paratamatult pidi sündima, — vastupidi, kõik vaatasid ilmse kannatamatusega siidsilmust, mis mänglevalt kõikus, nähtavasti sedamööda kuidas soe neiukael talle lähenes. Ainuüksi selleks, et rutem vabaneda teda ahistavast lummusest, kiirustas Zavarihhin, ajas silmadega ülespoole seda lõpmatult nõrka olendit, kes nüüdsest peale oli omandanud imeliku võimu tema vabaduse ja mõtete, kui mitte raha üle. Mitte keegi ei suutnud hiljem — isegi mitte tsirkuse veteranid, kellel õnnetud juhtumid hästi meeles seisavad —, keegi ei suutnud leida minevikust midagi sarnast Zavarihhini tembule. Kas vaataja julm vaimustus, kes tahtmatult alati ootab õnnetut lõppu, või

jälle Zavarihhinit haaranud äkiline ennastunustav tühjus, kus polnud millelegi toetuda, — tõukasid teda meeletule teole. Kriitilisel hetkel kargas ta püsti ja hüüdis sõnad, mis olid antud olukorras nii ebakohased, et galeriipublikul tekkis kahtlus, kas ta mitte valesti ei kuulnud.

Kui teenijad ja vabatahtlikud publiku hulgast, kakskümmend kätt üht — Zavarihhinit — ära viisid, kaineks saanud sõbrad olid kadunud päris skandaali alguses, liikus ta nagu joobnu, ilmutamata vastupanu või kahetsuse tunnuseid. Protokolli koostamisel otsis Zavarihhin aina pilguga kannatanut ja otsekui püüdis tema juurde tormata; igal juhul, küsimustele hakkas ta seostatult vastama alles pärast teadet, et vastupidiselt kartustele on kõik hästi läinud. Selleks ajaks oli direktori kabinet juba tuubil täis vabaks saanud tsirkuseartiste, kõik alles pooleldi grimeeritud, ja neid vaatajate hulgast, kes oma tunnistustega püüdsid kurjategija karistamist kiirendada. Teistest peajagu pikem, seisis roimar seina ääres, ja üldiseks meelepahaks ei vaadanud ringi tagaaetu kombel, mida ta oleks pidanud tegema, vaid naeratas õndsalt oma külmajudinaid ihule ajavale imele, mis oli ligidalt mööda läinud.

Paberile vaatamata kirjutas Zavarihhin kuidagiviisi miilitsaprotokollile alla. Seal oli erapooletult öeldud, et «ohtliku numbri *strappata* ajal, mis seisis viskumises, nöör kaelas, suurest tsirkuse kõrgusest —, hüüdis joobeseisundis viibiv kodanik Zavarihhin, kellel on pudukauplus Blaguša turul, väljaselgitamata eesmärgil sõnad k u k u a l l a, millel oleks võinud olla surmatoov tagajärg artistile Hella Weltonile,» — sulgudes oli lisatud Tanja tõeline nimi . . . Ja on märkimisväärt, et mitte keegi juuresolijaist, veel vähem Zavarihhin ise, ei pööranud tähelepanu sileda lõuaga ja korraliku musta mütsiga vanamehele, kes oli kogu see aeg rohkem ärevil kui teised ja ühtepuhku süüdlasele peale hüppas, haaras tal käest kinni, püüdis teda raputada — niisama tagajärjetult kui see tõusulainel vihatud kalju suhtes korda läheb.

«Kas sa teat, mis tegit?» karjus ta moonutatud sõnul, nuttes läbielatu pärast. «Meie väene artist, sina vastik kaupmees. Sina maksit rubla, tahtsit osta surma? Er-

mordung[1] . . .» — ja lõpuks laskis tulla nii vihasel ja rutulisel saksa kiirkõnel, et militsionäär tõstis pea paberilt ja vaatas talle huvitatult suhu.

«Hea küll, aitab . . .» kõrgendas Zavarihhin ootamatult häält, alles nüüd tundes jalustrabavat väsimust viinauimast, ümberringi valitsevast kärast ja lõpuks ka iseendast. «Võtke, kui palju mul maksta tuleb . . . kogu selle värgi eest korraga! Võtke kõik . . .» ja pistis harjumuslikult käe taskusse raha järele, kutsudes sellega esile terve pahameeletormi, millest ta muide ise aru ei saanudki.

. . . Tähti hakkasid katma pilved ja Blaguša kanakuutides laulsid kuked juba teist korda, kui Zavarihhin onu uksele koputas. Kuni vana Ptšhov üles ärkas, läks õepoeg õue keskele, ajas jalad harki ja vahtis taevasse. «Kuku alla . . .» kordas ta äkki küsiva ja kõlatu häälega, püüdes oma tegu mõtestada. «Vabasta oma kammitsaist mu jõud, ära lase mul sinu pärast ära põleda . . .» — umbes niisuguse tähenduse andis tema huligaansusele Firsov, kes harjumust mööda püüdis ilustada oma kahtlasi tegelasi, ja söandas koguni omistada Blaguša kaupmehele mingi alateadliku palvuse suure valu saamiseks, milleta ta ei saavat iialgi Tanja vääriliseks . .'. Korranud seda sõna, kuulas Zavarihhin nõutult selle kaja iseendas; seal toimus midagi, mis oli tugevam kui tema ise, millele ta meeleheitlikult vastu pani. Tema jalgade ees vilksas koerarenu naabriaiast, isegi klähvis korraks öise inimese hirmutuseks, kes seisis, käed rusikas, jättis siis haukumise katki ja jooksis minema.

Lasknud õepoja sisse, jäi Ptšhov õuele seisma, vaadates mõnuga koidu värskust. Kui ta tuppa läks, norskas Nikolka juba, lahustudes jäljetult unes kõigi oma vaimustuste ja hädadega nagu tükk suhkrut põhjatus ja vaikses võrengus.

[1] Tapmine (sks. k.).

VIII

Ülepeakaela takerdunud segastesse Vekšini asjadesse, magas Firsov maha õnnetu Tanja ja Nikolai Zavarihhini romaani kujunemise, mis pealegi tundus algul talle nende tegevuse erinevuse ja iseloomude lahkumineku tõttu lihtsalt uskumatu. Ükskord üles kerkinud, arenes võetud teema ühtlaselt kõigis oma osades, ja kirjamehel tuli aimata, kuidas toimus tegelaste esimene lähenemine. Jutustuses algas nende tutvus võrdlemisi tühistel asjaoludel, sest autor konstrueeris selle väga tähtsa episoodi võrreldamatult väiksema hulga kujundavate koordinaatide varal, kui ehitab elu, mille jaoks kõige väiksemgi sündmus on täiekaaluline kristall kõigi maailmas olemasolevate elementide osavõtul.

Firsovi jutu järgi saatis Zavarihhin mitu korda Tanjat viisaka vahemaa taga pärast tsirkuseetenduse lõppu, kuni Tanja viimaks söandas küsida temalt sellise meelitava, mitte pealetükkiva ja seepärast pisut pettumust äratava püsikindluse põhjuse üle; on märkimisväärt, et Tanja tundis Zavarihhini otsekohe ära pärast ühtainsat põgusat kokkusaamist, nii nagu Zavarihhin temagi. Ja kangelane olla kangelannale öelnud mingi täitsa sobimatu komplimendi, mis väljendas tema vaimustuse kraadi, ja Tanja olla seepeale meelitatult ja erutatult naerma hakanud, sest temaga polnud varem isegi mitte sellist lihtsat seiklust juhtunud . . . Üks asi aga oli Firsovi variandis täiesti kindel: mõlemad olid niivõrd — ja kumbki omamoodi — kõigeks edasiseks ette valmistatud, et see aitas neil suhete algperioodi vaevarikkaid konventsionaalsusi märkamatult vältida.

Tegelikult läks Tanja lihtsalt Ptšhovi juurde nõu küsima venna tuleviku suhtes just sel ajal, kui Zavarihhin, meheliku oskamatuse higipiisad palgel, särgile pesemisel äratulnud nööpe ette õmbles. Silmipimestav päike sädeles aprillikuu lompides ning neiu paistis pärast pikka ja kiiret käiku selle keskpäeva killuna; peremehe äraolek soodustas samuti nende esimese piinliku kohtumise edu. Ainult selleks, et ootamise aega millegagi täita, hakkas Zavarihhin külalisele teed pakkuma; pumbanud priimuse lõhkemiseni täis, asus ta nõusid pesema ja tegi püüdlikkusest klaasi katki, millest

veejuga ja kraanikauss veriseks läksid. Seni kui Tanja otsis, millega haava siduda, jõudis Zavarihhin kättejuhtunud paelaga sõrme kinni tõmmata ja pani koguni nurgast võetud ämblikuvõrku peale — seda oma daami rahustamiseks.

Nende lähenemist soodustas kõik — Tanja häbelik, kuid meelitav mure võimaliku veremürgituse pärast ja Nikolka jõu üliküllusest tulenev kõrk põlastus oma tervise vastu.

«Oh, see on köömes! . . . Milla need teie tohtred meile külasse tulid! Vene rahval olid juba muistsest ajast ainult eided ja posijad, aga vaadake, kui suur see rahvas nüüd on! . . . Euroopal kukub meid vaadates müts maha ja külmajudinad jooksevad üle selja.»

Zavarihhinil lihtsalt vedas selle väikese õnnetusega; kuna nad mõlemad olid armastuse asjades oskamatud, oleks neil tulnud kaua otsida ettekäänet nendeks ihaldatud salapärasteks kokkupuudeteks, mis teineteise tundmaõppimisega kaasas käivad. Teejoomine ise meenutas lapsepõlve nukumänge, kus igasugune puudus või ebamugavus aina suurendab mõnu — kitsas vana vahariidega kaetud laud, Ptšhovi täkkeline suhkrutoos viimase suhkrutükiga nende kahe peale, ja ennekõike täielik eraldatus muust maailmast. Tanja oli Zavarihhinist natuke vanem . . . aga see Nikolkale just meeldiski, kuidas ta vältis Zavarihhinile otsa vaatamist, kartusest välja näidata praegu vaevalt märgatavaid kanavarbaid silmanurgas, ja ühtlasi tahtest sõltumatu ärev läige silmis . . . Ptšhovi majas toimunud kohtumise lõpuks said neist pigem vallatusekaaslased kui sõbrad, aga vastastikune kiindumus oli juba niivõrd märgatav, et Firsovil jäi üle ainult sündmustele järele rutata. Kolmanda kohtumise keskpaigas järelejõudnud autor kiitis heaks elu enda poolt alustatud variandi ja püüdis käputäie mitte just iseäranis peente kavalustega arenevaid sündmusi tagant tõugata. Sisendades Zavarihhinile häbi halva teo pärast tsirkuses, viis ta tema mõttele tuua artistile lilli kahetsuse märgiks, et muu hulgas leevendada Pugli viha, esialgu küll veel mitte armukadedust . . . Nelja silma all juttu ajades — kusjuures mitte kunagi varem polnud ühe püügiga nii palju sõnaleide Firsovi märkmiku mõrda sattunud — suutis Firsov Zavarihhinit veelgi enam

abistada, liialdades Tanja maailmakuulsusega. Tugevat tõmbab tugeva poole, — Zavarihhin kinkis oma kiindumust ainult neile, kes olid õnnetähega märgitud, ja hoidus haleduse nagu tule eest, mis laostab hinge . . . Mis Tanjasse puutub, siis teda polnud tarvis Zavarihhini poole tõugata; ainult Firsovile ja osalt Puglile oli teada Tanja tolleaegne niivõrd õudne hingeline seisund — hoolimata säravast naeratusest —, et ta ise nägi oma pääsmist Zavarihhini hoogsas, mõtlematus jõus, mis oli suuteline teda üha sagedamini ilmuva hirmu eest kaitsma.

Alati valmis saatuse tujusid vastu võtma, hankis Zavarihhin ainult eriti vastupidavaid asju, milles ta nägi kõige kõrgemat ilu. Tolle kuu väärtuslikumate ostude seas oli kapuutsiga vihmamantel tollest kõvast riidest, mida kasutatakse suurtükikateteks või tuletõrjevoolikuteks ja mis üsna hästi kõlbas tema hilisemate Siberi vintsutuste jaoks. See oligi Zavarihhinil seljas, kui ta tegi visiidi kodumaisele tsirkusetähele, kevadlillede kimp kaasas (Firsovi õssitusel); et mitte oma asjalikku reputatsiooni teel ettejuhtuvate sõprade silmis kaotada, peitis ta oma hapra kingituse tohutusse jäika taskusse . . . Zavarihhin läks Tanja poole lähemal pühapäeval; see langes kokku vanade vene pühadega, mis olid nõukogude kalendrisse visalt püsima jäänud. Linnas valitses pühalik ja tühi vaikus, ja kui meister Ptšhov liikus tol päeval pikkamisi, nagu kuulataks ta temale vaikimatut kellahelinat, vaanelt järele mõeldes selle üle, mida iialgi ei saavutata, siis ta õepoeg sellevastu astus süllaste sammudega ja kõik ümberringi: puhkev noor lehestik puudel, maituule sütitav tuhisemine ümberringi, kindel tunnus, et ilus ilm jääb ilusaks, — kõik tõotas talle ohjeldamatuimategi soovide täitumist.

Vaevalt oli välisuks avanenud, kui Zavarihhin tõrjus eemale ehmunud Pugli, — tasakesi, et rauga organismile mitte viga teha, astus esikusse, jäi omakorda aupaklikult araks ja tardus, nokats käes. Lävelt avanes vaade suurele valgusküllasele ruumile, kus oleks võinud pilte või silte maalida, — selle keskel seisis tsirkusetäht, umbes kümne sammu kaugusel sisseastunust, peod põimitud taha kallutatud kuklale, ja kui mitte täieliku — Pugli tõttu — üksinduse piiril, siis ületamatus hinge-

vaevas ja — nagu Zavarihhinile paistis — üleni mustas, vaatamata kahekordselt valgele hommikule. Tegelikult polnud Tanjal seljas muud tumedat kui pruun pehme rätik õlgadel, nii et petlik mulje meeleheitest kujunes mingist vanast väsimusest tema näol ja tema kuju siluetlikkusest tohutu mansardakna taustal, kust paistsid sinised, pilvises taevas iga hetk tekkivad ja kohe kaduvad laigud. Kõige järgi tundus, et Tanja oli seisnud nõnda juba lõpmata kaua, silmi pilutades ja kõikudes nagu pendel, kuna kõik tema ümber oli peatunud, ja kui poleks tulnud Zavarihhinit, oleks ta seisnud kaks korda kauem — läbi akna sissetungivas rohekas hajavalguses, asjatult oodates imet, mis tema vanuses oleks lihtsalt võinud ka tulemata jääda.

Ta keeras Zavarihhini kõhatust kuuldes lühinägelikult ringi, ja nii hämmastav oli temas sündinud muutus, et Nikolkale viirastus, nagu oleks Tanja korraga riietunud ilusasse pulmakleiti.

«Tuntud skandalist Nikolai Zavarihhin tuli kutsumata kulitši maitsma . . .» nimetas ta ennast arusaadavast piinlikkusest takerdudes ja hingas sisse mingi eriti ahvatleva sisuga taigna magusat kõrbelõhna. «Aga kui ma valel ajal tulin, siis ärge häbenege kedagist, visake mind välja . . . näe, vööruses on jäljed maas!»

«Kas väljas on veel märg?» küsis Tanja, et ainult küsida, tundmata ära oma häält.

«Siin-seal veel on, aga tunni-paari pärast taheneb ära . . . Kui te korraks sõrmekestki liigutate, — ma põrutan kohe tagasi.»

Vaadates pisut kõõrdi, nagu mitte usaldades, pidas Tanja Zavarihhinit saatuseks, ja vististi ainult palus teda armulisem olla.

«Vastupidi, mul on teie üle hirmus hea meel, Nikolai . . . Zavarihhin,» nimetas Tanja teda selgel sõnal, harjutades end tema nimega, ja nagu noorenenud, naeratas salajasele lootusele, ja otsekohe vankus teine nähtamatu sündmuste pendel — justkui oleks kell seinal pärast pikka seismist käima hakanud. «Me siin Pugliga mõtlesime, mida ette võtta . . . ja teie tulite meile appi, õnnelik külaline! Nüüd on selge, lõunatame koos, istuge lauda. Pugl, vii ära, pane kuhugi see kole present ja

palu perenaiselt üksiti lisataldrik . . . kui ta kas või pühade puhulgi on talutavas meeleolus!»

Ühtlasi hoiatas Tanja Zavarihhinit, et ärgu ta kulitši ega pashat oodaku: aromaatne taigna kõrbelõhn tuli perenaise köögist. Tema, Tanja, on ju koos vanamehega nagu lennus, valmis sõiduks ühest tsirkusest teise, ja lõunat võtavad nad lähedasest sööklast. Veenva siirusega keeldus Zavarihhin kategooriliselt: ta on juba lõunatanud — talupoja kombel, keskpäeval, «et rohkem päevast ees oleks!» Ja siia ei tulnud ta mitte luku taha istuma, vaid selleks, et tsirkusetähte endaga kaasa võtta ja kuhugi temaga kuni õhtuni välja minna!

On teadmata, mis siin juhtus minut aega enne Zavarihhini sissetungi, nähtavasti oli see midagi piinavat, kaua seisnut, kipitavat — otsustades selle järgi, kuidas Tanja varjamatu tänulikkusega talle oli valmis vastu tulema, peaasi et ta ümber ei mõtleks.

«Hea küll . . . aga ärge nimetage mind tsirkusetäheks, eks? Mulle ei meeldi . . . ja ma kardan. Aga kuhu, kuhu?»

«Ükstapuha, seiamaani me ikka vabad inimesed, jumal tänatud! . . . Eks te hakake sööma, ma nasama, vahin teie pilte,» ja tehtud kadeduseohkega laskis ta silmad üle seinale riputatud afišside käia. «Kõik aina teie?»

«Aina mina . . .» naeratas Tanja kibedalt.

«Kus ikke au ja kuulsust, võtab kohe vedelaks!»

Tanja laskis paluva uduse pilgu üle Zavarihhini libiseda.

«Ärge kadestage: kuulsus on kõrge mägi, kõrgemal on hirmsam. Hea küll, istuge . . . me Pugliga lõunatame kiiresti!»

Ja siis tõukas paharet Zavarihhinit meenutama artistile seda vältimatut siidsilmust afišsidel, mis oli kohati ornamentigi põimitud.

«Ja ärge pahandage mu toonase tüki pärast,» hakkas ta seletama. «Ma karjusin sellepärast, et vasta maad kukkuda on ikke kergem kui silmuse sees poodud saada . . .»

Ta poleks niikuinii iialgi mõistnud, miks vanamees talle selliste ärahirmutatud silmadega otsa vaatama jäi, miks Tanja ise lõunasöögi lõpuni ei vastanud küsimus-

tele ega naljadele, mässis end ainult rohkem rätikusse, nii et õlad teravnesid; muide, Zavarihhin ise tõmbus ka kössi, kui tuul lennult imbus läbi tellisseina, pannes aknaklaasid klirisema.

Sel ajal kui tõtlikus vaikuses lõunat söödi, vaatas Zavarihhin ringi. Paar õhukest patja, ja peaasi — laua naabrus, kus oli tohutult igasugu pudelikesi ja nipsasju, mille otstarvet Zavarihhin ei teadnud, näitas, et kitsas, ruudulise reisitekiga kaetud diivan oligi artistile voodiks; mõistatada, kuhu vanamees endale ööseks aseme tegi, Zavarihhinil korda ei läinud — ta vist magas istudes, väikeses nišis kerge eesriide taga, kus praegu tuttava haisu järgi otsustades priimus varjul oli. Peale loetletud pisiasjade kuulus tsirkuseartistidele siin ainult veel tolmuse pitslina alla peidetud kohvrite virn nurgas, peegel kõige ülemise peal. Kõigel lasus rännuelu, kui mitte vaesuse pitser, välja arvatud siin täiesti ootamatu kuhi treitud laste mänguasju teki peal, võimatult eredaid; pooleldi vardalt mahalibisenud värvilised rõngad levitasid ärritavat puulõhna. Aga kuskil polnud näha hälli ega pestud lappe nööril, mis tõestas kas teise kõrvalkambri olemasolu tagapool või tavalist naiselikku ettenägelikkust alles vallalise mehe külastuse puhuks.

«Ma vaatasin vargsi, kuidas te kõike silmitsesite... nagu läbiotsimisel, tõsijutt!» ütles Tanja pärast sööki musti nõusid koristades. «Noh, tunnistage üles, mis te meil ära näha jõudsite?»

Zavarihhinile meeldis selline otsekohesus, mis võimaldas nende tulevaste suhete iseloomu lausa välja selgitada.

«Kuda teile n'd ütelda... puhas ja ontlik elamine. Vabandage, kas see kamber on teil ainukene või on veel tagavaratuba?»

«Ei, siin ma olen tervenisti,» tunnistas Tanja sellisel toonil, nagu oleks vabandust palunud. «Mis siis?... Misjaoks te küsite?»

«Igast asjast on näha, et siin pikka elamist nagu ei ole, pole nagu juuri näha...» kehitas Zavarihhin õlgu. «Metsalinnukeselgi on rohkem kraami pesas!»

«Me oleme ju tsirkuseartistid,» naeratas Tanja lihtsameelselt, «eks me olemegi linnud... ja isegi mitte püsilinnud vaid rändajad. Kui kuuleme kuskil, et trumm

mürtsub või suurauad kõlisevad, sinna lendame, tule peale. Me elame Pugliga üksildast elu... peale venna Dmitri pole mul terves ilmas kedagi!»

Zavarihhin kuulas teda, viisakas umbusk näol, nagu vaadatakse kahtlase väärtusega kaupa; ta oli harjunud isegi silmanähtavate väärtuste puhul huvi tundma kauba pahupoole vastu.

«Eks ta olegi kasulikum: mida vähem sugulasi, seda vähem kulu,» haaras Zavarihhin varmalt jutuotsast kinni. «Muuseas, kas teie lapsukene patseerib praegusel momendil hoidjaga... või on kuskil kaugel provintsis tädi juures?» — ta koguni kallutas end pisut tahapoole, et mitte asjale ettevaatamatu küsitlemisega kahju tuua. «Lastega on ju palju sekeldamist, kui ema ühtelugu sõidus on... Kas teil on üksainus või tasakaalu mõttes paarikene?»

Tanja punastas juuksejuurteni, niipea kui oli Nikolka uudishimu tagapõhja taibanud. Ei, tal pole veel juhust olnud mehel olla... ikka pole alalistel ringisõitudel mööda maad nagu aega olnud tõsiselt elu põhjalikule ümberkorraldusele mõelda.

«Ah sellepärast te küsisitegi...» taipas Tanja Nikolka pilku jälgides ja hakkas nii nakatavalt naerma, nagu vale seda iialgi ei suuda. «Ma jumaldan laste mänguasju... Nikolai Zavarihhin!» Ja nüüd kõlas see nimi tema suus nagu elu parool. «Ma ei taha maiustusi ega riideid, mitte midagi, aga kirevad mänguasjad on mu kirg...»

«Näha, et lapsepõlves pole mänguasjasid just palju olnud...» taipas Zavarihhin läbinägelikult.

«Muidugi... eks sel põhjusel ka,» nõustus Tanja põiklevalt.

Poole tunni jooksul, mis Zavarihhin Tanja kodus viibis, jäi tema pilk mitu korda Tanjale peatuma, ja ta ei mõistnud, miks teda lakkamatult imelik rahutus valdab. Teda õrritas mingi oluline erinevus selle seletamatult väsinud, häbelikkuseni ujeda neiu, kes ühtepuhku ilma vajaduseta laudlina kohendas, ja selle vahel, kes helesinise tiivulise olendina hõljub trapetsil tsirkuse kupli all ja võidab surma — on peaaegu fortuuna ise ja jagab õnne igaühele, kes varem kui teised on varunud tema soosingu. Õnneks ei jõudnudki ta enne nende

lahkuminekut selle muundumise olemust taibata . . . Aga mingi ebateadlik haledustunne tõukas Zavarihhinit teda kiiremini siit ära viima, kaugemale sellest igivanast pigimütsiga raugast, kes levitas enda ümber talumatut puhtust ja igavust, tigedast perenaisest, petrooleumihaisust, kõigest sellest, mis temas endas rohkem kui poole tunni vältel oli tuska ja ärritust tekitanud.

«Noh, olengi valmis, Nikolai Zavarihhin . . . Kuhu me siis nüüd lähme?»

«Linnast väljas on praegalt kõikse lahedam,» ütles Zavarihhin, kergendustundega peenikeselt ja hapralt toolilt tõustes. «Kõikse parajam aeg . . . õhk kumiseb, puud justkui ringutavad pärast ärkamist ja vesi on nagu arust ära, ei leia kuskil rahu . . . Lähme?»

Ta ütles ainult paar-kolm lauset kirjeldamaks maaloodust, aga Tanjale avanes tema vintskes ja laias maamehejutus nii palju rohmakat ahvatlevat võlu, hingelist tervist, et ta Zavarihhini plaani ilma kõhklemata heaks kiitis. Ja justkui oleks see jalutuskäiguga nõustumine tähendanud millestki tervenemise algust, sööstis Tanja riietuma, enne kui tema lootust polnud ära muudetud, ja kõik pudenes tal käest, ja vana mees jälgis süüdlasesilmadega kuulekalt seda oma kasvandiku temale ainsana arusaadavat pabistamist. Minuti pärast oli Tanjal seljas kaunis, sinise koheva voodriga mantel ja peas teda — sinise looripilve tõttu — väga palju nooremaks tegev väike kübar; tema väljanägemine kõditas märksa Nikolka enesearmastust. Pugl saatis neid vaikides kotta; nüüd oli tal ees lühike roheline põll ja käes sulgedest hari, millel polnud muud otstarvet kui Pugli olemasolu maailmas kuidagi õigustada.

«Üks moment,» pidas ta Zavarihhinit varrukast kinni, kuna Tanja ruttu alla läks. «Hoitke Tania, palun. Ta on hapras, kerge murda. Ma olen väga palju vana, aga rohkem tugev . . .»

Zavarihhinil jätkus kannatust teda lõpuni kuulata.

«Ära muretse, papi. Kõik on akuraat . . . egas me mõned loomad pole, kas me ise ei mõista? Noh, võta, tubaka jaoks! Võta, järgmine kord keedad Zavarihhinile kohvi . . .» Ta võttis huupi taskust mõned suuremad mündid, pistis need Pugli pihku ja vajutas ta peo kokku, et maha ei pudeneks.

Ammu oli sammukõmin trepikojast kustunud, vanamees aga vaatas ikka veel peopesal olevat jootraha teenete eest, millele oli kulutatud pool elu. Järk-järgult asendus jõuetu raugaviha tema näol alguses lihtsalt meelepaha väljendusega, siis mõtlikkusega ja lõpuks targa leplikkusega asjade loomuliku käigu suhtes. Ta oli Hella Weltoni heaks valmis hullemaikski ohvreiks.

«Toores vene mats . . .» mõtles ta vankumatult ja valjusti, «aber meie Taniaga teeme sellest peletisest suur mees!»

Pugli peaaegu hambutu suu moonutas sõnu rohkem kui tema võõrapärane hääldus.

IX

Kontsaraudadega trepiastmeil klobistades jooksis Zavarihhin Tanjale järele, kes teda välisukse juures juba ammu ootas, hoides käega kübarat tuule eest, mis riideid vastu ihu puhudes tema kuju selgesti esile tõi.

«Hoidke seinast kinni, muidu viib teid minema . . . Zavarihhin Nikolai!» hüüdis Tanja talle kaugelt ja jäi kuidagi küsivalt tema nime heli kuulatama. «Küll on tuuline ja tore . . .»

«Meie kandis on nüüd lahe olemine, seal on nüüd alles hea,» hüüdis Nikolka Tanjaga ühes toonis, hingates täie rinnaga õhku. «Ja tuult on nii palju, et naised teda nagu jõge kahe käega laiali sõuavad, kui kaevule lähvad. Mõnikord, kui lõõtspill naabervallas mängima hakkas, kiskus tuul laulu tükkideks . . . ja kukkus mängima temaga, selle lauluga, justkui kassipoeg, suur kassipoeg, verstapikkune — nii on lugu meie kandis!»

«Te vist ise ka mängite lõõtspilli?»

«Külas jah kunagi . . . nüüd olen kõik need naljad maha jätnud . . . Pole siin õiget paika, ja üldse oleks nagu aeg aru pähe võtta.» Ta vaatas ringi, kaaludes pühadeaegse jalutuskäigu plaani. «Mul on siin lähedal üks südamesõber, sugulane ta õieti pole, umbes nagu tulevane vangimaja narinaaber! . . .» lobises Zavarihhin prohvetlikult välja, peaaegu puudutades huultega Tanja kõrva, sest katustel müristav tuul summutas inimeste kõnet. «Põrutame hakatuseks tema poole!»

«Miks?» tõmbas Tanja ta hoogu tagasi.

«Andke ennast, tsirkusetäht Hella, täielikult kaupmees Nikolka Zavarihhini hooleks!»

Ta võimukast pilgust võis lugeda sellist imede tõotust, et Tanja end kuulekalt tema tahtele allutas.

Nad asusid teele, hoides teineteisel käest kinni ja kõigutades neid käigu peal, nagu oleksid laulnud. Pool teed Nikolka vaikis murelikult, — kas juba ette kahetsedes äralibisevat poissmehevabadust või jälle kartusest, et äkki pole Zotei Buhvostovit kodus. Tuli minna üle pühadeaegselt tühja väljaku, ja ühe päris inimesteta tänava lõpus, kohe pärast vana pritsimaja torni keerata vasakule umbtänavasse. Sõbra voorimehe-ettevõte, paiknes sillutamata hoovis, mille ääres kasvasid kidurad äranäritud paplid. Käskides Tanjat teda oodata mitte üle poolteise minuti, puistas Zavarihhin talle pihku peotäie sihvkasid, jooksis siis ratastest täkiliseks nühitud kiviväravast sisse ja kadus viivitamatult peremehe majja nagu läbi seina; hoovi väljanägemise järgi otsustades asetsesid nendes madalates poolringis seisvates ehitistes varemgi mingi Zamoskvoretšje rahamehe tallid... Minut kujunes õige pikaks, ja et sooja saada, hakkas Tanja kõndima tänavat mööda piki maassevajunud puumajade rida, umbes nelikümmend sammu väravast planguni, mille taga ilutses igiammune pritsimajatorn. Siin puhus läbilõikav tõmbetuul, mullune praht lendas vastu silmi, ja Tanja pühademeeleolu hakkas kahanema kiiremini kui Zavarihhini sihvkad. Lisaks muule ilmus teisel pool tänavat tüllkardina tagant alumisele, maapinnani ulatuvale aknale kiilaspäine traksidega mees; algul ta ainult urgitses hammast, vaadates jalutajat, õigemini tema hetketi tuulest paljastuvaid põlvi, ja et paremini näha, keeras pea natuke viltu, mille järel viipas kutsuvalt konksus sõrmega ja näitas pudelit, ilmse sooviga Tanja seltskonda jagada. Siis läks Tanja õue, ümber hoovimaja, lükkas pingilt maha rangid sinna sissetorgatud naaskliga ja istus tagatrepi kõrvale. Järk-järgult imbus kogu tema olemusse aguli tervistav rahu. Eespool laius õu, virna laotud reed ühes servas, teise serva võttis enda alla tohutu, kevadiselt sinav loik, mille pind lõi tuulest ühtepuhku virvendama. Keegi Tanjat ei hõiganud, ei vaadanud teda, päike soo-

jendas jalgu ja ümberringi lõhnas koduselt kauge teekonna ja hobuse järgi sõnnikuhunnik, mis päikese käes auras. Tanja oleks siin nurisemata kas või õhtuni istunud, ainult et mitte kohata iga minut Pugli haletsevat kaastundlikku pilku.

Läbi lahtise õhuakna kostis tema kõrvu kord imiku katkendlik nutt, kord mingid köögihääled, mis põimusid arusaamatusse inimkõnesse; Tanja kuulatas, sest et tal midagi teha polnud. Tundmatu, pühadeaegsest kangest lihasöömisest ja joomisest kähedaks läinud hääl tegi kellelegi selgeks, et altkäemaks on pühal Venemaal kõikvõimas, ja tõi tõenduseks juhtumi omaenda näärluga, kuidas too ükskord Kaama ääres kindlustussummat kätte saada tahtes ajas öösel viljapraami vastu järsku kallast ja sai altkäemaksu abil kergesti vabaks teda ähvardavast karistusest.

«Hea küll, Zotei Vassilitš, küll sa mulle pärast räägid: mul pole aega, piinlik on, mind oodatakse!» kostis nagu tõrre põhjast justkui Zavarihhini hääl, mida moonutas õhuaken ja kõrvaline kära. «Ära vala juurde, aitab...»

«Nooh, ega sa ühest klaasist purju ei jää!» naeris esimene luksumise vahele. «Sa kuula mind, sõber Kolja, sest mina räägin sulle teaduse ja näituse pärast... Mu loots kutsuti välja laevandusinspektsiooni: «Ah sa koer, kuidas see siis sedasi tuli, et sa korras laeva põhja lasid?» — «Nii ja nõnda, vesi nagu virvendas vale koha peal, keerasin terakese viltu!» Ise aga pigistab sajarublalist pihus, uus krabisev rahapaber valmis seatud...»

«Hea küll, aitab, pärast lõpetad,» katkestas teine seekord päris otsustavalt, ja nüüd tundis Tanja eksimatult Nikolka bassihääle ära. «Siin Blagušas hulgub üks looder kirjamees ringi — hoia oma jutt tema jaoks, mulle pole seda vaja. Aga tead, vennas, mis mulle vaja on: head hobust üheks päevaks.»

«Ohoo, mis kaupa sa siis vedada mõtled, Kolja?... Kristuse ülestõusmise päeval?»

«See pole kaup, Zotei Vassilitš, aga ma tahan ühele tütarlapsele ilusat lõbusõitu teha... nii et eluks ajaks meelde jääks. Laena mulle, habe, see oma kiidetud hobune, kelle sa nüüdsama ostsid!»

«Oh-oh,» oigas teine mees, «ta ju mul ilma raudadeta... ja egas nüüd vastlapäev pole, et sõitu teha!»

«Sa, Zotei, ära manitse midagi, siis jääb su väärtuslik habe terveks...» vastas Zavarihhin mitte just liiga leplikus toonis, ja Tanja kuulis esimest korda, missugused rabedad kivid võivad pudeneda tavalisse inimese kõnesse. «Tõuse üles, lähme paneme ette... mu tots külmab seal lagedal kringliks!»

«Sa ju ajad ta purjus peaga ära, saadanas... Ja mis sa teed, kui ma sulle oma hobust ei anna?» hakkas Buhvostov õiendama ja rabelema, aga nüüd ütles Zavarihhin südametäiega midagi, mida Tanja ei kuulnud. «Sa ära pahanda vanainimesega, kallis Kolja, sa oled kole tigedaks läinud...»

«Kes tigedad ei ole, need on juba ammu vagusi ühishaudades,» ütles Zavarihhin karmilt ja jälle ei kuulnud Tanja lause lõppu.

Hääled kadusid ajutiseks ja kostsid jälle siis, kui lepinud peremees koos oma külalisega ümber hoovimaja tallide poole läks.

«... Sa oleks võinud kohe ütelda, et tahad preili ees laia lehte mängida.» Vanamees, punane panthabe ees, mis seekord hästi sassis oli, sibas teenistusvalmilt külje peal, Zavarihhin astus pisut eespool ja ei pidanud teda vastuse vääriliseks. «Eks me mõista küll: armastus pole üüriline, teda korterist välja ei aja. Pimedaks tuled ikka tagasi?»

«Jäta oma vingerdamine, Zotei, ära on tüüdanud. Ma ju ütlesin, et ma temaga liiva vedama ei hakka... Too välja!»

Varsti veeres kuurist hääletutel ratastel välja võidusõidukaarik ja selle järel otse tormas päevavalgele omaette latrist mära ise. Tigedalt vakka, ühtepuhku hobust sikutades, kes aiste vahel tantsis, ja ennast jõuetu kiivusega osatades hakkas Buhvostov oma kõrbi iludust ette rakendama. Nende juurde tulles oli Tanjal aega väärilselt hinnata seda saledat ja uhket looma, kelle kehakuju asjatundmatulegi inimesele juba eemalt kaunina silma hakkas; ta ei sarnanenud rammusate ja rühi pärast rihmadega kinnitõmmatud tsirkusehobustega, pealegi oli ta metsik ja taltsutamatu. Tuulest jooksis kerge värin üle tema atlassnaha nagu üle veepinna, ja

siis tuli üksikult nähtavale iga tema soone ja iga muskli kaunis mäng... Tõrjudes peremehe eemale teab kust murtud papliraoga, kutsus Zavarihhin Tanjat tumenenud silmil enda kõrvale istuma... ja äkki hakkas Tanjal lõpmatult jube sellest julmast hellusest Zavarihhini kuulekas ja samal ajal käskivas pilgus, nii hirmus, et ta muul ajal oleks tingimata põgenenud, aga nüüd oli tal ükskõik, mis teda ka ootas, — kodus Pugliga kahekesi ja omaenda mõtetega koos oli veel ilgem.

«Ära teda ära aja, Nikolai Jegorõtš...» palus Buhvostov hüvastijätuks vaevaltkuuldavalt oma järeleandmatut sõpra, endal peaaegu vihapisarad silmis. «Ära teda riku... peaasi, vaata, et jalad terveks jäävad!» Ta mõtles seda tihti vilumatu sõitjaga juhtuvat äpardust, kui hobune järsul pöördel ise kabjaga vastu teise jala pehmet pöialiha lööb. «Viska vits ära, mis sa hobusest narrid...»

«Hoia alt...» pillas Zavarihhin läbi hammaste; Tanja rappus vankris, kui läbi lohu sõideti, ja siis juhtis Nikolka vankri ainult ohjaliigutusega õuelt välja.

Vanker hüples teist korda väravaaluses lombis, loigu vesi lendas ratta alt kahele poole, siis kõditas Zavarihhin hobust vitsaotsaga tasakesi, et loom teaks, keda ja kuhu ta veab, puudutas kergelt tundlikku kohta küljel, — hobune võpatas, koguni tardus hetkeks, aga ei ajanud vankrit ümber, ei hakanud lõhkuma, nagu oleks juba mõistnud, et sõitja on auru all ja praegu halastamatu kõige vastu maailmas, esmajärjekorras iseenese vastu. Kahe tõmbega viis hobune Buhvostovi kaariku umbtänavast avara välja pühadevaikusesse. Paistis, nagu polekski terves linnas teisi helisid kui kabjaplagin ja kummirehvide tasane sahin. Tanja surus end aralt vastu Nikolka jäist presenti, ja teda haaras too õnnis ükskõiksus, millest tema aastatepikkuste mõistatamiste järgi pidigi algama tõeline õnn.

Mitte kunagi varem polnud ta sedaviisi sõitnud, õigemini — nii ligistikku olnud kahekesi mehega, kogu aeg tundes külje vastas tema nurgelist, ebamugavat küünarnukki, sealjuures mõlemale poole teed ilmunud möödakäijate nähes, millest mõnu kummaliselt kahekordistus, ja sellepärast tundis ta mingi erilise õdusa teravusega oma näol vastupuhuvat põletavat tuult ja õndsalt-sala-

duslikku teadmatust eespool, ennekõike aga seda ilusa hobuse vääramatut jooksu, kes nii kergelt, mängeldes, pisut õõtsudes, ja peaasi, ilma igasuguste jõupingutusteta seadis kapja kabja ette, kandes teda, Tanjat, otse tema saatusele vastu.

«Mispärast ta teid nõnda kardab, see raske ja ebameeldiv punahabe?» küsis Tanja äkki, sest ta tahtis tema kõrval istuja mõtteisse tungida.

«Ah Zotei Vassilitš? Noh, kuda nüüd ütelda... inimesed kardavad kõige enam neid, kes iseenda elust ei hooli,» vastas Zavarihhin, mängides kenasti ohjadega, mis olid tal nii kõvasti ümber käe mässitud, et see lausa sinine paistis. «Ja eks tal ole ka neid pattusid hinge peal. Meite vahel ütelda, ta andis ühe inimese tsaarivõimudele üles, see aga tundis ta kodusõja ajal ära. Noh, sõjaaja tõttu pikka jänti ei peetud: seina äärde! Aga küll sel Zoteil on visa hing: vedeles juba kraavis, muld oli talle peale aetud, aga elu tuli sisse põrgulisel: mina ei tea, mismoodi ta sealt välja ronis. Vastu tahtmist andis hobuse... ja selle kõikse parema! Küll hobune on ikka üks tore tükk, — lapsepõlvest saati olen hull nende järele!»

Nad sõitsid avarale, vana munakivisillutisega väljakule, mis oli samuti peaaegu tühi, isegi ettenähtud militsionäär puudus.

«Mul vend ka... jumaldab hobuseid,» ütles Tanja tasakesi, et sõprust ja vastastikust usaldust sisse seada, ja punastas.

«Mida, mida ta jumaldab?» ei saanud Zavarihhin tuule tõttu aru.

«Ma ütlesin, et mu vend teenis ratsaväes...» kordas Tanja ja pani peo suu ette. «Te vist kohtasite teda, mulle tuleb meelde?»

«Täpipealt...» muigas Zavarihhin tagasihoidlikult, «juhtus jah meie vahel see asi. Aga ega kedagi, nugade peal kohtamisest on kasu: näed inimese kohe ära.»

«Ma ei saa aru,» võpatas Tanja millegipärast ja nihutas end natuke eemale.

«Sellepärast, et inimese ülevalpidamine on siis läbi ja läbi näha. Poisikesepõlves ainult rusikavõitluses saidki endale sõbra... ja ei eksinud kordagi!»

Hobune oli enda hooleks jäetud ja astus sammu.

Zavarihhin hakkas jutustama lugusid oma endisest elust, põhjamaast, külast, mis talle juba lapsepõlvest igavesti mällu oli jäänud: meeletutest pillerkaaridest, kui laristati maha viimne kopikas, või nurisemata töömurdmisest palgiparvetusel, metsaraidel või põllul. Tegelikult ei näinudki Nikolka varasemad mälestused välja nii uljad või ahvatlevad, kui ta oleks tahtnud, kuid tal oli kummaline vajadus selle naise silmis külaelu näilisi võlusid ilusaks maalida. Iga hetk tundis tema kui mees endal Tanja viltust uurivat pilku, mis äratas temas ebateadliku vapruse sähvatusi... äratas ainult selleks, et teda viivitamatult aheldada talle niisama tundmatu allumise ujedusega. Tuleb arvata, et vastupanu oma paratamatule vangipõlvele väljenduski Zavarihhinil selles teos, mis teistel asjaoludel oleks temas endas karmi hukkamõistu esile kutsunud.

Kaasa kistud mitte niivõrd Zavarihhini jutust kui tema erutuse nakatavast värinast, ei märganudki Tanja, kuidas Nikolkale avanes võimalus halba nalja teha. Zavarihhin käis oma ohvriga ümber ainult selles laadis, mida oma jõudu tundva talupoisi arusaamise järgi oligi pälvinud oma aja äraelanud päevade ja režiimi jäänus... kuid Tanja kokkukiskuvas südames sulasid needsamad tundemärgid üheksainsaks kaitsetu viletsuse appihüüdeks — katkine, värvilise lapiga paigatud voorimehekuue õlg ja kiivas küljega troska, mille katte lakknahk oli pragunenud, kõige hullemini aga sedelga alt väljatulnud karvad kõige armetuma kronu seljas, mida Tanja üldse ette kujutada võis... Ühesõnaga, Zavarihhini mänguasjaks osutus peaaegu Pugli vanune voorimees, ja tema õnnetuseks ei juhtunud kogu nende meeletu ja ebavõrdse heitluse ajal ligidusse ühtki troskat, mille pukis oleks ametikaaslane istunud, kes oleks vanamehel aidanud ülekohtu tegijaga arveid õiendada. Väljanägemise järgi polnud ta muide veel päris rauk, hoidis kinni harjunud ametist, nähtavasti elatas end ja oma eite ruunakesest saadavast armetust tulust, maksis lõivu võrdselt teiste nepmanitega ja sõitis hommikuti seisupaigale lootuses, et elumere lained teda ei puuduta, talle halastavad ja kenasti kõrvale veerevad. Tegelikult aga oli ta koos oma auväärt hobusega juba ammu jõudnud sellele vanuse ja ühiskondliku ebasoosingu astmele,

kus võib inimese lihtsa sõrmenipsuga elust täielikult välja lüüa.

Nad mõlemad, peremees ja tema norgus toitja, tukkusid vagaselt sõitjat oodates, kui Nikolka nende kõrvale jõudes seletamatu hullu kihu hoos lõi hobust tagantkätt piitsaga — mitte kõvemini, nagu ta pärast Tanja ees end õigustas, kui maalapsed palli löövad. Kallaletung aga oli nii ootamatu, et vaene setukas kahele jalale tõusis, taganes, püüdis jalaga lüüa, ja tema peremees oleks peaaegu pukist maha kukkunud, — see kõik kokku oli nii koomiline, et Tanja haledusest ja loomulikust meelepahast hoolimata ei suutnud tahtmatut muiet tagasi hoida, mida Zavarihhin viivitamatult pidas tehtud nalja heakskiiduks.

«Aeg oleks su elukas saabasteks teha, taat...» ütles Zavarihhin läbi hammaste, tasandades oma hobuse sammu, ja sähmas veel korraks piitsaga, nüüd juba poole jõuga. «Igasuguseid raipeid ka tänavale tassitakse, ja veel kallil pühade ajal... pole inimestel ka õiget aru!»

Zavarihhini toonist kostis selline alandav põlgus, kibedam kui surm, — et seda poleks nüüd suutnud andeks anda ükski elusolend maailmas... Vanamees hakkas kohe kärmesti koperdama, mutsutas, tõmbas ohjadest oma ruuna, kes, nagu Tanjale paistis, etteheitvalt peremehe poole tagasi vaatas... ja taat tõusis pukis sõimates püstakile ning kihutas solvajale järele. Kogu tema vähenõudlik sõimutagavara oli selliseks puhuks ilmselt puudulik, ja seegi sai sellise ohtra kulutamise korral ruttu otsa, kordamisest aga alanes tema värskus ja toime. Siis püüdis taat ise oma vana ja armetu piitsaga jultunud noormeest ja tema sõidukaaslast lüüa, aga ilma igasuguste tulemusteta. Buhvostovi kättesaamatu sõiduriist veeres hääletult umbes poolteise pikkuse võrra eespool plärisevast ja lagunemisvalmis troskast, kuid see, mida hoolitsetud traavel ilma vaevata suutis, läks tema vaesele suguvennale maksma äärmist jõukulu. Oleks piisanud ohjaliigutusest, et tagaajamine lõppenuks, kuid Zavarihhin viivitas, õrritas neid, hoides ühtlast vahemaad.

«Jätke järele, Nikolai... laske nad jäävad maha, Zavarihhin, nad on ju väga vanad!» anus Tanja, teades

ette, et asjata, haaras Nikolka kivistunud käe ja silitas seda õrnalt.

«Pole häda midagi, Hella, las saavad vähe sooja. Viha soojendab kangemini kui viin, kui raha pole... Ja pange tähele, misukest visadust võib vene inimese juures tähele panna: kuku või surnult maha, aga löömist jätta ei taha!» urises Zavarihhin ikka läbi hammaste, moonutades sõnu, et jutt ilmekam saaks. «Ja ei tea mis hea pärast ta teda ajab, kuhu, seda oma süütut loomakest?... Või ta's meite saatanaga sammu saab pidada! See armetu elukas, mu kallis Hella, pole ju noorest saadik kaera suhu saanud, aina raske töö peal ja heinapuru ees. Aga Moskva ümbruse heingi on ju hirmus kehv... ära tallatud, suitsenud, ei sellest söönuks saa. Võtame näituseks hariliku härja — seegi pöörab pahal meelel selja, mis seal veel hobusest rääkida... ii-iuh!» Ta lõi huupi selja taha hingeldava hobuse koonule, et see maha ei jääks.

«Te olete tige, tige...» karjus Tanja valju häälega. «Peatuge, laske mind minna!»

«Oh, te olete täitsa eksiarvamise sees, Hella: ta ju lööb teid nüüd maha, peksab oma piitsaga surnuks, kui ta järele jõuab!» ütles Zavarihhin kurvalt ja arupidavalt, hinnates kuulmise järgi hobuse väsimust selja taga. «Vastuoksa, oma koduses elus pole ma ülepea mitte väänik... kas ma's muidu oleks niisukeses madinas elusse jäänud? Kui te teaksite, mitu korda on Nikolka Zavarihhinit peaga vastu maad taotud ja igasugu petsalistid tangidega temast hinge välja kangutanud, siis te aina kiidaksite Nikolkat ja annaksite mulle mu sitkuse eest autasu. Aga ei, ma ei kaeba, Hella: see ongi elu!»

Vahepeal oli aguli lai magistraal asendunud kitsama rahvarohke tänavaga, kus kenasti riides kodanikud pühade puhul perekonniti jalutasid, mõned koos vanaemadega või lükates lapsevankreid enda ees, — ja äkki jäi seal kõik vaikseks, vaibus laste nutt ja naer, selle neelas ennenähtamatu tagaajamine. Ja järelikult, hoolimata selle tekitatud hasardist, hoolimata sellest, et vaatepilt oli maksuta — lakitud vankri sätendavaid kodaraid, nokkmütsiga tursket meest ja tuule käes lehviva looriga preilit nähes taipas tänav toimuva meelelahutuse alatust; täpselt samasuguse karmi jälestusega

jälgib lihtrahvas hukkamist, pühaduseteotust või muud jõledat pattu... Rütmilises klassikalises traavis, nagu oleks ta mõnitavast võistlusest maigu suhu saanud, nirkis Buhvostovi kõrb kaunitar, ja tema järel, hing minemas, mürina ja vänge sõimuga, mis sarnanes valju nutuga, jooksis maine viletsus ise. Karjudes, püsti seistes peksis vanamees ääretust vihast pisarsilmil viimast jõudu välja oma karvasejalgsest ruunast, et sundida teda otsustavat pingutust tegema, — et ainult jõuda vaenlasele järele, haarata temast kinni ja prantsatada temaga kaelastikku maha... ja selles seisiski Zavarihhini salakaval mäng, et olla iga hetk peaaegu kättesaadav ja selles lootuses hoida tagaajajat nagu oheliku otsas.

Temalt halastuse palumine muutus mõttetuks. Keerates end istmel ja käega kübaraservi kinni hoides, mida tuul silmile puhus, vaatas Tanja rusutult tagasi. Tanja veriseks kriimustatud lõug hõõrdus vastu Zavarihhini karust õlga, — ise ta seda ei märganud. Ja kuigi tema vaikimine juba ammu tähendas allaandmist ja tõotust Zavarihhini tahtele mitte enam vastu hakata, jätkas too meelelahutust, et oma kaaslasele näidata kas või oma vennase-maamehe peal, missugust haruldast lõbu võib pakkuda õigel kohal kasutatud jõud... Niiviisi nägi Tanja ka tagaajamise lõppu. Tema silmade all prantsatas äraaetud setukas täie jooksu pealt esijalgade põlvedele, nii et ta irevil, vastu maad surutud vahune koon peaaegu kadus pähelibisenud rangide vahele; muide, loom peksles veel piitsa all, kraapis kapjadega, püüdes tõusta tagumistele jalgadele... Kuid siis kattis Tanja näo pihkudega nii kõvasti, et tal hing kinni jäi.

Nagu alati, segas rahvahulk hilinenult vahele, — ühed ähvardasid asjalikult rusikaga, väljendades õigustatud vaenu liialt võidutseva üleoleku suhtes, teised jälle, unustades puhkuse ja pühapäevariietuse, jooksid vabatahtlikult kahest küljest Zavarihhinile ette, kes sõiduki peatas, õrritas neid, ajas hambad irevile ja ootas naeratades lõpp-punkti. Jooksid hirmu nautimise piinavad sekundid, hobuse sidemeis jalad värisesid kiiresti ja tema sale kerge keha oli natuke ettepoole kaldu. Ring tõmbus juba kokku... Ja äkki hüüdis Zavarihhin oma kaaslasele, et ta temast kinni hoiaks, ning sähmas hobu-

sele uuesti kätte võetud vitsaga, mis purunes hoobist, nagu oleks ta klaasist.

«Ähh, orud ja mäed...» õhkas Nikolka nagu postipoiss, lastes ohjad lõdvaks, nagu poleks kedagi eespool. «Ii-uhh, paksud laaned!» kordas ta veel kaeblikumalt, ja Tanja mõtles, et vististi hüüdis Nikolka vanaisa sedasama, kui ta juhtis oma postitroikat läbi öö.

Inimeste rõngas lõi kahte lehte, hobune tõmbas nagu kaaluta olekus vankri sellesse vahekohta. Keegi taipas karata sinnajõudnud veoauto porilauale ja natuke aega tormas auto neile järele, aga nähtavasti oli sohvril vaja kuhugi teisale keerata, ja seni kui jälitajad sõnelesid, suurenes parandamatult vahemaa. Pärast paralleeltänavasse keeramist, mis viis maanteele, muutis Zavarihhin kahel korral teeristil suunda. Tänavasündmuse müra ja tagaajajate hüüded kustusid selja taga, linn jäi maha ja ühtlasi ka Tanja hirm tuleviku pärast... Ah, lõppude lõpuks oli ta iseendast veel rohkem väsinud kui seiklusest, ja nüüd juba piiritu alistumise tuhinas toetus ta vastu Zavarihhini kindlat õlga. Kukk hüppas kõrvale päris ratta alt, neid saatsid haukumisega agulikoerad, ja äkitselt polnud nende ümber enam midagi muud kui mingi vähesõidetud tee ja läbipaistev eelkevade vine. Nad olid lageda taeva all kahekesi.

Külavahetee viis hõredasse metsa, kus püsis alles rõske jahedus. Loodus ärkas ümberringi, kuid esialgu ei jätkunud tal jõudu endalt hauaplaati kõrvale nihutada. Hobune sõitis sammu, jahtudes ja jättes kummi mustrilise jälje kuivamata rööpasse. Zavarihhin vaikis, jälgides hajameelselt oma mõtteid ja möödaroomavat metsasalu... Nüüd tekkis tal üksildasi nõgusid nähes nagu iseenesest selline pakiline kavatsus: ta paneb hobuse põõsaisse ja jalutab tunnikese tema päralt oleva preiliga ümbruskonnas; varsti jõudiski kätte alguseks sobilik kohakene. Vaarudes ühelt rattalt teisele, läks vanker madalast teeveerest alla, kuid lähim hubane välu oli hõivatud. Madalas maituules puhkas seal end vintivõtnud linnupüüdja, õndsalt siruli mullusel rohul. Künkal oli näha ülesseatud püügiriistu ja mehe kõrval puuris, kõverate nokkadega traadist kinni hoides, vaevles kaks lindu.

Magaja juurde minnes vangutas Zavarihhin pead, lii-

gutas jalaga tühja pudelit, kummardas ja laskis sõna lausumata vangid vabadusse.

«Miks peaksid süütud linnukesed hukka saama? Las lendavad priipõlves . . .»

«Arvate, et külmetab ära?» läks Tanja ärevile.

«Sel aastaajal sureb kindlasti . . . lähme siit ära!» poetas Zavarihhin mornilt ja torises veel tükk aega, kui ta hobust suukõrvalt hoides teele tagasi läks. «Ei, ma ei pea pööblist lugu. Kord püüavad sul pala suust ära kiskuda, kord jälle vedelevad su jalge ees maas, et su lõbu ära reostada. Lähme, Hella . . . viimati leidub meiegi vaesekeste jaoks varjuline nurgake!»

Poole versta järel läks mets tihedamaks: ilmusid kenad kuusetelgid ja justkui rohetama löönud künkad; siin, umbes sada sammu teest, õnnestus Zavarihhinil lõpuks leida rohuplats peatumiseks. Hobust kase külge sidudes vaatas ta Tanjat uurivalt, pisut altkulmu. Tanja niheles, vajus siis nõrgu ja küsis uudishimu- ja ärevussegusel toonil, mis kenad linnud need olid, kelle Nikolka vabadusse oli lasknud, kas siisikesed. Tegelikult ei teadnud ta siisikestest midagi, ei oleks neid suutnud varblastest eraldadagi, ta küsis ainult selleks, et oma segadust varjata. Zavarihhin seletas, et siisikesed on kollakat karva ja armastavad kõrgemaid kohti, need aga, seal puuris, olid harilikud käbilinnud.

«Teil oli neist kahju?» käis Tanja peale, et veenda end milleski, mis tal kuidagi korda ei läinud.

«Ah et neist lindudest? Mis neist kahju tunda, nad elavad vabamalt kui meie. Lasin niisama lahti, et kaup asjata raisku ei läheks . . .»

Tanjale tundus, et Nikolka püüab meelega jäme olla, et mitte ettevõetust taanduda, aga Tanja tahtis uskuda veel millessegi üle selle, mis nüüd paratamatult pidi juhtuma. Ta kavatses täpsemalt pärida ja unustas äkki, mida ta nii kangesti tahtis küsida sellelt hirmsalt, võõralt ja ikkagi millegipoolest meeldivalt inimeselt. Siis sirutas Zavarihhin käe, tumenenud silmi Tanjalt pööramata, pigistas valusalt ta rannet, ja tegi poolnaljatades ettepaneku minna kõndima, ringi vaatama, kas kevad pole neile mõnd kingitust varunud. «Seal, eespool, on nagu vagasem . . .» lisas ta võõra häälega, mis oli justkui külmetusest kare, kuigi tuul oli vahepeal

peaaegu vaibunud ja taevas hakkas kattuma sooja häguga.

Tanja tahtis veel paluda, et ta viivitaks, et ei oleks nii, n a g u k õ i g i l, aga oli juba hilja. Kõik toimus argipäevasel, Tanjat kohutaval viisil . . . mille järel Zavarihhin, täpselt nagu kõik n e m a d, istus, põlved lõua alla surutud, urgitsedes kulurohu kõrrega hambaid, Tanja aga oli veel poollamakil tema presendil, vaadates pruuniks tõmbunud, tolmlema hakkavaid sarapuu-urbi, mis rippusid otse ta näo kohal. Tema ees avardusid Moskva ümbruse kaugused, lõhestatud nõgudest, siin-seal kasvavate metsasaludega. Tuulest uhutud maastik paistis silma tüütu teravusega, nii et seal midagi enam ütlemata ei jäänud, nii nagu Tanja eluski. Ja nagu halastades immitses ülevalt peenike päikesekiir . . . õieti mitte kiir ise, vaid selle eelaimus, ja ainult tänu sellele nägi Tanja enda kõrval, päris meelekoha juures vaevalt lahtilöönud, alles külmakartlikku ja unest kohevat tillukest lillat mesilille. Niipalju kui Tanja nägi, oli see seal ainus: kevade pulmakingitus vastas täielikult Tanja õnne suurusele.

Otsekohe tundis ta abaluude vahel surmlikku külmust, mis tuli alles jäisest maast. End kokku kiskudes ja võbisedes tõusis Tanja istukile ja hakkas õhinal juukseid seadma, kobades enda alt laialipudenenud juuksenõelu.

Kõige rohkem hirmutas teda Zavarihhini vaikimine; siis võttis ta julguse kokku:

«Sa olid ju täna natuke v i n t i s, Nikoluška, eks? . . . Ma kuulsin s e a l t trepi juurest kõik, kuidas sa selle punapeaga kokku lõid. Ma saan aru, pühade aeg! . . . Aga minuga sa enam ei joo nii palju, et s e e enam ei korduks, eks ole tõsi? Vannu mulle, Nikoluška . . .»

«Mida nii?» küsis Zavarihhin rahulolematult, sülitades äranäritud rohukõrre kõrvale.

«Seda, et sa mitte iialgi ei talita minuga nõnda nagu ennist sellega, selle õnnetu setukaga!» meenutas Tanja vaevaltkuuldavalt, ja ainult selleks, et Nikolka ei solvuks, puudutas huultega tema tuuldunud kaela, kohmetult ja ruttu, kuhu juhtus. «Oleks sa näinud, Nikoluška, kui kalgiks su nägu läks, kui sa teda piitsaga lõid . . .»

Kõrvutamise metsikus vist liigutas natuke Zavarihhini musta südametunnistust . . .

«See on hoopis teine asi, Hella, see on elu mäng . . . aga mis mõte on mul sinu vastu kätt tõsta? . . . Ma võin pigem mõne teise sinu pärast lõhki kiskuda.»

Tanja silitas tal tänulikult ja kartlikult kätt.

«Siis ütle juba üksiti, Nikolai Zavarihhin . . . aga puhast tõtt, oh, muidu saad sa elus minu pärast palju halba tunda. Ütle . . .» jätkas ta tõsinedes ja erutudes. «Kas ma sulle tõepoolest meeldin? . . . Natukenegi?»

«Kuda siis muidu . . .» vastas Nikolka kindlalt, kuid ilma erilise õhinata, «sa oled mulle ilma peal kõikse ilusam . . . peaaegu. Tookord tsirkuses, kui sa hakkasid kõrgele tõusma, siis kiskus mul süda kokku hirmust või ma ei tea veel millest. Sellepärast ma hüüdsingi, et ma ei teadnud, kudas ma sind oma hinge pealt ära saan. Usu mind, Hella, tookord oleks sa võinud minult ükskõik mida tahta, et mind proovida . . . oleksin sulle kas või seljas hobuse kätte toonud.»

«Aga mille poolest sa mind ilusaks pead?» hakkas Tanja kiiresti pärima, kuni ta veel jahtunud polnud: ta tahtis kangesti, et kas või hilinenult räägitaks natukene ka armastusest.

«Kuda sulle nüüd ütelda, Hella . . . noh, sa oled üleni nagu musta luige sarnane!»

Nädal aega varem oli ta sõpradega juhtumise kombel meelelahutuse asjus loomaaeda läinud ja seal musta luike vahtinud.

«Ma tean ise ka, et ma sinnapoole olen . . .» naeris Tanja lihtsüdamlikult. «Mul läheb külma käes alati nina punaseks, jäta või välja minemata.» Ja ta hõõrus nina-otsa.

Siis hakkas Zavarihhin talle tõsiselt vastu vaidlema, — see võrdlus tulnud talle pähe siis kohe, sellel skandaalsel õhtul, kui Tanja musta mantliga areenile jooksis ja hakkas üles ronima, — nagu ta ütles — pea kohale kuristikku. Ja talle hakanud see hirmulõbu sest ajast nii meeldima, et ta lubas nüüdsest peale mitte ühtegi Tanja esinemist vahele jätta, kui talle kauplemist kahjustamata vaba tunnike üle jääb.

Paljast tsirkuse mainimisest läks Tanja meeleolu imelikul kombel päris pahaks. Pealegi polnud veel kadunud

läbilõikav valus külmatunne seljas rõskel, soojenemata maal lamamisest ja kohatult meenus ettevaatamatu siniste huultega linnupüüdja maikuu rohul; kössi tõmbudes palus Tanja tüdinud toonil teda koju viia. Zavarihhin võttis rohult oma presendi ja raputas sellelt vilet lastes metsaprahi maha . . .

Tagasi sõideti lähimat teed, otse, nagu Zavarihhin seletas. Nüüd selgus, et linn oli ainult kiviga visata. Õhk oli jahedaks läinud, hakkas vihma tibutama; rattad vajusid sügavamale lirtsuvasse roopasse, vanker ise kaotas lõpuks oma pühapäevase läike. Kui Tanja ühel jõõrdel Nikolka õlast kinni hakkas, tundus tema käsi Zavarihhinile sajapuudane: ta ei kartnud maailmas mingit muud koormat nii nagu naisi. Ometi tegi Zavarihhin teekonna lõpus Tanjale ettepaneku elada koos nagu mees ja naine, kusjuures ta rääkis umbes nõnda, et «seemnele pole kaua lennata ette nähtud, aeg on juuri ajama hakata». Riskides kiire nõustumisega asja ära rikkuda, surus Tanja vaikivas tänumeeles oma äkilise peigmehe käsivart. Muidugi, ettepaneku omapärane vorm hirmutas teda natuke, aga on ju inimestel südametunnistus ja koertelgi on hea peremehe korral kodu, rahulik elu ja lapsed.

. . . Kui viimase künka tagant hakkas kerkima vabrikutest ähmane taevas, nagu polekski teda hommikul pestud, ajas Zavarihhin Buhvostovi imehobuse viimast korda täit traavi sõitma, viskas nokatsi Tanja põlvedele, laskis vastutuulel armastuseuima peast välja puhuda ja kammida. Linn haaras neid järjest rohkem oma rõngasse, — see oli lame, paratamatu, värvitu. Agulisse jõudes, lipsates läbi keerleva vastiku tolmupilve, hakkas Zavarihhin ootamatult teist korda rääkima lähematest tulevikuplaanidest, kuid kaetust kartes või mõnel muul põhjusel mängis vaesekest, Tanjale aga paistsid need jutud pärast juhtunut liigutavalt tagasihoidlikud, kuigi nad umbes kolm tundi tagasi kõlasid naeruväärsuseni enesekindlatena.

«Külla ma sind esialgu ei kutsu, Hella . . . kui kolin uude kortlisse, küll me siis koos elama hakkame,» seletas Zavarihhin, ja nüüd selgus, et nad juttu ajades olid peaaegu jõudnud selle tänavani, kust nende tänane pulmareis oli alanud. «Sa ütlesid ennist, et sul pole oma

keedupotti ega riidenagi . . . nii et muretse endale oma majapidamine. Inimene peab kindlalt oma maa peal seisma, et teda mõni valel ajal tulnud torm jalust maha ei puhuks . . . kui palju neid juurteta inimesi praegalt maa peal ringi hulgub!» Ta peatas hobuse Buhvostovi katkise värava juures. «Äh, unustasin päris ära . . . võib-olla viin su koju?»

Tanja kõhkles.

«Ah ei, aitäh . . . mul on ainult kaks peatust, küll ma sõidan trammiga.» Ja ta püüdis ennast veenda, et nii on parem, — et naabrid ei hakkaks enneaegselt kuulujutte levitama, mis, nagu ta oma kogemustest teadis, võisid üleüldiseks saada ja lõppeda kaastundega, mis on kibedam kui pilge.

«Ongi tore, sul pole siit kuigi kauge . . . ma pean ju veel Zòteile hobuse üle andma ja enne õhtat ühe tarviliku inimese juures ära käima! Noh . . .» Ta tuli maha jumalaga jätma ja kaelustas igaks juhuks Tanjat, seekord mitte väga valusalt. «Nüüd on sinu kord . . . tunnista, kes see Stassik sul on? Hommikust peale ikke olen unustanud küsida . . .»

«Oh, ära mõtle tema peale, Nikoluška!» punastas Tanja meelitatult, ja juba üksi selle kogemata väljaöeldud armukadeduse tõttu andis Nikolkale andeks selle päeva arvukad mehelikud eksisammud. «Tal on kodus lapsi nagu lasteaias, ja neid armastab ta üle kõige.»

Uduse pilguga saatis Tanja väravast sissesõitvat peigmeest ja ei suutnud ikka veel otsustada, kas ta oleks pidanud tänama Zavarihhinit selle üldiselt õnnestunud lihavõtte-jalutuskäigu eest. Tegelikult ta lihtsalt tahtis endas maha suruda üht, juba viimast, aga kõige olulisemat kahtlust, nagu oleks veel võimalik olnud samm tagasi, nagu oleks üksnes tema tahtest olenenud elukorralduse valik. Seistes tellistest tulba juures, nägi Tanja, kuidas jooksis ülepeakaela trepist alla Buhvostov, kes oli kaua aega akna all oodanud, — jooksis ja küsis jooksu pealt, kas oli ka tore sõit, kas ta jäi rahule, kas oli ka s e i k l u s i.

«Mitte midagi niisukest meitega ei juhtunud . . . aga sul oli vist küll hirm naha vahel, habe?» naeris Zavarihhin vankrilt maha hüpates. «Võta oma iludus täie tervise juures vastu. Mis ta nimi on?»

«Fortunka,» vastas Buhvostov etteheitval toonil, vaadates ja silitades hobust, ja tunnistas alles nüüd, kui palju ta maksis.

«On oma hinda väärt, sõidul on ta elus saatan!» katkestas teda Zavarihhin.

Ta hakkas võtma rätikut, et pühkida poriga määritud sõrmi, ja leidis taskust Tanjale määratud lillekimbu, mis, tõsi küll, oli asetleidnud sündmuste toimel väga muutunud. Automaatselt ja kahetsuseta viskas Zavarihhin lilled aurava sõnniku hunnikule, ilma et talle oleks isegi meelde tulnud, kust talle see märg, muserdatud ja libe rohututt oli tasku sattunud.

X

Jõudmata Nikolkat ära oodata, otsustas Tanja paari nädala pärast peigmehele oma olemasolu meelde tuletada, — aadressi sai ta Ptšhovi käest. Zavarihhini kitsas kamber asus räpase õue ja korrapäratute käikudega vana lagunenud maja kolmandal korrusel. Naabermaja tulemüüri kõrgusel olevast ainsast aknast paistis kurvakstegevalt lõpmatu hulk igerike puumajade lapitud ja märgi katuseid. Kevad oli rõivaid vahetanud, aknaruutude taga olevasse plekkrenni kukkus ühetoonilisel plärinal vihmapiisku. Pühapäeval oli pood kinni; seepärast Tanja valiski selle päeva, et Zavarihhin kindlalt kodus oleks.

Nikolka asutas välja minema. Poissmehe kombel, püstijalu, sõi ta aknalaua juures keedetud koha, sülitades luid seal kõrval olevasse konservikarpi. Ta oli minekul ja Tanja äkiline ilmumine rikkus ilmselt tema pakilisi plaane. Koha pea käes, lõi ta alguses nagu verest välja, oodates teenitud etteheiteid, kuid süüdlase ilme tema näol tundus Tanjale nii siiras, et ta Nikolkale tema liiga silmanähtava kohmetuse andeks andis. Eksimatu naiselik vaist ütles talle, et Nikolka lubamatu käitumise põhjuseks olid ootamatud äriasjad, mitte ükskõiksus või truudusemurdmine. Tanja seisukorras oli mõistlikum kurvastust või solvumist mitte välja näidata.

«Sa ära karda, ma ei pea sind kinni . . . sa vist kiirustad minema?» tõttas Tanja teda pärast jahedat, ebakind-

lat käepigistust rahustama. «Vist kiire asjaõiendus ees, Nikoluška?»

«Njah, ühes kohas pakutakse juhtumise kombel odavalt lõuendit . . .» seletas Zavarihhin, poisikeselik kohmetusepuna näol. «Sa ära pahanda, Hella . . . tõsi küll, ma olen juba nädal otsa siin, aga kartsin sind isegi soolaleivale kutsuda. Eelmistest üürnikkudest on pragude vahele terve elukate vägi jäänud . . . Tahtsin tuba tapetseerida, aga pole mahti olnud tapeetegi ostma minna.»

Tanja kuulas tähelepanelikult jutu lõpuni ja vist veel natuke kauemgi.

«Sa oleksid võinud selle minu teha jätta . . .» vihjas Tanja kergelt. «Noh, ükskõik, sa oled siin enese üldiselt hästi sisse seadnud, mul on hea meel. Ja tuba polegi nii halb, sest . . . ta on vaikne. Kohe näha, et siin hakkab inimene hoogu võtma, kellel kõik alles ees seisab . . .»

Ja veel vilksas tal mõttes: Nikolkal on iga pisiasi arvel, nähtaval, just nagu sõduril, kui see raskest mäekurust läbi läheb.

Muide, aseme kohal, mis oli külast toodud lapitekiga kaetud, rippus rihma otsas odav lõõtspill, mis paistis Tanjale, linnaelanikule, siin kõige võõrama asjana.

«Mängid?» küsis Tanja mittemidagiütleval toonil.

«Tuleb ette, pühade ajal . . . kas sulle ei meeldi?»

«Meeldib küll, miks mitte! . . . Aga eelmine kord, mulle tuleb meelde, rääkisid sa, et oled ammu maha jätnud selle . . . tühja vallatuse, nagu sa ütlesid.»

«Kae, misuke mälu sul on!» imestas Zavarihhin puhtsüdamlikult.

«Ma mäletan kõike hästi, Nikoluška, iseäranis õrnust. Mul on koguni meeles, missuguseid i m e l i k k e asju sa mulle möödunud kord rääkisid . . . sa ei usu, kui sulle meelde tuletan: peaaegu armastuse asjust! Muuseas, sa olid ju natuke võtnud . . .» Kõike seda rääkis ta kergel toonil, ilma pisarate või kibeduseta. «Ütle nüüd mulle avalikult välja . . . kas sa oled väga selle vastu, et ma tulin? Ma saan kõigest aru, aga . . . tead, mul hakkas üksinda nii igav!»

«Kuda sul häbi ei ole, Hella . . .» põikas Zavarihhin Tanja nukrast ainitisest pilgust kõrvale. «Las äri ootab . . . oleks veel, et villane, aga lõuendit tuleb kuu sees mitu korda. Ja istu esialgu kas või voodi peale.»

Mõne minuti jooksul jõudis ta mõttes kõik nurgad läbi tuhnida, otsides külalisele kosti, — ise ta maiustusi ei sallinud, kondiitriärid olid pühapäeva puhul kinni, aga end teist korda kehvusega vabandada, nagu eelmisel korral Ptšhovi juures, ei lubanud enesearmastus.

«Näed, mis tähendab ilma perenaiseta elada,» läks Tanja naljatlevale toonile üle, «isegi lõunat sööd püstijalu ja kuivalt! Otsekohe teen ma sulle kui tulevane abikaasa teed, ja mul on pool torti kaasas: Stassik tõi eile sünnipäevaks! Nii maitsev, et patt oleks olnud sinu eest varjata . . . tahad proovida?» Andmata Nikolkale aega oma metslase-kohmakusest häbi tunda, tõmbas Tanja teda õlgadest enda poole. «Sa ju natuke ikka kahetsed, Nikoluška . . . ei, mitte seda, et sa eile ei tulnud, sa ju ei teadnud! . . . aga seda, mis meie vahel tookord sündis. Aga sa ära kahetse, Nikoluška, midagi eriti parandamatut ei juhtunud. Nii et ära riku oma tervist südametunnistuse piinadega: mina võin, nagu sinagi minu elust, kergesti sinu elust ära minna ja tingimata lähengi, niipea kui tort on söödud, aga mitte kauaks, ära kohe loodagi! . . . Ja praegu ma tõepoolest istun sinu loaga, ma olen väsinud . . . sest oma isiklikku trammi pole sa oma tänavas veel käiku pannud . . . ma vist otsisin neid urkaid pidi sind aasta otsa!» Niiviisi ta aina naeris, veeretas tühja juttu ja tegi toodud paki ise lahti, pani ise palitu seinal oleva üksiku konksu otsa, aga kübara jättis millegipärast pähe. «Nüüd marss kööki, Zavarihhin Nikolai . . . issakene, aga teekann sul vähemalt ikka on?»

T e m a seisukorras pidigi hoidma kerget tooni — selles mõttes, et kapriisi või halva meeleoluga mitte olla koormaks sellele taltsutamatule, kohustusi vältida püüdvale mehele . . . ah, veel parem oleks vististi, kui siin poleks tema enda varjugi! Nähtavasti õnnestus Tanjal muretu teeseldud naeratus, — Zavarihhin seisis tema ees, mõistes täielikult oma viletsat provintslikku tühisust, suutmata pöörata pilku lepliku ja mitte koormava ning seetõttu talle eriti meeldiva naise saledalt liikuvalt kogult. Magus . . . — hüüdis kõrvu mehelik tunne. Kuulus! — ütles meelitatud auahnus. Rikas! — sosistas teda punastama panev käbe ärivaim. Just sel nädalal ilmnes enne üht väga kasulikku tehingut kurvastav, mitte tema

ahnuse kohane rahaliste ressursside nappus. Tanja ülelibiseva ja uuriva pilgu ees lõi ta tahtmatult silmad maha, — mitte häbist oma näruse kalkuleerimise pärast, muide, vaid igale noorele, veel alandamata olendile sissesündinud uhkest väärikusest, mis iseenesest nagu vedru alatusele vastu paneb. Ikka ja jälle hindas Zavarihhin silmaga tema ees seisvat naist ja kõike, mis tal ümber oli: kaalutuseni kerget, suurte rukkililledega ja ärritava lõhnaga kleiti, kohevatel ja ilusti lokitud juustel olevat kübarat, lihtsaid, kuid väga kalleid kingi — kõik see pani nüüd ta pea pööritama, kuigi mingi sisemine kaine hääl küsis temalt ikka veel — kas talle on taskut mööda see linnastunud, vististi tujukas poolpreili. Ja kuigi ta külasse tagasi minna ei kavatsenud, püüdis ta igaks juhuks ette kujutada, kuidas see ilusas riides proua õhukese, justkui tuhast kootud kleidiga hakkab kevadtööde ajal täluõues hanguga õiendama, ise kederluuni virtsas.

Sellest tema hetkelisest umbusaldavast, peaaegu võõristavast pilgust võpatas ka Tanja hinges miski. Aga ta leidis endas jõudu kohe Zavarihhini juurde minna, talle käed õlgadele panna ja otse silma vaadata.

«Ma ei tunne sind ära, Nikoluška... Võib-olla oled endale noorema vaadanud, tunnista siis otsekohe üles... noh, enne kui oled tee tõmbama pannud, et see ilmaaegu raisku ei läheks!»

Tanja julm nali tabas märki, Nikolka muigas.

«Sellestsamast pühapäevast peale närib mind vahetpidamata üks mõte...» ütles ta.

«Mis mõte sind siis närib?» imestas Tanja tasakesi. «Minu pärast?»

Siis hakkas Zavarihhin aegamööda, kohmakate sõnadega Tanjale tunnistama oma vaenu linna vastu, tema arusaamatute lõbustuste ja nõuete vastu, tema iidsete võtete ja püüniste vastu, mis aheldavad igasuguse loomupärase taltsutamatu vabadustahte, — tema libekeelsete ja kalkuleerivate ärimeeste vastu, kellel on temale kättesaamatut leidlikkust, ahvatlevate naiste vastu, kellel salakaval veetlus silmis, mis on nii hukatuslik vaevalt ärganud mehejõule, — ja üldse lõpuks naiste vastu!

Tanja haaras tal kaelast kinni ja naeris siiralt selle metslase-hirmu üle.

«See on ju kõik sinu fantaasia, Nikoluška, su hirmunud väljamõeldis. Linnas on ju kavalaid ja kaastundlikke, rikkaid ja vaeseid... ja ka naised on seal mitmesugused. Kust sul sihuke kartus m e i e ees, okas hinges, kui me oleme kui mitte just haletsusväärsed, siis, nagu näed, võrdlemisi abitud?!»

Nii südamlikult, nii usaldavalt vaatas Tanja, et Nikolkas sai süü- ja tänusegune tunne olnu pärast võitu tema loomupärasest umbusust, murdis selle läbi ja tõi talle kõneanni tagasi. Tema naljakas hirm naiste ees oli seletatav ühe juhtumiga lapsepõlves, külas... muide, sellele on häbi mõeldagi! Tanja käis leebelt peale, et Zavarihhin südant puistaks... Niisiis, kõik algas tutvusest vana Mavraga, hüüdnime järgi karjamooriga, kes noortele vuntsituile ja karvutuile karjapoistele pattu õpetas.

«Meelitas õuna või prääniku ga sauna, oma peenramaale, ja siis narris nad ära...»

Tanja kattis tema suu peoga peaaegu kinni.

«Ja sina ka?» küsis ta jälestava uudishimuga.

«Püüdis küll!» muigas Nikolka julmalt oma mälestuste peale. «Aga ta sai mu käest... paar nädalat käis ta, va uss, ainult öösiti kaevul...»

«Küüntega või?»

«Milleks? Rusikaga. See oli mul juba väiksest peast sihukene... vägev!» Viltuse pilguga, nagu võõrast eset vaadates toetas ta põlvele oma siniseks pigistatud koleda rusika. «Mõnikord ma nagu tunnen, et tema mind viibki edasi ja paneb endasse uskuma. Näen, et puu seisab tee ääres, ja tean: ma kraban ta kaelast kõvasti kinni ja tõmban juurtega välja...» Ja üksiti, avameelsuse hoos, aga võib-olla ka kaasosalist otsides avas ta end Tanja ees — muide, veel mitte päriselt, vaid esimest kihti pidi. «Vaata, Hella, ma paistan olema tugev, aga süda kribeleb. Ma ju ei tulnud sulle külla, et sul muredega meelt mitte mustaks teha, need on mu täitsa sisse mässinud. Oh, kui sa teaks, kuda mul on vaja rutata, et teised minusugused mitte endale ei krabaks kõikse tulukamaid, tühjakslaastatud paiku...» Oli arusaadav, et ta mitte ainult oma äri peale ei mõtelnud. «Aasta või paari pärast ei saa seda pandet püssirohuga ka minema, neid sõpru, nagu see punapea, aga raha, kahjuks... ühe-

sõnaga, piitsa vaatasin valmis, aga sõita pole kellegiga. Ma ju valetasin sulle ennist selles lõuendi asjas . . . üks pakub mulle peaaegu muidu kaupa . . . tume värk on see väikselt, aga jälle mööda lasta — ma olen täitsa ära vintsutatud, Hella!»

«Kas sul on palju raha vaja?» uuris Tanja väga tõsiselt, midagi endas murdes. «Võib-olla minul leidub . . .»

Tanja ei pakkunud veel, kartes Nikolkat solvata, kuid too juba nõustus: see oli kõige ohutum väljapääs raskustest. Tollel kohtumisel võluski Zavarihhinit Tanjas tema tingimusteta valmisolek toetada teda vallanud kirge, jagada vastutust, saada aru tema saatuslikust hasardist . . . Ja sellepärast, et Tanja osutus nüüd Zavarihhinist tugevamaks, tõmbas Nikolkat äkki ohjeldamatult tema poole. Ta läks elavaks, innustatud otsatutest plaanidest, ja tundis alles nüüd pruudi tulekust täiel määral rõõmu.

«See oli sul tark mõte, Hella, et sa tulid,» pomises ta, poissmehe moodi lauda kraamides. «Oota, ma annan sulle teed nagu kord ja kohus . . . Mul on siin üks poemees, kah tulevane trumpäss, kes pühabati tagaukse kaudu müüb!»

Ümberringi kõike maha pillates ja unustades enda järel ust kinni panna, tormas Zavarihhin sidrunit tooma, mida ta talumehe lihtsat ettekujutust mööda pidas maailma parimaks maiuseks.

Üksi jäänud, kohendas Tanja voodit, tõstis üles Nikolka poolt ümberlükatud tabureti ja püüdis tema majapidamises pealiskaudsetki hubasust luua; osalt aitas see tal end mõtteis iseenese ees õigustada. Zavarihhini kehva sisustuse tõttu ei võtnud koristustöö aega üle kolme minuti. Ei olnud siin lillekest aknalaual, ei trükipilti seinal, ei isegi peeglikildu, — ainult odav köögilaud, rasvane priimus põrandal ja tabureti paarimees — viltune Moskva kandi tegumoega viini tool. Tuleviku jaoks mõõtu võttes istus Tanja prooviks krigisevale raudvoodile, vaadates üksiti selle alla. Kummis kaanega kirst oli seal varjul ja aja jooksul puiseks kuivanud määrimata saapad; mitte miski ei reetnud korterielaniku ametit. Väliselt nagu pärani, oli siin tegelikult kõik äärmiselt petlik. Kõige tähtsam, mis Nikolkal hinge taga oli — omandatud vallasvara koos salajaste unistustega —, oli kuskil kindlamas kohas peidus. Firsovi kirjeldust mööda oli see korter iseloomulik ettevõtlikule vene kapitalistile, kes vaskkrossist peale hakkab; muuseas, tema jutustuses sisaldusid mõned täideminemata ennustused. Tanjal, kellel polnud Firsovigi poliitilist vaistu, jäi süda seisma, kui ta mõtles Zavarihhini suurele tulevikule. Ennast pidas ta tol kuul s u r m a l a p s e k s.

Tahtes ühtlasi tuba pühkida, otsis Tanja harja või vihta — neid ei olnud; neid polnud ka uksetaguses pimedas koridoris. Nüüd kuulis ta venivaid ja vulksuvaid helisid, mida ühegi teise häälega maailmas ära segada ei saa. Tanja tõstis pead, heli ei kordunud. Ühtki valguselaiku ei paistnud kusagilt. Ta kavatses juba tagasi tulla, kui jälle, justkui osatades, nuuksuti korteri kaugemas osas, — Zavarihhini tuba oli trepilt tulles esimene. Suutmata üle saada lummavast, kõri pigistavast uudishimust, liikus Tanja kätega enda ees kobades konarlikku, kulunud parketti mööda edasi. Nüüd nuteti umbes nelja sammu kaugusel, mitte rohkem, üks naine nuttis tasakesi kuni põrandani ulatuva eesriide taga, surudes vastu suud rätikut, nagu seda tehakse lohutamatu leina lõpul. Mingi laudadest, peaaegu rinnuni ulatuv asi, jämedad narmad ääres, hakkas langema Tanja peale, kui ta oli seda pimedas põlvega puudutanud; seda tuli mõni aeg käes hoida, kuni selgus südantlõhestava nutu põhjus.

«Tola, sa oled nüüd puhas ja prii, võid kinosse minna,» kostis ükskõikne trööstiv sosin. «Su tütar on oma kannatused ära kannatanud . . . kas siis peab naabrite omast kinni hakkama? Mis tast lombakast oleks saanud . . . praegalt tuled ilma karkudetagi vaevalt eluga toime. Ja jällegi, kesse tahab kuulata vigase vingumist, see on nagu võõra armastuse ohkimine?»

«Suri nagu roosikene,» nuuksus teine naisehääl, pisaraist kuhtunud. «Heitis selili ja suri . . .»

Alles nüüd pöördus Tanja tähelepanu esemele, mida ta kallakil hoidis, — ta oleks peaaegu karjatanud, kui ta selle otstarbest aru sai. Ukse taga lamas kirstus surnud tütarlapsukene. See episood tundus talle juba mitmenda kurjakuulutava ennustusena, ja selles tugevnenud eelaimuses haihtus jäljetult Tanja elav jõud. Pea-

aegu ära visates kaane, mille brokaadist narmad sõrmede külge takerdusid, jooksis Tanja tagasi valguse kätte, Nikolka tuppa.

Sel hetkel valdas teda paaniline hirm: ta tahtis oma seisundit peigmehe eest maksku mis maksab varjata. Silme ette sattus kulunud ajaleht, kus oli tähtis seletus erakaubanduse kohta, — õnneks jäi Tanjal aega enne Nikolka tagasitulekut veenvalt teeselda, et ta süvenenult loeb.

Kulmuliigutusegagi püüdis ta oma hämmingut mitte välja näidata, aga süda peksis nii lootusetult ja pilk püsis ühel real, millest Zavarihhin otsekohe ära tundis, et Tanjaga on midagi halvasti. Ta istus hoolitsevalt Tanja kõrvale, ja Tanjal ei jätkunud tahtejõudu mõne tühja asjaga teda ära petta, kuni kõik ununeb.

«Ma kardan, Nikoluška . . .»

«Mida sa siis kardad, mida?»

«Ah, surmasaamist . . . noh, paljugi mida!» kiskus Tanja end kössi.

Kartusest kaotada selle tugeva — ja nagu tõusul sageli ette tuleb — ebauskliku inimese poolehoidu, ei tunnistanud Tanja talle nüüdki teda juba mõni aeg piinavat surmahirmu.

«Sa pole ju üksinda maailmas,» rääkis Zavarihhin, õiendades sidruni kallal suure taskunoaga, mis oleks kõlvanud ka kingsepatööks. «Oota, ma muretsen tapeedid, siis kolime ühte pesasse . . . ja siis juba, koos minuga, ära sa karda mitte kui midagi maailmas!»

«Tapeet tuleb alles osta ja seina peale kleepida . . . siis peab ta kuivama, aga aeg muudkui läheb meie tahtest hoolimata . . . ühe mingisuguse punktini!» naeratas Tanja vägisi.

«Aga seni on ju igapäevaseks jutuajamiseks su vanamees ühtevalu sinu juures.»

«Ah, Nikoluška, temaga on mul ju veel kibedam!» pahvatas Tanja, ja siis puistas ta päriselt südant, niipea kui Zavarihhin oli taibanud tal käest kinni võtta. «Ei, ära sa arva, et ta mind segab või et ta üldse mulle koormaks on . . . ei! Muidugi, ta on minu suhtes igas asjas armukade, sest mina olen viimane, millest tal oma elus kinni hoida on . . . ta on mul nagu lapsehoidja, peseb mu sukki, ta on mulle kuidagi väsitavalt ustav . . . nagu

muuseas ka teised töökaaslased, kuigi ma pole selleks ise mingit põhjust andnud. Ei, ma ei ole just külm nende vastu või kitsi, ainult oskamatu, häbelik. Tulevad kokku, hellitavad, kingivad kõike ja lähevad ära, mina aga jään üksinda oma kahtlustega: mispärast nad mind nii kibedalt armastavad, mille eest? Nad vist teavad minust midagi ette ja püüavad varakult mu tulevikku mulle magusamaks teha, et pärast kahetseda ei tuleks?»

«Mida nad siis sinust võivad teada?» päris Zavarihhin kulmu kortsutades.

«Noh, seda, mis kunagi juhtuma peab . . . mingi õudne hetkeline valu. Sina ei saa sellest aru, Nikoluška! Juhtub ju inimeste hulgas olema niisuguseid õnneseeni, kellele miski külge ei hakka: ei nakkus, ei eelaimus ega võõrad pisarad. Aja jooksul saavad nad elu peremeesteks, ja ka sina kuulud nende hulka! Mina aga . . . —» Ta vaatas ringi, otsides juba ammuse, kuid alles nüüd teadvuseni jõudnud ebamugavuse põhjust. «Kuule, sul on ju õhk siin kuidagi jäine? . . . Isegi jalad külmetavad. Suveajal . . .»

Nikolka kehitas õlgu.

«Tõsi jah, õue pealt puhub: see on nagu kaev, sügav ja kitsas . . . keskpäevalgi ei ulata päikene põhja. Seevastu suvise kuumaga, naabrid kiitlesid, pole mingisugust suvilat vaja: jahe nagu jões!» Tanja hämming paistis talle just linna-narrusena, mille võimalik põhjus võis olla ajutises naistetõves, ja kuna ta sellesse süvenemist või üleküsimist ebaviisakaks pidas, otsustas ta selle loo kõrvust mööda lasta. «Ära pane tähelegi, Hella,» rääkis Nikolka veenvalt, kui oli köögis teekannu järel käinud. «Kõik meie ümber on üks ahvatlev viirastus, nagu mu isa kõneles, ja minu õpetus sulle on: ära millegi pärast muretse! Kui ma Moskvasse sõitsin, tõmbas üks iludus mul kogu vara jaamas puhtalt ära . . . usud või ei, mitte hilpugi ei jätnud, et oleks pärast sauna vahetada saanud. Poole aasta pärast tuletad meelde, naerad ja lööd käega. Iga viha ja valu läheb mööda kas või selleks, et uutele ruumi teha . . . Ja sina, muuseas, ära muretse oma kapitali pärast, kui sa selle mulle usaldad, Hella: mul on kindel värk nagu pangas, annan sulle veksli ja maksan protsente. Peaasi, et ma külavaheteel porisse kinni ei jää, edasi . . . läheb maan-

teel juba otse ühe jutiga. Usud või ei, hommikust saadik müttan linnas ringi, keel vesti peal, keegi ei anna laenu, pole kindlustust... Säh sulle, kogu Zavarihhini varandus!» nooksas ta ilma viha ja kavaluseta paljastele seintele, kuid oli näha, et ta midagi koguni enese eest varjab. «Aga äkki kõngeb Zavarihhin maha, jookseb ära, jääb trammi alla? Kehvad on su lood, Venemaa, sai otsa kaval ärimees, jäid järele väikse kaliibriga tarkpead...»

Mures jutu ootamatu pööraku pärast, silmitses Tanja Nikolka nägu, mis oli punaseks läinud nagu tookord, lihavõttesõidul, moondunud julmast õhinast. Lootusetult suur vahemaa lahutas teda sellest inimesest: see võis oma lihasele emale anda allkirja kohustusega katta kulud, mis olid seotud tema tulemisega siia ilma.

«Kas siis seda kinni makstakse, Nikoluška?... Kas ma siis olen niisugune?» heitis Tanja õrnalt ette, ja juba täiesti halvas meeleolus, tõusis äraminekuks püsti. «Kuidas sa võid protsentidest rääkida, kui mina olen enese jäägitult sinule andnud?»

Tal vilksatas tahtmatult mõte põgeneda, enne kui veel hilja ei ole, aga... kuhu?... Kõikjal ümbritses teda väljapääsuta ruum, ja selles olid ainult hirmunud, tuhandekordselt korratud, murest ümmargused Pugli silmad... ja veel see pooltuttav, teda teel riisunud vend, kelles peitus mõõtmatult rohkem põletavat teadmatust kui seda, mis Tanjal oli õnnestunud mõnel põgusal kohtumisel teada saada.

Taibates, et ta oli vea teinud, hõõrus Zavarihhin kohmetuses üht kätt teise vastu ja pomises, et kaubanduses, nagu poliitikaski, pettusega kaugele ei jõua, ilma vastastikuse usalduseta käid põhja.

«Arvestus sõprust ei riku,» porises ta kõlatult, «ära sõima mind maamehe sirge jutu pärast... seevastu on ta ilma mürgita, kihvtitamata!» Ja äkki, alateadlikult lootes toorele ja tõhusale vahendile, tõmbas ta Tanja enda vastu. «Hea küll, ära tee enam etteheiteid, jää vait, sisalik... mu kärmekene, mu sinilinnukene, härdasüdameline!»

Midagi lõpmata teotavat oli neis meelevaldseis, hoogsais kallistustes selle surnud tütarlapse kõrval, kes oli peaaegu siinsamas, seina taga, aga kuskile mujale pääsu ei olnud. Ja vaevalt oli ta Tanjat kaisutanud, teda ja

temas olevat hinge, kui Tanja talle jälle alistus, seekord igaveseks ja tagasipöörmatult.

«Sisalik...» kordas Tanja mõne minuti pärast, imestunud ja tänulik. «Tulen sulle naiseks, ja sa paned mu ärilaua taha, et ma raha loeksin ja asjatult sinu leiba ei sööks. Ma luitun ära su juures, jään laisaks... Vaata ette, mina raiskan kergesti raha, jääd minuga pankrotti!»

«Keda, sind ärilaua taha?» muigas Zavarihhin, hämmeldudes oletuse tõenäolisusest. «Sa oled mulle ju ime! Ma ei lase sind poe ligigi... kui sa ise tahtma ei hakka. Kas siis imega sedaviisi ümber käiakse?»

... Lõpuks hakati teed jooma, ja Tanja matkis naljatades peigmeest, kes talumehe kombel alustassilt teed jõi, puhudes pahinal kuuma auru. Rahast ei räägitud enam sõnagi, kuid Tanja sai jutust aru, et kolme päeva pärast pidi olema kauba eest maksmise viimane tähtpäev. Zavarihhinit huvitasid tsirkuse-elu üksikasjad, artisti keskmine teenistus, töötamise vanusepiir ja veel — kelle arvel tehakse vajalik varustus. Kuid küsimuste libeda asjalikkuse kõrval köitis teda endiselt nagu poisikest Tanja ameti kassikuldne ja surmlik romantika. Edasine viivitamine käis Tanjal üle jõu. Ta otsustas peigmehele usaldada mõned oma kavatsused, mis olid möödunud nädala jooksul lõplikult küpsenud.

«Ma ei hakanud kassast ja ärilauast sinuga niisama rääkima, Nikoluška. See on keeruline ja pikk seletus, aga miski on minus murdunud, kuigi...» naljatas Tanja tähtsa ilmega, kuid tema silmad olid tõsised ja tõsiselt löönud silmil, «peale luude pole tsirkuseartistidel midagi murda. Meie kunst on toores, aga... tähendab, ka meie oleme inimesed. Ma olen lihtsalt kaotanud eneseusalduse, kunagi aga oleksin võinud oma numbriga hakkama saada kas või pimesi... Juba mõni aeg tuleb mulle viimasel hetkel peale imelik hajameelsuse udu... ja siis väljakannatamatu, kuni hulluseni viiv hirm. Meie, tsirkuseinimeste jutu järgi olen ma kaotanud kuraasi... noh, julguse või nõnda!» Tanja pani käed Nikolka õlgadele ja vaatas ainiti tema siia-sinna vilavaid, ebatruid silmateri. «Ühesõnaga, sa ära karda, aga mõtle hoolega järele selle üle, mis ma sulle nüüd ütlen. Tead, ma olen otsustanud tsirkusest ära tulla... ja ma pean seda tegema viivitamata, isegi mitte homme,

vaid kohe. Vaata, klassikaline *strappata* pole päris tavaline number... räägitakse koguni, et see üldse ära keelatakse.» Ta püüdis peigmeest naeratusega võita. «Noh, mis sul on, Nikoluška?... Kas sa tõesti läksid tujust ära?»

«Kohe selle peale ei vasta, peab mõtlema. Eks elu ise ole üks *strappata*, eks me ise mängi kõik väikselt silmusega. Kui sa järsult kaldalt otse vette hüppad, alati kisub nagu süda kokku... alguses kisub kokku, siis annab järele. See läheb sul mööda!»

«Vaev ja valu...» muigas Tanja arusaamatult, võttes käed Nikolka õlalt ära.

Ta hakkas riidesse panema, Nikolka ei hoidnud teda tagasi. Teda väravani saates lubas Nikolka neil päevil selle raha-asja pärast sisse astuda. Madalad, vihma toomata jätnud pilved tõttasid kuhugi. Taevas oli nendest hägune. Tanja läks kiiresti, hoidudes majade ligi, nagu oleks tahtnud rutemini varjule pääseda Nikolka silmade eest, ja tõepoolest oli tema tõtlikult eemalduvas kogus midagi uut, lõpmatult argipäevast. Zavarihhin vaatas talle kahestunud pilguga järele ega saanud kuidagi selgust asetleidnud muundumise olemuses. Teda oli alati eemale peletanud inimestes avalduv inimlikkus, — kas Tanjale on jõukohane temaga koos järsakule ronida, kinni hakata, langeda, kui kätele lüüakse, ja uuesti roomata maailma valitsema? Ei, Nikolka ei kavatsenud veel Tanjale antud sõna murda, aga midagi temas oli talle pisikese pettumuse valmistanud.

XI

Tanja ainus pääs seisis nüüd Nikolka läheduses. Kord alanud, süvenes haigus katastroofiliselt: kahtlus oma jõus tõi endaga kaasa esialgu udused kahtlused elus üldse. Enne esinemist ärritasid Tanjat pisiasjad ja sageli karjus ta Pugli peale, pisarad silmis, palja meenutuse puhul, et koos rahulikkusega võib ta kaotada tempo ja hukka saada.

«Ah, see pole sugugi sinu asi... sa oled väljakannatamatult tüütuks muutunud, Pugl!» ütles ta ükskord, vihates ennast ebaõiglase teravuse pärast.

«Lapsukene, ma olen su kuulsust hellitanud. Sinust on saanud Hella Welton, aga sinu kuulsuses on üks tükikene, olgugi päris pisikene — ka minult!» vaidles Pugl peaaegu ilma aktsendita vastu, nagu Tanjale seekord paistis.

Tema malbes ja pilvitus iseloomus tuli järjest teravamalt esile noriv umbusk, väiklane nõudlikkus ligimeste vastu, üha harvemini naljatas ta areenikaaslastega või kinkis neile heakskiitvaid naeratusi; isegi Stasik vältis temaga kohtumist... tema esinemine nägi vahel välja komplitseeritud, vaimuvaese väljamõeldisena, viletsa tasuna igapäevase leiva eest. Artist külmetas, vajus kühmu, hammustas huuli, kord läks ülal hirmust üleni higiseks; see oli lõpp.

Tegevusala oli Firsovile kangelase kirjeldamisel alati üks peamisi värve, kuigi kaugeltki mitte ainus. Sellepärast kirjeldati tema jutustuses üksikasjaliselt Tanja tsirkuseametit kui ka tema murdumise allikat. «Hella Weltoni tõbi,» oli seal öeldud, «ilmnes juba mõni aeg enne vennaga kokkusaamist. Tungil täis tsirkuse ees ronis ta värskena ja täpsena köit mööda kupli alla, lihaste eksimatu arvestusega kõike ette nähes. Praegu, pärast kümmetkonda ettevalmistavaid, mitte liiga kaelamurdvaid variatsioone liikumatul trapetsil, libiseb taltsas nöörsilmus vargsi rangluule, ja siis võib tervelt kümme hetke puhata — niikaua kui äkki orkester poole takti pealt vaikib ja keha nagu mähivad kõvasti endasse helgiheitja kiired, mille järel saabub keskendunud vaikus, ja siis tuleb võimalust mööda rahulikult üles otsida tuttav lohk barjääril ja sihtida sellele — pigem kogu tahtejõuga kui kehaga, kuid tingimata natuke kaugemale ja kõrgemale sihtpunktist, arvestades raskuse loomulikku kõrvalekaldumist... ja seejärel saabki võimalikuks hüpe, kuid artist viivitab sellega natuke, otsekui arusaadavast kõhklusest kuristiku ees, nii et voolavad loetud ja pikad, ammusest kogemusest kontrollitud sekundid, — lapsed parteris unustavad oma kompvekid ja jäätise, ja alles siis järgneb peaaegu sädeme sähvatusena tahte lülitus hüppeks, mis lõpeb teadvusest väljapaiskava, kogu keha pikkuse tõukega, ja see tähendab kohalesaabumist... Kui meeletu muusika vaatajad pärast läbielatut tõelisusse tagasi toob, jääb artistil üle

ainult korjata aplausilõikust publikule antud põletavalt jubeda naudingu eest ja seejärel saadab tsirkus teda, kuulsat ja vigastamatut, ovatsiooniga, et ta saaks nüüd takistamatult puhata, aina puhata oma naiseliku üksinduse pilkases tühjuses!»

Selle haruldaselt mõjuka numbri mehaanika oli Hella Weltoni eelkäijate poolt, keda võis sõrmedel üles lugeda, pisiasjadeni läbi töötatud. Vetruva löögiga vastu kaelamuskleid peatas siidnöör pääsukesena lendulastud keha kõigest kahe meetri kaugusel areenist, mille järel osatäitjal oli hõlpus välja tulla kaldus, pea allpool seisundist, teha poolring ja tõmmata kaelast veel kord häbisse jäänud silmus... «Ent tollel õnnetul õhtul, niipea kui Welton valmistus lõpphüppeks ja peaaegu lamas õhus, aevastas keegi all kõrvulukustavalt: sula tõttu olid linnas liikvel külmetushaigused. Otsekohe nägi artist all ridades hallika peaga sõjaväelast, — midagi oma daamile pomisedes võttis ta sinelitaskust ruttu ninarätiku... ja kohe pidi järgnema teine aevastus, nii et artistil oli kasulikum natuke viivitada, et teine heli teda lennul ei tabaks. Ta nõksatas tagasi, kartusest kaotada keskendatust, ja ootas, kuid aevastust ei järgnenud. See tühine sündmus kestis minuti murdosa, kuid ootamine kiilus Tanja tahtejõusse ja justkui lõhestas selle. Artisti piinarikas pinge kandus publikule, parterist kostsid ebakindlad hüüded: «Tasa!», mõned tõusid süüdlast otsides püstakile, parteri peale jälle sisistas galerii, nii et umbes pool minutit valitses tsirkuses vaikne segadus... Trossidest kinni hoides vaatas Tanja alla, kus ebamäärases kauguses vilkus kord üksikuiks isendeiks eralduv, kord ühte sulav inimmass arvukate teda jälgivate silmatäppidega. Nüüd ei suutnuks enam keegi artisti aidata, isegi mitte vana tsirkusemeister Pugl, kes oli univormide taga vargsi valvel. Miski lülitus Tanja mälust välja, nii et enne numbri kaotatud rütmi sisselülitumist tuli selgeks saada, kuidas tema, oskamatu plika raudtee-ülesõidukohast, sattus siia õõtsuvale raudvarvale, arusaadamatu hoone kupli alla, peaaegu alasti, ainult trikoo seljas. Kas mitte sellepärast pole kõige hirmsamad need unenäod, kus me ei saa taastada katkenud sidemeid?» — nii kirjeldas Firsov oma kangelanna seisundit, kasutades talle armsaks saanud l u u b i g a v a a t a m i s e võtet.

Helgiheitja kiired visklesid, nagu oleks akrobaadi hämmeldus neile üle kandunud. Ja siis sööstis artist haleda ohkega alla nagu lastud lind... Seekord läks tal kõik õnnelikult, sest et ta ise oma karjatust ei kuulnud. Tanja leidis endas koguni ebakohast julgust kurjakuulutavalt vaikiva publiku ees kummardada. Läbikukkumise muljet silus veidi Pugl, kes hüppas maneeži oma kasvandiku juurde pööraste pisaratega ja kaisutas teda. Pugli melodramaatilist erutust, mida programm ette ei näinud, hindasid vaatajad õiglaselt. Kogu oma tsirkusepraktika kestel polnud tal olnud nii kauakestvat ebaühtlast ja nukrat ovatsiooni... Firsovi jutus lõppenud skandaal vihase retsensiooniga ühes ajalehes, kus eriti laideti «tsirkuse põhimõttelagedat gladiaatorlust», ja selle mõjul olevat direktsioon kavatsenud süüdiolevale kuulsusele pakkuda teist atraktsiooni, kuid siis hakatud suvise ringreisiga õiendama, nii et kõik peagi ununes ja vaibus.

Tanja ööd ja päevad möödusid paratamatuse eelaimuses. Ta harjutas hommikuti areenil veel hoolikamalt, sundides keha ülimal määral täpselt sõna kuulama. Puglile ja talle eneselegi tundus vahel, et see saatuslik viivitus kupli all oli lihtsalt üleväsimuse tagajärg. Kehale oli vaja puhkeaega anda, ja kui poleks olnud peatseid pulmi, oleks ta võinud lasta vabadusse kuni talveni, saata ta kuhugi tallamata nurmedele Rogovo kandis, — las ta lebab kõrges rohus, käed kukla all risti! Oma noorpõlve meenutades ei kahelnud Pugl, et Zavarihhin leiab võimaluse kas või laupäevitigi seal oma pruuti külastada. Vanamees ei pidanud üldse võimalikuks, et tema kasvandik lahkuks tsirkusest tegelikult tühise vahejuhtumi pärast, mis ainult teravdas tema lapselikult kõrki vaenu publiku vastu.

«Oo, publikum,» õigustas Pugl end kulisside taga kurjakuulutavalt vaikivate töökaaslaste ees. «Kui täkk nelja jala peal hüppap, siis nad plaksutavad. Kui noor tütruk natuke põlve peale kukub, siis ta valmis sisistama...» ja tõstis ülimat õiglust otsides vihapisarais silmad lae poole.

Tookord talvel asendati mõned järjekordsed Tanja esinemised teistega artisti haiguse tõttu. Ta otsustas tavalist vaheaega enne ettenähtud suvist provintsigast-

rolli kasutada selleks, et tsirkusest otsustavalt võõrduda ja ilma temata ära harjuda. Hommikul läks ta kõndima muuseumidesse ja hankis majapidamise pisiasju eelseisvaks perekonnaseisu-muutuseks, — aga kunagi ei õnnestunud tal seejuures iseendast lahti ütelda. Mida kaugemale ta kodunt läks, seda teravamalt kerkis temas küsimus — miks? Zavarihhinil polnud tema heitlustest aimugi, Pugl aga palus, lootes suve lõpul ettenähtud puhkusele mere ääres, teda hoiduda otsustavatest sammudest, kas või hooaja lõpuni, mis sel aastal pikale venis. Meeleheites avastas Tanja, et ta elus mitte midagi muud ei oska kui hüpata, keerelda rööni rattas, seista pea peal peršil, söösta kuristikku, — tema vaimne tervis halvenes mõttest, mida ta küll tegema hakkab ilma oma ameţita — juhul, kui ta Nikolkaga suhted katkestab. Siis otsustas ta teha proovisammu, et vaadata, kuidas tema taandumine seestpoolt välja näeb.

Saatnud Pugli kuhugi kodunt minema, pani Tanja tabureti laua peale ja hakkas seinalt maha kiskuma afišše, kalleid mälestusi ja neid kuulsuse vaheastmeid, mis kunagi professionaalset inspiratsiooni äratasid ja mida ta täna kui meenutust vihkas. Visanud viimase kuulutuse tolmuse paberikuhja otsa, vaatas Tanja järsku alla, ja äkki lõi ta teadvus ohtlikult vankuma. Ta oleks maha kukkunud, kui ta poleks õigel ajal kättejuhtunud kardinakonksust kinni hakanud.

Nüüd jäi üle ära põletada see vastik kuivanud risu, millest kipitasid käed ja hing. Oli tulemas vaikne suveöö, korsten peaaegu ei tõmmanudki; hea veel, et Tanja taipas akent paotada, enne kui naabrid hakkasid tulekahju kahtlustama. Mõnus lõtvus, peaaegu nagu tervenemisel, valdas Tanjat sedamööda, kuidas ta minevikust ja iseenesest lahti ütles. Kui saaks kiiremini Nikolka juurde, tema kiviprakku... ja veel parem, kui ta viiks tema kaasa oma kaugesse aadressita külasse, kus keegi temas põgenenud tsirkuseartisti ära ei tunneks.

Tagasi tulles leidis Pugl Tanja põrandalt, ahju juurest, pea sinna tõmmatud tooli käsipuul. Ta magas magusasti. Suits oli tervenisti välja läinud, õhus lehvis ainult nõe lõhna ja pimedas nähtamatu tuhk hõljus toas; üks selle must räitsakas liigutas end nagu elusolend laual. Vanamees lõi akna pärani, sealt kostis öisest vaikusest

voorimehehobuse kabjaplaginat. Ühe õhtuga kõhnenenud Tanja katkihammustatud huuled naeratasid unes, nagu oleks ta lõpuks igatsetud tuuletule kaldale jõudnud. Et tema und mitte häirida, süütas Pugl koridoris tule ja ei saanud alguses aru, mis nimelt, missugune oluline asi oli toast välja viidud; minut hiljem nägi ta luitunud tapeetidel hävitatud afiššidest jäänud laike. Uudis, niisama äramuutmatu nagu põletatud paber, tumestas tema aru, jalad keeldusid teda hoidmast, ja ta vajus põrandale Tanja kõrvale.

«Ära naerata, ära naerata nõnda...» sosistas taat nagu loitsides ja sirutas kätt, julgemata puudutada Tanjat nagu enesetapjat.

Tanja ärkamine oli valuline, vastu tahtmist, nagu oleks teda pärast soojasaamist jälle külma kätte tõugatud. Tühjaks jäänud tuba ja Pugli hale välimus meenutasid talle, mis oli juhtunud; ta nägu tõmbus kurvalt kipra, kui ta mõtles, et ohver oli olnud asjatu. Ta raputas kleiti ja hakkas sassiläinud juukseid automaatselt peegli ees korda seadma. Ta ei suutnud enam kauemaks koju jääda ja mõtles välja tema tolleaegses seisundis kõige halvema ja ülearusema — joosta keset ööd peigmehe juurde, äratada ta ja puistata südant, riskides ühe panusega kõik kaotada.

Ta ei märganudki teed, nii kiiresti kandis teda valu.

«Kuidas sa küll nõnda teed, mu kallis ja paha... Ise ei tule ja enda juurde ka ei võta?» raputas Tanja sünget ja unist Nikolkat, olles vaevu suutnud ta üles äratada, püüdes asjatult ähmastes kinnivajuvates silmades endist kiresädet süüdata. «Ah, sa ei aimagi, kui väljapääsmatult raske mul praegu on... Olgu jumal sulle kohtumõistjaks, ma tean, et sa palju armastada ei oska, sul on oma äri, kaup... aga kui sa natukenegi suudad, siis kaitse mind, suru mind kõvemini enda vastu, Nikoluška, ära lase mind kuhugi!»

«Hea küll, hea küll, lase olla, hullvaim... mis sinuga lahti on? See on sul paljas ettekujutus, midagi niisukest pole ju juhtunud...» sosistas rahustavalt Nikolka, silitades paljast värisevat õlga ja võideldes tusaselt äravõitmatu unega. «Seda sa ütlesid ilmaaegu, et ma armastada ei suuda... ainult et sihuke sõna pole meil käigus, see pole meie sõna. Maamehed ütlevad ausamalt:

ma hoian sind . . . et mitte eksida. Kannata kudagimoodi pulmadeni, nüüd on nad varsti . . . tõin tapeedid, näe, seal nurgas on nad rullis, ja üleüldse hakkab elamine kenasti korda saama. Homme seisab ees veel üks osav äri, aga aasta pärast läheb meie elus kõik nagu lepase reega, Helka! . . . Ega sa ei karda, et nad sinu peale ronivad?» muigas Nikolka, kratsides end nähtamatute putukate öise aja tõttu elava tegevuse pärast. «Hea küll, mine nüüd, mu korteri pererahvas on naissoo asjas vali, ütlevad kohe üles. Lauba näeme, ja siis räägime isu täis!» Aidates ühe käega Tanjal üles tõusta, kobas ta teisega laisalt riideid, et pruuti väravani saata, milles avaldus Tanja õilistav mõju, kuid Tanja lükkas suuremeelselt Nikolka päratu, tulise, mitte just väga vastutõrkuva käe teki alla tagasi.

«Olgu pealegi, pole vaja, küll ma ise, lipsan tasa välja, lasen ukse kinni ja ei ärata kedagi,» sosistas Tanja uinutavalt lahkumiseks, endal huuled värisemas, seades tekiserva Zavarihhinile külje alla. «Maga edasi, kosu, teeni hästi palju raha! Siis ostame endale miljoni eest imeilusa õnne, päikesesuuruse . . . mustlase hõlma alt, eks?»

Ta läks minema, viies kaasa osakese Nikolka lühiajalist soojust, mis oli veel selle poolest imelik, et tänavale jõudes hakkas sellest kahekordselt külm. Öise linna sünge inimtühjus vastas Tanja haigusele. Ei olnud vaja teeselda, kenitada, ja suurlinna öine elu ise ilmnes ootamatutes, pisut meeltlahutavates käänakutes ja kombinatsioonides. Kord läks üle sõidutee kärme ringivahtiv munk, reisikott käe otsas, kord jooksis kujuteldamatult pikk koer, siis sõitis voorimehetroskal mööda purjus seltskond, hoides süles kiljuvaid mamsleid . . . Tanjale meeldis enne valget kuni täieliku tüdimuseni hulkuda tühjadel tänavatel, vaadata sisse valgustatud aknaist, kus veel polnud magama heidetud, et ilma loata viibida natuke võõra elu tillukeste rõõmude juures. Millegipärast oli parim ilm sellisteks jalutuskäikudeks siis, kui valitses täielik tuuletus ja tibutas pisut vihma.

Ühel säärasel rännakul sattus ta silmitsi vastu Firsovile. Kirjamees tuli parajasti sõprade poolt pillerkaarilt, oli üsna kenakesti vintis ja jorutas oma vuntsidesse laulda.

«Olgu kiidetud Allah, miss, kes saadab teid mu mõte-

tele vastu!» hüüdis ta ja pühkis oma röövlikübaraga galantselt kõnniteed. «Meie võtsime väikselt, käratsesime, nagu sõnameistritele ette nähtud, — rääkisime ühest ja teisest, alalisest hoolimatusest meie vastu Venemaal, kuigi just meie peame alati ajaloolisi kokkuvõtteid tegema! . . .» Ta lõi põlglikult käega. «Aga võib-olla on see õige, nii peabki meid kohtlema, miss? . . . Igasuguseid nurjatuid kirjamehi, kes on aina Mozartid ja Salierid! Tõeline tarkus ei kannata kära, see sisaldub krooniku jäises mõttetöös, tema hanesule üksildases kriginas. Meie aga vangume, lõõmame, narritame tornis valvavaid tuletõrjujaid . . . sest meie mõistuse materjal on ülimal määral üles köetud vastuoluliste mõtete hõõrdumisest . . . kuna me elame suurimate avastuste epohhil ja piinaval üleminekuajastul ülimale, kõige täiuslikumale õnnele, miss! Kunagi, kui Allah lubab, hakkan ma veel maalima tuleviku ligilähedasi kontuure . . . Hirmus, kui kitsas on aju voltides ja südame labürintides, miss. Võtame näiteks selle ruudulise hirmutise, kes õilsat pilku solvates praegu teie ees tolkneb, — temas elab sisse kirjutamata üheaegselt kakskümmend seitse inimest. Ja teie, ka teie asute seal, kuigi, tunnistan otse üles, teisejärgulises seisukorras. Mulle olete teie vajalik ainult selleks, et ma saaksin kangelase lõplikult üksi jätta. Ja sellepärast, et teie vennas viibib ajutiselt olematuses, see tähendab — on tegevuseta, on nüüd teie kord ära põleda. Ma kõnnin ja vaevlen, kõnnin ja mõtlen, mis ma teiega edasi pean tegema, mu vaesekene!» ohkas ta nagu puhta, täiskirjutamata lehekülje kohal, aga ehmatas otsekohe oma avameelsuse pärast. «Muide, mul on hädasti vaja üht sõna tsirkusest . . . Kuidas seda pagana mahhinatsiooni teil nimetatakse, — sirgete kätega ühelt kangilt teisele ülehüppamist?»

Tanja vaatas silmanurgast valvsalt tema poole.

«Banolla, see pole minu number . . . tahate minu suhtes seda kasutada?»

«Ei ütle, see on suur loominguline saladus, miss Welton. Siia on võõrastele sissepääs keelatud . . .»

Nad liikusid koos edasi, mitte küll sellepärast, et Tanjal nagu Firsovilgi oli sel arutul ööl ükskõik, kuhupoole minna, vaid sellepärast, et parem juba koos Firsoviga kui mitte kellegagi.

«Ma võin vanduda, et te tulete õrnalt kohtumiselt oma kommersandiga, aga kuskil seal, keskpaigas kõditab seletamatu mure... eks ole tõsi?» alustas Firsov ülekuulamist. «Muide, mida see teie tulevane käskija seal järjekordselt jälle hirmsat ja räpast ette võtab?»

«Mul pole täna naljatuju, Fjodor Fjodorõtš!»

«Närvid?... Aga mulle meenub, te seletasite minule, et tsirkuserahvas on loomult jäme, et tsirkuseartistidele pole need haiglased peensused ette nähtud.»

«Mul valutab midagi muud, kirjamees.»

«Mis siis nimelt, miss?» uuris Firsov nagu muuseas, püüdes Tanja haledat meelitlevat naeratust mitte märgata.

«Mu tiivad valutavad!... Aga muudame oma kergemeelset jututooni, me pole üheväärsed, Firsov. Vaadake, mina kõnnin ja olen suremas, teie aga ainult kirjutate huvitavat jutustust sellest, kuidas ma suren...»

«Uskuge, see ei täida mu kõhtu vaimselt ega ihuliselt,» ütles Firsov hetkeks kainenedes. «Niipalju kui ma oma kaksikvenna elunatukese järgi otsustada võin, on selle jutustuse saatus tõesti kurb, miss!»

«Kuid vähemalt teeb teie jutustus teile praegu rõõmu — te saate tungida saladustesse, mida keegi enne teid pole avastanud. Te ju ainult teesklete, et te purjus olete — niiviisi on teil mugavam piinlikke küsimusi esitada. Tunnistage üles, te ei suudaks päevagi ära elada ilma oma paberipiinade portsjonita, millest te tasapisi ammutategi kannatlikku meelt enda vastu, te julm inimene. Ärge kurtke midagi, teile isegi natuke meeldivad need ebaõiglased kriitikasaunad, mille poolest Firsov kogu kirjameeste seltskonnast juba hulk aastaid välja paistab. Pärjad ja vemblad on ju sugulased, kas pole nii?»

«Kuulge, miss, me rikume praegu žanri... tsirkuseartistidele pole ülearune intellektuaalsus ette nähtud,» krigises Firsov veel kuivemalt.

«Oh, mina võin nüüd tark olla, ma lähen ju ära,» muigas Tanja kurjalt.

«Ma ei tea, mitte ei tea, kust teil see hiilgav läbinägelikkus?... Mina eelistaksin tagasi tulla meie elukutsete raamidesse.»

Nad läksid edasi, tänavaid tähele panemata.

«Ma olen teil kuskil lugenud, et enne hukkasaamist tuleb vahel imelik läbinägemise võime. Hakkad nägema elu servi... nähtavasti mina ka!» Ja äkki kostis Tanja häälest käsk, mis oli pooliti peaaegu lapselik kärsitu palve. «Muuseas, ilma veiderdamata: kui palju teil seal veel on minu jaoks lehekülgi ette nähtud? Ahah, vaikimine on halb märk... Sealt see tulebki, see teie narrimask. Järelejääjatel on alati terake piinlik nende ees, kes peavad enneaegu kaduma...» Ta vaikis, jättes ruumi vastuväidetele, mida aga ei järgnenud. «Seletage mulle lõpuks ära veel üks mu viimane arusaamatus. Ma hulgun nüüd peaaegu iga öö mingis lootusrikkas poolunes linna mööda ringi... ja vaatan peaaegu igast teeäärsest aknast ahnelt sisse. Võib-olla mul ei vea või on mul paha silm, aga kuhu ma ka vaatan, igal pool on värv nii tuhm...»

«See on elu värv, tema kõigile kättesaadav tarkus...» ütles Firsov õpetliku irooniaga, «et rohkem päikest hinnataks!»

«Ja ometi on nii huvitav võõraist aknaist sisse vaadata... otsekui toimuks su ees suur müsteerium.»

Firsov välgutas prille ja pigistas tänulikult küünarnuki kohalt Tanja ilmast niiskeks läinud käist.

«Aga elu ongi ju müsteerium!» võttis Firsov sõnast kinni. «Kui sarnaseks me oleme selle vahe sees saanud, miss... Teie elate minu mõtetega, mina piinlen teie hirmu käes. Mind huvitab ka juba ammu see kisendav vastuolu! Teate, miss, sellepärast see võõras aken nii ahvatlebki, et see on t e a t e r selle sõna kõige kõrgemas mõttes. Ärgem meelitagem autorit: juba tublisti sada sajandit etendatakse eesriiet alla laskmata ikka sedasama, omavahel öeldud võrdlemisi banaalset näidendit..., tal pole isegi mingit kindlat moraalset või filosoofilist sisu, sest sellel, millele omistatakse tuhat usku ja tõlgendust, pole tegelikult mitte ühtegi. Muidugi, dramaturgia peabki olema lihtlabane nagu tänavasündmus, mis on ühtviisi huvitav kõigile möödaminejaile. Lõppude lõpuks on iga etendus umbes nagu tellitud lõuna, millest vaatajad osa võtavad — harva võrdsel tasandil —, paremal juhul tundes, et nad võivad koka peale ülevalt alla vaadata. Nad on ostnud piletid oma isikliku raha eest, lisaks on neid arvuliseltki roh-

kem. Nad ei salli silmaotsas, kui puhta raha eest kinnimakstud toitu vähendatakse erakordse serveeringu arvel... Ei, tõeline jutuajamine kaasaegsega saab tark olla ainult nelja silma all, ilma teatripublikuta, õigusega sellest iga hetk loobuda, see tähendab jutuajamine raamatu kaudu... äh, kui saaks kas või ühegi niisuguse kirjutada! Esialgu aga valigem endale näitliku õppevahendina aken ja vaadakem, mis laval antud hetkel toimub.»

Ta vedas Tanja, kes niikuinii vastu ei tõrkunud, poolkeldrikorruse, kõnniteega ühel tasapinnal oleva akna juurde, hilise aja tõttu ainsa juurde, mis tänava pimeduses nõrgalt kumas.

«Pidage silmas, Firsov, mulle on see väga tähtis... Kõik see, mida te praegu räägite,» ütles Tanja pingeliselt.

Seal all, inetus, ajalehtedega ülekleebitud ubrikus sõimles — otsustades žestide järgi — noor naine kellegagi, kes oli vaheseina taga, ja toitis samal ajal rinnaga last, kes hoidis väljasirutatud paksukeses käes vorstitükki. Teistest mõistust suunavatest üksikasjadest täheldas Firsov professionaalse põgususega uusi, muide äravõtmata saapaid, mis olid jalas voodis magaval mehel, portveinipudelit, mille sees oli kasvama läinud pajuurvaoks, ikoonilampide värvilist vilkumist nurgas ja seinal nende all kuulsa kaasaegse väejuhi kujutust uhke ratsahobuse seljas.

«Vaadake...» näitas Firsov piduliku žestiga nagu lektor, kes kutsub rahvast teda kuulama. «Teie ees on eeskujulik elu kuhjumine, kus kõik on hunnikusse visatud ja kõik mängib üheaegselt, kõrvulukustavalt, korratult ja absurdselt... ühesõnaga, poolteise kilomeetri pikkune orkester. Aga niipea, kui põhjalik uurija võtab luubi alla ükskõik missuguse punkti, hämmastab teid komponentide harmoonia, motiveeringute sügavus, viimistluse filigraansus ja lõpuks suurim mitmekesisus, mis on kunstipäraselt surutud äärmisse lihtsusse, kus iga vaataja võib endale leida süžee vastavalt oma mõõdupuule ja maitsele. Üht liigutab pisarateni traagiline armetus ja iganenud harjumuste tume võim, teist jälle seevastu rõõmustab pealinna alamkihi jõukus ja stiihiline osasaamine võitnud uuest elust. Kolmas heldib möödaminnes madonna ja lapsukese iidsest pühadusest, neljas rõhutab sotsiaalsest aspektist perekonnapea ohtlikku kõrvalekaldumist igapäevase elu normidest... ja isegi minutaolisele öisele hulkurile, kes hilinenult vantsib kodukolde poole, leidub koguni koomilist toitu vastavalt mu lõbusale meeleolule. Igaüks loeb seda raamatut omamoodi, ainult surnutel on elunähtustele enam-vähem ühesugune vaade. Kahju, et aken kinni on, juttu ei kuule, muidu oleks teemade valik märksa suurem!... Nii tekivadki omavahel vaenus olevad kirjanduslikud koolkonnad, vastalised voolud; võimsast ideede tuulispeast, mis lähevad rünnakule või taganevad, sünnivad kõikepurustavad tsüklonid — kirglikud kahevõitlused, isegi tuleriidad ketseritega, kes põlevad nüüd ilma suitsu ja lõhnata. On märkimisväärt, et vahel kulub inimkonnal nende diskussioonide ja heitluste peale palju rohkem jõudu kui ehk loomingule. Tõde on inimestele alati kallim olnud kui õnn... kahjuks pole nad viimase kahe tuhande aasta jooksul veel täpselt selgeks saanud, milles tõde seisab. Ja mina ise ka ei suuda otsustada, mis see on — kangelaslikkus, püüe ühtsuse poole, zooloogilise liigi sallimatus või miski, mis on väljaspool praegusi teadmisi... Näete siis, missugused mõtted sünnivad võõra akna taga! Akna kui vaatemängu ahvatlev jõud selles seisabki, et teisel pool seda ideaalset rampi tegutseb alati laitmatu näitleja. Ta loeb oma osa lehelt, ei komista kordagi, ei ütle vale sõna, ja kahtlase mõnu eest seda osa täita maksab lõpuks ise eluga. Sellepärast tulebki sel näitlejal kõik välja traagiliselt ja tähendusrikkalt... Sellest meile, kunstnikele, õppetund: teha oma raamatuid ja maale elust täieliku halastamatu pingega, kartuseta ja õrnusega, mis on hullumeelsuse piiril, nii nagu armastatakse kõige ihaldatumat elus, seejuures — viimast. Vaadake läbi minu luubi maailma enda ümber, miss, kas või seda möödasõitvatest ratastest nühitud paplit lampkasti juures, mis meenutab näljast õuekoera. Milline ohjeldamatu elutahe on selles nukras läikes, märgade lehtede seosetus unises pominas. Ja meiegi abstraktne, mitte just väga tõepärane vestlus — võib-olla enne saatuslikke sündmusi!... millise huvitava mänguvarjundi see omandab, kui seda kuulata läbi kujutletava akna!»

Väsinult hakkas Firsov taskutest tubakat otsima. «Ma olen täna tõepoolest ülearu võtnud ühe ebakohase mõtte mõjul... nii et vabandage, kui ma kuskil olen valetanud!»

«Vastupidi, te olete täna hoos, Firsov,» ütles Tanja karmilt ja külmalt. «Kas tõesti on minu saatus sellise pöörase vaimustuse põhjuseks?»

«Ma ei vaata mitte üksi teie aknasse, vaid ka enda omasse,» kinnitas Firsov leplikult. «Ma vaatan sinna iga minut, sest see on minu ameti leib.»

«Kas te arvate, et mulle endale oleks huvitav vaadata ennast, nii nagu ma praegu olen, läbi selle akna?»

«Noh, selleks tuleks teil kas või põgusaltki minu teost sirvida, miss.»

«Kas ma võin loota, et ta mind veel eest leiab?» poetas Tanja kuidagi möödaminnes. «Või kirjutatakse teoseid üheaegselt tegelikkusega?»

Firsov vangutas ettehoitvalt pead.

«Te küsite minult teist korda ühte ja sedasama,» ütles ta jämedalt ja ausalt. «Ja ärge vaadake mind sellise Ketsemane pilguga. Ma saan aru, te e i t a h a... aga teid on mul terve ringmängutäis, ja kõigis teis on veri ühest ja samast klaasikesest. Lõppude lõpuks on see lihtsalt loominguline saladus, miss! Pange vastu, siis on kergem... Noh, siin on mul aeg oma abikaasa poole keerata, aga teie... ei karda? See salakaval vihm läheb tugevamaks!»

«Ma vist kõnnin veel... minu olukorras ei külmetata. Minge, ärge häbenege: jutustused on alati lühemad kui elu, nii et autoritel on aega magada.»

Firsov puudutas jälle kübaraga kõnniteed.

«Jah, ehk vabandate mind kuidagimoodi...»

Toetanud kukla vastu gaasilaterna posti, vaatas Tanja äraootavalt, pisut viltu kirjamehele järele. Too läks, külg ees, kiirustades, komistaval sammul, nagu siis, kui südametunnistus puhas ei ole. Märgadel tänavakividel peegeldus nagu paisunud fantastilisel helmeniidil kogu laternate allee kuni käänakuni kaugel eemal. Firsov oli juba nurga taha kadumas, kui ta äkki nõksatas, keeras ringi ja jooksis tagasi.

«Äh, kõige tähtsam asi läks mul meelest ära,» hüüdis ta juba umbes kümne sammu kauguselt. «Teile tuntud

Zina Vassiljevna Balujeva peab ülehomme sünnipäeva ja palus teile parajal juhul edasi anda, et kõige parem kingitus oleks talle, kui ta saaks kaelustada Mitja Vekšini armast õde. Te lähete ju tsirkusesse tagasi alles järgmisel nädalal, nii et õhtud on teil esialgu vabad? Et asi kindlam oleks, tulen ma teie loaga teile teisipäeva õhtul järele...»

Tanja ei muutnud asendit ega väljendanud millegagi oma suhtumist öeldusse: ei nõusolekut ega tänu oma hukkasaamise ilmse edasilükkamise eest.

Seekord kadus Firsov peaaegu silmapilkselt.

XII

Enne lauljanna juurde kogunenud seltskonna kirjeldamisele asumist veetis Firsov eelmise õhtu teatava kasuga pealinna kõige ohtlikumas — pärast Artemi salaurka puistamist — koopas, nagu ta enda üle naljatas. Suveks oli Dolomanova kolinud uude korterisse, tagasihoidlikku, vaikses tänavas olevasse kolmekorruselisse hoonesse, mille asukateks olid vaimset tööd tegevad viisakad väikese perekonnaga inimesed. Oma varasemaid põgusaid kohtumisi temaga meenutas kirjamees varjamata ärritusega, eriti pärast seda piinlikku äpardust kirikutrepil. Talle oli vähe teravast, pisut iroonilisest sõprusest, mida kinkis talle see naine, tema vihases kõnekeeles — A g e i l e s k. Hoolimata aru argumentidest oli temas kindlalt püsimas sadestus mingist lapsikust solvangust, mis tulenes naeruväärsest veendumusest, et oma autoriseisundi tõttu kui o m a inimene on ta lihtsalt õigustatud oma tegelaste erilise poolehoiu osaliseks saama.

Sellest intellektuaalse läheduse mängust, kusjuures filosofeeris peaasjalikult Firsov ise ja tema kaasvestlejanna niisama suure kunstiga teda tähelepanelikult kuulas, ammutas kirjamees rohkesti väärtuslikku materjali, et oma nüüd peaaegu keskpaigani viidud jutustuses kujutada väikest Firsovi teisikut ja samasugust Dolomanova varju. Autor harjus pisitasa oma tagasihoidliku osaga, kui teda kõrvalt kuuldud absurdsed, aga siiski visad kuuldused valvsaks tegid, ja nagu

tal kogemata suust lipsanud sõna reetis, teda lihtsalt läbinisti solvasid. Plekilise Aleksei sõnade järgi väideti, et Dolomanova olla juba rohkem kui kuu aega tagasi enda juurde võtnud temasse lootusetult armunud Käharpea Donka — nähtavasti esialgu ihukaitsja või uksehoidja õigustes. Kõigile oli arusaadav, et oma põrgulikult kergestisüttiva enesearmastuse juures ei oleks Donka kuidagi, ikka sellesama Aleksei väljenduse järgi, V j u g a s u l a s e k s hakanud, kui ta poleks selle kangelasteo eest vastavat hüvitust lootnud. Kogu põrandaaluses Blagušas tekkis tookord tahtmatult mulje, et vee tasasele pealispinnale kerkisid järsku kaks surmaheitluses teineteisesse klammerdunud keha ja kadusid uuesti mõneks ajaks.

Alguses ajas see sõnum kirjamehe nii vihale, et ta esimeses ähmis vandus kurjategijannaga mitte enam kokku saada, kes nähtavasti oli moraalselt täiesti laostunud, vaid kirjutada temast askeetlikult, mälu järgi. Kuid kainel järelemõtlemisel hakkas ta aru saama, et ka Dolomanova ise oma teadaoleva, kõrkuseni uhke pedantsuse juures ei oleks mingi hinna eest endale lähedale lasknud seda ehk küll andekat, isegi teatud mõttes kena, kuid hoolimatut ja liialt igasuguseid elurõõme nautima kalduvat noormeest, kui ta poleks kavatsenud teha teda kirjamehe poolt veel avastamata plaani tööriistaks . . . Ühesõnaga, terve nädala meenutas Firsov Dolomanovat peaaegu kibedusega, ja siis äkki, nimetatud teisipäeva eel, niipea kui ta oli hommikul silmad lahti saanud, kujutas ta endale ette kogu maalilises paratamatuses, kuidas ta õhtupoolikul, viie paiku, alandlikult ja möödapääsmatult koputab Dolomanova mustale, vististi korralikult vahariidega ülelöödud uksele. Ülejäänud aja kulutas ta kasulikult oma visiidi põhjuste väljamõtlemiseks, millest parimaks osutus idee kutsuda Dolomanova lauljannale lähema tutvumise otstarbel külla. Firsov kolas päev otsa toimetustes ringi, mõtles välja igasuguseid pikaajalisi ettevõtmisi linna teises otsas, kuid täpselt kümme minutit enne saatuslikku aega tolknes ta juba lähemal nurgal, näris paberossi ja needis ennast, ruudulist habemikku poisikest, kisendava tahtejõuetuse pärast . . . Arvestades ennustatud ja valeks osutunud külmenemist, oli tal seljas tema

igipõline sügispalitu, aga juba poolest päevast lõõmas juulikuu õhk taevas nagu sinine tuli. Esialgu polnud pea kohal ainsatki pilve märgata, aga otsustades õhku koguneva rambuse ja selle järgi, kuidas kanad aia veeres end soputasid ning Blaguša perenaised pesu nöörilt maha võtsid, oli kusagilt lähenemas õnnistusrikas äike. Esimest tolmu tõstvat tuulekeerist pidas Firsov küllaldaseks põhjuseks, et Dolomanova trepikotta varjule minna. Joostes seejärel, tõsi küll, pärast mõnesugust võitlust iseenesega, kaks treppi ülespoole, helistas ta alguses, kloppis seejärel kannatamatuna eksimatult ettenähtud kõvasti suletud ja rangele uksele ning lõpuks lõi autori väärikust silmas pidades veel kinganinaga.

Kohe oli ukse tagant kuulda vargsi liikumise krabinat ja kitsasse, ukseketis prakku ilmus tuttav krässus pea tegevusetusest ja küllasest elust paistes näoga.

«Ahaa, maailmakirjanik,» tervitas Donka mahedalt nagu kass ja informeeris teeseldud leppeköhaga kedagi korterisolijat. «Pole ammu enam näha olnud! Noh, kas raamat on juba valmis kritseldatud? Kogu pealinna all-ilm ootab põnevusega, et lugeda saaks . . .»

«Raamatukirjutamine pole trammis taskulõikamine, vennas,» vastas Firsov õpetlikult. «Mõnikord tuleb enne ilmumist testament valmis kirjutada . . . Vist siia uude elukohta kolinud?»

«Otsisin endale hinge päästmiseks vaikse kongi. Olen teenriks hakanud! Lubage lahkelt oma varustus, ma riputan naela otsa . . .»

«Noh, kas oled rahul, vennas?» õrritas Firsov, visates talle palitu kätte. «Kost on nagu näha küllaldane?»

«Jätkuks meile mõlemale . . . ja leiaks asemegi jaoks koha. Nii et kui arvate vaimu pealetulekuks tarvis olevat . . .»

See tähendas, et Donkalegi oli teada üht-teist Firsovi kiindumusest Donka praeguse perenaise vastu.

«Ah et veksli vastu oled ametisse hakanud?» tasus Firsov kätte, suutmata end tagasi hoida.

«Oh ei, Fjodor Fjodorõtš, loodan sularahas kätte saada . . .»

Nüüd sai selgeks, et Donka asumisega Dolomanova juurde kuhjus Firsovi kirjutuslauale rikkalik, seni tema

eest varjatud süžeeline leid, mis mõningal määral Firsovi puhtisiklikku kurvastust korvas. Autor sattus võibolla juba aasta tagasi alanud tegevuse tulle, kuigi kirjamehe ees piinlikkust tundev Donka ilmselt edvistas oma uue teenriseisundiga Dolomanova juures. Valjema häälega küsis Firsov, kas austatud Marja Fjodorovna kodus on, ja Donka teatas näilise hoolitseva tooniga, et austatud daam õppivat praegusel momendil r o l l i kino jaoks, ja pani grimassi tehes peo õla poole kallutatud põse alla, kujutades tema tõelist tegevust. Ootamatult kostis teadmata kust, vististi siinsamas kumera seina taga olevast pühamust perenaise hüüe. Häirimatul näol läks Donka drapeeringuga eraldatud läbikäigu kaudu teatama kirjamehe tulekust ja tuli varsti morni näoga tagasi.

«Paluvad . . . lubage siis juba ka oma väärtuslik lätu, kui te usaldate,» muigas ta tigedalt, tõmmates Firsovi käest kaabut.

«Nonoh, ära käperda!» pareeris Firsov ja ähvardas seekord isegi näpuga. «Oota, küll ma sust teen midagi niisugust, soustiga . . . Lippa parem, vennas, paberosside järele . . . peenraha võid endale jätta!»

Ta sirutas Donkale üsna suure rahapaberi, mis oli pakilisteks koduse majapidamise ostudeks varutud, ja Donka heitis talle seesuguse pilgu, millest mõnel oleks süda saapasäärde vajunud, kuid kirjamees pidas vastu. Mõlemad jumaldasid ühtviisi hasartmänge. Väljakutset vastu võttes surus Donka muiates raha pihku ja viis külalise, nagu ta seejuures pahvatas, perenaise lõugade vahele, p õ r g u h a u d a. Nad läksid läbi ebamäärase otstarbega ümmarguse eeskoja, mis jättis võrdlemisi väikesest korterist liialdatult avara mulje, — eespool osutus uks avatuks. Firsov astus sisse, tõmbas pintsaku peoga sirgeks; keegi ei hüüdnud teda, ta vaatas ringi. Püüdes oma proosa reljeefsust suurendada, lülitas ta elamu ja olmeliste pisiasjade kirjeldamisse ka seal tegutseva isiku iseloomu ja ühiskondliku seisundi, aga seekord ei tahtnud see välja tulla. Firsov oli pigem ovaalses kui piklikus toas, mis oli riidekapiga kahte ebavõrdsesse ossa jaotatud, — ruum oli üsna suur ja ühtlasi lämmatavalt kitsas mittemeeldejäävate esemete rohkuse tõttu. Kallid, revolutsioonieelsest elust pärit

nipsasjad, juba ammu endistest omanikest taga leinatud, vedelesid kõikjal vanamoodsa pehme mööbli hulgas, mis oli arvukate kolimiste, konfiskeerimiste ja muude sotsiaalse katastroofi tujude läbi oma õige näo kaotanud. Isegi Firsovi vilunud silmal polnud siin millestki kinni hakata, kõik ümberringi oli võõras nagu mask. Ainult läbi kehvakese sirmi prao õnnestus nurgas näha kõrget, ebamugavat, neitsilikult valget voodit, mille peal oli rohkesti patju, väikekodanlikult üksteise otsa püramiidiks laotud.

Ainsat akent kattis raske drapeering allarippuvate festoonidega, elektrivalgus paistis kapi tagant.

«Ega sa sinna tukkuma ei jäänud, Fedja?» kostis Vjuga hääl lihtsalt ja sõbralikult. «Sind pole kuuldagi . . .»

Ja seetõttu, et polnud aega üles kirjutada mõningaid esmajärgulise tähtsusega tähelepanekuid, surus Firsov meelde nii kuidas juhtus, ilma igasuguse silmanähtava seoseta — giljotiini, prantsuse impressionistid, Zola ja veel ühe sõna, millest ta ise ka pärast aru ei saanud.

«Ah seal ta siis ongi, see erak!» hakkas Firsov kiirustama ja vaatas suurest kapist moodustatud nurga taha, oodates õigusega stiili samasugust jätkumist. «Seal te siis andutegi magusale unustusele ja näete unes seda, kes on nii kurvastavalt ja ebaõigel ajal sattunud kroonu valve alla . . .»

«Ära aja tühja loba, Fedja, muidu ajan su minema,» ütles Vjuga lugemist katkestamata. «Tule parem ligemale, istu otse põrandale, türklase kombel . . . söö maitsvaid sissetoodud rosinaid ja hakka jutustama.»

Perenaine oli poollamakil sohva peal, jalad enda alla tõmmatud ja raamat käes; madalal laual tema kõrval seisis kandik mitmesuguste maiustustega, üksainus suur apelsin keskel.

«Tärnidega šerbetit täna ei anta?» küsis Firsov, silmitsedes üle prillide halvakspanevalt Vjuga maiustusi.

«Šerbet tuleb enne ära teenida . . . Noh, kas sa lõpuks jätad mossitamise, vaene Don Quijote?»

«Juan — teie loaga,» parandas Firsov üleolevalt ja istus vaibale, «kui te mõtlete seda õnnetut episoodi kirikutrepil . . .»

«Ah, mul lähevad nad alati segamini,» hakkas Vjuga

naerma ja tõstis alles nüüd pea raamatult üles. «Anna siis teada, kus sa vahepeal oled olnud, missugused purjed sul silmapiiril paistavad ja mida mina praegu su kirjatöös teen.»

Firsov võttis kätte suure kreeka pähkli, nuusutas seda mõtlikult ja viskas põlglikult tagasi.

«Minu jutustuses, Marja Fjodorovna, lamate teie praegu kušetil nagu populaarne Foiniikia jumalanna ja neelate südantlõhestavat romaani kolmes osas, proloogi ja epiloogiga. Tänavalt kostab äikese algus, on tulemas pikne ja torm, aga jumalanna vilistab selle peale. Teile on tulnud külla kunagi okkaline, aga nüüd taltsutatud veidrik tuntud sügispalitus, ja tasuks tema piina eest te kavatsete toita teda väärtuslike rosinatega peo pealt . . .» seletas Firsov siledalt ja monotoonselt, nagu oleks natuuri kopeerinud.

«Peo pealt ma ei kavatse . . .» naeratas Vjuga. «Niisiis, kuhu kohta su jutustus seisma jäi?»

«Mu jutustus üldiselt edeneb tasakesi. Neil päevil saan tsirkusega lõpule . . .» seletas Firsov napisõnaliselt ja takerdus, kuigi ta oli üksikasjadest ramb; pärast hiljutist öist puhtsüdamlikku juttu oli Tanja talle kahekordselt kalliks saanud, ja ta ei tahtnud tema nime libedas ja patuses jutuajamises nimetada. «Aga tõepoolest, miks te istute luku taga umbses kuudis nagu vangimajas? Kardate jumala viha või niisama . . . vanast harjumusest?»

Ta jättis jutu järsku katki, koguni hammustas huult, Vjuga ei andestanud mineviku meenutamist, Firsovi õel küsimus aga vihjas otseselt kadunud Agei haiglasele kalduvusele pimedas istuda. Ent perenaine ei väljendanud millegagi oma rahulolematust, nagu poleks asjast aru saanud.

«Oh ei, mitte seda, Fedja, ma tahan hirmsasti vaikust . . . umbes seitsmeks aastaks!» vastas Vjuga natukese aja pärast rahulikult. «Peale selle teen ma nüüd tööd, Fedja, ehk küll mitte palehigi sees, aga väsin ikkagi . . . silmad hakkavad jupiterivalgusest harjumatuse tõttu valutama. Ma esinen filmis, proovivõtted käivad, ja ööd läbi ei saa magada . . . kas sa pole kuulnud?» Lühidalt ja tapvalt-tabavate märkustega rääkis ta kavatsetud filmist ja tema talendi avastanud režissöörist, kes oli võrdlemisi tuntud ja, muide, samasuguste naiivsete nõudmistega nagu üks tema tuttav kirjamees. «Tema kah tõotab mulle kuulsust, lubab teha filmitäheks, aga mis annet minul on, Fedja, sa mõtle ise! Näha on, et ma pole tal enam esimene . . . artist! Võtab mõne tibukese kojamehekorterist, paneb talle karakulli ümber, pimestab alpuse ja austusega, et too temasse ära armuks, vaesekene, ja jumaldaks teda nagu oma loojat . . . noh, ja siis vanamees lõbustab ennast temaga pool aastat kroonu arvel. Aga mind see kõdistab, ja huvitav on ka, ma vaikin . . . las ta, mõtlen ma, las ta avastab mind lõpuni! Mulle, patusele hingele, meeldib inimeste jahmatust vaadata . . .» Ta jättis ajutiseks rahule selle kauge, mitte midagi aimava ohvri, ja asus lähima kallale. «Niipalju kui ma sind tunnen, Fedja, pole sa kunagi olnud nii allakäinud. Kuidagi nagu otsa jäänud, habe on pikk . . . Kas neelab sind väsimatu töö või oled naisega pahuksis?»

«Kes siis selles süüdi on, mu karistaja ja ise patune, kes ei kahetse?» naljatas Firsov samas toonis vastu. «Te olete mind lõplikult ära vintsutanud, tõsijutt, teie ja te neetud kaaslased. Mida teie kadunud abikaasa mulle maksma läks! Ei saa laua tagant tõusta, saunagi ei lase te minna . . .»

«Muuseas, meil stuudios otsitakse parajat isikut ühte stseeni põgenenud sunnitöölist mängima. Ega sa ei taha hakata, ma kostaksin sinu eest sõnakese . . .»

«See ei põleta mind seekord, ei hammusta, käskijanna!» krigistas Firsov irooniliselt. «Pange tähele, huumorisoont teil ka ei ole . . . ja kust te peaksitegi seda võtma? Ainult tigedus . . . ja seegi peaasjalikult koduseks tarvituseks.»

Äike oli täies hoos, kuid suvise piksevihma põrin ega pimestavad välgud ei tunginud hoopiski siia. Lamp andis laual ühtlast valgust, söestunud sigaretist portselanikillu sees kerkis püstloodis suitsuviirg. Perenaine sirutas käe teise sigareti järele, pannes raamatu kõrvale, ja Firsov tundis ära oma varajaste novellide kogu, mis oli ilmunud revolutsiooni eel. Ta nägu tõmbus virilaks, kui ta kaanelt oma nime luges. Seal olid avaldatud tema esimesed suleharjutused, nooruse tuhinas kokku pandud, ainet tundmata, üksnes täis kannatamatust

rutem kõiki elu hõrgutisi maitsta . . . Selle liigutuse juures läks Vjuga kerge hiina hommikumantel lahti, ja kirjamees nägi jalga läbipaistvas sukas ning tõmmut nahavööti selle lõpus, pesu äärise juures. Autori ja tema tegelase omapäraselt kujunenud suhted, pealegi veel naljatleva vaidluse tuhinas, võimaldasid teatavat familiaarsuseastet, — nüüd oli see kaalutletud, kindla toimega kättemaks. Firsov pööras pilgu demonstratiivselt kõrvale, kuid Vjuga ei kohendanud rõivast, nagu poleks üldse midagi märganud; kirjamees võttis prillid ära, kuid ka see ei aidanud, sest kuhu ta ka ei püüdnud vaadata, nägi ta ikka ühte ja sedasama.

«Aga kuule, Fedja, miks sa mulle soolaleivale ei tulnud? . . . Häbiasi on sõpru sedaviisi ära unustada!»

«Nähtavasti ei olnud kutset ära teeninud, ei peetud selle au väärilisеks . . .» krigistas Firsov selle tema võtte peale.

«Oi-oi, kas ma tõesti oma autori nimekirjast välja jätsin? Maja oli külalisi täis, aga kõige tähtsamat ei olnud . . . Kes see siis seal puhvetis kobistas . . . ja pärast kuhugi ära viidi? Ka üks tunnustamata geenius, ainult ilma habemeta ja üldse pisemat sorti, tuleb mul meelde . . .»

«Kes see muu oli kui teie õuelaulik,» toetas Firsov samas vaimus, noogates eeskoja seina poole. «Kuidas te meid ära segada võisite . . . Kahju, et ma ei tulnud . . . mulle on kole armas teid teie oma seltskonnas vaadelda!»

Firsov sai kohe aru, et ta polnud arvestanud hoobi jõudu: vastuse asemel Dolomanova ainult vaatas kuhugi Firsovi otsmiku poole halba ennustava naeratusega.

«Noh, ja kuidas ma siis sinu arvates olen end sisse seadnud . . . kas meeldib?» küsis Vjuga kuidagi muuseas.

«Oo, ma vastan teile, ja koguni koos väikese tulevikuprognoosiga, kuid ettevalmistavalt mõned märkused põlvekestest üldse ja daamide omadest eriti . . .» alustas Firsov häirimatult, püüdes asjatult pilku kinnitada millelegi nukrale ja kõrvalisele. «Selle aja jooksul, mis ma teiega olen tuttav, olen ma korduvalt esitanud küsimuse, madam Vjuga, teie tunnustatud ilu tähenduse kohta universumi ringkäigus . . . mida see konku-luule-

taja pole asjata lauludes ülistanud! Ja ma olen kaunis kaua mõistatanud, teate, mille kuradi pärast loodus on pannud nii põrguliku toimega laengu võrdlemisi harilikku daami põlvekesse, mis tõepoolest ei kujuta endast midagi jalustrabavat, nagu näiteks Niagaara või Popokatepetl või midagi muud samas grandioosses stiilis . . . aga ometi on kõigi aegade ja rahvaste suurimadki ühiskonnategelased hakanud selle pärast tegema igasuguseid kirjeldamatuid tempe ja sigadusi, ja vahel koguni kangelastegusid, mis on kuritegevuse piiril!»

«Noh, ja mida sa siis välja mõtlesid?» tundis Dolomanova huvi, ilma et oleks liigutanud.

«Minule isiklikult ja teie loaga tundub see asi võrdlemisi naiivse kompvekina inimsoole autasuks paljunemise eest . . . tegelikult on see pettus, mis avaneb alles siis, kui seeme on kuivanud õies küpsenud. Ja üldse lähevad nad meile kalliks maksma, need pimesi roomavad püüded täiuslikkuse poole, millega käib kaasas kapriisne ja torm inspiratsioon . . . aga ilma altkäemaksuta, tee proovi, räägi meile auk pähe! Loodus piitsutab ja ajab inimesi taga kõige metsikumal viletsal teel . . . ja kes suudab ennustada, millistele imedele ja kangelastegudele võib inimkonda piitsutada armastuse mängunuudiga? Ja ta põrguline on sealjuures nii kaval, et naise alastusest pimestatud nooruk iga kord unustab, miks on lõppkokkuvõttes loodud see seestpoolt roosalt läbikumav ümarus. Aga tähelepanuväärt on see, et vististi ka maipõrnikas, kuigi ta ei kirjuta konkus sonette, samuti rammestub vaimustusest oma põrnikannat nähes ja ülistab fantaasia piirides oma põrnikakeeles tema hullukstegevaid põlvekesi. Aga mida teha, mu jumalavallatu daam, loodusele on vaja lapsukesi . . . nagu muide ka tarku jutustusi neist, ilma milleta see kõik üsna näotu välja näeks. Ja rööbiti hoolikate armastusepõllul vaevanägijatega sammuvad suured prohvetid, sügavuste esmaavastajad . . . aga kõige jumalikumagi vaimu ja südame loomingu eest ei tasu loodus neile sajandiku osagagi naudingust, mis ta annab s e l l e s a m a eest . . . ainult ehk tuleriidaga eluajal või pärast surma Kasli malmist monumendiga Tagankal!» See kõik purskus Firsovist välja päris ladusalt, ja äkki, alla andes, palus ta halastust. «Olen valmis teilt igasugust

teotust vastu võtma, aga olge armuline, lõpetage oma rumal piinamine, mis pole üheski piinakambris ette nähtud. Katke oma põlveliiges, ärge tehke minust maipõrnikat, teie... patuste kasvataja ja langenute rõõm!»

Dolomanova tundis avalikult lõbu külalise väljanägemise üle, keda vaevas midagi naeruväärse ja põletava palaviku taolist.

«Vahel ma lihtsalt kardan sind, Fedja...» naljatas Vjuga nukralt, «kõik te olete ühesugused... sest kõik inimesed on ühesugused, kui nad narriks lähevad. Ronite noa otsa, riisute lihase ema paljaks ikka sellesama elu maiuse pärast. Vaata, kuidas sind kõverasse kisub... No kuidas siis on, kas sulle meeldib minu juures?»

Firsov püüdis mitu korda paberossi süüdata, mis millegipärast iga kord laiali pudenes.

«Pole vigagi sellel pesakesel... ja ämblikuvõrgul,» hakkas Firsov rääkima, suutes end viha pärast vaevu tagasi hoida. «Niisugustesse kaunitesse nurgakestesse, mis olid täis hubast narmalist mööblit, armastasid möödunud sajandi romanistid, nagu Zola, paigutada läbilõigatud kõriga kaunitare... Ja tingimata ristseliti sellises lumivalges süütus voodis ja pisut alastust pitside raamistuses, tallatud roos vaibal keset hüübinud vereojasid... ühesõnaga natüürmort Snydersi maneeris... see kuradi hollandlane maalis vahvalt igasuguseid tapaloomi! Ei, mind ärge kartke, kaunitar, kartke seda seal esikus. Mulle muidugi kõlbavad jutustuse jaoks kõik teie teod, aga ilmaaegu võtsite endale meessoost teenija, teie usaldav hing. Huvitav, millega ta teid küll ahvatles, see suure ja kurva tulevikuga hakkaja poiss?... Mehise välimusega, oma luulegeeniusega või põskhabemega, sellesamaga, mis meenutab üht teile tuntud isikut?»

«Oh Fedja, Fedja, leidsid ka, kellega arveid õiendada!» häbistas Vjuga. «Sina oled mõningal määral suurus, vaata kui palju ajalehed su peale ruumi raiskavad, kui sõimavad, Donka aga on harilik varas. Ära ole armukade, võta parem temast eeskuju: tema ülistab samuti mind lauludes ja, muuseas, ei nõua autasuks mitte kui midagi... mitte nagu mõned teised! Ja joo-

mise jättis ka veel maha, väärt mees! Eks vaata, aknalauale on terve patsakas kogunenud...»

«Sääraseid värsse, he-hee, kirjutatakse kaheksa meetrit tunnis, ja kui autorit seakõrnetega nuumata, siis kaks korda rohkem!» läks Firsov ägedaks, kaotades vaimse tasakaalu. «Ma olen ta näputööd mitu korda kuulnud... «Sa pista käsi südamesse mull' ja murra tema pooleks siis...»» luges ta üleoleva mõnitusega. «Kas need sunnitöölise värsid tõepoolest teie enesearmastust kõditavad, te koletis!»

«Võib-olla ei rahulda need teosed sinusuguse peene asjatundja nõudeid, Fedja,» vaidles Vjuga mõtlikult ja leebelt vastu, «seevastu on nad kirjutatud südameverega, sinu omad aga ainult tindiga. Ja pealegi on Donka nüüd mu kolmas, kõikvõimas käsi. Kui annan talle käsu — löö Firsov maha, tee ta k u t u k s, siis kargab ta sulle pikalt aru pidamata tuulekiirusel kallale...»

Pärast selliste armastusväärsuste vahetamist tuli oodata ainult tüli ja seejärel täielikku suhete katkestamist, kui kirjamees oleks suutnud saavutatud etapil Vjuga oma jutustusest minema kihutada ja Vjuga vabatahtlikult selle lehekülgedelt ära minna. Mõnda aega jälitas Firsovit vastik tunne, et nende jutuajamise juures on nähtamatu tunnistaja; ühtepuhku kostis sahinat kapi tagant, esikust, ja siis lõi lahtitulnud uks hoiatavalt vastu seina. Alles palju hiljem taipas ta, et öeldu polnud üldse mitte temale määratud, vaid sellele kolmandale, keda Vjuga teritas nagu nuga kõvasil viimaseks ja praegu peamiseks teoks oma elus.

«Oo, ma luban teile, Marja Fjodorovna, oma jutustuses eriti ära märkida,» surus Firsov end valitseda suutmata läbi hammaste, «et kadunud Agei Stoljarovi unustamatu kuju lööb aeg-ajalt välja kord teie žestis, kord teie elavas kujundirikkas kõnes...»

Ehmatades jälle oma jultumuse üle, jäi ta vait ja ootas nukralt karistust, kuid raevu ei järgnenud nüüdki. Vjuga ainult vaatas silmanurgast külma uudishimuga julget meest, kes tema jalgade ees istus, — üksnes varjud tema silmakoobastes läksid sügavamaks ja põsed olid natuke nagu auku vajunud.

«Ma kordan sulle, Firsov, üht asja, ja sina pea seda

eluaeg meeles,» ütles ta natukese aja pärast selgelt. «Ma keelan seda nime minu juuresolekul nimetada... isegi mõtetes, sest ma kuulen seda niikuinii. Ära õrrita mind: ma olen palju halvem, kui sa arvad ja mind oma lugejaile näitad. Ma olen igasugune... kõigepealt väga tuline!» Pool minutit ootas ta kinnisilmi, kuni ta endise rahu tagasi sai. «Viimasel ajal oled sa läinud kuidagi ebameeldivaks, kergesti ärrituvaks: keele poolest ja üleüldse... Sellepärast materdabki sind kriitika nagu hobusevarast laadal. Olgu sulle teada, et varaste hulgas nimetatakse seda protseduuri n a b a k o m p r e s s i k s... kirjuta üles, võib-olla kõlbab sulle kuskil ära... Ja kõik räägivad üksteise võidu, et su pea on alati mõtteid nagu mesilasi täis ja need teevad palju tüli sind ümbritsevatele inimestele, nii et ma otsustasin lõpuks kõik su teosed läbi lugeda. Lugesin su mõtteid, raiskasin raha nende peale, aga tead, nad pole sul huvitavad. Mitte et nad oleksid väga ebahuvitavad, aga nad pole nagu omal kohal, nad on vahel isegi rahutud, aga sul oleks juba aeg rahuneda! Ja paistab nõnda, Fedja, et su kõige väljapaistvamad kangelased pole lähemal vaatamisel sugugi mitte kangelased, vaid mingisugused veidrikud, maniakid, ja su varastes jutustustes esinevad lausa sarvilised saatanad. Oi, kui halb asi on sisendada massidesse usku vanakurja jõusse!... Kuule, kas sa oled tõepoolest müstik või vaimulikust seisusest?»

«Sõjaeelse staažiga endine mulla,» pressis Firsov endast süngelt välja, ja äkki kuuldes midagi, suudles tänulikult Vjuga kätt. «Te olete väga tark, mu Marja Fjodorovna, Maša... ja kui hea see on, et ma võin aeg-ajalt salaja, teiste teadmata tulla ja vaikida teiega kõige pühamast asjast maailmas!»

Ja otsekohe, nagu tookord, kirikutrepil Artemi urka lähedal, lõi välja petlik, Firsovit ääretult vallanud kirg selle tegelaskuju vastu, mis oli kogunenud möödunud murekuude ja armukadeda kahtluse kestel. Ta unustas koguni oma armuavalduse võimaliku tunnistaja, — kirjameest ei saanud nüüd enam millegagi talitseda ega rahule sundida. Lips oli tal viltu läinud, suitsuklaasidega prillid vedelesid vaibal, rahutute põlvede ohtlikus läheduses, ja Vjuga suutis vaevu kõrvale hoida Firsovi kätest, nagu oleks nende arv kümnekor-

distunud. Kunagi varem polnud tema tähelepanu äratanud Firsovi kollakashallid hullumeelsed silmad — kõige tähelepanuväärsem detail tema igapäevases plebeinäos... aga nüüd oli tal huvitav vaadata tema tumenenud silmateradesse ja seal põhjas ära tunda omaenda ahvatlevat ja kurjakuulutavat varju... nii huvitav, et selleks tasus isegi taluda Firsovi ikka ja jälle igast küljest tekkivaid käsi, isegi seda ohjeldamatut, ainult magamistoa pimeduses lubatavat pominat.

«Juba kuu aega tõotan ma loobuda sinu juurde tulekust... tõotan, kuid tulen ennast needes. Ja jälle sa kuulad vastu tahtmist ruudulise sügispalituga inimese naeruväärseid ülestunnistusi ja ei aja teda ära — võib-olla ainult lootuses, et ta edaspidi läheb veel naeruväärsemaks. Mul pole sind millegagi võluda, sest mu rikkused on tõepoolest ilma kaaluta, ja ainult mina üksinda maailmas tean, millisel määral on minu kuningriik siit ilmast... Erinevalt nii paljudest, kes mõtlematult keset ülemaailmset segadust külluses mõnulevad, ei saa ma sulle anda kuulsust, jõukust ega südamerõõmu. Ta on rõõmuta, see minu kõrb, kus elavad igatsust tundvad viirastused, kellel pole antud kunagi lihaks saada. Ma kõnnin ringi ja kogun oma korvi neid tulukesi pimeduses!... Tahad, vaatame koos, kuidas nad ekslevad lõpmatuis Dante ringides keset fantastilisi maastikke... ja koovad sellest helendavast lõngast olemata sündmuste ja inimhingede puntraid... ühed neist hingedest püüavad täide viia kuulsat unistust, mis viivitamatult pärast kättesaamist tuhmub, teised jälle vallutavad õnne jaoks kasutuid avarusi või võitlevad kogu elu läbi, rahuldamaks mitte millegagi rahuldatavat tungi näilise tõe poole. Ja kõik nad löövad innukalt, asjatundlikult üksteisele haavu, kuid ei sure, jättes selle ainult minule üksinda. Kui neil luku taga olemine igavaks läheb, siis tungib mõni üksik neist välja... ja taevavõlvil kõrkide veomeeste, igaveste neitsite ja tüsedate auliste kaljukitsede hulgast libiseb langev täht ja selle järel — kari enneaegu juubeldavaid jahipenisid ja sina selle taga — oma komeedisabaga ja ruudulise hernehirmutisega, kes on viimane selles põrgulikus lennus läbi koidueelse pimeduse sündimata hingede sabatile... Kõik selle kingin ma sulle, aga...

tõtake, nõid, kuni kõik pole kadunud: juba on hallid juuksesalgud meelekohtadel ja varsti laulab kukk naabriõues! . . . ühesõnaga, kui sa tahad, viin ma su läbi uduse, halli leegina äreva, vankuva rahvasumma . . . ja sina üksinda hakkad otsustama igaühe saatust. Või ma kirjutan ise üles nende saatused sinu valikul ja toon sulle, sina loed läbi, kisud lõhki ja viskad minema. Ja siis, kui põlevad läbi peenikesed volframniidid ja lamp kustub, võid sa mõnikord välja tulla oma hauast — soojendama end inimeste osavõtu või imestuse paistel . . .» — Nii nägi pisut soetud kujul välja, Firsovi enda loos, tema kaootiline sõnade purse, millele andsid täiendava veenvuse kord maja vapustavad piksekärgatused, kord paduvihma kirglik rabin vastu aknaruute.

Ta lõpetas õigel ajal, juulikuu äike on lühike.

«Noh, kas nüüd on kõik? Tubli . . .» ütles Vjuga lõpetuseks, «ma kartsin, et sa oled juba nagu langetõvehoos, isegi vahtu oli nagu suu ümber. Ma mõtlesin, et sured viimati ära, — sind sõimatakse küll, aga janti oleks sellegipärast palju. Ja jällegi, see on sul paljas kelkimine, Fedja. Noh, mis kuningriiki saab praegusel ajal eraisikul olla . . . ja veel viirastustega! Sinu õnn, et sirmi taga ei kuulanud pealt kaikaga kriitik, vaid ainult varas. Oleks sulle hea keretäie andnud hauatagusele elule üleskutsumise pärast. Donja,» tõstis ta veidi häält, «tee meile aken lahti, sõber, meil on siin pisut umbseks läinud . . .»

Samal hetkel tuli Donka kapi varjust välja ega varjanud ennast enam. Kivise näoga, kellegi otsa vaatamata, läks ta akna juurde, tõstis ruloo üles ja lõi mõlemad pooled pärani. Niiske rohekas jahedus tungis Vjuga varjendisse. Äike oli lakkamas, ainult tohutu loik siseõuel väratas vahel hilinenud tilkadest, kõige suurem pilv aga oli enda juba tühjaks müristanud, välkunud ja sadanud; tema katkised räbalad sõudsid kauge urinaga idasse. Täies vaikuses kostsid hääled läbisegi linnuvidinaga pestud, juubeldavas lehestikus, nakatavalt möirgas metalne bariton, helises miski kaugenev, kuid kõik need tänava helid kostsid nüüd nii selgesti ja õndsalt, nagu oleksid grammofonid, linnud, trammid ja inimesed tõotanud kas või tunnikesegi elada ühes meeles, üksteist ahistamata.

«Kas toon šerbetit? Seal on üks kolme tärniga pudel alustatud,» küsis Donka ükskõikselt. «Sidrun on ka varuks olemas.»

«Küsi külalise käest . . . kas soovid, Fedja?»

«Juua tahaks,» vastas Firsov ühetooniliselt.

«Sa, Donja, mine oma punkrisse . . . ma hüüan, kui midagi vaja on. Nokitse mulle veel üks ilus värss valmis . . . mine nüüd!»

Veendudes kahina järgi, et ta on läinud, tegi Vjuga laual oleva apelsini katki ja ulatas mahlast nõretava poole sõbralikult kirjamehele. Firsov sirutas käe, kuid tõstis enne vastuvõtmist põrandalt prillid, mis olid tema südamepuistamise ajal imekombel terveks jäänud; ilma nendeta ja pärast juhtunut tundis ta end nagu alasti olevat. Kohe pani ta Vjuga helde anni kõrvale ja hakkas krabinal midagi talle äkitselt pähetulnut üles kirjutama. Tal oli inimese ilme, kes topib kamalutega taskuisse kulda sisaldavat liiva kavatsusega seda kodus vabal ajal läbi uhta; nähtavasti oli ta kaua piinelnud väikest terakest otsides, kuni sattus tervele maardlale. Et mitte segada, läks Vjuga peegli ette juukseid kohendama, siis akna juurde, — Firsov aina kirjutas. Ta tegi seda naljaka tuhinaga, vilistas tasakesi, liigutades oma konksus käsitöölise-sõrmi, muiates tegelikkuses tekkivate imeliste kombinatsioonide üle, — õieti nende peegelduse üle temas endas, kusjuures teda sugugi ei häirinud Vjuga juuresolek — võib-olla sellepärast, et ta minut aega enne seda oli näidanud end Vjugale veel koomilisemast küljest, või ka sellepärast, et tema ees istuvat kummitust polnud vaja häbeneda. Kui pinge natuke langes ja pliiats hakkas paberil nagu kinni jääma, tõstis Firsov väsinud, varjatud rõõmutules helkivad silmad perenaise poole ja nende pilgud kohtusid.

Nüüd kohisesid puud, pillasid läikivaid tilku ja kõikusid akna taga kaugeneva äikese lahkumiseiilist.

«Imelik asi, Firsov,» hakkas Vjuga rääkima hoopis teisel toonil, ebakindlalt ja pisut libitsevalt, minnes jälle akna juurde. «Ma teen sinu üle nalja, loen sind, pahandan sinuga . . . aga ma ju ei tea sinust õieti midagi. Kui vana sa oled?»

«Mitte veel nii vana, et ma loobuksin rumalustest, aga küllalt vana, et tasapisi targaks muutuda.»

«Kas sa ammu naisemees oled?»

«Kaheksa aastat... ja üle selle veel kokkuarvamata aeg.»

«Lapsi on?»

«Ainult ette on näha, armuline proua.»

Käed selja taga, seisis Vjuga ikka veel aknast natuke eemal, profiil Firsovi poole pööratud, kes istus endiselt põrandal. Lilla valgus, mis läbi märja lehestiku tungis, ja hommikukuue läbipaistev siid paljastasid põgusalt viimast korda noort naist, — kogu tema kehajoone kurgust põlvedeni... ja õhtune tuuleõhk lõi kerge riide teenistusvalmilt laiali, õrritades jälle vaatleja fantaasiat, kuid nüüd ei liigutanud Firsov kulmugi, vaid ainult vaatas peremehelikult nagu igasugust olmelist väärtust, mis jäljetult haihtub, kokku variseb ja pehkib, kui seda õigel ajal kunsti igavesse mällu ei kinnista. Ta võttis uuesti välja põue pistetud märkmiku, vaatas vilksamisi üle tihedalt täiskirjutatud lehekülje ja torkas sinna veel ühe rea.

«Mida sa praegu kirjutasid?» küsis Vjuga kiivalt.

«Niisama, tegin paranduse hiljuti väljaöeldud mõttesse... ühe looja vahekorrast ennetähtaegselt mahasadestunud loominguga.»

«Ma ei saa aru...» kortsutas Vjuga kulmu. «Näita!»

«Ei saa kuidagi, armuline proua, looteseisundis pole need asjad veetlevad. Las toit valmib, tõmbub pruuniks, ma panen suhkrut hulka, siis sööge terviseks!»

Ta tõusis püsti ja raputas põlvilt maha sinna vaibast külgejäänud ebemeid.

«Kas sa kavatsed jutustusse panna ka selle stseeni... kuidas sa siin minu ees roomasid?»

«Tingimata, armuline proua,» tunnistas Firsov kibeda otsekohesusega. «Kunstnikud on alati küünikud... nad ei anna ühelegi hingelisele aardele armu! Kui natukenegi kõlbab — kohe sinna, ikka sinna, täitmatusse kuristikku. Nad on ju mürgitatud rahvas!... Noh, ma olen nüüd siin küllalt lärmanud ja lobisenud, vabandage. Ja lubage kenasti lahkuda!»

Asjata sirutatud käsi tuli langetada. Vjugal oli piinav tunne, et Firsov on tema päris olemuse endaga kaasa viinud, jätmata raasukestki endast asemele. Ja talle

seni teadmata üksindustunde ebamäärane tusk takistas teda Firsovi käesirutusele vastamast.

«Tead, Fedja... ma tahtsin ainult küsida... ja kui veel hilja ei ole, hulkuda sinuga natuke su kuningriigis. Jää siia, kirjamees!»

«Ma ei saa, aeg on minna,» taandus Firsov käsi lahutades. «Peale teie istub minus veel tosin isikut toitmata. Nad karjuvad, tõuklevad, närivad mind seestpoolt... Nad on lihasööjad!»

«Ma annan sulle tõsiselt nõu jääda, Firsov,» kordas Vjuga tungivamalt, kasutades viimast püünist.

«Mitte kuidagi ei saa, võrgutaja,» kummardus Firsov, kaitstes narri irvega midagi, mida ei võinud nüüd enam puudutada ega arutada. «Ma hindan kõrgelt teie uudishimu loominguliste küsimuste vastu, kuid... meie aeg on otsas, armuline proua!»

Korrektselt kummardades lahkus Firsov kahetsuseta sellest tema silmis mõneks ajaks luitunud toast, sest teised hõrgutised kutsusid nüüd tema pliiatsit ja fantaasiat. Esikus, toetanud meelekoha vastu uksepiita, ootas teda Donka, palitu ja kübar valmis.

Ta võttis kirjamehe vastu kaastundliku keelelaksutamisega.

«Ai-ai, jälle läks luhta?» naljatas ta heldinult. «Minul ka ei vea sellel alal... Lubage, ma aitan teid seltsimehelikult mantlisse pugeda. Te ärge häbenege, Fjodor Fjodorõtš, küll see pannakse talle kõik arvesse.»

«Aitäh, vennas...» heitis Firsov talle üle õla, toppides mõlemad käed korraga varrukaisse. «Hoia otse, mis sa seal vingerdad nagu putukas nõela otsas!»

«Vabandage, ega te mõnda väärtuslikku asja või näiteks sulenuga põrandal püherdades kogemata maha ei jätnud?... Ma räägin sellepärast, et ei peaks poolelt teelt tagasi tulema.»

«Kas sa kardad, et taban su halva teo pealt, satun tunnistajaks?»

«Kus nüüd seda!» pilgutas Donka silma. «Vara veel, pole küps, küll ma kannatan. Armastus... on kõige vastupidavam elukas maailmas. Mida inimese au või uhkus ja südametunnistus välja ei kannata, kannatab armastus kõik ära... ja lisab veel omalt poolt juurde,

Vaadake, missuguseks narriks ta on mu keeranud, terve allilm naerab! Unepuudus vaevab, juuksed on hakanud välja langema, Fjodor Fjodorõtš: pea läheb tema pärast täitsa paljaks... Ise imestan... Aga kui palju ma neid igasuguseid olen läbi pidanud... Nad on ennast minu pärast mürgitanud, nõelu neelanud, suurelt sillalt kevadisel ajal vette hüpanud, aga siin — näete ise...»

Ta tuli trepist alla kirjameest tänavale saatma, et talle varjamatult varga armastuse keerdkäikudest rääkida.

«Ah et tõotas suurt autasu?» pomises Firsov, olles enda peale oma alatu uudishimu pärast pahane.

«Kuidas sulle ütelda, Fjodor Fjodorõtš... selles mu häda ongi, et ma saan peaaegu lootuseta hukka, käin n i i s a m a alla. Käskis elada enda juures ubrikus, olla ta käsutuses... ja näe, elan. Issand, kui alla on käinud Käharpea Donka, konutab prussakapraos nagu mopsikoer! Sel ajal kui sina seal istud, võib-olla teda käega silitad, ilastan mina koni, kriipseldan värsse kokku. Aga mulle tundub, Fjodor Fjodorõtš, et tal pole meeles ei sina ega mina ega isegi Vekšin mitte... tal on veel üks kallis sõber. Ja võib-olla on see ainult harilik nuga... kelle tarvis?» Äkki ta kummardas, põletades hingusega Firsovi kõrva. «Ma ei teadnudki, et ka sina, nagu minagi, teda kirjeldad... ja et ta sulle end ka s e a l kätte ei anna, paneb vastu? Ega ma ära ei mäkerda, ehk annad mulle ööseks lugeda, Fjodor Fjodorõtš...»

«Käi põrgu, kuradi kaltsakas!» läks Firsov marru, nagu temaga varemgi oli juhtunud, kui ta mõnede oma jutustuse tegelastega ettevaatamatusest liiga ligidalt kokku puutus.

Ta tõukas varga eemale, millega see väga rahule jäi, astus uksest otse lompi, ja kuni ta lähema nurgani jõudis, andis endale vähemalt kuus tõotust mitte jalgagi enam tõsta üle selle neetud maja läve... ja igal juhul mitte rikkuda tõotust enne kui nädala pärast. Firsovit rahustas veidi võimsa vahtra nägemine naabruses oleva haigla plangu taga, eriti see, kui majesteetlikult, mažoorses gammas puu oma sirutatud kätega äsja ülelatud ja nüüd äraminevat äikest tervitas.

Firsov läks ühte vaiksesse nurka ja kirjutas koos selle mainitud puuga üles ka Donka palve kui ühe joone tema iseloomustuses — kui need juba ise end talle kätte andsid!

XIII

Zinaida Vassiljevna nimepäeva peeti oktoobri keskel, aga sündinud oli ta juulis. Sünnipäevaks ajas Firsov kokku oma jutustuse tegelaste üldkoosoleku, — kiiruga sõlmiti uusi tutvusi ja sidemeid, korteri teised elanikud valmistasid tasapisi ette üllatuskingitusi. Kui Pjotr Gorbidonõtš sel õhtul töölt koju tuli, kaasas suur tuututäis punaseid sõstraid, milliseid marju ta ei valinud nende odavuse pärast, vaid ainult nende sümboolse värvitähenduse tõttu, ja oma toa poollahtisest uksest sisse vaatas, ahhetas ta jahmunult. Tema kaasüürilise käitumine oli täielikus vastuolus ühiselamises lubatavate toimingutega.

Viibides põrandal kisendavalt lahtiriietatud olekus, kuigi mitte päris alasti, võttis Sergei Ammonõtš plekke välja oma põrandale laotatud ja võrdlemisi ärakantud kestast, ja mis Pjotr Gorbidonõtšit iseäranis pahandas — ta ajas seejuures poolihääli laulujoru. Tema kõrval seisis lõhnava sisuga kahtlane pudelike ja klaasitäis vett, mida Manjukin suu abil pritsis hävitamisele kuuluvale plekile.

«Mis asja te siin teete, teie hiilgus?» nuusutas Tšikiljov, tulles juurde külje pealt, kulm kortsus, teadmishimuliselt. «Millega te mürgitate avalikku atmosfääri?»

«Tinkpiiritusega, teie kõrgus!» tõstis Manjukin tema poole punetava näo, ise suurepärases meeleolus ja pingutusest higine. «Siis kortsin nõelaga veel siin-seal augud kinni ja olen jälle elu jaoks kõlbulik...»

Juba üksinda sellest oleks küllalt olnud, et Pjotr Gorbidonõtš oleks pidanud plahvatama ja sellele jultunud inimesele õpetust andma, kuid ta hoidis oma õigustatud meelepaha räämides.

«Noh, hea küll... Aga kui mulle külaline tuleb?»

«Pole ju kedagi tulemas, Pjotr Gorbidonõtš. Te olete poissmees, esialgu üksinda... sõpru teil pole, joomakaaslasi veel vähem.»

«See pole kellegi põhjendus,» läks Tšikiljov ägedaks, tulles päris ligi, nördinud nii jultunud vastuhakkamisest. «Aga kui minu juurde näiteks tormab maksuvõlgnik altkäemaksu pakkuma? ... Ma pean ju tema peale jalga põrutama, talle hirmu peale ajama, tunnistajaid juurde kutsuma, et kurjategijat vastutusele võtta?»

«Seda te olete kohustatud tegema, teie hiilgus,» pomises Manjukin tasaselt, jätkates siiski tervist ohustavat nokerdamist. «Kui mind mu mälu ei peta, siis käsib seadus just nõndamoodi teha.»

«Aga kus mul siis selleks ruumi on?... Kuidas ma saan naabrinaisi tunnistajaks kutsuda, kui mu toas on mürgine vedelik laiali valatud ja peaaegu poolalasti vanamees põrandal sirakil maas vedeleb ...»

«Esiteks, ma ei vedele, vaid ainult istun, mis pole sundmäärustega keelatud tegevus,» tähendas Manjukin küll kogeldes, kuid täiesti põhjendatult. «Teiseks on minu siinviibimisest aina kasu, Pjotr Gorbidonõtš, sest enne kui te tunnistajaid kutsuda jõuate, peidab ta selle altkäemaksu jälle ära ja ajab kõik tagasi, va närukael. Aga kahekesi võtame ta nagu pihtide vahele ... naks, käest kinni ja puuri!»

«No küll te ajate ikka mõttetut lora, Sergei Ammonõtš ...» sai Tšikiljov nii ilmsest loogika ja tõenäosuse rikkumisest siiralt pahaseks. «Missugune idioot, kui tal vähegi oidu on, hakkab kõrvaliste isikute juuresolekul altkäemaksu pakkuma? Tõelist altkäemaksu antakse nelja silma all, veel parem öisel ajal, et üksteist mitte näost näkku näha ega kõrvalist tähelepanu äratada ...»

«Küllap see on õige,» nõustus Manjukin, võttes vatitopsuga uue portsu ikka sedasama kuritegelikku segu, «inimeste juuresolekul on piinlik altkäemaksu anda. Meie ajal antakse üles paljast kadedusest! ... Aga kas te ei karda, Pjotr Gorbidonõtš, et kui tal taipu on, saab ta teile nelja silma all rutem augu pähe rääkida? Need on ju kõik läbi ja lõhki libedad mehed, viivad lukuaugu kaudu terve vagunitäie manufaktuuri ära.»

Niisuguse avameelse pöörde tõttu said Tšikiljovil kõik vastuargumendid otsa. Ta pidi end puhevile ajama teda vallanud nördimusest inimsoo vastu, tõmbus kössi ja ajas siis end uuesti puhevile — nüüd juba pahameelest ametiisikute peale, kelle hooletuse tõttu on see äär-

miselt ohtlik minevikujäänus tähele panemata jäänud.

... Kui seda tavalist kokkupõrget mitte arvestada, edenesid kõik muud ettevalmistused sünnipäevaks laitmatult. Töötu Bundjukovi naine küpsetas võikringlit ja selle magusraske lõhn hoovas läbi lahtise akna välja. Tol õhtul valitses selline tuulevaikus, et see lõhn, mida võisuse ja mõninga imaluse peale vaatamata kuidagi haisuks ei saanud nimetada, tungis suurest kõrgusest hoolimata vabalt tänavale. Seepärast anti kogu ümbrusele mainitud mitmekorruselises majas toimuvast rõõmsast sündmusest kaudselt teada. Sellesse pidulikku voolu sattus ka Nikolka Zavarihhin, kes suundus peole mõninga hilinemisega pärast oma poe kinnipanekut, — Tanja oli sinna läinud tunduvalt varem, koos Firsoviga ... Nikolka astus tavalist aeglast sammu, haarates tee peal pilguga kõike, mida saaks kasulikult läbi kukru ja üle leti lasta, ja kuna ta pakiliste asjaõienduste tõttu lõunatada ei jõudnud, tuletas see magusa taigna lõhn talle meelde külakirmeseid ja aastalaatu nüüd juba päris ligidale jõudnud peetripäeva eel. Tal läks meeleolu paremaks, kui mitte päris lõbusaks ... ja äkki tardus ta paigale teda seletamatult tabanud ehmatuse pärast.

Millegi poolest lõpmatult tuttav ja ilusasti riides naine — kuigi midagi temast silma ei torganud ega meelde ei jäänud! — läks otse tema ees majaväravast sisse. Zavarihhin ei tundnud teda kohe ära, sedasama, kes oli teda kord petnud vaksalis, siis, kui ta oli Moskvasse tulnud, — sest nüüd oli tal teistsugune, rangem, koguni kõrk ilme. Zavarihhin hiilis talle vargsi järele, läks läbi õue, mis oli täis mängivaid lapsi ja nende hoidjaid, ja kaotas ta alguses umbes poolteiseks minutiks silmist, siis aga tormas nagu nool talle järele, sisse lähemast uksest, mille taha ta kaduda võis. Tõtates jooksis ta astmeid vahele jättes trepist üles, nii et kui toda naist olekski hoiatanud Zavarihhini saabaste ähvardav kriuksuminė, poleks tal tagaajamise eest ikka kuhugi pääsu olnud.

Zavarihhinil õnnestus tema teed tõkestada trepil enne kolmanda korruse koridori. Ta pani käe käsipuule, silmitses naise näojooni, mis näisid talle saladuslikud ja

trepiakna mullisest ruudust paistva viletsa valguse tõttu ähmased. Kannatliku, pisut ülbe naeratusega ootas Vjuga järge. — Kui sa riisuja oled, siis tuleb sul veel kaua aega ja valuga seda teadust õppida . . . — paistsid tema silmad kõnelevat.

«Ütelge . . .» küsis Zavarihhin lõpuks aralt, et mälus kontrollida teda kord kütkestanud häält, «kas teie oletegi seesama . . . või ainult tema õde?»

«Kujutage ette, isegi mitte sugulane . . .» vastas Vjuga tema külamehelikkust mõnitades, tõrjus Zavarihhini palja pilguga eemale, ja tollel jäi niisugune paha tunne, nagu oleks naisterahvas temast läbi läinud.

Nendes üürikasarmutes olid hilisemate ümberehituste tõttu korterinumbrid segamini ja Vjugal tuli jälle tagasi õuele minna. Ja Nikolka orjastumise aste oli nii suur, et ta ei julgenud enam Vjugad jälitada. Mööda korruseid lõpmatuid eksirännakuid tehes sattus ta pidulauda suure hilinemisega — just sellevõrra, et Vjuga oli jõudnud vahepeal takistamatult lahkuda. Autori ideekavandis tekkinud süžeeliste muudatuste tõttu ei saanud see paar enam üldse kokku; kui Zavarihhin teda hiljem põgusalt kohtaski, ei tundnud ta Vjugad ära . . . Mällu jäi ainult äreva erutuse klomp, nii nagu kehale jääb püsima lapsepõlves saadud, juba unustatud päritoluga haava arm.

Zina Vassiljevna pool polnud keegi veel lauda istunud, — külalised seisid kõik, kus juhtus, paariti või kolmikuti koos, ja tundus, et nad esitasid küsimusi ilma mõtteta ja vastasid märgist mööda. Firsovi jutustuses oli kõik veel niivõrd toores ja korrastamata, et kui autor siia kahekümne minuti pärast esmakordselt Zavarihhini tõi, ei vaevunud ta perenaisele esitlema seda täiesti tundmatut isikut, et too teda sünnipäeva puhul õnnitleks. Muide, selleks ajaks puhkenud skandaali tõttu ei pööranud keegi kohalolijaist sisseastunule erilist tähelepanu.

Kirjamehel polnud nüüd mahti mõelda viisakusreeglitele või tõepärasusele. Istudes kõigist eemal köögitaburetil, ilma prillideta, kuid märkmik lahtiselt valmis ja küünarnukid põlvedel, pea pihkude vahel, vaatas ta rahutult ja lühinägelikult läbi sõrmede oma hirmus tülikat mitmehäälelist peret. Tema ees tõuklesid ja lärmasid üksteise võidu, püüdes vaielda, astuda kindlamatesse või vastupidi, viivitamatult lagunevaisse seoseisse kõik tema tegelased, kes olid mingisuguseks üldiseks ülevaatuseks igalt poolt kokku korjatud. Kui Zina Vassiljevna tõepoolest otsis sõprust Tanjaga kui oma armastatu õega, siis pidi Zavarihhin paratamatult seal juures viibima viimase peigmehena ning Zotei Buhvostov ja teised õlakad, turutursked poisid — Nikolka alaliste sõpradena, tulevaste peiupoiste ja kompanjonidena. Kauges nurgas, pudelite ja puuviljaga kaetud laua juures peitis korraliku ilme omandanud Sanka Jalgratas vargsi taskusse oma noore abikaasa jaoks varast rohelist õuna ning tont teab milleks siia ilmunud Donka vahtis palavikuliste silmadega oma piinajat, kes oli istunud diivanile kirjamehe ligidusse . . . ja veel mingisugused väljajoonistamata tegelased, nuustik näo asemel peas, esialgu veel tegevusse astumata ja lõplikult valmis mõtlemata, pistsid pea koridorist tuppa — kas pole juba õige aeg? Ühesõnaga, nad olid seal nagu silgud tünnis, hingamiseks polnud ruumi, hoolimata lahtisest aknast, ja Firsov sügas aeg-ajalt tüdimuses vasakut meelekohta, nagu poleks ta teadnud, millega seda laialijooksmiseks valmis kogudust ühte siduda.

Kuid külaliste vahel tekkis lõpuks iseendast alguses takerduv jutt — see oli iseloomude erinevuse, jutustuses antud asukoha või vaadete kokkusobimatuse tõttu paratamatu. Ja sellepärast, et Dmitri Vekšin oli Firsovi jutustuse keskne kuju, algaski vaidlus Vekšini ümber.

On teadmata, millest tekkis see esmalt võrdlemisi loid ja Vekšini kahjuks rääkiv arvamuste vahetus, siis aga, kui Firsov ise sellesse sekkus, oli vaidlus juba täies hoos, kusjuures perenaine, lokitud ja mukitud, ei varjanud oma rahutust vastastikuste torgete ja ebasoovitavatele kõrvalaladele kaldumise puhul.

«. . . Ma saan aru, et minul kui õel tuleks sellisel piinlikul teemal viimases järjekorras sõna võtta . . .» rääkis Tanja innukalt, kuid vahetpidamata peatudes, kuna teda ümbritsevad inimesed aupaklikult vaikisid — teda tunti ja oldi käidud tema etendustel. «Aga ma astuksin ikkagi Mitja kaitseks välja, kui ma ka oleksin täiesti kõrvaline isik. Mina isiklikult pean venda väga otsekoheseks . . . mitte just heaks inimeseks, sest see pole meie ajastule iseloomulik sõna, vaid pigem — raudselt

õiglaseks ja kõigele vaatamata ausaks . . . selles mõttes, et ta ka nuudi ähvardusel vaenlase poole üle ei jookse, vale ees ei kummarda, ühesõnaga, jääb alati selleks-samaks, ükskõik mis hätta ta ka ei satuks. Ja ma pean tunnistama, ma poleks arvanud, et ma mingeid tabamatuid, teda mustavaid vihjeid kuulen just selles majas, kus kuuldavasti,» — ta heitis tulipunaseks läinud perenaisele põgusa pilgu, — «kus teda nii armastatakse . . .»

«Mõnede eranditega! . . .» täpsustas Tšikiljov kurjakuulutavalt, esialgu viisaka häälega, ja pilgutas inspiratsiooni otsides seinal olevale perenaise isa fotole silma.

«Muidugi, Mitja on karm ja pole õrnusega kuigi helde . . . nagu see üldse on omane meie aja inimestele,» jätkas Tanja visalt ja ägedalt, vaatamata üldisele pinguldatud tähelepanule, «just niisuguste inimeste sõprust on kõige raskem võita . . . aga vaadake, kui kiiresti said talle ustavaks kaasteenijad ja võitluskaaslased depoos ja rindel . . . pärast isegi väga lühikest läbikäimist. Fjodor Fjodorõtš on mulle veel rääkinud, et ka tema praegused seltsimehed pakuvad talle kogu aeg raha laenuks, kuigi nad teda haiglas ei külasta . . . ja on üldse valmis kõike tema heaks tegema. Ma saan aru, et selles sõpruses on vähe head . . . aga see näitab ju, et Mitjas on midagi külgetõmbavat, eks ole? Inimesed, kui neid palju on, ei eksi kunagi inimese või sündmuse hindamisel . . . inimeste massi ei saa ju petta, õigemini — neid on raske petta. Aga miks kõik vaikivad . . . kas ma siis ei räägi õigust?»

Toetust vajades heitis ta koosolijatele meelitleva pilgu, kuid ühed vaatasid Klavdja voodi kohal olevat pilti, mis kujutas sügisest tiiki luikedega, kes olid kunstniku üle häbenedes roosaks läinud, teised vitsutasid sõstraid, tõmmates osavasti kobaraid läbi kõvasti kokkupigistatud huulte, kolmandad tegid veel midagi, samuti delikaatsel ilmel, püüdes nendele tuntud ja üldiselt sümpaatse inimese taktitust summutada. Ainult üks inimene kõigi hulgast, äkki elavnenud Firsov saatis sõbraliku, ja selle järel kohe teise heakskiitva noogutuse Tanjale, kes oli oma kahtlasest vaimustusest koguni natuke kahvatanud. Ja nii tormas ta uue jõuga kaitsma n o o r e m a t venda, ilma erilise lootuseta võõraste silmis puhtaks pesta tema kõvasti kompromiteeritud reputatsiooni, — nähtavasti ainult selleks, et viia Vekšini ülistamine äärmuseni, tingimata libastuda sellel ja seega hõlbustada kirjamehel tähtsa, äsjaselginud süžeelise käigu kasutamist. Selles oli midagi ebameeldivalt despootlikku, kuidas Firsov pani nagu katseks või õigemini nagu harjutamiseks selle niikuinii hukkumisele määratud tsirkuseartisti suhu mõned talle pähetulnud õigustavad kaalutlused.

«Ma kardan kangesti teil ja teie külalistel pidu rikkuda, kallis Zina Vassiljevna . . .» jätkas Tanja täie hooga, ja kuna keegi ei mõistnud, kust ta võttis sellise kirgliku ja ülearu julge ägeduse, vaatasid kõik küsivalt Firsovi otsa, — «aga ma tahan ainult ütelda, et kui toimub nii suur inimeste ja nende poolt sajandite kestel kogutud vara ümbersulatamine nagu meil, ja kui kõik ümberringi, niikaugele kui silm ulatab, lõkkele lööb, siis on kõigil elavatel olenditel valus . . . kuigi kaugeltki mitte ühepalju. Aga kui on valus, siis pääseb äranäritud huultelt paratamatult mõni ülearune karjatus või teed mõne ilmaaegse kehaliigutuse . . . niisugusel ajal juhtub, et jumaladki vingerdavad! . . . Ja ilma s e l l e lisandita keevasse ainesse ei saa elav inimene kuidagi toime, muidu ei läheks ta paremaks, paindlikumaks, helisevamaks. Ega siis vene ümberasujad puhtast lustist ja rõõmust läinud kaugetele, asustamata maadele . . .» mõtles Tanja valjusti, ja nagu oleks ta mõttelõng katkenud, tegi pausi, sest Firsov kirjutas sel hetkel raamatusse: «Kuigi seda juhtus ka igavusest, uljusest, unistustest, kasaklusest . . .» — «Aga siis ajasid nad juuri ja jäid pidama! Kõik sulab, peksleb, kobrutab, voolab meie tormitsevas ringvoolus, nii et iga inimraasuke vahetab tuhandeid kordi teistega kohti, enne kui väljapurskuv aines tardub kvalitatiivselt uuteks kristallideks . . . eks ole õigus? S e e pole veel lõppenud, nii et kes hakkab Mitja saatust ennustama? Aga karistades tuleb tingimata süüdlase tulevikku arvestada, et mitte käsi ega inimkonna hüvangut asjatult verega määrida. Selles meie Venemaa jõud seisabki, et ta isegi heaolu ajal iialgi ei lasknud ennast olevikust meelitada, vaid püüdles oma elus alati ülima puhtuse poole, elas ähmase lootusega, et tulevik on parem . . . Õieti öelda pole meie rahvas

kunagi elanud nagu kord ja kohus, vaid on alati millekski valmistunud, valmistunud selleks, mis ees seisab, säästmata ennast ja oma lapsi, käsi rüppe panemata. Ma ei ole päris kindel, kas see on teadlik omadus, aga mulle tundub, et mitte ühelgi teisel rahval ei ole sellisel määral arenenud see tülikas, vahel koguni tüütu lakkamatu täiustumise nääre nagu nähtavasti meil. Laskem siis elaval ainesel lõpuni keeda, ja ärme sajatame enneaegu, me ei tea, kuhu Mitka veel sattuda võib — kas elu tippudele või kuskile tema keemisvahu põrgusse. Pole veel juhtunud, et Mitja kordki oleks petnud minu usku temasse!»

«Kui kaua te oma venda tunnete?» küsis Vjuga kirjeldamatult kaastundlikul ja üleoleval toonil.

Tanja lõi tahtmatult pilgu maha.

«See on tõsi, et ma varakult kodust põgenesin, viletsuse ja võõrasema eest ära jooksin ja et me siis üle kümne aasta teineteist ei näinud ... aga mida te oma küsimusega väljendada tahtsite?»

«Mulle meeldib teie tulisus, te olete eeskujulik õde, ja ah, kuidas ma tahaksin, et mul samasugune oleks! Aga te võtate endale üle jõu käiva koorma. Teie nimi on vist Tanja, kui ma ei eksi? ... Vaadake, et te oma liiga suure kandami all kokku ei varise, Tanja. Ma olen peaaegu nõus, et selles keevas kivises puljongis, nagu te ennist tabavalt ütlesite, tegutsevad stiihiliselt nii ülespoole viivad kui ka vastupidi — allaheitvad voolused ... ma ei salga, seda kinnitavad mõnesugused sündmused ka minu isiklikus elus. Aga õnneks on meil peale saatuse ka veel tahe ... ja kui minul seda ei jätkunud näiteks selleks, et halvast mängust iseseisvalt loobuda, siis kannan ma selle eest täit vastutust. Jumal on tahtnud, et minagi olen Mitjaga kokku saanud ... Nii et kui ma ennist ütlesin, et mõtte selgus ja tähelepanelikkus ligimese vastu ei ole Mitja iseloomu peamisteks tunnismärkideks, siis mõtlesin ma teisi, teile teadmata asjaolusid tema eluloos ...» Ja ta muigas huuli kõverdades.

Pikkade vaidlustega harjumata Tanja oli juba väsinud ja palus teist korda süüdlasliku naeratusega perenaiselt vabandust külaliste aja raiskamise pärast, kuid nüüd ei saanud ta kuidagi alla vanduda, taganeda, Mitjat uueks mahategemiseks nendele jätta.

«Andke andeks, nagu ma mõnede võrdlemisi tigedate märkuste järgi oma venna kohta võisin aru saada, siis teie oletegi s e e s a m a Maša Dolomanova? Muide, ta rääkis mulle teist hoopis soojemalt ... aga olgu see pealegi. Ja te vist kibelete mulle teatavaks tegema, et mu vend Mitja on varas?» küsis Tanja läbitungivalt. «Mulle on see endalegi teada, et ta on vangimajas ... õigemini vangimaja haiglas, tänan teid südamest. Nähtavasti olete teie üks nende hulgast, kellele on ainsaks lõbuks kuulutada ligimeste kohta p u h a s t tõde ... peaasjalikult julma tõde. Need inimesed arvavad, et mida rohkem nad teist mustavad, seda puhtamad nad ise paistavad ... aga uskuge mind, see on ekslik arvamus ja peale selle ohtlik. Meie suuremeelne rahvas ei luba rõõmustada teise õnnetuse üle ... eks olnud ju meil vanasti kombeks vangi saia ja kopikaga rõõmustada, isegi vööni kummardada talle, kui teda tapalavale viidi, näete siis, kuidas lood olid!»

Kui kõik Tanja suu läbi väljaöeldud Firsovi õpetussõnad haigutades ära kuulati ja juuresolijad omavahel nende puhul arusaamatuses pilke vahetasid, siis kutsus tema kõne lõppkäänak esile üldise elevuse, sest peaaegu igaühel oli väärtuslikke praktilisi ettepanekuid, kuidas kuritegevust ülemaailmses ulatuses lühikese ajaga ära kaotada.

«Noh, sehukest kahjulikku armuheitmist nende vasta juhtus ainult möödaläinud aegadel ...» tegi oma paranduse töötu Bundjukov, ja seda julgemalt, et Firsovi poolt juba mahakriipsutatud kurjategijate maailma esindajaid enam näha ei olnud, «ja seda juhtus sellepärast, et orjuse sehes olev lihtrahvas varguse läbi kannatada ei saanud, tal polnud mingisugust liikuvat varandust, rääkimata liikumata varandusest: mis tal seljas oli, see oli tema oma. Mina olen Pjotr Gorbidonõtšiga täitsa ühel nõul, et kõige kõrgemad mehed peavad mõtlema, kas kurjategijate peale ülepea maksab raisata rahva säästusid ja toiduprodukte, kui sellesama raha eest võib õhtuülikoolisid avada või teha sadamaid, kus rahva tervise heaks paatisid välja üüritakse. Suhkrusaia anti neile varemgi ainult kallitel lihavõttepühadel, nüüd aga, kus üleüldine heaolu on suurenenud ja kui rahvas on igal pool usu kütkest vabanema haka-

nud, tuleb nad igaveseks ajaks raudahelatesse needa või veel parem, ilma suuremat kära tõstmata seebiks keeta . . . muidugist mõista tehniliseks seebiks!»

Tema kõne kuulati ära suure tähelepanuga, kuigi märgatava heakskiiduta.

«Ilmarahva juttude järgi võib ilma südametunnistuse piinata inimese peale ükskõik missugust rumalat laimu rääkida,» ei saanud perenaine ennast pidama, ise kõrvuni punane, ja tõstis nördimusest lauanõusid ühest kohast teise. «Kui Marja Fjodorovna nendest kuuest tuhandest räägib, mis artellist võeti, siis isegi kohtus tunnistati, et Dmitri Jegorõtš oma osa selsamal õhtul viimse kopikani tagasi andis, viskas laua alla. Peale selle . . .»

«Noh, need on kõik väheusutavad asjad, mis kõige sagedamini halbades romaanides ette tulevad, kui autor ülemääraseid värve kardab või süžeeliinid korrast ära on . . .» katkestas Vjuga häält tõstmata, heites ainult Firsovi poole iroonilise pilgu. «Ei, ma mõtlesin midagi teist, tähtsamat . . . mis on olulisem kui raha, isegi p ü h a kroonu raha. Muidugi, ma pole Mitja õde, olen kõigest tema lapsepõlvesõber . . . aga juba enne seda, kui elu meid ükskord lahutas, tuli mul kangesti kahetseda, et ma seda inimest usaldanud olin . . .»

«Te saate muidugi aru, et tuleb kindlalt t e a d a inimese süüd, keda te tema äraolekul süüdistama hakkate,» hoiatas Tanja ette rutates kirglikult.

Vjuga raputas vastuseks ainult pead.

«Uskuge mu ausõna, kallis Tanja, ma tahaksin ise ka mõelda, et ma eksin, kuid Mitja teo tagajärgi kannan ma alati endas, mu keha on nendega märgitud . . . muuseas, parem on mitte tungida sügavamale sellesse asjasse, sest kui te hakkate kangesti nõudma tõendusi või vihastate nagu ennist, siis ma . . .» ta klõbistas küüntega klaasi heliseval täkilisel pealispinnal, «siis olen ma sunnitud selle ära rääkima ja üksiti kõigilt küsima, kas nemadki juhuslikult pole kannatada saanud sellesama Mitja . . . ütleme tinglikult, raudkõvaduse läbi!»

«Kas te süüdistasite teda varem või süüdistate ka nüüd?» küsis Tanja väriseval häälel, püüdes midagi maha kaubelda.

«Ka nüüd,» naeratas Vjuga. «Kas ütlen?»

Tanja näolt võis lugeda segadussesattumist, kannatust ja võitlust.

«Kas see on tõesti midagi väga paha?» piinles ta teadmatuse käes.

«Noh, kallikene, see oleneb sellest, missugusest seisukohast vaadata muidugi . . . Aga kui te nii kangesti tahate, siis ma vist ütlen.»

Isegi Balujeva, kes istus nüüd toolil, nägu üleni täis kleidikarva verevaid laike, kartis Vekšini kaitseks sõna öelda, et mitte külalist ohtlikule avameelsusele provotseerida. Ja kuna polnud öeldud, missugune patt tema südametunnistusel lasus, kas suur või väike, — võis tekkinud olukorras igasugust kahtlustada. Teravamaitselist rooga ette aimates nihkusid koosolijad Vjuga poole, paljud unustasid isegi sõstrate söömise, Bundjukov koguni kergitas ennast ja suurendas kuuldepinda käe asetamisega kõrva taha, et hiljem jagada mõnu oma ajutiselt äraoleva abikaasaga. Juba valmistus Pjotr Gorbidonõtš nagu näitleja enne etteastet või tiiger hüppe eel Vjuga käest intriigi haarama, juba tuli Zavarihhin pimedat treppi mööda üles, süüdates tikku iga ukse ees, ja lähenesid ka kõik teised mängust osavõtjad, Firsov aga aina kirjutas, unustades tegelikkuse välja lülitamata. Ja sel ajal kui ta jutustuse täielikku teadmatusse mustandsihte ajas, oma peas oletusi tegi Vekšini ikka veel selgumata süü kohta Maša Dolomanova ees, sel ajal kui ta kaugete peatükkide sõlmi kokku sidus, elasid tema tegelased omapead vastavalt igaühele ettenähtud karakterile.

Oli oodata, et praegu kohe avaldab Vjuga sellesama taltsutamatu valu pärast veel ühe Vekšini häbiväärse saladuse, kui Tanja äkki alla andes talle kiiresti sirutatud käsi vastu läks ja tegi koguni abitu katse tal õlgade ümbert kinni võtta, istudes tema kõrvale.

«Ärge jätkake enam, palun . . .» hakkas ta lepitavalt ja kiiresti rääkima, laskmata tal sõnagi öelda, «meie kahekesi oleme niikuinii kõik ära tüüdanud, mina ei saanud lisaks veel läinud ööl silmagi kinni . . . seisan vaevalt jalul. Teile isiklikult ma pole ju kurja teinud, eks ole? . . . Kuigi ma mõistan, et te mind ei salli, kui Mitja milleski teie ees nii hirmsasti süüdi on; ma olen ju Mitja lihane õde! . . . Aga te vaatate selle asja peale

teisiti, kui te teada saate, et ma mitte millegi poolest, mitte raasukestki teist õnnelikum ei ole. Teate, las ma tulen mõne päeva pärast teie juurde . . . mul on praegu hästi palju vaba aega, ma tulen ja räägin teile üht-teist, vastutasuks teie jutu eest nelja silma all, midagi varjamata . . . ja teie ka annate mulle head nõu. Ma sain juba esimesel hetkel aru, et teil on sisimas kõike nii palju, et teile midagi ei maksa seda teistega jagada . . . seda enam, et ma ise usun täielikult seda head, mis Mitja mulle teist on rääkinud. Võib-olla hakkab meil kõigil kolmel siis natuke parem ja kõik läheb lihtsamaks. Nii on ajaloos inimestega alati olnud: mis nendega täna ka ei juhtu, olgu see või kõige hullem, homme tuleb ikkagi varavalges tõusta, tööd teha, suppi keeta, lapsi kantseldada, elada . . . Nii et te ei aja mind minema, kui ma teie juurde tulen, kas tohib?»

Niiviisi, avatud südamega, püüdis ta võluda, anuda, midagi edasi lükata, kuid vaatas kogemata, vastust otsides, justkui kivinenud Vjuga teravaisse, pilkumata silmadesse, põrkas tagasi, taandus, jooksis eemale ja puhkes äkki nutma, mis oli juba täiesti ülearune, vajudes ise vastu kõrget aknalauda. Otsekohe lõi koosolev rahvas kahte lehte, naised sööstsid Tanjat lohutama, mehed aga hakkasid teadaoleva piirides arutama Vekšini saladuse võimalikke variante, ilmutades pattude alal üsna suurt informeeritust, kusjuures saginast osavõtvate inimeste hulk, mis üksvahe Firsovi tahtel oli äärmuseni vähenenud, hakkas sündmuse lõpuks märgatavalt suurenema, nii et veel tund aega hiljem toimus asja lõpetus ülimal määral täistuubitud korteris. Ent sel ajal kui kirjamees järele mõtles, kui palju ja mida tolle eelseisva stseeni jaoks vaja läheb, kui ümberringi see hirmus sekeldamine käimas oli, mida tegelased endale ainult autori fantaasias lubada võivad, enne eesriide tõstmist, tuli Vjuga ise kirjamehe juurde.

«Kuule . . . ma lähen sinuga tõsiselt tülli, Firsov, kui sa minuga ka edaspidi ettevaatamatult ümber käid,» hakkas ta mõlemale tavalises poolnaljatlevas toonis rääkima, nagu oleks kirjamees tõepoolest tema saatust käsutanud. «Ma pole kunagi aru saanud oma osast selles esialgses mustandis, kus Zavarihhin jaamas paljaks varastatakse, aga kui sul oli mind vaja kui sümbolit, kui

sissejuhatajat . . . ja siis see kasvas süžeega kokku ja nähtavasti hakkas sulle millegipoolest meeldima, see varuks olev ja tegelikult hoopis kasutamata jäänud liin, — milleks siis oli sul vaja meid täna teistkordselt värava juures kokku viia? Nüüd ta koputab minuti pärast siin ukse taga ja siis viib mu paratamatu paljastamine sind niisugusesse rappa, kust sa enam välja ei pääse . . . Kiirusta, kustuta mind siit ruttu maha!»

«Ah, te ajate mul alati midagi nurja, te igavene korra ja vaikuse rikkuja!» kaitses Firsov end ärritatult.

«Ja veel: ma ei küsi sinult, autor, missuguse õnnetu vaimu pealetuleku pärast sa rikkusid minuga selle paksu daami rahulikku perekonnapidu,» käis Vjuga peale, «aga miks, miks pidid sa enneaegu hirmutama seda vaest neidu, kes on niigi juba igapidi ära vintsutatud? Tema pisaradki pole ju üldse iseloomulikud tsirkuseartistile, kes on valinud oma leivanumbriks haruldast tahtejõudu nõudva triki. Noh, lõpeta, Zavarihhin tuleb juba trepist üles . . . Mul on aeg ära minna, Firsov.»

«Hea küll . . . aga enne lahkumist seletage ära oma vihje: milles seisab siis see Vekšini kuulus süü? . . . Kas selles, et ta eesmärgini jõudmata kokku varises, või selles, et lõi maha relvitu?»

Tahtmata millegipärast saladust välja öelda, pani Vjuga visalt vastu Firsovi otsesele käsule, vahepeal aga arenes käikulastud tegevus iseenesest hoogsalt edasi. Kirjamees pani Zavarihhini aja võitmise mõttes aadressi kaotama, kuid edasine viivitamine ähvardas süžeed pidurdada. Töötu Bundjukovi abikaasa, nägu köögitoimetustest punetamas, tõi juba vineerplaadil sisse pagarikunsti ime, vägeva kringli, mis meenutas sünnipäevalapse kaelustamiseks vaheliti pandud käsi, missugune sündmus otsustavalt tähistas õhtu teise, meelelahutusliku poole saabumist. Ja lõppude lõpuks meenutas ka Pjotr Gorbidonõtš üha tungivamalt, koputades naiskülalise õlale, teadlike kodanike otsest kohust pidevalt osa võtta ümberolijate, eriti ärateotatud reputatsiooniga isikute paljastamisest, kusjuures tema häälest kostis sametiste nootide hulgast ka juba raudsemaid.

«Te ärge meile oma saladust välja öelge, lugupeetud

Marja Fjodorovna,» nõudis ta otse Vjuga kõrva ääres, «vaid andke inimestele juhendav suund... ülejäänu me dešifreerime omal jõul. Valjusti polegi vaja öelda, te ainult pigistage silmad kinni ja poetage justkui kogemata midagi kas või ristsõnamõistatuse moel, et seltskond igavust ei tunneks. Iseloomulik on, et ma ei küsitle teid kui majakomitee esimees, kes on pandud inimkonda valvama õiguse silmaspidamiseks, vaid ainult sügavast olustikulisest huvist... jumala eest, kohe kipitab teada saada, mida on meie Dmitri Jegorõtš veel lubamatut korda saatnud.»

Hetke pinget suurendas veel see, et parajasti kostis köögist Zavarihhini koputus uksele, — viimased silmapilgud olid käes. Firsov kallutas vastu tahtmist pead, nõustudes praegu paratamatu võistlejannade tüliga, kuigi see võttis tal edaspidi võimaluse üheks väga kasulikuks manöövriks. Ja otsekohe, nagu oleks ta kirjamehe luba oodanudki, astus Zina Vassiljevna välja Mitja kaitsetu õe eest, valides selleks esimesed ettejuhtunud, võrdlemisi solvavad sõnad, millele järgnes Dolomanova tagasihoitud, kuid niisama haavav vastulöök. Viivitamatult tekkis selline madin, et töötu Bundjukov pidas paremaks natukeseks ajaks ruumist lahkuda, et teda tapmise puhul tunnistajana välja ei kutsutaks. Siis, tundes tarvidust kõik lõpuni välja ütelda, karjus Zina Vassiljevna Dolomanova peale veel valjemini, kättemaksuks enda eest, oma üksinduse eest, nõnda, nagu oleks just Dolomanova see, kes on temalt Mitja röövinud, — karjus ja silitas masinlikult skandaalist äratatud Klavdja pead, kes oli kuskilt särgiväel tuppa jooksnud: olles niisuguste asjadega harjunud, võttis ta ainult kõvemini ema põlvede ümbert kinni, et ema kiiremini rahuneks. Vjugal ei jäänud muud üle kui võidukalt esikusse siirduda, kusjuures kõik enne äraminekut tahtmatult tema kartmatusest teritatud ilu imetlesid... ja otsekohe astus tagauksest sisse Zavarihhin, kellele lõpuks ometi oli uks lahti tehtud. Kõigepealt nägi ta oma mõrsjat, tardunud kibestumus näol, hambad huulde vajutatud.

Tanja istus sügavas tugitoolis, kukal vastu seljatagust, tema ümber sekeldasid ilmses heameeles rahustavate tilkadega naised ja peksid keelt. Zavarihhin saa-

tis talle osavõtliku pilgu, kuid õigel ajal kohalejõudnud peigmehe ilmumine ei peegeldunud Tanja äranutetud, veel kuivamata näol millegagi. Tõsi küll, otsmikult allalangenud juuksetukk varjas ära Tanja vasaku silma, kuid paremaga vaatas ta otse Zavarihhini poole! Just mitte tema pisarad ega veel vaikimata skandaali järellainetus ei erutanud Zavarihhinit, vaid see hirmutav, olukorraga vastuolus olev ükskõiksus. Ja mitte haledus, mitte tarvidus armsamat kaitsta, vaid põletav vajadus siinsamas, kohapeal selgitada saladuslikku asjaolu, mis võis paljut muuta, tõmbas teda otse Tanja juurde... Pisut rabatud tähelepanusfäärist kõrvale jäänud asja pöördest, taipas Firsov alles hilinemisega külalistele Zavarihhinit esitleda, ja ta tegi seda siis, kui too juba Tanja kõrval ühele põlvele toetudes raputas mõrsjat, päris aru, kahtlustest rammetu.

Tanja rõõm tegi teda veel rohkem valvsaks.

«Tead, ma astusin siin venna kaitseks välja, sest kõik viimseni vaikisid ümberringi... ja ma tundsin end nii üksi, Nikoluška!»

«Ei, ma ei räägi sellest... mis sul silmaga on?»

Ja Tanja vajas sedavõrd osavõtlikku sõna, et ta ei taibanud, kellele ta oma saatuslikust veast räägib, sest esmajoones just sellest tuleneski tema ületamatu füüsiline hirm tühja ruumi ees.

«Ah, Nikoluška, see on mul juba ammu!... Maneežis treeniti hobust ja *chambrière*'i ots tuli lahti... noh, see on niisugune pikk piits bereiteril, kumm ja teras, oled näinud? Mina istusin publiku pingil, see läks mulle silma ja... seda nimetatakse võrkkesta irdumiseks.» Ta haaras kinni Zavarihhini tugevast ja pisut lõdvaks jäänud käest, pigistas seda ja ei lasknud enam lahti. «Tead, Nikoluška, ta ei näe mul midagi, mitte kui midagi...»

Tema häälest kostis selline abitu lootus, et isegi toores Zavarihhini jõud, kuni mõistus veel polnud vahele seganud, ei söandanud teda ära tõugata.

«Hea küll, jää nüüd rahule, ära värise, sa mu õnnetu ükssilm! Kõik läheb mööda, ununeb ära, suurvesi uhub minema...» kavaldas ta ja silitas isegi Tanja juukseid — võib-olla kõrvaliste inimeste pärast, kes aina teesklesid, et nad pealt ei vaata.

Niipea kui nende nurgas vaikseks jäi, valmistus Firsov märku andma sissejuhatuseks järjekordsesse peatükki, ja otsekohe, ikka veel nuuksudes oma loomupärase paksuse ja tundelisuse tõttu, hakkas perenaine noaga jagama sünnipäevakringlit vastavalt külaliste arvule. Zavarihhin krabas pika käega suurelt liualt sõstrapudemeid, neid kõige hapumaid, ja Pjotr Gorbidonõtš tõstis käe, paludes tähelepanu üheks ülikiireks teadaandeks. Ta tahtis parajasti manada näole naljatlevat ilmet, kui tal võttis sõna suust üks rätikuga provintsimutt, sünnipäevalapse tädi, kes juba ammu tahtis hakata südant puistama.

«Et ma ka pidin sinu juurde külla tulema, vennatütar! Kui ma ette oleks teand, oleks parem olnd, Zinotška . . .» alustas ta laulval häälel ja kadus kohe, — Firsov kustutas ta poole lause pealt.

Keegi ei avaldanud sel puhul kahetsust, seda enam, et tema asemele, samuti kirjamehe nõiakepi väel, ilmus suur aurav vene samovar.

XIV

«Ma kutsun koosolekut korrale kui teie mitteametlik eestseisja ja kui majakomitee esimees, kes on kursis kõigi varem väljaantud ühiselu juhtnööridega kui ka nendega, mis kuuluvad edaspidi väljaandmisele!» hüüdis Pjotr Gorbidonõtš naljatlevalt, asudes üht väga vastutusrikast ülesannet täitma, ja kõlistas lusikaga vastu klaasi. «On jäänud kõigest pool tundi selle ajani, mille järel, pange tähele, on skandaalid eluruumides keelatud . . . nii et ma soovitan uut mitte alustada.»

Kohalolijad, välja arvatud Tanja ja samal määral erutatud sünnipäevalaps, hindasid vääriliselt Pjotr Gorbidonõtši kaasasündinud huumorimeelt.

«Valage mulle siis hästi kange klaasitäis, kuna te olete maiste hüvede jagamisele kõige ligemal,» palus niisama optimistlikul toonil töötu Bundjukov, kes oli lauda tagasi tulnud, niipea kui tapmise oht oli möödunud.

«Lubage!» tõmbus Pjotr Gorbidonõtš mänglevalt kavala liigutusega kõrvale. «On iseloomulik, et daamide rohkus annab mulle õiguse kõrvale hoida puhttäidesaatvast võimust . . . aga sellevastu kohustun ma esitama seltskonnale ühe haruldase üllatuse, mis teeb tasa teie asjatult kaotatud aja! Ühesõnaga, ärge kahetsege, et väärtuslik saladus ainult õrritas meid kõiki, aga ennast kätte ei andnud. Ma toon teile teise . . . aga võib-olla sellesama, ainult tagaukse kaudu. Niisiis, jääge kohtadele, ma tulen kohe tagasi, aga püüdkem, et me nugade kõlinaga ega kõndimise käraga nüüd mõnu ei riku!»

«Meie Pjotr Gorbidonõtš on väsimatu, ei lase meid tukkuma jäädа: ju seab korda majas paremaks, ju lõbustab seltskonda veel millegi põnevaga!» kiitis keegi lahkunut tagantjärele, teadmata jäi, kes, sest sellest hetkest peale kõik aina vaatasid ukse poole, haaratud põletavast huvist eelseisva üllatuse vastu.

Sünnipäevalaps ei jõudnud veel külalistele teedki klaasidesse valada, kui Pjotr Gorbidonõtš juba hiilides tagasi tuli, ikka sellesama vaibumatu huumoriga, teeseldult kõveras taaga raskuse all, mida ta hoolega peitis näiliselt pungis põue.

«Noh, kes teist on läbinägelikum, mõistatage järjekorras, kodanikud, mis mul siin on,» hüüdis Pjotr Gorbidonõtš kavalalt.

«Pudel,» ütles üks mehehääl kindla lootusega.

«Paks raamat,» lausus pettunud naisehääl.

«Kõik raamatud on vihameeles kirjutatud,» täiendas isegi läbi maavärisemise mürina hästi äratuntav töötu Bundjukovi hääl.

«Ei see ega teine, vaid, nagu näete, kõige tavalisem üleni täiskirjutatud vihik . . .» pani ta lauale seni ainult kirjamehele tuntud mustast vahariidest kaantega kaustiku, astus sammu tagasi ja andis käega märku, et keegi seda ei puutuks. «Missugune sisu aga on varjul nii tagasihoidliku välimuse all — kas katsume ära arvata? Võib-olla sisalduvad selles ebahuvitavad sissekirjutused majapidamise kulude ja tulude kohta või midagi muud selles vaimus? Ei, vastan ma otsekohe, et teid asjata mitte piinata, — lihtsalt kellegi mõisniku hingeline pihtimus. Aga kelle see on — ärge küsige, ma ei iitsatagi! Ja mis on eriti iseloomulik, tervelt sada kaheksakümmend viis lehekülge on täis kirjutanud, ehmatad, missuguse vastiku käekirjaga, aga ei saa enam pooleli jätta, kui kord olen lugema hakanud . . .»

«Mis te seal veel välja olete mõelnud, Pjotr Gorbidonõtš?» küsis Zina Vassiljevna raugelt ja punastas, meenutades, kui kenaks ta kohmetudes läheb.

«Ma kavatsen, mu kaunis daam, teie külaliste meelt lahutada,» ütles Pjotr Gorbidonõtš, tundes end õigusega siia kogunenud seltskonna keskpunktina. «Ma jälgin juba aasta otsa seda värki, kuidas ta valmib . . . niipea kui t e m a unustab lauasahtli lukku panemata, kui ära läheb, olen mina kohe platsis ja piilun vargsi sisse. Paistab küll, et ta on sihuke väsimatu joomar ja naljahammas, see kirjutaja, aga on iseloomulik, et kõik tema mõtted on läbi ja läbi dekadentlikud . . . aga nende hulgas on imehuvitavaid pärle ja naelu!»

Kui järjekindlalt vastandada ilme muutusi Firsovi näol — kord näitas see imestust, kord peaaegu lapselikku huvi, kord meelepaha, sedamööda, kuidas Pjotr Gorbidonõtš oma osasse sisse elas, — oleks võinud teha järelduse, et see kõik toimus ilma Firsovi teadmata. Alguses vaevalt üksteisele lähendatud vastuolulised karakterid astusid nüüd autori tahtest hoolimata omavahelistesse suhetesse vastavalt nendesse kätketud ideedele. Ja kui see kord oli alanud, kontrollis kirjamees umbusklikult, ise näoga akna poole, kuulmise järgi selle äsja jutustuses kujunema hakanud pööraku rütmi ja dialoogi . . . Öö lähenedes oli ilm põhjalikult halvaks läinud. Uduvihma tibas madalast ja tuhmilt valgustatud taevast, see põrises tüütult veerennides, märjad katused läikisid ja ligidasest raudteejaamast kostsid vedurite kumedad karjatused.

Täiesti kiretul toonil, et Manjukini mõttelaadi kuritegelikkus ilmsemaks saaks, hakkas Pjotr Gorbidonõtš salajast kaustikut lugema, kuid kaua aega ei saanud keegi aru, milles siin vürts on ja millal tuleb naerda, aga niipea kui lugeja ühe üldtuntud Manjukini intonatsiooniga asjast mõista andis, selgus otsekohe autori inkognito, mis teravdas Tšikiljovi etenduse köitvust. Ühelt poolt oli kõigile huvitav otsekui läbi prao vaadata tuttavat inimest, kui ta iseendaga üksi on, ja teiselt poolt ei toonud see kaasa erilisi südametunnistuse piinu, sest Manjukinil oli tema praeguses seisukorras vististi ükskõik, mida temaga tehakse ja mil viisil.

— «. . . Mul pole piinlik, Nikolaša, seista oma nurgas

väljasirutatud käega; mitte meelenõrkusest ei hakanud ma pidama seda kerget ja häbiväärset ametit. Ja ometi tunnistan üles (mul pole põhjust valetada . . . ma olen niruks ja räbalaks läinud!): ostsin hiljaaegu punutud korvikese täie sissetoodud triiphoone-maasikaid, ühtekokku neli marja, läksin meie Kamergerskajat mööda ja sõin kõigi nähes ning varred sülitasin otse hilisele Moskva lumele. Ma ei ostnud sellepärast, et ma tahtsin oma isiklikku väärikust enese silmis taastada, vaid lihtsalt ma hakkasin tahtma aiamaasikaid: nii hullusti tahtsin, et pidin vanainimese moodi nutma hakkama. Kulunud vanakesed on nagu rasedad naised, tujukamad kui väike laps . . . Aga mu asjad on halvad: üks heategija tegi neil päevil salaja ettepaneku tuhvleid õmmelda — öösel hea asjale minna, olen unustanud, kuidas neid praegu nimetatakse. Noh, proovisin ära, töö paistis kerge olevat, aga tuli loobuda. Mitte valeuhkusest, Nikolaša, vaid lihtsalt ei läinud mu nõel papist läbi, ja oligi kõik. Aga mina, aadlisoost loll, ei aimanudki, et selleks on inimkonnal olemas naaskel. Seitsmeteistkümne kopika eest torkisin käed ära — ei lähe, põrguline, läbi, tao teda või kiviga!» —

Selle koha peal jättis Tšikiljov mõned read vahele, kuna need asjasse ei puutunud, ainult mõmises, kuid Bundjukov naeris sellest hoolimata, lugeja toetamiseks, teised nihutasid oma toolid ligemale, et mitte midagi olulist mööda lasta.

— «Vaat siis ma vajusingi praegusesse sandiseisukorda, kallis Nikolaša. Mõtle ise, kui raske mul oli omaenda südame lugusid palaganistiilis ümber jutustada . . . liiatigi oli peas mingi täielik tohuvabohu! Mõnikord lasksin oma hinna kahekümne kopikani alla ja läksin nii kaugele, et panin Vana Testamendi lugusid armuseiklusteks ümber, jah. Kord sattusin vanausuliste voorimeeste otsa, need klobisid mu läbi, nii et mul vaevalt elu sisse jäi . . . Ah soo, tuhvlite nimi tuli mulle meelde, Nikolaša: lihtrahvas on neile nimeks andnud «pätad!» —

«Need on ju pätid, mitte pätad,» parandas Zavarihhin asjalikult. «Need pannakse surnule jalga, papist tallaga, need pole ülepea asjalkäimiseks . . .»

— «Ja kui sul tuleb ükskord nurgale seisma jääda

oma isa eeskujul,» luges Pjotr Gorbidonõtš, väljendades Zavarihhinile hääletooniga laitust segamise eest, «siis ära heida meelt, mu karm kohtunik. Rahva tarkus, nagu ka meie haruldaselt kontinentaalse maa ajalugu õpetab meid kõigeks valmis olema. Ma ei päranda sulle ei rahatähti ega Kaukaasia mõisaid, ei pärisorje ega isegi vanaisa portreed, et sa seda vastava meeleolu hetkedel vaadata saaksid, — ometi annan ma sulle head nõu, mis on kogemuste varal kontrollitud. Vali endale vaikne nurgake, ja ära siruta kausikeseks seatud pihku kõhust kaugemale nagu tõkkepuud, vaid hoia enda ligi. Ära lõdise, ära halise, inimesed on nüüd kavalad kui rebased, nad ei usu surmaohetki. Parem kujuta näo ja kehaga põletavat häbi, ja kui andest puudu tuleb, peida nägu pihkudesse nagu äärmise häbi hämminguš. Inimesed on harjunud võõrast õnne ja häda vargsi enda peal mõõtma, sellest sünnivadki kadedus ja haledus . . . See ongi ligimese tundmaõppimise viis! Sihi kättenäidatud kohta — ilma saagita sa siis koju ei tule. Muide, mõtle endale välja ka hästi keerukas pöördumisvorm, — ma sosistasin ühele, kelle nokatsil oli laik tsaariaegsest kokardist: kolleeg, laenake kümme kopikat, mis pudeli ostmiseks puudu on, kuni usurpeeritud latifundiumide tagasisaamiseni! Kas sa usud, Nikolaška, viskas terve rubla, niivõrd rabatud oli ta . . . ja ära minnes vahtis aina tagasi.» —

Pjotr Gorbidonõtš luges hoolega vähemalt kümme minutit, kuid ei suutnud ikka välja nuhkida üht talle eriti meeldinud pikantset armuasjade kohta. Ootustes petetud kuulajad vahetasid arusaamatuses pilke, — nad ei julgenud häbisse sattunud meelelahutajat katkestada, kuigi ta näis neile lihtsalt äratundmatu. Otsimist raskendas lisaks veel Manjukini eriti vastik käekiri, nagu oleks ta naabrit meelega kiusata tahtnud, võimalik koguni, et ta üldse tahtis vastutavat töötajat nimme silmade rikkumisega reast välja lüüa. Küll vaatas Pjotr Gorbidonõtš kaugemale üle rea ja üle lehekülje, aga edasi läks ikka see igav lobisemine, nagu ta ise õlgu kehitades ärritatult tunnistas. Kuid peale pooleldi ärasöödud kringli polnud tol õhtul teisi meelelahutusi ette näha . . . Riisikole välja minnes otsustas ta kangelaslikult kõik korrast ette lugeda.

— «Vaesuses on mingi arusaamatu joobumus, Nikolaša, maitse seda, proovi ära! Sellepärast, esiteks, et päris kuristiku äärel pole miski enam hirmus ja võib põlastada inimeste tundetust, ja teiseks, kui solvumus täidab tervenisti selle talumatu, igavesti imeva tühjuse su sees, siis polegi nii valus. Olla maailma poolt solvatud — selles seisneb petlik näilisus mingist suhtest eluga, mis tegelikult juba ammu on kaotatud, — aga ometi säilib mingi lootus mahatallatud õigluse taastumisele. Ajaloos nagu loteriilgi satub lüüasaanuile vahel õnnelik pilet . . . Mul on tekkinud uued tuttavad mu vaikses tänavas, kus ma korterinaabrite eest salaja käin juba teist kuud nagu ametis. Sealjuures, küll elu teeb ikka nalja: isegi kinžalli teise südamesse torgates teeb vahel huumorit. Niisiis, mu vasakul käel seisab preili, kes on üle viiekümne aasta vana . . . keda sa arvad? See on mu kalli Saša Agarini väike onutütar, kes kuulu järgi hüppas kunagi suurvee aegu kõrgelt kaldalt Kudjomasse, kui oli teada saanud minu kihlusest. Pidime ka kokku saama elu loojangul! . . . Aga me leidsime endas jõudu teineteist mitte ära tunda; kirstus olles ei teretata! Paremal jälle teine, niisama arhailine kuju, nöör ümber kõhu, majesteetlik apostlihabe suus, millel on annetajate hulgas erakordne menu. Tead, kaks nädalat tuhnisin ma oma mälestustes, et kus ta vennike mulle varem on ette juhtunud . . . ja äkki turgatas pähe — see on ju seesama tsiviilkindral Tolstopaltsev, kes viiendal aastal püüdis Euroopa kiitmisega pealinna üliõpilaskonnas populaarsust võita, kuid ilma erilise eduta, kuni ta ühel päeval kogu Peterburis kuulsaks sai . . . ja lihtsalt selle läbi, et ta ühel pidulikul banketil toosti ajal peeretas. Näed siis, mis tähendab äkiline fortuuna soosing, Nikolaša!» —

«Nüüd ma pean publikult tahtmata vabandust paluma, et selliseid kahtlasi asju daamide juuresolekul välja öeldakse!» ütles lugeja vaevu varjatud põlastusega läbi hammaste. «Keel kisub juba väljaütlemisest kokku . . . aga mis saab, kui selline jõledus noorsoo silma alla satub?»

«Ah, ärge pange tähelegi, Pjotr Gorbidonõtš,» toetas töötu Bundjukov vaimustatult. «Langeja haiseb alati, aga puhtale võõras mustus külge ei hakka!»

Niisiis ei õnnestunud Pjotr Gorbidonõtšil kõigi katsete peale vaatamata natukeseks ajakski auditooriumis elevust tekitada, kes varsti lõplikult igavusest norgu oleks jäänud, kui vaikiv Tanja poleks äsja loetud ridade autori isiku vastu huvi tundma hakanud.

«Nähtavasti on ta meie kandist, Kudjoma äärest... kes see küll võiks olla? Ütelge, kas selle kaustiku omanik on ammu surnud?» küsis ta, ühteaegu millegipärast peljates ja nördimust tundes.

Tema küsimusest kostis võrdlemisi selgesti vihje, et võõrad kirjad, lukuaugud ja päevikud on pühad, kuid Pjotr Gorbidonõtš jättis Tanja intonatsiooni meelega tähele panemata.

«Selles meil ongi vedanud,» võttis ta sõnast kinni, «et nende ridade autor on meie hulgas, elus ja terve, ja teda võib iga minut siia kutsuda, istuma panna ja pinnida iga lause mõtte kohta eraldi. Ja te näete kohe ise, et see pole lihtsalt niisama päevik, vaid pigem pihtimus, kohati, mis on iseloomulik, koguni ajastu ehtne dokument... Ja mis psühholoogiasse puutub, siis ei saa mõned meie andetud kirjamehed talle ligigi, kes maalivad elu rohkem mennikuga ja ahjunõega!» Ta vaatas laitvalt Firsovi poole, kes võpatas.

«Niisugusel juhul tahaksin ma küsida...» jätkas Tanja tungivalt. «Kas teile ei tundu, et see pole täiesti... noh, moraalne, või kuidas seda ütelda, lugeda niisuguseid asju valjusti ette ilma omaniku loata?»

«Ah te räägite sellest...» kortsutas Pjotr Gorbidonõtš kohe kulmu, pannes käed rinnale risti. «Mida te selles nimelt leiate ebamoraalset? Võib-olla poleks ma ise ka hakanud end võõra südamepuistamisega määrima, kus igast reast tuleb klassi määndumise lehka... kui siin ei sisalduks meie koosolekule väga kasulikke andmeid. Ja asjade niisuguse seisu puhul ei kohuta mind ei käte määrimine ega väärad südametunnistuse piinad! Et mitte paljasõnaliseks jääda, näitan ma selles kaustikus teile meelsasti kätte väga väärtuslikud ülestunnistused ühe täna siin mainitud isiku kohta... Äh, ma peaks õieti hakkama Pinkertoni ametisse ülemaailmses mastaabis, aga mina kirjutan majakraami maksuvõlgade katteks üles! Ja on iseloomulik, kui palju te ennist ise, preili, arusaamatuid ja lihtsalt kahjulikke

juttusid kokku keerutasite mingisugusest ümbersulatamisest ja nii edasi oma venna langemise põhjenduseks, aga kõik see oli ilma mõtteta... Aga niipea kui tema biograafiasse kanda ainult üks pisitillukene parandus, ainult üks punktikene, mis... ma ei ütle, et meelega, kuid siiski mingi ime läbi on tema ankeedist kõrvale jäänud, kui äkki kõik meie vastuolud laiali pudenevad, tekib uus variant, sündmused asetuvad sirgesse rivisse ja komistama hakanud tõde sammub jälle teooriaga kaelastikku!» Pjotr Gorbidonõtš tegi pausi, et endale erilist tähelepanu tõmmata, ja Firsov tegi kindlaks, et ta on hulga targem kui tema mask. «Ja kui seda punktikest üldse olemas ei oleks, tuleks ta leiutada, nagu ütles üks populaarne inimkonna geenius... kahjuks on tema nimi mul peast minema karanud!... tuleks leiutada, et lihtsustada maailma mõistatusi ja edasist valutut progressi!»

«Teil kohe kibeleb, Pjotr Gorbidonõtš... te tahate jälle Dmitri Jegorõtši kohta mingi kuulujutu lendu lasta!» taipas Zina Vassiljevna kasvava ärevusega ja tema valged käed aina liikusid laual. «Mis te temast tahate, Pjotr Gorbidonõtš, täitmatu inimene, sõelute ööd ja päevad nägematult tema ümber, kaevate auku... tiirlete nagu kaaren tema pea kohal, vaatamata sellele, et ta niikuinii lamab hingetult maas nagu kasakas stepis, issand jumal... ja verine haav on tal keset hinge! Te ju sõitsite möödunud kuul isegi Kudjoma äärde, et vanadest paikadest tema peale mustust kokku kraapida... ma tean kõik teie kohta, va kaaren!»

«Täpselt, sõitsin... ja küll ma veel kõik välja kaevan!» kinnitas Pjotr Gorbidonõtš äraostmatult, tegi tema suunas tõrjuva žesti ja pöördus jälle Tanja poole, seekord päris lahkelt, sest temaga leppimine tegi vihatud vaenlasele täiendavat kahju. «Ja selle üle, mida ma nüüd servast kergitan, ärge iseäranis kurvastust tundke, preili, teid isiklikult ei ähvarda midagi halba, vaid isegi vastupidi. Ma pean tunnistama, et kui te ennist sööstsite tuntud mürgeldaja ja varga kaitseks pea ees kuristikku, siis pööras mul haledusest süda sees. Mõtlesin, et näe missugusesse tasasesse hinge kurjategija on pugenud, kus oma pesa puurunud! Siis ma otsustasingi teile teata-

vaks teha ühe fakti, millest, ma möönan ... võib isegi väike peapööritus tekkida, sest et mõni asi pea peale pööratud saab ... ja Vekšin polegi enam nagu Vekšin, ja teile isegi mitte enam lihane vend ... nii et mõnel mehel poleks maksnud teda oma jutustusse võtta, kui puutumata virnad ülikasulikku materjali asjatult hapnevad ilma vajaliku peegelduseta! ... Ja kogu lahendus seisab selles, et siin, kaustikus, on üks väga kaasakiskuv koht ühest kiiresti tekkinud ja suurte tagajärgedega armastusest! Sest see tuleb vahel meiesugusele selga nagu tuulispea, keerutab ja virutab vastu maad ning sündimisel neetud järeltulijail tuleb igavesti seda klaarida ... ja mitte üksi otseseil järeltulijail, vaid ka meil, patustel. Ühesõnaga, olles kõrvalise erialaga isik, ei hakka ma muidugi nõu andma, aga mõnede kirjameeste asemel valiksin ma just selle variandi, kuna see päästab kriitikute viha eest!» vaatas ta silmanurgast võidutsevalt Firsovi poole.

«Andke andeks, ma pole ikkagi veel selle mängu mõttest aru saanud ... seletage, palun!» ütles Tanja, vaadates äraootavalt kord Firsovi, kord Tšikiljovi poole, kuid mõlemad vaikisid esialgu.

Õieti öelda mitte midagi eriti halba, veel vähem uut polnud Pjotr Gorbidonõtš seni Vekšini kohta teatavaks teinud, ja olekski olnud raske häbistada langenud inimest rohkem kui see tema saavutatud seisundi läbi juba sündinud oli, aga ähmane vihje millelegi, võib-olla ebateadlikule vale nime tarvitamisele Vekšini poolt kutsus naiste hulgas esile sellise kärarikka uudishimu ja tõi kuuldavale selliseid äärmuslikke oletusi meeste suust, üks hullem kui teine, et Pjotr Gorbidonõtš oli sunnitud külalistele oma avastuse täielikult ette tooma.

«Tõepoolest, ütelge siis juba välja, härra kodanik,» segas Firsov vahele, alles nüüd milleski selgusele jõudes, «te ju õrritasite kuulajaid, näitasite niidi kätte, rikkusite õhku korralagedusega nagu see teie ennistine kindral ... ja kavatsete põõsasse pugeda? Aga kui see kõik vale on? ... Ja Dmitri Jegorõtš saab lõpuks ise kõrvalt teada, kuidas te seljataga tema värava tõrvaga kokku määrite?»

«Siin pole mingi tõrva jälgegi ...» viilis Pjotr Gorbidonõtš, «ma kavatsen ainult ümberlükkamatute dokumentide alusel näidata, kuhu minu niit viib ... muidugi, kui daamid lubavad! Aga esialgu tahaksin ma isiklikult teile, preili, esitada mõned küsimused minu teooria kinnituseks. Ja te ärge kartke mind, ma olen teie kõige suurem sõber ja tsirkuses pakutava naudingu tänulik vaataja ... ma olen isegi kolme kaasteenijat keelitanud Hella Weltonit vaatama minema ja ise kavatsen teist korda minna, kui puhkuse saan! ... Vastupidi, te ärge ajage vastu, vaid koguni usaldage end minu kätte, ma puudutan momentaanselt nagu kirurg teie haavakest ... noh teie ja Mitka Vekšini näilise suguluse haava kergelt justkui põrgukiviga, naks-naks, mille järel te viivitamatult kergendust tunnete!»

«Hea küll ... esitage oma küsimused,» nõustus Tanja ja naeratas jõudu pingutades, et äraootavat publikut jälle oma vastupanuga mitte ärritada.

«Kõigepealt,» alustas Pjotr Gorbidonõtš märkamatult, otsekui poetudes Tanja hinge, «teie ja teie vend, te mõlemad sündisite kuskil Rogovo ligidal, töötava raudteelase perekonnas?»

«Jah, ülesõidukoha valvuri perekonnas ...» laskis Tanja end võrku püüda. «See on umbes kolmkümmend versta Rogovost.»

«Iseloomulik on, et mind huvitab vahemaa ülesõidukohast just teisele poole,» naeratas Pjotr Gorbidonõtš saladuslikult. «Muuseas, niipalju kui ma isiklikult veenduda võisin, oli teilt mõisnik Manjukini häärberini kiviga visata ... »

«Ma arvan, et otse oli umbes kahekümne minuti tee, kuigi lapsed selle maa tavaliselt joostes läbivad, nemad vahemaid ei mõõda. Kui minna Kudjoma sillale, siis paistab nende maja läbi kasesalu ... meil kasvavad seal enamasti kased igal pool. Manjukinite vana häärber põles juba viiendal aastal maha, ma olin siis ainult kaheksa-aastane, ja uut hakkasid peremehed ehitama ...»

«Lühiduse pärast jäägem teile esitatud küsimuse raamidesse,» katkestas teda Pjotr Gorbidonõtš kaunis delikaatselt. «Nüüd võib-olla te vaevute vastama ... kas on õige, et mõisnik Manjukini abikaasa, nii nagu ka teie kadunud isa ... olid teie lapsepõlves haiged?»

«Jah, mulle tuleb meelde, et mõisaproual oli mingi

haruldane halvatuse liik, teda sõidutati ratastoolis. Me ronisime ükskord nende aeda õunte järele ja sattusime mõisaproua otsa... mulle tulevad siiamaani tema klaasistunud silmad meelde iga kord, kui ma õunte lõhna tunnen!»

«Haruldaselt väärtuslik tunnistus, tänan teid!» elavnes Pjotr Gorbidonõtš täiendavalt, ja kõik imestasid tema kaasasündinud uurija-meisterlikkust, millega ta otsekui kogemata ja segiläbi esitas oma praegu veel kokkusobitamata küsimusi. «Aga võib-olla te võtaksite vaevaks, kallis Tatjana Jegorovna, üksiti kinnitada, et teie ema, otsustades teie välimuse järgi, ja niisama hästi ka teie isa teine abikaasa Marfa paistsid välja haruldase kenaduse poolest ja et teie võõrasema oli peale selle veel... noh, mõnesuguses üldtarvitatavas igapäevase elu mõttes ka veel iseäranis seltsiv? Et teid mitte ära väsitada, rahuldun ma edaspidi lihtsalt vastustega j a h ja e i. Eriti huvitab mind, kas need mõlemad auväärt naised käisid igasugustel majapidamistöödel Manjukini mõisas, noh, ütleme, kapsaid riivimas, pesu pesemas või jälle põrandaid pesemas... paljugi mis võib rikkas majas vaja olla, kui perenaine alati haige on!»

Haaratud kibe-armsatest mälestustest, mis tema meelest sarnanesid kuivanud lilledega, ei märganud Tanja salakavalust, mis tema kaasvestleja häälest kostis. Ta ei taibanud veel, mis eesmärgil oli Pjotr Gorbidonõtš nii palju oma vaba aega kulutanud Vekšinite perekonnakroonika uurimiseks, pealegi vältis viimane oma ohvri ülekuulamisel tema pilku, riisus laudlinalt olematuid raasukesi või silitas juba niigi siledaid Manjukini päeviku lehti.

«Mul on üksikasjad halvasti meeles, aga isa tõve tõttu oli perekonnal tol ajal puudus käes ja me võtsime meelsasti vastu iga päevatööd. Mina ise rohisin Manjukini mõisas maasikaid, kuni...» Tabanud äkki endal Pjotr Gorbidonõtši poollibitseva, tuhmi kollase tulega põleva pilgu, kohkus ta Tšikiljovi hämmastavast informeeritusest talle täiesti võõra, ebahuvitava lapsepõlve kohta. «Aga ütelge, milleks teile on vaja... nii laialdasi andmeid?»

«Tõepoolest... te olete oma rolli jumalavallatult

pikaks venitanud, Tšikiljov, meil aga seisab ees veel pikk päevakord,» tähendas Firsov ärritatult ja poolihääli. «Tehke lühemalt... ja ärge piinake vaest külalist!»

Pjotr Gorbidonõtš ajas enese kohe kuidagi sirgu, lõi näost särama, nagu oleks talle tõepoolest terve maakera valitseda antud:

«Üks silmapilk, üks silmapilk kannatust, kodanikud, ja siis lasen ma teid erapooletult hinnata mõnesuguseid Tšikiljovi tuletusi, mis on tekkinud mineviku vaatlemisest ja selle vastuseadmisest olevikule,» kahistas ta paberlikult asjalikus toonis, mis välistab õiguse kõrvalt vahele segada. «Teie, Tatjana Jegorovna, te sööstsite ennist paadunud renegaati ja kurjategijat halva kuulsuse eest kaitsma, — see on küll ühelt poolt ilus, sest sellel, usul inimesse, rajanevat kuuldavasti kogu humanism! Teiselt poolt aga nagu poleks maksnud, oi, ei oleks maksnud ette võtta seda, ma ütleksin, riskantset laevasõitu, mis võib kontrollimata paigas karile viia. Ma teen ettepaneku tõmmata meie kangelane välja talle omasest mullast, raputada kergelt tema juured puhtaks ja uurida neid tundmaõppimise otstarbel, et teada saada, kes ta on, kas maksab ausatel inimestel tema üle kurvastada ja, iseloomulik asi, kas pole tema praeguses häbis otsest klassiseaduspärasust...» Ta suunas pika pilgu kuhugi üle koosoleku, nagu teevad seda väljapaistvad kõnelejad, samuti artistid, kui neil eriti kõrge inspiratsioon peale tuleb. «Sel otstarbel kandugem vaimus sellesama Kudjoma jõe äärde, mida esialgu laevasõiduks või kalamajanduseks ei kasutata, mis aga varjab oma kallastel piisavalt mugavaid rohelisi alkoove igasuguste elukate peitupugemiseks... olgu need siis lendavad olevused või käigu nad kahel jalal. Kuuldavasti on Marja Fjodorovna saladuskatte all neist ühtteist rääkinud ühele literaadile, kes meie hulgas viibib ja enneaegu uhkust täis on läinud!... Kujutagem ka ette jõe lähedal kõdunevat valgete sammastega maja, mis kunagi oli vene pärusfeodalismi tsitadell, nii pisut kõrgemal künka peal, ümbritsetud saja-aastastest haljastest puudest. Ja seal hulgub mahajäetud pargiradadel, püss käes, jahimehe kuub seljas, meile üsnagi tuttav kohalik härra kõige paremal tervise õitseajal, olles

sunnitud olema poissmehe olukorras. Aga ei tema taha jalutada ega püssist lasta, kõnnib vaeseke ainult selle mõttega, kuhu panna temasse kaloriterohkest toidust kogunenud jõudu, he-hee! Ümberringi on omakorda käimas looduse õitsemine, kusjuures domineerib pärn, igasugused väiksemat sorti linnukesed laksutavad vabaarmastusest, ja pole võimatu, et on tulemas äike, mis piitsutab hästi säilinud härras üles tema mehelikku elektrit. Niisiis kõnnib meie Sergei Ammonõtš suurimas hingeahistuses läbi oma pärusmõisa tühjad anfilaadid, läheb oma hüljatud apartementi ja seal, mis on iseloomulik, leiab oma madalas inspiratsioonis veetleva ja, nagu iseloomulik, tänu tolleaegsetele sotsiaalsetele tingimustele, täiesti vastupanemisvõimetu, täiesti orjaliku naissoost olendi, kes on seelikud ahvatlevalt üles käärinud ja peseb viletsa kaltsuga musti, võimalik et hiljutisest feodaalsest joomingust reostatud põrandaid. Ma võiksin siin paljusid asju rõhutada, kuid naiste juuresoleku tõttu hoian end tagasi!... Ja pange tähele, oma klassi häbitu esindajana ei tunne ta huvi näiteks selle vastu, et küsida kummargil maas olevalt naiselt järele tema kitsiku elu-olu üle sel eesmärgil, et aidata tal lehma osta, nagu oleks talitanud igasugune meie aja arenenud ja erudeeritud kodanik, ei, vaid ülimal määral vastupidi, talle tuleb pähe sellele täiesti vastupidine ja koguni koletu mõte, vaatamata sellele, et tema ees on vaikne päevatööline, tol ajal põdura raudteetransporditöötaja tagasihoidlik elukaaslane. Mitte miski: ei hetkelise kire pimestus, ei paiga soodne eraldatus — mitte miski maailmas ei andnud talle õigust selleks inetuks teoks... ei — isegi mitte see, kui tema ohver oleks laulnud seejuures frivoolset laulukest tol ajal kirjaoskamatu, tsarismi poolt mahasurutud talurahvamassi vaimus! Vilunud kiimlejale iseloomuliku kavalusega ja võrgutavalt sööstab moraalselt laostunud feodaal ettepoole ja teostab mõnesugused sammud...»

Pjotr Gorbidonõtši ebatavaline prokuröri-inspiratsioon tõotas koosolekule veel mahlakama maalinguga pilte, nii et kõik pidasid hinge kinni, silme ees seni lõpuni joonistamata seiklus, ja isegi Klavdja, kael õieli, valmistus kuulama üksikasju vanataat Manjukini biograafiast, kuid üldiseks meelehärmiks segas end vanema

õigustes vahele töötu Bundjukovi abikaasa. Mingi läbilõikava valida häälega kutsus ta jutustajat häbenema kas või võõraid, vallalisi, olgugi meheleminemiseas naisi, eriti aga süütuid lapsukesi peo perenaise kuulamajäänud tütre näol. Teised külalised sisistasid kohe range Bundjukova peale — selles mõttes, et Manjukini seiklus ei väljunud nende kurbade elualaste teadmiste raamidest, mis olid Klavdjal juba olemas; sellest rääkimata, et kõik tahtsid hirmsasti jälgida lõpuni Manjukini inetut käitumist, piinas kõiki veel ühtviisi ahvatlev eelaimus, et see meelelahutusõhtu lõpeb, kui jumal annab, mingi verise jandiga. Ja tõepoolest, Pjotr Gorbidonõtš ei jõudnud kaht lonksugi klaasist rüübata, kui äkki kargas püsti üleni näost punane Tanja, kes alles nüüd Tšikiljovi vihje mõtet oli taibanud.

«Niipalju kui ma teist aru saan, te jäle laimaja... te andsite meile mõista, et mu vend pole üldse see isik, kelleks ta end nimetab?» küsis ta ettepoole kumaras ja heliseval häälel ning oleks Tšikiljovile vististi küüned näkku löönud, kui too oleks julgenud kinnituseks pead noogutada.

Ja kuna Tanjale endale käis üle jõu jagu saada isegi niisugusest üsna keskmist sorti kehaehitusega meesterahvast nagu Tšikiljov, otsis ta alateadlikult käsikaudu Zavarihhinit oma selja tagant, et teda appi kutsuda, aga tollel olid parajasti peas mõtted kommertsasjadest või millestki muust, igatahes istus ta juba ammu eemal, aknalaual, ilmselt nautides ööjahedust ja kuulates tolle aja peale tühjaks jäänud tänava kõmavaid helisid. Kuigi tal Vekšiniga seni polnud ette tulnud erilisi kokkupuuteid, aimas ta talupojavaistuga temas oma leppimatut, koguni surmavaenlast. Võib-olla sellepärast, et Zavarihhin liiga hästi mõistis Vekšini juuri, nägi ta koguni ette, et Vekšin veel mülkast välja rabeleb, ja tal polnud selle vastu midagi, et ta Tanjaga abielludes kindlustab endale igaks juhuks läheduse Vekšiniga, mis on eriti väärtuslik sel ajal, kui too on ajutiselt languse seisundis. Sellepärast ei tundnud ta mingit kahjurõõmu Tšikiljovi avastusest, et Tanja vend on peale oma praeguse ameti veel hävitatud seisusest pärit ja järelikult nende hulkuvate koerte tõust, keda nende kandis marutõbiseks mineku kartusest enne heinaniitu rehetubade taga jää-

rakus maha löödi. Firsovile tähendas see paljastus üldse katastroofi, sest see pesi kangelaselt maha romantilise oreooli, ja ta otsustas siinsamas, et ta saadab Vekšini esimesel võimalusel maale, Kudjoma äärde sugulassuhete väljaselgitamiseks.

Jälle, nii nagu tund aega tagasigi, tekkis sünnipäevalauas segadus ja kära, kuid nüüd Tanja ei nutnud enam, vaid ainult vaatas nagu tagaaetu teda igalt poolt ümbritsevaid nägusid. Kõik püüdsid koos perenaisega teda üksteise võidu veenda, et kui Vekšin nimetabki ennast kellekski teiseks kui ta on, siis on see ettekavatsematu, omakasupüüdmatu, ja et ka aadlike seas on Vene ajaloos ette tulnud määrimata isikuid, kui otsustada värvilisest metallist mälestussammaste järele, mis siin-seal linnades on terveks jäänud, — et sotsiaalse seisundi muutumine ei saa Dmitri Vekšinile millegagi kahju teha tema praeguses seisukorras, ja kui see ka teeb, siis on selle tagajärjeks ehk ainult korteriüüri vähene tõstmine, mis pole tema piiramata tuluallikate juures talle sugugi koormav . . . ja üldsegi jääb Tanjal üle ainult rõõmu tunda, et see perekonnata varas lakkab nende sugukonda mustamast!

Nüüd tõstis Pjotr Gorbidonõtš ettevaatlikkusele ja tähelepanule üles kutsudes nimetissõrme, ja kõik jäid vait. Lämmatava umbsuse tõttu olid koridoriuks ja köögi kaudu tagatrepile viiv uks lahti. Äkitselt kostis sealt lähenevat madinat, vahepeal peaaegu mürinat, nagu oleks korterisse tassitud piklikku, nööridel õõtsuvat eset, mis ühtepuhku riivab seintele riputatud majapidamisnõusid, kusjuures kogu tassijate kamp on traagiliselt ja lootusetult purjus, ja ainult selles oli tillukene lootus selginemisele, et üks neist siiski püüdis midagi laulma hakata liigagi tuttava falsetiga . . . Külalised tõusid pingelises ootuses püsti, Tanja seevastu vajus tagasi tugitooli, hambad kokku pigistatud ja nägu kahvatu. Bundjukova lõi risti ette, Zina Vassiljevna vaatas silmi pilgutamata ukseavasse, ahnelt kutsudes oma saatust.

«Ahaa, lõpuks nad tulevad, kelmid . . . me oleme juba väsinud neid ootamast!» hüüdis Pjotr Gorbidonõtš vaimustatult, saluteerides teeklaasiga sisseastunuile, sest tema kui juhataja ja seltskonna hinge rolli juurde kuu-

lus ajutine sallivus isegi hullemate inimsoo jätiste vastu. «Oi, küll te tegite meie hulgas paanikat . . .»

Ja tõepoolest, raske oli uskuda, et ainult kaks inimest, olgu küll kõige kõrgemas purjusoleku kraadis, olid võimelised sellist madinat tegema.

XV

Mõni minut enne seda oli Zavarihhin silmanud all kõnniteel kaht ähmast kogu, kes kaelastikku läbi udu töllerdasid. Selles peatükis muutis Firsov õhtu jooksul mitu korda mitte üksnes külaliste koosseisu või skandaali käiku, vaid üksiti ka ilma.

«Mina küll ei tea, kuidas sa, naljakas vanamees, mind terve õhtu jooksul ära ei tüüta!» torises tuhm hääl, mida Zavarihhin alguses ära ei tundnud.

«Ega muud, kui süda sunnib,» kordas teine vahvalt. «Me oleme omavahel just nagu sugulased, kuigi väga kaugelt. Ma räägin selles mõttes, et kogu inimkond on Aadama ajast sugulane, ja sellepärast püüab kokku sulada üheks perekonnaks, tarvitab aga selleks otstarbeks nii vängeid vahendeid, et lõppude lõpuks, hehee . . . vist ei jäägi midagi, mis kokku sulada võiks. Noh, ütelge, kas teil leidub mõni vähegi veenev seletus sellele minu kartusele, peab tunnistama, igivanale kartusele?»

Millest neil jutt oli, seda Zavarihhin kauge vahemaa tõttu ära ei tabanud, kuid ta tegi kuuldud katkendist õige järelduse, et mõlemad olid umbkaudu ühepalju joonud. Pole teada, mis asjaoludel nad teineteise olid leidnud, kuid nende üheskoos tagasituleku fakt manas Pjotr Gorbidonõtši näole varjamatu juubeldusmuige ja tekitas teistes, kaasa arvatud Zina Vassiljevna, tahtmatu poolvaimustuse tema võrratu nuhi-läbinägelikkuse üle. Kõik vahetasid pilke, ja nii tugev oli laimu hüpnoos, et ka Tanja, ebausklikus hirmus tugitoolis kägarasse tõmbunud, võrdles piineldes saabunuid, otsides pärilikku sarnasust . . . Juhtiv koht selles kärarikkas paaris kuulus ilmselt Manjukinile.

Sergei Ammonõtš oli ülirõõmsas, teistele isegi natuke tüütus meeleolus, millega polnud vastuolus suur sini-

verkjas, kuid täiesti kahjutu plekk särgil — nähtavasti krae vahele valatud kirsiviinast, missugusel moel talitatakse nendega, kes seltskonnas ei joo. Sõbralikult, mõnesuguse nüüd arusaadava familiaarsuse varjundiga toetus ta Dmitri Vekšini käele, kes pojaliku korrektsusega, kuigi ta oli ilmselt ka ise üsna jõuetu, aitas vanamehel enam-vähem tasakaalus püsida. Suvisele ajale vaatamata oli Vekšinil seljas endine uhke kasukas, möödunud kuudel vangla laos seismisest pisut ära vajunud, ja mitte niivõrd kantud, kui lihtsalt kohati katki, värske värviplekk varrukal. Nii nad seisid keset tuba, ja Tanjal hakkas juba Vekšini pilgu läbitungivast selgusest kõhe.

«Kaksiktäht saadab tervituse kõigile... tavalistele,» karjus Manjukin kraapjalga tehes ja laksas käeseljaga algul vastu Vekšini rinda, siis oma sündsusetuseni kulunud, ainult kahe nööbiga kinniolevale vestile. «Nüüd me siis tungime kutsumatult kõrgemalseisvate isikute peole, otse maailmaajalooliste sündmuste keerisesse... Jah, kui kummaliselt vahel saatus inimesega mängib: mind visati ühest õllepoest välja põlvehoobiga istmikku, ma andsin jalgadele valu ja mõtlesin, mida veel mulle issand jumal tee peal jalustrabavat saadab. Äkki põrkan hoo pealt vastu midagi sooja ja sugulaslikku, kissitan silmi ja jään loomulikult ootama, vanainimese kombel, käed ripakil, et ka see mulle teotamise pärast virutab... ja möödaminnes tekib ihulik huvi, et missugusesse paika ta virutab. Kui vastu selga, siis rasv, vastu pead — luu, aga kui vastu kõhtu annab, siis võtab hinge välja. Tasapisi libistan enese imepisikeseks, põrmu, paljale maamunale, tõstan paluva pilgu üles ja näen pilkases ööpimeduses — tema! Seisab ja mõtiskleb sihukese soolase vihma käes, oma tuhkrunahast mantel seljas... Mitri, hüüan ma talle, Jegorõtš, Moskva varas, Taani prints ja nii edasi ja nii edasi... aita põrmuheidetud Learil üles tõusta!» Nüüd hakkas Sergei Ammonõtš märgatavalt viltu kalduma, Firsov seadis talle tooli alla, et temale asja arenduseks vajalik vanamees enneaegu rivist välja ei langeks, ja vana istus, mille järel talle kohe taldriku peal ulatati tükk kringlit vorstiga, ja oma kohale tagasi läinud Firsov pani kirja, et kõigil oli meeldiv vaadata närivat Manjukinit, millest ta tegi pisut

ootamatu järelduse, et seal viibivad külalised kuulusid ikkagi kõik inimsoo hulka.

Tool lükati ette ka Vekšinile, kuid vaevalt ta seda märkas, heitis vaid ümberolijaile pilgu ja otsekui rahunedes, ikka endiselt kasukas seljas, läks masinlikult teretama kõiki peale Tšikiljovi, kes minutiks majapidamisvajaduste ettekäändel oli välja lipsanud; keegi ei söandanud Vekšini kätt surumata jätta. Zavarihhini juurde jõudes hoidis ta tema kätt kaua enda omas ja otsekui püüdes meelde tuletada, vaatas ainiti seda kohta Nikolka laubal, kus juuksed peale hakkavad. Võimalik, et ta meenutas nende eelmist kohtumist.

«See on mu peigmees Nikolai Zavarihhin... saa temaga sõbraks, Mitja!» teatas Tanja ärevalt ja huult hammustades. «Varsti saab sinu õest kaupmeheemand Zavarihhina... ega sa ei pahanda?»

Tanja tahtis oma uudisele naljatlevat varjundit anda, vend aga ei vaadanudki tema poole, vaid silmitses ikka Zavarihhinit, ent niikaua kui ta polnud rääkima hakanud, polnud too päris kindel, et Vekšin teda näeb.

«Kahju, et mul pole võimu seda ära muuta...» ütles Vekšin karmilt ja täiesti kainelt, mõeldes õe mehelemineku, «ma laseksin endal käe õlast saadik maha raiuda, kui ainult seda ei juhtuks!» — ja paljud vahetasid pilke, sest ta pani nendesse sõnadesse mingi haiglase, teda näriva mõtte.

Siis võttis Zina Vassiljevna, kes oli alati temaga nii arglik olnud, nüüd aga peaaegu karm, ainult nende lühikeste hetkede jooksul näost otsekui mustaks läinud, Vekšinilt kasuka ära ja viis ta kättpidi nagu peremehe laua äärde; Vekšin kuulas masinlikult sõna. Ikka niisama tasa ja targu, häbenemata vahtivaid külalisi ja surnukahvatu Tšikiljovi silma all keeras Zina Vassiljevna koduselt paraadlaudlina serva üles, et kogemata mitte ära plekitada, ja tõi kõigi imestuseks köögist taldrikutäie auravat kapsasuppi.

«Ära õienda, sul on külalised...» ütles Vekšin tasa.

«Pole viga, küll nad aru saavad, nad ju inimesed,» vastas Zina. «Sa võiksid süüa, Dmitri Jegorõtš. S e a l teil ju süüakse vara lõunat, sina aga oled suures rõõmus, nagu näha, juba pummeldada jõudnud...»

«Sõbrad kostitasid, Zina,» tunnistas Vekšin täpselt

samasugusel toonil, nagu oleksid nad kahekesi. «Ja nagu ei tõmbaks see asi, tead, ja pole ka, mille eest juua.»

Ta istus väga sirgelt, kõhnaks jäänud ja hall, äsja haiglavoodist tulnud, aga puhas ja raseeritud, — istus, liigutas lusikat taldrikus, ei söönud. Mõõtmatult kaugel sellest, mis tema ümber toimus, tõstis ta aeg-ajalt pead ja pigem kuulatas kui vaatas enda ees olevat ruumi, kus ei paistnud nagu midagi olevat. Tema kõrvale istunud Tanja päris poolihääli tema tervise ja tulevikuplaanide järele, päris kõike, puudutamata sealjuures tema hiljutist minevikku, — uuris seda suurema õrnusega, et kõik teised varjasid endas ebaõiglast tõde tema kohta. Tanja pingutused venda rääkima panna põrkasid kogu aeg tema hajameelsetele noogutustele ja samasugustele ühesilbilistele pikaldastele vastustele . . . Keset üht eriti tungivat Tanja pärimist nihutas ta taldriku poolviltu tema vastas istuva Manjukini ette, soovitades tal süüa kuuma suppi, kuni see pole asja ees, teist taga külmaks läinud.

«Vanamees kaebas ennist kahel korral, et ta on läbini nälginud,» seletas Vekšin õele. «Aga mul nagu kiuste polnud kopikatki, ja võtta polnud ka kuskilt.»

«Kuidas siis nii, Dmitri Jegorõtš? . . . Kas kõrvaltänavais möödakäijaid polnud või uhkuse pärast . . . ei tahtnud end määrida, et polnud teie eriala?» küsis Pjotr Gorbidonõtš vargsi, armsal naljatleval toonil, nähtavasti eneselegi ootamatult, ja kõigile tundus, et nad on ehmatusest kauaks ajaks kurdiks jäänud.

Vekšin vaatas solvajale nii tähelepanelikult otsa, et töötu Bundjukov jälle nõuks võttis tapluse eest põgeneda, seekord koos abikaasaga, sest ta ei talunud vaatepilte, kus verd valatakse. Aga nähtavasti vaevasid Vekšinit teised küsimused, — alguses jäi tal midagi kuulmata, siis aga jõudis Manjukin jaole.

«Ma vist lutsin selle taldriku tühjaks,» ütles ta, haarates Vekšini annetusest õhinal kahe käega kinni, nagu kartes, et see talt ära võetakse. «Juua sai täna küllalt, aga midagi lõunaks peale sakuska ei saanud. Põgenenud laekurid kostitasid . . . imelik, tervelt viis tükki — ühesugused kõik, nagu oleksid peeglist välja astunud. Oh, kui armuliseks me kõik läheme, kui oma surmatundi tulemas aimame! . . . Minu juuresolekul võeti nad

kõik kinni. Aga selle eest ma püüdsin nende heaks kõigest väest . . . tõsijutt, niisuguseid vempe viskasin, et hing oli minemas.»

«Näete, võõraste heaks pole teil elust kahju, aga oma rahvale pole killukestki naermiseks välja toonud, Sergei Ammonõtš!» heitis koosolijate nimel ette töötu Bundjukov, kes ei käinud õllepoodides kartusest mõne loo sisse sattuda, aga ka kokkuhoiust. «Tõsijutt, juba mitu aastat olete meie seina taga korteris, aga seda ei ole, et te omasid meeles peaksite. Raha eest võib, aga sõpruse poolest ei saa . . . see pole nagu seltskondlik ülevalpidamine, Sergei Ammonõtš!»

Tšikiljovi lõpetamata jutust maigu suhu saanud, klanisid kõik Manjukinit, et ta tasuta midagi kerget jutustaks, seiklusi mõisnike elust, seda enam, et Klavdja oma nurgakeses rahulikult magas.

Manjukin hakkas kätega vehkima.

«Kus sa sellega! . . . Ma ju lõpetan oma luiskamistegevuse ära. Viimasel ajal olen kraapinud ikka põhjast seda kõige kallimat, aga sori või ära sori, pole midagi: Manjukin on otsas. Ennist hakkasin jutustama, kuidas mu kadunud isa jõulu ajal möödasõitvatelt mustlastelt juhtumise kombel kuradi ostis . . . parim jutt kogu mu repertuaaris, aga ei naerda. Kaks tükki jäid mulle otsa vahtima, unustasid närimise, ja silmad nagu märjad. Niimoodi tuleb veel välja, et mitte mina ei peaks neilt, vaid hoopis nemad minult raha saama, kaastunde eest . . .» Ta nihutas erutusest väriseva käega enda ees olevat leivatükki. «Muide, venelased armastavad õlut trimbata, soolane pisar silmas, selle asemel et soolaherneid peale süüa!»

«Vabandage, kas te räägite seda endistest venelastest, jõukatest klassidest, või oli see meist, vabandust, tänapäevastest?» tundis Bundjukov kurjakuulutavalt huvi.

«Neist endistest muidugi . . .» andis araks löönud Manjukin kohe alla.

«Ärge hirmutage teda, kodanik Bundjukov,» astus Pjotr Gorbidonõtš tema eest suuremeelselt välja. «Laske ta kinnitab keha, siis läheb lõbusamaks!»

Pärast õnnestunud — ja vastuseta jäänud, pealegi veel südamedaami juuresolekul! — lasku võistleja pihta oli Pjotr Gorbidonõtš suurepärases meeleolus. Organism

ei valutanud kuskilt, elu kutsus edasi, Vekšini pihta oli uus hoop küpsemas. Erinevalt mainitud laekuritest naeris ta heasüdamlikult Manjukini naljakate väljenduste ja tõepoolest kentsakate vigurduste üle, ilmutades seega üleolevat lahkust alama olendi vastu, kes polnud võimeline oma mitte kedagi huvitavaid elamusi varjama.

Sel hetkel oli ta Manjukini suhtes nii leebe ega olnud sugugi pahane temale, Pjotr Gorbidonõtšile tehtud kurja pärast, et ta otsustas Manjukiniga sõbralikult naljatada.

«Niisugusel juhul, kui te oma harjunud tegevusest loobute,» küsis ta täiesti ükskõikselt, «kust te siis hakkate sissetulekut saama... kas või ettenähtud toiduainete väljaostmiseks ja põrandapinna eest tasumiseks?»

«Ma leidsin endale alalise teenistuse, Pjotr Gorbidonõtš! Ma ei kiitle, aga see on väga rahulik koht!»

«Ja pole koormav?... Vist kogu aeg jalul? Ma räägin seda sellepärast, et ühessegi korralikku kantseleisse te oma kanakäekirja pärast ju kuidagi ei kõlba...»

«Sellest pole midagi, et jalul,» lõi Manjukin käega, kuid tema kõrvad näitasid juba välja, et ta väikeseks valeks võimeline pole. «Iga amet maailmas on hea, Pjotr Gorbidonõtš, kui ta ainult inimlik on!»

«Milles teie amet konkreetselt seisab?» jätkas Pjotr Gorbidonõtš, nagu oleks teisele looduseuurija pöörleva sondi hinge lasknud.

Vastu seina surutud Manjukinil tuli oma vaated elu mõtte ja inimtegevuse ulatuse kohta välja ütelda, mida ta suures seltskonnas sugugi poleks tohtinud teha, kuid ta oleks enese niikuinii välja andnud, kui talle poleks siin äkki silma hakanud üks varem märkamata jäänud asjaolu. Laual Pjotr Gorbidonõtši ees oli, teelusikas vahel, seesama tema südamekaustik, mida ta arvas olevat kahekordse võtmeringiga suletud luku taga. Nägu õudselt tõmblemas, silmi leiult pööramata, sööstis Manjukin otse, nii et ta tee peal isegi tooli ümber lükkas, Pjotr Gorbidonõtši poole. Ja kuigi kaustiku vihaselt omanikult, kes oma hirmsaid kavatsusi võrdlemisi inetu muige taha varjas, kõike võis oodata, ei teinud Pjotr Gorbidonõtš ainsatki liigutust enesekaitseks, pani ainult käe sellele esemele, mille põhimõttelist kuuluvust ta

valmistus kahtluse alla võtma, ja nii sai nähtavaks, et siin ilma käsikähmluseta ei pääse.

«Paistab, et lugesite neid mu varesejalgu kõvasti ette?» uuris Manjukin ennast vaevu talitsedes, üleni tõmmeldes, kusjuures vasak pool ilmselt paremale järele ei jõudnud.

«Õieti lihtsalt tutvusime väikselt... ma armastan üleüldse mineviku seiklusi lugeda,» vastas Pjotr Gorbidonõtš vaenulikkuse varjuta. «Ainult et teie käekiri on tõepoolest... mida küll kõik need maadamid ja guvernandid teiesugusele õpetasid, seda ei jõua ma ära imestada!»

«Ah et meeldis või...» aina noogutas Manjukin ringi vahtides ja nagu millekski julgust kogudes: nähtavasti polnud midagi sobivat käepärast.

«Kaugeltki mitte igalt poolt...» möönis Pjotr Gorbidonõtš rangelt, «ja stiil pole kohati ühtlane. Juba nagu hakkaks midagi naljakat tulema, teed juba naermiseks suu lahti, aga äkki on sul risti ees mingi targutus!... Mina koristaksin ära ka veel ohjeldamatud värvid ja puhastaksin teda siit-sealt pessimismist, kuigi natuke võiks seda meeleolu mõttes olla; vähe on teil seda, pange tähele... noh sedasama, kuidas ta nüüd oligi? Optimismist on vähe läbi imbunud. Tuleks palju rohkem immutada.» Ta urgitses hammaste vahelt kompveki, mis sõnade väljaütlemist takistas, ja hoidis seda sõrmeotstega, kuni oli alustatud arutluse lõpule viinud. «Aga see koht, kus te paljastate Peterburi kindrali liberalismi, on teil väga hästi välja kukkunud, ma ütleksin, et tugevasti. Pole viga, pole viga, kohati on täitsa nagu mõni Plutarchos!»

«Kindralist on kõige paremini kirjutatud, oleks meil rohkem niisuguseid kirjeldusi, ainult et iseäranis soolased kohad oleks parem punktidega ära märkida!» ütles Bundjukovi abikaasa heasüdamlikult vahele, väga rahul selle üle, et pärast toimunud kokkupõrget kõik jälle korda hakkas saama. «Ma lugesin ennist üht raamatut, nime olen ära unustanud, naera või kõht lõhki: kangesti kohe... vaimustab!»

«Jah, Sergei Ammonõtš, te võtke kuulda tema väärtuslikku nõu!» haaras Pjotr Gorbidonõtš ideest kinni. «Mina teie asemel koguks niisuguseid faktikesi rohkem,

pankurite, krahvinnade ja igasuguste arhimandriitide elust . . . ja põrutaks omaette brošüürina välja — agitatsiooni mõttes. Pange tähele, nüüdsel ajal makstakse ka rämpsu eest suurt raha. Vaadake neid kirjamehi . . . iseloomulik on, et mõned figureerivad isegi ruudulistes palitutes päise päeva ajal, kanäe, kui jultunuks nad on läinud!»

Mitte keegi — ei Firsov, kes vastuseks Tšikiljovi nükkele ainiti üle prillide vaatas, ega töntsilt kuhugi keset viimse raasuni puhtaks tehtud lauda vahtiv Dmitri Vekšin, veel vähem teised, — keegi ei seganud end vahele, kuigi nad ka enam sellest kassi ja hiire mängust lõbu ei tundnud.

Pomisedes midagi nii liialdatult kõrge hinnangu meeldivusest, sirutas Manjukin käe kaustiku järele, kuid Pjotr Gorbidonõtš pani selle enda alla, sõna tõsises mõttes kattis selle oma kehaga. Olukord läks niivõrd keeruliseks, et töötu Bundjukov valmistus kolmandat korda ukse taha minema selleks ajaks, kui Manjukin oma lõpliku veretöö toime paneb.

«Noh, andke ta nüüd tagasi, Pjotr Gorbidonõtš,» ütles Manjukin tasa ja tungivalt. «Saite naerda, ja nüüd on küllalt. Ega siis mina, vana inimene, teiega kaklema ei hakka. Ma olen väsinud ja, tõsijutt, tahan magada!»

«Uskuge mu sõnu, ma ise tahaksin ka tagasi anda, kuid vabandage, kõrgematel kaalutlustel praegu ei saa,» keeldus Pjotr Gorbidonõtš kramplikult ja kategooriliselt. «Me otsime siit välja meile kõigile esmajärgulise tähtsusega fakti. Te võite neljakümne kuuenda korteri kohtusse kaevata, kui see teid solvab, ja me maksame meeleldi ettenähtud kolm rubla trahvi, paneme rahad kokku, või kui palju seal taksi järgi tuleb, kuid üldise heaolu huvid on mulle igasugustest merkantiilsetest kaalutlustest tähtsamad. Teile oleks kõige mõistlikum, kui te kannatlikult kuskil kõrval istet võtaksite, ja te saaksite mitte hiljem kui poole tunni pärast oma haleda m u m u a a r i tagasi . . . aga ainult selle ajani, kui jälle vajadus tekib.»

«Siis . . . kas teile ei tundu teie teguviis pisut alatu, kodanik Tšikiljov?» küsis Manjukin, püüdes oma pöördumise teravust kas või lahke naeratuse taha peita.

Pjotr Gorbidonõtš koputas lusikaga üleskutsuvalt

vastu klaasi ja otsis silmadega Bundjukovi, kuid teda polnud enam toas.

«Kirjutage oma sinisele alkohoolikuninale, Manjukin,» ütles ta jahedalt, «et iga instrument on püha, millega taotletakse üldist hüvet. Kui te ikka veel püüate kaitsta narri õigust oma roojastele saladustele, siis nutke juba ette, kulla Sergei Ammonõtš. Kui mind, ütleme, määrataks maakera direktoriks, siis ma ei lubaks kellelgi omada erasaladusi. Vaid et igaüks võiks minna igaühe juurde igal ajal, päeval ja öösel, ja lugeda tema meeleolu magnetvuntsidega mehhanismi abil, vat! Tehnilise mõtte praeguste saavutuste juures — surmakiired ja aevastusgaas! — võib elu üheainsa hetkega kustutada . . . Eh-ei, inimest tema mõtetega ei või jätta üksinda, nii et teda läbi suurendusklaasi vaadata ei saa! Mõte — vat see on peamine kannatuste ja igasuguse ebavõrdsuse, isikliku ja ühiskondliku ebavõrdsuse allikas. Mina oma lihtsas meeles arvan nõnda, et mehe, kes selle neetud mõtte ära hävitab, tõstab inimsugu pühas tänutundes taevast kõrgemale!» Ta laskis pilgul kõigist üle käia, et välja selgitada, kas on veel kedagi, kes temaga nõus ei ole.

Tõlgendades laiendatult oma majakomitee esimehe ametit, armastas Pjotr Gorbidonõtš raskete elujuhtumite puhul, kui juttu oli vihma läbilaskvast katusest või korrast ära kanalisatsioonist, käratada elanike peale tuleviku nimel, mis neile alati rahustavat mõju avaldas. Alguse järgi otsustades pidi see juhtuma ka nüüd. Saabus täielik vaikus, ja kõige huvitavam oli see, et kõik unustasid ajutiselt Vekšini, kellest see pikaleveninud diskussioon alguse oli saanud. Äkki tõusis Firsov otsustavalt püsti ja suundus Pjotr Gorbidonõtši poole, kes seisis nüüd natuke kõrval, millega oli loodud nagu mingi ettevalmistav ligipääsmatuse tsoon.

«Nüüd on tulnud minu kord öelda midagi koosolijate nimel,» pöördus tema poole Firsov, püüdes automaatselt pista taskusse märkmikku, kus kõik toimuv oli juba mustandis kirja pandud. «Te nõuate endale terve õhtu kogu seltskonna tähelepanu ja šantažeerite meid mitmendat korda tulevikuga, Tšikiljov! Te olete väga tüütuks muutunud, mu armas . . .»

«No ja mis siis?» kortsutas Pjotr Gorbidonõtš välja-

kutsuvalt kulmu. «Kaasaeg pressib peale, kõditab rinde all, kas see ei meeldi teile?»

«Ei, kaasaeg mulle just nimelt meeldib... nii märkigegi oma pealekaebuses, mille te täna öösel minu peale kirjutate,» ütles Firsov iga sõna rõhutades, et kellelgi kahtlust ei jääks, iseäranis mitte ukse taga seisval Bundjukovil. «Veel rohkem, mina ise võtan sellest kaasajast aktiivselt osa, mille eest ma olen saanud kaasaja vaenlastelt ähvardusi, küll kirjalikult, küll telefoni teel... et ma oma elu tapalaval lõpetan. Aga tõtt öelda on mind surmani ära tüüdanud teie käitumine mainitud kaasajas. Ühesõnaga... andke vanamehele tema kaustik tagasi!»

«Ei maksa, Fjodor Fjodorovitš, mina saan ju teie eestkostmist omal nahal tunda...» sosistas Manjukin tema kõrval kaeblikult.

«Ma loen kolmeni,» kordas Firsov ja alustas kohe kahest.

«Ei mõtlegi,» vastas Pjotr Gorbidonõtš niisama selgelt. «Ja ärge hirmutage!... Ma olen kuulnud teie ähvardust, et te võite mind niiviisi kirjeldada, et siin maal sada aastat tagantjärele naerdakse... sellega Tšikiljovi ei mõjuta! Ja teie almuseid, kuidas te mind alandliku kannatava inglina koos Klavdjunkaga kirjeldasite, pole mulle vaja. Iseloomulik, et ma vilistan teie kirjamehe armulikkuse aktide peale, Fjodor Fjodorõtš. Ja endistel aadlikel ma ei luba minu püha õigust tagasi võtta...»

«Seevastu mina ise, kes ma olen pärit madalast seisusest, teen igatahes katset, kui lubate,» ütles Firsov vaikses raevus ja rehmas oma märkmikuga, mis tegi õhus võrdlemisi valju plaksu.

Nii vähemalt seletas Pjotr Gorbidonõtš järgmisel päeval Bundjukovidele, et märkmik käis ainult läbi õhu, plaks aga tekkis paljude lehekülgede kokkupuutumisest. Ent otsustades majakomitee esimehe vasaku põse ühekülgse puna järgi, vaimupinge lõdvenemise ja Firsovi kätt vallanud rahulolu järgi oli eesmärk täielikult saavutatud.

«Ahah, või nii!» hüüdis Pjotr Gorbidonõtš pärast lühikest kangestust, üleni kahvatu peale mainitud koha ja võib-olla koguni rõõmus Firsovi teo üle, mis tõotas

tuua kirjamehele loendamatuid hädasid. «Noh, hoidke nüüd alt, Fjodor Fjodorõtš: Tšikiljovile liiga teha ei lasta... Pjotr Gorbidonõtši eest kärbitakse teil habet, kuigi asi seekord ehk tapalavale ei vii.»

Hilise aja tõttu oli koosolijate hulk ammu enne kirjamehe lubamatut arveteõiendust hõrenema hakanud, ja kõige enne läks ära Tanja koos Zavarihhiniga, keda Firsov peaaegu sundis Tanjat saatma: pärast toimunut oli ohtlik teda üksi jätta.

«Andke nüüd andeks, kallid külalised... aga rohkem ei pakuta enam midagi!» kuulutas töötu Bundjukovi abikaasa, kummardades perenaise eest, kelle meeleolu oli päris käest ära.

Kõik pudenesid esikusse peale Vekšini. Ükskõikse pilguga jälgis ta, kuidas kära peale uuesti ärganud Klavdja maiustas kringlist järelejäänud suhkrukooriku kallal, lõug laual; muide, vaevalt et ta tüdrukut nägigi. Selleks ajaks veidi toibunud sünnipäevalaps saatis külalisi ära ja palus lahkumise eel igaüht eraldi mitte pahandada, et kõik mitte nii ilusasti ei läinud, nagu o l e k s t a h t n u d.

«Kolm rubla trahvi on minult saada!» tõotas kirjamees Tšikiljovile, kübar viltu peas.

Pjotr Gorbidonõtš ähvardas teda takka järele ainult väikese sõrmega, kuid vaatamata ägeduse hasardile tundis Firsov seljaga tema liigutust, varsti aga, jutustuse ilmumise järel, sai ta üle kogu keha tunda puudutatud stiihia ebasoosingut enese vastu.

XVI

Kogu öö ei saanud Pjotr Gorbidonõtš silma kinni — alles koidu ajal, enne tõusmist, tuli talle peale lühike pohmelusekangestus. Ta nägi unes laudadest poodiumi, seitse korda seitse meetrit, just nagu estraadilava, mis oli Taganka väljakul, kino lähedal, ja sinna toodi neljakskiskumiseks kirjamees Firsov, kusjuures tema ise, Pjotr Gorbidonõtš, viibis seal juures majavalitsuse usaldusmehena, hoidis isegi kurjategijal hõlmast kinni, et ta kirve alt ära ei lipsaks... aga selle neetud vekri pärast jäi kõige olulisem nägemata. Otsekohe, kuni veel õhin peal oli, hakkas Pjotr Gorbidonõtš pesuväel peale-

kaebust kirjutama, aga sule alt tuli niisugune roojane lamedus, et ta pidi lõualuud haigutusest välja väänama. Sellepärast otsustas ta oma ettevõtmise paremate aegadeni edasi lükata ja jäi esialgu sellega rahule, et keegi külalistest ei söanda ehk Tšikiljovile osakssaanud solvamisest rääkima hakata, — ühed põlastusest, teised julguse puudusest, aga kui ka kellelgi seda piisaks, nagu näiteks Vekšinil, siis hoiduks sellest temagi, kui on asja üle kainelt järele mõelnud. Vekšini sissekirjutuse tähtaeg oli ammu läbi ja tema tuppa oli keldrikorruse remontimise ajaks viidud maja kontor, nii et ta oma ulualuse puudumise tõttu ööbis Balujeva pool välivoodil, Tšikiljovi vaikival nõusolekul.

Enne teenistusse minekut läks Pjotr Gorbidonõtš Balujeva juurde küsima, kuivõrd solvav Firsovi eilne teguviis paistis: tal oli vaja kindlaks teha, kui üksmeelselt neil seal öö oli möödunud. Kuidas ta ka ei lipitsenud, Zina Vassiljevna teda tuppa sisse ei lasknud, vaid tuli ise tema juurde koridori. Ta andis Pjotr Gorbidonõtšile tasasel häälel nõu eilse juhtumise pisiasjadesse mitte nii väga tungida, sest kirjanikud on kõik närvilised, ja kui nende elulugusid lugeda, siis nii rahutu ülevalpidamisega, et parem on nendesugustega mitte tegemist teha. Tšikiljov oli ka ise küllaldasel määral informeeritud sellest, et vene kirjamehed on pöörane rahvas, ja kui mõnel neist õnnestubki silmust või tapalava vältida, enda või võistleja püstolikuulist pääseda, siis sureb ta tingimata joomise kätte ja tiisikus on tal peale selle. Ja kui Pjotr Gorbidonõtš polnud siiamaani veel esitanud seaduseelnõu, et see publik aegsasti hullumajadesse laiali paigutataks, siis ainult sel kaalutlusel, et niisugusel puhul jäävad Venemaal lühikese ajaga järele ainult lugejad.

Esitatud argumendid ei toonud Pjotr Gorbidonõtšile soovitud rahuldust. Muidugi, mingisugune kõrvakiil, isegi naha pealispinna kahjustamisega, mida muuseas ei olnud, pole veel vigastus, mis jätaks inimese ilma elatusvahenditest. Firsovit kahevõitlusele kutsuda Pjotr Gorbidonõtš ei soovinud üksnes kartusest ülemusi kurvastada, seda enam et üleslöödud näo eest ametist lahti ei lasta. Kõik see ei tähendanud sugugi loobumist julmast kättemaksust; alguses tuli silmakirjaks justkui

leppida, teha ennast pisikeseks nagu mikroob, uinutada triumfeerivat vaenlast, vahepeal aga tasahilju taotleda kõiksuguste vahenditega enda igapidist ülendamist, nii et ükskord, täites oma isikuga kogu taevavõlvi, kerkida ootamatult mingil solvajale õndsal hetkel tema kohale, suruda oma käsi kuni õlani tema sisemusse ja tekitada seal vastava jõuga valu. Kättemaks pidi algama kohe pärast Firsovi jutustuse ilmumist, ja edasilükkamise kaheldamatu kasu seisis võimaluses lisada pealekaebusele raamatus leiduvate kõige kisendavamate vabamõtlemise, poliitilise laimu ja sugulise lodevuse kohtade loetelu — esialgu, ja mine tea, mis seal veel kõlbulikku ja vastikut ette tulla võis. Selleks ajaks poleks paha koguda sadakond lugejate allkirja, hästi segaseid, kaasteenijailt või elukoha järgi, kuigi muidugi piirkonnast tervikuna või kogu kesk-mustmullavööndist oleks veel palju mõjukam, et selle kirjutava närukaela kohe kloorlupja virutada! . . . Niiviisi üleni vihast värisedes ja kangestudes asus Pjotr Gorbidonõtš valvele suurde kirjanduse kangialusesse, kuhu olid juba kogunenud tindi ja sulepeaga varustatult Firsovi vanad, väga kirju päritoluga sõbrad.

Koristanud toa ja jätnud hommikueine lauale, läks Zina Vassiljevna turule ammu enne Vekšini ärkamist. Kui Vekšin ärkas ja silmad lahti tegi, vaatas ta ringi, pead padjalt tõstmata; ta ei tahtnud mitte midagi ja pea oli valus ja tinaraske. Aga ilm oli suurepärane, päikesevalgus ja koiduaegne vihm olid taeva siniseks pesnud ja aknast paistva loodusekillu rõõmsalt särama löönud. Veel ei olnud kuum, päike seisis rahulikult nagu kinniseotud ja all levitasid paplid nii head lõhna, et Vekšin tahtmatult sõõrmed puhevile ajas.

Laisk näugumine sundis teda küünarnukile tõusma. Viltuses päikeserombis põrandal jändas Klavdja vana kassiga, püüdes talle sappa siduda punast paela eilsete kompvekkide ümbert.

«Noh, kas ei tule välja?» heitis Vekšin nalja tüdrukuga, kelle punaselt kleidilt rõõmus kuma vastu helkis.

«Pael on libe . . .» vastas väike seltsivalt; samal hetkel lipsas kass koos kaunistusega uksest välja; Klavdja ei jooksnud talle järele, vaid jälgis natuke viltuse pil-

guga, kuidas Vekšin kitsast saabast jalga tõmbab. «Ma tean, kes sa oled,» ütles ta lõpuks.

«Kes ma siis olen?» tõstis Vekšin pead.

«Sina oled Mitka, varas,» ütles tüdruk väga selgesti. «Sinust saab nüüd mamma mees. Ta ostis sulle voodi, see seisab kuuris, aga onu Matvei magas kastide peal. Mamma on hea, ta on mul paks. Sina ära teda peksa, ega? Endine papa tagus nõusid puruks ja muudkui sõimas . . .» ütles ta süütu häälega vänge sõna, pisut rõhutades teda lapseliku moonutusega. «Aga ta ei olnud kuigi kaua papa . . . Ütle, mida sa rohkem varastad, kas raha või midagi muud? . . . Kas sa mänguasju ka varastad?»

«Hea küll, mine nüüd kuhugi . . . või tegele oma asjadega, tüdruk,» ütles Vekšin ükskõikselt, tõustes püsti.

Ta nägi kummutile valmispandud, ilmselt tarvitusel olnud habemeajamistarbeid ja sirutas käe neid võtma, kuid nähtavasti unustas poolel teel oma kavatsuse. Seletamatus mõtlikkuses proovis ta pähe võõrast presentnokatsit, mis naela otsas rippus, ja jäi seisma peegli ette, püüdes ennast ära tunda tähnilise klaasi tagant paistvas teenri-põskhabemega isandas, kel oli seljas must käkrunud ülikond. Kantud, samuti võõrad mehetuhvlid vaatasid voodi alt välja, — s e e nagu ümbritses teda. Saatus pakkus talle täiesti korralikku pesa, niivõrd sisseelatut, et võis heita pikali valmispandud, eelmisest mehest muljutud linadele . . . Kui tagasitulnud Zina Vassiljevna kohvikannu tuppa tõi, leidis ta Vekšini eest, ikka seesama hämmastavalt nurjatu fassongiga müts peas. Vekšin peaaegu ei vastanud tema libitsevale ohtrasõnalisele jutule. Kunagi varem polnud ta tundnud Zinka vastu sellist võõristust, kui mitte vaenu; tema kleepuv õrnus sidus Vekšini käsi. Jooma ja sööma ta ei hakanud, müts ikka peas, võttis ta mõtlikult ukselingist kinni, nagu oleks kahelnud vajaduses kodunt välja minna.

«Võiksid enne minekut süüagi natuke!» ütles Zina Vassiljevna vaevaltkuuldavalt, kuid Vekšin vaikis. «Kas sulle tubaka jaoks raha pole vaja, Mitja?» küsis Zina Vassiljevna veel, ja Vekšin vastas niisama hääletul sahinal, et tal on pool pakki paberosse varuks.

. . . Vekšin jäi ära terveks päevaks. Alguses läks ta Sanka poole, kes vanglasse jõudnud andmete kohaselt oli kolinud linna teise serva. Sanka elukoht oli poolkeldrikorrusel, räpase, madalatest kiviehitustest piiratud läbikäidava õue nurgas. Alla kiivas ukse juurde viisid katkised kaldus astmed, S a a p a l i i s t u d e t e g i j a A. B a b k i n oli kirjutatud ukse külge väikese saapanaelaga löödud plekitükile. — T e l l i m i s t e v a s t u v õ t m i n e o m a s t m a t e r j a a l i s t. Allpool rippus paberitükk teatega, et ärasõidu tõttu on asju müüa. Hoolikalt nummerdatuna oli seal loetletud kogu Sanka vaene koli: köögikapp ja kolme jalaga kaardilaud, l i h a m a s s i n, tool . . . Kaheksanda numbri all seisis balalaika, üheksanda all kutse — k ü s i d a s i i t. — Virila naeratusega haledustundest võitu saades läks Vekšin trepist alla ja astus uksest sisse.

Uks oli pärani lahti, kodukootud põrandariie summutas ta samme.

Klaasimata aken valgustas napilt mitte kunagi kuivavaid seinu. Siinsamas riiulil, kitsas vööruses, seisid tolmused potid ja alumine seinaveer oli täis puupakke, millega Sanka oma peatoidust teenis. Teise ukse taga olev ruum poleks üldse olnud elamiskõlblik, kui seal poleks vaeva näinud väga hoolitsev naisekäsi, — sellele vaatamata oli vaja harjuda raske kopitanud õhuga, roheka hämarusega ja keldri läppunud vaikusega. Odav, naelte otsas rippuv tüllitükk varjas ainsat akent, laest rippus alla puur, kuid kogu selle aja, mis Vekšin seal viibis, linnuke ei siristanud ega liigutanud ennast kordagi. Selg kulunud vana kummuti poole, istus ja õmbles kahvatu, päris noor naine, kasutades osavalt valgust, mida peegeldas üsna akna ligi oleva tulemüüri räpane krohv.

«Tervist, tervist . . .» teretas Vekšin mittemidagiütleval toonil, «kas peremees kodus?»

Miski selle vaikse, hapruseni kõhna naise pilgus sundis teda mütsi maha võtma.

«Oi, kuidas te mind ehmatasite . . .» naeratas naine kohmetult, haarates rinnust südame kohalt kinni, ja see uje ja helge naeratus paistis Vekšinile tahtmatult peaaegu ainsa väärtusena keset kogu seda koli. «Šurat pole kodus, ta läks tellija juurde . . . aga ta tuleb varsti

tagasi. Istuge, palun! . . . Te olete vist Ložkinite poolt, tulite kauba järele?»

«Ei, ma olen iseenda poolt,» vastas Vekšin, istudes mingile madalale järi meenutavale esemele, ja tahtis taskust paberossi võtta.

Naine sattus kohe ärevusse:

«Ainult . . . kui see teil raske ei ole, siis . . . ärge suitsetage siin, olge hea,» palus ta võluva rutakusega. «Mul pole kopsud korras . . . natuke, aga enne ärasõitu ravida pole aega, ja aken on meil päris kinni mätsitud. Naabrite prügikast läheb päikese käes väga soojaks, nii et me tuulutame ainult õhtul, ja sedagi välisukse kaudu. Šura leiutas küll niisuguse vineeri, et sellega vehkides läheb õhk väga hästi värskeks . . .»

«Hea küll, ma ei tõmba,» katkestas teda Vekšin ja pistis paberossikarbi tasku. «Kas te kaugele sõita kavatsete?»

Vastuse asemel hakkas naine süüdlaslikult nihelema, isegi põskedele ilmus hämmelduse puna, ja oli näha, et ta ennast keelelt lipsanud saladuse pärast neab.

«Ütelge . . . kas teil on Šuraga v ä g a k i i r e asi ajada? . . . Võib-olla saate paar nädalat oodata?» julges Sanka naine vaevalt küsida ja vajus Vekšini jäise pilgu all päris nõrgu. «Viimasel ajal on palju tööd. Ma mõtlesin praegu tema asjade üle järele ja ma ei ole äkki enam sugugi kindel, kas ta enne õhtut üldse tuleb . . .»

Nähtavasti pidas ta külalist üheks mahajäetud ameti esindajaks, kes tahab Jalgratast järjekordsele öisele ettevõtmisele kutsuda. Tema hääl värises, palus armu, ta näis äkki pealetulnud hirmu mõjul kuidagi läbipaistev, köha raputas paaril korral tema rinda, ja Vekšin mõtles põhjendatult, et kui Sanka poleks teda t o l õhtul puiesteelt ära viinud, oleks vaene daamikene kuu või paari pärast juba surnukambris lebanud.

«Ei, ma olen Vekšin, Dmitri Vekšin, seesama . . . kas tuleb nüüd meelde?» rahustas ta, tundes end suuremeelsena ja tehes oma nime teatavaks mitte kiideldes, vaid ainult sellepärast, et naine teda ei kardaks, tunneks külalise kui ammuse juhtiva sõbra vastu ainult tänulikku usaldust. «Me oleme Aleksandriga sõjaseltsimehed . . . kuulsust ja häda, kurat võtku, saime temaga neelata nagu kõntsa! Ta oli mul hästi tundeline, küll ta

vist on teid minust räägitud juttudega ära tüüdanud?»

Tema häälest kostis häbelikku uhkust sõjapäevil läbitehtu üle ja soosivat leebust temast lahkulöönud seltsimehe suhtes, nii et edaspidi võis loota Vekšini täielikule andestusele. Ta ootas tänulikku elevust, sikutas ülespoole oma siledaid, kalleid saapaid. Kuid Vekšini teade ei kutsunud teeskluses täiesti kogenematu Sanka naise juures esile mingit reageeringut.

«Te ütlete Vekšin? Ma ei tea . . . ei, ta pole mulle Vekšinist kordagi rääkinud. Talle ei saa midagi ette heita, ta on viimasel ajal nii hajameelne . . .» püüdis naine oma mehe külalise silmis andestamatut, ja võib-olla koguni täiesti teadlikku eksitust välja vabandada ja kummardus veel madalamale õmblustöö kohale.

Vekšin vaatas ringi — ei kuskil siin ei olnud näha vihjetki Dmitri Vekšini olemasolule, rääkimata sellest, et temaga oleks võinud olla ühine minevik. Nagu poleks Sanka Babkinil midagi püha olnud, nagu oleks kõik luuaga minema pühitud ja käed seejärel lapiga puhtaks hõõrutud. Vekšin pani kõrvale perenaise käärid, mida ta oli käes keerutanud, ja läks nagu muuseas vaatama perekonnafotosid, mis olid kummutil raamidesse pandud või lehvikuna tapeedi külge kinnitatud. Nende hulgas pidi tingimata olema üks rindepilt, kus oli üles võetud kogu eskadron koos ühe Moskvast saabunud väljapaistva seltsimehega. Talle meenus, et kuu aega hiljem saatis see mees väeossa tosin pilti, et need kõige väärikamatele välja jaotataks, ja sellest reliikviast, mis oli tema silmis nagu isiklike teenete pass, ei lahkunud Vekšin kunagi. Pole teada, kuhu Sanka oma pildi oli pannud, igatahes siin teda kusagil ei olnud, kuid igal pool ilutses seesama kõhnakene — kord justkui rukkililledest pärg peas, kord kangesti mittetöötava ilmega preilide ja alaealiste seltskonnas, siis jälle terrassiga suvila ees, kus kahtlaselt puhas publik sõi päise päeva ajal midagi kristallkausikestest — väga võimalik, et see oli b l a n m a n ž e e. Ainult ühel pildil oli Sanka naine üles võetud koos mehega, pead ligistikku, nähtavasti esimesel abielutunnil, alles pruudiloor peas. See oli asitõendiks, et nad laulatati kirikus, papi juures, ja kuna see Vekšini silmis tähendas midagi hoopis halvemat kui

lihtsalt mahasalgamist — see oli otsene reetmine —, tekkis tal millegipärast imelik, nukker, talumatult uimastav, õieti seletamatu tunne, nagu oleksid tema paremad sõbrad teda riisunud või koguni tüssanud tema kaasaegsete võidukihutamises ning seeläbi tema tahtest sõltumata saavutanud endale mingi lõpliku heaolu. Et mitte näha idiootliku õndsuse ilmet Sanka näol, hakkas ta vaatama selle kõrval olevaid pilte, eriti vasakut äärmist, lootusetult pruuniks tõmbunut, nähtavasti pikaajalisest hoidmisest mingis niiskes salapaigas. Tervelt pool minutit kulus, enne kui silm seletas sellel pikanäolist mossis näo ja vuntsidega vanameest, tikitud rinnaesisega munder seljas.

«Küll on vahva... näha on, et politseist!» venitas Vekšin, kahetsedes sõpra, kes on niisugusesse kuristikku langenud. «Sugulane või?»

Sanka naine keeras ehmunult ringi.

«Jah, see on mu papa. Nendele oli niisugune munder kohustuslik, ta töötas senatis... ma tahtsin ütelda, et ta üksvahe... oli senaator.»

«Noh, kas neil oli seal ka raske töö?» uuris Vekšin piinlikkust tundes, ja sellest hetkest peale ärritasid teda kõik asjad ümberringi.

Sanka naine kohmetus:

«Kuidas teile ütelda: arutas seadusi. Raske on see siis, kui neid enda jaoks kirjutada, aga teiste jaoks seaduste väljamõtlemine on minu meelest kena meelelahutus!»

Vekšinile ei meeldinud nüüd tema jutust kostnud võlts teravus isa tegevuse hindamisel.

«Küllap ta vist käib teil külas, õhtu varjul... egas äia ikka kepiga minema ei kihuta?» uuris Vekšin sammsammult Sanka langemise sügavust. «Või on vanamehel arusaamist, hoidub kõrvale?»

«Jah, ta hoidub kõrvale...» vastas Sanka naine koolilapse häälega, siis aga katkestas, raputas koguni pead, sest vale oli talle harjumatu. «Õieti öelda, ta on koguni surnud... suri juba ülemineval aastal.»

Vekšin vaatas jahedalt Sanka naist, tundes tema tunnistuses ära tabamatu valeiva, mida ta tõenäoliselt Sanka eest varjas.

«Millesse ta suri?»

«Külmetas...» ütles Sanka naine sügavalt ohates.

Mõneks hetkeks nende pilgud kohtusid, klammerdusid teineteise külge ja taandusid siis valuliselt, kuid selle lühikese ajaga jõudis Sanka naine hinnata vestluskaaslase suhtumist temasse, ta tugevat tahtejõudu ja ohu iseloomu, mis tema heaolu ähvardas. Ühtlasi tuli esmakordselt tema silme ette tema enda süü nii täielikus ulatuses, et tal jäi ainult loota selle saladusliku Vekšini suuremeelsusele... ja otsekohe hakkas ta millelegi lootes otsusekindlalt — nagu oleks jääauku hüpanud —, tuliselt ja katkendlikult hirmsale külalisele kirjeldama, missugust vaeva maksis talle mehe suhete katkestamine allilmaga, ja kuidas alguses mehe juurde aina tuli igasuguseid, kuni nad viimaks pisut võõrdusid, ja kuidas Šurat endised tutvused rusuvad, ja et tellimisi on viimasel kuul, jumalale tänu, märksa juurde tulnud, — «kõik liistud ju põletati nälja-aastatel puudeks, nagu te ise teate». Ja lõpuks püüdis ta minevikust tulnud leppimatut meest ülearuse ja ohtrasõnalise avameelsusega võita, hakates rääkima, mida nad Šuraga söövad, mille arvel kokku hoiavad, kus käivad pühapäevaõhtuid veetmas. Huvitav oli vaadata, kui innukalt, kuigi ebateadlikult püüdis ta kogu oma olemusega, mitte ainult harjumustega, vaid isegi kõnelaadiga rutemini saada Sanka t e i s e k s p o o l e k s.

«Me oleme temaga ikka rohkem hakanud loengutel käima... tuleb odavam kui teater, ja kasu on sellest palju rohkem. Nüüd peetakse palju igasuguseid loenguid — ristisõdadest või jälle missugused kalad ookeani põhjas elavad. Sanja on mul nende asjade peale hirmus ahne... ja mina koos temaga ka: olen hiirvait, et terakestki kõrvust mööda ei läheks. Meid õega hoiti lapsepõlves rohkem luku taga, keedetud õhku tuli sisse hingata!... Neil päevil sattusime loengule, kus räägiti kuust, et kuidas ta vaeseke väntab ümber maakera, ei saa temast kuidagi lahti. Küllap ta vist tahaks lennata päikese poole... aga ei saa!»

Vekšin kuulas hajameelselt naise haledaid katseid end milleski õigustada, vaatas, kuidas askeldasid õmblustöö kallal tema peenikesed, läbipaistvad, m i t t e m e i e sõrmed, kuigi ta nendega mehele pesu ja põrandaid pesi ja kõike muud tegi... Vekšin koguni nõustus

sellega, et need on üldiselt päris toredad käed, tasased ja head, kuid just selle poolest lõpmata ohtlikud, et nad näki kombel kiskusid suurteks sõjakäikudeks kõlbliku sõduri magusasse kõntsa. Vekšini mõttelaad näitas küllaldasel määral, et pärast vangla talveund ärkas Dmitri Vekšin vähehaaval elule, ja sai ennast pisitasa inimeste juures soojendades tagasi vintispäi kaduma läinud võime otsustada hea ja kurja üle.

. . . Sanka tuli tunni aja pärast, ja otsekohe läks kõik elama, supp hakkas kastrulis priimuse peal vulksuma, ärakülmanud linnuke asus oma kanepiseemnete kallale, — puurist lendasid koored rõõmsasti välja. Sanka paistis Vekšinile korralikum kui möödunud kohtumisel, piiritu õnne mõjul olid vuntsid veel lopsakamaks kasvanud ja kirju tedretäheline päevitus andis tema niigi naljakale näole kentsakalt kohtlase maameheilme. Oma viltutallatud kamasside ja lühikese pintsakuga, mis oli ilmselt teisele mehele õmmeldud, nägi Sanka nüüd välja nagu põline käsitööline ja Vekšini imestuseks olid ta käed mustad, marraskil ja liimised, ta oli tulekuga higiseks läinud, juustest oli ainult käsi üle käinud, aga sellegipärast oli ta ikka seesama unustamatu Sanka Babkin, hiljutiste aastate tubli seltsimees.

«Peremees!» hüüdis ta, taganes alguses sõbrast nagu kummitusest, sattus siis Vekšini otsese pilgu all segadusse ja ainult laotas kahetsedes käsi oma kivikambri armetu hubasuse puhul. «Peremees . . .» kordas ta vaevaltkuuldavalt ja hakkas nutma hellast rõõmust selle üle, et Vekšin tema uude korterisse oli tulnud.

Vekšinil oli natuke piinlik näha seltsimehe ülearu tugevat hingelist erutust, kuid teiselt poolt oli selles ebamugavuses ka midagi meeldivat. Seda süngemalt vaatas ta Sanka naise otsa, kes tegi selja taga mehele igasuguseid märke ja nähtavasti kavatses Vekšinilt ära võtta neid isiklikult temale kuuluvaid pisaraid.

«Olgu peale, tere, Jalgrätas,» ütles Vekšin kindlalt, esiteks selleks, et tasakaalustada talumatut väikekodanlikku õndsust, ja teiseks näitamaks, et ta ka häda sees ei kavatse sõpra oma ühekülgse poolehoiu kaisutusest vabastada. «Jäta järele, hernehirmutis . . . äh, ja ise veel saapaliistutegija!»

Ta müksas Sankat vastu õlga, ja tollel oleks juba

aeg olnud lakata, tema aga ikka nuuksus veel, vehkis kaasatoodud pambuga, silmad vilamas, võib-olla selleks, et aega võita, olukorras selgust saada, naise segast miimikat mõista. Tähelepandud pilkudevahetus jahutas pisut Vekšini poolehoidu selle pika noormehe vastu, kes lühikeseks ajaks ilma järelevalve ja juhendeita oli jäetud ja oli selle ajaga jõudnud nii palju peaaegu parandamatuid prohmakaid teha.

«Kas see on sul käbilind või?» tundis Vekšin huvi.

«Puukoristaja . . .» vastas Sanka, ja Vekšin pani tähele, kui ootamatult kiiresti tema pisarad olid kuivanud. «Ma viimati, kui palga sain, ostsin . . . mulle meeldib, kui lärm ja praht alati majas on. Tead, lärm ja praht on esimene asi, kui elu käib! Sa, Ksenja, mine praegu siit ära,» andis ta naisele karmi käsu, «ma hüüan, kui sind vaja on!»

Heitnud mehele meeleheitliku pilgu, hakkas Sanka naine ukse poole minema, kuid mees hüüdis teda veel kord, kui ta juba lävele oli jõudnud. Nad sosistasid midagi omavahel, pidasid isegi vist väikese tüli maha, mille järel naine päriselt ära läks, võttes kummutilt vaskpeenraha kaasa.

«Nüüd ta toob meile provianti ja annab kummalegi napsu ja sa tee talle au, ära vastu punni,» hakkas Sanka kangesti paluma ja aina pilgutas silma, kuigi Vekšin ei kavatsenudki ära öelda. «Ta austab sind mis kole . . . Sa istu, sea ennast sisse, peremees . . . või oled juba küllalt kaua istunud?» tegi ta vangla kohta nalja.

«Ei, küll ma ikka istun,» muigas Vekšin kurjalt ning võttis istet kindlalt ja kauaks. «Noh, kuidas sa siin siis elad? . . . On näha, et elu õitseb.»

«Elan tasapisi, kurta ei või, tühja tööd ei tee. Vaata, siin ma olen ja siin on mu kolu! Aga näe, Ksenkaga ei vea, tõbine teine . . .»

«Oota, kas ta nimi siis Ksenka on?» imestas Vekšin millegipärast. «Mulle tundus nagu, et Katka . . .»

«Ksenja Arkadjevna . . .» parandas Sanka tasa. «Varavõitu sai ta tervis otsa, aga sa ära mõtle midagi paha,» tegi ta suured silmad, «mina tõin ta peaaegu s e l l e l s a m a l silmapilgul tulest välja. Ja imelik, kuda mulle see asi meeldima hakkas, peremees, et ma tema ise, oma kätega n i i s u k e s e s t hädast välja tõin, et . . . seda ei

saa miski maiusega võrrelda. Kaks sõda järjest olen sadulas istunud ja mõõgaga paremale ja vasakule raiunud, siin aga äkki . . .»

«Tuleb aru saada, mille kohta suud pruugid,» katkestas teda Vekšin. «Ma kuulsin, et sa plaanitsed ära sõita?»

«Ah juba patras? Ega muidu n e n d e s t sõpradest lahti ei saa. Tuleb kutsumata, nõuab viina, ronib saabastega su hinge, aga saabastel on kannused!» Ärevil Sanka nihutas oma tabureti lähemale ja võttis kallil külalisel kätest kinni. «Noh, me Ksenkaga leppisimegi kokku, et põrutame kõige väiksemasse linna, mis vähegi leidub, kus kaks kirikut püsti . . . et linnud puude otsas siristaksid ja et seda alalist muret ikka ühe ja sellesama üle ei oleks. Lähed õhtul trepile, vaikus ümberringi, ja muremõtetest on täielik rahu. Arst ütleb, et siis kohe läheb mu Ksenkal rinnus paremaks . . .» Ta sulges silmad, ja paistis, nagu luuletaks liistutegija laulu sellest, mida talle elus polnud antud. «Ma armastan, tead, kui taevas sedasi küütleb nagu konnakarp ja pilveräbalad tukuvad ja rukkirääk ilusasti prääksub. Ja kuu ronib orust välja . . . ja öö, öö, tuhat versta ööd ümberringi nagu hapukoor: öö! Ja peaasi, keegi ei tule su juurde sõrmega koputama, keegi ei poeta sinusse midagi ülearust. Looduses ei ole saasta, peremees, kogu saast tuleb inimesest.» Ettevaatlikkusest tegi ta alguses ainult ühe silma lahti ja vaatas külalisele otsa. «Imelik, endised vargad räägivad linnukestest . . .»

«Mina olen ka nüüd varas,» ütles Vekšin teravalt, lükates Sanka käed enda omadelt ära. «Mind pole see kõnts ja hallitus kunagi tõmmanud, ja sulle ma seda ka ei soovita, Jalgratas.»

Sanka vaatas kartlikult ukse poole, mitte niivõrd puudutatud nõuandest kui järsust pöördumisest.

«Sa ära mind enam sedaviisi hüüa, peremees, muidu . . . ma vihastan. Ksenja seda ei salli, läheb siis kohe nagu langetõbiseks . . . Hea küll, ma jätan järele, aga ainult . . . kas siis linnukene on hallitus, peremees? Ja ma ütlen veel kord: vaata, kui palju aega sa mind juba kamandad, see tähendab, nagu ma aru saan, kõige parema poole viid, aga sa vist ei aimagi, kui suur linnuarmastaja ma olen. Ma ei söö ühtegi lindu, näed siis,

kuda ma lindu armastan! Ma ei saa, sööksin nagu iseennast . . .» pahvatas ta vabandava naerukõhinaga, ja Vekšin naeratas tahtmatult niisuguse naljaka inimliku veidruse üle. «Aga rindel sõin, unustus tuli peale . . . unustasin kõik ära, isegi oma nime. Kas sa oled kuulnud, peremees, kuda kuldnokk peoleod narritab? Sa kuula ainult!» Ta ajas huuled torru ja kujutas artistlikult linnu kassikisa ja õrna südamlikku trillerdamist. «Ma toidan siin ühte pappi pudruga, linnuturult korjasin ta üles . . . endine papp, ära sa karda! On enese täitsa põhja joonud, rinnaristi on maha joonud, kahekümne kopika eest sülitab ikooni peale! . . . Aga lendavaid elukaid jumaldab, ainult lindude pärast tal elu veel sees seisabki. Me ajame vahel juttu, ja mulle tundub, et nad seal põõsastes istuvad ja ootavad mind, ootavad. Kuule, ega sa tukkuma pole jäänud, peremees . . . mis sa arvad, kas mind linnud ikka ootavad?» hüüdis ta äärmises vaimustuses, kõigutades Vekšini põlve.

«Küll sa ajad jama . . . sa oled oma abiellumisega päris ogaraks läinud,» jahutas Vekšin tema indu ja otsustas lõplikult, et kogu halb mõju tuleb Sanka naiselt, järelikult siit peabki ravimisega peale hakkama.

«Ei, see pole jama, ära keela, mis mu hingele vaja on, peremees!» Sanka ise ehmatas ähvardava noodi üle oma hääles ja oleks terve minuti vältel p e r e m e h e l e mistahes järeleandmisi teinud. «Donka tuli neil päevil meile, ise purjus ja eit kaasas. Läksime temaga riidu . . . Näe, kummipuu murdis katki, siis haaras võtmed ja virutas Ksenkale vastu rinda, nii et kolksus. Kas sa arvad, et s e d a ka on elus vaja, et võtmetega vastu rinda visatakse? Oh, ära ole nüüd vait, peremees! Vahel on veel hullem, klanivad raha joomiseks, joodavad sind su oma raha eest ostetud viinaga, siis jäävad siia magama. Ja välja neid ei aja: sõbrad, koos sai tegusid tehtud, üks märk kõigil küljes . . .» ütles ta kibedusest värisevate huultega. «Aga ma olen Ksenkale surmavande andnud mitte tilkagi võtta . . .»

Mitka muigas talitsetult ja naksutas sõrmi.

«Nii, nii . . . millal sa ära sõidad?» küsis ta lõpuks.

«Asi on rahade taga. Me püüame küll kangesti, hoiame kokku. Ksenka teeb kauplusele pilutustööd, igasuguseid linakesi pursuide mustri järgi. Viiskümmend

rubla oleme kogunud, peremees . . . Talveks saame sada täis ja sulpsatame nagu kivid kaldalt vette! Rahast ma räägin ainult sinule, terves maailmas ei tea keegi sellest midagi!»

«Väga hea,» vangutas külaline huuli hammustades pead. «Tõepoolest, kurat võtaks, on ju sinulgi juba aeg sunnitööahelaist l a h t i l ü ü a. Aga praegu on lood sedasi: kas sa minuga tuleksid ühe töö peale? Üks väike ettevõtmine on plaanis . . .»

Mingit ettevõtmist Vekšinil praegu plaanis ei olnud ja nüüd Sankat ainult proovilepaneku mõttes kutsudes puuris ta teda oma hariliku pilguga, mis alles hiljuti oli selles poisis äratanud vaimustatud uljuse ja ustavuse . . . aga nüüd, üleni plekiline nagu tüüfuses, Sanka vaikis, selg vastu seina, sest ta oli jõudnud selle ajaga Vekšini juurest voodiservale kolida, käed püsti, nagu loitsimisega kummitust eemale peletades.

«Ära kutsu, peremees, ma ei tule,» tunnistas ta lõpuks summutatud häälel, nagu oleks tal kõrist kinni hoitud. «Löö või maha, ma ei tule.»

«Aga kui ma käsin?» käis Vekšin peale, kuid Sanka jäi jälle vait, ja Vekšin muigas kibedalt. «Ega ma ei kutsugi . . . ma tahtsin su tahtejõudu kontrollida. Sind pole mulle mu'elus enam vaja . . . ela oma Katjaga, nagu oskad.»

«Tõsi või, kas sa tõesti tõtt räägid?» hakkas Sanka valjusti naerma, sibas vabanemisrõõmus mööda tuba ringi, vaatas iga hetk ukse poole, ilmse vajadusega seda kõrget Vekšini otsust niisutada, igaveseks kas või kroonu pitseriga kinnitada. «Sa oota, ära mine veel, peremees, ma saatsin oma Ksenka kalja järele. Siin k u p e r a t i i v i s müüakse leivakalja, kuusteist kopikat . . . lausa hinge puurib läbi, kui jood.» Ainult erutusest jooksis ta priimuse juurde ja keeras tahti ühele ja teisele poole. «Seda ma teadsin, et sa nalja teed, peremees. Milleks sul veel Sankat vaja on? . . . Kas ta on vähe sulle oma elust ära andnud? Sa oled ju kotkas . . . hüüad korra, ja terve parv tõuseb su järel lendu, terve Moskva nokivad ühe jutiga ära.» Äkki langes ta Vekšini raudsete põlvede ette maha ja vaatas palvusliku meeleheitega alt üles Vekšini mahalöödud silmadesse. «Ja tead, ma ütlen, kuni Ksenkat ei ole, ära tule enam minu

juurde, peremees, eks? . . . Ära tule kunagi! Ja kui sa surema hakkad, ja kui sind, silmus kaelas, mööda viiakse . . . ikka ära koputa mu uksele, halasta mu peale. Ma kannan sind igavesti oma südames, suudlen su kätt-jalga, ainult ära tule . . . jäta mind, nagu sa seda nimetad, mu kõntsa sisse!»

Tema palvest moonutatud näole ilmus isegi mingi talle mitteomane vaimupalang, mida seal kunagi varem näha ei olnud, ja üks noot selles kähedas häbiväärses kisenduses lõikus ängistavalt Vekšini südamesse.

«Noh, tähendab, selle peale lepime siis kokku . . .» ütles Vekšin tasa ja tõusis pikkamisi püsti. «Olengi kauaks sinu juurde istuma jäänud!»

Tuleb arvata, et õigel ajal tagasitulnud Sanka naine andis mehele pudeli läbi õhuakna, — Vekšin oli juba minekul. Käigu peal peoga korki välja lüües hüppas Sanka külalise järel kivist vöörusesse. Plokiga ukse külge seotud telliskivi lõi seekord ukse ise kinni. Kõik näis kenasti kujunevat, Vekšin hoidis juba teise ukse lingist kinni, et majast välja minna, ja üldse Sanka mälestusest kaduda, ja Sanka ei hoidnud teda eriti tagasi, kuid siin juhtus hoopis ootamatu tõrge.

«No mis sa seisad, narr, pudel käes?» keeras Vekšin ootamatult viimasel hetkel ringi.

Ta vist tahtis siin, koha peal, lõpuni mõelda üht hommikul küpsenud otsust, kuid ta tähelepanu hajutas hirmsasti talle silmahakanud rihm, mis Sanka pükse üleval hoidis. Rindepäevil, tuli talle meelde, teritasid nad selle peal habemenuga ja kord olid sellega kõvasti kinni seotud Dmitri Vekšini märatsevad käed.

«Kalja . . . joo enne teeleminekut kalja, peremees,» pomises Sanka, silmis ebatruudus, ja peaaegu et tantsis seletamatult viivitava sõbra ees.

Jäi arusaamatuks, kas tahtis Sanka selle õnnetu kuueteistkümnekopikase kaljaga end vabaks osta või kartis ta, et tema saatuse alaline valitseja läheb ära ilma lahke sõna ja kostituseta . . . või õigemini — püüdis üksköik millega täita nende vahel tekkinud jumalagajätutühjust, et sellesse ei tungiks teised, parandamatud asjaolud. Ja nii see juhtuski, nagu Sanka kartis.

«Ei, ma ei taha su kalja,» ütles Vekšin, ja nüüd tuli talle selgesti meelde, missuguses olukorras ta viimast

korda selle unustamatu rihma vaskpannalt nägi. «Nii et sa ütled, et oled viiskümmend rubla kogunud? See, vennas, kulub väga ära . . .»

«Täpselt poolsada . . .» sosistas Sanka nagu palves, ja kaldus pudelist voolas vahtu ja mulle, nagu poleks seal peale vahu midagi olnudki.

Võttes rippuvast vöörihma otsast kinni, et vaigistada Sanka hinge rabelemist, hakkas Vekšin teda ärritavat rihma sõrme peale keerama, nii et Sanka talle mehhaaniliselt ligemale nihkus. Kuid piinav, talle lihtsalt väikekodanlikuna paistev tunne takistas Vekšinit pilku tõstmast. Äkki sai ta enesest võitu ja oli korraga paljuks valmis.

«Tead, vennas, sa anna mulle sellest rahast kolmkümmend . . . isegi tervelt nelikümmend!» ütles ta kindlalt imelikul kombel sõnades takerdumata ja rihma otsa käest laskmata. «Saad ise aru, ma võiksin raha hankida, kui palju tahan, aga mulle on vaja tingimata ausat, higiga teenitud . . . ühesõnaga p u h a s t raha! Ja ma luban sulle, et ma ta juba esimesest palgast niisamasugusena tagasi annan!»

Ta jäi vait ja laskis saatusliku rihma äkitselt sõrme ümbert lahti.

«Kas sulle on kohe praegu vaja?» vingerdas Sanka kartliku lootusega. «Tead, raha on Ksenkal teki sisse õmmeldud . . . aga pole viga, me lõikame silmapilk noaga lahti, terava noaga lahti, ja klaar! Ma ei hakka tema käest küsimagi, ta ei aima midagi, see mu Ksenka . . . Ja mina, tead, võib-olla leian veel enne ärasõitu põgenenud kaupmehe varanduse he-hee . . . Ah et nelikümmend? Sa oota mind siin, peremees, joo kalja, võta otse pudelist . . . oh, on see alles äge!»

Oma väsitavalt ohtrasõnalise, justkui vandeseltslasliku rutaka jutuga andis ta nähtavasti Vekšinile aega ümber mõtelda, nagu ta hiljem ütles, endas jumalat näha, kuid too oli sõjaväelise otsusekindlusega mees, ta ei kohmetunud ega taganenud. Nii ei jäänud Sanka Babkinil midagi muud üle, kui lipsata lubatu järgi vildiga ülelöödud ukse taha, mis tumeda hauahäälelise mütsuga tema järel kinni läks.

Siis astus tegevusse aeg, mis Vekšinile märkamatult möödus, sest teda ründasid nüüd alati, niipea kui ta

üksi jäi, ühed ja samad valulised mõtted, hommikust peale. Ta oleks vist ise ehmatanud, kui ta oleks adunud, kui palju aega seekord märkamatult möödunud oli. Teda tõi tegelikkusesse tagasi avalik sosistamine ukse taga . . . kuid Vekšin vaatas karmilt ukse peale ja seal jäi kõik vait, ainult tumedasse, kulunud lukuauku ilmus ootamatult hele laik; võtit selles ei olnud. Siis mässis Vekšini mõistuse endasse kleepuv võitmatu kavalus — ta lähenes lukuaugule külje pealt, laskus põlvele ja liibus selle avause ligi ning nägi seal alguses ainult ajalehtedega ülekleebitud seina ovaali, siis aga hakkas see kattuma millegi pikaldase, ebakindla, vargalikuga. See oli Sanka piiluv silm. Mõni aeg, kuni nad kohanesid, vaatasid mõlemad sellesse nägijasse sõnatusse hämusse, ja kui nad teineteist ära tundsid, põrkasid peaaegu üheaegselt tagasi. Kui telliskivi üles jooksis, oli Vekšin jõudnud endise asendi võtta.

«Siin ta on, kätte sain . . .» hüüdis Sanka meeletul sosinal ja näitas juba lävelt pesukaltsu sees olevat niidiga kinniseotud saaki. «Lasin sind oodata, peremees, vabanda! Näed, me õmblesime ta sisse, et enne kolimist mitte puutuda . . . siin, näe, nagu kiuste, pole terariista kuskil näha! . . . ega sul pole mingit rauast asja, et rapsata? Mu Ksenka vesistab seal silmi, ujub pisarais, ma isegi kopsasin talle hirmutuseks. Sa võib-olla oma e e s r i n d l i k k u s e pärast ehk mõistad hukka mu harimatuse, aga kui naist ei õpeta, siis on ta sul varsti turjal nagu sadulas . . . eks ole õigus?» Otsustades selle järgi, kui hoolega ta nägu tegi, et ta tahab hästi ruttu oma pakikese sisuni jõuda, lootis ta ikka veel Vekšini suuremeelsusele, — sellepärast ei õnnestunudki tal kuidagi oma karedate, pooleldi ärakulunud küüntega pisikest niidisõlme lahti päästa.

Temas pulbitses otsekui kohutav kannatamatus, ja see raputas teda nagu palavikus, nagu ta enne ratsarünnakut oli rappunud, nii et Vekšin tundis temas rahuldunult lühikeseks ajaks ära endise Sanka, puupalja ja suuremeelse, joobumusest purjus, teravama kui mõõga, heldema kui vene leib.

«Sa ära kiirusta, saadanas . . . Pista sõrm niidi alla ja tõmba katki, mis sa tast hoiad,» pomises ka Vekšin, nakatudes tema palavikulisest erutusest, kuid Sanka oli

vahepeal juba hammastega sõlme lahti teinud ja võttis kaltsu seest välja uusi, nagu valitud krabisevaid rahapabereid.

«Säh, võta, peremees... kas Sanka on sulle elus kunagi ära ütelnud? Võta minult kõik, mis tasku mahub... ja kui ei mahu, anna aadress, küll ma oma turjal kohale toon. Süda läks mul saapasäärde, kui sa eelmisel korral Ksenka järele pärisid, küsisid, kas ta on ilus: ma mõtlesin, et ega muud, kui et sa vana sõpruse nimel käe tema järele sirutad... ja kas tead, võib-olla oleksingi ära andnud!» Peaaegu pisarsilmil, et Vekšinit meelitada, nooksas ta ukse poole, mille taga tõenäoliselt sel hetkel seisis ja ahastas Sanka naine. «Ja ära pahanda, peremees, ma valetasin sulle ennist, et ma Ksenkat lõin. Pidin juba äigama, aga hakkasin kartma: mul on raske käsi, naisterahvas saab surma, tuleb miilits, vastuta siis tema eest... eks ole õigus, peremees? Ta on ju küll rämps, endise varga lits, aga kah vist ikka riigil arvele võetud, eks ole õigus? Ja nüüd ma jutustan talle õhtul, kiirustamata, kuda s e e meie vahel oli... kuda me kappasime sinuga vastu tuult ülemaailmse inimkonna eest, kuda meile remmelgavõsast tuli peale tõmmati... ja kuda mitte miski, ei haigus, ei valge kontra meid maha murda saanud, vaid ainult, näe see roomav rooste näris läbi. Mina arvan nii, et mitte ühelgi ausal inimesel, kui ta meie saatust vaatab, ei jää silm kuivaks... aga naine on ju hirmus... kuni ta ei nuta. Kui tal aga silmad tilkuma hakkavad, valjasta ta või ämblikuvõrguga ja sõida, kuhu tahad!» Äkki kortsutas ta kogu säästu pihku ja ulatas Vekšinile. «Veel parem, peremees, võta kõik koos, kogu kaltsuga, et prahti majja ei jääks...»

Tahtmata oma tormakat sõpra keeldumisega kurvastada, pidigi Vekšin juba rahapaki koos kaltsuga võtma, et seda esimese nurga taga minema visata... kuid viimasel hetkel sundis mingi tume kaalutlus teda Sankale kümnelist pihku suruma mitmesuguste võimalike ettenähtamatute perekondlike vajaduste rahuldamiseks. On märkimisväärt, et Sanka vastuseks aitähki ei ütelnud, nagu muide jättis tänamata ka Vekšin, kes muidugi oleks Sankale samuti andnud oma viimase, kui too samades tingimustes oleks oma käe selle järele välja

sirutanud. Ülejäänud nelikümmend rubla peitis Vekšin püksitasku, unustas ikka sellesama haiglase hajameelsuse tõttu hüvasti jätta ja läks üle õue. Ta läks ja mõtles soojalt lihtsate inimeste vastutulelikkuse üle, kes on alati valmis hädas oleva sõbraga jagama viimast, mis hinge taga on.

Tedretäheline poiss, kes plekist konservikarpi kõrvulukustavalt jalgpallitas, sundis teda väravas ümber pöörduma. Seal, nüüd juba kaunis kaugel, õhtule kalduva päikese valgusest ülekallatud õuel seisis Sanka.

«Peremees...» karjus ta juba ei tea mitmendat korda ja kutsus teda parema käega tagasi, «sa võiksid ikka kalja tee peale juua!» Vasakuga näitas ta pooleldi täis klaasi, kus, nagu vahemaa tagant näha võis, oli kuulus jook juba lahtuda jõudnud ega vahutanud enam.

Madala kivist kangialuse tõttu muutus Sanka hääl ebamääraseks kõminaks. Vekšin pani kahel korral ilma eriliste tulemusteta käe kõrva juurde, siis lõi hüvastijätuks käega ja kadus nurga taha. Ei, tal polnud ärrituse varjugi selle pikakasvulise, arutu, alati üsna tüütu noormehe vastu; muide, harjumine inimliku alistumisega takistas teda kuulmast Sanka ülearuses õrnuses seda judisevat kriginat, mis nuga luisul teeb. Oma mõtetega ametis, ei tundnud ta isegi selle vastu huvi, mil viisil tungis majja Sanka naine, kuna korteril tagaust ei olnud ja aknad olid kinni mätsitud... Selle eksimuse tõi arvukate muude hulgas ära üks pedantne kriitik, näidates Firsovi lohakust; temale kuulus ka see täiesti asjakohane etteheide, et autori poolt tema kangelastele omistatud tookordsed kaalutlused olid Vekšinile täiesti võõrad, — nagu poleks ta aru saanud, et mitte ametikõrgenduse või diplomi kättesaamisega, mitte uude korterisse kolimisega või veel ühe paari jalanõude muretsemisega ei alga uus inimene, vaid just talle mitteomaste, sageli kohmakate mõtetega.

XVII

Poole tunni pärast leidis Vekšin end tühjalt, talle täiesti tundmatult, rööpaliseks sõidetud, peaaegu ilma munakivideta tänavalt. Varem ei tulnud tal ette sellist

teadvuse väljalülitumist, vahest ehk ainult siis, kui ta pingeliselt otsis mõnd visalt äralibisevat lahendust. Kuid kirjeldataval päeval ta lihtsalt unustas mitmel korral oma asupaiga, — nii näiteks tundus talle, et ta on vana Rogovo keskuses kuumal suvel enne ilmasõda, ja vasakult teise nurga taga on roheluses varjul Dolomanovi maja; tormist murtud mustpappel selles suunas suurendas sarnasust. Niisama lootusetult otsis Vekšin väljapääsu ahistavatest asjaoludest, niisama ängistavalt ümbritsesid teda provintsimajakesed ja longus toomingad eesaedades... Valitses täielik vaikus, nagu oleksid nad seal kõik magama uinunud, kuni kaob juulikuu lämbus ja ilmuvad nähtavale sellistes kohtades ettenähtud haigutavad kassid aknal, köhivad raugad taburettidel ja kõrvulukustavalt rõngaid veeretav lastekari. Ja jälle, unustanud kõik maailmas, jäi Vekšin ainiti vaatama oma lühikest keskpäevast varju ereda rohututiga selle keskel... muide, vaimse pimeduse puhangus ei märganud ta midagi.

Hommikune lõputa ja alguseta kinnismõte keerutas teda oimetuseni nagu karussellil, ja kui tal tahtepingutusega, huulteliigutusega õnnestus vaevu kinni pidada vilksatanud lüli, lendasid kõrvalmõtted kolmekordselt kiiremini mööda. Vekšini nägu virildus piinatult.

— Tähendab, ei tohi, kuid võib. Kui on sõda või suur ajalooline puhastus, siis võib, aga silmast silma ei või. Laip lehkab olenevalt põhjusest, mille pärast ta laibaks sai. Aga minu süü on ainult elava ees, kuni sa tema kätt raiud, aga niipea kui tema silmad on igaveseks kinni läinud, kes siis mulle etteheiteid teeb, kui pole kedagi neid tegemas? Ja kui pole kedagi, järelikult v õ i b... mispärast siis e i t o h i? —

Tal ei õnnestunud ka seekord lõpuni mõelda. Nurga tagant tuli tolmupilvest uhkesti vases särades vaikiv rongkäik. Piklik punamust laik selle keskel andis talle rahutukstegeva tähendusrikkuse. Vekšin nägi seda alles siis, kui tuli kuuldavale sammude sahin ja rataste kolin sõidutee konarustel. Kulunud surnuvankril õõtsus punase riidega ülelöödud kirst, mida saatis kümmekond asjalikku kodanikku, kõigil portfell käes, leske ei olnud, keegi ei nutnud, ees lonkisid moosekandid puhkpillidega, mis olid nii puhtad, et läige silmi lõikas. Nad liikusid otse paigaletardunud Vekšini poole, tulid päris lähedale ja panid oma keerulised vaskkringlid suu juurde — võib-olla selleks, et ta teelt kõrvale astuks; keskpäevavaikuses kostsid katkendlikud kurvad helid. Samal ajal hakkas plankude äärest ja majadest pudenema lapsi, päevalilleseemnetega tädikesi, militsionääre ja lihtsalt kohalikke jõudeolijaid, — mõned asusid ritta ja liikusid üldises voolus edasi nagu tuulest tõstetud lehed. Vekšin oli nende hulgas.

Katafalgi pukis sõitis umbes kuueaastane poiss, täpselt niisamasugune sinine lastingist särk seljas, nagu Vekšinil lapsepõlves oli. Lapsele meeldis istuda kõigist kõrgemal ja kutsari loal lüüa vitsaraoga hobust, kes vedas tema isa. Vekšin sammus ratta kõrval ja vahtis kogu kalmistuni jäänud tee vältel üksisilmi seda — nagu talle tundus! — kõiki eluhädasid tervendavat värvi, nii nagu vahel ei õnnestu kustutada ammust janu. Ootamatult hobune peatus, et kusta, ja kõik ootasid, muusika aga mängis edasi: hobune oli elav.

Siin, just enne kohalejõudmist hüppas Vekšini juurde üks saatjaist, näol meeleheide või koguni täielik meeletus.

«Ütelge, ega te ei ole piirkonnajaamast, seltsimees, kas te olete Ivan Maksimõtš?... Võib-olla ehk sugulane? Küll on sigadus, lubavad ja ei tule... aga ilma järelhüüdeta on kuidagi piinlik inimest mulda panna: tõime kohale, ja auku! Ta muidugi pole mõni kindral, linnu pole suurtükkidega tulistanud, aga ka temal on teeneid... peenevillalise lamba aretamise eest oleme umbes kolmekümne protsendi ulatuses temale tänu võlgu. Mina ise olen, teate, naaberprofiiliga, kartulikasvataja, istusime kõrvuti kabinettides... ja kui ma topingi oma nina võõrastesse asjadesse, siis ainult inimkonna pärast häbenedes! Üksik inimene, hiljuti toodi ei tea kust pärapõrgust meile üle, peale selle poisikese ei jäänud tal ühtki hinge järele, pole, kes kirstu pisaratega niisutaks! Eks siis tulegi papi ja komandandi ja lohutamatu lese eest väljas olla...» Äkki välgatas tal peas üks mõte ja ta haaras Vekšini varrukast kinni. «Aga võib-olla peate pisikese kõne, ütlete kas või kümmekond sõna? Inimesest üldse ja jooksvast elust...» — siis aga tabas ta kogemata Vekšini tardu-

nud pilgu ja haihtus veidra raginaga keskpäeva kuivadesse leekidesse.

Toetudes naabruses olevale raudaiale, ei pööranud Vekšin silmi siniselt laigult seal, rahvasumma kohal, — eelviimasel minutil oli keegi poisi sülle võtnud, et ta paremini näeks ja et ta koos mullaga hauda ei vajuks. Rahvahulk ise oli selleks ajaks peaaegu kahekordseks paisunud kalmistul matusetalitusi vaadata armastavate igivanade hulkujate arvel, kes juba ette terava uudishimuga neidki ootavat sündmust jälgisid. Üks säärane luitunud vanaeidekene, võimalik, et minevikust säilinud Moskva kirikuleibade küpsetaja, sattus just Vekšini kõrvale. Kõik tema sugulased ja eakaaslased puhkasid juba ammu siinses iidses mullas, ja kuna tal kellelegi polnud südant puistata, siis tiris ta vanuse õigusega tundetut Vekšinit varrukast.

«Vaata, jüsku puunotti pistetakse mulda . . . ilma palveta, ilma laulu ja viirukita,» hädaldas ta, manades vanainimese kombel tema meelest armetut uut aega. «Nojah, elavaid võib kõrbend bensiiniga mürgitada, aga surnule viirukit suitsetada on keelatud: ma oleks talle küll andnud raasukese, varusin, patune hing, endale peotäie surmatunniks. Eh-ei, ei maeta nüüd inimesi auga maa sisse,» lõpetas ta.

Asi aga edenes omasoodu, ja eemal, vilus, lõpetasid pläru suitsetamist kolm läikivate labidatega kärmet meest. Järelhüüde ütlemine oli jäänud sellesama kartulikasvataja hooleks, ja Vekšin nägi, kui hoolega too käsi taeva poole tõstis, millega kõnekunstis mõjukust saavutatakse.

«. . . Sina panid aluse katsetele tõulambakasvatuse alal, kallis seltsimees, kuni selle ajani, millal su ennastsalgavad kangelasteod katkesid juhusliku viietonnise all,» kuulis Vekšin. «Sinu enneaegse põrmu kohal me anname tõotuse edasi viia meriinolammaste kasvatust sinu poolt kättenäidatud teed, et veel paremini õitseks . . .»

Nüüd segas vahele armuline tuuleke, mis elab koos lindudega kalmistupuude vägevates võrades. Vekšin võpatas ja avas silmad alles siis, kui poiss läbilõikavalt karjuma hakkas. Siis alustas muusika tasakesi mängu ja laps jäi vait, lohutatud vargsest, magusalt ebaühtlasest lauluviisist. Sinine laik kadus ajutiselt, sest nüüd sai võimalikuks poiss sülest kindlale pinnale panna.

Kiirustamata puges Vekšin välja hauaküngaste ja raudaedade ringist. Päikeselaigud tantsisid ainsagi prahiraasuta liivastel teedel. Ta läks ja vaatas enda sisemusse. Ajuti kustutas kõik mõtted näljatunne, ja siis põrkas mälu pimedast peast Balujevale, tema väsitavale hoolitsusele ja igatsevale armastusele, mis ootasid teda k o d u s. Vekšin ei tahtnud siit ära minna, ta vaatas ringi. Talle kallist sinist laiku oli tagapool veel näha, kuigi seda sageli varjasid laialiminejad, — kord süttis see päikese käes, kord kustus õõtsuvate lehtede varjus. Iga kord jõudis Vekšini eest mööda niriseda mälestuste parv ängistavast kõrgusest Kudjoma kohal, maipäeva kuulmatust helinast, sillale tormavast raudsest pika sabaga koletisest, talle igaveseks meeldejäänud kõhnukese neiukeha värinast. Ega viimati sellepärast veedelnud Vekšinit selles episoodis ammune sinine värv, et selle naabrusest kerkis alateadlikult mällu Maša punane kleit?. . . Firsov ei lasknud mööda juhust selles peatükis märkida ka tol päeval Vekšinil esmakordselt tekkinud hõllandust eluga piirnevate kohtade ja mõtete vastu. Püüdes näha üht-teist viimse piiri taga, lähenes ta vahel niivõrd päris äärele, et köitvam oli eksida sinna kui otsida teed libedate kahtluste ja hirmutavate avastuste kaoses.

XVIII

Alles siis, kui Vekšini pilk sildile maalitud türklasele peatuma jäi, selgus äkki, miks ja missugust ringteed mööda oli tema ennistine otsing teda Ptšhovi lävele toonud. Küllap suutis see vana priimusemeister ainsana maailmas ilma hukkamõistmiseta ja irvitamiseta Vekšinit tema praegustes rasketes asjaoludes aidata. Läbi lahtise ukse kostis värkstoast kaugele Blagušasse peenike metallitoksimine ja on märkimisväärt, et selles oli midagi rahustavat nagu arstirohu sissevõtmises.

«Sa ära sõima, ära raiska tervist tühjalt, kaunitar, parem liiguta natuke oma ajusid,» seletas Ptšhov kannatlikult pikale rõugearmilisele köögitüdrukule, andes

talle kätte suure perekonna vaskkastrulit. «Sa tahad ju oma rubla eest surematust osta! . . . Näe, kui naljakaks inimesed on läinud,» jätkas ta kõnelust juba lävel seisva Vekšiniga, «kõige väiksemaski asjas püüavad igaviku poole . . . nagu plaanitseksid nad lõpmatult elada. Mõnele on ainult aasta jäänud, aga tema tahab endale terveks igavikuks varusid saada. Ja niiviisi püsib terve inimsugu usuga surematusse, ükskõik mida ta maailmas ka teeks . . . aga kui seda usku, Mitja, natuke kõigutad, siis vajub kogu meie Paabel aasta jooksul ei tea kuhu!»

Muide, ta ei kaelustanud Vekšinit enne, kui oli norivale tellijale veel kümne kopika eest midagi tinutanud. Seekord ei tüüdanud Ptšhov külalist küsimustega ega pealetükkiva ülevaatamisega, vaid ainult päris möödaminnes, äreva pilguga, kas ta haige ei ole, ja Vekšin ei vastanud talle.

«Sul on ikka kõik vana viisi, nagu ikka ja alati, priimusemeister. Tahtsin sinu juures ennast soojendada . . .» ohkas Vekšin pilku peites. «Kas su keldrikakand on ikka elus?»

«Mis tal's on, ronib mööda ettenähtud ringi,» torises Ptšhov ja läks oma lukussepa-töökoda lõunaks sulgema. «Noh, mu eluase on sulle tuttav . . . astu sisse, tule vanainimesele külla!»

Blagušas olid ammu teatavaks saanud Vekšini viimased äpardused ja nähtavasti polnud Ptšhovil huvi teada saada veel peale selle, missugused puhtajutised faasid antud inimene äärest ääreni läbi käib, see tähendab, millega ta sisse kukkus, kuidas ja kui kauaks ta on vabadusse pääsenud, — teda köitis praegu ainult Vekšini tehtud siksaki mõte. Kasimatu, õigemini endise keigarlikkuse varjutagi välimuse ja ähmaste, justkui magamata silmade järgi taipas ta, et kunagi varem polnud Mitja Vekšin nii pilkases hingelises pimeduses tema poole sattunud, ja ootas nüüd, millal ta ennast ise haiguse uurimiseks avaldab.

Nad asusid vaikides sööma, nagu tavaliselt, ainsat Ptšhovi leiutatud toitu, supi ja pudru segu, — kui äkki Vekšin pani keset söömist oma lusika kõrvale.

«Miks sa mitte midagi ei küsi, meister Ptšhov?»

«Ma ju ei tea, Mitja, kuhupoole häält teha. Sul läheb ju nüüd asjad kiiresti, iga nädal oled jälle isesugune.»

«Ma olen kuidagi näruselt virelema jäänud, priimusemeister,» tunnistas Vekšin kaebamata. «Täna on palav, aga ma ei tunne. Ja ma ei saa kuidagi sellest aru . . . noh, kuidas seda nimetataksegi? . . . Kas see on halb või hea, mis minuga praegu toimub?»

Ptšhov koguni naeratas tema abituse peale.

«Tead sa, kulla Mitja, looduses on alati nii. Ja pole tal ühegi asja tarvis mingit kinnitatud nime, tema ei tee nimetusest mingisuguseid järeldusi, nagu inimesed teevad . . .» vastas Ptšhov udule uduga. «Näituseks põrnikas ronib puu otsa . . . kas ta mõtleb selle üle järele, et mina, põrnikas, ronin puu otsa või, ütleme, — mina, tuldpurskav mägi, panen maa värisema? Looduses midagi niisugust ei ole, paljas mahlade liikumine, seda aga võib mitut viisi seletada. Kui palju mitmesuguseid tarku inimesi ka ei sünni, kõigile on väärtuslikud mälestusmärgid pandud . . . tähendab, mitte ükski neist pole eksinud!» Ptšhovi söögikorra lahutamatuks osaks oli alati teejoomine, ja juba seisis undaval priimusel mõnus äratäkitud teekann. «Aga sa oled palju muutunud, kallis Mitja. Alles pool aastat tagasi olid niisugune uhke härra, kindad käes, kõndisid ringi . . . ja pilk oli nagu raudpiits. Nüüd aga oled luitunud, mustaks tõmmanud . . . ühesõnaga inetuks läinud, Mitja. Millest see tuleb, ega sa viimati külmetanud ei ole?»

«Niisama . . .» ohkas ja pomises Vekšin ebamääraselt. «Elu on tume, priimusemeister. Nii tume, et hirm tuleb peale.»

«Miks siis elav inimene ei peaks hirmu tundma! Ainult pimedad ja surnud ei karda pimedust. Kõik tuleb sealt ja langeb sinna, kui aeg on täis . . . aga õieti öelda, mis sind temas ärevile ajab?» Tegelikult taipas ta paljutki, aga ta tahtis, et Vekšin ise sellest räägiks. «Kui palju kordi ma olen sinuga koos istunud ja pole ikka selgeks saanud, mille poole sind elus kõige rohkem tõmbab . . .»

«Ega ma ju sinustki rohkem ei tea, Ptšhov!» muigas Vekšin.

«Ma räägin sellest,» parandas Ptšhov end kohe, «et ühtesid meelitab näituseks kõige rohkem raha, teised

püüavad kõige kõrgema võimu poole koos õigusega nülgida nahka sõnakuulmatuilt, kolmandad seevastu pühendavad end armulõbudele, aga on ka niisuguseid, kellele kroomsaabastest küllalt saab. Mida sa ise otsid, Mitja?»

Vekšin ainult raputas pead ja Ptšhovi poole pööratud põsel tantsis pööraselt mingi muskel.

«Selles mu häda ongi, Ptšhov, et mida ma elus olen püüdnud, kõik on kätte saadud. Varases lapsepõlves tundus, et šokolaadipudelikesest magusamat õnne maa peal ei ole. Siis hakkas mulle meeldima ohvitseri hobune, kastanpruun... kah oli lühiajaline rõõm. Kaks ööd magasin kuninglikus voodis, nikerdatud puust ja baldahhiiniga... ei võtnud saapaid jalast, soldati-uudishimust. Polnud ka kuigi suur mõnu!... Noh, ja peale selle juhtusid elu praktikas ette mitmesugused meelelahutused, aga ikka pole hing rahul. Koban nagu udus ringi, priimusemeister, ei näe seal enam iseennast. Võibolla on mu tahtmine udus jäljetult ära kulunud. Aga sina tead k õ i k, ainult vaikid... sa võiksid öelda, mida elus olulisemat tuleks otsida, et rohkem saaks põues kaasa viia!»

«Mida nüüd mina tean, Mitja, poolkirjaoskamatu?» hüüatas Ptšhov umbusklikult. «Ja mida sa selle all mõtled, seda ma ei mõista!»

«Eks sedasama, mida sa iga kord minu eest peidad!»

Ptšhov vaatas uurivalt vestluskaaslasele otsa ja ilmselt ei leidnud temas küpsenud valmisolekut ennast mõista.

«Kuidas sulle ütelda... pimedusse on palju asju peidetud, ja mida pole, seda ei ole vaja teadagi,» põikles Ptšhov alguses kõrvale, kuid siis sai lukksepas vana poolehoid selle tulise mehe vastu võitu loomulikust ettevaatlikkusest. «Räägime selget juttu, kallis Mitja. Sina seisad juba niisuguse astme peal, et kui sa kellegi ära tapad või veel hullema tüki teed, ei imesta enam keegi. Mina olen hall inimene, saan oma leivapalukese roostetanud rauast, olen ainult priimuste tohter, kuigi ma olen oma eluajal igasuguseid asju näinud... Aga kui Ptšhovile mõni asi parandada tuuakse, siis pannakse see kruupingile ja lubatakse talle kolbiga ligi minna. Hea küll,

näita välja... missugune keldrikakand sinu sisse on asunud!»

Hiljem kirjutas Firsov ennastunustavalt, et kui mitte arvestada Ptšhovi priimust, siis pidas kogu Blaguša sel hetkel hinge kinni. Meister oli jõudnud teejoomise nõud lauale panna ja tema kass kontrollida keldrisse viiva augu juures kõrvalisi kahinaid, mis poolunes talle viirastusid, — Vekšin aga mõtles aina. Teda piinav kahtlus oli päris lühikene, kuid tal polnud kuidagi südant seda välja ütelda. Teataval määral aimas Ptšhov seda, nii et nad kogu aeg justkui keerlesid teineteise ümber, kahe erineva inimese mõtted ühest ja samast.

«Ma ei saa kuidagi ühest pealetükkivast mõttest lahti,» läks Vekšin kaugelt asjale juurde, püüdes küsimuse olemust kergemeelse varjundiga lämmatada, «ja sa aita mind selles, priimusemeister. Tunnista kohe alguses üles, kas sul on niisugust pakilist juhust olnud... inimesi tappa?»

«Milleks sulle seda, Mitja?» läks Ptšhov süngeks. «Kas sa plaanitsed Agei ameti üle võtta?»

«Ma pärast ütlen, miks... ja sa ära mind karda, mina välja ei anna. Mina ise ka ei karda: kui mul midagi oligi hinge peal, siis oli see lubatud. Ma isegi mõtlen nõnda: inimesed ei saa ka edaspidi ilma s e l l e t a toime. Näe, Firsov räägib, et issandal jumalalgi ei tule kõik siledalt välja, ka seal tuleb üht-teist üle määrida...» Ja jälle varjas ta end naljaga: «Muuseas, tead, mis mind huvitab, — kas sinu juures ka vaimud käivad, priimusemeister...: ja kas tihti?»

Ptšhov võttis vaikides nüüd kasutud prillid eest ja pani kõrvale. — Kas sa selle käes ammu vaevled? — küsisid tema selged silmad. — Ära karda, — vastasid Vekšini omad, udused, — kui ma ka haige olen, siis olen rahulik!

«Mis mõttes sa seda küsisid... nende vaimude kohta?» uuris Ptšhov tasa.

«Kõige harilikumas mõttes,» muigas Vekšin esimest korda kogu jutuajamise kestel. «Ma olen ikka rohkem jõe ääres elanud, ja meie väeosa seisis ka jõe ääres. Nii et ei jõua üles lugeda, kui palju ma neidsamu sääski olen surnuks nipsutanud, kui palju kalu ja vähke püüd-

nud. Mõnedel olen ise pea otsast ära löönud ... aga huvitav, nad ei ilmu!»

«Kes sulle siis ei ilmu?» pidi Ptšhov peaaegu solvuma.

«Noh, nendesamade sääskede ja vähkide vaimud. Et näiteks võtad ööseks saapaid ära, ja tema ujub sulle ligi, tuleb ette heitma ... päeval sinu poolt söödud koha vari. Ei uju, Ptšhov, kuigi ma ka temale tegin kõige suuremat kurja — võtsin talt elu. Sina ütled mulle selle peale kohe, et kogu asi seisab südametunnistuses, aga südametunnistus on inimestel paindlik, kaval: sääsk teeb kahju, koha on toit. Olgu! ... Aga näiteks jalutavatel linnainimestel on niisugune alatu mood metsas sipelgapesi lõhkuda. Igavusest urgitsevad seal kepiga ja vaatavad sipelgate surmaeelset sekeldamist ... aga sipelgas on ometi kasulik, töökas, kaastundlik ja vaikne elajaloomake. Aga miks siis, küsin ma sinult, inimese vaimul on võimalik oma timuka juurde tulla, aga sipelga omal ei ole? Milles siin asi on, priimusesepp? ... Kas keha suuruses või jalgade arvus? ... Et mida rohkem ohvril jalgu, seda väiksem patt?»

Mõlemad teadsid, milles siin asi on, mõlemad vaikisid, et öeldu üle järele mõtelda.

«Lase edasi,» ütles Ptšhov. «Mis sa nende vaimude pärast muret tunned, kui teadus ütleb, et neid ei ole?»

«Ma seletan hea meelega, priimusesepp. Ükskord küsisin ma kadunud Ageilt ikka sedasama, et kas inimesi võib tappa. «Ei maksa,» vastas tema. Ta ei ütelnud, et ei tohi, vaid — ei maksa, selles mõttes, et on hädaohtlik. «Aga kui postimiilits on komandeeringusse sõitnud või on suremas?» küsisin mina. «Ükskõik, parem ei maksa ...» ütles tema, isegi huul jäi ripakile. «Kui hakkavad sul öösel külas käima, istuvad sängiveerele ja kõdistavad luise sõrmega — enam neist lahti ei saa!» Ja Ageid võis uskuda, tema oli selle koha pealt suur spetsialist. Mina läksin tema juurest kohe meie kirjamehe juurde, temal on rohkem kooliharidust. — «Kui kogu asi südametunnistuses on,» küsisin mina, «siis südametunnistus on ju niikaua, kui sa tal käe ära raiud, aga kui lohistad kraavi, mis süü mul siis tema ees on, kui teda enam olemas ei ole! Minu süüd ei saa olla selle ees, keda enam ei ole? Kes mulle sel juhul külla saab tulla?» — «Siis sa hakkad ise endal külas

käima,» vastas Firsov, «sest tappes sa tapad iseennast temas, oma elavat peegeldust tema silmades!»»

«Vaata, kui osavasti kõrvale lipsas ja välja vingerdas ... mis tähendab haridus!» imestas Ptšhov pilklikult. «Isegi seda oskab seletada, millest iga süda väriseb.»

«Eks minagi jäin nagu sina justkui keeletuks, aga tema ise hakkas pärast naerma: «Sa, Dmitri Jegorõtš, ära liiga ennast ärrita, vaimud käivad ainult vähese kirjaoskusega inimestel külas, kelles mineviku eelarvamused elavad, aga mis puutub igasugustesse väepealikutesse, väljapaistvatesse keisritesse, religioossetesse unistajatesse või muudesse inimkonna heategijatesse, siis nende juurde vaimud ei tule, adjutandid ei lase.» — «Milles siis konks on,» käisin mina peale, «kas selles, et peab tagaselja tegutsema, ise mitte käsi määrima, või antakse massilisel tootmisel südametunnistusele hinnaalandust?»»

«Krutskitega isand, ega teda ilmaaegu ajalehtedes hurjutata,» ütles Ptšhov heakskiitvalt. «Lolluse eest sõimatakse meil harva.»

«Ja vastuseks minu küsimusele küsib Fjodor Fjodorõtš alguses minult tuld suitsu peale, tõmbab siis ühe mahvi — niisuguse, tead, et suits küünte alt välja tuleb, pärast seda vaatab kõigi nelja ilmakaare poole ja räägib kange saladuskatte all, et tõde sellepärast ongi igavene, et ta on üks, ainult tal on palju nimesid ja nägusid ... ja igas sajandis omad! Siis läks mul kõik päris segamini ...»

«Temaga lähebki kõik segi, jumal temaga!» lõi Ptšhov käega. «Räägi veel endast ... mida sa otsid?»

«Mul on himu teada saada, priimusesepp,» tegi Vekšin kuidagi äkki ja järsu liigutusega kokkuvõtte, «kes ma tegelikult olen, — elajaloom või ei ole ma mitte elajaloom ... ja kui olen, siis õieti missuguses mõttes nendest kahest. Võib-olla pole ma mitte milleski süüdi, kui ma olen kõrgemat seltsi elajaloom ... ja milleks siis kõik mu rahutus? Karu juurde lehma vaim ei tule, veel vähem minu juurde, kes ma võin kõike maailmas otstarbekohasusega või eksitusega seletada ... nii või? Tark südametunnistus on alati targem häbelikust mõistusest! Ja ma ei saa nüüd sammugi

astuda, enne kui ma enda kohta täpset otsust pole teinud... sest siit tuleneb mu peamine plaan tuhande aasta peale ette, missuguses suunas meie, Vekšinid, peame liikuma, mida tahtma. Aga sõnakuulmises ja vastava entusiasmi korral võib niisuguse asja kokku vusserdada, et saja sajandiga sellest puhtaks ei saa... võtame kas või sellesama kristliku keskaja.»

Arusaamatu vihaga, äärmise rutu tulisusega, kui mitte mässulisusega oli tähistatud see Vekšini päevane kaheldamatu sonimine kui ka selle järg, mida Firsov üles ei kirjutanud. Ptšhov kuulas teda, pööramata külaliselt nukraks läinud silmi, ja tema kulmud läksid veel rohkem kortsu ja mustemaks. Kuumus oli järele andnud, aeg oli värkstuba kundedele lahti teha, — tema aga aina mõtles, nagu oleks kabet mänginud.

«Jah, sa oled kõvasti haige, Mitja,» kuulutas siis Ptšhov, «ja kuigi sa oled mulle nüüd veel lähemaks saanud, pole mul sind millegagi trööstida.»

«Mind lasti sellepärast lahtigi, et ma haige olen, aga ma simuleerisin, ma pole elu sees tervem olnud,» haaras Vekšin haiglase erutusega tema jutust kinni. «Ainult et... ükskõik, mida ma ka kätte ei võta, kõiges hakkan kahtlema, ja siis mul enam rahu ei ole. Juhtub, et jooksed trammile järele, nii et hing minemas, ja saad nagu juba käega kinni, aga kuidagi ei saa trepiastmele karata. Sinul on Blagušas targa mehe kuulsus, sinu juurde tulevad naised koos meestega nõu saama, sina ravitsed joomisest... ütle sina mulle kõrva sisse, priimusesepp, kes ma olen. Käsi mind midagi teha, anna nõu...»

Ptšhov vangutas selle peale ainult pead.

«Mina vastan sulle selle peale mõistujutuga,» ütles ta enneolematu pehmusega, «mõistujutuga oma elust. Ka minul oli varsti pärast soldatipõlve väikselt samasugune haigus kui sinul... noh, ja viidi mind mõttele, et ma võõra targa käe alla läheksin, kõrge kivimüüri taha. Ma leidsingi varju üksiklase Agafadori juures ja olin seal kloostrikonglane, andsin oma mured tema kanda: võibolla leiab ehk minugi vaesekese tarvis iva, kuna ma ise ju rumal olen. Ma pole kuskil pärast niisuguseid näguripäevi näinud, Mitja, kui selle kahe ja poole aastaga tema kloostris. Kalja anti ainult pühade ajal, muidu ikka rohkem keedetud rukis ja kapsas. Ja äratas veel öösi üles,

löi kõvera kepiga vastu külge: «Aina magad, hooletu ori Jemelka! Loe tänupalvet kõige pühamale Jeesukesele!» Ise hakkas ta vähehaaval pimedaks jääma... Mina alustan, keel läheb sõlme, üks täht jookseb teise otsa, tema istub paku peal ja jääb vait ja nutab. Tema nutab, ja mina siis muudkui õpi temalt janu kustutama... Noh, kloostri külje all oli laat, — nagu ikka, trahterid ja karussellid... noortele inimestele paras meelelahutus! Meie lööme hommikust peale kella, nemad tõmbavad lõõtsa. Kord saadeti mind kloostrist asju ajama, mina, patune, astusin sinna päris katlasse sisse, ja see hakkas mulle meeldima pärast suurt nälgimist. Sellest ajast peale, niipea kui õhtu kätte jõudis, ronisin ma üle aia ühe turunaise juurde, olin endale salaja redeli kokku klopsinud. Jõime temaga, nii et suits ümberringi, mõlemal meel hea... ja justkui pea läks igasugu mõtetest kergemaks. Mu vana oli sel ajal haige!»

«Kõik põleb minus, Ptšhov,» kaebas Vekšin vastu tahtmist, «aga sina räägid minuga nagu väikese lapsega. Milleks mulle su muinasjutt!»

«Aga selleks, et ka mina tol korral igasugu mõtteid mõtlesin, pummeldamises ja unustuses vastust otsisin... Ükskord jälle tulin harilikku teed pidi tagasi, üle müüri, aga kuu paistis!... Ja niipea kui ma jala üle kindluse müüriharja tõstsin, vaatasin — mu õpetaja kõhib aias pingi peal. Mu redel on eemale tõstetud, rohu peal maas. Ma tahtsin tagasi karata, aga tema naeris sedasi tasahilju: «Hüppa, Jemeljaša, pole häda midagi!» Ma ütlesin talle, et kui saaks redeli! «Ära karda,» ütles tema, «sa vana patukott, küll paharetid sind lennult kinni püüavad!» Ma tõmbasin hõlmad vaheliti ja kargasin kraavi... suure vaevaga sain sealt sängi roomatud. Kaks kuud vedelesin maas, aga üks jalg kasvas kõveriti. Nii sinu Ptšhov lombakaks jäigi...»

«Aga mis m i n a sellest pean järeldama?» küsis Vekšin väsinult.

Ptšhov ei vastanud kohe. Keegi murdis tänavalt värkstuppa, — ta ei pööranudki end kolina peale. Ta vaatas teraselt oma noort sõpra, ja kuigi too oli ilmses hädas, tundis Ptšhov nagu millegi üle koguni rõõmu. Kui ta lõpuks rääkima hakkas, kadus tema kõnest ajutiseks talle omane lihtrahvalik värving, — jäi ainult tegevus.

«Ainult niipalju, kallis Mitja, et lombakaks teeb võõras tahe. Kuigi su haigus pole esialgu surmav, on ta pikk. Seob käsi, ei lase magada ja selle vastu pole leitud kindlat rohtu. Õige on, et inimese hinge kohta on rohkesti paberit täis kirjutatud . . . aga ega võõrast kopsikust janu täis ei joo, ja tark peab raamatutega ainult nõu. Ja kõige hullem on see, Mitja, et hoopis ilma selleta on inimene nagu tumm metsloom . . . Nii et ära sa kuhugi uksele oma haigusega koputa — sind naerdakse välja —, vaid kaeva iseeneses kaev sügavamaks. Ja ka mina ise hoidun esialgu nõu andmast, anna mulle andeks! Ma ei tea küll, kas see õige on, aga mu Nikolka ütles, et hirmus lugu — t u u l a j a n u d mullu hirmus palju karusid nende maile. Ja sinuga on sama lugu . . .» Viivuks helises Ptšhovi hääles valu, mis oli nähtavasti kogu aasta jooksul kogunenud, kui ta eemalt Vekšinit jälgis. «Suur tõmbetuul on sinugi koopast välja ajanud, aga mida sa oskad muud, kui ainult hammastega maast leiba kiskuda ja kuristikkudest kõrvale karata, mida inimeste peatee täis on. Ma küsin sinult, kas sina, Veksin, suudad ehitada silla, et see kuristiku kohal kannaks möödaruttavat raskust? . . . Või nõnda kirjeldada oma unistust, et sinu lapselapsedki seda ei reeda? Kas sa suudad ennast mõelda kogu maise elu isaks ja peremeheks? . . . 'Või surra murest, kui sa korra ülekohut oled teinud? Oma haigust aga sa ära karda, ega iga haigus kahjuks ei ole! . . . Kaskedel on niisugused paised, mida lihtrahva hulgas p a h a k s nimetatakse . . . oled näinud? Nad sünnivad ühestainsast pungast, haigeks jäänud eost. Võib-olla torkab teda keegi möödaminnes, ja siis põleb kogu eluaja haavas mürk, ja selle asemel et sirgeks oksaks kasvada või kütjate rõõmuks tubliks kasulikuks haluks saada, hakkab ta iseenese ümber keerlema, kuni kujuneb niisugune asi.» Ta võttis riiulilt kaunis väikese, lapse pea suuruse paha ja lükkas peitliga osavasti pealmise laastu ära, nii et selle alt tuli välja imelikult keerdunud puidu peenike muster. «Vaata, Mitja, kuidas ta siin on vaevelnud koore all, kuidas ta surmapiinas on vingerdanud, oskamata rohelise lehena välja tungida; ikka on otsinud endale teist väljapääsu. Ja vaata, missugune ilu on sellest saanud . . . kirves jääb temasse kinni, tuli kustub, saag seda ei võta:

väärtus! Asu ka sina oma kaevu kallale, ära viivita!» Ta veeretas puupaku peolt voodile ja vaatas uue, särava pilguga sõbrale otsa. «Aga miks sa ei võiks ära sõita, Mitja, kuhugi kaugemale, kus pole erilist raputamist, vaid lihtsalt elab harilik vene rahvas?»

«Eks ma ole sedagi mõelnud, mõtlesin põrutada kodumaile . . .» tunnistas Vekšin, häbenedes oma meeleparandust. «Tahan isale külla minna, kui ta elus on. Ma pole talle saatnud kirja ega kopikatki sellest ajast, kui ma kodunt ära tulin . . . viieteistkümnes aasta juba. Käin, vaatan, tuulutan ennast!»

«Jah, tee vanamehele rõõmu,» kiitis Ptšhov irooniliselt heaks. «See on kasulik — vaadata aeg-ajalt oma kodukandi inimestele silma, iseenese läbikatsumise mõttes. Ainult ära edasi lükka, vaid asu kohe teele, ära moona pärast muretse. Ja aja oma alp põskhabe maha, kadunud pojale see ei sobi. Muistsel ajal mindi s i n n a paljajalu, ja veel tuhka raputati pähe, alanduses . . . Kas sul teeraha on?»

«Sain p u h a s t natukene,» vastas Vekšin ennast sundides. «Homme saadan külakosti pakiga, et võõrasema lävelt tagasi ei kihutaks . . .»

«Hea küll, hakka peale, Mitja, aeg on käes! . . . Ja mine, muidu tõstavad mul ukse sagaratelt maha.»

Siiski saatis ta külalise välja; et sõpra mitte oma lähedusega kompromiteerida, läks Vekšin ära tagaukse kaudu. Hämaruseni oli veel palju aega, kuid noor kuu oli juba taeva tuhmunud sinasse kerkinud. Mõlemad seisid tegevusetult, otsekui tahtes öelda seda, mis ütlemata jäi.

«Äh, kolate siin ja tassite oma prahti minu juurde,» torises Ptšhov nagu tavaliselt. «Vaata, kui jätan teid kõiki maha ja sõidan Turkestani!»

«Mis sa sinna ära kaotanud oled, priimusesepp?» hakkas Mitja kogu tänase päeva jooksul esimest korda tänulikult naerma.

«Räägitakse, et seal olla juurvili odav . . .» porises Ptšhov ja keeras talle selja.

. . . Nõnda siis, kogu seda jutuajamist, mille Firsov oma kangelase õigustuseks meeleheites välja mõtles, tegelikult ei olnudki.

XIX

Tegelikult ei käinud Vekšin tookord üldse Ptšhovi pool, vaid hulkus pärast seda, kui oli keskpäeval turul midagi hamba alla võtnud, tolmusesse õhtusse lämbusse uppunud linnas ringi kuni pimedani. Teda tõugati, sõimati solvavate sõnadega, mitu korda krigisesid tema kõrva juures pidurid, — oma mõtetega ametis, ei märganud ta midagi. Tõsi küll, nii umbes kaks tundi, enne kui ta tähelepanu väsis, silmitses ta mitmetel tänavaristidel teraselt nagu läbi luubi linnaelu rüsinat, uuris laste mänge, uulitsasündmusi, võib-olla koguni siltide kirju, ja nii imelik kui see ka ei ole, paljud muljed olid talle uudiseks . . . Kuid päeva lõpuks tuli tagasi endine hajameelsus, mis oli tingitud tunnete ja tajude disharmooniast. Kui tal alguses oli lõpmata huvitav vaadelda elu voolu, siis hiljem, päikese loojanguks, asendus see piinava füüsilise ebamugavustundega, eriti kui ta nägi puiesteel mängivaid lapsi, töölt koju tõttavaid kodanikke, plangule kleebitud ajalehti ja sauna marssivaid sõdureid. Peale nende sotsiaalsest hüljatusest tekkinud loomulike ebamugavuste segas Firsov omavoliliselt ja ikka nendelsamadel kahtlastel eesmärkidel siia täiendavaid tajusid, mis olid nii katkendlikud, ebatäpsed, vahel seosetud, et neid võis lugejale näidata ainult näiliselt haiglase seisundi kaudu. Kriitika heitis talle hiljem õigusega ette, et Vekšini idee ja süü on kunstlikult konstrueeritud, kuid kogu häda seisis pigem küsimuse filosoofilise asetuse ebaseaduspärasuses kui autori ebatäiuslikus mõtlemises oma kangelase puhul. «Muistne elamiskõlblik tegelikkuse pind koos tema moraaliga tõsteti suure plahvatuse poolt õhku ja ta polnud esialgu maha sadanud ega tihenenud. Ise sellest teadlik olemata, valmistus epohh ennenägematu ulatusega katseteks . . .» kirjutas Firsov ikka sellessamas peatükis, meelega kaarte sassi ajades, kui ta kahetsusväärse hilinemisega veendus, et tema ülesanne talle üle jõu käib.

Umbkaudu poole jutustuse pealt tuleb selgesti ilmsiks Firsovi katsete viljatus — viitega mingist abstraktsest kinnisideest tekkinud vaimsele haigusele! — päästa alles hiljuti talle sümpaatne, kuigi kõikumalöönud, nüüd aga autori poolt peaaegu vihatud Vekšini isik;

oleks huvitav vaadata, kust ja millal algas kirjamehe pettumus oma kangelases. Isegi see Firsovi poolt kirjeldatud Vekšini käitumine Pirmani juures samal õhtul, mis näitab tema kui majanduslikult ja praktiliselt mõtleva inimese arukust, välistab täielikult igasuguse jutu tema juriidilisest vastutusvõimetusest. Eriti koomiline paistab sellepärast autori püsikindlus, millega ta, selleks et esile kutsuda moraalset kirgastumist, ühtepuhku seab Vekšini teele kaks kujuteldavat kuju — kord prooviks silmapaistmatu leitnandipagunitega ja banaalsete vuntsikestega noormehe, kord, palju sagedamini, kurva, musta pearätiga ja provintsliku välimusega vanaeide. Jutustuses ilmus ta sageli Vekšini ette, kes oli siis haaratud painavast ootusest, et eit kohe ümber pöörab ja tunneb otsemaid ära oma poja mõrtsuka selja taha peidetud kätest, ebapuhtast vaatest, jultumusest, millega kõige sagedamini hämmingut maskeeritakse. Vaevalt oleks see eit söandanud midagi erakorralist ette võtta avalikus kohas, seda enam, et Vekšinil olid oma tuntud teo puhul varuks õigustavad motiivid, — kuigi emadele ei loe midagi ajendid, mis neilt poja ära võtavad. Häda seisis selles, et tulised maailmaajaloolised sõnad, mida Vekšin korduvalt miitingutel lausus, kleepusid nüüd tema keelel klimpi. Ta oli varas ja oma klassi jätis, sõjakäigul pandi niisuguseid nagu tema ilma kohtuta seina äärde.

Firsov kirjeldas võrdlemisi tõepäraselt, kuidas Vekšin tol õhtul jälle tänava teisel poolel t e d a nägi. Vanaeit vantsis kõnnitee serval, vältides inimeste voolu — tal oli selline sihitu kõnnak nagu siis, kui õieti pole kuhugi minna. Ja Vekšinit sundinud võitmatu uudishimu üle sõidutee minema, kusjuures ta võis lõplikult veenduda oma oletuse eksimatuses, kui ta järele jõudes hakkas nägema neidsamu lillasid pikitriipe tema lesekleidil. Siin-seal vitriinides hakkas juba valgus süttima — nii kaua käisid nad teineteise kannul —, kui äkki vanaeit peatus ja Vekšin üheaegselt temaga. Nüüd jäi eidel üle ainult põletavate, kivikuivade silmadega oma jälitajale otsa vaadata . . . samal hetkel laksas keegi kõvasti Vekšinile vastu õlga.

Teda lõid uimaseks tema teadvusse tunginud tänavahelid ja see kuradi moor kadus korraga kuhugi, tema

asemel aga seisid nagu maa alt ilmunud Fjodor Štšekutin ja Vassili Vassiljevitš Panama Paks ning naersid.

«Meie tundsime parajasti sinu järele igatsust, Mitja,» puhkis viimane rõõmsalt, tõstes juba mitmendat korda oma keigarlikult lotsis õlgkübarat, kuna Štšekutin tammus nagu tavaliselt tusase näoga paiga peal ning kõverdas üht suunurka. «Mis pagan sa seisad nii-öelda elu karnevalis nagu rekk kass? Näe, Fedka tuli just praegu Irkutskist, sai vaevalt tulema, aga ei kaota tasakaalu . . . Kas sind ammu välja lasti?»

«Ei tundnud ära, ei tundnud, oled viletsaks jäänud . . .» kordas Štšekutin üleolevalt, hoides nähtavasti mitte tühje käsi musta, aastaajaga sobimatu nahkkuue taskus.

«Uudiseid on hullu mütsi, ega sa pole kuulnud?» ütles Panama nagu alati vastust ootamata, ja temast lausa hoovas elurõõmu. «Vats jäi ühes madinas vahele, vürst Babajev kukkus jälle ühe kopitanud tädi otsa. Tead isegi, kui juba õnnetused tulevad, siis võid jalgrattagagi põrgata millegi niisuguse vastu . . . noh, vastu telefoniposti! Vjuga on näitlejaks hakanud, on teine Donka päris maadligi litsunud . . . vaeseke ragiseb teisel hamba all nagu varblasepoeg. Fritz tuli hiljaaegu väljamaalt sulle järele, oli üks asi Lodzis siginemas, aga ei jõudnud ära oodata. Muuseas, näitas saksa kolmeharulist, viimane mudel: käre! . . . ükski karu ei pea vastu . . . mis meie käsitöö selle kõrval on! Aga elektripuurid . . .» Vaimustusest läks ta märkamatult üle vargakeelele, teravmeelitses, tammus oma lühikestel moodsates kingades jalgadel ja vehkis kätega nii, et tänav ettevaatuse mõttes sellest kolmikust kahelt poolt kaarega mööda läks.

«Mitja, sinu õnnelikku tagasitulekut peaks niisutama!» ütles Štšekutin. «Vii meid kuhugi, meil on nälg naha vahel . . .»

«Laenu ma ei küsi, aga mul pole praegu raha . . .» keeldus Vekšin vastu tahtmist. «Ja mul pole naljatuju, Fjodor.»

Kogu Vekšini välimus, endisega võrreldes üsna äratundmatu, eriti tema sisselangenud, kuidagi seestpoolt mustunud põsed, veenis, et tema tunnistus on õige.

«Me arvasime kaugelt vaadates, et Mitja sihib viimati oma vana sõbra poole,» kudrutas Štšekutin läbi hammaste kurjakuulutavalt. «Vaata tagasi, vahi sihverplaati!»

Vekšini selja taga sätendas heledasti valgustatud vaateaken, täis kõikvõimalikke kullassepatöö-ahvatlusi: sõrmused ja prossid lutsitud kompveki moodi kalliskividega, vägilaste ja näkineidudega portsigarid, hõbedased joogikarikad edasijõudnud röövlite jaoks. Külgpeeglitest paljundatult rabas see kõik nõrku meeli. Üle rohelise siidsirmi vaatas välja kahvatu, õudusest viril nägu; habeme pärast, mida eelmisel korral Artemi salaurkas nagu ei olnud, ei tundnud Vekšin kohe pangapidajat Pirmanit ära ja imestas, kui ta selgust sai.

«Missugune huvitav läige silmades, kas panid tähele? . . . Mees peab vist pesu vahetama!» undas Vassili Vassiljevitš pihku, keerates end kõrvale, et ettejuhtunud ohver minestusse ei langeks. «Noh, kuidas on, kas astume sisse, küsime heategijalt õlleraha.»

«Ta on nüüd lahti löönud, pursuiks hakanud . . . vist ei anna,» õrritas Štšekutin kõiki, sealhulgas ka ennast.

«Kellele . . . mulle ei anna?» läks Vekšin järsku marru ja tormas kaupluse ukse poole. «Noh, ärge maha jääge . . .»

Kuulsuse järgi hanereas, vajusid nad Pirmani pühamusse sisse. Štšekutin läks Vekšini järel; protsessiooni lõpetas Vassili Vassiljevitš, silmad eelseisva lõbu puhul kissis, — ta oli sissekäigul keeranud tahvlit, mis nüüd teatas, et kauplus on kinni. Neil tuli mõni minut oodata: kaupluses oli rahvast, kartlikku tüüpi paks mees oma igapäevastest muredest närtsinud naisega, — inimesed, kes ostavad varuks aardeid kaalu järgi, arvestusega, et maailma lõpp on lähedal. Kolm meest vaatasid ringi, asi meeldis neile . . . Peale maitsetu hõbeda ja madala prooviga kulla vaarikakarva sametil, peale seinakellade, mida hinnatakse nende poolt tehtava meloodilise kõlina pärast, leidis Štšekutini vilunud silm lihtsa eesriide tagant nišist raudkapi nõudlikumatele klientidele määratud kaubaga. Raamitud foto järgi otsustades, millel võis näha habemega patriarhi kontoripuldi kohal, pidas ettevõtte omanik ennast firma asutajaks, mis umbes kolmekümne aasta pärast on kuulus ja soetanud endale tütarettevõtted üle kogu Venemaa.

«Tere, Jefim,» pomises Štšekutin delikaatselt. «Näe,

paljasjalgsed tundsid sinu järele igatsust, tulid sind uues korteris vaatama. Ja ma näen, et sa oled enese päris kenasti sisse seadnud, õnnelaps . . .»

«Sinu ümber on aina muinasjutt t u h a t j a ü k s ö ö!» kinnitas Vassili Vassiljevitš vaimustatult, hinnates silmaga olukorda.

Kaupluse peremees vaikis, unustades ehmatuse tõttu niisugustel juhtudel päästva lõbusa viisakuse. Aga ta jõudis naisele märku anda, niipea kui see oli ostjatest vabanenud, ja sellel tüsedal daamil oli juba õnnestunud end natuke välisuksele lähemale nihutada, kui Vassili Vassiljevitš tal hoiatavalt tee tõkestas.

«Missugune haruldane naine,» naeratas Panama galantselt, astudes tema lakk-kinga ninale, «lihtsalt teeroos, vabandust väljenduse pärast, ja äkki . . . he-hee johannese järele! Madaam, te saadate mind hukka, mulle on naer praktiliselt kahjulik, võin teile arstitunnistust näidata . . . rääkimata juba sellest, et roos võib tormi ajal oma kõige kaunimad õielehed kaotada!»

«Lubage, kodanik,» hakkas Pirman ebakindlalt vastu ja kahvatus andis lühikeseks ajaks aset lapilisele punale, «kui mu abikaasal on vaja tehniliste vajaduste tõttu välja minna . . . »

«Ära tolma, niru, ja olgu meie vahel vaikus,» tõstis Štšekutin lepitavalt käe, sest kisa takistas teda huvi tundmast vitriinidesse väljapandud nipsasjakeste vastu. «Muidu, tead . . . tühjast tünnist hakkab tulema viina!»

«Mida te sellega tahate ütelda?» sosistas veel rohkem laiba näoga Pirman, keda Štšekutini lause seda enam hirmutas, et sellel nagu öisel košmaaril mingit mõtet ei olnud. «Ma kaeban . . .»

«Kas sotitegemist tahad?» astus Vekšin saatusliku häälega eemalt vahele ja lisas mõned halvad sõnad, mida ta tavalisel ajal harva kasutas.

Kõik jäid vait, isegi kell, Pirman vajus lähemale toolile, ja millegipärast tegi see kõik Panamale niivõrd nalja, et talle otsa vaadates hakkas naerma isegi Štšekutin, ja siis tuli Pirmani naisel kas või naeratusega üldisest elevusest osa võtta.

«Mitja tahab sellega ütelda,» hakkas Panama vabatahtlikult tõlkima, «et sa lõpetaks simuleerimise, Jefim. Kuigi sa eelmisel korral, Korõnetsi juures, mängu järel

oma kaardipaki ära viisid, jätsid sa ühe kaardi laua alla. Sul on halvad kaardid, kärnadega, aga omamehi ei riisuta, Jefim. Sa tead ise, et sellel, kes valskust teeb, raiutakse käsi maha . . .» lisas ta tähendusrikkalt, ja see juhuslik keelelt lipsanud väljend näitas, kui laialdaselt oli selleks ajaks Moskva allilmale Vekšini eluloo üksikasjad teatavaks saanud.

Muide, asja huvides ta valetas, Pirman mängis tookord a u s a t e kaartidega, kuigi ta minevikus oli vilunud valemängija.

«Hea küll, meil pole suga aega jamada . . .» astus Štšekutin võib-olla sellepärast vahele, «lao kiiresti viis rubla paljasjalgsetele välja, ja las igaüks tegeleb oma asjadega!»

Kõvasti vähendatud summal oli puhtsümboolne andami tähendus ja loomulikult pidid sellega kaasas käima nullid, olenevalt poolehoiust sõprade vastu ja poolaasta keskmisest käibest. Oma õnnetuseks tegi peremees andestamatu vea.

«Kui mina riisuksin nii nagu teie, ei oleks mul, näe nõnda!» kiljus ta nagu ristilöödu, seades ette puldanpintsaku parema nõelutud varruka. «Te näete, mul pole isegi ülikonna jaoks raha, ma ei saa isegi Tšikiljovile maksu ära maksta.»

Sellele järgnenud halb vaikus kestis umbes minuti, ja selle lõpul kahetses Pirman täielikult oma keeldumist, aga oli juba hilja.

«Meie südametunnistus ei kohkuks tagasi sinu käibekapitali puistamisest, Jefim, aga las me jääme igavesti sõpradeks . . . ja parem tuleme sulle sagedamini külla!» ütles Panama, hääles õudne lahkus, vedades sõrmega üle vitriiniklaasi, nagu poleks lahkarvamist üldse olnud. «Aga ma olen ammu igatsenud oma kellale ketti muretseda. Paki mulle need kaks sisse! . . . Ja juba ammu on mul olnud soov tuttavale plikale sõrmust kinkida . . . kas sul leidub midagi odavamat, kiviga?»

«Palun, ärge puudutage teda enam . . . ta hakkab kohe oksele,» segas Pirmani naine otsustavalt vahele, mõistlikult leppides paratamatute kaotustega. «Mehel on õigus, mis kauplemist meil suvehooajal on . . . Aga ärge tehke paanikat, ütelge ainult, missugune teie neiu on? Kas teile meeldivad rohkem täidlased nagu mina, või

blondiinid? Kui tal hea kuju on, siis ma soovitan teile akvamariini. Sellel on loomulik merevee värv, tuletab natuke kuurorti meelde... ja lisaks veel puhast kevadist taevast!»

Panama ainult urises, edvistas, nagu oleks ta võlutud sametistest poolpilkudest, käte luigeõrnusest.

«Ma vist võtaksin selle sealt, äärmise...» ja näitas sõrmega midagi kallimat.

«Oo, teil on maitset, Panama, need on kõige toredamad asjad... ütelge, kas te alati oma elus kõige paremat valite?» ütles perenaine laulval häälel, võttis eseme ilma vaatamata vitriinist ja juba siduski firmamärgiga karbikesele ümber roosat paela, pannes sellega kliendi apetiidile piiri. «Ma teadsin juba ammu, et teie, Panama, olete ilus mees, aga te olete peale selle veel elumees.»

«Ah, te meelitate mind, madaam...» kiskus Panama end kõverasse ilmse kahetsusega, et muinasjutt lõpeb.

Püüdes hiljutist tüli heaks teha, kargas Pirman leti tagant välja, et vanadele sõpradele ust avada, ja kõik oleks ilusasti lahenenud, kui ta poleks teist korda saatuslikku viga teinud. Visiidi peamine eesmärk oli ammu seljataha jäänud, aga võib-olla tagasitulemise kartusest või püüdes asja naljaks pöörata pistis peremees Vekšinile Štšekutini nimetatud viierublalise pihku; sunnitööliste huumorit kasutades nimetas ta seda preemiaks kõige auväärsematele ostjatele. Isegi otselask ei oleks Vekšinile seesugust mõju avaldanud. Ta krahmas puldanriide peremehe rinnal rusikasse, nii et pintsak õmblustest ragises, ja kogu tema nägu läks liikvele.

«Pajats...» sisistas Vekšin, kõigutades juveliiri kahele poole, kusjuures see riiete terveksjäämise eesmärgil püüdis ette ära aimata, kuhupoole Vekšini käsi liigub, «kes sa õige oled, pajats, et sa minuga nii räägid?»

«Ma olen vaene inimene ja peale selle raadioamatöör,» sahkas Pirman, kelle jõud oli täiesti otsas.

Mälestus Sanka peaaegu ohvrimeelsest heldusest ja tema kopikasest kaljaklaasist kolmekordistas Vekšini raevu, nii et on teadmata, millega see asi oleks lõppenud, kui Panama poleks vahele seganud.

«Jäta järele, Mitja,» ütles ta teeseldud meelepahaga

ja lisas juurde veel midagi barbarite võimest tumestada kõige pilvitumaid meelelahutusi. «Rääkimata sellest, et sa rikud inimese paraadkuube, sa alandad lisaks veel tema firmat: iga silmapilk võib ette sõita markii odavat briljantidest kaelakeed ostma! Ah, kui toores see kõik on, vene moodi, vennas...» ja ta häbistas nii kaua Vekšinit, kuni see rusika lõdvale laskis.

... Hommikusest tõotusest hoolimata oli Vekšin hiljem koos sõpradega ühes mitte just väga korralikus kohas, kus elu hüvesid ustavatele inimestele krediidi peale anti. Muide, nad viibisid seal kõigest poolteist tundi ja kostitasid end väga mõõdukalt — Panama tõttas kohtama ja Štšekutin valmistus sel ööl veel korraks õnne katsuma. Kummalgi ei õnnestunud Vekšinilt midagi temaga ilmselt toimunud murrangu kohta välja õngitseda.

Nii möödus Firsovi kangelase esimene vabaduse päev.

XX

Väsimusest vaevaga jalgu järel vedades hiilis Vekšin mööda tuttavat koridori, mis oli nüüd täis magusat, kleepuvat lehka, — naabrite eest salajas keetis töötu Bundjukovi naine vaarikamoosi. Pjotr Gorbidonõtš pani tüdrukukest magama ja vaatas silmanurgast uudishimulikult oma lotsis võistlejat. Vekšin laskis silmadel masinlikult üle aknalaudade käia, aga kuskil ei leidunud tindipotti ega tindiplekkigi: Klavdja veel koolis ei käinud ja Balujeval polnud kuhugi põhjust kirjutada. Kuna Vekšini asi oli pakiline, siis palus ta leplikult tinti Pjotr Gorbidonõtšilt ja too tõi viivitamatult täieliku kirjutusriistade komplekti. Teene osutamine andis talle õiguse lausuda kümmekond mittemidagitähendavat sõna püsimajäänud ilma kohta.

«Ma ei oska ütelda, mille poolest, aga... on iseloomulik, kui sarnane te olete tolle vanatoiga, mu kaasüürilisega, Dmitri Jegorõtš,» poetas ta sõnakese pärast seda, kui oli saabunud kuumust laitnud. «Kas teile endale pole tõesti sarnasus silma torganud? Meie ajal elab võib-olla ainult Klavdja veel niisuguses ingliteadmatuses...»

«Ma tahan magada, mine minema!» äigas Vekšin käega, unustades kohe oma palve tindi asjus, vajus sängi ja sulges väsinult silmad.

Kavatsus kirjutada isale oli talle pähe tulnud alles nüüd, — hommikul tahtis ta oma olemasolu vanamehele meelde tuletada ainult raha saatmisega. Kavatsus ise oli tekkinud Vekšinil juba vanglanaril, kui ta mõistus otsis piinarikkalt väljapääsu ümberringi tihenevast pimedusest. Teda jälitas järelejätmatult tunne, nagu oleks ta kalli hinnaga ära lipsanud tagaajajate käest, endal hing niidiga kaelas, pugenud tohutu tühja kuuri nurka ja vahiks ainiti talle kättesaamatut keskpäeva, mis paistab neljakandilisest ukseavast. Seda hundile loomulikku piinavat üksindust võrdsustas Firsov kõrgelennuliselt poeetilise igatsusega, mida tundes öisesse taevasse vaadatakse ja aimatakse seal oma kauget kodu.

«Tere, isa . . . ja ära rebi mu paberit katki enne, kui sa oled ta lõpuni lugenud,» keerles Vekšini peas ettekujutatav rida. «Muidugi, meile mõlemale oleks kergem, kui su Mitka juba ammu mädaneks ühishauas, kuhu on maetud inimesi, kes olid paremad kui tema. Mul on tunne, et mina pole nende seast, isa, keda noorpõlves liialt hellitati, kellele andestati ja kingiti, mida saadi . . . sellest ma kalgiks muutusingi. Elu ei säästnud mind siis, kui ma tasane olin, veel vähem siis, kui ma tigedaks sain. Jube on mõteldagi: missugustes taplustes ma olin, aga haavata ei saanud kordagi, — nähtavasti selleks, et hiljem hullem oleks. Noh, ja ma vääratasingi oma mustas vihas! Aga ära sa enneaegu nea oma poega, Jegor Vekšin, kui jõuab sinuni tema paha kuulsus. Mitte sellepärast ei vaikinud ta nii palju aastaid, et tal polnud milleski end näidata, vaid sellepärast, et tema elulugu veel lõppenud ei olnud: tema käed pole veel maha raiutud ja tal on surmatunnini meeles sinu manitsus savijalgadest. Anna oma pojale aega . . .» — Lasknud peast läbi äraõpitud kirjaread, avastas Vekšin väsinult neis võltsi libitseva pidulikkuse, kuna aga Ptšhovi jutu järgi tuli s i n n a ilmuda vaikimise kotirüüs ja enesesüüdistamise tuhk pähe raputada.

Vekšin paotas silmad õrnkergest puudutusest vastu põlve. Tema kõrval, peaaegu riivates teda hingusega, vaatas talle näkku Pjotr Gorbidonõtš. Ja Vekšini jõud

oli nii otsas, et tal polnud jaksu Tšikiljovi minema ajada.

«Seda ma teadsin, et te ei maga, vaid ainult unistate,» hakkas ta sosinal rääkima, et mitte Klavdjat äratada. «Teie peale vaadates hakkasin ka mina mõtisklema . . .»

«Millest sa siis mõtisklesid?» keeras Vekšin end laisalt tema poole, sest jutuajamine vabastas teda ajutiselt piinavatest katsetest oma süüd täpsetesse sõnadesse valada.

«Oh, mitmesugustest asjadest, pärast räägin . . .» rabeles Pjotr Gorbidonõtš välja ja istus julgemini lähemale, ahvatledes Vekšinit pikemale jutuajamisele. «On iseloomulik, et ma peaksin teid vihkama, sest ka teie nägite teiste hulgas mu hiljutist k o k k u p õ r g e t kirjamehega ja on väga võimalik, et te salajas minu alandust nautisite . . . aga mina tulen sellevastu teiega leppima! Muuseas, pange tähele, ma sain teenimatult tema käe läbi kannatada, sest mul oli absoluutne õigus nimetatud kaustiku vastu huvi tunda kui kaasüürilisel, majakomitee esimehel, seinalehe toimetajal ja kui kodanikul, kes on ennastsalgavalt ustav lähema tuleviku huvidele . . . ja lõppude lõpuks ka oma ametikohuse tõttu. Kerjamine kujutab endast peale oma ühiskondliku kõlblusetuse veel mittetöise tulu kuritahtlikku allikat ja kuulub kui niisugune maksustamisele kõige kõrgema skaala järgi . . . eks ole? Peale selle, mida võib endast kujutada sotsiaalses mõttes mittetäisväärtusliku isiku kirjeldamise objekt? Ainult laimu tänapäeva peale! Te küsite, kuidas ma sain sellise sügavusega tungida eraisiku saladusse? Ma vastan: enesele ülekandmisega. Te kujutlege ennast kinnivõetud kiskjana ja te saate kohe enda kätte meie vaenuliku maailma lahendamatute asjade võtmed . . . kas te jälgite mu mõtet? Niisiis, näiteks, igasugune geenius on äärmiselt antisotsiaalne nähtus, mis on suunatud töötava enamuse moraalsele alandamisele . . . ja omavahel ütelda, kui mina oleksin tegelikult maakera direktor, küll mina juba leiaksin talle majanduslikult sihikindla rakenduse! . . . seda enam, et ma ise tihti ärkan, külm higi otsaees, mõttest, et äkki sina, Pjotr Gorbidonõtš Tšikiljov, oledki see kõrgem, ainult esialgu varjatud geenius? Ja siis ma kõnnin teenistuses terve päev ringi nagu

unes ja mõtlen, et mida ma pean sellisel puhul endaga ette võtma? Ühelt poolt on see justkui nii, teiselt poolt jälle sellevastu naa!... ja milles seisab minu geniaalsus? Ma seletan ära: minu jaoks on iga eluline asjaolu nagu muna, ja on iseloomulik, et terves maailmas keegi veel ei aima, mis sellest välja koorub, mina aga olen juba ette sellesse tunginud, nagu oleks ma munakollast näinud, ja olen juba ettevaatusabinõud tarvitusele võtnud. Ja kui asja õigesti korraldada, siis minul ei oleks ajaloos mingisuguseid sündmusi ega juhtumisi, vaid oleks üks selge progressi prospekt! Antud etapil, pange tähele, pole minule enam mitte milleski saladusi. Uneski, pange tähele, ei näe ma kõige sagedamini mitte mingisuguseid kodanlikke iludusi, ütleme, keelatud poosides, mitte börsiaktsiatega reisikoti leidmist mõnes vaikses tänavasopis, nagu seda teised näevad, vaid mulle ilmub täielik vaikus ja ma lahutan osadeks igasuguseid kavalasti tehtud masinaid... mitte ainult praegusi, vaid ka neid, mis tuhande aasta pärast tulevad. Lahutan osadeks, lükkan ümber, mis on vaja ümber lükata, ja panen riiulile. Ja pange tähele, Dmitri Jegorõtš, milles on mu leiutuse jõud! Selles, et kõikide kruvikeste jaoks on mul üks ja seesama salajane kruupender, ja niiviisi on see tegevus igaühele kättesaadav isegi mittestatsionaarse eneseharimise teel ja ilma ülearuste kuludeta. Küsige minult, et mis kruupender see siis on. Ma vastan siiralt: püüdmine kõige kõrgema hüve poole, et kõik minu ümber läheks veel paremaks, ümmargusemaks, nii-ütelda sümpaatsemaks. Ja mul on seesugune iseloom, et niipea kui ma omas kodus olen korra loonud, võtan kohe ette ümberkaudsed tänavad ja nõnda edasi, kuni universumini välja, kus praegu veel on rohkesti korralagedust tähele panna!» Nii ta rääkis ja rääkis, kuid äkki vaatas kella ja ehmatas: kesköö lähenes, tema aga polnud ettenähtud plaanist veel poolenigi jõudnud. «Äh, kahju, et aega ei ole, muidu oleksin ma täielikumalt oma teooriat seletanud... Ühesõnaga, teie, Dmitri Jegorõtš, ärge hoidke minust kõrvale, vaid tulge julgelt mulle vastu, aina mulle vastu. On iseloomulik, et ma mitte kellelegi mitte sugugi halba ei taha, vaid ainult püüan üleüldist elu lihtsustada sinna põletava tõe lisamise abil! Ja see ju ongi õnn...»

«Millega sa siis mind õnnelikuks teha tahtsid?» küsis Vekšin lõpuks läbi poolune, haigutas ja ringutas. «Lõpeta juba, ma tahan magada...»

«Kui palju ma ka ei ole otsinud, aga ikka pole mul õnnestunud teie täieliku elulookirjeldusega tutvuda, Dmitri Jegorõtš. Just sellepärast ma päringi teilt alguses ühte-teist ja vastan siis ise kaudsel teel, juhtides tähelepanu mitmesugustele väga silmatorkavatele kokkulangemistele!» alustas Tšikiljov ja takerdus siis.

Sedasama, mida tal hiljuti ei õnnestunud Vekšini õe kaudu kätte saada, paistis tal nüüd võimalus avanevat vahetult saavutada. Tema kavatsus ei seisnud nähtavasti mitte ainult selles, et hävitada Vekšini võltsromantiline oreool, mis tal Balujeva silmis oli, vaid ta tahtis ka tema jõudu hävitada, paisates ta põrmu tema enda silmis. Pjotr Gorbidonõtšil jäi üle tilgutada nakkust küllaldaselt ettevalmistatud pinnale, ja edasi pidi kahtlus ise nii sügavale imbuma, kuhu isegi terasene puur ei tungi. Vastase poolunes viibimine ja teatav roidumus kindlustasid peaaegu asja edu; siiski nihkus Tšikiljov ettevaatuse mõttes Vekšini käeulatusest pisut kaugemale.

«Kui virutasid elusa inimese pihta, raiu siis päris ära...» ergutas Vekšin laisalt takka.

«Niipalju kui mulle teada on, te sündisite Kudjoma äärres, meie ühise sõbra Sergei Ammonõtš Manjukini mõisa naabruses...»

«Muidugi, Vodjanets!...» meenutas Vekšin mälu pingutades ja kergitas end küünarnukile. «Ma ei teadnudki, et see Manjukini oma oli...»

«Muidugi oli, selles häda ongi,» elavnes Pjotr Gorbidonõtš, väljendades silmade ja käeliigutusega kaastunnet, «et huvitatud isikud saavad kõike teada viimases järjekorras. Te laenake temalt endalt tema saladuslik kaustik kas või üheks päevaks sugulase poolest, ja te leiate sealt veel ei tea mida! Mina isiklikult tahaksin kontrollida mõnede sellesse paigutatud andmete õigsust... võib-olla on laim? Teie isa oli vististi võrdlemisi põdura tervisega?»

«Ta tõi Jaapani sõjast raske songa koju, vaevles kangesti selle käes... aga mis siis?»

«Täpselt!» hüüdis Pjotr Gorbidonõtš. «Kas te mäletate — oli ta üksvahe Rogovo haigemajas? Teie auväärt

ema, erakordselt ilus naine, ikka sellesama Manjukini tunnistuse järgi, kas tema mitte ei pesnud sel ajal Vodjanetsis põrandaid, ohverdades end perekonna hüvanguks... oli nii? Ma saan aru, kui raske on inimesel mäletada selliseid üksikasju, mis juhtusid küll natuke aega enne seda, kui ta ilmale tuli, aga siiski...» Ta takerdus jutus, kalkuleerides oma peas, mida viga talle võib maksma minna. «Häda seisab selles, et vihik on kellelegi Nikolašale adresseeritud, aga iseloomulik on, et seal pole kuskil märgitud, kes ja kui vana antud Nikolaša on... kuigi ma peaaegu ei kahtle, et Nikolaša on ainult varjunimi! Laske ma kalkuleerin veel korraks kontrolli mõttes...»

Vekšin oli nüüd jalad maha tõstnud ja jälgis pooluniselt, kuidas kandiline pliiatsijupp, mis oli äkki Pjotr Gorbidonõtši näppude vahele ilmunud, paberitüki peal vänderdas; Tšikiljovi laubale kerkinud soonte järgi võis otsustada tema ebainimliku pingutuse üle. Ta kutsus appi kogu oma tähelepanuväärse mälu, kire, viha, võrdles Venemaa ajaloo daatumeid Vekšini perekonnakroonika sündmustega, paigutas neid Manjukini eluloo võrgustikule, kontrollis neid oma mälestustega kõrvutades ja kõik juba kasvas nagu kokku, — et jälle õmblustest hargnema hakata. Paneb imestama, kui kannatlikult Vekšin kuulas, esialgu ikka veel aru saamata, millest jutt on.

Pjotr Gorbidonõtši suureks õnneks tuli Balujeva õigel ajal õllekeldrist tagasi. Sellest, kuidas ta mööda koridori läks ja jalgujäänud asju teelt kõrvale tõukas, võis aru saada talle tööl osakssaanud kurvastuse suurusest. Süngemalt kui öö vaatas ta mehi, ja Pjotr Gorbidonõtš auras viivitamatult oma poolele, jõudes Vekšinile veel enne seda võrdlemisi jultunud õhumusi saata, ja Vekšin, äkki taibates Tšikiljovi laimujutu mõtet, ähvardas tal järgmine kord sellise jama eest meeleolu ja soengu ära rikkuda... Nüüd kustutas Zina Vassiljevna sõna lausumata tule. Vekšinilt isegi küsimata, kas tal kõht tühi ei ole, tõmbas ta eesriide kogu toa laiuselt ette, ja siis oli tema poole pealt kuulda ainult ohkamist ja allalangevate riiete kahinat. Nii nad lamasid, kumbki mõeldes oma mõtteid, vaadates kuuvalguses kumavat akent.

«Sa ei maga, Zina?» küsis Vekšin poolihääli ja jätkas,

kuigi ei saanud vastust: «Mitte ei tule meelde, kuhu ma su nokatsi kaotasin...»

Kuupaiste võludes öö ei soodustanud magamajäämist. Akende all hulkusid kitarriga noormehed. Vekšin mõtles talle hinge jäänud Tšikiljovi fantaasiale, ja imelik küll, ei suutnud välja mõelda ühtki argumenti selle sugulusjutu ümberlükkamiseks. Tšikiljovi mürgi mõju algas nürist häbiväärsest tundest, nagu oleks teda tabatud võõra ausa nime omastamisel, ja millegipärast ei tahtnud ta hingeski, et see jäle väljamõeldis Maša kõrvu ulatuks... Äkki viirastus Vekšinile padjaga summutatud nuuksumine; ta läks paljajalu eesriide juurde kuulatama. Teiselt poolt kostva metalliragina järgi võis otsustada, et ka naine voodis istukile tõusis. Äkki libisesid nöörile heidetud voodilinad põrandale. Kuu kallas oma valgusega toa üle. Zina Vassiljevna istus, allavajunud särk seljas, voodi peal, toetudes kuklaga vastu seina. Näol läikisid pisarad, juustejõgi langes ümarale õlale. Ta mure oli tugevam kui häbi. Liigutatud sellest lapselikust lohutamatusest, astus Vekšin tahtmatult põrandal olevast nöörivarjust üle. Naine vaatas kuud, ta ei vastanud küsimustele, ainult alistus... ja Vekšin ise ei suutnud hiljem meenutada, kuidas see kõik juhtus.

«Klavdja äratad üles, hull,» kuulis ta, kui oli juba hilja.

Mingit teist vahendit kas või natukenegi Balujeva muret leevendada Vekšinil käepärast polnudki — see oli nii lohutamatu.

XXI

Kirja isale kirjutas ta valmis alles hommikul, ja keskpäeval saatis Zina Vassiljevna selle koos rahaga sihtkohta, mille järel hakkasid veerema loendamatud mustjas toonis päevad. Vekšinile endale tundus, et ta polnud veel kunagi varem nii madalale langenud. Lõug sile, paremates aegadest säilinud puhas tärgeldatud särk seljas, mistõttu tema välimus iseäranis sünge näis, kõndis ta tuba mööda ringi, lohistades palja jala otsas kalosse järele — eelkäija tuhvlid naise voodi all tundusid talle lausa mõnitusena. Vahel murdis ta tüki musta leiba või vahtis tegevusetult tühja augusti-

kuu taevast või laskis mõttes veel kord mälust läbi ärasaadetud kirja või silmitses saatmise kviitungit... ja kuulas kogu selle nädala pingeliselt, kas esikust kostab kellahelinat. Ta ootas isalt vastust. Juba olid möödas kõik tähtajad, mida võis seletada posti ülekoormatuse, vaguni seisuaja või kirjakandja haigusega, — vastust ei tulnud. Iga tunniga oli tal aina vastikum ja halvem. Naine püüdis talle mitte silma alla sattuda, et paratamatut lahkumist mitte lähendada.

Kuu aja jooksul ei tulnud talle keegi külla peale Donka. See tõi kirja Dolomanovalt, mis muide oli kinni kleepimata, ebamäärase kutsega teda külastada. Donka tuleku eesmärk oli teine, ilmne, kuid kogu veerandtunni jooksul ei vaadanud piilur peaaegu kordagi Vekšinile otsa. Kõlatu ebasiira häälega teatas ta allilma uudiseid, mis Panama kaudu juba teada olid, kuid lisas ka päevakajalisi kuulujutte Sanka kohta, mida saatis ühemõtteline naerukihin. Allilm ei tahtnud Sanka Babkinit vabadusse lasta, ja tema otsusele kas või verehinnaga oma minevikust lahti ütelda omistati võrdlemisi laiduväärne varjund.

Nagu nende vahel alati, aeti juttu püsti seistes.

«Sanka on viimseni oma mees ja ustav kui koer,» ütles Vekšin käskivalt. «Ilmaaegu mustad teda, Donja.»

«Tikk-takk,» kehitas Donka irooniliselt õlgu. «Paljugi, mis urkad lobavad. Ega iga pläma pärast ei maksa meeleolul langeda lasta!»

Põlglik noot ajas Vekšini märgatavalt ärevile.

«Mis nad veel lobavad?»

«Ah, niisama! Näe, Štšekutin imestas hiljaaegu, kui kiiresti sa ise trellide tagant välja vingerdasid. Noh, ma seletasin talle, tolale, et see oli Dmitri Jegorõtšile sõjateenete eest tehtud hinnaalandus!»

Muudel asjaoludel oleks Donkal sihukese avalduse eest kehvasti läinud, aga just sel silmapilgul jooksis Klavdja tuppa mänguasja järele ja lapse juuresolekul ei tahtnud Vekšin tema ema külalislahkust määrida. Muide, Vekšini lühikese äraoleku ajal oli temaga peetud üks avameelne, mitte just väga edukas jutuajamine Artašezi teadmisel, viidetega Mitka endisele laitmatule tegevusele.

«Sankat ära puutu, tal leidub ustavaid sõpru,» ähvardas Vekšin. «Miks sa tal kummipuu katki tegid?»

Donka vangutas ainult kahetsevalt pead.

«Dmitri Jegorõtš, mul on kaunis imelik näha niisugust teadmatust kommunisti, olgugi endise kommunisti juures. Eks see oli ju ikka sellessamas väikekodanluse vastu võitlemise korras! Kummaline asi: templeid võib õhku lasta, aga kummipuule ei tohi viga teha...»

«Ära väänle minu ees...» karjus Vekšin siis, pannes alateadlikult käe vasakule vöö külge.

«Ära mine ägedaks, ära vehi, Dmitri Jegorõtš, sul pole ju sedasamust!» naeris Donka väljakutsuvalt. «Võib-olla ma väänlen hoopis malaaria käes... mind on üks tige sääsk hammustanud. Noh, hea küll, ma lähen minema, sinu jutt tüütab ära!»

Ja ta ilmutas ennekuulmatut julgust — keeras tüli ajal Vekšinile selja.

... Korterinaabridki ei olnud nüüd oma käitumises tema suhtes nii aupaklikud kui varem, ja mõne aja pärast hakkasid isegi temaga kokkusaamist vältima, eriti pärast seda, kui kord üks elatanud militsionäär Vekšini dokumente kontrollimas käis. Üldse oli pärast vanglat möödunud kuu jooksul korteris number nelikümmend kuus väga palju muutunud, ja Firsovile paistis, et elanike tähekogus, millega tema silm juba harjunud oli, on märgata kalduvust lagunemisele. Sel ajal kui ühed silmatorkavalt alla käisid, tõusid teised kindlalt seniiti. Nii oli töötu Bundjukov kuskilt kuulnud, et Pjotr Gorbidonõtš on saanud tohutu ametikõrgenduse, mida kinnitasid tema enda muljed sellest kahtlasest huvist, mida Tšikiljov tervelt kolm nädalat järjest ilmutas mõnede Euroopa riikide finantside suhtes. Moosekant Minus maeti tasahilju maha juba kuu alguses, ja tema järel hakkas teele astuma ka Manjukin. Ta vajus ilmselt maa ligi, kuigi ta veel püüdis vahel istuda oma aupaiste kaotanud kaustiku taha, mis enam kedagi ei huvitanud. Unustamise tõttu jäi tal tihtipeale lauasahtel lukustamata, ja Pjotr Gorbidonõtš tundis mõistetavat rahuldust, nähes, kuidas Manjukini käekiri ikka kiiremaks ja segasemaks läks, mis tähendas seda, et tuba võis nüüd juba varsti täielikult Tšikiljovi valdusesse minna. Hommiku veetis Manjukin voo-

dis, vaadates lakke, mõõtes midagi silmaga, tööle oma tänavasse läks ta alles päeva lõpuks, kui teenistujate jõugud tänavaid ummistasid. Koridoris vastu tulles tegi ta kõigile ühesuguse naljatleva reveransi ja vajus voodisse siruli.

Kord õhtul, kui loojang toa oranžiruuduliseks maalis, hakkas õuel mängima rändav leierkastimees, vististi viimane Venemaal. Vekšin istus aknalauale ja kuulas. Tänavalauljanna kähe hääl värises nagu linnul kuumaksköetud õue kivikaevus. Laul oli vana, kõneles suurest sõdalasest, kes Kremli müürilt jälgib vallutamata pealinna tulekahju. Vekšin kuulas hajameelselt ja nägi õhtust võrengut metsaojas Kudjoma lähedal, — alati surusid selle kohal kiilid, vaadeldes enda peegeldust mustavas veehauas. Kaldal pilkas Maša poisikest, kes müttas vees ja pritsis laiali piiskade vikerkaart; kui korviga väljapääs sulgeda ja kõnts põhjast üles peksta, siis ujuvad kalad pinnale ja saavad lastele kergeks saagiks... Muide, millele ta tookord mõtles, see isand, halli kuuega maadevallutaja? Küllap temagi kahetses, et lahkus igavesest suvest ja tuli metsiku detsembrikülma kätte... Tanja pidi venda kaks korda hüüdma, enne kui ta ümber pööras.

Õde palus pilguga luba sisse tulla, lakkamatu ärev hirm ei lasknud tal üle läve astuda enne, kui ta oli kindel sõbralikus vastuvõtus. Kingadel oli näha kauge tee tolmu, hele lihtne kleit oli higistel õlgadel kortsus, kübarat hoidis ta paela otsas käes. Et niiviisi välja näha, pidi olema jala käinud vähemalt viiskümmend versta. Vekšini süda kiskus haledusest kokku, kui ta nägi õe ebakindlaid otsivaid silmi. Tanja heitis vennale ette, et see oli ta päris ära unustanud, — mõlemad teadsid, et see oli ainult ettekääne, millega vastastikust küsivat vaikust paigalt nihutada.

«Ega ma sinu päevakorda ei rikkunud, Mitja? Nikolka tahtis ka minuga kaasa tulla, aga viimasel minutil ei julgenud. Sa kohtu ise temaga kunagi..., eks ole?»

«Milleks seda?»

«Noh, et juttu ajada! Ta hindab sind väga kõrgelt... vaatamata sellele, et... te olete nii erinevad.»

Õe ustavus sellele mehele ajas Vekšini vihale.

«Mis juttu tal minuga ajada on?» katkestas ta kaunis

jämedalt, kuigi teadis, et ta sellega õele valu teeb. «Kui odava kauba üle, siis minu amet ei sobi: tema ju vanarauaga ei kaubitse!»

Tanja püüdis vastu vaielda:

«Sa oled tema suhtes lihtsalt ebaõiglane, Mitja! Kui ta kaupmees on, siis esiteks, mitte ta ise, vaid tal on luba! Ja teiseks...» Ta takerdus.

Tema sõnadest kostis äge solvumine peigmehe pärast; talle tundus, et Zavarihhinis kaitseb ta oma õigust õnnele.

Vekšin hakkas lennult tema mõttest kinni.

«Sul on õigus, Tanjuška, mina ei pea selle üle arutama. Sest mina olen ju päriselt... ilma loata. Noh, kui ta nii kangesti tahab, las tuleb homme hiljem... õlle jaoks mul raha leidub. Mul on endalgi huvitav vaadata, missugused need praegused on!»

«Ah, tead, Nikolka on homme hirmus kinni,» vingerdas Tanja tema ainitise pilgu all. «Ta on nii kangesti kinni, et ma teda viimastel päevadel peaaegu ei näegi. Ta alustab suurt äri, ma ei tea, kas lina või viljaga vist... või võtab midagi rendile!»

«Aga kust ta raha saab?» küsis Vekšin otse.

«Noh, ma andsin esialgu, mul oli natuke...» Tanja läks venna pilkava pilgu all päris kohmetuks. «Tead, mina ennast tema asjadesse ei sega ja ma ei saa neist midagi aru... Kahjuks on mul endal muret küllalt!»

Kiiresti kõneldes, et mitte ohtliku teema juurde tagasi tulla, hakkas Tanja endast rääkima. Niisiis, pulmad tuli paariks kuuks edasi lükata, kuni Nikolkal kõik korda saab... ja parem ongi mitte kiirustada, panna tunded väheks ajaks proovile! Vabal ajal hakkab ta tegelema Nikolka harimisega, viib teda kontsertidele ja näitustele, kusjuures paneb erilisi lootusi tema loomulikule andekusele. Kui Puglist tulebki lahku minna, sest ta on liiga armukade, pedantne ja oma igapäevases hoolitsuses tüütu, siis tuleb ta ometi paigutada samasse trepikotta, et temalt mitte viimast olemasolu mõtet ära võtta.

«Ma kavatsen tsirkusest ära minna... kas ma pole sulle rääkinud?» teatas õde võimalikult möödaminnes. «Tead, ma olen väsinud...»

Nõnda siis, tsirkusega polnud veel lõppu tehtud, aga

tal oli juba küllalt jõudu, et ära öelda Siberisse sõidust, ja Stassik usaldas talle, et areeniseltsimehed korraldavad talle lahkumislõunasöögi või panevad raha kokku kingituse jaoks... Tanja pühendas venda kõigisse oma rahalistesse arvestustesse, kõige salajasematesse plaanidesse, nimetades kuupäevi, summasid, tähtaegu ja isegi teisejärgulisi üksikasju, kuid paigutas need nõnda, et tagada endale venna toetust ja järelikult saada uut kindlust selleks sammuks. Ravimit oli vaja viivitamatult, ja kui Vekšin oleks olnud teda ümbritsevate inimeste vastu natuke tähelepanelikum, oleks ta vaevata märganud, et Tanja oli oma jutuga võimeline pöörduma esimese vastutulija poole, kui see ainult oleks osutanud talle veidikegi kannatlikku tähelepanu. Igal juhul esitas ta oma eelseisva õnne asjaolusid nii oskamatu, võltsi vaimustusega, et ühtki tema sõna uskuda ei võinud.

Olles ise vaimse languse seisundis, sai Vekšin halvasti aru selle vääratanud hinge heitlustest. Tanjale aga oli just vaja, et vend otsekohe — selleks ta siia tuligi — heaks kiidaks, isegi õnnistaks tema lahtiütlemist harjunud keskkonnast ja armsakssaanud kunstist, ilma milleta — ta teadis seda salajas — ta niikuinii elada ei suuda, ja tema abielu mehega, keda ta kartis, kellest ta iial lõpuni aru ei saanud ning kelle sõpru ja tegevust ta põlgas.

«Ma näen, et sulle ei meeldi kumbki mu otsus... ei tsirkus ega meheleminek... aga ütle siis mulle, mis ma pean tegema!» hakkas Tanja jälle peale, jõudmata soovitud vastust ära oodata. «Saa aru, mul pole midagi valida. Elus ma muud ei oska peale kuristikku hüppamise ja nende surmaohtlike tempude seal üleval. Muidugi, mul pole veel hilja hakata lastekodu kasvatajaks või minna vabrikusse pesuõmblejaks, aga mulle pole mitte lihtsalt tööd vaja, et saada leiba, passi ja sinu tunnustust, mul on ka veel vaja, et see mu elust rõõmu tundma paneks. Ära sunni mind, Mitja, veel kurvemaid sõnu ütlema!» Segaduses otsis ta mingit sobilikku viisakat lõpetust, ei leidnud, ja nähtavasti äärmise argumendina lisas sosinal nagu vandeseltslasele: «Ja lõpuks, saa aru, Mitja, ma olen ju temast peaaegu kolm aastat vanem... oled sa unustanud?»

Vekšin võttis kapist pudeli seltersit, mida armastav naine oli talle külluses varunud, ja valas kahte klaasi, kuid Tanja ei märganud seda kuni lõpuni, kuigi ta pilk oli kinnitatud kerkivate mullikeste parvele.

«Ja ometi võiksin ma palju maksta, õekene, et sinu pulmad teoks ei saaks,» kordas Vekšin pehmemalt. «Ja tead, võib-olla maksangi! Mul küll praegu raha ei ole, aga juba esimesel võimalusel pakun su peigmehele oma kolm tuhat loobumisraha, panen ta proovile... ja siis me näeme õuna seestpoolt ilma seda lahti lõikamata!»

«Mine nüüd, ei tohi, ei tohi...» sosistas Tanja, haarates vennal käest kinni, kuid mitte nii kõvasti, et too oleks oma kavatsusest loobunud. «Ta ju solvub!»

«Ma olen temaga ettevaatlik, lähen kõrvalt ligi! Ja kui solvubki, siis ole rahulik, ei ta tulista... liiga kitsi mees, et hingele niisugust luksust lubada!» muigas Vekšin. «Kõige vihasemate vaenlaste peale ei solvuta, neid tapetakse. Meil on temaga kahekesi kitsas maa peal... Isegi kui me kahekesi ülemaailmsesse kõrbe jääme ja juhtumise kombel öösi kokku saame nagu hundid, et ühist katelokki lõkkel soojendada, — sel päris viimasel lõkketulel! — ikkagi on meil nuga põues. Juba liiga ammu on kogunenud s e e, ja asi võtab suure ulatuse: kui tema ellu jääb, tähendab see mulle igavest iket, aga kui mina terveks jään... Niisugune ähvardus kõlab minu suus vist naeruväärselt, aga...» katkestas ta, kustutades naljaga ebakohaselt süttinud leegi. «Anna andeks, aga ma ei usu, et sa selle mehega õnnelikuks saad.»

Kogu selle aja püüdis Tanja alateadliku silitamisega lõdvestada tema põlvel kokkusurutud rusikat. Äkki tõstis ta huvitatult pea.

«Mina ise pelgan ka Nikolkaga abiellumist, aga ma ju... ma tean temast nüüd nii palju. Aga sina, kust s i n a võtad niisuguse kadestamisväärse julguse käigu pealt inimeste üle otsustada?»

Vekšin kehitas piinlikkuses õlgu.

«Ma ei tea... võib-olla hingelisest poolehoiust nende vastu. ei tea!» ütles Vekšin, ja tema sõnadest kostis ärritust. «Eeskätt käib see sinu kohta, sest mul pole ilmas kedagi lähedasemat jäänud kui sina. Saa aru, sa oled vaikne ja tasane, ja sulle see kaupmees ainult paistab

teistsugune, sest, kuidas seda nüüd ütelda? . . . ka temale langeb helk sinu särast. Tema aga on hunt, ja sulle oleks vaja hoopis teist paarilist. Ja usu mind, Tanja, ma annaksin enese tervenisti ära sinu hea, kindla õnne eest . . .»

«Kindla . . . kas selles mõttes, et õ i g e?» küsis Tanja tasa ja hakkas naerma. «Aga kui sa enese tervenisti ära annaksid, mis siis jääb sulle su öösiseks kohtamiseks . . . viimses kõrbes?»

«Ei, tahtsin ütelda,» parandas Vekšin ausalt ja otseselt, «et annaksin kõik peale s e l l e.»

Mõlemad tundsid korraga, et sellest hetkest alates murdus miski oluline nende suhetes; kumbki pool ei teinud katset esialgu alles pisikest lahkheli siluda. Äkki tundis Tanja erilise teravusega, nagu see on võimalik ainult kõrvalise inimese juuresolekul, et ta välimuses on midagi korrast ära, läks peegli juurde juukseid seadma ja üksiti püüdis pühkida hallikat — talle paistis, et tolmust — sadet põskedelt, kuid see ei tahtnud kuidagi ära tulla. Ta tegi seda nõnda, nagu poleks talle sel hetkel miski tähtsam.

«Kuna see asi pisut ka mind ennast puudutab . . . kas sa ei tahaks üldjoontes kirjeldada . . . kuidas see mulle ettenähtud' õnn välja näeb?» küsis ta, värvides vahepeal huuli ja tehes puudritoosi lahti.

«Ma näen, et sa oled solvunud,» ütles vend.

«Kas sa tõesti ei märganud, Dmitri, missugusena ma sinu juurde tulin? . . . Neli tundi kõndisin! Ma longin ju terved ööd tänaval, kardan koju minna, oma mõtete juurde, vanamehe juurde, märjaks nutetud padja juurde. Ma vangun juba päris äärekese peal, kus iga ravim kõlbab, veri on kõrist purskamas, aga te panete aina oma tervendava teooria haava peale! Kalliks läheb mulle teie armastus, Dmitri. Imelik, inimesed otsivad teineteises alati midagi ebaharilikku, ei leia ja solvuvad. Aga inimesi ei tule armastada selle pärast, mis nad teinud on, mitte ime pärast, mitte nende jõu pärast . . .»

«Vaid nõrkuste pärast?» muigas Vekšin.

«Ei . . . vaid selle pärast, mida neil vaatamata tühjaläinud jõupingutustele ei õnnestunud elus korda saata!»

«Selle eest ei tuleks neid armastada, vaid nende üle kohut mõista, Tanjuša.»

«Ja sinu üle nende hulgas?»

«Esimeses järjekorras!» ütles Vekšin karmilt ja mingi lihas tõmbles siksakiliselt tema näol.

Jutt katkes, muide, selgus, et külalisel on aeg ära minna, — vististi kavatses ta koduteel teha vajalikke sisseoste. Vend läks õe juurde ja pigistas ta küünarnukke, nii et tal valus hakkas.

«Ja kõigele vaatamata oleme me sugulased, Tanka!» sosistas Vekšin lepitavalt.

«Sa leiad ikkagi?» küsis Tanja ja vangutas külmalt pead selles mõttes, et nad pole mitte sugugi teineteise sarnased. «Aga mulle tundub nüüd mitmesuguste kuulujuttude valguses, et me pole isegi kaugelt sugulased: üldse mitte!»

Vihje oli tige, kuigi mitte teadlik, — imeliku kokkulangemise tõttu mõtlesid mõlemad seejuures ühte ja sedasama. Tšikiljovi oletuse absurdsus oli saanud selleks ajaks Vekšinile peaaegu ilmseks, kuid miski järas tal tundmatu jõuga sisemuses; muide, ta ei kahelnud, et sõit kodukohta toob vajaliku selguse. Äkki tegi ta õele ettepaneku sõita koos Kudjoma äärde, l a p s e p õ l v e g a e n d r a v i m a, nagu ta seejuures põgusalt tähendas.

Tanja viitas sellele, et tal on kogunenud mitmesuguseid tegemisi.

«Hea meelega mõni teine kord. Sõidad sa sinna kauaks?»

«Nädalaks ajaks . . . Kas saaadad tervisi?»

«Pole kellelegi saata, ja vist pole ka mõtet. Mul on ainult pisarad seljataga. Küllap ma sündisin vihma ajal . . .»

Kuidas varakult koju tulnud Balujeva ka ei keelitanud enne minekut teed jooma, keeldus Tanja kategooriliselt. Poodide sulgemiseni oli jäänud vähem kui tund.

XXII

Armastuse õnn langes Balujevale kaela äärmiselt ebaõigel ajal. Eriettekirjutuse põhjal hakati estraadiprogramme õllekeldrites ja teistes eeskavaga ettevõte-

tes väga rangelt puhastama. Balujeva lihtsalt koondati, sest ta laulis vanamoodsalt, ilma et ta häält oleks olnud teaduslikult seatud, ja pealegi ainult ihulisest armastusest ja veel lubamatult dekadentlikus vaimus. Otsus tehti talle teatavaks suusõnal, tolsamal mälestusväärsel, kahtlasest õnnest märgitud õhtul, natuke aega enne seda, kui saatuslik eesriie põrandale libises.

Selle asemel lubati Zina Vassiljevnale, kuni ta oma repertuaari vajalikus suunas ümber korraldab, vanema puhvetipidaja koht, kuid mitte enne aasta lõppu, kui avatakse täiendav, m a u r i saal. Tõsi küll, Firsov hakkas tutvuse poolest talle kiiresti kirjutama päevakajalist satiiri Kato, Hardingi ja Hughesi peale, kes olid tol ajal estraadil teravmeelitsejate märklauaks, aga kui kupleed olid lõõtspillil mängimiseks seatud, ilmus poliitilisele horisondile tuntud lord Curzon, kes nõudis hoopis teisi riime; töö uuestialustamine lükkus edasi määramata aja peale, raha aga sulas ja laenata polnud kelleltki peale Tšikiljovi.

Kõiki naabrinna muresid võttis kõige rohkem südamesse töötu Bundjukovi abikaasa. Kui Zina Vassiljevna juhtus köögis talle oma häda kurtma, oskas too alati anda väärtuslikku praktilist nõu. Tal olid suured elukogemused, sest ta oli matnud kaks meest, enne kui leidis endale praeguse, hästi vastupidava ja sitke. Kõige sagedamini kaebas lauljanna armukese peale, kes igasugustest erakorralistest abinõudest hoolimata ei lasknud end sügavamale võrku tõmmata.

«Kallistad nagu tühja õhku, kullakene, nii vähe on teda minuga,» tunnistas Zina Vassiljevna lihamasinat vändates. «Oleks nagu su kõrval, aga oma mõtetes on teise juures! Sellepärast ma kõhnaks jäängi, kullakene, kõik ööd ma ärkvel veedan . . .»

Muide, see oli ilmne liialdus, mis pärines ärakeelatud laulust: une ja tervise suhtes olid Balujeva lood kõige paremas korras.

«Sest pole midagi, mu lapsukene, las ta siputab käppi,» vastas tema õhkamise peale laulval häälel Bundjukova, kes nagu tavaliselt moosi keetis. «Näe, teadjad inimesed räägivad, et Aadam pani oma Eevale sada viiskümmend aastat vastu . . . siis elati kaua! Küll Eeva meelitas teda ikka ühe ja teisega, kuni saatan viimaks õpetas õuna pakkuma. Andis ainult korraks haugata, aga ta närib tänapäevani. Küll sülitab ja vingub ja lubab lahti ütelda, aga ikka järele jätta ei saa!»

Ühel niisugusel usalduslikul jutuajamisel tuligi Balujeva mõttele pöörduda naabrinna poole palvega tööst ilmajäämise ja perekonna suurenemise puhul talle väikest laenu anda. Otsekohe selgus, et Bundjukovid olid momendil nii vaesed, niisuguse viletsuse äärel, et nad karusmarjade ja vaarikate peale veel kuidagi suutsid kapitali kokku kraapida, aga ploomide suhtes, mida nad koos mehega jumaldasid, tuli igasugune lootus jätta. Pärast asetleidnud jutuajamist teadis ööseks pool õue, et lauljanna neljakümne kuuendast korterist käis naabrinnalt oma kõutsi ülalpidamiseks raha klanimas.

Vekšinile sisaldus selles kuulujutus tappev tõde. Tema päevad sellepärast paistsidki nii mustad, et nad olid täis igavust, häbi ja pitsitavat teadmatust. Vaatamata püüdele Vekšini tookordset langust kuidagi rõhutada pidi Firsov südant kõvaks tehes tunnistama, et tal iga uue leheküljega läks järjest raskemaks oma kangelasele inetuid tegusid välja mõelda. Kaotanud võime midagi tunda, ootas Vekšin vastust Kudjoma äärest. Talle endale paistis Balujeva kleepuv, soe, uinutav ustavus sookõntsana, — sellele ei maksnud vastu panna, et mitte veel hullemini sinna sisse vajuda. Vahel vaatas ta öösel suitsu pannes tikuvalgel kaua aega tema kõrval magava naise suurt puuderdatud nägu. Päeval Vekšin teda peaaegu ei näinudki, ta istus kangestunult akna all, oodates kirjavastust, ja vaatas iseennast, kuidas ta akna all istub — Zina eelmise mehe kaltsud seljas.

Kord tuli Balujevale äkki meelde tema hiilgenumber — südagi hakkas kipitama, nii suur tahtmine tuli laulda.

«Ära laula,» katkestas Vekšin loiult, kuigi äärmises ärrituses; ta sõi parajasti kala ja vahtis teab kust näppu sattunud mullust ajalehte. «Ja veel, kustkohast sa küll võtad välja n i i s u g u s t toitu . . . minu meelest on see juba kaks korda tarvitusel olnud!»

Naine ruttas laua juurde ja hakkas alandlikult kala ümber tõstma, mis oli korralike tükkidena taldrikule pandud.

«Oh ei, ta on ainult kuumast kuivanud. Suvi on väga

lämbe, Mitja, metsad põlevad ümberringi . . .» sosistas ta, iga hinna eest valmis oma süüd lunastama. «Ma tahtsin sulle ennist siiga osta, aga seda sa ei armasta, ja niikuinii oli seal ainult esimene sort . . .»

«Mina seda ei söö: ei oska . . .» Ta tõusis püsti, kavatsusega mitte enam istuda, aga kui naine hakkas laualt nõusid koristama, andis talle läbi hammaste käsu m i t t e k r a b i s t a d a.

Sellest madalamale polnud Vekšin veel langenud.

Firsovile oli kõige kasulikum õigustada Vekšinit haiglase hajameelsusega laostava tegevusetuse, augustikuu rusuva kuumuse ja eelkõige jälle Tšikiljovi mürgi mõjul. Vekšinil ei olnud jõudu talle vastu panna, sest ta sai väga hästi aru, et kättejõudnud languseastmel on kõik võimalik, isegi sugulus Manjukiniga. Midagi täpsustamata, iga kord lõbustamise ettekäändel, hakkas Pjotr Gorbidonõtš varuma Vekšinile võimalusi isiklikult tutvuda Manjukini pihtimusega, kusjuures ta pakkus end isegi ukse juures valvama. Tõepoolest, välja arvatud mõned ütlematajätmised, oli seal piisavalt üksikasju, mis võimaldasid oletada Vekšini sugulust kaustiku autoriga, peale segaduse Manjukini arvatava romaani kuupäevaga, mis võis osutuda ka ettekavatsetuks. Viirastusest polnud kergem lahti saada kui tüütust mustast kärbsest, kes ärritab ja hulluks ajab, keereldes lambi juures hilisõhtu leitsakus.

Isegi see leht, mida Vekšin uuris, kortsus lõpuks ära, ja pannes tähele tema huvi, läks Pjotr Gorbidonõtš lõpuks jultunuks.

«Ettevaatust, papi ronib trepist üles . . .» teatas ta kord, kadudes lävelt.

Seejärel oli kõrvaltoast läbi seina kuulda tuttavaid helisid — nende nääklemist koos ähvardustega vastastikku vigastusi tekitada ja mingisuguse majapidamiseseme kukkumise klirinat, mille järel Manjukin Vekšini juurde sisse vajus, kusjuures too vaevalt jõudis süütõendi laudlina alla peita.

Vanamees oli ilmselt kuumast rammestunud, kuid kavatses siiski teha harjunud reveranssi . . ., mõtles siis ümber ja lõi ainult ükskõiksel näol käega.

«Pidin selle kuradi ilma pärast peaaegu otsa saama. Uskuge või ei, konts jäi ennist asfaldi sisse kinni, aga

selle-eest klanisin seitsekümmend kopikat päeva jooksul välja . . . seisin ja aina mõtlesin, kus on õigus: kas inimene liigub edasi püüdlemises õnne poole või kannatuste kogemuste läbi? Ühe daamikese liigutasin pisarateni ära . . . ja pidage meeles vana kiskja Manjukini sõnu: kui inimesed lõplikult pisaratest jagu saavad, siis hakkab neile ükskord kõik nii koledasti nalja tegema . . . et, teie loaga, see on koguni hirmus!»

«Just parajal ajal . . .» ütles Vekšin endale harjumatul aupaklikul toonil, nihutades tooli ligemale, «mul on teiega üks väike jutt, Sergei Ammonõtš!»

«Ma olen väsinud, ärge pange pahaks,» tõmbus Manjukin kõrvale. «Ma tulin ainult silmapilguks . . . Ma seadsin endale sisse ühe kaustiku, et sinna oma kahtlusi üles kirjutada, elu kohta märkusi teha ja igasugu muud värki kirja panna. Ja kujutage ette, alati kui ma tagasi tulen, pole teda enam paigas, sihukest hulgust! . . . Ega ta pole viimati siia eksinud?»

«Miks ei,» kohmetus Vekšin pisut, «just minu käes. Pjotr Gorbidonõtš tõi . . . tutvumise otstarbel!»

«Pjotr Gorbidonõtš?» teeskles Manjukin imestust. «Ja mina arvasin, et kass viis minema. Teate, kassid armastavad paberit tassida. Mu sõbral Aleksandr Ivanovitš Agarinil sõi kass perekonna arhiivi ära. Pandi luku taha, et ta hiiri püüaks, tema aga . . . tuli maha lasta. Nojah, Dmitri Jegorõtš, kas teie tundsite ka mu stiili vastu huvi?»

«Ma ei salga, siin on üks huvitav koht,» pomises Vekšin häbelikult ja ärevalt, võttes kaustiku peidukohast välja. «Kas te ei ütleks naabri ja sõbramehe poolest, kes see teie Nikolaša on ja mis aastal ta on sündinud?»

«Ah te räägite sellest!» kortsutas Manjukin põlglikult kulmu. «Mingit Nikolašat ei ole olemas, see on ainult kirjanduslik võte. Minu vanuses on kõik mu kaasmaalased mulle mõningal määral pojad. Ja võtke vanainimese nõu kuulda: jätke oma vääritud ja vastikud väljamõeldised! Kirjamehel vilksatas peas mõte teid minu suguvõsasse sokutada, et jutustust maa sisse tagumisest päästa, ja Pjotr Gorbidonõtš rabas sellest lõhna järgi kinni. Püüdis lennult ja laskis käiku, et silmust teie kaela ümber koomale tõmmata. Jah, nüüd on kõik lihtsamaks läinud, aga varem lasti mamma sellise teotamise

eest isegi käed käiku... Hea küll, jääge magama! Ja andke see põgenik siia: mul on tarvis sinna veel meie jutuajamine sisse kanda.» Ja ta läks minema, viies kaasa oma kadumaläinud varanduse.

... Kui Zina Vassiljevna otsustas lõpuks Tšikiljovi palvele minna, võttis see teda vastu laua taga istudes niisuguse näoga, nagu koostaks ta tähtsat ettekannet millegi juba niigi kõrge, võib-olla maailma kõige täiuslikuma inimese tõstmisest veel kõrgemale astmele. Naine seisis tema ees, käed rippu, — suur, tasane, pooleldi kättesaadav, ja Pjotr Gorbidonõtš ei pannud enne sulge kõrvale, kui naine oli oma õnnetu olukorra lõplikult läbi tunnetanud.

«Iseloomulik on, et palutud raha ma teile annan,» hakkas Tšikiljov lõpuks rääkima, lugedes otsekui raamatust, kui Balujeval olid kõik tema süüdlastundest kantud alandlikud sõnad otsa saanud, «aga eelnevalt tuleb mul mitmesugustest punktidest vaadelda seda asja, mida te äsja puudutasite, Zina Vassiljevna! Pean teile otseselt ütlema, et mina kui ühiskondlik isik ei saa kaasa tunda kõigele sellele, mida ma juba pikemat aega olen tähele pannud, elades teie ligiduses. Te peate nõustuma, et teie oma käitumisega sisendate kergemeelseid meeleolusid minule usaldatud majavalduses ja peale selle on iseloomulik, et te annate ebasoovitavat eeskuju oma lapsele, kes antud vanuses ahnelt elu muljeid talletab. Ühtlasi ei ole mul kui ametiisikul, keda usaldatakse, õigust ergutada kõlblusetust ja rahaliste vahendite väljaandmisega kõlvatusele kaasa aidata...»

«Ükstapuha, Tšikiljov, varsti jätab ta mu maha... lase mind ometi natuke päikese käes mõnuleda!» ütles naine väsinult, keda ainult hirm armastatut kaotada veel paigal hoidis.

«Vabandust, ma pole veel lõpetanud,» katkestas Pjotr Gorbidonõtš, pakkudes alles nüüd palujale tooli. «Ja kui mina mainitud ametiisikuna ei ole tarvitusele võtnud vajalikke abinõusid kurja ärakaotamiseks, siis ma kahetsen ja hoiatan, et ma pole seda teinud ainult seetõttu, et mul pole olnud signaale ülemustelt, kelle tööriist mina, Tšikiljov olen. Tööriist aga, pange tähele, on riiulil, kuni ta kätte võetakse ja käiku lastakse. Aga te ärge heitke meelt, Zina Vassiljevna, Tšikiljovis on veel

olemas kolmas isik, tingliku nimetusega Inimene!» Ta tõstis sõrme ülima avameelsuse tähistamiseks. «Kuigi ta on juba ammu kahe ülalmainitud nurjatu poolt taga kiusatud, tunnen ma, et ta veel minus hõõgub. Ja küll need kaks veel väntsutavad teda, tahavad justkui jooksupoisi eest pidada... ühtepuhku peab ta end kärvanuks teesklema, käpad püsti ajama, et välja vingerdada. Ta on ju hästi kaval, see Inimene! Tänavu on just kakskümmend viis aastat sellest, kui inimene minus neile vastu hakkas, pea või juubelit. Aga seda need ülalnimetatud kaks, need ametnikud, ei aimagi, et Inimene on kohutavam kui nemad kahekesi kokku, sest ta on vanem ja mäletab palju, ja seda mitte oma liiderliku unustava mõistusega, vaid oma armilise nahaga! Firsovi praeguses teoses, mis ärateenitult põrmuks tehtud saab, nimetab üks sinna sissepandud kirjanik inimest isegi inglitiibadega ahviks, mis kõiki meid eelkõige kui teadlikke ametiühinguliikmeid häbistab. Kui juba võrrelda, siis samastaksin ma teda suurtükiga, mida torust laetakse verega, naiste murega, sõdurite luudega, inimeste valega... laste pisarad võtavad sellest püssirohust ka osa. Igasugust kaupa mahub sinna palju, aga see-eest kui põrutab ükskord paugu — siis ei jää teda ennast ega lafettigi järele... vaid ainult, võib öelda, paljas matemaatiline kehastus!» Kui Pjotr Gorbidonõtšil jäigi praegu haridusest vajaka, et oma ettekuulutust väljendada, siis läbinägelikkust oli tal ülearugi — ta oli elav näide sellest, kuidas peaaegu hingetu ese kire mõjul õitsele puhkeb. «See Inimene avab teile oma hinge pärani... riskides saada mõlema ülevalnimetatu poolt uue tagakiusamise osaliseks. Niisiis, pistke käsi julgelt tema tasku, hambaid seal ei ole, võtke, kui palju on Mitjale vaja tubaka ja seltersi jaoks, Tšikiljov aga pöörab näo ära, ootab kannatlikult, kuni te üle elate oma meeletuse... ei saa ju teisiti nimetada teie kiindumust selle sohipojast jätise vastu, kes pealegi on mitteproletaarset päritolu! Ärge otsige Tšikiljovis armukadedust, seda seal ei ole: haiguste puhul armukade ei olda.»

«Oh, ärge ometi kartke, Pjotr Gorbidonõtš, teie osa jääb teile alles!» anus Balujeva, närtsides Tšikiljovi sõnaohtrusest.

«Vat seal teie saatuslik eksitus peitubki!» tabas Pjotr Gorbidonõtš teda sõnalt. «Tšikiljovi peale on kerge laimujuttu rääkida, et tema armastab täidlasi, kannatab oma jahti pidades kõik ära. Aga pole tõsi! Kes teab, võib-olla te tulete Tšikiljovi juurde võlga maksma, aga ta kustutab selle, ja ei heida midagi ette kahetsevale Magdaleenale, laseb tal ilma etteheideteta minna ja lisab veel tüdrukule kingitusegi!»

«Mis sa ometi minuga teed, Tšikiljov . . . kas annad või ei anna, sa tige inimene!» hüüdis Balujeva imelikult vankudes.

Ja siis selgus, et Pjotr Gorbidonõtšil oli juba raha varutud, madratsi all, tarvitses vaid kätt sirutada. Tõsi küll, ettevaatusest ta palju raha kodus ei hoidnud, kuid komandeeringuid polnud tal lähemal ajal ette näha, ja seega ei takistanud miski Balujevat nädala pärast uuesti tema uksele koputamast. Et kergendada talle paratamatut üleminekut perekonnainimese seisusesse, otsustas Pjotr Gorbidonõtš talle anda korraga ainult vähe raha, harjutades naist tasahaaval oma välimusega, mõttelaadiga, alalise sõltuvusega. Selles seisiski lõa otsa võtmise mehhanism, et ta iga kord andis ümbrikus erinevaid summasid ega võtnud võla-allkirju, saates naist ainult naljatleva etteheitega, et ta ju vist ei ole ikka nii lootusetult paha inimene.

Juhuslikult kuulis Vekšin seda jutuajamist pealt — selle lõppu Pjotr Gorbidonõtši suureks õnneks. Viimase poole aasta jooksul polnud miski muu Vekšini südametunnistust nii segadusse viinud, kuigi see seisund ei kestnud eriti kaua. Ta läks ise Balujeva juurde äärmises kohmetuses, mis aga äkki muutus raevuks — miks Balujeva söandas Tšikiljovilt raha laenata. Lõppude lõpuks juhtus nii, et mitte tema ei tunnistanud end Balujeva ees süüdi, vaid naine ise sundis Vekšinile oma andeksandmise peale.

«Kelle ees sa lömitad!» häbistas Vekšin.

«Armastus käsib mind,» vastas naine kõrvale vaadates. «Varsti kaotan ma sinu . . . püüan seda kas või nädalagi võrra edasi lükata. Ma näen sind unes kogu aeg t e m a g a. Ja pärast sind hakkan ma kõiki teisi põlgama, siis on mul ükskõik. Mul on paha olla, Mitja . . .»

«Headel on alati paha,» meenutas Vekšin Ptšhovi

sõnu ja jäi kuulatama nii armast ja ootamatut kolmkõla selja taga. «Kui palju ta sulle andis?»

«Pole tähtis . . . ta andis mulle näputäie rõõmu!» kohkus naine juba ette.

«See pole sinust kena, Zina, et sa kallimast alatu inimese teed! Aja esialgu läbi . . . kui ma neil päevil üht kirja ei saa, puistan ma su selle rõõmuga üle. Aga nüüd mine osta tema raha eest viina!»

«Mulle ei jää homseks kopikatki, Mitja . . .» alustas Zina, kuid alistus Mitja näos paistvale kärsitusele.

Endised lihtsad helid kordusid, lähenesid ja asi sai selgeks — Klavdja proovis nurgas Pjotr Gorbidonõtši järjekordset kingitust: kireva muusikaga vankrit — nagu oleks värvilisi klaasikilde pimedas maha varistatud. Vekšin läks akna juurde. Tänav oli pikk, hall, kuiv — vaata, et põlevat tikku ei pilla. All jooksis Balujeva üle sõidutee, sall ümber. Äike oli tulemas, sakilised välgud vallatlesid hääletult taevavõlvil. Läks kiiresti pimedaks. Üle aknalaua plekist serva rabisesid viltuse vihma piisad ja lakkasid.

Vekšin keeras ootamatu krabina peale ringi. Ukselt paistis ähmase laiguna kellegi nägu.

«Kas tõid?» küsis Vekšin, kuid talle ei vastatud. «Kes seal on, kurat võtku?» kordas ta teravamalt, tundes nahaga pimedusest vaenulikku külma.

«See olen mina, peremees,» ütles laik arglikult ja astus ebakindla sammu Vekšini poole.

XXIII

«Küll sa ehmatasid mind . . . miks sa, hull, ilma koputamata sisse tuled? . . . Võib-olla teen ma siin raha, pimedas!» hakkas Vekšin kergendatult naerma, ja kui teda poleks häirinud mingi tundmatu ärevus, oleks Sanka tulek teda isegi rõõmustanud.

«Sellepärast ma tulin, et olen hirmsasti ära piinatud, peremees!» pomises Sanka poolihääli.

Tuld ei süüdatud. Sähvatav välk valgustas neid, kes nad peaaegu sõbralikult laua ääres istusid. Vekšin urgitses hambaid, särav lahtise kaelusega kraeta särk seljas. Sanka kergitas end pisut ja otsekui sirutas mõlemaid

käsi üle laua tema poole. Esimene kolme raksuga äikesekärgatus lämmatas Sanka sissejuhatavad sõnad.

«Näe, tõin, peremees!» lõpetas ta, ja tema ebakindlast katkevast häälest sai kohe selgeks, et ta on veidi vintis.

Pilv roomas lähemale, aknast hoovas pärast leitsakut meeldivat niisket, külmavärinaid ihule ajavat jahedust.

«See pole miski asi, et sa vastu ööd täis peaga ringi kõnnid! . . . Mis sa seal mulle tõid?» ajas Vekšin tervituse asemel kõrvad kikki.

Siis laskis Sanka tulema rabeda puise kiirkõne, kusjuures ta end sageli kordas, nähtavasti oma auru all oleku tõttu, avameelitses, tegi imelikke pause, nagu oleks oodanud oma jutu ümberlükkamist, ja läks nii keevaliseks, et Vekšinil tuli vahel hambad kokku pigistada, et seda vägivaldset siirust mitte katkestada.

«Aga kas sa seda kümnelist, mis s e l l e s t viiekümnest järele jäi, mäletad? Olen lõpulikult otsa jäänud, kas usud või mitte! . . Ma jõin uue palga eest, seda aga hoian nagu silmatera! Niipea kui mulle meelde tuleb, et me oleme kõikides asjades koos olnud, et ma olen oma elus sulle kõik järelemõtlemata ära annud, selle aga andmata jätnud, siis ma lähen nagu segaseks, kõik viskab sees nagu pahupidi. Sinul sobis tookord küll ära ütelda, aga minul polnud õigust seda endale jätta! No küll ma rähklesin sellega, selle kümne rublaga! Viska ahju — ei saa, naine jällegi vahib mulle käte peale, endal nägu must peas . . . Mina karjun talle: «Ole vait, väikekodanlane, pursuide sigitis, sa ei kujuta ette, missugune jõud selle kümne rubla sees on. Ma olen nüüd läbi ja lõhki peremehe oma: kui annab käsu, teen jälle arappi, kui käsib — lähen veretöö peale välja . . .» Ja tõsi ta on, kui ma ta prügikasti viskasin, siis oli mul nagu kivi südamelt langenud: aitüma Donjale! Kahju nagu oli ka: kasvatasime pool aastat, kastsime kange teega, viisime vihma kätte, nüüd aga läks ühe ropsuga. Aga jälle kui magus oli lõhkuda, peremees, tore ja lõbus . . . Ma võin nüüd terve ilma põlema panna — käsi ei värise!»

«Kelle sa välja viskasid?» läks Vekšin paljast Donka nime mainimisest süngeks.

«Kummipuu!» meenutas Sanka kerge naeruga. «Meil pole jäänud enam mitte midagi, ei kummi- ega tummi-

puud . . . ainult sinu sõprus. Võta ta raisk omale, see raha, tee mind tast vabaks, peremees, muidu põletab kätt . . .»

Nüüd hakkas ta Vekšini lõtvunud kätte suruma sedasama kokkunätsutatud, higist, niisket kümnerublalist, ja Vekšin võttis selle vastu, mitte küll kohe, aga võttis, et Sankast lahti saada, ja on märkimisväärt, et tal oli raha vastu nii vähe huvi, et ta otsemaid unustas, kuhu ta saadud raha pani, ilma et ta oleks oma lubamatule, nagu hiljem selgus, hooletusele mingit tähtsust omistanud. Sel hetkel mõtles ta erutatult oma niisama igavesele — kõige peale vaatamata — sõprusele Artašeziga, kelles olid tema jaoks imelikul kombel kehastunud kõik tema kaasaegsed.

Mõned Klavdja muusika helid, mis tal jälle selja taga kostma hakkasid, tõid Vekšini tegelikkusesse tagasi.

«Hea küll, ma võtan, kui seda sulle nii väga vaja on . . . sinu rahustuseks. Aga pea silmas, mulle su hüsteerilised krambid ei meeldi, Aleksandr,» hoiatas Vekšin, vihastades päris tõsiselt. «Küll sa näed, ma kihutan su minema. Muuseas, ma olen juba varem märganud sinus seda ebakohast tundelikkust, ja vahel, vabanda mind, otsest kindlusetust. Sa ei seisa maa peal kindlalt, sa kõigud . . . ei tea, kas oma pika kasvu pärast? Praegugi, näe, oleksid nagu üks tõsine, abielus inimene, aga värised nagu ära nõiutud!»

Sankal polnud sellele teenitud etteheitele midagi vastata.

«Äh, kui saaks midagi juua . . .» ütles ta ainult, kobas laual ringi, valas midagi kruusi, nii et vett põrandale ja põlvedele loksus — nõnda värisesid tal käed. «Aga sina oled mul laps ja veidrik, peremees, oled alati veidrik olnud, see tähendab lihtsameelne . . . ei märka, mis sinu ümber sünnib. Ja mul on praegu niisukene meeleolu, et ma koguni suudleksin sind, kui ma nii karva kasvanud poleks . . .»

Muide, püsti tõustes sirutas ta end nagu kaelustamiseks üle laua, aga puudutas pimedas Vekšini kätt ja tõmbas end järsku tagasi nagu tule eest.

«Nonoh, jäta oma suuandmine, palun . . .» tõstis Vekšin häält.

«Ära karju ja ära ähvarda mind minema ajada, me

oleme verega ühte seotud, nii et mul pole sinu juurest kuhugi põgeneda... nagu sinulgi minu juurest!» Nüüd võttis Sanka suure lonksu ja nuusutas ehmunult kruusi. «Mõni on haigeks jäänud või? See ju arstirohu lõhn...»

«Ema jõi tilkasid, kui ta Pjotr Gorbidonõtši juurde raha järele läks,» kostis selja tagant lapse kigatsev hääl.

Selgus, et Klavdja istus laua ligidal lapsetoolil ja kuulas hoolega vanainimeste juttu.

«Heida magama, kallis...» lausus Vekšin raudsel häälel, ja tüdruk läks kuulekalt nurka oma diivanile.

... Balujeva tuli tagasi veel kuivana, ostude pakk kaasas, rahutu ja tundes end lõpmatult süüdlasena. Vaevalt jõuti aken kinni panna, kui äike hakkas kamalutäitega vihma pilduma. Sagedased välgud, mis haarasid pilte pimedusest, näitasid inimeste liigutusi katkendlikena nagu peatatud filmilindil, mistõttu polnud arusaadav, mis lahtihargnenud niitidega kaltsu Sanka taskust võttis ja miks kahe järjestikku sähvatava välgu valgel paistis ringivahtiv naine, kes oli pistnud käe kummutil oleva pitsliniku alla.

«Peidad ülejäänud raha?» küsis Vekšin jahedalt, jälgides teda peeglist. «Ma ju käskisin sul...»

Ta kergitas end toolilt ja lülitas valguse sisse.

«Ära sõima mind, Mitja, meil on kõik otsa saanud, pole midagi supi sisse panna...» ütles Balujeva tõtlikult. «Ma ei räägi sellest, et me näljas istume... Mind kutsutakse teatrisse väljaõmblejaks, ma õpin kiiresti, ma taipan hästi. Kõik saab sulle, kuni sa terveks saad!»

«Võiksid kõrvaliste inimeste juuresolekul vait olla,» katkestas teda Vekšin, kuigi Sanka ilmselt tukkus lahtiste silmadega — nii liikumatult vahtis ta laudlina volti.

Üksiolekust ära vaevatud, kartis Vekšin alateadlikult, et külaline ära läheb. Lauale tekkis rohelist, leiba ja sissejuhatav pudel. Ehkki akna taga kärkis ja paukus, ilmus Manjukin lauanõude kolina peale õigel ajal platsi, ja siis tuli perenaiselgi peost osa võtta... Kogu suve jooksul oli see kõige pikaajalisem äike. Peaaegu lakkamatu mürin ja vihmaveetorude undamine akna taga summutasid niivõrd inimeste kõnet, et seda, mis ühes lauaservas räägiti, tuli teises üle küsida.

«Joo, Aleksandr, meie veresideme kinnituseks,» teritas Vekšin kõlatult ja muudkui valas seltsimehe klaasi. «Meie kahekesi oleme väikesed inimesed, teeme, mida oskame... sureme, kui vaja. Armu ega halastust eilsetelt sõpradelt ei palu. Ja sina ära minu pärast karda: küll ma omal ajal august välja ronin ja sinu endaga kaasa tõmban!»

Sama laua taga, käsi nagu lõhna peale kohaletulnud Manjukini õla ümber, pihtis talle Balujeva — sellise tagasihoidmatu siirusega, et iga silmapilk oli üle tema puuderdatud naeratava näo pisar veeremas.

«Kui ma vintis olen, härra, siis ma muutun heaks, lõbusaks ja jutukaks,» tunnistas Balujeva, heites pea tagasi ja paljastades oma kuulsa kaela, mis Tšikiljovi hulluks ajas. «Sina oled suurest soost härra, aga minu ema oli vaene pesunaine... aga mina pole nende seast, mina ei põlasta sind mitte raasukestki. Mina olen lihtne Zinka, laulan laule inimeste murest, lahkumisest, südamevalust... laulan, kuni noor olen, aga kui mu hing klaasiks hangub, lähen tagasi ema pali juurde. Mina jään ruttu vanaks, sellepärast ma tõttangi elamisega! Nüüd keelati Zinkal ära murest laulda, kästakse laulda õnnest... aga mina ei näe seda kaugelt ka mitte! Murest laulan ma üheteistkümnendast eluaastast peale, juba sellest ajast, kui kerjus mind kompvekiga ära meelitas ja leierkasti saatel õuedel laulma sundis... vaata siis, mis ajast! Ja ma laulsin, härra, valasin pisaraid, ja puhtad inimesed, kes vaatasid kõigist akendest mind, räbalais tüdrukut, nutsid suure häälega. Ma ei ütle, et ma murega kokku oleksin kasvanud, aga silma sisse olen ma talle küll vaadanud, tema läbi ka enesest aru saanud... Mure õpetab tõde, isegi rumalale!... aga õnn pole muinasjutuski kedagi headusele viinud. Kadunud ema ütles: murel on sada kõrva, õnnel sada küünt — ja kõik ligimese peale sihitud. Mure jagab viimase raasukese ära, õnn kaitseb end hambulise müüriga, nii on lood! Tema aga noomis mu läbi, see meie uus direktor, pani nagu liiderdajale vastu vahtimist... justkui ahelad kaelas, läksin ma tema juurest ära. Aga kas sina, härra, pead minust raasike lugu?» vaatas ta Manjukini tähelepanelikesse silmadesse.

«Hertsoginna, muusa, tarkpea... ma kuulan teid

vaimustusega,» hüüdis Manjukin pateetiliselt ja vehkis vaba käega, nii et öeldu auks klaasist punast viina maha loksus.

Äikese pärast ei kuulnud vanamees ja naine nende kõrval asetleidnud varaste kokkulepet. Alles nüüd tuletas Vekšin meelde hommikul Štšekutini saadetud sedelit ettepanekuga teha üks sõbralik rünnak ühe tuttava kullassepa panipaikadele; muide, Vekšini arvates polnud midagi kuritegelikku selles võrdlemisi lõbusas meelelahutuses — kiskuda nepmani alt kuldne vaip, mille peale ta on end nii mõnusasti sättinud. Isalt saabuvat karmi vastust ei oodanud Vekšin oma kinnisaimuse põhjal nüüd enne kui nädala lõpul, nii et see kaunis ohutu Pirmani operatsioon aitas mõningal määral leevendada harilikku, tüütut ootamisaega enne ärasõitu. Ettevõtte kasulikkus seisis veel ka selles, et see raha, mis pidi küll varastatud saama, omandas allilma mehelt äravõtmise kaudu puhta raha näilisuse... Korraga kainenenud Sanka mõtles siiski terve minuti, enne kui ta asjast osavõtmiseks nõusoleku andis.

Pillerkaar koosnes tulistest kõnedest ja niisama heldetest klaasitäitmistest. Pjotr Gorbidonõtš, kes naabertoas tegeles ühe järjekordse pealekaebuse koostamisega, mis polnud kuigi huvitav, aga käsi tahtis harjutamist, et ei võõrduks! — ei aimanudki, mille peale tema tööga teenitud säästud olid kulunud. Muide, kõik arenes nüüd tema kasuks: laenatud raha ülepeakaela kulutamine sundis Balujevat ennetähtaegselt uuesti tema poole pöörduma lisa saamiseks, mis lõppkokkuvõttes Tšikiljovi täieliku triumfi tundi lähendas.

XXIV

Kui Vekšin silmad lahti tegi, valgustas päike võrdlemisi väherõõmustavat korralagedust laual, kuid aken oli avatud, õhk toas pärast eilset äikest iseäranis värske ja lõhnas ergutavalt selleri järgi — Zina Vassiljevna oli juba jõudnud turul ära käia. Vekšin märkas kohe toolil enda kõrval postisaadetist, mille margil oli Rogovo tempel, kuid ta ei võtnud seda kätte enne, kui oli riides ja hoolikalt habet ajanud. Ent sedamööda kuidas läbilugemise hetk lähenes, asendus kärsitus umbuskliku

kõhklusega. Vekšin ootas konarlikku, puist, vigadega kirjutatud sõnumit juhuslikul paberitükil, tema ees aga oli kirjutaja alpide viguritega maalitud lugu, mida kodukohast saadud kirjades ei näe. Sellepärast tundis ta kergendust, kui Zina Vassiljevna kohvikannuga köögist tulles teatas Firsovi saabumisest.

«Ta küsib sinu järele, Mitja, aga tee peal lipsas Manjukini poole sisse, tõi talle normiheeringat... ma läksin mööda ja vaatasin. Toidab vististi vanameest, et see enneaegu vedru välja ei viskaks, kuni jutt Blagušast valmis on...»

Vekšin ei jõudnud veel naist sõimata tema alandava uudishimu pärast, kui Firsov teda juba suures kaares kaabuga koridorist tervitas ja ootas luba sisse astuda. Kirjamees oli suurepärases meeleolus, vigurdas ja vahutas abstraktsetel teemadel ainult mõõdukalt, varjates sellega oma tol hommikul halastamatult tegelikkust jälgivat pilku. Ta nagu ainult ootas ükskõik missugust küsimust ükskõik missuguselt kaasvestlejalt, et hakata pikalt ja laialt rääkima ükskõik mida puudutaval teemal, kuid neljakümne kuuenda korteri elanikud vältisid tol hommikul ohtlikku jutukust, nähtavasti enesesäilitamistungist.

«Ma hoiatan, mu tume prints...» põrutas Firsov harjumuslikult juba lävelt, halvates ohvri vastupanuvõimet, «et mul pole teie juurde mingit asja... peaaegu nagu alati. Sel ajal kui ühed täiesti arusaadava põlvede värinaga teevad lahti läkitusi kodupaigast ja teised jälle tõttavad salamahti laualt koristama eilse pillerkaari jälgi, kolame meie, tindijürid, hommikust saadik maailma mööda ringi, heidame jultunud pilkusid keelatud hämarusse, torkame näpuga sinna, kuhu pole lubatud, katsume keelega, otsime, kus on elul teravam maik, värv ja lõhn. Aga ärge kartke mind, Dmitri Jegorõtš, ma ei too teile mingeid pettumusi, ma tulin ainult ütlema, et maailmas on kõik suurepärane, eriti — lillekeste, lindude ja tuuleõhu nõiduslik kõdi, naeratused ja armastuse almused, need õrnimad pistised võrdlemisi tooreste praktiliste eesmärkide nimel... või igasugused säärased põgusad mõistuse ahvatlused ja niisama salakavalad tajude püünised... Sest ei jõua veel nende poolt võlutud ohver õieti arugi saada, milleks, pagana päralt,

kõike seda vaja oli, kui teda juba kraedpidi elust välja visatakse!»

«Ma mõtlesin küll sauna minna, aga tule sisse, Fjodor Fjodorõtš, tule... sinu jaoks leidub meil alati vaba silmapilk!» vastas Vekšin lahkelt.

«Ei tea, miks ta täna nii kole lõbus on, see meie Fjodor Fjodorõtš,» tähendas Zina Vassiljevna kadeduse varjundiga.

«Sellepärast, armuline, et ma pärast pikka otsimist leidsin neil päevil bass-värvi, mis mu paletil puudus. Ühe väga sünge isiku päris olemasolu ääre peal: rinnakorvi hingetõmbeid on veel märgata, aga kurbusest pole enam jälgegi. Pistab mune koos koorega ja nimetab ennast Anatoli Araratskiks... Hämmastamapanev tundetuse ja mõttetuse monument! Aga kus oskab jutustada!... Nädala ajaga on saanud kõrtsi ja õise Blaguša lemmikuks. Uskuge või ei, käin teda kuulamas nagu laululindu... kõige imelikumad kaasaja hämmingud... nägu sealjuures täiesti kivinenud, igasugused hiilgavad üksikasjad ja ei mingeid jälgi pessimismist või depressioonist. Nii et vaene Manjukin peab nüüd täielikult aplaagrisse minema!»

«Minu asemele pole veel kedagi võetud?» tundis Balujeva möödaminnes huvi. «Räägitakse, et minu koha peal olla üks kraapjalg...»

«See on tõsi, üks lorusk tagus seal steppi ksülofoni saatel, ma ei pannud õieti tähelegi,» ütles Firsov, kes oli nõuks võtnud midagi Vekšinilt kätte saada. «Soovitan külastada enne kodukohta sõitmist, minna kuulama tõusvat tähte, Dmitri Jegorõtš, te ei kahetse!»

«Ta ju valetab...» kortsutas Vekšin kulmu.

«Muidugi valetab,» toetas Firsov veendunult, «aga kunstis pole ju peaasi see, millest valetatakse, vaid k e s valetab! Tõeline kunst seisabki ju materjali valikus, see tähendab üldise asendamises üksikjuhtumiga... või vastupidi! Ma tahan öelda, et kunst ongi mõningal määral petmine asjasthuvitatud poolte kirjapanemata nõusolekul... ja sellepärast, muide, kas teile ei tundu, Dmitri Jegorõtš, et kunstniku isik on alati tähtsam kui teema?»

«Mis autoriteet nüüd mina selles asjas olen,» ei läinud Vekšin Firsovi õnge otsa, kuigi teda miski selles alanud

mängus meelitas. «Ma juba ütlesin, et sina, Fjodor Fjodorõtš, oled mõningal määral oma templis tunnustatud preester, mina aga olen ainult harilik inimene...»

«Noh, on ju küllalt selgeks saanud, et on templeid, mis on täiesti kõlbulikud ka hobusemoona hoidmiseks...»

Vekšin kissitas vastuseks ainult silmi, ja olles nüüd soovitaval määral heasüdamlikuks soojenenud, küsis otseselt, et mida kirjamehel õieti temalt nii varasel tunnil vaja on.

Vastuseks hakkas Firsov naljatoonil veenma, et ta astus sisse ainuüksi sõprusest ja poolehoiust, — ja kui tema vestluskaaslane kibeleb ise samasuguseid tundeid üles näitama, siis oleks tal seda kõige kergem teha sel teel, et ta annab kirjamehele mõningaid andmeid Vekšini praeguse tegevuse asjus.

«Te saate muidugi aru, et ma ei kavatse teilt leivateenistust ära võtta, Dmitri Jegorõtš!... ma higistan ikka veel oma jutukese kallal, ja muide, võrdlemisi huvitavad episoodid hakkavad justkui kujunema, aga edasi ei saa ma ilma teie abita enam sammugi astutud.»

Vekšin võttis Firsovi poolt talle ettepandud alustamata karbist automaatselt paberossi.

«Oh, ma olen ise oma tegevuses alles uus mees,» ütles ta mõtlikult, «aga kui minu kuulsus on n i i s u g u n e, siis seetõttu, et ma kunagi elus halba tööd pole teinud... aga eks küsi pealegi, mis raskus sul seal on!» nõustus ta, aga vaikis mingist piinlikkusest Balujeva ees, kuni see toast lahkus, pannes kohviklaasi külalise ette. «Sa anna vähemalt märku, mis sind just huvitab... m e i e tehnika, ebausk, töö ise l a h k a m i s e alal...või midagi muud?»

Vahepeal märkis Firsov oma raamatusse, kui hoolikalt vältis Vekšin oma ameti termineid, ja ometi, niipea kui ta teemat oli puudutanud, toimusid tema välimuses kohe muutused, mis võisid vilunud vaatlejat hämmastada. Ta vajus märgatavalt kühmu, ta käed läksid raskeks, kõrvalestad hakkasid punetama, pilk omandas altkulmu vaataja teravuse ja kõne läks katkendlikuks. Vaevalt oli see loomulik alastuse-häbi, pigem õise tagaajetava inimese professionaalne vilumus, kusjuures lühikeseks ajaks ilmnes temas midagi jooksvast hundist, kes

on kirbule võetud, isegi midagi Agei Stoljarovist, tõsi küll, esialgu ainult eos.

«Mulle on vaja kõike t e r v i k u n a...» iitsatas Firsov ettevaatlikult, «mitte ainult sõnalist osa, vaid ka inimeste omavahelisi suhteid, keskkonna seadusi ja kombeid, ebausku ja endeid... Teose detail tekib paljude teda kujundavate asjaolude kokkupuutepunktis, ja mida rohkem neid on, seda peenem ta tuleb!»

«Ehee, see lugu läheb pikale, Fjodor Fjodorõtš,» hoiatas Vekšin irooniliselt. «Maakera kõige lühem ja täpsem kirjeldus on maakera ise.»

«Nõus...» muigas Firsov selle tema enda mõtte peale, mille ta oli õigel ajal vestluskaaslasele ette ütelnud, «siis oleks mõistlikum vaadelda üksiku episoodi mehaanikat. Muide, see on mul mustalt peaaegu valmis visatud... õigemini skeem, selle hing. Nüüd ma püüangi teie abiga talle sobivat keha leida!»

«Sa, Fjodor Fjodorõtš, ära kauple, ega minagi ei püüa kirjamehe leivateenistust ära võtta, sinu leib pole minu omast magusam... Sa näita mulle seda kondikava, ma parandan hea meelega, mis viltu on läinud.»

«Kuidas ma seda sulle näitan, kui ta praegu alles kehatu on?» nämmutas Firsov, kuid teist väljapääsu polnud ette näha, ja ta andis vastu tahtmist järele. «Hea küll... valige juba ise mingisugune — kas või ammune! — juhtum oma praktikast... seda enam, et teil on ajapikku endalgi huvitav sellest raamatus lugeda!... ja mina ainult vihjan eelnevalt, missuguses suunas otsingut teostada. Ma kardan, et te minust aru ei saa, Dmitri Jegorõtš, aga mõned hiljutised loomingulised ebaõnnestumised sunnivad mind järeldust tegema, et meie aja kangelast on kasulikum vaadata mitte läbi üldtuntud moraalsete tõdede luubi, millest pealegi enamik on maetud katastroofilise sotsiaalse nihke kihtide alla, nii et toimivad esialgu ainult poliitilised!... ja isegi mitte lüürilise tragöödia valguses, sest isegi kõige kangelaslikum isiksus oma armastusekstaasidega paistab vähemasti imelik meie tegelikkuse tulipunasel taeval!... vaid ainult tööprotsessi kaudu, kus ühinevad tema mõistus, eluvõime ja tahtejõud!...» Äkki tuli kirjamehele meelde, et ta peaaegu et eile rääkis kellegagi sellelsamal teemal, pealegi väljendus Vekšini näol säherdune muret-

sev kannatamatus, et kõige parem oli siin punkt panna. «Ühesõnaga, mul oleks tarvis kirjeldada üht väikest riisumist, kõigi minu ja teie kunsti reeglite kohaselt, kuid ilma riisikota, et see ülearu nõudliku lugeja juures põlgliku grimassi esile kutsub. Kannatadasaanuks võtan ma sellepärast niisuguse isiku, kes on sotsiaalses mõttes kahtlane, väheväärtuslik... ja kellest kahju ei ole.»

«Meie keeles ajudega nägu,» tähendas Vekšin asjalikult ja tõmbas keelega üle kitsenenud huulte.

«Just nimelt!... sest endisele kurjategijale kättemaksmist võetakse lihtrahva hulgas alati sügava rahuldustundega vastu! Oletagem nüüd, et teile on seatud eesmärk: v a l l u t a d a soomustatud tsitadell, mis kuulub nepmanist manufaktuuriärimehele või, veel täpsemalt, õitsev kullassepaäri, mis on tekkinud mingile pealinna rahvarohkele tänavale juhusliku rikastumise tagajärjel ühes nüüd juba hävitatud joomaurkas...»

Loomulikult mõtlesid nad mõlemad, autor ja tema kangelane, sel hetkel ühele ja sellelesamale, eelseisvale Pirmani ründamisele, kuid Vekšin ei kahtlustanud veel selles episoodis Firsovi autorlust, kirjamees aga, teades ette tema kohta jutustuses, olenes täielikult üksikasjadest tegelase käitumises, kes oli hakanud iseseisvat elu elama. Selleks hetkeks saavutas nende mõlemapoolne vastasmõju maksimaalse teravuse, ja Firsov püüdis kõigest jõust meelde jätta selguvaid episoodi käike ja faase, et juhtida nende kaudu oma teisik-kirjameest tema enda jutustuses.

«Las ma kirjeldan sulle üht ammust, aga huvitavat juhtumist...» alustas Vekšin, imelik läige silmis.

Haaratud alanud mängus tekkinud vaimustusest, hakkas ta jutustama seda, mis pidi juhtuma alles homme. Hinge kinni pidades, unustanud pliiatsi, süvenes Firsov Vekšini pisiasjadeni läbitöötatud plaani. Jutustuses kirjutas ta oma teisiku sulega iseendast, et need jutuajamised alles äsja autorist eraldunud olendiga moodustavad ainsa, lühiajalise naudingu, mis ongi ainus tasu kirjaniku aastatepikkuse, vahel koguni sunnitööga võrduva vaeva eest. Ja kuigi operatsiooni päevakord, sündmuse koht ja osavõtjate koosseis — kõik oli Firsovile varem teada, põletasid tema mõistust nagu sädemed aina uued

sündivad üksikasjad, üks imelisem kui teine, millel oli kord kriminaalkuriteo süütõendi, kord ootamatu psühholoogilise avastuse väärtus. Loomulikult tuli Firsovil Pirmani operatsiooni esialgses mõttelises kavandis arvestada nii Vekšini mõõgahoobitaolist otsusekindlust ja sirgjoonelisust, Sanka väliselt lihtsakoelist, kuid põrguliku salakavaluse piiril olevat leidlikkust, samuti osanikuks kutsutud Käharpea Donka saatanlikku hulljulgust kui ka korduvalt tules olnud Štšekutini roomavat tarkust... ühesõnaga, kõigi osaliste omadusi, kelle kaudu pidi kulgema autori ideekavand, et omandada veenvat terviklikkust ja lõpetatust.

Kokkusurutud kujul sisaldas Vekšini jutustus kõik, mis oli vaja mitte väga keerulise, kuid täiesti üksikasjalise peatüki kirjutamiseks öisest sissemurdmise operatsioonist — osade jaotamisest kuni homeerilise pidutsemiseni ühes linnalähedases lõbustusurkas... Aga niipea kui Vekšin oli pannud lõpp-punkti, isegi nagu näolt lahkemaks läinud, hakkas Firsov peremeheliku pliiatsiga plaani keskpärast laitmatust kirjuks sirgeldama. Kõigepealt tõmmati kriips peale kavatsetud ettevõtte õnnelikule lõpule.

«Ma pean teid kurvastama, võrratu Dmitri Jegorõtš... mul lõpeb see episood enneolematu sissekukkumisega!»

Vekšin jäi oma pilguga vestluskaaslase silma sihtima, et selgust saada tema muremõtete põhjendatuses.

«Nonoh... kas sulle õnnelikud lõpud ei meeldi?» meenutas ta irooniliselt üht üsna hiljutist artiklit Firsovi kohta, kus tüütu järjekindlusega korrutati, et kirjaniku maailmatunnetus on haiglane.

Firsov koguni vihastas tema ebakohase nalja peale.

«Tuleb välja, et te ei hulgu ainult Moskvas surnuaedu mööda, vaid loete ka kriitilisi artikleid?» küsis ta mürgiselt, andes ilmselt mõista, et talle on Vekšini käitumine kõige väiksemate pisiasjadeni teada.

«Miks ei peaks sõbramehe pärast rõõmustama!»

«Ma vastaksin teile täiesti kirjanduslikul tasemel, Dmitri Jegorõtš, kui te ei kavatseks sauna minna. Vaadake, auväärne, kelle pillil on üksainus keel, sellel on üsna raske melanhooliasse langeda... mis aga puutub e l u s s e, siis temal on palju keeli!» nähvas Firsov, kuid

märkas õigel ajal ärritust vestluskaaslase näol ja hoidus selles toonis edasi rääkimast. «Ühesõnaga, te võtsite liiga ideaalse koostöö juhtumi...»

«Seleta ära...» käskis Vekšin süngeks muutudes.

«Ma võin ainult vihjata... Mina teie asemel pööraksin rohkem tähelepanu osavõtjate omavahelistele suhetele. Teate, kui te niisugustest asjadest riskantsetel hetkedel ei hooli, on lugu räbal!»

«Kelle peale sa tahad näpuga näidata, Fjodor Fjodorõtš?... Arvad, et keegi on jõudnud lehma mängida?» torises Vekšin kaunis ähvardaval toonil.

«Ma mõtlesin...» hakkas Firsov taganema, «et mitte keegi ei pea elus ega ajaloos lootma oma liiga suurele võlule... siin see niit vahel katkebki!»

Pole teada, millest kirjamees juhindus, kui ta omaenda loominguliste huvide kahjuks püüdis oma nüüd juba endist lemmikut hoiatada teda ähvardava ebaõnne eest; ainult kartusest Vekšinit ära hirmutada ei lausunud ta sõna «r e e t m i n e». Ja on tähelepanuväärt, et Vekšin oli selleks ajaks oma loojast niivõrd sõltumatult mõtlema hakanud, et ta hoiatust kuulda ei võtnud.

Siiski, sellele järgnenud vaikuses vaatas Vekšin vaimusilmaga üksteise järel üle kõik oma homsed kompanjonid. Nad seisid tema ees nagu loendusel, ja kuigi igaühes oli vahemaa tagant tunda mingit isiklikku hirmutavat nooti või joonekest, ei viitsinud ta, ja õieti polnud selleks aegagi, aimata nende hinges valitsevat meeleolu, keda võis lihtsalt käsutada. Nii oli hingele lihtsam, kergem, peaasi — odavam; liiatigi kiirustas ta sauna.

«Tühi asi... ei nad julge,» muigas ta raskelt, Agei maneeris. «Niisuguse asja eest võib sotitegemisele kutsuda, teie keeles kohtusse, ja see pole meil naljaasi!»

Audients oli lõppenud, Vekšin läks kummutilt võtma sinna valmispandud pesupakki. Firsov nägi peeglist, kuidas ta üürikeseks minuti murdosaks silmad maha lõi, teistkordselt haaratud kahtlusest ja võib-olla meelde tuletades oma kogemustest, et viha on isegi tugevam kui loomalik hirm... siis ilmus ta näole tige kindlus — «ei nad julge».

«Ma saadan teid...» tõusis püsti ka Firsov.

Nad läksid koos välja.

«Ma olen sinu arvustajaga nõus, et sul on kõik väga keeruline,» ütles Vekšin trepist alla minnes. «Lihtsamalt tuleb elada, kirjutada ja mõelda, päris lihtsalt... et ka kõige viletsamale mõistusele kõik arusaadav oleks. Ja üldse — miks, kuradi päralt, oli sul vaja meie eluga oma sulge määrida? Et Vekšinist kirjutada, pead sa ise täielikult tema sisse ronima, aga sellest riietusest, usu mind, puhtana välja ei tule. Sest s e d a ei kirjutata ju tindiga...»

Firsov ei kostnud selle peale midagi.

«Muide, mis puutub Marja Fjodorovnasse,» tuli talle minuti pärast meelde, «siis ma nägin teda tänaval kaks päeva tagasi, küsis teie järele, palus...»

«Vjuga ei palu iialgi, ta käsib,» tähendas Vekšin mornilt. «Noh, mis käsu ta sulle andis?»

«Nagu alati, käskis tervisi viia. «Enda poole ma Mitjat enam ei kutsu,»" ütles ta, «viimati viskab uus abikaasa soolhapet näkku, aga täpselt nende sõnadega anna talle edasi mu südamlik tervitus kättesaadud perekonnaõnne puhul.» Minu silma all viskas kaardi postkasti: kaks tuvikest suudlevad ja kolmandal on kirjake tiiva alla pistetud... kas te pole veel kätte saanud? Varsti saate... Aga teie, Dmitri Jegorõtš, ärge pöörake sellele erilist tähelepanu, teate isegi: käskijanna on pilkamishimuline... ei halasta iseendagi peale!» Äkki, otsekui Vekšinile halastades haaras Firsov tema küünarnukist kinni ning sosistas talle usaldavalt ja sõbralikult, et tal oleks nüüd paras aeg Pirmani äri asemel Kudjoma äärde, isa juurde sõita... kuid sosistas seda ilma eesmärki ja aadressi ära tähendamata, vältimaks vastuküsimust, et kust kirjamehele on teada Vekšini salajased kavatsused. «Teil on aga palju pagasit, ma viiksin teid, Dmitri Jegorõtš, praegu voorimehega vaksalisse...»

Küünarnukiliigutusega lükkas Vekšin Firsovi käe eemale.

«Ma ütlesin küll, et sa peaksid lihtsamalt kirjutama... aga mitte viimase võimaluseni, vennas. Olgu kuidas on, sellepärast ma saingi n i i s u g u s e k s, et mul on omaenda saatus, et ma olen e l a v inimene. Lase mul olla mina ise. Noh, ma pean nüüd vasakule keerama... aitäh, lase jalga!»

Vekšin jätkas hüvasti jätmata oma teed, nii tugev oli

tema meelepaha kirjamehe üle — mitte sellepärast, et ta oli Dolomanovalt solvava läkituse toonud, vaid sellepärast, et ta oli Vekšini hinge segadust külvanud. Umbes kümme sammu enne sauna keeras ta kõrvale ja sattus kuidagi liiga kiiresti, vaatamata kaugele maale, isegi ilma otsimata, tundmatu maja ette, kus ta seni polnud kordagi käinud. Trepist üles minnes ei teadnud ta veel, mida ta Dolomanova korteris tegema hakkab... kuid sellepärast, et kogu homsest nelikust oli kõige kahtlustäratavam Käharpea Donka taltsutamatu isik, otsustaski ta kellanupule vajutades, et vaatab lähemalt Donka pruunidesse, rohelise sädemega silmadesse, kes seda oodata ei tea.

XXV

«Pole kodus ja millal tuleb, pole teada...» ütles Donka ketis oleva ukseprao vahelt küsimust ootamata ja oleks ukse kinni tõmmanud, kui Vekšin poleks saapanina vahele torganud.

«Võib-olla ma just ootasingi värava taga, millal proua välja läheb? Lase sisse, ega ma sulle liiga ei tee, ainult vaatan korraks...» ütles Vekšin nõudlikult.

«Kui homme vahele jääme, siis saame üksteist küllalt vahtida,» naljatas Donka kurjakuulutavalt, nii et Firsovi udune ennustus hakkas nagu kergelt tõeks saama.

«Asi seisab selles, et ma tahaksin täna, vabaduses, sinu nägemisest rõõmu tunda,» kordas Vekšin. «Hea küll, ära jama, kulla Donja, tee lahti!»

Uks avanes ja Donka unine nägu vaatas välja.

«Mis, kas jätame ära või?»

«Seda ma pole ütelnud... Mis sa päise päeva ajal magad? Lähed paiste, tola, ülearusest magamisest läheb igasugune ilu kaotsi.»

«Niikuinii olen rasva läinud... pole viga, iga tera panen arvele!» pomises Donka suud avamata, lastes külalist esikusse. «Praegu elan küll nagu ussike põrmus, ega sa minu lehtonni ei põlga?»

Jahe ja rohelise hämaruse tõttu õigusega lehtonniks nimetatud Donka urgas mahutas vaevaliselt voodi ja

väikese laua selle vastas, mis oli täis loobitud suitsuotsi ja paberit, kuhu olid pliiatsiga kaunis andekalt visandatud tuttavad daamid mitmesuguses poosis, mälu järgi tehtud. Siin põles Donka armastuse tulel, valades oma kannatamatust ja lootusi välja poeetilistes meeletusepursetes; muide, kuskil polnud näha mingit mustandit, värsid kujunesid tema peas iseenesest, nii nagu sünnib rahvalaul... Siin leidus üksainuke, kasemati tüüpi aken õla kõrgusel, millest oleks võinud üksindusest juhmistumise hoos pea välja pista, kui aknalaud poleks olnud poole ruudu kõrguseni täis laotud igat sorti paberosside ja tubaka varusid. Akent varjavad vahtralehed liikusid, ja nendest läbitungiv päikesekiir siugles joonistustel, nagu oleks endale sealt efektsemat valinud.

«Miks sa nii palju suitsukraami kodus pead... kaubitsed või?» küsis Vekšin.

«See on sellepärast, et poleks vaja kodunt välja minna. Marja Fjodorovna läheb tihtipeale kodunt ära, ilma et midagi ütleks... ja on teadmata, millal tagasi tuleb, nagu praegugi. Peab üksluist elu elama, täpselt nagu vanglas.»

«Aga kui ta pooleks aastaks ära kaob?»

«Istun pool aastat ka ära, oigama ei hakka, kallis Mitja,» lausus Donka kriimustaval häälel.

«Sa oled hasarti täis, Donja,» tunnistas Vekšin pärast ringivaatamist, ja mõneks ajaks sai vaimustus sellest aheldatud uljusest võitu temas tekkima hakanud tumeda vaenu üle. «Elad huvitavalt nagu kurat kännu sees!»

«See pole nõnda, Dmitri Jegorõtš... rohkem juba nagu teener kuninganna juures,» parandas Donka temaga ühes toonis.

«See jälle ei sobi,» ei saanud Vekšin end pidada, «teenril või lakeil peab livree seljas olema, aga sa vaata ennast: täitsa hernehirmutis, tuhvlid palja jala otsas.»

«Livree oleks ülearune...» hakkas Donka talle jultunult ligi tulema. «Niikuinii peab seljast ära võtma, kui tasumise aeg kätte jõuab!»

«Ära kelgi, ori... Kuidas sa siis pole veel kuninglikes tubades sooja kohakest välja teeninud?»

«Kannatan ära...» nõustus Donka püssirohu kiretusega, ja tuhakarva puna varjutas kergelt tema niigi

tõmmusid põski. «Ega mul igav ei ole, Mitja, une ja värsitegemisega kulub aeg ära, nii et ei pane tähelegi. Firsov lubas mõned oma teosesse võtta... vaata, et saan veel kuulsakski! Täna hommikul tegin ühe naljaka värsi — «ei ketikoer saa alandusest aru» ja nii edasi, ja lõpeb nõnda: «sa ära põlga koerasaba liputust». Tahad, ma loen sulle kostitamise asemel? Seal on ka sinust mõned read...»

«Lase olla, ma parem istun niisama,» keeldus Vekšin kulvalt. «Noh, mis me ikka teineteise kallal küüsi teritame! Aga mis peaasjasse puutub, siis pea kindlalt meeles: muttide eest vastutad sina kogu oma soenguga, pea kaasa arvatud.»

Donka ainult sisistas vastuseks.

«Ole tasem!... Ma olin nõus, et ennast natike tuulutada, aga tegelikult ei anna tema luba. Viimati kuuleb ukse tagant, pühib mu siit luuaga minema: tal on rebase kuulmine...»

«See ei huvita mind sugugi,» katkestas Vekšin. «Kas sa ise oled korragi nende tööd kontrollinud?»

Nüüd kiskus Donka nägu koguni kergelt kiiva sellest külmast, ülbelt esitatud küsimusest.

«Sa, komissar, oled siidkäsi, käid seal, kus kõik valmis on... Kui mitu korda oled sa miitingutel rakkuskätest lobanud, aga ise ei taha neid mullaga määrida!» Sügavalt ohates kustutas ta endas ebakohase ägeduse ja lisas varaste keeles, lühiduse pärast, et tema mutid alt ei vea.

Muttide all mõeldi abitöölisi, eriti soodsatel puhkudel kasutatavaid isikuid, kes palga eest või osasaamise kokkuleppel kaevasid maa-aluse käigu, mis viis eesmärgi juurde. Ja kuna naabruses oleva ruumi, kus ei elatud ja kust kaevati käiku Pirmani juurde, pidi kioskiks üürima kahtlustest vaba Sanka naine, siis Vekšin pidaski vajalikuks Donkat noorpaari suhtes hoiatada.

«Sa ära Sankat musta,» hoiatas Vekšin, «tema on minu mees. Pea meeles: kui sa talle Kaasanis varba peale astud, tuled minu juurde Blagušasse vabandust paluma... selge?»

Donka ainult krigistas hambaid.

«Mina sinu asemel, Dmitri Jegorõtš, kardaksin seda volakat veel rohkem kui Štšekutinit ennast!» Ta vihjas

vilunud šnifferi varjatud vaenule Vekšini vastu tema kiiresti saabunud ja kõrgi kuulsuse pärast. «Äh, mulle ei meeldi su Sanka... parem oleks sa võinud vanakuradi enese kampa võtta!»

«Need sinu märkused ei tähenda mulle mitte kui midagi, Donja,» lõikas Vekšin rahulikult. «Vaata parem iseennast...»

Mõni aeg vahtisid nad teineteisele näkku, kõigeks valmis, siis venisid Donka huuled vägivaldseks naeratuseks.

«Noh, kui sa mu sõnadest kõrvale hoiad, — aga kust ma teisi võtan? — siis ma magan edasi, Dmitri Jegorõtš. Ja sina võid mind peale passida! Tead, soldat magab, aga kroonu aeg muudkui jookseb...» Ta prantsatas voodile, nägu vastu õhukest patja, ja hakkas kahtlaselt ruttu nohisema.

Siia, Donka üksindusse ei tunginud tänavalt ega õuelt mingit heli, nii et Vekšin jäi iseendaga üksinda. Otsekohe neelas teda endine sissetükkiv mõtlikkus, sest peale selle polnud Vekšinile midagi hinge jäänud. Akki mõtles ta, et ta mitte kedagi poleks uskunud noil aastail Kudjoma ääres, kui keegi olekski talle ütlema tulnud, et ta ükskord Pirmani operatsiooni sildi all, Firsovi vihjete kontrollimise ettekäändel, varjates hoolikalt iseenda eest külastuse tõelist eesmärki, vantsib siia, varga alatusse patusesse urkasse ainult veendumaks, et Donka ja Maša vahel veel midagi ei ole juhtunud, et pole veel alanud kättemaks temale, Mitkale, mingi justkui tema poolt toimepandud ebainimliku teo eest... ja see oli ainuke, milles tal oli veel vaja elus selgusele saada. Muide, Agei suhtes ta armukade ei olnud, ta pidas Ageid ainult personifitseerimata õnnetuseks inimese nahas.

Nende mõtetega ühenduses tuli talle meelde isa kiri, — Vekšin võttis selle põuest ja tõmbas ümbriku kõheldes katki.

«... Esmasündinud vennale, härra Mitri Jegorovitšile maani kummardus,» — nii algas kauaoodatud kiri kodukohast, — «ja tervitus vennalt ja teenrilt Leontilt, kes selle kirja ongi kirjutanud. Veel tervitab ja saadab vanemliku õnnistuse, ja istub praegu ahju peal ja näsib vahetpidamata kui paljuaastase üksluise töö kangelane meie ühine isa. Tema tervis on sellest ajast, kui

teie kodunt lahkusite, halvemaks läinud. Kaebab ikka rinnus vaevava valu üle, tahab tohtri juurde, aga ise pole võimeline sõitma. Ja see asi, et raha ei ole, on ka fakt. Niikaugele oleme läinud, et mis majapidamises oli kogutud ja meile kahe peale oleks langenud, oleme ära müünud: anna jumala pärast andeks. Isal käivad iga päev langetõve hood peal, emal on jalg paistetanud...

Ja veel palun vabandust, et ma teie rahu rikun. Kuulsime, et sa pesukaru nahas ringi kõnnid, see on väga hea, et pesukaru nahas, pesukaru on soe. Ma lugesin teie kirja isale ette, ta ütles, et lase edasi samas vaimus. Ta on päris nõrk, kuigi on seni täie mõistuse juures. Meie elame pahasti: majas pole tükikest suhkrut ega nahast saapaid. Lihavõtteks ei söönud ainukestki pühademuna. Härra Mitri Jegorõtš, ma leidsin endale ameti viiskude punumise alal, aga seegi tahetakse üles ütelda, väga vähe punun, neliteist viisku päevas. Käesolevale kirjale palun vastata, ja siis palun tema peale mitte põlastusega vaadata. Ja kui võimalik, siis saatke isale jalavarjude jaoks. Teil on seal vara muidu käes, ja meie saame teie armust natuke elu sisse.

Mul oli mõte Paraška naiseks võtta, Demjatinost pärit: vast ehk mäletad, sihuke ilus kenakene. Aga ma jätsin oma plaani katki. Miks ma katki jätsin? Sellepärast, et rahaga on krahh. Ema ütleb, et müüme lehma maha, ja võtad naise. Aga ilma lehmata on majapidamises, teate isegi, vend, mis lood, ja jällegi on hirm, et tulevad lapsed: mees on justkui pajuvits, nagu maha torkad, kohe hakkab kasvama. Ja see mure on ka veel: tahaks nagu Praskutkat, aga Aksjutka on ka kole ilus.

Kuigi nagu näha teie tundmused ei ole meie ühise kodu pealt päriselt kustunud. Tegelikult huvitab meid teie suhtumine meisse. Kas tahate või ei taha saada osa kodust, aga üle kümne aasta vaikite nagu surnuks löödud. Võib-olla kui teie pesukaru ära kulub, tuleb kanepiriie selga panna, siis ehk tahate ka maad künda: Venemaal ei tea millalgi ette öelda, mis juhtuda võib! Parem on niisukeses meeleolus pesukaru maha müüa ja raha otse meile tuua. Meil ei saada vaimupimeduse pärast pesukarust aru, meie haridus on esialgu kehvakene...»

Peale otsese mõnituse polnud nendes pealetükkivais, meelega lõpuni väljaütlemata mõtetes midagi; käed

muserdasid kaua Leonti kirja, otsekui nämmutasid seda. Irvitab, tal on õigus . . . — vaevas teda ähmane meelehärm, — sest toidab isa vanema kadunud poja asemel, toidab ja soojendab rumalaks jäänud, vististi täiesti hambutut Jegori. Nüüd tuli Vekšinile elavalt meelde see Leonti, võõrasema poeg, kes loomupärasest põdurusest hoolimata ellu jäi, aastane põnn, kes isa sülest loiu käeviibutusega oli Mitjat Rogovosse saatnud . . . Ja äkki tundis Vekšin ületamatut tahtmist sellele tundmatule silmi vaadata, — neis peitus mõistatuse lahendus.

Kuuldamatult, et magajat mitte äratada, hakkas ta minema ja tegi ootamatult väikese avastuse. Donka lamas, selg tema poole, särk oli vööst kõrgemale kerkinud ja paljal lihaselisel nimmel tõmbus kokku ja ajas end pikaks vaksamõõtja-ussikene, — nii kõvasti magas Donka. Seinale kinnitatud vaiba kohal rippus vanamoodne kuldkell, mis näitas selgesti Donka ametit, ja selle tagumisel poleeritud kapslil peegeldusid selgesti Vekšinit jälgivad Donka silmad.

«Hea küll, jäta vigurdamine,» hüüdis Vekšin ja küsis, mis kell on. «Noh, keera oma peegel klaasiga minu poole . . .»

«Ära kiirusta, õhtuks tuleb tagasi,» vastas Donka end liigutamata.

«Ma küsisin, mis kell on . . .» kordas Vekšin häält tõstmata, ja järelikult oli temas midagi, mis sundis Donkat võpatama, tõusma ja kukalt kratsides voodi servale istuma.

«Vaata,» näitas ta näpuga valgusetäpile, mis oli juba laualt seinale libisenud, «kui naelani jõuab, on kolmveerand kaks.»

Enne äraminekut käskis Vekšin veel kord järele vaadata, kuidas edeneb maa-aluse käigu kaevamine Pirmani juurde; ta lahkus lootusetu teadmatuse-tundega. Tänaval tuli talle meelde varem raevu ja valu pärast lugemata jäetud küljepealne juurdekirjutus kokkumäkerdatud Leonti kirjas. Ta peatus, et talle antud murekarikat lõpuni juua. «Ja veel kirjuta, vend, miks teist nüüd on saanud Koroljov. Me murdsime ilmaasjata pead ja ei osanud midagi välja mõtelda. Ema arvab, et vist on autasuks antud. Meil Predotetšas muutis üks mees ka nime ära, vanaga ei läinud talle ükski tüdruk.

Aga mille poolest meie nimi paha on? Te kirjutage veel huvi pärast, mis värvi see pesukaru teil on.» Seda viimast päris põhjast pärit kibedustera neelas Vekšin kaks korda, otsekui maitstes, ja oleks vististi kolmaski kord silmad üle libistanud, kui teda päris kõrva ääres poleks nimepidi nimetatud . . . Maja juures keeras ringi must lahtine auto, — see oli lausa sündmus selles inimtühjas kõrvaltänavas, — ja autos vehkis välismaise õlgkübaraga eakas hoolitsetud välimusega härra, kelletaolisi tol ajal tihtipeale maha lasti ilusa elu pärast, mis oli seotud kroonu vara raiskamisega, Vekšini kõrval aga seisis Dolomanova.

Praegu paistis ta Vekšinile kütkestavalt kaunis, sest tal polnud varasemat väljakutsuvat välimust, polnud ähvardust lennukate kulmude kaares, polnud pinget käskivate huulte kontuurides, ei olnud seda tarretavat jubedust, mis sundis möödaminejaid peatuma ja teda meelde jätma. Ta nägi välja inimlikum ja seda kättesaamatum Vekšinile, sest ta oli nüüd naine teisest ringkonnast; sellepärast tuli pidada eriliseks armulikkuseks, et ta ei häbenenud peatuda tänaval hulguse juures, kellel oli seljas kahtlase päritoluga liiga lai purjeriidest pintsak.

«Ega sa viimati minul külas ei käinud?» uuris Dolomanova teatava rõõmuvarjundiga, kusjuures ta pilk tungis sügavale Vekšini hinge, ja oli näha, et ta oli õhtu peale määratud ettevõttest teadlik.

«Ei, ma tundsin su Donja järele igatsust,» venitas Vekšin Maša jutuga samas toonis. «Naljaka toakoera oled endale muretsenud!»

«Ah, Mitja, ära sinagi teda kiru, ta on tõepoolest tubli. Sa käsi parem Zina Vassiljevnal pintsak õlgadest pisut kitsamaks teha, istub sul seljas nagu varastatud . . .» Ta näitas koguni, kui palju tuleb vähemaks võtta, et allavajunud varrukas õigesse kohta satuks.

Ta ei varjanud oma lähedust Vekšiniga ei maja akendest vahtivate elanike ees ega mõjuka kinomehest austaja ees, kes oli millegi seesuguse direktor ja kes ära sõites ikka veel vehkis oma luksusliku õlgkübaraga, mis oleks võinud Panama Paksu kuriteole ahvatleda.

«Aitab, korista nüüd käpakene ära, ma pean minema . . .» pomises Vekšin läbi hammaste, kuid ära ei

läinud, ei julgenud selga keerata, nagu oleks ta tagant veel häbiväärsem välja näinud.

Mitte iialgi varem ei vihanud ta nõnda seda Maša Dolomanovat, keda ta praegu nii väga vajas. Pisut värvitud huulte üleolev naeratus viis asja lõpule. Kahetsuseta hüppas Vekšin möödasõitva voorimehe troskasse — just sel hetkel, kui Dolomanova nähtavasti endale ootamatult kavatses talle öelda midagi südamlikku ja kaugeltki mitte kasutut.

XXVI

Kabuuriga sissemurdmise leiutamise, mis varaste keeles tähendas riisumist ligidasest ruumist tehtud salakäigu abiga, kandis omal erialal erudeeritud Štšekutin vana Egiptuse aegadesse. Võtte vanusega tõestas ta ülekuulamisel tavaliselt oma elukutse paratamatust inimsoo praktikas, mistõttu juba ta esimesed sõnad tekitasid uurijates poolehoidva lõbusa meeleolu. Štšekutini sõnade järgi kaevasid m u t i d vaaraode hauakambrite riisumisel peaaegu nagu meie päevilgi maad ja puurisid käigu, millest pidid läbi mahtuma nii julge mees kui ka tol ajal rahamärkide puudumise tõttu võrdlemisi mahukas saak. Sellest ajast peale on tehnika progress ja vaimne areng ettevõtet tunduvalt kergendanud ja ajakulu vähendanud ning tänu sellele on kunagine võrdlemisi ohtlik üritus omandanud sportliku mängu hasartsuse, kus igasugune liigne takistus suurendab mõnu kordaminekust . . .

Teise osa viimases peatükis, kullassepääri ründamise kirjelduses, kuhjas Firsov otsekui sära ja tõetruuduse huvides mitmele leheküljele ülearuseid üksikasju, nagu näiteks kõige käibivamaid sissemurdmise viise või tehnoloogilisi andmeid terase kiirlõikamise kohta, mis innustaski hiljem üht lihtsameelset kriitikut nimetama jutustust võõraste rahakappide välitingimustes lahtimurdmise populaarseks õpetuseks. Kõiki neid tähelepanu kõrvale juhtivaid mahhinatsioone vajas autor selleks, et ajutiselt varjata kaheldamatut, juba siis alanud reetmist. Lugejaid küllalt väsitanud, kasutas Firsov peale selle üleüldise segaduse tekitamise äraproovitud võtet, milleks ta peale mainitud neliku viis tegevusse mitte üksnes Vekšini verivaenlase, enne tähtaega vabas-

tatud Ljonka Vatsa, vaid ka selleks puhuks elluärganud Kotka Tulisilma. Sellest rääkimata, et viimane oli ainult kõli tõstja, see tähendab — ei põlanud midagi ära, oli ta samuti nagu Vats erakordse andetuse tõttu kõlbmatu isegi vanadele kaladele m a j a k a k s o l e m a, peale selle aga lasti ta maha Firsovi jutustuse alguses Korõnetsi urka laialipeksmise aegu. Seni kui lugejad autori kisendavate vassingute puhul ahhetasid ja kurtsid, jõudis kamp roomates tungida Pirmani ärisse. Kaks üksteise järele juhtunud vaba päeva, kus ei kaubeldud, kiirendasid m u t t i d e tööd, mille järel tegevusse astusid k a s s i s t i d. Üle tänava, vastasnurgal karauulis laterna all Sanka, ja tema pikk kodune kogu mõjus töötajatele niisama rahustavalt kui üldine veendumus, et Jefim Pirman ei tarvitse oma eilsete partnerite üle kaevata, vaid peab asjaga leppima, lootes oma eeskujulikule ujumisoskusele kõige tormisemalgi elumerel. Seega oleksid kõik operatsiooni lülid haakunud kellamehhanismi rataste täpsusega, kui poleks olnud üht ettenägematut asjaolu.

Sellel saatuslikul õhtul oli nimetatud Kotka nähtavasti elluärkamise rõõmust oma nospli ropult täis võtnud, mille eest ta juba salakäigus Štšekutini käega karistatud sai, sest viimane ei jätnud kunagi võitlemata töö ajal esinevate ebatervete nähtuste vastu. Lõhkise huulega Kotka olla viivitamatult kadunud, ja möödus ainult natuke üle veerand tunni, kui tuli see kuulsusetu, Blagušat hämmastanud sissekukkumine. Tegelikult ei jooksnud ära mitte tema, mitte Kotka, vaid hoopis hiljem läks kaduma Sanka Jalgratas, kes jättis maha oma kasutuks muutunud valveposti, sest ega ta ei pidanud end haarangutegijatele kätte andma!

Asuti nišis oleva ukse kallale, kui kaevatud käigust kargas välja Käharpea Donka; ta hüppas nagu vedru üle leti ja pidi hoobiga vastu Štšekutini kätt peaaegu minema lööma Vekšini jaoks valmispandud kolmeharulise.

«Hõi . . .» hüüdis ta, metsik naeratus näol, vastuseks Štšekutini kurjale vidus pilgule.

Ja korraga nägid kõik, kuidas akna tagant läks end varjamata mööda see sale mustaverd mees kriminaalmiilitsast, Moskva allilma hirm, kellest juba tol ajal

tehti kaeblikke vargalaule. Ta oli teel ukse juurde, kust samuti oli kuulda hoiatavat kahinat ja vilksatas kellegi sonisirmiga varjatud nägu. Aega mõõdeti sekundi murdosadega... Pikaldasel kindlal sammul läks ülem veel ühest aknast mööda ja äkki, nagu unes, järgmiseni jõudmata, seisis korraga lävel. Teda ei tulistatud ilalgi, pidades teda otsekui saatuseks, aga nähtavasti just sellepärast Štšekutin põrutaski kaks korda sinna, klaasukse taga olevasse pimedusse.

Nähes lõhutud seinas Donka kaduvaid saapaid, sukeldus Vekšin ise kohe sinnasamasse — jalad ees, et olla näoga ohu poole. Štšekutin alustas tulistamist, kui Vekšin oli peaaegu üleni käigu päästvasse pimedusse tõmbunud — peale vasaku käe viimase sõrme; seda puudutaski kuulikõrvetuse kibe valu. Keegi tormas talle järele, kuid Vekšin lükkas uppi väljapääsu juurde valmispandud tellisehunniku ja hüppas tagaõue, mähkides jooksu peal lappi ümber veritseva sõrme. Peadpööritava manöövriga õnnestus lähemat haarangust osavõtjat petta, teised sööstsid laskmise suunas; alalisi miilitsaposte põiktänavas ei olnud.

... Kodus leidis Vekšin õe eest; hilise aja tõttu asutas too minema. Laudlinal seisis tühi kohvikann ja kohupiimakoogi jäänused. Kuna Balujeval muid pidupäevi ei olnud, pidas ta hoolega kirikupühasid. Ta tütar oli siinsamas; jälginud mõnda aega vanemate inimeste käitumist, puhus ta kõvasti alustassile, mille peal oli lahja jahtunud kohv. Tanja istus, selg ukse poole... Esimesena taipas, mis juhtunud oli, Balujeva — pigem Vekšini äkilise ilmumise põhjal kui õlast katkenud varuka tõttu. Sõnagi lausumata näitas Vekšin talle seotud sõrme, lapp selle ümber oli jõudnud üleni veriseks minna. Veri ehmatas naisi surmani, kõiki peale Klavdja, kes rahulikult sellele järgnenud segaduse eluks ajaks meelde jättis.

Sidumiseks lappi otsides tõmbas Balujeva välja alumise kummutisahtli, mis prantsatas raskelt põrandale. Pool minutit vaatasid kõik neljakesi küsivalt seina poole, mis neid Tšikiljovist eraldas.

«Kiirusta ja ära liiga suurt lärmi tee...» ütles Vekšin, sest oletatava reetmise järel tuli oodata kiiret tagaajamist.

Naine ei küsinud midagi; üks asi oli talle selge, — ta oli selle mehe igaveseks kaotanud. Katkikistud särgi ribadega hakkas ta siduma puhtaks pestud, alles niisket kätt. Tema sõrmed rahunesid enne kui süda, nad tegid oma tööd täpselt ja kiiresti.

«Ärge kartke, see jäi mul trammiukse vahele... pulmadeks paraneb ära!» naljatas Vekšin haledalt, kuulates pingeliselt aknast kostvaid tänavahääli.

«Kus see sul mullaseks on saanud?» küsis Tanja, kes hakkas pintsakut parandama.

«Ah, juhtus kuskil...» lõi vend käega ja tõstis vägisi vaba käega lõugapidi üles tema allavajunud pea. «Imelik, kunagi pole sa mulle õekene olnud, vaid kohe õde... miks? Ja lapsepõlve pole meil kummalgi olnud: see on arusaamatu. Sa oled tasane, sa peaksid altari ees nunnana laulma, aga sina õrritad piitsaga surma, kõditad tema luid... milleks? Ja mina ise niisamuti: ma peaksin...» Ta sulges silmad ja hammustas huult, kui Balujeva valas haavale pool pudelit joodi. «Aga minust sai varas!... vilunud varas, pehmendavate asjaoludeta. Ma jooksin praegu mööda suurt pealinna, minu linna, koertega võidu, ja olin tervenisti justkui üksainus selg. Sina, Tanja, ära mind kohe südamest kustuta, oota natuke, aga ära ka haletse... ja ära uuri minu asju, ei maksa! Noh, ma sõidan nüüd... puhkama, ja sina püüa otsida endale õnne kuskilt mujalt, mitte Zavarihhini juurest. Meie endine jutt unusta ära, anna mulle andeks mu võimukas armastus. Ma ju tean: inimesi tuleb selleks armastada, et neil soojem oleks, mitte sellepärast, et endal oleks hingel rahulikum. Nõnda!» Ta oli väga erutatud, millega vististi oligi seletatav see segane ja tema iseloomule võõras kiirustav avameelsus.

«Kus sa siis nüüd elama hakkad?» leidiski Tanja ainult öelda.

«Igal pool, vargale on maa lahti...»

Sidumine oli lõppenud, Vekšin lükkas järsult kõrvale Balujeva, kellele ta polnud ainsatki sõna ütelnud, ja hakkas segiläbi taskutesse toppima väikesi asju, mida võis algaval reisil tarvis minna. Ja kui ta lihast õde lahkumisel ei kaelustanud, oli tal lihtne hoopiski mitte välja teha naisest, kes pisarateta kõrval seisis ja Mitja vara-

semat uljust mäletades kartis isegi pilku tõsta tema praeguse näo poole, mis oli hale ja nõutu.

Alles lävel, uus nokkmüts peas, keeras ta ringi, et viibata tema poole kinniseotud käega.

«Ongi kõik, Zina, meie lahkuminek on kätte jõudnud. Anna andeks, niisugune ma olen. Aitäh uute asjade eest, ja üldse... sülita mu peale!» Ja läinud ta oligi.

Saabus pikk tegevusetu tühjus nagu pärast surnu väljaviimist. Äkki sai Balujeva teadlikuks sellest, et ta on kaotanud oma viimase enne Tšikiljovi, kõige raskema ja ihaldatuma. «Pesu, pesu...» pomises ta, joostes trepikotta, Tšikiljovist mööda, kes sel ajal juba koridoris oli, ja justkui uuris lagesid, vaadates, kas pole jooksvat remonti vaja. Ta ei ütelnud sõnagi naisele, kes ilmselt rikkus määrust, mis kohustab pärast kesköödvaikust pidama.

Vekšinit ei olnud, alt ei kostnud sammukõminatki.

«Mitja, sa võiksid kaasa võtta, ma pesin sulle...» hüüdis Zina Vassiljevna, kallutades end haudpimedasse trepikotta. «Saada või kord aastaski kiri, Mitja!»

Hilinenud pisar ei jõudnud põgenikule järele. Trepikojast kostis vastu kaja. Tanja pidi jõudu pingutama, et tõmmata hüljatut ära kõmava ahvatleva kuristiku kohalt. Nad läksid tuppa tagasi ja istusid vaikides vajaliku äja laua ääres.

«Nähtavasti ei jäeta minusugustega hüvasti...» ütles naine lõpuks ja hakkas nutma, tasakesi, et mitte äratada vahepeal uinunud Klavdjat.

Kui esimene mure oli nutetud, keetis Balujeva veel kohvi. Kummalgi polnud vaja hommikul tööle minna. Kaelastikku vaatasid nad, kuidas säilinud niklilapikesel kohvikannu peal hakkas läikima seal peegelduv pimestav päikesetera.

KOLMAS OSA

I

Selles kubermangus tõuseb päikegi varem kui mujal, aga ometi on ta saatus kibe kui näsiniine mari.

See tasane ja metsane maa seisab eemal uutest suurtest teedest, endised aga on välja surnud ja ära unustatud. Kunagi kuulus laatade, puitkauba ja kirikute poolest, on talle nüüd ainsaks lohutuseks jäänud suur jõgi, mis tema pinnast oma vaba jõudu ammutab. Ja seegi — seal, kus kevadel tihkel suurveel palke parvetatakse, seisavad suvisel ajal laevukesed madalikul laiakssöödud näoga puhvetipidajate rõõmuks.

Teadmata elukäiguga kodanikud asustavad ääretuid saasu, kus kasvavad reinvarred ja kellukad, — nende linalakka lapsed müüvadki maasikaid sadamasildadel.

«Kuule sina, poiss,» naljatab mõni reisija, paistes magamisest ja joomisest, «miks su maasikad nii pisikesed ja kibedad on?... Viimati on näsiniine marjad?»

Lastekari vahetab pilke, muigab sõnaohtra inimese üle ja lööb silmad maha. Tuhmilt helisevad sealsed kellukesed.

Kitsi on siinne maa, ulgtöödel käimisega hangiti siin juba iidsest ajast peatoidust, — Demjatino oli selle poolest iseäranis tuntud. Küllap see tuli vist vähesest asustusest vanemate vastu, et küla keset rabasid sattus, aga rikkamat polnud terves ümbruskonnas: üle kogu maa saatis ta laiali oma taibukat ja hakkajat rahvast. Taadid kiitlevad, et aiad õitsenud tol ajal lopsakamalt, jumalakojad helistanud vägevamalt oma kelli loojangul, pulmad olnud lõbusamad, aga nüüd on luitunud ilusad aknaraamid, mida kaunistavad vanade meistrite nikerdused, põrandad on ära kulunud, nii et muna enam keskel ei püsi, terves ringkonnas ei leia enam viltuvajumata trepikoda. Sammaldunud, kõrgete sara-

alustega tared muigavad kõvera suuga, ülbelt vaatab äranutetud ilu saabunud mehi, kes püüavad Kudjomale elektripäitseid pähe panna... Väljasurev ihu pudeneb koost, uus aga pole veel kasvanud või on harjumatu; hirmus on paljas elav luu.

Kõike seda nägi oma silmaga Mitja Vekšin, kui ta jaamast Demjatinosse läks — vahel otse raudteed mööda, vahel tammi äärt pidi, kus hein oli niitmata ja kena rada vonkles. Ümberkaudsed aasad, täis mitmesugust elu, sumisesid ühetasaselt, ja ikkagi valitses suur keskpäevane vaikus, sest seal oli kõik põimunud ühte — tormakad pilved sinitaevas, tuulelainetus kuival siidisel rohul, ennastunustavalt siristav rohutirts ja lind, kes hõljus taeva all, üks tiib ees, langes ja sööstis jälle üles elu marulises joovastuses... Ainult Vekšin tundis end siin võõrana, vältis vastutulijaid, kes võisid ebasoovitavaid küsimusi esitada, ja kuigi teda kiskus Kudjoma kuulsale sillale, kus nüüd tunnimees seisis, ei söandanud ta selle peale minna. Ajuti ei tulnud Mitjale siinsed kohad meelde, ja paikkond samuti ei tunnistanud Mitjat.

Selle tundega läks ta lepiku all vaenulikult loksuva tumeda vee äärde, kükitas ja pistis sinna oma haavatud käe. Kõik jäi imeliselt soiku — valu, mõtted ja rahutuski. Unustus hõlmas ta kohe, kui ta oli heitnud nõlvale pikali, ja rammus maine jahedus läbis tema ihu. Läbi tukastuse oleks teda nagu nimepidi hüütud, aga ta ei vastanud, kuigi nägi läbi ripsmete taeva poole pagevat rohtu.

Tema ärkamine oli äkiline ja ärev. Põlenud nägu lõkendas, vaevas arusaamatu meeleheide. Oli tõusnud torm, — kaldaäärsed põõsad olid iilide käes peaaegu vastu maad, valged laineharjad jooksid jõel. Tormi ajal oli Kudjoma teistsugune, — lainetav ja vaenulik, ta oli vihane ja pritsis vett Mitja peale, nagu oleks too teda tahtnud hõbedaste ohjadega rakkesse panna... Sinine, välkuv ja mürisev pilv heitis end Demjatino aasade üle, kui rännumees isamaja juurde jõudis.

Peale värske kännu tagaõues ja juurdeehitatud trepikoja polnud siin peaaegu üldse midagi uut: inimhäälel kriiksus tuule käes värav. Mitja nööpis särgikaeluse kinni, tõmbas kuue sirgeks ja astus paljapäi üle läve.

Ta süda kiskus kokku: keegi ei hüüdnud sisseastujat ega istunud pingil vana Jegor, nagu Mitja kangesti oleks tahtnud. Umbses tareõhus sumisesid kärbsed.

«Kas kodus on kedagi?» teatas Mitja oma tulekust.

Kohe hakkas keegi ahju peal kobistama ja liigutama. Alguses vajusid rippu paljad soonelised jalad, siis kompasid samasugused sõlmilised käed õhku ja lõpuks tuli nähtavale valge habe tumedal ikooninäol, — see polnud Jegor, isegi mitte Jegori vari.

«Mina olen alati kodus, ikka ja alati,» ütles tundmatu taat, vaadates Vekšinit ülevalt ahju otsast. «Kas sa oled parvemees või?»

«Ei, parvemees ma ei ole,» ütles Mitja, ikka veel uskumata. «Ma niisama, möödakäija...»

«Seda ma näen jah, et sa parvemees ei ole. Kui see ilmasõtta võeti, jäigi tagasi tulemata. Küll vist sai surma... aga võib-olla on kuskil ametis! Ma pikutasin ja kuulsin nagu parvemehe häält...» Ja vaatas veel kord karmi pilguga Vekšinit.

«Ei, parvemees ma ei ole,» kordas Mitja valusalt ja murelikult. «Ega sa, papi, ei tea, kuhu Vekšinid siit kadusid?»

«Pole sihukesi kuulnud,» kädistas vanamees hambutu suuga, kui oli pisut mõtelnud. «Serjogat-postipoissi tunnen küll, kelle poeg Kudjoma peal meisterdab. Tahab teine hiiglasuurt ratast jõe peale panna teri jahvatama ja et üksiti sealt ka valgus tuleks, sellest veest ikka. Aga kust see valgus tuleb, ega vesi siis lambiõli pole... Küllap tal vennikesel Siberi-teekond ees seisab, kui kroonu raha on ära raisanud. Eks ta ole, nende suguseltsil on Siber harjunud asi, Siberis on nende hauad ammust ajast. Mul endal mõlemad vennapojad seal, asunikud, ja tütar väimehega... elavad jõukalt. Mina tahaksin ka enne ärasuremist lapselapsi veidi väntsutada, aga näe, pole mulle seda antud. Aina vedelen, ja kärbsed söövad mind...» Ja tõepoolest, kärbsed muudkui surusid tema ümber, — aeg-ajalt püüdis ta umbropsu mõne kinni ja pigistas pihku, aga kärbsed lendasid nõrgast rusikast vigastamatult jälle välja. «Teemeister lubas miniale, et muretseb pileti, nii et ma saaksin lapselaste juurde sõita, jalad ei kannata enam käimist ja valutavad. Oh, küll nendega on maatagused

käidud ja palju kive tallatud. Ma olin Permis kivitahuja... Jalaburhi sadamas Kaama ääres, oled kuulnud? Kaks või kaks ja pool mäge tagusin viiekümne aastaga ära... minust tehti pilt ja anti rubla raha. Seal on aina puhas kivi ja kivide otsa pandi kirik püsti nagu pumbamaja. Räägitakse, et olla ära neetud, kurjad vaimud ise võtnud ehitamisest osa...»

Vanale üksikule taadile meeldis juttu ajada rahuliku inimesega, kes oli nüüd tema ees peaaegu valveseisangus, püüdes piinarikkalt lihtsast inimlikust loost osa saada. Vist alatisest hämarusest olid vanamehe silmad suuremad kui maainimestel muidu, ja nende tuhmuval pinnal peegeldus haruldase selgusega kõik see, millel enam tarvis polnud sügavamale tungida, mõistusse ja südamesse, — mõlemad aknad õitsvate balsamiinidega savipottides ja torm nende taga, mis paduvihmaga kaskede hallikstõmbunud latvu kammis.

Varsti koju naasnud naisele, kes oli Jegori asemele tema ametisse astunud, tuli õnneks meelde Vekšinite uus elupaik Demjatinos. Mitja tahtis süüa, nälg nõrgendas pisut tema meeleheidet. Minia häält kuuldes tõmbus vanamees ruttu tagasi oma ahjutagusesse urkasse ja jäi vait.

Mitja läks välja. Äike oli möödas, ainult Rogovo pool, selginenud jahedal taevakummil rippusid veel vihmapilve-räbalad. Seevastu kukkusid ülalt puudelt tuuleõhu arast puudutusest rabinal suured piisad. Tee viis Demjatinosse läbi metsa. Tuli selge ja karge õhtu. Mitja sai tublisti külma ja märga tunda, enne kui ta pärale jõudis.

II

Päike loojus selja taga ja tiheda kasteauru sinihallis hägus kerkis punase nägemusena silmade ette tuttav kirikutorn, kui Vekšin Demjatino luhale keeras. Ta kiirendas sammu; vari ennetas teda, kippus koduse katuse alla. Ja nähtavasti oli tal rännuaastatel elutingimuste mõjul kujunenud selline hääletu kõnnak, et ükski koer külalise peale ei haukunud, ainult vasikas võttis ta kahe kõrge püstandaia vahelises kujas vastu ükskõikse

mõlinaga. Niiske õnnistusrikas vaikus valitses küla kohal... kui äkki otse Vekšini nina eest kargasid läbi kaks vintis noorikut ja reibas vanamees külgepandud linast habemega, naerulõkerduse järgi otsustades — nende maskeeritud sõbranna. Kõik kolm vehkisid rätikutega ja laulsid riivatut laulu. Siinsamas jooksid poisikesed üle tänava, käratsedes ja üksteise otsa tormates, ja tõttasid tagaküla tallu, kust kostis pöörane lõõtspilli kääksumine ja kustus siis.

Vekšin pidas õlast kinni ühe väiksema poisi, kes oli oma tohutu suurte saabaste tõttu teistest maha jäänud.

«Kas õigeusklikud on teil hulluks läinud või?» küsis ta kohalikku kõnepruuki meenutades.

«Ära sega lõbu, õde läheb mehele...» rabeles poiss lahti suures vaimustuses ja tormas teistele järele, haarates kinni oma tõkatilõhnalise uhkuse ja taaga trippidest.

Nende sihtpunktiks oli küla servast kolmas, vana saraalusega maja, kaetud iidse ja tumeda õlgkatusega. Trampimine, lärm ja laul kostsid läbi pärani avatud, lastest piiratud ja heledasti valgustatud akende. Seletamatu tunne sundis Vekšinit kirjude lintidega kaunistatud trepist üles minema... ja sellest hetkest hakkas kõik veerema sinnapoole, et saaks täis kadunud pojale ettenähtud kibe karikas.

Trepp ja vöörus olid rahvast tuubil, kuid Vekšin lasti kohe läbi, kuna temas märgadele ja viletsatele riietele vaatamata vaistlikult aimati hilinenud tähtsat külalist. Ta suruti vaatajate esiritta, nii et tal tuli end tahapoole, kellegi selja taha pressida, et mitte rahva pealetükkivat tähelepanu äratada. Tüüpiline vene pulmapidu oli täies hoos. Laua taga istusid kõrkide nägudega peiupoisid ja isamehed, nooriku ennast täis sugulased, peale selle kohalik, täies relvastuses range militsionäär, teised aga, naabrid ja lihtsalt muiduvaatajad olid mõnusasti kükakil põrandal, et takistamatult vahtida näotu välimusega mehikese tantsu, kes viskas keset vappuvat kambrit võrdlemisi keerulisi numbreid. Tantsija hüppas üles, lüües laksatades vastu saapasääri, siis keerutas lonkaval sammul keset talle jäetud ringi, lõpuks tegi kätega vehkivaid liigutusi, nagu tahaks ta maiste murede eest kuhugi ära lennata. Ja mitte see polnud märkimis-

väärne, et kõik klappis kokku kiirusest lõõtsutava muusikaga, ja isegi mitte uued kalossid saabaste otsas, mis tantsijat sugugi ei koormanud, innustades teda pigem veelgi keerulisemaid vigureid välja mõtlema, vaid see, et ta kõike tegi tardunud, kuhugi kõrvale vaatava näoga, otsekui vaatleks ta iseennast vastikuseni tüüdanud pulmakommete täitmisel. Täpselt samasugusel ilmel tegutsesid ka lõõtspillimängijad, kaks meest, kes istusid lae all ahju peal; eriti selleks seatud poiss kosutas neid aeg-ajalt kristallpuhtaks aetud puskariga.

Vekšinil oli küllalt aega peigmeest vaadelda. Väikest kasvu ja haiglase väljanägemisega mees istus iluduse kõrval, missuguste poolest Demjatino ammust ajast kuulus oli. Ainult tema üksinda ei vaadanud tantsu, mõtlikkus tegi ta linlaslikult peene näo kummaliselt vanaks ja murelikkus vaatas vastu ta sügaval koobastes istuvatest hajameelsetest silmadest, nagu neid näeb järelejätmatuist, põletavaist või mitte päris puhtaist mõtetest kammitsetud inimestel. Märgates Vekšini terast tähelepanu, silus ta otsmikule langenud tukka, kuni talle midagi meenus. Äkki peatas ta märguandega pillimängu ja hakkas laua tagant välja tulema, — haigetsaamist vältimaks tuli tal tantsijast ringiga mööda minna.

«Olge nii hea ja tulge meie sõbralikku seltskonda, Mitri Jegorõtš... oleme väega liigutatud!» ütles ta kirjutaja moodi libitseval toonil, ja Vekšin tundis temas kohe Leonti ära, kuid mitte välimuse järgi, mida ta möödunud pika aja tõttu ei võinud mäletada, vaid ainult tema pöördumise laadi põhjal, mis oli nii lähedane kirja toonile ja käekirjale. «Meil on alati rõõm oma heategijaid näha!»

Leonti kutsus Vekšinit ja lahutas käsi, mis pidi tähendama juba ette vabandamist külalaulu haritud kõrvale häiriva metsiku meloodia pärast, kristlike kommete täitmise pärast, mis võisid komissari südamele vastuvõetamatud olla, ja kogu selle provintsliku peo pärast, kus pakutakse linnamaitsele viletsana tunduvat toitu. Nagu oleks ta äkki silmapiirile kerkinud sugulase üle head meelt tundnud, hakkas ta teda teraselt silmitsema, pea viltu, kusjuures tal ei jäänud tähele panemata ükski

viletsuse märk Vekšini otsekui söestunud näos ja kehvas riietuses.

Leonti teeseldud lahkus hirmutas, ajas segadusse, ja juba jooksid aimamisi-jutud ümberringi, sest siiagi, Demjatino kolkasse, oli tulnud katkendlikke sõnumeid Vekšini kärarikkast karjäärist, mis olid küllaldased, et tervet valda imestama panna. Vekšinil polnud kuhugi pääsu, langetatud päi lubas ta Leontil oma varrukast kinni võtta ja end päris laua juurde viia. Äsja abiellunu isamees, kes pilgu ja nina järgi otsustades oli õndsuse ülima kraadini jõudnud, tegi külalisele torisedes aukasukal ruumi.

«Sa poputad mind liiga, Leonti... mul on piinlik,» pomises Vekšin, minnes nagu püünisesse, ja häbenes kõige hullemini kõike märkavaid, igalt poolt temale suunatud laste silmi.

«Pole viga, harjute ära, oleme teie tulekust väega liigutatud. Te vist tulite jaamast jala, Mitri Jegorõtš, meie aga oma lihtsas meeles ootasime teid troikaga... nagu pesukaru-kasukaga mehele paslik on!» naeris Leonti malbelt ja valas klaasi ääreni täis midagi kollast, paksu ja lõhnavat. «Üleeile jooksime terve päeva üksteise alla küla servale kuulama, kas teie kuljused kostavad. Aga tolmugi polnud näha... Te aitasite mind väega minu õnne sees, aga mina oleks teie asemel saadetud neljakümnest rublast jätnud endale sõiduks kas või viielise, et jalavarjusid kokku hoida... muidu pidi ju külakosti seljas kandma, ja vihma käes võib kergesti külmetada. Jooge, vennas, meie terviseks. Ise ajasin, puhta suhkru peal... palun, proovige minu mekki!»

«Viimati on palju, Leonti?» kahtles Vekšin klaasi võttes ja ringi piiludes.

«Pole viga, väsimuse peale kulub ära, oleme teie tulekust väega liigutatud. Hei, teie seal, kellel kena hääl, laulge vend Mitri auks!» tegi ta pooliku viipega korralduse vasakusse nurka, kust kari vallalisi tüdrukuid pidu suuril silmil vahtis. «Sööge, kallis külaline, et inimesed ei imestaks...»

Järgides ainult juttude järgi teadaolevat esiisade kommet, tühjendas Vekšin kuulekalt klaasi, ja kohe valgus pähe lõbus unustuse-hooletus ning kõrged tüd-

rukute hääled hakkasid laulma midagi venivat, tuskatekitavat, mis vägisi meeldis.

«Kuidas sa siis sedasi naist võtad ... just lõikuse ajal?» küsis Vekšin, torgates kahvli teadmata millesse.

«Mis lõikus see enam on, kõik on juba rehe all. Kas teie, vennas, olite need aastad väljamaal, et vene elu ära ununenud on? See on õige, paast oli, aga pärast jumalaema surmapäeva on ju laulatus lubatud. Enam ei saanud kannatada ... vaadake ometi teda, kui ahvatlev ja kaunis ta on!» ütles Leonti siiralt, nagu oleks mingit magusat saladust teatavaks teinud, kuid ei vaadanudki pruudi poole, — kes istus, ähmane mure silmis, — ja rääkis ühtlasi kaudsetest majandusliku iseloomuga kaalutlustest; jäi üldse teadmata, millal ta jõudis klaasi teist korda täis valada. «No küll meil ikka armastatakse muidu saadud pidurooga, Mitri Jegorõtš ... kus ikka vohmerdavad, nagu poleks aasta otsa süüa saanud!»

«Sa rehkendad valesti,» vaidles Vekšin tema juttu tähele panemata talle vastu ja imestas ärevalt, et ta keel ei tahtnud sõna kuulata. «Venemaa on alati mure pärast tantsinud, tead sa!»

«Sula tõsi!» toetas Leonti ohates ja surus uue klaasi tema kõvasti kokkupigistatud sõrmede vahele. «Näituseks see mees, kes meie ees praegu tantsib, pole niisama mees ... tal põles hiljuti pikselöögist maja koos loomadega ära, peale kalosside ei jõudnud midagi tulest välja tuua. Maamehe õnnetus, kõige kangemat kraadi ... kui ta nüüd ei jooks ega tantsiks, peaks ta nööri kaela tõmbama. Teie võib-olla mõistate mind marksismi järgi praegu hukka ja minul pole mu hirmsa mahajäämise tõttu sobilik teid õpetada, aga mina arvan, et kui meil varem häda ja mure pärast joodi, siis nüüd, pidage mu sõnu meeles, hakatakse millegi muu pärast jooma. Aga millest meil jooma hakatakse, seda ma teile ei ütle, vennas, kuni te pole joomisega järele võtnud ja meie kõigiga ühekaugel ...»

Tema kõne toonist kostis külm kainus.

«Tead, Leonti, sa ära mulle enam paku, ma olen täitsa purjus ...» lükkas Vekšin väga tõsiselt Leonti käe kõrvale, kusjuures ta kasvava ärevusega otsis kõikjal Jegor Vekšinit, kelle pärast ta siia oli tulnud, küsida aga kartis, küll mitte selle tõttu, et ta isa armastas, vaid

seepärast, et ta väljaspool seda loogilist patukahetsemistüli ei näinud esialgu teed tervenemiseks.

«Ma saan selgesti aru, et meie toit on lihtne, aga kas meid siis niisukesel päeval ära põlata võib? Tulge aga meile vaimus ligemale, ärge pöörake meist ära. Mis täna kõik pimedas ette luuletatakse, ärme hakkame mõistatama. Pettepilt kaob, maa jääb ... on pühakirjas öeldud, aga kui ei, siis on sellest kahju. Me oleme ju omavahel kauged sugulased ja vähe üksteisega tuttavad, võib-olla homme lahkume igaveseks, aga täna on meid saatus kitsal elurajal ligistikku kokku viinud ... seda tuleb kalliks pidada! Ja teie tahate kangesti praegu minu mõtteid teada saada, ja mina teie omi. Sestap ma kostitangi teid, vennas, et te vaataksite mu avatud südamesse, et mis asi seal sees on. Ja teie ei tarvitse ka ennast minu eest peita! Noh ...»

Ta käis nii kangesti peale ja kõik ümberringi vahtisid sellise salaliku ootusega ning isamees, kes oli vastava korralduse saanud, viskas nii agarasti nalja Dmitri Vekšini väljamõeldud vooruste arvel, et tollel muud üle ei jäänud kui ühe ropsuga kõigist pealekäimistest vabanemiseks hoobilt järjekordne klaas tühjendada.

«Sina jõuad kaugele, Leonti ... oi, kui kaugele!» ütles Vekšin viha ja tigedusega enda peale, kõige rohkem selle pärast, et ta tahtejõud äkki oli nõrgaks jäänud, ja õngitses sõrmedega kausist libedat rohelist riisikat.

«Jumala ja tema pühakute abiga, Mitri Jegorõtš ...» kordas Leonti jonnakalt, kattes värisevate, ripsmeteta laugudega oma reetlikud, imelikult vilkuvad silmad, ja lükkas järgemööda Mitja ette kõik laual seisvad lihtsad suupisted. «Meie oleme küll vähe tuttavad, aga ikka nõndaviisi sugulased, Mitri Jegorõtš, et teie juba kaugelt ära aimasite minu pulmapäevale tulla. Sööge, sööge ... Oh, kuidas me sellest liigutatud oleme, raske kohe seletada ... Vabandage, vennas, seal karjutakse «kibe», ma kohe jätkan oma mõtet!» Ta pööras ringi, et pruuti suudelda, kuid keeras enne seda peremehelikult suitsema hakanud lambi tahti. «Ühesõnaga, ma oleks ise teid pulma kutsunud, aga Fedossei Kuzmitš, mu sõbramees Predotetšast, ei lubanud; ta ütles, et teid ei lase ühiskondlikud koosolekud tühjade asjade peale aega raisata. Ta ütles, et nüüd ajavad nemad niisukesi

asju, mis käivad kogu maailma kohta, või koguni veel laiemalt, sest et nad jumala võimu alt välja kipuvad. Ja mul oli pärast seda kange tahtmine, vennas, teada saada, misukest suurt tööd teie teete, kas ajate kaubandusasju või mõtlete juba ette midagi muud välja? Öösiti ei saa kohe magada, kangesti huvitav on.»

«Kuidas sulle nüüd ütelda, Leonti . . .» kogeles Vekšin ja otsis purjus peaga asjatult kurja sõna, et seda otse südamesse torkavat jultumust põrmuks teha. «Eks ma aja ka kaubandusasju . . . aga vahel tuleb ka lurjuseid likvideerida!»

Leonti matsutas kaastundlikult huuli.

«Ohoo, siis seisab teil suur töö ees, vennas, kurjategemine on nüüd koledasti laiali lagunenud . . . vaadake, et te sellega oma tervist ei riku!»

Ehkki hilinenult, kuid õigluse huvides tuleb tunnistada, et tänu Tšikiljovi otsingutele avanes autorile selles kohas ahvatlev võimalus oma kangelase langemise põhjuseks arvata tema seisuslik päritolu mõisnik Manjukinist. Oleks ainult tarvitsenud tekstist kõrvaldada seal esinev sõna «võõrasema» ning maha kraapida paar-kolm kuupäeva, ja ajaloolise paratamatuse pitser oleks kergesti, seaduspäraselt, ilma igasuguste kõrvaliste vastuväideteta isalt tema lähemale järeltulijale üle läinud, justkui oleksid sotsiaalsed pahed ja voorused pärandatavad. See tegelikult tühine mööndus, mis süžeed vähimalgi määral poleks rikkunud, oleks autoril ühtlasi aidanud vältida niihästi Vekšini languse võrdlemisi küsitavaid seletusi kui ka kriitika karme etteheiteid. Kuid seda suurema kirega jagas autor Leontile jõuetust ja tigedust, hukkumise saatuslikke tunnuseid.

Kogu Leonti käitumine tol vastikul õhtul, tema hellitlevad puudutused, libe ärritav kõnemaneer, rääkimata tema juttude mõnitavast sisust, kogu see u s s i m a n e e r, nagu väljendus Firsov, olevatki tõuganud tulnukat perekonnapeol võrdlemisi sobimatule teole, mis on märkimisväärne veel selles mõttes, milliste plakatlike vahenditega tuli autoril lõplikult libastunud kangelast hädast välja tirida. Tegelikult mingit kokkupõrget Leonti ja Vekšini vahel ei toimunud, vaid lihtsalt peaaegu tühja kõhu peale kodukohta saabumise puhul võetud Leonti viin avaldas külalisele liiga ruttu mõju.

Parajasti läks pikk, juba elatanud mees, roheline, kodusõjast pärit sõduripluus seljas, keset tuba ja pealtvaatajad surusid end aupaklikult seina äärde, tehes talle ruumi.

«Teie tuba on nagu pisemaks läinud, Vekšinid? . . . Või olen ma ise pikemaks kasvanud?» ütles ta naljatades, puudutas käega lage ja proovis jalaga põrandalaudade tugevust.

Kõik hakkasid kohe naerma, ergutades üle valla kuulsat tantsijat, ja lõõtspillimängijad sõrmitsesid prooviks klahve, arvestades eelseisva katsumuse vastutusrikkust.

«Noh, kes tuleb paarimeheks?» jätkas kange mees väärikalt ja ootas, käed puusas, nagu oleks kirikupühal teisi rusikavõitlusele kutsunud.

Vastuseks järgneski rumal temp Vekšini poolt, kes sedamööda, mida rohkem ta purju jäi, tahtis kangesti tõestada, et ta polnud veel unustanud kodukoha kombeid ja neid kalliks peab. Ta ei näinud nüüd enam muud kui selle tänaval kohatud tõsise poisikese pilkavaid silmi, kelle poolehoidu ta iga hinna eest tahtis võita . . . Kõigile tundus, et mingi metsik andestamatu ulakus tõi Vekšini laua tagant välja.

«Lase tulla . . .» karjus Vekšin vankudes, kusjuures ta kogemata haaras kinni käe ette jäänud saajanaise rõugearmilisest laiast näost; see lükkas solvaja kiljudes lauale, kus nõud haledalt klirisema hakkasid, — ja sellest asi algaski. «Pidu läheb lahti . . . hoia eest!» hüüdis Vekšin Leontile, kes püüdis tal valusalt sõrmedest kinni hakata . . . ja juba ta seisis silm silma vastas oma sihvaka vastasega, püüdes kord õlaga, kord küünarnukiga lõõtspilli kramplikke trilinaid . . . Selleks ajaks mängis ainult üks, teine puhkas seal kõrval, kirju lõõts laiali, ja selle peremehest oli eemal õlgede peal näha ainult saapaid, ninad ülespidi.

Vekšin polnud eluilmas tantsinud, polnud proovigi teinud, siin aga oli avanenud päris eriline võimalus; purunesid unistused ja lapsepõlv ja ta tallas vene kombe järgi jalge alla kildusid, et midagi järele ei jääks. Narrilt käsi laiali heites, hoolimata muusikast ja lõbustades pealtvaatajaid, tegi ta voolust kantud inimese hulle liigutusi.

«Hoidke teda kinni, mehed... niiviisi lõhub ta meil maja ära,» ütles seesama hiiglasaabastega poiss hukkamõistvalt, kelle pärast kümmekonna loogiliste lülide kaudu Vekšin oli tantsima hakanudki.

Jalad lavatsilt rippu, vaatas poiss toimuvat karmilt ja põlastavalt, nina peal traadist painutatud naljaprillid. Kainestav lapsemuie peatas Vekšini nagu vurri hoo pealt, siis hakkas tuba viltu kalduma ja ta ise kukkus ümber.

Vekšin toibus tühjadel kottidel, läpase aida pimeduses, tulvil musta meeleheidet ja just nagu äravahetatud kehaga. Kuskilt kaugelt, läbi õhukese seina imbus inimeste jutukõminat läbisegi pestavate lauanõude kolinaga, tagantpoolt voolas kuklasse aasade lõhnav kargus, sirts saagis, ja kui ta kangest kaelast hoolimata pea tagasi heitis, siras neljanurgelisest august palkide vahelt raske kesköine täht. Niipea kui ta ennast liigutas, hakkas meelekohtades valutama ja tuli janu. Järkjärgult selgusid märatsemise häbiväärsed üksikasjad: kukkudes mahakistud aknakardin, kõrvalseisva vanaeide tigedad silmad, kelles ta siiamaani võõrasema ära ei olnud tundnud, ja juba aimamisi — kannatlik, ükskõikne tähelepanu, millega lihtrahvas vaatleb oma kuulsate kaasmaalaste tõusu ja langust. Esimene mõte oli — põgeneda. Vekšin otsis käsikaudu ust ja talle jäi ette alles jahtumata teemasin. Järgmise ettevaatamatu liigutusega puutus ta mingit rauast eset, vist oli see seinal rippuv margapuu, ja kohe ilmus kukkumise kolina peale Leonti, nagu poleks ta magama heitnudki.

Ta oli juba ilma vööta, lahtise kaelusega särk seljas, paljajalu. Näo kõrgusel hoitud küünla leek võimaldas näha tema läbitungimatuid, teraselt vaatlevaid silmi.

«Kas oli hea puhata, Mitri Jegorõtš?» küsis ta ilma vihata, kaastundeta või rahuloluta Vekšini äärmise allakäigu puhul. «Meil on siin kena olemine, täitsa tore.»

«Too vett, vend,» ütles Vekšin jõuetuks jääva teadvusega. «Mis ma seal küll korda saatsin, oh ma tolvan... Ja veel kõigi silme all!»

«Ah, ega seal polnud midagi häbiväärset! Pulmas juhtub hullematki, meie rahvas on harjunud, ta on kõike näinud. Me viisime teid alguses õhu kätte, et rohuga

pintsakut puhastada, aga siis hakkasime kartma. Öö on selge, kastene, pea's külmetada ei või... Noh, tõime teid siis siia ubrikusse, sedasama moodi: peaasi, siin on lahe ja sääsed ei pirise kõrva ääres... Nüüd toetage mu õlale, Mitri Jegorõtš, ma saadan teid heinalakka!»

Küünalt kaugel hoides, et külaline tõukega tulekahju ei tekitaks, aitas Leonti Vekšini tagaukse juurde. Siin, alumisel astmel, tehti vajalik hingetõmbepeatus. Karges jaheduses hakkas kadunud jõud kiiresti tagasi tulema. Valkjas udu uhtis vanu leinapajusid madalikul, ja kui meelekohtades poleks olnud pohmeluse valu, oleks öö paistnud nõiduslikult ilus. Demjatino taevas ööbisid saladuslikud, tõusvast kuust valgustatud rändavad pilvekarjad. Lähedasel väljal hakkas rukkirääk innukalt vaikust saagima. Vahetevahel liigutas end trepi ääres kaseoksal uniselt lehekene, pomisedes midagi päevastest tuuleiilidest. Isegi koerad vaikisid.

«Sa võiksid parem abikaasa juurde minna...» ütles Vekšin otsekui halastust paludes, sest saabunud vaikus hakkas teda väga vaevama.

«Pole midagi, küll ta ootab... võtab veel riidest lahti ja õiendab,» vastas Leonti päris külmalt. «Ma saadan teid nüüd ilusti magama, seal võib puhata ja nõnda edasi... oleme väega liigutatud teie tulekust! Magage homme kaua! Koidu ajal tulevad lapsed noorpaari juurde präänikuid saama, nagu külapulmades kombeks on... nendel on alati kibekiire! Ja siis hakkavad suured inimesed nagu lapsed akende all tünnidega kolistama, et noorpaari voodist üles ajada. Midagi pole parata, taluinimeste kombed... Aga kui need ära kaotada, siis jääb järele paljas maamehe hirm — ilmade ees ja roomava ussi ees ja pohmeluses ülemuse ees. Ja kuni mõni sihuke hirm inimese sees on, vaatan mina, et ta pole veel inimene, vaid lausa lojus!... Aga muuseas, te parandage mind, vennas, kui ma kuidagi viltu väljendan, ütlen, mis pole teaduse järgi! Kuidas on, kas teil on pea juba selgeks saanud, saate oma mõistusega kõik aru, mis ma teile räägin? Muidu, kui teil pea ringi käib või süda paha on, siis võib jutuga ka hommikuni viivitada. Ma ütlen seda, et mul tahtis süda katki käriseda, kui ma nägin, kuidas te pidu peal silmadega isa otsisite. Aga tema on ära surnud ja suri võrdlemisi

ammu . . . ma ei tahtnud teid kirjas sugugi kurvastada. Ja jällegi teie raha tuli just enne pulmi, mul polnud küllalt iseloomu seda tagasi saatma hakata . . . ja mul oli nagu kiuste väljapääsmata materjaalne olukord kujunenud. Fedossei Kuzmitš andiski mulle nõu seda isa surma asja teie eest varjata ja soovitas mul saadud summa tema haua korraspidamiseks ja muuks kristlikuks otstarbeks kasutada. Muuseas, ma teen teatavaks, et ma panin talle esialguses puhtajutise risti, aasta seisab ja siis võib vahetada . . . Ma saan ju aru, vennas, et nelikümmend rubla on küllalt suur raha, seda enam, et nüüd on hauatagune elu teaduse levimise tõttu oma aja äraelanud igand. Õige ta ju on, südames oma vanemate mälestust hoida on ütlemata mugavam, sest ta on alati oma juures . . . ja odavam! Aga kui teil on kulutatud rahast kahju, siis niisukesel korral, Mitri Jegorõtš, ärge häbenege, laduge otse välja, ja ma saadan see nelikümmend rubla, ilma et allkirja oleks antud, posti teel tagasi . . . niipea kui kanepi ära müüa saan!»

«Pole mul su raha vaja,» ütles Vekšin kange keelega millegi muu asemel, mis oleks olnud palju vihasem ja asjakohasem.

«Ka see on õige, omade asi, saame toime! . . . Kuidas on, ega teil enam süda paha ei ole, vennas? Siis laske ma aitan teid, lähme jumala abiga asemele. Ja hommikul, kui majapidamise asjad vähe korda saan, lähmegi isa külastama . . .»

Heinaküüni polnud palju maad. Pärani lahtisest väravast uhkas kuiva heina kirbet sooja. Redelit mööda ronis Leonti ise üles magamiseks paika siledaks tallama, siis tõmbas sinnasamasse kättpidi külalise, kes, nagu selgus, polnud veel päriselt jalgu alla saanud.

«Kuidas vili ka tänavu kasvas?» küsis Vekšin üksnes põletava häbi pärast, enda peale vihastades, et ta meelitlevalt külarahva juttu jäljendab.

«Heakene küll . . . Ilusat und, vennas!» Leonti piirdus nende sõnadega vastuse asemel ja kadus heinte sahisedes.

Järelikult kuulus ka see viimane alandus arstimi koosseisu, mida oli vaja Vekšini kiireks tervenemiseks.

III

Taevarand punetas koivalust, kui Vekšin heinalakast varga kombel alla tuli ja põgenes, lihtsalt kadus, et häbist pääseda. Mõned kodutud päevad, mis ta üksinda looduses veetis, õigemini väsimus sihitust hulkumisest mööda maakonda tõi tema hingelisse segadusse mõnesugust selgust. Valu on kõige kergem taluda liikumisel, ja ta läks kiirel sammul läbi külade, mille olemasolust tal varem aimugi polnud, möödus vaikivaist inimestest ja turritavate õlgkatustega mustunud taredest, silmitses tasaseid lapsi, rohtukasvanud teid, nägi raevukaid loodusjõude ja vaesust. Ühesuguse emaliku hoolega karuohakaid, õunapuid ja tammi kasvatav maa oli tema ümber — pärast hiljutist laost kündmata ja seemendamata armas maa.

Augustikuu keskpäeva säras paistis see vahel kõik mustana, sarnanes maagihunnikuga suurtes sulatusleekides — kõigi arvestuste kohaselt pidi sellest välja tulema uus, täiuslikum inimene . . . ja nüüd tekkisid Vekšinil kahtlused, mis olid muide loomulikud enne süüvimist teadmata kestusega ja esialgu kindlaksmääramata soojusrežiimiga tulevaagnasse. «Äkki petab ja sealt tuleb välja keegi teine?» esitas Vekšin küsimuse, aga lõi kohe käega ja muigas: «Las ta esialgu põleb ja sulatab!»

Mitte iga perenaine ei julgenud öömajale võtta teekäijat, kes oli ilma pambuta ja tuhmi näovärviga, vastumeelselt jagati leivakannikat ja suppi pärast karjast: e m a ei võtnud vastu tähendamissõna kohaselt. Muide, augustikuugi lõppes haruldase kuumusega, nii et Vekšin magas sageli päeval teeäärses heinakuhjas ja kõndis öösel avara sügise-eelse taeva all, kus vahetevahel nõidusliku hooga meteoor vilksatas ja kogu aeg, nagu Venemaal muistsest ajast juba viisiks, helkis kuskil tundmatu tulekahju kuma. Varasem lapselik hämming inimese olemuse üle maa peal asendus samasuguste esialgu oskamatute mõtisklustega tema maisest missioonist. Oma tolleaegsetes mõtetes oli Vekšin täiesti üksi, aga iga kergendav etteütlemine oleks ta nüüd ajanud vastupidisesse ummikusse. Tal oli vaja i s e e n d a l, oma mõistusega end rahustada ja viia tagasi elu jõesängi, kust ta oli lahkunud.

Nõnda siis, pikkamööda ja ennast vaadeldes küpses temas pilt elektriohjadest, mis ei suuda mitte üksnes ohjeldada, vaid ka täita ülima ajaloolise mõttega seda laialipillatud inimeste massi, mis varem mõtetult ajaloo madalikel voolas. Siit tekkis Firsovil hiljem tema poolt korduvalt kasutatud ja just Vekšinilt kuuldud mõte kommunismist kui vägevast ja targast turbiinist, mille panevad tiirlema ühendatud, surematud üldinimlikud jõupingutused.

Ja äkki, kui oli juba peaaegu selgusele saadud Tšikiljovi jampsimises, kes kellegi sugulane on, sundis Firsov mõistetamatuil süžeelistel kaalutlustel oma kangelasele peale mõtete ringi, mis teda uuesti ühendas sellesama juba peaaegu mängust väljajäänud tegelasega. Ta sundis Vekšinit järeldusele jõudma, et kontinentaalne aeg Venemaal voolas aeglasemalt kui Läänes — mõõtmatult suurte vahemaade, ülisuurte geograafiliste ruumalade tõttu, mis tulid iga elaniku kohta, karmide talvede tõttu, mis pool aastat maad lukus hoiavad. Niiviisi kujunes sajandite jooksul, süvendatuna poliitilise korra ikkest, mahajäämus maailma progressist, mis muutis Venemaa järk-järgult ülbe õitsva Euroopa sabassörkijaks. Peamine häda ei seisnud isegi mitte paratamatute ja puhtajutiste lüüasaamiste kibeduses, mitte ainelises kehvuses, mis meil kunagi oma siivsust ega väärikust ei kaotanud, vaid selles, et meie maa tasapisi harjus inetu piiga osaga ringmängus, luues oma lemmikmuinasjutus õnnetu Aljonuška kõrvale tobeda Ivani kuju, kelle seiklused võisid küll õnnelikult lõppeda, aga mitte alati rahvusliku vaimu ülevuse tõttu. Kõige hullem oli see, et iseloom sel viisil läbi ajaloo kohanes saatusega, nii et peaaegu kogu kartmatu, lustliku, tegelikult väsimatu rahva loovas tegevuses — filosoofiast kuni tänavalauluni! — hakkasid tekkima kogu maailma hämmastavad näidised allaheitlikkuse ja alanduse, peaaegu et armetuse poeetilisest ülistamisest. Ja halb oleks olnud Venemaa lugu, kui mitte iga kahe sajandi järel poleks pukki sattunud otsusekindel postipoiss, kes hakkas järele ajama ja kuulsast vene troikast viimse välja piitsutas. See Vekšini mõtete kokkupuude Manjukini mõtetega on äärmiselt tähelepanuväärne... muide, tuleb nõustuda ka kriitikute kahtlustega selliste mõtiskluste tõe-

pärasuses, olgu need kas või Moskva, kas või ajutise varga peas.

Kui tusk vähehaaval järele andis, tuli Vekšin teisest kandist läbi kogu maakonna Demjatinosse tagasi.

... Viimase öö veetis ta kõrgel kaerarõugul ja kuulas, kastest läbi külmunud, öökullide huikeid lähedases metsas ning jälgis tähtede kustumist seniidis. Vaatamata paljudele rindel lageda taeva all veedetud öödele, polnud ta kunagi olnud sellisel määral üksipäini koos Venemaa loodusega, ja kogu öö valdas teda tunne, et loodus teda tuhande silmaga igalt poolt vaatab, et kindlaks teha tema kõlblikkust tuleviku jaoks... Koidu ajal, kui ta tukkuma jäi, tuli karu küpse kaera kallale maiustama, ja küllap seegi polnud niisama. Kui karu oli ära läinud, tuli Vekšin alla end lõkke ääres soojendama, ja suits toitis teda rohkem kui leib. Siis lingutas metsatee, mis oli keerutanud hulgust läbi soode ja tuleasemete, ta otse Demjatino tagaõuedele.

Kõik olid põllul peale Leonti, kes oma ametiasjus seadis kokku vastutusrikast kroonu paberit. Ta oli saabasteta, üsna napilt rõivaid seljas, et kirjutaja mõttelend kitsendatud ei saaks. Peakallutusega tegi ta Vekšinile teatavaks, et on teda märganud, ei imesta tema nädalase äraoleku üle ja palub oodata, ning jätkas kortsus kulmul sõnasõlmede ja vigurite sepitsemist, mis võisid kõige valvsamadki ülemused kindlasse unne suigutada. Et mitte segada, läks Vekšin trepile. Kuked kiresid, härjavärss mõmises kaevu juures, siis põrises palksillutisel vanker, sõites viljavihkude järele. Oli varajane hommik, kuid põletav kuumus voogas juba igalt poolt ja ümberringi oli karmu lõhn, nagu oleks uuesti kõik ümberringi põlema hakanud. Selja taga kõmpsusid Leonti saapad — kuuma ilma peale vaatamata oli tal nüüd kalevist ülikond seljas. — Küllap vist selleks, et elanikkonna austust ära teenida, — otsustas Vekšin.

«Äh, küll on asjaajamist juba hommikust peale... aga olgu pealegi, vennas, lähme isa juurde külla, kui juba lubatud on,» ütles Leonti ilma erilise lahkuseta, aga samuti ilma piinlikkust tekitava vastutulekuta, igal juhul polnud tema jutus varasema mõnituse varjugi.

Kuigi Firsov püüdis Leontit mustata — võrdluseks

ja oma Vekšini kasuks —, nägi too nüüd välja veel väärikam kui pulmas, aeg-ajalt koguni imalalt siivus, millest paistis läbi, ehkki hoolega varjatud, igipõline maamehe ärritus korduvalt osakssaanud ülekohtu pärast.

Vekšin tõusis püsti ja astus kõrvale, valmis minekuks.

«Kas meil on kaugele minna, Leonti?»

«Poolteise tunniga käime edasi-tagasi ära.»

Tee vonkles äsja teistkordselt niidetud ojakallast mööda, nii et seal üsna vee ääres, värske heina lõhnas, polnud sugugi väsitav käia. Kuni kestsid piirdeaiad, vaikisid mõlemad, siis palus Vekšin hakatuseks veel kord vabandust oma sündsusetu käitumise pärast Leonti pulmas.

«Vastupidi, Mitri Jegorõtš, olime teie tulekust väega liigutatud . . . ja ma võtsin ise ka tookord ülearu!» vastas Leonti tavalise kõnekäänuga, vilistas, et muremõtteist lahti saada, siis aga hakkas Vekšinit kiitma tema kavatsuse eest kodukohas ringi rännata, sest et see tegevus vabas õhus kõvendab tervist ja selgitab mõne mehe liiga rahutut mõistust. «Teie kõik võiksite tihemini meie poole tulla, vennas. Te küsisite eelmisel korral, kuidas vili sel aastal kasvas. Mina vastan teile nõnda: see, mis liialt märga ei saanud, oli päris ilus. Me külvasime üheksateist mõõtu . . . aga te ju ei teagi, kas üheksateist mõõtu on palju või vähe!»

«Kas sa annad mõista, et elad kehvalt?» hiilis Vekšin küsimusele vastamisest kõrvale, meenutades hiljutisi uhkeid pulmi.

«Seda ma ei ütleks, vennas . . . aga kust seda head elugi võtta? Nagu laulus öeldakse, maa läheb lahjaks, rahvas nuriseb. Toona saadeti maakonnast kiri, tõreldakse halbade teede pärast. Aga mis see talumehesse puutub? Meie vanker läheb ka porist läbi, aga sinul on oma mõistus, omad käed! Esimees jälle on teist nädalat jooma peal, aga mina kisu ennast lõhki: kord siia, kord sinna, lõbusta noorikut, teisipidi jälle amet!»

«Ah jaa, sina oled ju ka veel täitevkomitees sekretäriks!» tuli Vekšinile isamehe nöökimine pulmas meelde. «Venemaal on väga hea, kui amet on, Leonti, Venemaal toovad kõik ametid tulu!»

«Ehee, peale minu oma,» lõi Leonti käega. «Puud karuleid ehk jookseb aastas sisse. Võõrast ma taga ei aja, kui aga oma terve oleks!»

«Kas ikka tõesti tulu sisse ei too?» uuris Vekšin õrritades.

«Päris tuluta ka pole, seda ma ei ütle,» keerutas ja taganes Leonti. «Kiita pole küll midagi, aga iga päev oleme söönud.»

«Siis on väga hea,» naeris Vekšin avalalt. «Linn toidab ennast praegu vaheaegadega. Päeva sööb, kaks puhkab . . . sa ära vingerda, Leonti, ega ma sinult võlgu ei küsi, aga su majapidamine on eeskujulik. Noor ja nupukas . . . sina jõuad kaugele!»

Mõlemad hakkasid naerma, ja ehkki see naer neid ei lähendanud, tõukas ta siirusele ja avameelsusele.

«Mis te ometi minuga norite, Mitri Jegorõtš? Ega ma ei kaeba. Praegu on kõik nagu tüüfuses, õhk on sihukeseks uimastavaks läinud. Fedossei Kuzmitš Predotetšast seletas nõnda, et maa on soldatite verega üle rammutatud, ilmasõja väejuhid olid liiga agarad. Ta ütles, et niikaua ei tule rahu maa peale, kui kõik mulla sisse maetud luud ja liikmed on süütuks rohuks kasvanud. Oma neljaks aastaks jätkub, ja siis, kui jumal annab, mine tea, mis veel välja mõeldakse!»

Nendest sõnadest uhkas Vekšini peale iidset rahvatarkust. Ta jäi pisut maha ja heitis Leontile viltuse pilgu. Leonti läks, pekstes tee äärest murtud vitsaga rajaveerseid karuohakatutte, ja vilistas, kaasa kistud mingist kihelevast rahuldamata kirest.

«Sa räägid mulle temast juba kolmandat korda. Kes see su Fedossei Kuzmitš on, vaimulik või?»

«Miks siis just tingimata vaimulik, ta on lihtsalt kodanik, ainult teisejärgulise tähtsusega. Nüüd käib ta ümber magasiaida haavlipüssiga, valvab . . . kolme küna, tünni rattamääret ja alamõõdulisi range, aga varasematel aastatel oli ta maameeste hulgas väärt mees, väljapaistev kirjatark! Mina olen tema pööningu raamatuist paljusid lugenud, kõik ilma alguse ja lõputa. Tema oli see mees, kes enne Jaapani sõda puust jalgratta ehitas, kõikides lehtedes kirjutati . . . te minge saage temaga tuttavaks, ta näitab teile isiklikult. See asi algas tühjast asjast, väljamaa pildist: talle hakkas see meeldima, isegi unes nägi, hasardi pärast kuivetas koguni ära.

Mõni mees käib kirikus, teine kasvatab aias juurvilja, see aga meisterdas endale tammepuust jalgratta. Kuus või seitse aastat mässas teisega, aga lõpuks hakkas sõitma . . . tervelt pool versta. Ehk panite tähele, metsatuka juures on purre, talad suurvee ajal paigast ära läinud? Sinnasamasse ta jõudiski. Pärast seda läks ta masin põlema, ilus tuli oli! Ja kui ta sest haigusest lahti sai, tuli temast üsna harilik maamees . . . Näe, külanõukogu poolt tahame talle korraliku karauulitamise eest tänu avaldada!»

Tundes, et ta teekaaslane seda juttu ei usu, lisas ta nähtavasti asjaosaliselt endalt kuuldud loo, mida ta ise poleks suutnud välja mõtelda: kuidas kokkusõitnud lehemehed jõid ja semstvoülem kodumaiste leiutajate auks klaasi tõstis.

«Kas ta on hull või?» kahtles Vekšin, kaasa kistuna kuuldud narruse tõepärasusest. «Nii palju aastaid sihukese lolluse peale raisata!»

«Ega ta haavapuust teinud, vennas, vaid kõige paremast tammest!»

«Niikuinii on see sinu väljamõeldis, Leonti. Kes siis puust masinat teeb!»

«Tal ju muud käepärast polnud,» seletas Leonti, ja jälle kostis tema häälest väikest ärritust. «Inimene teeb sellest, mis tal silmade ees seisab . . .»

Jõest kaugenedes hakkas teerada kivist nõlvakut mööda üles minema, kus kohati kasvas kassikäppi ja kellukaid ning tipuni välja kõrgeks ja pruuniks läinud reinvart. Tasane, kuid hullukstegev augustitirtsude saagimine kostis klaasistunud keskpäevases õhus. Ehk küll Vekšin pausi kasutades oma teekaaslast hoolega silmitses, ei taibanud ta Leontis peamist, mis alguses nalja tegi, siis hirmutas, nüüd aga südant vaevas. Ja üksiti, kuni vestluskaaslane veel polnud tõrkuma hakanud, palus Leonti ettevaatlikult luba üht ammu piinavat kahtlust lahendada.

«Kui suudan, palun küsi,» nõustus Vekšin.

«Noh, teie, vennas, olete kõige järgi otsustades vististi kõrgetel kohtadel olnud . . . ja mina arvan nõnda, et teil on võti käes kogu meie ümbritseva elu kohta, selles mõttes, et teie olete elus kõik läbi teinud, koguni jumalaga toime tulnud, nii et teie eest pole enam midagi

varjatud. Te ärge arvake, et ma teilt ametisaladust hakkan välja pinnima või midagi muud selles vaimus . . . hoopis vastupidi!»

«Sa küsi otse, Leonti, ära häbene,» tuli Vekšin meelsasti vastu, liigutatud tema mittemaamehelikust delikaatsusest ja erutatud jalutuskäigust üle vaikse aasa isa hauale.

«Alguseks ütelge mulle, vennas . . . kas te elu sees austreid olete söönud?» küsis Leonti väga vaikselt ja mõtlikult, minnes edasi ülesmäge ikka sellesama ühte punkti suunatud pilguga.

Vekšin jäi temast koguni natuke maha, oodates sellele sissejuhatusele paratamatult järgnevat kallaletungi.

«Ei, seni pole suhu saanud . . . aga mis siis?»

«Minul on seda vähem juhust olnud. See on sisseveetud toit, meie maakonnas teda ei ole, aga kangesti huvitav on, vennas. Ma lugesin ühest vanast raamatust, kuidas üks isa kapitali pillaja neid tarvitas . . . ja muuseas, tuleb välja, et neid peab sidruniga sööma! Ja mulle tuli niisuke kadedus peale, hing hakkas vaevama, et sured ära, ja pole proovinudki . . . see on niisama tugev tahtmine nagu Fedossei Kuzmitšil jalgratas! Peaasi, kurb on see, et teadvus on küllaldasel määral austrite peale nagu üles ärritatud, aga rahuldada seda tahtmist ei saa. Mitte niipalju ei taha ma teda ennast neelata kui kuulda, kuidas ta viuksub. Tuttav puhvetipidaja jahimeeste klubist rääkis Fedossei Kuzmitšile, et see päris õige auster sealjuures vaikselt oigab . . . jah, paljast uudishimust, vennas, maksaks see temp ära teha! Ma ei ütle küll kõigi kohta, aga eks leidu neidki rohkesti, kes austrite pärast ükskõik mis asja peale välja lähevad! Ja ma nüüd tahaksingi teada saada, mille pärast teie isiklikult olete enda peale niisukese suure koorma võtnud, et te käsi rüppe panemata endale ja oma ümbruskonnale sihukest muret ja meelekibedust tekitate?»

Oma küsimuse esitas Leonti järelemõtlevas toonis, nii et sellele võis ka vastamata jätta, aga siis oleks vaikimine ise olnud sellele vastuseks. Ja läbi Leonti laulva jutu imbus sellist salajast mürki, selline taltsutamatu ägedus lõi läbi peaaegu igast sõnast, et Vekšinil järsku tuli tahtmine uurida kas või kord elus, mille pärast

kaasvestleja tema juuresolekul niiviisi end kokku kisub, nagu põleks tal sees.

«Kui palju ma sinuga ka ei räägi, Leonti, — alati kostab su jutust nagu kiviklibu puistamise rabinat. Sind sööb tige tuli . . . »

«See on teil väga väärtuslik tähelepanek, vennas,» toetas Leonti, «et ma tige olen. Tige olen ma selle pärast, mis mul kätte saamata on jäänud . . .»

«Jätame selle silmuste tegemise, Leonti! . . . Sa tungid aina peale, pidades mind kellekski teiseks, aga mina olen lihtsalt möödakäija. Ma pole praegu ametis, see tähendab, mul pole üldse ametit: ma olen paljas, kodutu inimene. Ega ma siis heast peast pole Koroljoviks hakanud!» paljastas Vekšin pisut oma elu asjaolusid. «See ei tähenda sugugi, et mul ei leiduks vajalikke sõnu su alalise krigina peale, aga mul on mu praeguses seisukorras neid piinlik välja ütelda . . .»

«Te ärge häbenege mind, vennas, ütelge!» andis Leonti samuti uduselt mõista. «Mina pole ju ka päriselt Vekšin . . .»

«Mul pole sinu ees piinlik, vaid rohkem e n d a ees!» sõnas Vekšin, saamata otsekohe aru tema klauslist. «Luba minulgi üksiti üks küsimus esitada . . . Me ju ei rääkinud lapsepõlves omavahel sõnagi, sa poleks mind kokkusaamisel äragi tundnud, kui ma nii isa nägu poleks . . . ja ma saan aru, et sul polegi nagu põhjust mind armastada!»

Leonti vaatas talle kaastundlikult otsa.

«Seda olete te ka sügavalt ära tundnud, et ma armastust teie vastu kaugeltki ei tunne, Mitri Jegorõtš . . . ja ma ei sallinud teid juba ammu enne seda, kui ma teid esimest korda nägin. Mul ei ole võimu teie üle, ma vaikin, aga oma südame üle olen ma ise peremees.»

«Sa seleta mulle, mispärast sa mind nõnda vihkad, mind, kes ma sulle alati head olen soovinud? . . . Milles asi on, kuhu siin on koer maetud?»

Mõni aeg läks Leonti vaikides, närides käigu peal rebitud rohukõrt.

«Aga kas ma võin, vennas, seletamata jätta, milles mu koer seisab?» küsis ta tasa.

«Noh, ära siis seleta . . .»

«Aitäh, vennas . . . olen väega liigutatud.»

Selle ettevaatusabinõuga ütles Leonti peaaegu välja oma arvamuse Vekšini kohta; ta kartis teda. Jutt katkes, muide — nad olid peaaegu eesmärgile jõudnud. Tundes suurepäraselt ümbrust, läks Leonti otse. Pärast seda, kui nad olid soise oja, Kudjoma haru koolmest läbi läinud, tuli neil põiki üle vana konarliku maantee minna. Jegori paik oli kõrge maanteetammi päikesepaistelisel vastasküljel, mis oli kuiva käharat rohtu täis kasvanud.

«Seal see siis juhtuski . . .» nooksas Leonti umbes kümne sammu järel vaevaltmärgatava künka poole, mille peal oli eemalt teemärki meeldetuletav rist.

Leonti võttis natuke kaugemal istet ja tegeles pikka aega oma kodukasvatatud tubaka kotiga. Valitses kesk-päevane inimtühjus, läheduses ei plagistanud ükski lind tiibu. Kõik nagu eemaldus, pööras end ära, et mitte segada kadunud poja kohtumist isaga . . . Ainult Firsov oli sule kõrvale pannud ja jälgis nüüd teda laua tagant, julgemata oma kangelasele dikteerida üht pealtnäha hoopis teisejärgulist tegu tema skandaalses elus. Oli vaja kontrollida, kui palju inimlikkust oli jõudnud koguda paljas inimene Vekšin oma esialgsete katsumuste lühikese ajaga.

Firsovi jutustuses kirjeldati seda stseeni nõnda:

«Kortsunud pintsakus käsitöölise välimusega mees, must kalts ümber sõrme mähitud, seisis kääpa ees, mille all kõdunesid isa luud. Tal seisis ees tegu, mida varem pimedast peast õpetasid kombetalitused ja tavad, nüüd aga, kui need olid kaotatud, tuli seda otsida ise. Keegi poleks osanud ennustada, kas Vekšin viskub rinnuli oma häbistatud kodukoha maa peale või istub puhkama ja suitsu tegema pärast pikka kõndimist või teeb veel mõne vembu, kasutades paiga tühjust ja mõnede vigurite karistamatust üleminekuajastul. Ta oli kõigest kõike varas, see tähendab päris viimane oma kangelaslikust põlvkonnast, kes oli sündinud suurele kindlusele tormi jooksma . . . Aga ta oli elus, ja nendel, kes kohe rünnakul surma ei saanud, tuli elu jätkata ja ehitada tervet maailma mitte ainult väljaspool, — vaid ka enda s e e s, milleta oleks olnud asjatud kõik kulutatud ohvrid ja jõupingutused . . .»

Muide, Vekšin ei laskunud põlvele, nagu Firsov mee-

litlevalt või lühiduse pärast kirjutas. Aga ta seisis kaua aega isa haua jalutsis — tint jõudis juba Firsovi sulel kuivada, tema ikka seisis. Ja Vekšini ümber oli nii pimestavalt valge ja lämbe, et talle tuli tahtmatult pähe, kui pime ja külm on seal, igaveses pimeduses maa sees. Varem tundmatu vajadus sundis Vekšinit masinlikult kummarduma ja sõrmedega katseks maad puudutama. Muld oli siin, päikese käes, kare ja soe, sügavamal aga natuke niiske hommikusest kastest, kuigi päike juba kõrvetas. Vekšinile jäi tunne, nagu oleks ta põsega puutunud isa habemetüükas põske; madal torkiv rohi kahekordistas seda sarnasust. Nii kordas Vekšin igavest, inimesele omast liigutust.

Tagasiteel jutustas Leonti, kuidas lugu oli olnud. Siia ulatusid Koltšaki kaugelaskemürsud, ja kui kolme aasta pärast hakati Demjatino ja Predotetša vahel heinamaad jagama, siis leidsid volinikud piiri peal lõhkemata mürsu. Atväärsete vanameeste hulgas, kes olid kogukonna tähtsate asjade ajamise puhuks ahju pealt alla roninud, oli ka Jegor; Leonti sõnade järgi oli Vekšinitel tolleks ajaks juba maja Demjatinos, mis võõrasema oli lasteta tädi käest pärinud... Mehed seisid roostetanud terasest leiu ümber ja vahtisid seda sünge vihaga, lõid jalaga, kuid vihma hakkas tibama ja vaigistamata südamega ei tahtnud nad ära minna. «Kui annaks talle raisale...» ütles keegi, ja otsekohe olid kõik nõus koha peal sellele jõletisele lõppu peale tegema, et süütud veised hukka ei saaks. Mürsk tõsteti üles ja visati õnnistussõnu lausudes nõlvaku all oleva väikese munaka otsa.

«Fedossei Kuzmitš rääkis, et siis oli nagu üks suur tuldpurskav mägi, ta kaugelt nägi,» lõpetas Leonti oma kirjelduse. «Tema jäi sellepärast terveks, et vanaema oli talle ülearu värsket kalja andnud ja ta oli põõsasse jooksnud. Predotetša külavanemal kiskus ainult nokatsi peast, aga Jegor kui endine sõjaväelane seisis päris serva peal, jagas korraldusi...»

Polnud raske ette kujutada leidlikke mehikesi, kuidas nad õõtsutavad surmaga täidetud kaadervärki vanataatide käriseva laulujoru saatel; sündmuse ja sellega kaasaskäivate asjaolude südantpitsitav kokkusobimatus ajas Vekšini tunded veidi segamini. Tekkis imelik veendumus, et varga tragöödiagi ei näe ilusam välja kui palagan!

Tagasi mindi teist teed, — Vekšinil oli kiusatus vaadata enne ärasõitu seda ehitust, mida uus võim Kudjomale püstitas. Leonti sõnade järgi käis seal ööd ja päevad vahetpidamata töö ja ümbruskonna elanike suureks kiusatuseks kostis sealt kogu aeg vähemasti kolmesaja labida hirmsat kilinat, mis iidset mandrisavi kaevasid. Küllap vist sellepärast, et tagasitee alati lühem on, jätkus neile Demjatino tagaõuedele jõudmiseni ainult ühest jutust, mis muide paljusid nendevahelisi arusaamatusi selgitas. Jutt käis vaheaegadega ja kõrvalepõigetega, kusjuures mõnedele kuuldavalt esitamata küsimustele järgnesid samasugused, ainult mõttelised vastused.

«Noh, ütle siis viimaks välja, miks sa ennist seda m a e t u d k o e r a s a l a d u s e s p i d a s i d!» alustas Vekšin poolnaljatades.

«Miks mitte, hoidjat hoiab jumal...» ohkas Leonti maamehe kombel.

«Kas sa ei näe, missugustes närudes ma kodukohta tagasi tulin?» naeris Vekšin kibedalt. «Kas sina, tark mees, ei taibanudki, keda sa oma kodus vastu võtad?»

«Tark mees ei otsusta inimese üle selle järgi, kes ta eile oli, vaid selle järgi, mis temast homme saab,» lausus Leonti külmalt ja karmilt. «Iseloom on teil terake karune, sellepärast oletegi pidama jäänud teel helge tuleviku poole, nagu öeldakse!... Aga kes teab, kuhu saatus teid homme heidab. Meie peame siin oma elu ära elama, leiba maa seest välja koukima. Kivi üles visata on raske, aga alla lasta on seda kergemast kergem... Nüüdsel ajal tuleb maameestel palju mõtelda!»

Leonti ennustuses oli varjul mingi täitumatu tõde, mida ta ütles jäise ükskõiksusega. See äratas põletavat lootust, ja nüüd, alistudes hetkelisele sähvatusele, vaatas Vekšin tagasi. Polnud enam näha risti ega seda käänakut, kus vana Jegor oli pihuks ja põrmuks lennanud. Laiguline maanteelint kitsenes, kadus madalikku ja süüvis uuesti noolena silmapiiri, minevikku, koos telefonipostidega ja traatide lakkamatu undamisega, koos hukkaläinud noorusega ja nukrusega Maša pärast. Vekšin tahtis nii kangesti kallist ümbrust mällu jäädvus-

tada, et ta vististi isegi hingamisega püüdis seda endasse tõmmata.

Jutt algas uuesti umbes kahesaja sammu järel.

«Kust sa tead, Leonti, kes ma praegu olen?»

«Mulle kirjutati teist, vennas... üks inimene kirjutas, kes oli teid tähele pannud.»

«Sugulane või niisama naaber?» ütles Vekšin hinge kinni pidades, sest ta sai aru, kellest jutt on.

«Mitte just väga kauge, kuigi ta passi järgi pole üldse sugulane...» ütles Leonti vastu tahtmist.

Leonti sõnadest isa kohta kostis halvasti varjatud vaenu tahtmatu kahjurõõmu varjundiga.

«Kas Sergei Ammonõtš ainult kirjutas sulle minust... või rääkis isiklikul kokkusaamisel?» tegi Vekšin ümberhaaramismanöövri.

«Juhtus nõnda, et tuli korraks vaatama,» vastas Leonti kõrvale põikamata halvasti maskeeritud küsimusele. «Venemaal hulgub praegu kadunud isasid niisama palju ringi kui kadunud poegi... Paar aastat tagasi läksin ma enne päikeseloojangut tagatrepilt asjale, ja tema seisis seal palja peaga ja laskis vene moodi põlvili, see papa ikka: palus luba sooja tulla, sindrinahk. Aga oli juba oktoobrikuu, vankriga meil sel ajal sõita ei saa... näitleja mis näitleja! Tahtis pisaraga meest pehmeks teha...»

«Ja sa tundsid ta kohe ära?» imestas Vekšin.

«Ega ma õieti ei tundnud, aga südame võpatamisest taipasin. Kadedusest meie jõukuse peale käisid vallas juba ammu jutud ringi. Ise sain ma ema patust juba lapsena teada... üks halemeelne vanaeit kutsus aeda vaarikaid noppima ja sosistas poisikesele, kuidas ema korra Vodjanetsist varanduse põlle all ära toonud: on ju sihukesi tõearmastajaid moore... Mürgitas mul kõik ära — leiva, rõõmu ja unegi. Ühest küljest oleksin ma nagu kõigist maapealsetest võlgadest lahti saanud, olin nagu võõrast suguseltsist, aga ühtlasi... jood kodus paljast vett, aga see oleks justkui varastatud!... Ühesõnaga, ma sain otsekohe aru, mis molu mind pisarsilmil ja pori seest kaelustama kipub. Aga ma ütlesin talle seekord näkku, ütlesin kõik välja peenikese sügisvihma käes, kõik, mis südamele oli kogunenud, Venemaast rääkisin, kuhu ta viidud on, ja käost, kes võõrasse

pesasse muneb... Ütlesin talle, et mingu oma mahalastud Nikolaša juurde ja soojendagu ennast seal!»

Lähedale jõudnud silmapiiri ja selle tagant paistva pooliku pilve järgi otsustades oli ligiduses järsk jõekallas. Kuni nad sinna mööda libedat kõrbenud rohtu läksid, jõudis Vekšin esitada oma viimase küsimuse Manjukini kohta.

«Nii et kihutasid vanamehe põrgusse?»

«Miks nii, ma saatsin talle leivakannika teemoonaks. Leivaga lööd ju sügavama haava kui piitsaga... Mina jälle vaatan asja peale nõnda, vennas, et on olemas vaen, aga on maailmas midagi veel valusamat kui vaen. Kas teie pole sellega päris nõus?»

Kaldajärsaku taga avanev vaatepilt sundis Vekšinit unustama viimaseid Leonti poolt ütlemata jäetud sõnu. Tolle aja kohta suure ehituse grandioosne panoraam pani tahtmatult hinge kinni. Kudjomale elektrijaama ehitamine oli täies hoos, mõlemal pool jõge, mis oli selles kohas kallastest kitsaks surutud, valitses rõõmus sipelgaelevus. Leonti andmed tööliste arvu kohta olid ilmselt vananenud, nüüd oli neid seal vähemalt neli-saada. Ühed tagusid käsirammiga järjekordset vaia maasse, teised olid asjalikult ühes hunnikus koos ja ka tegid midagi — kauge vahemaa tõttu oli raske aru saada, milleks ja mida. Juba üsna selgete äärjoontega süvendist pilluti mulda üle kolme rõhtkihi otse kärudesse, mis vedasid seda lõpmatu voorina lähemale tulevasele põiktammile; vahel harva välkusid kollases sügavikus tuhmi kiirena labidad. Kaugemalt vedasid tugevad taluhobused teid mööda kivilahmakaid, telliseid ja veel midagi... Kõik see hajus kuumahägus viirastuslikult laiali, pealegi jõudis üles, kus Leonti ja Vekšin seisid, ainult mõni harv heli; keskpäevane vaikus rohutirtsude siristamisega neelas täielikult ehituse mürina.

«Kas nad ammu hakkasid?» küsis Vekšin tasa.

«Niipea kui lumi läks. Sest ajast tulen ma sagedasti siia... ma ei tea miks, aga tõmbab nagu viina juurde. Istun ja vaatan, vaatan tundide kaupa nagu nägemust...»

«Mis, kas kisub kaasa?» kõõritas Vekšin tema poole, saades kogu oma olemusega sellest mahajäänu igatsusest aru.

«Jah, paljusid on juba kiskunud, vennas, nagu mingisugusesse veekeerisesse. Üksi meie Demjatinost on kolm meest hobuse ja vankriga sinna läinud. Predotetša djakk ka aiva lamas selles paigas: muudkui vahtis ja vahtis . . . ja pageski sinna! Kas teil on teravad silmad, vennas? Näe, näe, laob punase lipu all voodrilaudu . . . Seal on üks brigaad, vanem pole veel neljakümnenegi, teised kõik noored poisid nagu välja valitud . . . kas usud, paha ilmaga ka neid katuse alla ei saa, nagu oleks neil mõnus pori sees soperdada. Ja kõike seda teevad hambad ristis, ilma lauluta, nagu oleks mingi tõotuse andnud . . . hirmus vaadata!»

«See jõud on ju hea, mis sul seal hirmsat on?»

«See, et me läheme õudselt kõrgele, vennas. Meie kahekesi hulgume siin ümberringi, sõimame teineteist, muigame, aga s ė e on juba alanud. Seda päris algust, kui vaatama hakkad, ei näegi enam taevaranna tagant.»

«Oota, küll paged sinagi sinnasamasse!» naljatas Vekšin.

«Ei, Mitri Jegorõtš, minu pärast ärge kartke. Mina olen üksildase hingega inimene, mina niisukest tihedat koosolemist ei kannata. Ma piinasin end pulmaski päris ära . . . Noh, lähme kummitusest kaugemale!»

Enam ei rääkinud nad kuni koduni sõnagi. Ainult teekonna lõpus palus Vekšin Leontit isa haua järele vaadata.

«Hea küll,» vastas Leonti, olles juba igapäevaste murede kammitsas. «Risti pärast ärge muretsege, ma panen uue, kui vana ära kõduneb. Mul jäi valget värvi järele, ja värvin ära, panen petrooleumi hulka . . .»

Leonti tõi külalise reisipambu vaikides trepile. Tal oli ausust Vekšinit lõunale mitte kutsuda, aga võib-olla ta taipas, et tollel oleks olnud niisama raske temaga ühe laua taga istuda. Nende hüvastijätt oli lühike. Leonti pööras kohe kätepesunõu poole, et aega mitte kaotada. Vekšin hakkas külast välja minema.

Ta läks parajasti Demjatinost luhale, kui lapse hüüd teda peatas. Umbes seitsmeaastane tundmatu tüdruk jooksis talle järele, käes pambuke puhta rätiku sees, — nii nagu kantakse kutjaad.

«Kadunud vennale kästi külakost üle anda . . .» ütles tüdruk jooksust hingeldades oma kubermangu laulval

kõneviisil, ilma et oleks päheõpitud lausest aru saanud.

Pambus oli kannikas leiba, kõvaks keedetud muna, kaks tükki suhkrut — mis pidi solvamist leevendama. Vekšin võttis anni vastu ja silitas Leonti saadiku pead.

«Kes sa Leontile oled, väike tüdruk?»

«Naiseõde . . .» naeratas tütarlaps ujedalt, ja Vekšini näol peegeldus alateadlikult tema naeratus.

«Siis pean ma ju midagi vastu kinkima, kui sa naiseõde oled,» pidas Vekšin teda kinni ja kobas münti otsides oma tühje taskuid.

Käsi sattus eseme otsa, mille päritolu ta esimesel pilgul ei taibanud, — see oli raske kullast rinnanõel, mille ta oli Pirmani rüüstatud poest põgenemise sabinas kaasa haaranud. Kuni Vekšin seda tüdrukule kaeluse külge kinnitas, ei pööranud õnnelik laps pilku kingituselt, millega Leonti külakost oli liiagagi tasutud.

M ö ö d a k ä i j a müksas teda vastu õlga ja jälgis mulates pilguga — kuni ta mäkke jooksis —, kuidas väikesed paljad päkad vana kulunud kleidi alt välkusid.

IV

Rongile hiljaksjäämise tõttu kulus Leonti armuand marjaks ära — järgmine läks vastu ööd. Suurema osa ajast kulutas Vekšin Rogovos ümberhulkumiseks, teadlikult osatades igal sammul südant mälestustega; väike valu kiskus suuremast kõrvale. Jaamaülem Sokolovski mahapõlenud üksikelamu asemel kõrgus nüüd kahekorruseline trahter, tundmatu nimi sildil, Dolomanovi maja õuel söötis vähese jutuga mustaverd naine trepilt kanu. Viimase tunni tukkus Vekšin jaamas ja alles hämaras läks rongile, piletita ja passita.

Kroonu küünla napi valguse tõttu oli vagunis raske midagi näha; reisijaid oli vähe, kõik millegipärast ilma pakkideta. Vekšini vastas istusid kolm maameest, nad kõikusid ühes taktis ja tukkusid; kaks äärmist, vanemad mehed, viisid keskmist, kitsanäolist, umbes kahekümneaastast noorukit lähemasse linna hullumajja. Kuni pimedus kestis, ei näidanud too millegagi oma haigust välja, tukkus ja näris midagi. Niipea kui jaama hele valgus peatuses vagunist läbi jooksis, läks noor-

mees rahutuks, mõmises ja rabeles, püüdis saatjate käest lahti pääseda, tundus, nagu oleks ta oma kehast vabaneda tahtnud, ja siis süttis tema sisselangenud silmades tumm loomalik kurbus.

«Äh, öö aeg, teed pole näha, aga inimesed sõidavad kõik õigesse kohta . . .» avaldas aeg-ajalt imestust vasakul istuv vägev vanamees auväärse halli habemega, mis tegi ta kirikufresko pühaku sarnaseks. «Ja aina kruvid ja kruvid ja rattad ümberringi . . .» lisas ta, jättes end varjatud mõnuga raudse masinavärgi hooleks, mis teda nähtavasti esimest korda elus kodukohast minema viis. «Missugune surve, muudkui liigub teine!»

«Masin, Pavel Paramonõtš!» toetas tehnikas asjatundja toonil teine, kõhnem ja ainult vurrudega, kes istus pooleldi varjus, mille järel jutuajamisega ühines ka nende hoolealune, küsides kummaltki kordamööda midagi vigaste laste kohta.

Enne järjekordset peatust hakkas see teine kui tsivilisatsiooni hüvedega ümberkäimises kogenum ühtepuhku vaatama naabervagunisse viivat vahekäiku ja andis lõpuks oma meestele märku; nähtavasti sai ka nõdrameelne aru, et nad ilma piletita sõidavad. Kõik kolm liikusid väärikalt ja kiirustamata piduriplatvormile. Taibates, et kontroll on tulemas, läks Vekšin neile järele. Läheneva pooljaama tuled heitsid väljas öühämarusse järjest rohkem valgust; said nähtavaks Vekšini teekaaslaste viisud ja kantud maavillased kuued.

«Peaasi, ära verest välja löö, Pavel Paramonõtš . . . minuga ei lange sul juuksekarvagi peast!» ütles teekannu kolinal tõustes väheldasem mees, kelle näol olid kõigi maamehemurede jäljed. «Seal me peame tsipa jaama ees kõndima ja võtame üksiti kuuma vett . . . ja kui piletikontroll läbi on, vajume tagumisse vagunisse ja hakkame teed jooma.»

«Sa, kodanik, oled päris taibukas . . .» naljatas Vekšin libitsevalt, püüdes kauaks mahajäetava paikkonna inimestega kas või mingisugustki sidet luua, — katkenute asemele. «Vist oled suure kapitali kogunud?»

«Miks ei, vaesus on mõistuse ema!» vastas too nipsakalt, libistades pilgu üle Vekšini.

Alles platvormile jõudes seletas vanem, kes kartis tee peal endale vaenlast saada:

«Näe, sõidame poissi hullumajasse andma, ta kadunud isa oli mu vend. Perekonda jäi üksteistkümmend suud: kui need kõik lahti on, tuleb hirm peale. Aga piletit ei tahtnud võtta, meil on sõita ju ainult neli-viis, kõige rohkem kuus jaamavahet . . .»

«Ära sa tee peal kellegagi sõbrustama hakka, Pavel Paramonõtš,» hoiatas vuntsidega mees õpetlikult, «elusast peast tõmbavad saapad ära.»

Vestlejad vaatasid teineteisele otsa ja kohe lahutas neid öö.

Muide, Firsovi jutu järgi juhtus Vekšiniga Kudjoma äärest tagasi tulles imelik lugu, mida kriitika üsna õigustatult seletas pigem autori enese kui tema kangelase haiglase seisukorraga. Eelviimane vagun, kuhu Vekšin läks, niipea kui rong liikuma hakkas, olla olnud päris tühi, ainult midagi oli kuhjas kauges nurgas pingi peal, oli see siis kott mingisuguste hilpudega või tukkus seal naisterahvas, sall üle pea. Pingil istudes vaatas Vekšin, kuidas aeg-ajalt säde või kollane aur allalastud akna taga läbi pimeduse vilksatas: külm õine tuul lehvis vagunis. Kui Vekšin oli küllalt vahtinud, sulges ta väsinult silmad, kuid natukese aja pärast äratas teda arg tõuge vastu põlve: keegi palus tähelepanu ja otsekui vabandas seejuures.

«Ärge pahandage, pange oma aken kinni . . .» kostis anuv vanaeide hääl. «Mind on tuul läbi tõmmanud, käsi on õlast saadik valu täis . . .»

«Keerake selg, selja peale nii ei puhu . . .» vastas Vekšin imelikus kangestuses, pahane une häirimise pärast.

«Mul hakkab pea kangesti pööritama, kui selg ees sõidan. Ma ei palu teilt muud midagi, olge nii lahke!» Vanaeit toetas mõlemad käed Vekšini põlvedele. «Ma sõidan, aga und ei tule . . . aina mõtlen, aina mõtlen t e m a peale! Teie pärast ma t e m a g a kokku ei saanudki . . .» Selles oli midagi tõesti hullukstegevat, niisugusel määral tuttavat, selles libitsevas sosinas, sõnalises kriginas, mida imelikul kombel rataste ühetooniline kolksumine ei summutanud. «Täitke mu palve ja lubage teile korraks silma vaadata. Tahaks t e d a näha, muidu aina mõtlen, aina mõtlen . . .»

«Mis, kas ma siis temast pildi olen teinud või . . .»

vihastas Vekšin, saades pingutusega unest võitu; ta tahtis sellest rusuvast ligidusest lahti saada.

Ta avas silmad, teda lõi kurdiks liikumise krigin ja pimestas konduktori laterna valgus.

«Mitte pilti, vaid piletit küsitakse . . .» ütles hääl pea kohal, tungivuse järgi otsustades mitte enam esimest korda.

Laternatule kollane leek hajutas lõplikult viirastuse. Vanaeidesarnane pamp hüples vanas kohas vaguninurgas, kuid nüüd kratsis selle kõrval pead kontrolli poolt äratatud peremees. Ja kuigi aknast kihutasid mööda selgesti nähtavad, ainsagi hooneta taeva ja metsa vöödid, peegeldus Vekšini näol teesklematu meelehärm.

«Jergenevo on juba möödas . . .» ütles kontrolör kahjurõõmsalt.

Teeseldud kurvastushüüdega sööstis Vekšin minema, kihutas jutiga umbes neljast vagunist läbi ja hüppas piduriplatvormile. Pöördel lahtikaranud ukse lõi ristseliti tihke vali tuul hoogsast hämarusest, mis neelas vedurisädemete kimpe. Raudtee tegi sellel kohal koos tõusuga poolkaare, jättes kõrvale tuhmi, rohukõrtest täistikitud raba. Vaguniuks avanes selja taga, ja Vekšini keha jäi juba enne hüpet käsipuude külge rippu, kuid õigel ajal tundus üks hääl tema taga tuttav.

«Peaasi, Pavel Paramonõtš, ära kunagi verest välja lööl» õpetas oma teekaaslasele tarkust Vekšini tuttav, viies teda järjekordse kontrolli eest kõrvale. «Nüüd kohe, kui jaama jõuame, kolime silmapilk viimasesse vagunisse. Ja siis ei jää rohkem kui üks jaamavahe . . . Näe, tuled paistavad juba!»

«See seal ennist polnud kontroll, sa hirmutasid kõiki ilmaaegu,» heitis Vekšin sõbramehelikult ette.

Teine mees tundis ka teekaaslase ära.

«Tagavara ja ettevaatus ei tee venelasele kunagi kahju,» vastas ta võrratult sõbralikumas toonis kui varem. «Kust sa, noormees, ise tuled ja kuhu sõidad?»

«Demjatinost . . . käisin kodukohas isa vaatamas.»

«Oh, küll sai varematel aastatel teie Demjatinos laatadel käidud. See ju kõikse toredam asi! . . .» kiitis ta kas Vekšini tegu või kunagi üle kubermangu kuulsaid Demjatino laatu — ja võttis haigel kõvemini varrukast kinni.

Pööranguil sagedasti vilkuva valguse järgi lähenes rong suurele raudteesõlmele. Enne peatust jõudsid reisikaaslased vahetada muljeid viljasaagi, ilma ja rongi ülemuste käitumise üle, ja jälle pani Vekšinit imestama isegi põgusa jutu asjalik ja tervistav mõju, kui räägiti kõige tähtsamast ja lihtsamast maailmas, mis aitab elule kaasa, ilma et takistaks elamist.

V

Niipea kui Firsov mõne oma tegelaskuju tõsiselt ette võttis, jooksid tema enda suureks imestuseks kõik teised oma igapäevaste pisiasjadega õiendamiseks viivitamatult laiali, jutustuse raamidest välja . . . ja siis jätkus tema halastamatule piiatsile alles volilt tööd! Nõnda oli lugu ka korteriga number nelikümmend kuus, kus pärast Vekšini põgenemist valitses hall tühjus. Kõigi üürnike elus hakkasid omakorda küpsema sündmused, millest peamine paistis olevat Tšikiljovi abiellumine.

Puhvetipidaja koha järel lubatud teatriõmbleja ametist ei tulnud esialgu midagi välja, ja siis jäi veel tütreke hirmus ebasobival ajal haigeks . . . ühesõnaga, Zina Vassiljevna võlgnes Tšikiljovile aina rohkem ja rohkem, ta rabeles ja mässis end sisse ja harjus järk-järgult mõttega, et tal tuleb varsti paratamatult alla anda. Vekšin oli tal meeles tagasipöördumatu armsa viirastusena — «ta tüütute päevade viimne vihur», nagu oli öeldud ühes laulus tema endisest repertuaarist. Kuu aega oli Vekšin kadunud nagu vits vette, Blagušasse ei jõudnud temast mingeid teateid. Ja Zina Vassiljevna andis talle andeks ja võib-olla oli nüüd koguni tänulik teda mahajätnud armukesele nende pisarate eest, milles sellesama tänavapoeesia järgi seisis «iga naise kurvastuse troostipärg . . .».

Muide, Tšikiljovi pulmad oleksid ei tea kui kaugele edasi lükkunud, kui mitte üks ettenägematu, puhtajutine katastroof poleks seda kurba võitu kiirendanud. Just sel ajal, kui kõik värisedes ootasid Pjotr Gorbidonõtši nimetamist jube kõrgele kohale, kust ta oleks võinud rakendada inimeste suhtes ametialast fantaasiat selle täies ulatuses, koondati ta kõige tänamatumal kom-

bel äkki oma ametist ära. Alguses pidas ta seda saatuse ebakohaseks naljaks, veaks, mida juba homme ametikõrgendusega parandatakse — äraproovitud ustavuse ja vastupidavuse eest, seda enam, et ta ametis edasijõudmise huvides polnud iialgi võtnud altkäemaksu, kordagi polnud teda kuuldud nurisemas või halvakspanevalt ohkamas, isegi mitte vähegi ebakohaselt vaikimas, — vastupidi, ta kiitis alati valimatult juba ette haruldase solidaarsusega heaks kõike, mis tema asutuses iganes juhtus. Esimestel päevadel, lootuses imelisele asjade selginemisele, läks Pjotr Gorbidonõtš igal hommikul ametisse, kuigi keegi teine oli juba Tšikiljovi sissetõõtatud toolil istet võtnud ja soris tema kõige salajasemaid pabereid, kusjuures ta mõned neist jultunult paberikorvi viskas. Pjotr Gorbidonõtšil ei jäänud muud üle kui leppida ülemuste seletamatu tujuga nagu mõne ilmastikulise nähtusega, mis arutlemisele ei kuulu.

Nüüd leidiski kinnitust kõnekäänd, et õnnetus ei tule üksi. Varsti kukutati Pjotr Gorbidonõtš majakomitee ümbervalimisel kõige halastamatumal kombel läbi. Kui maja elanikud kõik koos olid, tungis kanalisatsioonirindelt talle kallale üks sassis peaga kodanik, kes oli korteris poolkeldrikorrusel. Tegelikult oli kanalisatsioon peaaegu laitmatus korras, mitte selles ei seisnud asja tuum, vaid Tšikiljovi vaenlasel oli oma korteri viletsusest kõrini saanud, nagu kunagi Tšikiljovil endal. Alles eile veel vagura vaenlase salakavalatele ütlustele ja naljatustele vastas Pjotr Gorbidonõtš talitsetult ja lahkus koosolekult oma väärikust säilitades siis, kui too mees sõimas teda võõramaise sõnaga m a r a b u k s. Ta uskus, et talle järele joostakse, nutma hakatakse, teda vägisi tagasi viiakse, oli isegi juba ette leppinud ühe varruka kaotamisega, kuid edasised sündmused näitasid ammu tuntud inimsüdamete tuimust. Hääletamisest võtsid osa ainult vanaeided, kes iial sõna ei öelnud, vastutavad üürnikud ise aga läksid saatuslikul hetkel minema, et anduda õhtusele puhkusele. Vastase poolt hiilgavalt koostatud resolutsioonis praagiti vana majakomitee esimees puhtalt välja, ja tema asemele pandi ta ise. Samas võeti Pjotr Gorbidonõtšilt kõige alandavamal kombel ära pitsat, millega ta oli remondi-, solgivee- ja muid dokumente kinnitanud.

Saatuse löögid andsid end kogu Tšikiljovi välimuses tunda. Tema silmist paistis nüüd leebe valgus nagu enne õhtut ja igas tema sõnas oli märgata pikaldast kustumist. Midagi mõtlikku, isegi võib-olla inimlikku tekkis kogu ta käitumisse, nagu temasugustega pärast põhjalikku keretäit tavaliselt juhtub, nii et kui Zina Vassiljevna tema uksele koputas palvega võla tähtpäeva edasi lükata, hakkas tal tahtmatult Pjotr Gorbidonõtšist kahju ja ta aitas sellega endale abielusilmust kaela visata.

. . . Ükskord talve alguses, kui tänavail esimene lumi rekaselt sulas, läks kirjamees mingis salapärases asjas Manjukini jutule. Üldse sagenes kahtlaselt Firsovi läbikäimine varjulepugenud endise mõisnikuga, ja ainult isiklike asjade korraldamatus takistas Pjotr Gorbidonõtšit täielikult selle uurimisele andumast. Selleks ajaks oli lootus oma olukorda parandada mõne laimukirja sepitsemisega lõplikult kustunud; Tšikiljovi arvestuse järgi võis teda nüüd abistada ainult põhjalik pealekaebus millegi monumentaalse kohta — olgu see siis mõni seni plekita ühiskonna tugisammas või kahe silma vahele jäänud mälestusmärk mõnele möödunud ajastute kahtlasele tegelasele — ja sealjuures mitte kuskil surnuaia nurgas, vaid soovitavalt rahvarohkel väljakul, kus jalutavad mitte midagi aimavad töötajad ja nende perekonnaliikmed. Selle mõttega ja ülikülluses vaba aega omades hakkaski Pjotr Gorbidonõtš Moskva tänavail ringi kõndima, aga peale vanade kirikute ei juhtunud midagi tee peale ette, mille kohta oleks pidanud ülemuste silmi avama. Siis hakkas ta Firsovi kohta süütõendeid varuma, millega vanade solvangute eest kättemaksuks saaks kirjamehe tervist rikkuda ja ilmutatud valvsuse eest mõnede asjast huvitatud kirjandusinimeste tänu ära teenida . . . Ja tõepoolest, üha sagenevatel salajastel nõupidamistel sosistasid Manjukin ja Firsov alati omavahel, järelikult varjasid midagi, kusjuures, nii palju kui õnnestus pealt kuulata, iga kord a r u t a t i j o o k s v a t e l u. Niisiis sarnanes nende jutt mõningal määral sobinguga, ja sobing on pooleldi juba vandenõu! Selle tõestuseks võis olla Pjotr Gorbidonõtši poolt järjekordsel tutvumisel avastatud kinkekiri Manjukini päeviku kaanel, millega ta selle pärandas —

«F. F. Firsovile selleks, et ta võtaks enda peale minu inimesele sobilikul viisil mahamatmise kulud», — ilmselt maskeering, sest matusekulusid ei saanud mainitud kaustiku tühine väärtus ilmselt katta.

Tol õhtul, kui Firsov Manjukinit kodunt ei leidnud, kavatses ta tema kohta Bundjukovidelt järele pärida, kuid jäi möödaminnes Balujeva toa juurde seisatama. Paokil ukse praost kostis kujuteldamatu plärin, mida asjata püüti viisi raamidesse suruda. Professionaalsest uudishimust aetuna lubas Firsov hilisele ajale vaatamata endale kahe daami valduses olevasse tuppa sisse astuda; muide, vanem, Zina Vassiljevna oli talle all väisukse juures vastu tulnud, olles teel apteeki. Firsov nägi profiilis Pjotr Gorbidonõtšit, kes mängis paberisse keeratud kammil ja tegi samal ajal naljakaid miimilisi liigutusi, ja otse tema ees, Vekšini voodil lamas, käed laiali, märg salvrätt laubal, n o o r e m daam. Tema päitsis oleva lambi valgusest piisas nägemaks Klavdja haledat naeratust, mis Firsovi õnnestunud võrdluse järgi meenutas mahatallatud lille. Muusikalise kuulmise poolest Pjotr Gorbidonõtš silma ei paistnud, keegi polnud kuulnud, et ta heas meeleolus kas või siisikest oleks vilistanud, nii et pole teada, kumb nendest kahest tol hetkel rohkem headust ja kannatlikkust ilmutas.

Klavdja silmade järgi sai Pjotr Gorbidonõtš jalamaid aru kõrvalise inimese juuresolekust. Mehed vahetasid pilke, pigem küsivaid kui vaenulikke, nii et pärast paarikolme võimalikult delikaatset sõnalist kokkupuudet oleks nende vahel võinud lepitus aset leida. Liigutatud koomilisest innust haige l a p s u k e s e meelt lahutada, kavatses Firsov vabandust paluda mitte just sobiva ž e s t i pärast Balujeva sünnipäeval ja pidi juba käesurveks sammu Pjotr Gorbidonõtši poole astuma, kuid heitis seejuures talle erilise mõõtva literaadipilgu, mis on muide omane kõigile käsitöölistele rätsepast kuni kirstutegijani.

Otsekui säde lipsas nende vahelt läbi ja Pjotr Gorbidontši põsed tõmbusid roheliseks.

«Iseloomulik, te rikute lapse lõbu, kodanik!» raius Pjotr Gorbidonõtš metalsel häälel, pannes kaks sõrme pintsaku revääride vahele. «Võtke vaevaks lahkuda . . .»

Säärane tõredus oli seletatav endise majakomitee esimehe teenistusalaste kurvastustega, nii et Firsov otsustas lähenemiskatset korrata.

«Ma tahaksin väga . . .»

«Teie! . . .» kiljus Pjotr Gorbidonõtš falsetiga. «Te tungite haige lapsukese juurde oma võidunud sügispalitus, millega te kolate mööda joomaurkaid ja täiturge, ja ise olete igasuguste . . . brošüüride autor!» Tema väljaastumisest kostis solvatud väikekodanlase iidne põlgus kirjameheameti vastu. «Ja ärge lootke, et Pjotr Gorbidonõtš enam ajaloo rataste ait ei tõuse . . . Küll mina juba paljastan teid ja kogu teie kampa seal, kus vaja, näitan, kuidas ja kelle all te oma käratute sulgedega maad õõnestate! Ja nüüd katsuge, et te kaote . . .»

Tema käsi tegi püssilasku meenutava liigutuse, ja siis toimus autori teine, niisama inetu arveteõiendus talle vastumeelt tegelasega.

«Niisiis,» lausus Firsov sahiseval häälel, «ma kaotan ära selle õhtu ja haige tüdruku ja teie koeratantsu tema ees, kodanik Tšikiljov . . . kaotan täielikult ära. Minu käe läbi hakatakse teie nimega igasugust väikekodanlikku rämpsu nimetama!» tõotas ta hauahäälel ja läks seejärel välja — mitte küll rahuldustundega, vaid nukra meelehärmiga enda pärast, et ta oli tõepoolest lubamatul kombel üleriietes sisse tunginud, et ta oli kirjamehele sobimatult kelkinud, kõige rohkem aga sellepärast, et ta oli oma tegelastega olnud ohtlikult familiaarne.

Seda kohta jutustusest kustutades oli Firsovil justkui õigus, ei maksnud varem kirjapandud Tšikiljovi ja Klavdja sõpruse stseeni korrata, kuigi lugejate silmis Pjotr Gorbidonõtšit natuke õigustamata tuli välja, et ainult puudus ja üksindus tõukasid Zina Vassiljevnat tema haledale meheleminekule. Kahtlemata etendasid oma osa ka ajutised materiaalsed raskused, iseäranis seetõttu, et sel naisterahval oli kurbi kogemusi, kuidas just niisugusel moel elu ummikust välja pääseda, tema nõusoleku peamiseks põhjuseks oli aga hoopis muu: emal hakkas tütre ees piinlik terve rea ajutiste abikaasade pärast, kellest ükski Klavdjale isaks ei kõlvanud. Zina Vassiljevna ise haaras kinni sellest tütre imelikust sõprusest tema tüütu peigmehega ja oli isegi õnnelik,

kui terakene Pjotr Gorbidonõtšis ettekujutatud inimlikkusest kaalus üles kahtluste puudad.

Tšikiljovi ametliku kosimise päevaks oli Zina Vassiljevna kõigest sellest niisugusel määral väsinud, et tal ei jätkunud jõudu püsti tõusta ja ust luuravate naabrite uudishimu eest sulgeda.

«Ainult mu viletsus ja lootusetus sunnivad mind nõusolekut andma, Pjotr Gorbidonõtš: häda ei anna häbeneda . . .» tunnistas ta nii lihtsalt ja avalikult, et seda oli kuulda korteri kõige kaugemaski nurgas. «Aga pidage meeles, et minu peale ei või kindel olla, lapsepõlves laulsin ma õuedel leierkasti saatel. Sellest ajast peale, kui ma midagi niisugust kuulen, kutsuvad helid mind rändama, ükskõik mis ilmaga ja ükskõik kuhu!»

«Pole viga, kuldaväärt Zina Vassiljevna, nüüd on see rändamine sundmäärusega ära keelatud,» tähendas Pjotr Gorbidonõtš täiesti põhjendatult. «Semjonovskaja Zastavast kaugemale te minu käest ei pääse!»

«Hinge jaoks need sundmäärused ju ei loe!» vangutas naine ohates pead. «Ma sellepärast hoiatan teid, et te pärast ei pahandaks . . .»

. . . Et vältida kahjulikke jutte rahandusinspektori liialdatud kuludest, pidas Pjotr Gorbidonõtš oma pulmi haruldase tagasihoidlikkusega. Kutsutud külalisi oli üsna vähe, arusaadavatel põhjustel puudus isegi Firsov. Zina Vassiljevna oli talle tookord välisukse juures virila naeratusega lausunud, et enda matustele ei kutsuta. Jättes laua eest hoolitsemise väsimatule Bundjukovale, istus noorik nagu leinas; niisutades aeg-ajalt huuli magusa veiniga, vaatas ta süüdlase pilgul seinu, mis olid õnnistanud tema lühikest õnne. Sõbrunenud Balujevaga ühiste hingehädade pinnal, hoidis Tanja tema suurt niisket kätt terve õhtu oma palavas ja kuivas peos . . . muide, ise nägi ta välja varasemast võrratult värskem ja oli vististi rahul enda ja Zavarihhini suhetega, mis olid pannud teda hiljutist naeruväärset hirmu unustama. Zavarihhini erilise äriga kinnioleku tõttu — ja sellepärast, et tema ettevõtte saatus rippus iga päev sõna tõsises mõttes juuksekarva otsas! — lükkus tema abiellumine aina edasi — nüüd juba kuust kuusse, mitte nädalast nädalasse nagu varem. Peo lõpul ilmus kohale ka tema ise — veel rohkem mehistunud, keskendunud

oma tarmukuses, omal viisil ilusti riides, ainult mingi kalestunud näoga. Ta pandi kui tulevane peigmees Tanja kõrvale istuma ja ta ei vahetanud terve tunni jooksul pruudiga kümmet sõnagi, — läbinägelik Bundjukova sai just nõnda aru, et nüüd ei lükku edasi enam nende laulatus, vaid on tulemas lõplik lahkuminek.

Õhtu oleks möödunud päris hallilt ja nukralt, kui lauas poleks viibinud Vekšini endise toa uus elanik, musta börsi tõusev täht, keda pealinna kaupmeeste eliit hüüdis s a a p a v i k s i k u n i n g a k s. See oli soliidse välimusega astmaatik, poissmees, elus hämmastavalt nõtke, mis võimaldas tal enda kohta nalja heita, et teda saavat maha lasta ainult haubitsaga. Roogade vaheajal rabas ta külalisi nii põnevate anekdootidega ja jutustas selliseid harukordseid juhtumisi oma praktikast, et Zavarihhin muudkui pead vangutas; muide, temaga läbikäimine ei võinud finantside juurest vallandatud nõukogude ametnikule enam varju heita. Vastupidi, kättemaksuks ettevaatamatule ajaloorattale, aga võib-olla ka lootuses musta päeva puhuks eestkostjat omandada, hoolitses Pjotr Gorbidonõtš agaralt nepmani eest, valas ühtepuhku lisa erilisest pudelist, pani oma hinge võrdlemisi avameelsetesse ja nii valjudesse toosttidesse, nagu võiks mainitud ratas seda kuulda, võpatada ja kahetseda, et ta on teise leeri läinu suhtes ülekohtune olnud.

«Palun teid, jooge seda veini . . .» manitses Pjotr Gorbidonõtš tähtsat külalist töötu Bundjukovi koledaks kadeduseks. «Pange tähele, see on väga huvitav vein, kolm ja pool rubla pudel . . . nii et võtame põhjani, et viimane kui tilk asja eest läheks!»

«Vein on minu meelest võrdlemisi madeiralik . . .» nõustus viksikuningas ebamääraselt, vitsutades samal ajal hoolega kalatoite.

«Kuidas te, Pjotr Gorbidonõtš, nii inetult ennast üleval peate, et te üldises lauas hinda nimetate,» sosistas Zina Vassiljevna mehele ärevalt. «Õige külaline peab ise mõistma!»

«Praegusaja ärimehel peab just kõige kohta ettekujutus olema,» sisistas Pjotr Gorbidonõtš lahke näoga, «nii et iseloomulik on, ma palun minu tegevuse kohta mitte märkusi teha!»

See oli Zina Vassiljevnale esimene kainestav meenutus, et tema uus argipäev on juba alanud. Ta tabas endal üle laua vaatava Klavdja tähelepaneliku pilgu ja tal käis üle keha piinav kuum juga mõtte juures, et ta pole veel kaht tundigi abielus, aga on enesetunde järgi juba valmis vanaeit. Kuigi noorikul oli lauast tõusmine piinlik, tahtis ta seda tunnet otsekohe kontrollida ja läks justkui majapidamisasju ajama. Bundjukovide toas rippus ovaalne, nikerdatud raamiga, Tšikiljovi kaudu üleskirjutatud asjade hulgast ostetud vanaaegne peegel. Kohati paljaks läinud surnud klaasilt vaatas vastu suur ja nähtavasti kunagi isemeelne, nüüd aga kõhn, justkui piitsaga pekstud naine, kellel oli seljas uhke hele kleit, mis tundus leinariidena.

«Närtsinud oled sa, Zinka...» ütles ta iseendale, surus otsaesise oma jäise peegelduse vastu ja püüdis pisut nutta, kuid sellest ei tulnud midagi välja. «Ja niisuguse peale heitis ta silma!»

Tema tunnistuses iseendale peitus julm tõde. Kui Pjotr Gorbidonõtš lõpuks juubeldades ja kiirustades allaandnud kindlusesse astus, oli Zina külm ja elutu, millest poleks lõppude lõpuks maksnud hoolida, sest oma patutegudest teadlikuna oli Zina Vassiljevna veetlevalt alistuv... rääkimata juba kütkestavast sinast igatsevate silmade all, milles Pjotr Gorbidonõtš nägi ülimat mehelikku maiust.

Kui Zina Vassiljevna oli ennast küllalt vahtinud, läks ta tagasi koridori, mis paistis talle lõpmata pikk ja tühi. Kogu korteri elanikkond koos külalistega oli kogunenud laua ümber selles nurgatoas, kust tuprus tubakasuitsu ja oli kuulda viksikuninga mürisevaid naerupahvatusi... aga talle kõige kallimad olid siit tasahilju ära läinud. Minuse ja venna Matvei järel kadus tema südame röövija Mitka Vekšin, ja juba asutas end teele lõbus mehike Manjukin.

VI

Kui Manjukiniga s e e lõpuks juhtus, valdas erandtult kõiki neljakümne kuuenda korteri elanikke sellistel puhkudel loomulik süütunne, et midagi oli

nagu tähele panemata jäänud, et nad ei kandnud hoolt, lasksid sündida... aga kui kainelt järele mõtelda, oli nende südametunnistus puhas. Meenus, et Manjukin oli hakanud norgu jääma ammu enne nende naabrusse kolimist, kaevates juba tollal sagedasti südamehaiguse üle, ja viimasel ajal ei kannatanud ta ka puudust — nähtavasti Firsovi omakasupüüdliku eestkostmise tõttu, sest kuidas ta muidu sai oma teosesse võtta katkendeid Manjukini päevikust; tuleb arvata, et ülejäänu polnud avaldamiseks kõlblik... Vastupidi, Manjukini lauakesel oli alati ajalehe all mingit toitu, kusjuures tal jätkus raha ka üüriks, valgustuseks ja maksude tasumiseks. Kõigest nädal aega enne õnnetust hämmastas ta Zina Vassiljevnat oma elurõõmuga, naljatades koridoris möödaminnes, et Tšikiljovi kuritöö, milleks ta Zina meheleminekut pidas, poleks aset leidnud, kui Zina oleks kohanud Manjukinit nii umbes veidi üle neljakümne aasta tagasi... Oma põiktänavas ta enam ei käinud, vaid lamas enamasti siruli asemel poolunes tukkudes... kui mingi kobin ligiduses sundiski teda üles kargama ja seejärel tund või rohkem nagu surnu lamama, siis oli selles kahtlemata süüdi tema tormiline minevik, mis teatavasti võib kõige kõvemagi tervise hävitada.

Õnnetus juhtus koidu ajal, paar päeva pärast seda, kui Firsov oli Pjotr Gorbidonõtši musitseerimiselt tabanud. Tüdruk oli terveks saamas, ja endine majakomitee esimees, kes oli talle nii palju tähelepanu pööranud, rääkimata juba rahalistest kuludest, puhkas täie õigusega oma poole peal. Keset ööd viirastus talle, et esikust kasukat varastatakse, ja ta läks paljajalu kindlaks tegema, et ta on asjatult ärevusse sattunud, kusjuures ta tagasiteel oli äärmiselt imestanud, et vaikuses pole kuulda Manjukini nohisemist, mis teda alati oli ärritanud, ja ta kulutas põhjuse väljaselgitamiseks ära mitu tuletikku. Tema kaasüürilise ase oli tühi, mis polnud Manjukini liiderliku eluviisi juures sugugi imelik...

Teistkordselt ärkas Pjotr Gorbidonõtš pärast keskööd, äärmises meelepahas vähetarvitatava ebaviisaka sõna pärast, millega teda isegi unes oli sõimanud mees poolkeldrikorruselt, majakomitee esimeheks karanud kodanik. Kuni sõna ununenud polnud, ületas Pjotr Gorbidonõtš pimedas piirijoone ja istus Manjukini sängiser-

vale. Ööhulgus magas riidest lahti võtmata, sest teki oli ta mõni aeg tagasi tarbetuse pärast ära müünud; ta rääkis alati, et kavatseb oma organismi külma abil ja luksusest loobumise teel karastada.

«Sergei Ammonõtš . . .» raputas teda endine majakomitee esimees, piineldes peale muu ka oma tavaliste kõrvetiste käes, ja nagu ta kindlalt mäletas, sikutas kaasüürilist nii kaua, kuni see ärkas, pomisedes igasugust jama, päeval läbielatu järelkajasid. «Ma nägin siin iseloomulikult unes üht sõna — m a r a b u. Mida tähendab marabu? Te pole küll tasakaalukas inimene, aga olete kaunis palju lugenud . . .»

«Marabu?» kordas Manjukin unisest peast. «Ah jaa, Marabu . . . niisugune minister oli Prantsuse revolutsiooni ajal . . . mis siis?»

Pjotr Gorbidonõtš istus, meel paha, toetades parema käega enda alla surutud paljast jalga, pahemaga aga ei lasknud kaasüürilist magama jääda, kes niipea, kui teda natukeseks rahule jäeti, otsekohe nohisema hakkas.

«Sergei Ammonõtš . . .» asus ta jälle, nüüd juba tungivamalt asja kallale, sest võrdlemine välismaise ministriga andis solvamisele lisaks veel selgemõttelise poliitilise varjundi. «Ei, kui juba asi nii on, siis ärge jääge magama, vaid võtke vaevaks arusaadavalt seletada, mis minister see niisugune oli!»

Silmi hõõrudes laskis Manjukin jalad põrandale ja märkas nüüd esmakordselt, et parem käsi ei taha sõna kuulata, nagu oleks ta selle unes ära maganud.

«Oh, miks te mind üles äratasite, piinaja . . . noh, mis ministrit teil nüüd südaöösel vaja on?»

«Ikka see marabu . . .»

«See pole ju kellegi minister, Pjotr Gorbidonõtš . . . Koguni vastupidi, marabu on lihtsalt üks pika nokaga lind!»

«No küll te veel tuletate pisarsilmil meelde oma mõnitust!» krigistas Pjotr Gorbidonõtš selle peale ja jooksis oma nurka, kus ta peagi uinus.

Manjukin ei saanud pärast seda kuidagi und. Ta proovis tuhandeni lugeda, aga südamepeksmine ei läinud mööda ja tema tähelepanu kiskus kõrvale surnud käsi. Siis tõusis ta üles ja läks koiduhämaruses akna juurde. Kõik ümberringi toimus õigesti, alla lagedale

sadas aralt lund. Sunnitud olukorraga leppima, istus Sergei Ammonõtš ohates laua äärde, keeras vana salli lambi ümber ja võttis kaustiku. See oli viimase kuu jooksul märgatavalt täienenud, kuid mitte mingite uute episoodide või mõtetega, vaid peaasjalikult kulude sissekandmisega, kopika pealt, ja seegi oli üles tähendatud ainult autorile arusaadavate märkidega. Teinud kaustiku huupi lahti, luges Sergei Ammonõtš umbuskliku uudishimuga külmavärinal võõraid, justkui tundmatu käega kirjutatud mõtisklusi, nagu oleks ta neid lugenud juba t e i s e l t, kõike lõpetavalt kaldalt.

«. . . Ja nii lagedaks on nüüd läinud südamel ja mu silmade ees, Nikolaša, et hing jääb kinni. Ma seisan nagu kohutaval kaljul, nägu viimase ääretuse poole, ja juba kuulen, kuidas tagant lähenetakse, järelikult on aeg alla minna, aga redelit pole ees näha, nii et tuleb hüpata . . . oh, kuidas ma kardan! Kõike on eespool näha ja siitpeale selgesti, kuigi seda pole nagu enam millekski vaja. Piiritu Venemaa laiub igale poole mu jalgade ees, aga mõnikord mind enam ei huvita, kuidas teda eile nimetati ja mis nimi talle homme antakse . . . kuigi teiste hulgas käisin ka mina selle armsa maa pinnal, tundsin rõõmu tema aasadest ja ehast, täitsin tema avarat õhku oma häälekõlaga ja piinasosinaga, elasin ära oma elu tema peal . . . ühesõnaga, on see halb või hea, aga mu luid pole sellelt maalt kergem ära visata kui sõna laulust. Nüüd, kui sa võtad isa käest vastu minu tillukese osa Venemaast, küsid sa minult kuuldamatult, mida ma näen oma üksikult kaljult, ja ma vastan sulle, kuni mu keel liigub . . .

Seesinane Venemaa ei ole minu praeguse vaate järgi muistse aja magusate mälestiste, veel vähem kaskede kogu, mis kasvavad suure eduga ka teistes maades, — ta ei ole ka mõni auväärt eesmärk, mida on kirjeldatud läbi Vene keisririigi pikkade sajandite ajalooliste kangelastegude raamatuis iseõppijaile, — ka pole ta ammuste aegade mitmesuguste valitsejate vankumatute määruste kogumik, — muidu poleks tulnud seitsmeteistkümnenda aasta suurt revolutsiooni. Venemaa on kõigepealt elav rahvas, kes asustab mingit vanaisade raadatud geograafilist ruumi, elav aga ei jää ka õnnes muutumatuks, Nikolaša, elav kasvab ja avardub, lükkab

laiali elu kitsikuse: ta voolab, ilma et ta lõpeks. Rahva vaim kasvab teadmatuses ja lööb äkki lahti nagu pung, ja siis tõuseb kogu maailma ette seninähtamatu... Kurb on tunnistada, et minu seisus tundis rahvast ainult teenrite, saunameeste, lapsehoidjate ja obrokimaksjate järgi. Nende õlgadele toetudes vaatasime me heldinult ja muretult kuulsast Peetri aknast võõrast elu, mis meie omaga sugugi ei sarnanenud: kõrge akna oli Peeter raiunud, üsna kauge maa oli jalgade ette vaadata, ja siis see juhtuski!

Meie kõik oleme ainult tilgad, ja oleme tugevad niikaua, kui me viibime ookeanis, mis pillub laineid, neelab kaljusid, võitleb taevaga... sellepärast me peamegi rahva heaolu pidama oma tegevuse ainsaks mõõdupuuks. Sellepärast ei kurvasta ma eriti, kui saetakse maha mainitud kaski või tundeküllusest põletatakse härraste mõisaid, või pekstakse täie hooga pühadusi, kuigi seda ei peaks tegema austusest vanemate vastu, sest sellega me õpetame lapsi samal viisil kohtlema meid põlatud vanas eas. Ja ma tunnen juba päriselt rõõmu, kui poeetilised jõed rakendatakse inimkonna tarviduseks pruugitava masina ette. Aeg-ajalt näen ma kangastumas meie Venemaa teist nägu ja teisi tegusid, aga hoidku issand rahva küpsevat jõudu kõrkuse ja rahulolu pahe eest, ja selles tuleb teda aidata, sest kõigevägevam on nähtavasti raugaea tõttu pikaldase toimega. Suure hüppe teeb Vene hobune lihtsameelsest, peaaegu et Gostomõsli ajast, aga... missugusesse aega ta hüppab?»

Millegipärast end nõrgana tundes pani Manjukin sule kõrvale ja jäi mõttesse; muide, tema mõtisklemine sarnanes tukkumisega ja tukkumine kangestusega. Selg vastu välismaale põgenenud majaomanikust majja jäänud tooli kõrget seljatuge, vaatas Manjukin salli mähitud lampi, halvasti aru saades, kust pärineb õrn suitsujuga... ja äkki tuli talle endale ka tahtmine suitsetada. Sõnakuulmatute kätega raputas ta paberi peale tubakat, keeras pläru ja sirutas käe pitsi järele, mis seisis laua serval. Siis viirastus talle, et tagantpoolt ligineb mingi lapatsiga Tšikiljov; ta süda tõmbus piinavalt kokku ja nõksatas. Ta ei jõudnud kätt pitsi järele sirutada, vaid vajus kähisedes vastu toolikorju. Suits jäi

tõmbamata, lehekülg lõpuni lugemata: Sergei Ammonõtšit oli tabanud rabandus.

Alles tunni aja pärast äratas Pjotr Gorbidonõtši Manjukini lambist tulev ving; tema, kes ta kartis surma hullemini kui ametist vallandamist, oli lausa segi selle võõra õnnetuse pärast, mis oli nii ligidalt mööda läinud. Et mitte hoopis meelest ära minna, palus ta töötut Bundjukovi kiirabi tulekuni keerata tool Manjukiniga seina poole, — selle vahe sees jooksis tema abikaasa majakomitee esimehe ja alumises korteris elava arsti järele. Viimane oli noor sanitaararst, alguses unisest peast väga ebasõbralik, aga kui ta päris ärkvele tuli, osutus haruldaselt kenaks inimeseks. Peale tavaliste õpetussõnade joonistas ta näppujäänud päeviku leheküljele harimise eesmärgil Manjukini keha ja kujutas tingliku punktiiriga fibriinkämbu liikumist temas, mis oligi saatusliku sündmuse põhjustaja. Imestades arstiteaduse avastuste üle, andis Pjotr Gorbidonõtš joonistuse Klavdjale, kes sama pliiatsiga peale habeme ja sarved juurde tegi.

«Kas ta ise ei kuule, kuidas me siin temast räägime?» taipas äkki Balujeva, katkestades loengu kõige huvitavamas kohas.

«Kas ta siis nüüd enam inimene ei ole?» vastas Pjotr Gorbidonõtš mõjukalt. «Ma arvan, et tal on niisama huvitav kui teistelgi kuulata, mis temast räägitakse...»

Esikus pidas ta äramineva arsti kinni delikaatse küsimusega, kas too ei saaks haiget endaga kaasa võtta, sest et tal ka edaspidi arstiabi vaja võiks minna, aga otsekohe kohmetas millegipärast ja palus tuhat korda vabandust. Seega oli Pjotr Gorbidonõtš sattunud võõra, kuigi mitte kuritahtliku süü läbi äärmiselt kitsikusse olukorda, aga kolida tulevase abikaasa juurde nädal aega enne pulmi, mis viimase päevani juuksekarva otsas rippusid, tundus talle alandav.

Peaaegu väljapääsmatust olukorrast aitas välja Tšikiljovi ameti ülevõtja harukordne osavus. Kõik majaelanikud jälgisid ärevuse ja vaimustusega tema väledaid jõupingutusi Manjukinist l a h t i s a a d a. Raskus seisis selles, et riisiko tõttu, mis oli seotud selliste patsientide vedamisega, võeti haiglasse vastu ainult neid, kes olid tänavalt üles korjatud. Ent uus majakomitee

esimees, endine nurgaadvokaat, oskas juriidiliselt ära seletada, et inimesel, kellel puuduvad sugulased ja perekond, pole *de facto*[1] ka kodu, ja järelikult ka varjupaika üldkasutatavas sotsiaal-eetilises mõttes, see tähendab, ta veedab oma elu peaaegu et tänaval ja *eo ipso*[2] peavad vastavad asutused tema eest hoolitsema. Samal hommikul lahkus Manjukin kanderaamil vastavas suunas.

VII

Vaikides, et mitte ära kaetada, hakkas Pjotr Gorbidonõtš mõne aja eest tähele panema, et saatus nagu kahetseks tema suhtes toimepandud ebaõiglust. Rääkimata väärtusliku majapidamiseseme võitmisest loteriil ning Zina Vassiljevna allaandmisest, jättis talle kõige meelitavama mulje kohtumine trammis ühe endise kaasteenijaga. See Tšikiljovi tüüpi mees, kes ei lasknud kunagi juhust mööda, et mõnda kaasteenijat kriitikaküünega kraapida, küsitles Pjotr Gorbidonõtšit tervelt kolm peatusevahet, kuigi tal ammu oli vaja maha minna, ametiasjadest, tervisest ja eelseisvast abiellumisest, millest pidi tegema järelduse, et vastavates sfäärides oldi tema suhtes soodsalt häälestatud. Ja õige, kõrvalt oli kuulda, et üks poolkõrge finantsametnik oli saunas, ja mis eriti tähelepanuväärne, kuumal laval, kui kõik mõistuse ja südame jõud kalduvad loomulikult teise suunda, küsinud ootamatult ühelt teda aitavalt alluvalt töökaaslaselt, kuhu on kadunud keegi Kitšiljov, kusjuures tema keelevääratust täielikult vabandas selle väljaütlemise soojus kui ka ümbritseva keskkonna kõrge temperatuur. Peagi järgnes Zina Vassiljevna ihaldatud nõusolek abiellu astuda, ja selles valguses paistis Manjukini rabanduski saatuse tagasihoidliku pulmaeelse kingitusena, millele pidid ka teised järgnema. Ja õige, mõne päeva pärast põrutas majavalitsusse sisse revisjon — küllap vist jumaliku ettenägemise teades, sest vaevalt oli selleks ajaks jõudnud sihtkohta Tšikiljovi kiri, milles räägiti summade raiskamisest katuse

[1] Tegelikult (lad. k.).
[2] Seega (lad. k.).

parandamisel ja Tšikiljovi järglase muudest kahtlastest mahhinatsioonidest, kes, nagu lisaks osutus, oli tsaariaegne vana protsessija.

Seega tuli tervele sarjale solvavatele lahtilaskmistele vaadata ainult kui täiendavale puhkusele, mida Pjotr Gorbidonõtš muide väga vajas tervise parandamiseks ja perekonnapesakese sisseseadmiseks. Ammu enne seda, kui sai teoks peigmehe ja pruudi elamispinna ühendamine seina sisse raiutud ambrasuuri läbi ja kutsutute pilgule võis avaneda luksuslik kahest toast koosnev korter, tegeles Pjotr Gorbidonõtš soliidse mööbli muretsemisega, eelistades kukutatud korra väljapaistvate käsilaste saalidest pärinevat; muidugi võis see olla kohati auklikuks tulistatud, aga seks puhuks oli majas kütja, vaikne vanamees, endine tisler, kes tasapisi, joomahoogude vahel, võis mööblile tema köitva omapära tagasi anda.

Keldri- või koguni haualäppust uhkavaid tapalavasarnaseid puust koletisi viidi ühtepuhku Tšikiljovi tulevastesse tubadesse; ajutiselt riputas Pjotr Gorbidonõtš üht-teist lahtivõetud kujul koridori seintele. Väljaviidud Manjukini sängi kohal kõrgus tohutute mõõtmetega kapp ja selle kõrval kell, Pjotr Gorbidonõtši ammune kohutav unistus. See lõi nii pikkamööda, et vaevalt oli ta veerandit kuulutanud, kui ta pidi jälle uut alustama, ja tema helin oli nii kõrvulukustav, et ta vedrud tuli parhriidega kinni mässida, sest nädala pärast sundis löömine Pjotr Gorbidonõtšit ennast öösiti üles kargama, kepp käes, kui ta seda krigisevat ja plärisevat peletist vaatas... Kuigi Tšikiljovi endaülendamise täielik plaan oli arvestatud vähemalt kahe aastakümne peale, seejuures vihatud Firsovi ilmtingimatu ärahävitamisega päris lõpus, sai tema auahnus osalise rahulduse juba nüüd.

«Iseloomulik on,» arutas ta mõnikord pärast õhtusööki, sel ajal kui tema abikaasa õmbles või kudus midagi kasulikku, arvestades eelseisva elu vajadusi, «kui kodanik ei aja taga varandust, mis vajab võimude eest varjamist maa sisse kaevamise või seina sisse müürimise teel, siis tähendab see kõigepealt, et ka tema kavatsused on pettuseta. Ja kui tema kavatsused on pettuseta, siis väärivad ka tema käed usaldust. Kui aga tema käed väärivad usaldust, siis ei ole ka ülemuste

hea suhtumine temasse ennatlik. Ja kui on saavutatud ülemuse hea poolehoid, kes ta siis on, Zina Vassiljevna?»

«Tugisammas . . .» vastas Zina ohates, tehes ühe piste teise järel, ja muudkui haigutas.

«Jah, aga mis mõttes tugisammas? . . . Pange tähele, mõned sambad kaevatakse ju ka aia toetamiseks maasse!»

«Riigi tugisammas!» tegi tasaselt kokkuvõtte Balujeva, kes oli vähehaaval juba Tšikilihhaks saamas.

. . . Zina Vassiljevna meheleminek ei rikkunud sugugi Firsovi jutustuse süžeeliine, seepärast tuleb ainult autori erilise vaenuga tema uue abikaasa vastu seletada tigedat ja kahetsevat tooni selle kirjeldamisel, kui kiiresti selles naises kuhtus ja mattus igapäevase elu umbrohtu tema ammune unistus kättesaamatust armastusest, mida ühes tema kõrtsilaulus ülistati. Ärritusehoos kandis autor isegi Klavdjale üle selle ebasoovitava abielu tagajärjed, pühendades ägeda, tõsi küll, lõplikus redaktsioonis mahatõmmatud leheküljekõhnukese, pilkamishimulise pahareti ärkamisele selles vaikses, varaküpselt taibukas tüdrukus, kellel olid väga laialdased teadmised elust ja kuuldavasti emalt päritud tabamatult äralibisev pilk läbi langetatud, värelevate ripsmete.

Vaevalt küll kirjamees arvas, et täidlane kõrtsilaulja närtsib nagu linnuke Tšikiljovi kullatud puuris, kuigi ta üsna mehelemineku eel võib-olla pisut kolletus. Seda häbiväärsem oli autori varjamatu viha, kui Zina Vassiljevna nagu meelega — Tšikiljovi ihaldustele järele andes, tundmata enne seda küllust ja tähelepanu — hakkas kui mitte just ilusamaks minema, aga otsekui õitsele lööma — ehkki mingis just mitte eriti soovitavas värvivarjundis. Võimalik, et talle pärast ülearu õrna südame tõttu läbielatud alandusi ja hädasid tõepoolest esialgu meeldis lõpuks saavutatud täis kõht, kindlustatus ja rahu, kuid Firsov oma ägeduses ennustas juba, et lauljataris lööb aasta või paari pärast välja võimukas ja tige Tšikilihha, kelle ees kahvatab vananev mees ja taltub ohjeldamatu Bundjukova. Kõik see annab kurvastava aluse oletada, et autor pidas Zina Vassiljevna meheleminekut naiselikuks, isiklikult tema suhtes sooritatud reetmiseks, mis on seda arusaadamatum, et kõi-

gest kaks kuud tagasi polnud temas Vekšini puhul armukadeduse varjugi.

Ja ka Zina Vassiljevna ise pidi tundma seda vähemasti kummalist süüd Firsovi ees, kui jälgida, kuidas ta nüüdsest peale Firsovi külastuste ajal häbenes, kohvi pakkus ja libitses; vana mälestuse põhjal astus kirjamees mõnikord sisse, abikaasa äraolekul, kaasas šokolaaditahvlike Klavdja jaoks ja alaline märkmik käes. Aga kui Firsov varem peaaegu ilma loata tungis selle naise hinge salakambrisse, siis julges ta nüüd sinna vaadata ainult pärast ohtrasõnalisi ja suigutavaid komplimente. Ja temal endal oli järjest vähem tahtmist vaadelda seda unistuste tuhaaset, kuhu sageli pesa teeb lihtlabane inimlik õnn.

Nendel nädalatel töötas Firsov iseäranis pööraselt — jutustus lähenes lõpule ja ta oli väsimusest hulluks minemas. Tänaval kõndides rääkis ta postimiilitsate ärrituseks iseendaga ja kuulis kaasvestlejaga juttu ajades ainult seda, mis järjekordse peatüki sisuga kokku langes. Inimkond koosnes tema jaoks nüüd ainult vähestest traagilistest maskidest, mis vastasid jutustuse tegelastele, — teised hääled ei jõudnud üldse temani. Ta oli nagu taru tohutu sellesse suletud elanikkonnaga, kelle toitmiseks vaevalt jätkus kõigest, mis hing päeva kestel oli kogunud. Ja kui tal ka päeva jooksul ei õnnestunud sulge kätte võtta, roidus ta niikuinii sellest järelejätmatust tõuklemisest tema sisemuses ja oli öö tulekuks nõrkemiseni jõuetu.

Tol ajal alustas ta väga tähtsat peatükki uuest Dolomanovast ja tema loomingulised ideed põimusid imelikul kombel kokku tema enda igaveseks rahuldamata jäänud kirega; üks sütitas teist. Et mitte üle küllastuda, käis Firsov Maša juures harva, ja kuigi ühelgi korral nende vahel mitte midagi ei juhtunud, jätkus mõlemale lühikesestki ajast, et kuni vihkamiseni teineteisest väsida. Oma jutustuse vormimata, alles verd tilkuvaid tükke tassis ta Mašale tuliseks küdenud südame õitena ja siis, istudes õhtu otsa põrandal tema kušeti kõrval ning häbenemata Donka pealtkuulamist, jutustas Dolomanovale kuni täieliku tühjenemiseni tulevasi kavatsusi, mille elluviimiseks poleks jätkunud sajastki Firsovi elueast; nii armastas ta Mašat iseendas . . . Miks? Maša naeratas

kummaliselt, kui Firsov väriseval loitsijahäälel ainult tema jaoks üksi kutsus hämarusest esile teise Manka Vjuga kuju, kes haavab, kisub enda järel tormipööri-sesse, ähvardab oma loova võimuga, ühtaegu neitsilik ja patune, pilkaja ja ligipääsmatu. Niisugustel hetkedel vaatas Dolomanova, kartes end liigutada, võlutult peeglisse, mida Firsov tema ees hoidis, — ega andnud vist sellepärast end talle kätte, et kirjamees peeglit maha ei pillaks, et see katki ei läheks! . . . Jutustuses endas kirjeldas Firsov oma teisiku piinu veel hullemalt, pöörasemalt, ja kuna autor sai seda saatanlikku jampsi maha kirjutada ainult iseenda pealt, siis jäi üle ainult ajutiselt oletada, et see nii ka tegelikult juhtus.

Mõned Firsovi vanadest sõbrameestest ja kolleegidest leidsid tema pikalevèninud suhted oma kangelannaga väheusutavad olevat, sest nende isiklikus praktikas lõppes muusadega flirtimine enamasti edukalt kohe pärast joomist. Muide, ka tõelised sõbrad soovitasid Firsovil enne trükkiandmist siluda liigset ülespuhutust tema romaanis jooksvas romaanis, kus peale võrdlemisi banaalsete jalutuskäikude loomingulises töökojas tuli ette selliseid kahtlasi pärle: «. . . Mõnikord, enda süttimise piiril, paṇi Maša kiiresti kasuka selga ja viis Firsovi välja. Akendes kustusid tuled, tühjas agulis levis poolläbipaistev sina. Lahkuva tuisu eesriide tagant vaatasid välja tähed. Ainult viimased lumehelbed, tulnukad kaugest pimedusest, tee peal viibima jäänud külalised, heljusid laternate ümber, otsides matemaatilist paika, kuhu nad ümberlükkamatute seaduste põhjal pidid kord langema, säratama hetkeks ja tähelepandamatult kaduma . . . Autor ja naine kõndisid kõrvuti, tallates lumele esimesi jälgi, nagu tollel Agei kättemaksu õnnistatud ööl, ainult nüüd veel rohkem lahutatud vastastikuse külgetõmbe hirmsast jõust. Kuskil kesköö hapras sügavuses sündis kolm kurba kutsuvat nooti mitte iial lauldud luulereast, ja sellele ei saanud vastu panna, see kostis mingi teise alguse märgina . . .» Seda kahtlase päritoluga kolmenoodilist heli tugevdas Firsovi vastuoluline märkus, et «mõlemad otsisid tagajärjetult teineteises seda igavest õnne, mis seisneb igasuguste otsingute asjatuses».

Sellisele segasele sissejuhatusele vastasid nimetatud isikute niisama ebamäärased vestlused, millel vahel polnud kaudsetki kokkupuudet neid ümbritseva tõsieluga.

«Ei, sul pole siiski õigus, Firsov . . .» alustas Dolomanova ikka ja jälle, kuigi Firsov polnud kogu eelnenud veerand tunni jooksul millegagi mittenõusolekuks põhjust andnud. «Ma ei kaitse seda, mis on juba elu enda poolt hukka mõistetud . . . kuid tõsielust ja loogilistest seostest väljakistud ning sinu valgele lehele paisatud halb inimese tegu näeb välja olulisem ja hullem kui ta tegelikult on, eks ole tõsi?»

«Teie hirm Dmitri Vekšini pärast on enneaegne ja asjatu,» vastas tema teekaaslane viisakalt ja avameelselt, väga rahulolematu selle teema juurde pöördumise pärast. «Ma ei kavatse teda kohtus häbistada . . . muide, ainult sellepärast, et kohtulikul arutlusel tuleks mul meenutada ka tema peamist kuritegu — teie vastu, mida ma siiamaani ikka veel ei tea . . .»

«Lepi sellega, et sa ei saagi teada, Firsov.»

«. . . Sellepärast ma piirdungi ühe karistusega kõige eest,» jätkas autor häirimatult. «Minule isiklikult on sellest küllalt, et ta Pirmani operatsioonilt põgenedes istub minu jutus terve tunni kinnises lampkastis . . . kuni haarang on lõppenud.»

Sellise kergemeelse heitlikkuse peale raputas Dolomanova ainult pead.

«Kui lühike on kirjamehe kiindumus! Väga kahju, Fjodor Fjodorõtš, et sa pärast lühikest, mind alguses kaasakiskunud vaimustumist Mitjast nii kiiresti temas pettusid . . . ja koguni ammu enne oma jutustuse lõpetamist!»

«Mis vaimustus see oli! . . . Lihtsalt oli vaja küllalt kindlat toorikut, et mõõta mõningaid veel alles õmblemisel olevaist mõtisklusist kultuuri, inimese hinge ja palju muu üle. Peab ütlema, et mu peletis pole end sellena teab kui hästi õigustanud . . .»

«Ära maksa talle kätte, Firsov . . . Kas sa tõesti oled minu pärast tema peale armukade? . . . Muuseas, kas sa armukadetsed ainult mind või kõiki naisi oma jutustuses?»

«Miks ma peaksin teie isiku suhtes armukade olema, Marja Fjodorovna?» Kirjamees kõverdas suud.

«Kas või sellepärast, et ma ju . . . armastan teda, Fjodor Fjodorõtš.»

Imelik tuju — iga hinna eest õhtuses linnas ära eksida — viis neid seekord edasi, ja neile tuli tee peal ette hoonestamata, neitsiliku lumega kaetud plats. Mugavam oli sellest üle minna teineteise taga, kasutades võõrast, natuke enne neid kellegi poolt tallatud rada. Dolomanova läks ees, Firsov ei näinud tema nägu, ja selleks et kontrollida ülestunnistuse siirust, otsustas kasutada üht talle pähetulnud püünist.

«Te teete lihtsalt nalja oma kiindumuse suhtes, madam . . .» torises ta selja taga, solvunult naerdes, «patt on ülendada armastuseks lihtsalt pikaleveninud arusaamatust. Üldse peab ütlema, et me mõttelaiskusest sageli kasutame mitmesuguste igapäevase elu arusaamade — kalduvuste, kiindumuste või poolehoiu puhul! — sõna, mida tuleks lausuda katmata peaga! Ma seletan kohe, madam. On olemas armastus kodumaa, lapse, voblaga õlle vastu, isegi võimaluse vastu ligimestele kurja teha — iga kord isesugune . . . eks ole õigus? Üks on nagu õnnistus, teine nagu silmus, üks tekib vaimustusest või ahnusest, teine on jumalik või loomalik . . . Muidugi, on olemas ka veel üks: hullem kui haigus või viin, pime ja kibe armastus kannatatud valu ja murede eest, nagu Balujeval . . . aga teie olete ju hoopis teistsugune, teis pole terakestki sarnasust selle hea paksukesega. Huvitav, millega see nurjatu küll teid haavas?»

Pooleldi Firsovi poole pöördunud, naeris Dolomanova avalikult Firsovi veel ühe ebaõnnestunud manöövri üle.

«Ära kavalda ega meelita mind, Fjodor Fjodorõtš . . . kui mitmendat korda sa sellele lukule võtit otsid!»

«Ma ei suuda lihtsalt ette kujutada, kui tohutu peab olema mure, et p õ h j u s t a d a teie sellist armastust . . .»

«Ära püüagi, niikuinii ma ei ütle. Mitte sellepärast, et see saladus oleks . . . sa mõtled mõne veel hullema välja! Aga praegu pole niisugust kaalugi, et minu muret üles kaaluda. Ja vaata, tal justkui pole kaalu, aga ometi on ta raskem kui igasugune kivi, ma olen temaga päris põhja vajunud. Ma näen päikestki nagu

läbi muda, ta on mulle roheline nagu uppunule . . .»

«Millest siis niisugune imelik tunne?» kõõritas Firsov irooniliselt.

«Võib-olla ma ütlen . . .» Dolomanova võttis kindas käega lund ning vaatas kaua aega peopesal olevat tompu, kuni see koost lagunes. «Ainult et ma alustan kaugelt . . . Tead, mulle tundub tihti, et kõik asjad ümberringi: lumi ja näe see täht seal, meie teod ja meie ise oleme ainult mingite lõpmatult pikkade ja kaugete nähtuste ja tormide tagajärjed, loogilised lõpud . . . mida ei saa kokku arvata, aga, pane tähele, pealtkuulajate jaoks, Firsov, on nad täiesti m a t e m a a t i l i s e d!» rääkis Dolomanova ilmselt Firsovi sõnu ja mõtteid, mida too mees oma armumise tõttu ja ise seda märkamata oma jutustuse kõige vastutusrikkamates kohtades Dolomanova suhu pani. «Praegugi näiteks, nagu polekski sind ligiduses, ainult kaugelt kostab tuttav hääl . . . ja nagu oleks kõikjal ikka ja jälle see järelejätmata ja kõikemattev tuul üle kogu taeva ja silla seal Kudjomal, ja pitsitav kõrgusehirm pekslevas südames . . . ja mingisugune undav jõud surub mind selle sinise särgiga o s k a m a t u poisi ligi. Vahel tundub, et kõik on juba läbi valutatud, kaugele läinud, kõik on ära käperdatud, jalge alla tallatud, aga tead, siiamaani tunnen ma tema kätt näe siin, õlal . . .» Ta puudutas seda kohta Firsovi palitul, kust algab varrukas. «Ja kui see meelde tuleb, siis polegi huvitav, mis edaspidi elus juhtus . . . Ütle nüüd, kas see ei ole armastus?»

«Ei, see pole armastus, Marja Fjodorovna, vaid ainult valu olemata jäänu pärast . . . muuseas, ka selle tunde sügavusega mõõdetakse inimest!» parandas Firsov, kavatsedes leevendada saatust, mida ta sellele naisele oma jutustuses valmistas. «Ma ei ütle teile midagi lohutavat: see haigus ei ole surmatõbi, aga see-eest ei saa seda ka välja ravida . . . ja kui ta hullumeelsusena välja lööb, siis — paljugi mis võib inimene täielikus vaimses pimeduses ära teha!»

Samm-sammult, enam ainsatki sõna lausumata lähenesid nad agulile, — pisenesid majad, rohkenesid puud, mustemaks muutus taevas nende pea kohal. Alles hapra lume räitsakad kukkusid ülekoormatud okstelt ja pakasest karge õhk omandas sellise läbipaistvuse, et silma-

dele sai peaaegu nähtavaks see, milleks need ükskord avati. Juba tekkis lootus, et nad on eksinud; süüdates mitu tikku korraga, luges Firsov sinist silti pea kohal — sellest tühjast risttänavast algas Blaguša. Nii jäigi Firsovile meelde: Dolomanova lootis leida ilmtingimata ja kuskil siinsamas olevat käiku kõrvalasuvasse unistuste ja lapsepõlve tegelikkusesse, et kohata seal endist Mitjat.

Mitja viibis päris lähedal, — ühtepuhku oli kuulda Vekšini tegevuse skandaalset kaja. Kuulsus tuli tema juurde tagasi — langev täht helendab tugevamalt enne lõppu. Keegi laskis Moskva allilmas jutu lahti, et Dmitri Vekšin lööb šnifferikunsti rekordeid ühes Euroopa kuningriigis, vedades ninapidi Lääne kõige läbinägelikumaidki pinkertone. Štšekutini surma järel vargatraditsioone hoidma jäänud Vassili Vassiljevitš Panama Paks rääkis nagu mõnda sündinud lugu, et Vekšin olevat pärast seda, kui ta oli üht niisugust nuhkide kuulsust esmajärgulises kõrtsis jootnud ja teinud talle uhke kingituse, midagi nagu muusikaga kohvimasina taolist, saatnud ta magama sõnadega: ma võin sulle kapitalistide silmis kui ametimehele ebasoovitavat varju heita, kullakene, sest kuigi ma olen nüüd ära pleekinud, on mul endiselt punast karva küljes! . . . Nende teadetega käisid kaasas müütilised liialdused, nagu näiteks see, et rahakappide suurfirma kutsunud terve mandri ajalehtedes avaldatud kuulutuste kaudu Vekšinit alalisele tööle eksperdina pangaseifide alal, kuid Vekšin öelnud arusaadavatel poliitilistel kaalutlustel ära, — see aga tähendas juba, et vene Tšurkinist on saamas rahvusvahelise kategooria Rocambole . . . Nii püüdis Vassili Vassiljevitš sõbrasümpaatiast lähtudes romantilise kumuga toetada langenud kangelase kuulsust, kes tegelikult oli juba ammu valmis saama tavaliseks suliks, kelle ühiskond lihtsalt minema pühib nagu prahi suurelt laualt.

VIII

Dmitri Vekšini arvatavad välismaised gastrollid meelitasid kogu oma ebatõenäolisuse juures seda enam pealinna põhjakihi kutsealast auahnust, et vahel tundus,

nagu oleks suurte tegude aeg igaveseks möödunud. Ühenduses meeletute rikkuste korra ja rahajõmmide seisuse väljasuremisega jõudis kiire rikastumise kunst kõigest mõne aastaga känguda; allilma tuusadel, kelle juurdlusmaterjalidest oleks jätkunud erialaseks väitekirjaks, jäi üle kas tegevusetusest roostetada või minna saagi järele madalasse vette, kus neid tavalised turunaised kättpidi kinni püüdsid.

Nõutus ja nördimus valdasid Moskva kelme, kui ühel unustamatult sombusel päeval keset talve katkes tühjade asjade pärast Kotka Tulisilma vaevalt alanud karjäär, kassikulla kangiga kõrbes põhja Vassili Vassiljevitš ja pandi kinni Vaikse Bentšiku mängupõrgu, mille valdaja varsti saadeti polaarmaadele, mis olid täiesti ebasobivad nii tema kõikumalöönud tervisele kui ka tema agara tegevuse tarvis. Juba järgmisel hommikul pärast neid kurbi sündmusi rõõmustas Käharpea Donka Dolomanovat sõnumiga, et Vekšin pole kuhugi välismaale sõitnud, vaid jäi vahele arapil ühes provintsi viinapoes, kusjuures ta laskis tagaajajate eest jalga üle linnaväljaku, mis oli täis pühapäevast publikut, ja tema pükste küljes rippus kohaliku nepmaninaise sülekoer.

«Küllap oled näinud . . . ja pole kedagi kurjemat neist pisikestest värisevatest koeranähvitsatest,» rääkis Donka ükskõiksel laisal toonil, lootes võistleja alandamisega oma võidulepääsu tundi lähendada. «Kui niisugune hambad sisse lööb, siis saab ainult lihaga tükkis küljest ära!»

«Kes sulle seda rääkis? . . . Üks närukael valetab, teine kannab juttu laiali . . .» lausus Dolomanova, seistes, külg Donka poole, kuid ei ajanud teda enne ubrikusse, kui oli lõpuni kuulanud.

«Üks sõber rääkis, kes sealt tuli, ta vaatas õllepoest läbi akna . . . võin ta siia tuua! Ta arvas, et Mitkal pole üleüldse miskipärast pükse jalas olnud, noh, ega mina ka ei tea . . . Võib-olla viskas minema, et hõlpsam lipata, aga sügisene aeg, võib külmetada!»

«Tead, Donja, oma kuulujuttu ära kellelegi edasi räägi,» ütles Dolomanova rahulikul häälel ja keeras selja, ta näolihased kõverdusid nagu mürgist. «Kui ma kuulen, siis nuhtlen sind nii, et sa ohatagi ei jõua.»

Donka noogutas ainult pead, imetledes Dolomanova rahulikkust.

«Noh, kui just sinu enda käe läbi . . .»

«Mul pole vaja end määrida, teie hulgast leiab kahekümne kopika eest musta kätt küll.»

. . . Varsti tuli sissekukkumisi nii tihedalt, et põhjakiht läks esiteks turri, siis aga jäi vaikseks, uurides ehmunult iseennast. Vahelejääjad tabati enamasti teo pealt, nii et tahes-tahtmata tuli kahtlustada salajaste kõrvade olemasolu sulide endi seas. Kui üldine lemmik ja põhjakihi uustulnuk Petja Lapsuke, haruldaselt jõuline ja malbe noormees, äärepealt vahele jääma pidi, siis arvati alguses, et teda tahtis kättemaksuks kõrvetada vana ämblik Artemi, kes kohe veeti sotitegemisele ja keda siis peksti, kattes ta pea lapsetekiga. Hiljem selgus, et vanameest oli asjata kahtlustatud: see sunnitööl karmi kooli saanud mees ei võinud Petja gastrollidest midagi teada — ta oli alles eelmisel päeval pooleaastasest vangis istumisest vabaks saanud ja öö tühjas vagunis veetnud. Kahtluse alla langenud Kraami-Katja, kelle Petja natuke aega enne seda oli maha jätnud, õigustas end kalli ja kummalise hinnaga: tõi kohtu ette ajalehe sees oma imeilusad, Donka poolt laulus ülistatud patsid ja viskas neęd kõigi silme all teda mustata julgenud armukesele näkku.

See keegi andis üles vihaga, saatanlikus hasardis, nagu oleks ta allilmale ainult selle eest kätte maksnud, et ta teda, kättemaksjat, oma sünges rüpes hoiab. Must meeleheide hakkas valitsema põhjakihis, juttu aeti kartlikul sosinal, kõik uurisid vargsi naabri või vestluskaaslase nägu. Keegi ei uskunud enam seinu ega armukest, viina ega öövaikust. Jälituse raudne sõrm urgitses üksteise järel olematusest välja isegi need, kes arvasid end täielikus ohutuses viibivat . . . ja äkki elustas üks rõõmusõnum allilma seiskunud nukrust. Teade Sanka Jalgratta õnnelikust põgenemisest levis silmapilkselt ja liialdatult muinasjutulike üksikasjadega kõigis terveksjäänud pealinna urgastes. Selles julges põgenemises vanglaautost, sõidu peal ja suurepäraste seiklustega, nähti tulevaste õnnestumiste ennet.

Põgenemise ettevalmistamist seoti visalt Vekšini nimega, kes ise seda kinnitada ei saanud, sest et ta end

inimeste hulgas ei näidanud, Sanka jälle eitas tema osavõttu ainult sellisel määral, et oma kõrget soosijat mitte sisse vedada. Enneolematu kordaminek ja Vekšini vana sõprus tõstsid ta nüüd allilma tähelepanu ja austuse tippu. Sai teatavaks, et Sanka äraolekul maksis Vekšin tema üksijäänud naisele abiraha, tõsi küll, mitte iga kuu, vaid ühekordselt, just enne Sanka tagasitulekut varaste perre . . . On teadmata, kust Ksenia raha hankis, aga igatahes jõi ta tol ajal piiri pidamata ja külastas äsjapühendatu süütu muretusega kõiki neid põrandaaluseid urkaid, kus varem tema mees käis. Ulaelu pani tema põskedel õitsema surmlikud roosiõied; rikutud tervis ei pidanud saabunud tormile vastu. Taganemistee rahulikku ellu oli tema jaoks ära lõigatud; ta lihtsalt poleks nüüd enam jõudnud! Seevastu läks tema meeleheitest ja ohtudest tuuldunud nägu hämmastavalt teravaks ja kauniks. Pärast lühikest vaheaega nende õnnes läksid nad jälle Sankaga käsikäes läbi elu, haaratud mitte enam kahetsuse valust ega meeleheite võltsist uljusest, vaid mingist tumedast seletamatust kirest. Sest ajast peale ilmusid nad igale poole kahekesi, ja pandi tähele, et nende juuresolek tõi pillerkaaritajale lõbu, hädavaresele reipust, mängijale õnne. Sanka ajutist äraolekut tõlgitseti kavala võttena, millega vanad jäljed kaotati. Osates olla omamoodi suuremeelne, ei tuletanud allilm sellele paarile meelde nende hiljutist, peaaegu täideviidud reetmist.

Aleksandr Babkini saapaliistuäri jäi lõplikult kängu ja pärast vanglat ei kiskunud miski teda ega tema naist enam tagasi sinna armsasse, kuid lõppude lõpuks kitsasse ja rõskesse keldrisse. Allilma fortuuna naeratas sellele, keda ta oli löönud, kaks väikest ettevõtmist õnnestusid Sanka käes hästi; samal nädalal heitis saatus paar tillukest kordaminekut ka teistele sulidele. Nüüdsest peale sai Sanka k e r g e k ä s i niisama suure imestuse osaliseks kui Donka toapoisi-elu Dolomanova juures. Donka ise oli peaaegu lakanud käimast k e l d r i t e s, nagu Blagušas nimetati poollegaalseid salajasi nurgakesi, kus lepiti ettevõtmistes kokku ja puhati, sest et ta viina üldse enam ei pruukinud, ja kõik jäid tema juuresolekul vait — ta näis nii ohtlik, oli näost kõhnaks läinud ja paistis olevat pingul kui vibunöör. Isegi selja-

taga ei julgenud kuulujutud nalja heita kurikuulsa armastuse-kahevõitluse üle, ja kõik naised ootasid millegipärast ajalehtedes mustas raamis teadet uue filmitähe enneaegsest hukkumisest kuskil kangi all tundmatu kurjategija pussihoobi läbi; Dolomanova ise heitis Firsovi kuuldes kurba nalja, öeldes, et Firsovi ennustuse järgi sureb ta vististi äkitselt ja v o o d i s . . . Igal juhul oli kõik selleks valmis, lõppes isegi Dolomanova osavõtul tehtud filmi väntamine, mille oli Firsovi stsenaariumi järgi lavastanud nähtavasti samasugune Vjuga järele hull režissöör.

Kui film talve hakul viimaks linale tuli, oli hellitatud pealinna publikul juhus nuriseda veel ühe keskpärase kinopildi üle. Selles hukutab üks luksuslik, kahtlase sotsiaalse päritoluga daam ühe andeka, ülearu tulise poeedi, kelle abil ta kätte maksab peakangelasele, mingi mehhaanilist õnne tootva masina äpardunud leiutajale; kõiki neid püüab vana maailma kuristikku tõmmata surma poole tantsisklev patune paks mõisnik, keda läbinägelik majakomitee esimees õigel ajal paljastab. Võibolla seetõttu, et film juba oma loomult ei saa kauaks tähelepanu ühele stseenile kinnistada, varjab ekraan paremini kui teised kunstid tema taga olevat tegelikkust, kuid siin aplodeeris kogu saal päevasel esilinastusel koos ajakirjanikega harjumuslikult režissööri leidlikkusele ja stsenaristi osavale süžeeloogikale, kõige rohkem aga ärevalt köitvale, — mida vahel kogu hoolele vaatamata ei jõua ära vaadata! — alles eile tundmatu näitlejanna kaunidusele. Saalis ei saanud ükski hing aru, et nende ees on s e e s a m a Manka Vjuga, s e e s a m a Vekšin, n e e d s a m a d Manjukin, Donka ja Tšikiljov, kelle kärsitut hingamist oli alaliselt kuulda t e i s e l p o o l tänavaplakateid.

«Kuule, Firsov, milles siin asi on?» küsis Dolomanova kuumal sosinal, suu tema kõrva juures, et naabrid ei kuuleks. «Mind filmiti tükiviisi, aga ma pidasin kõvasti kinni mulle ettekirjutatud iseloomust ja läbielamistest . . . aga tervikuna näen ma seda prussakapulma esimest korda. Ja ma ei saa kuidagi aru, mis siin õieti sünnib.»

«Tavaline tinglik idamaa teater — tinglikud pahed ja voorused, mu kaunitar,» vastas Firsov huult hammustades, «ainult et ta on alles eos, see teater, kus enne lavaleminekut maskid ette pannakse. Osatäitjate isiklik eramina, hing ja hilbud antakse kulisside taga numbri vastu ära, tegutsevad ainult klassikalised pahed ja voorused. Niisugune kunst on kasulik selle poolest, et ta ei väsita näitlejat ega vaatajat. Tema üsna suur eelis seisab veel selles, et etenduse ajal võib lehe läbi vaadata ja isegi, asjale kahju tegemata, saunas ära käia, kui see ligiduses on . . .»

«Oh, mulle pole see üldse tähtis, kas ta on hea või halb! . . . Aga sa seleta ilma tigeduseta: võib-olla on see v a j a l i k?»

«Ei, kuid ta on seaduspärane, nagu kõik inimlik maa peal,» kogeles Firsov. «Kui see kunst eksisteerib kolmsada aastat, siis kirjutatakse sellest aukartlikke raamatuid. Mina ise pooldan teistsugust teatrit, aga üldreeglina . . . inimesed ei taha tihtipeale oma mõnu muuta, kuni nad seda viimseni nautinud pole!»

Sellel esilinastusel istus Firsov koos Dolomanovaga loožis. Mornilt, piinlikkus ja kannatus näol peegeldumas, jälgis ta oma varjude mängu lamedal pinnal, kellest mitte ükski ei lahkunud linalt, ilma et oleks hüvastijätuks valusasti kellegi südant pihku surunud. Seda stsenaariumi, mis oli kirjutatud negatiivselt iroonilises vormis, pidas ta oma sõnavõtuks just tollal alanud ja aastakümneid kestnud diskussioonis idee kohast kunstniku loomingus, mõnedest ohtudest vaimuelu nähtuste ärapõlgamisel ja paljust muust, ning oli nüüd natuke kohmetu oma pamfleti kõmulise menu puhul . . . Aga imelik asi — kas tundis keegi ära põrandaaluse kangelanna või jälle lobises naabrile valvel olev juurdlusorganite esindaja, kuid filmi teisel poolel läbis otsekui säde siksakina vaatesaali. Parajasti katkes lint ja kõik pöördusid looži poole, kus oma tavalises mustas riietuses istus liikumatult endine Vjuga, lastes Firsovil endale midagi seletada. Keegi ei teadnud nüüdki temast midagi peale tühiste üksikasjade, kuid isegi paar-kolm nooti hubisevast elavast inimese biograafiast, rikastatud oma kogemuste elava verega, said teise muusika aluseks, mis oli võrratult targem ja kirglikum kui see, mis kõlas ekraanilt. Sel ajal algas filmis peamine kantseleisaamum s e l t s i m e e s J e g o r o v i enda isiklikul osavõtul, kuid

keegi ei vaadanud sinnapoole ja mõned trügisid tagumiste kohtade sisina saatel ettenägelikult väljapääsu juurde, et Dolomanovat oodata ja teda lähemalt näha, kui ta lõpuks vaatajate liigse uudishimu eest põgeneb.

«Tead, neil läheb seal veel kaua aega,» ütles Dolomanova äkki, «lähme minu poole, kirjamees, joome kohvi . . .»

« . . . Kui peamise kannataja jaoks leidub midagi lohutavat?» lõpetas Firsov ebamääraselt ja lisas, ilma et ta midagi vastuseks oleks saanud, et tal käivad hommikust peale külmavärinad.

Kuni Dolomanova riietusruumis botikutega jändas kümmekonna alles arglike austajate silma all, võttis Firsov eesukse juures seisva viletsa Moskva voorimehe, kelle troska oli ühe külje pealè viltu vajunud . . . ja ootas siis oma daami tänaval, vaadates kadedusega märgi varblasi plangu otsas, kes ilmutasid nende olukorras haruldast optimismi; jälgimat ilma kui sel ajal, pole Moskvas üldse. Hiljutine lumi muutus jäiseks pudruks, — kõik lootused lähedasele külmale ja õnnele sulasid koos temaga. Midagi lirtsus ja solises ümberringi, rõske jõledus tilkus ja kukkus katustelt ülestõstetud krae vahele, vihmaveetorudes kolises kõmedalt. Maailm kadus õhtusesse hämusse, ainult majad paistsid teisel pool tänavat ja veel puud, mis olid kuidas juhtub udusse torgatud . . . Ja siinsamas nirises Firsovil mõistusest märkmikku, et pole leida paremat aega enesetapmiseks! . . . Äkki sündis puutüvede taga ähmane punane laik ja hakkas pikkamisi põõsastest varjatult puiestee sügavusest lähenema. Mingit ootamatut ujedat lõbu pakkus see silmale, ja juba nägi ta välja nagu ime, mis annab erilise mõtte, isegi nagu ülima ilu ümberringi valitseva aastaaja nukrusele . . . Vintis käsitööline vedas kättpidi tütart, kes surus vastu rinda ümmargust, armast, punast, nähtavasti isa kingitust. See oli laste õhupall, kangesti sümpaatne, kuigi ta niiskuse pärast ei lennanud ja teda tuli kindaga katta, et ta ei külmetaks.

«Mida sa siin oled vahtima jäänud, kirjamees?» kostis tuttav hääl.

Firsov võpatas ja ronis vaikides troskasse. Voorimees tõstis nahkkatte üles, ohjad plaksusid vastu viletsa ja armetu hobusekronu külgi ning sõit algas.

Tee oli pikk ja igav, sest kuigi Dolomanova oli surutud vastu Firsovit, oli ta tookord temast eriti kaugel. Alles päris teekonna lõpul päris ta Firsovilt, mille üle too mõtlema on jäänud, ja Firsov ei vastanud enne, kui oli mälust minema kihutanud seal ikka veel viirastuva õhupalli.

«Ei pea selle üle kurvastama, et imesid müügil ei ole,» reageeris Firsov hajameelselt. «Sombuse ilmaga võib seda asendada hinge säramine, kui ta muidugi olemas on!»

«Tead, Firsov, ma pole kunagi lõpuni mõistnud su raamatuid ega sind ennast . . . ja see pole mitte ainult minu süü. Sa nurisesid ennist kunsti üle, aga ma ju ei saanudki teada, missugust kunsti sulle vaja on . . .»

«Hea küll,» ohkas Firsov ja vaatas välja, kas tal jätkub seletamiseks aega; kahjuks oli sihtkohta jõudmiseni jäänud umbes viis minutit. «Vaadake, mylady, inimese hing on kaunis imelik mehhanism. Erinevalt õmblusmasinast ta näiteks ei salli, kui teda kruvikeerajaga puudutatakse. Ta ei kannata mingisugust keemiat kurjast päästvate tablettide näol, ta vajab naturaalset produkti. Teiste sõnadega, ta tahab i s i k l i k u l t vaadelda kõike, millest koosneb elu, see tähendab igavikku, valguse ja pimeduse võitlust, algusi ja lõppe ja kõike muud, milles nõutakse ranget valikut üks kord elus ja mõtisklemist, — see tähendab ta tahab näha omaenda pärani avatud silmadega, mitte aga kirjanduslikku tsunfti kuuluvate operatiivsete loojate kaudu edasiantuna. Inimese inspiratsioon ei salli teistsugust moodust, ta kärbub siis ja mandub, leidmata hardusele vastavat rakendamist, mistõttu temast võib kunagi tulla midagi ülimal määral v a s t u p i d i s t. Ühesõnaga, mina pooldan kunsti, mis teeb inimest paremaks ü l e ü l d s e, mitte aga mingil üksikul, administratiiv-majanduslikul, või ütleme näiteks sanitaar-kodunduslikul alal . . . Kas nüüd on arusaadav, ässitaja?»

«Ikka ei ole . . .» hakkas Dolomanova naerma.

Edasi polnud enam aega seletada, nad jõudsid pärale. Firsov kargas troskalt esimesena maha, ja seistes ise kederluudeni jäises poris, aitas ennastsalgavalt daami üle lombi, mis ulatus päris ukseni.

IX

Juba esikus kandis Donka rõhutatud kummardusega, seekord ilma veiderdamata, isegi teatava austusega Dolomanovale ette, et teda ammu ootab tundmatu p r e i l i . . . Istudes Donkaga kabet mängides tema kuntrikus, otsis Firsov kogu selle õhtu, mis nimelt andis Donkale põhjuse nimetada selle sõnaga Tanja Vekšinat, ja alles hiljem, tänaval, mõistis, et Donka määratlus satub täpselt paika, kui lisada sellele — v a n a. Midagi äärmiselt vanamoodsat oli kogu Tanja välimuses, mingi lohakilejäetus kauasest hoolimatusest enese suhtes nagu paljudel lakkamatute ja kasutute mõtiskluste vangis olevail inimestel, või kui nad on otsustanud toime panna eluohtliku ja õilsa teo. Pealegi paistis Firsovile, et Tanja kiirustas seda sooritama — kas mitte sellepärast, et ta oli juba küps selleks sündmuseks, mida autor nüüd enam ise ei saanud edasi lükata või ära muuta.

Selgus, et Tanja oli üle tunni Dolomanovat oodanud, ja kogu selle aja tutvustas Donka teda innukalt oma värssidega — ilmselt põletavast vajadusest usaldada mõnele tundlikule hingele oma unistusi ja helisid. Tema morni usalduse võitsid nähtavasti õnnetuse vari ja rahutus Tanja silmis, mis sundisid oletama temas sugulaslikku südameasjade korrast äraolekut, — Tanjale jälle, kes polnud kuigi noriv luule alal, meeldisid Donka isemeelsed värsid, milles kääris aimlik kurbus, ka nagu enne surmlikku tõusu kõrgele mäele. Rööbiti prohvetlikega esines seal ridu, mida värvis äärmiselt siiras ja niivõrd loomulik tundelisus, et nende frivoolsus justkui kadus, ja Tanja punastas nendel kohtadel rohkem mõnust kui häbist nagu kõrgel kiigel. Nähtavasti oli see kummaline, esimesest hetkest sündinud ja kohe katkenud sõprus.

Vaadates uksekella helina peale koridori, nägi Tanja, kuidas perenaine peegli ees kübara ära võttis, masinliku liigutusega silus suu juures olevat väsimusekurdu, kuidas Donka käed teenistusvalmilt haarasid Firsovi poolt visatud palitu, — aga ta ei läinud neile vastu, vaid läks tagasi akna alla, nii et mõlemad naised võisid vastastikku küllaldase vahemaa tagant vaadelda teineteist,

enne kui öeldi sissejuhatav, kogu nende kohtumise võtmeks olev lause.

Tanja alustas kogeldes meenutusest, et ta on Mitja õde, et nad on juba kohtunud ü h e s kohas ja et Dolomanoval jäi nende esimesest kohtumisest vististi mingi ebameeldiv mulje — muidugi tema, Tanja süü läbi. Siis andis Tanja perenaisele võimaluse väljendada oma suhtumist tema ootamatusse visiiti, kuid Dolomanova vaikis endiselt, pööramata külaliselt oma ootamatult nukraid ja teraseid silmi, millest viimasel tekkis kõhe tunne, nagu oleks ta alasti. Ja ta läks otsekohe nii ärevile, et ei märganud Firsovi sõbralikku julgustavat peanoogutust, vaevalt Firsovit ennastki, kes kohtumise arenemist erilise huviga jälgis; professionaalne vaist ütles talle, et siin on sissepääs teda ammu vaevanud mõistatuse juurde.

«Mitja pole teist just palju rääkinud, aga on seda teinud väga soojalt . . .» alustas Tanja ebakindlalt, astudes masinliku sammu edasi, mida teiselt poolt ei toetatud.

«Jah, te nimetasite seda mulle eelmine kord . . . ja mul on Mitja üle väga hea meel, et ta pole veel kaotanud võimet ligimestest hästi rääkida,» vastas Dolomanova uduse ja julma irooniaga, võib-olla selleks, et ei arvataks, nagu oleks Vekšini nimi kindlaks pääsmeks otse tema südame juurde.

«Ma tahtsin ainult öelda,» seletas Tanja veetleva tulisusega, «et Mitja nimetas teid alati Mašaks, aga teie täielikku nime . . . kuni ma ootasin, ma nagu ei jõudnud, õigemini ei taibanud t e m a l t küsida.» Ta tegi poolküsiva, samuti tähelepanuta jäänud liigutuse esiku poole. «Aga te saate aru, et ma teiega alles teist korda kohtudes lihtsalt ei julge teie poole lähemalt pöörduda . . .»

«See pole ju oluline . . .» vastas vastu tahtmist Dolomanova, kelles oli süttinud kummaline tuli, ja ukse juures peidus olev Firsov ei saanud tema tookordsetest mõtetest poolt ridagi lugeda, kuidas ta ka ei uurinud seda lõppude lõpuks tema enda loodud olendit. «Ärme kuhjame ülearust sinna, kus niigi kitsas on . . .»

Mõne hetke vaatas Tanja nõutult põrandale, ja ainult eesmärgi pakilisus aitas tal oma sissejuhatuse ilmset

ebaõnnestumist ära kannatada. Nähtavasti pehmendas Dolomanovat veidi tema abitus.

«Teil on vist mingi kiire asi minuga ajada? . . . Ma küsin seda sellepärast, et me tulime Firsoviga otse ühelt läbivaatuselt, ja tõtt öelda, ma külmetasin tee peal pisut. Ehk tahate meiega koos õhtust süüa?»

«Oh ei, mis te nüüd . . .» tõttas Tanja avameelselt ütlema ja kohkus kohe mõtte juures, et tema hüüet võidakse pidada keeldumiseks läbi käia ebamäärase, pisut libeda kuulsuse omandanud naisega. «Mitte sellepärast, et ma kiirustan . . . ma pean tunnistama, mul pole kuhugi tõtata! . . . aga lihtsalt söögilauas on kuidagi ebamugav s e l l e s t rääkida. Teate, juba täna hommikul, kui ma olin vaevalt ärganud, sai mulle äkki täiesti selgeks, et ma olin teie vastu möödunud korral nii lubamatult terav . . . kusjuures asjade puhul, millest — kui mul ongi mõned viletsad andmed, siis lõpmata segased . . . ja pealegi ühekülgsed. Ja ma hakkasin kangesti tahtma võimalikult ruttu . . . ei, isegi otsekohe! tulla teilt vabandust paluma . . . ja ma tulingi,» lõpetas Tanja, süüdlase naeratus näol.

«Ja nii kaua tulite minu poole?» küsis Dolomanova umbusklikult. «Hommikust peale? . . .»

«Ma ei tulnud kohe pärast hommikusööki välja, ja alguses tõmbas mind vana mälestuse põhjal tsirkusesse, sealset tolmu nuusutama . . . see saab rohkem harjumuseks kui tubakas! Mulle on hakanud meeldima jala käia, mul on inimeste hulgas kergem, kuigi öösel on ka hea jalutada . . .» Äkki vaatas ta mureliku pilguga perenaisele otsa. «Kas teile vahel ei tundu, et mida rohkem inimesi ühte kohta koguneb, seda . . . mitte et üksindustunne oleks tugevam, aga inimene muutub vähem märgatavaks . . . kaob ära, sulab teistega ühte. Ma küsisin kord isegi Firsovi käest, mis siis saab, kui n e i d on sada miljardit, aga ta ei vastanud mulle . . .»

«Ma ei vastanud sellepärast, et te küsisite seda minult möödaminnes, tsirkuse fuajees just enne kolmandat kella,» ütles Firsov koridorist puudutatult, reetes oma sealoleku. «T e m a muutub sellepärast vähem märgatavaks, et kui ta ees on palju inimesi — siis see on tema rahvas!»

Dolomanova vaatas tähelepanelikult Firsovi poole.

«Vaadake, kui tark meie autor on!» naeratas ta, tuli alles nüüd Tanja juurde ja võttis käesurumise asemel tal hoolitsevalt õlgade ümbert kinni. «Teie palitu on esikus päris märg . . . kus te ta nii märjaks tegite? Ja jalad on vist märjad, ma ju näen . . . tahate minu tuhvleid? Karvased ja soojad nagu kaks ahju, kohe läheb meeleolu paremaks . . . lähme!»

Vastust ootamata viis Dolomanova Tanja endaga kaasa oma hubasesse nurka, haarates minnes toolikorjult salli, ja enam mehed neid koos ei näinud, kuulsid ainult juttu: alguses Tanja häbelikku ja tänulikku häält, siis perenaise oma, mis teritas tähelepanu oma vaevalt tagasihoitud kahepalgelisusega. Firsov pidas koguni hinge kinni mõtte juures, et peamise saladuse lahendus on nüüd päris lähedal.

«Tee meile kanget kohvi, Donja, ja too selle juurde magusat, mis kodus on . . . ja hinge kosutavat ka, et sooja saaks!» käsutas Dolomanova, aga niipea kui Firsov valmistus haarama püüdmatut lindu oma märkmikku, tuli Dolomanovale ka Firsov äkki meelde. «Ja sina, Fjodor Fjodorõtš, palun mine Donjaga kaasa, aita teda! . . . Võid siis tema juures sängis kuni lõunani ajalehega vedelda. Ja pane uks kõvasti kinni, Donja!»

Kahekesi jäädes istusid naised alguses madalatele tugitoolidele niisama madala laua juures, kuid seal tundus külm ja ebamugav, — siis pugesid nad diivanile, kerisid jalad enda alla, ja vaikisid, kuni kujunes vastastikune nõusolek teineteist ära kuulata ja peaasi — ühele ja samale mõelda.

«Te vist tüdinesite siin mind oodates ära?»

«Oh, tühi asi, mul on nüüd väga palju vaba aega. Mitmesugustel põhjustel olen ma peaaegu tsirkusest ära . . . ei jätku ainult jõudu katki rebida seda viimast niiti, mis on peenike nagu ämblikuvõrk.»

«Ma kuulsin jah . . . aga kui see number hädaohtlik on, kas ei saaks mõnda teist ette valmistada?»

«Ah, kõike muud oskavad paljud . . .» naeratas Tanja ohates. «Muidugi võib, aga kuulsus ei luba!»

«Igal juhul on mul hirmus kahju,» ütles Dolomanova sõbralikult, «et ma pole teid tsirkuses näinud. Firsov rääkis mulle hiljuti, et see teie number oli haruldaselt range, graafiline ja jube, peaaegu vapustav. Muuseas,

ta jättis mulle väikese lootuse, et võib-olla ma veel jõuan . . .»

Seekordne Dolomanova eriline tähelepanelikkus ergutas Tanjat tulisele, kuidagi äkilisele siirusele.

«Ma ise ka ei tea, millest see algas . . .» rääkis ta tõtlikult, soojendatud kiitusest. «Hommikul pole nagu vigagi, aga õhtuks läheb järjest kurnavamaks, halvemaks, ja siis, kui ma kupli alt maha vaatan, ujub kõik ringidena silma eest mööda: nagu poleks ma kunagi seal kõrgel olnud ja oleks kõigest võõrdunud. Lendurite kohta räägitakse ka, et nad aastatega lennust võõrduvad, aga tsirkuseartistidega seda ei juhtu . . . peaaegu! Isegi mitte nendega, kes ilma hoidenööri ja võrguta töötavad. Ma küsisin meie vanade käest järele . . . ei, nad ütlevad, et niisugust asja ei mäleta. Nähtavasti olen mina üksi niisugune, Mitja tõugu, põrunud. Temaga on ka nii — tuleb mõni mõte ja aina sumiseb, tiirleb kõrvade juures, nii et võib hulluks minna, ei lase silma kinni panna. Nähtavasti on kõik endine minus miskipärast täielikult lõppenud . . . noh, ja siis ma hakkasingi tsirkuseartisti asemel pruudiks, kuigi kõige järgi otsustades ähvardab see seisukord pikale venida, minu vanuses aga kõlab staažiga pruudi seisus koomiliselt . . . eks ole õigus? Ta on ülearu ärimees mul, meisterdab endale rahamasinat, et see raha teeks . . . tõsi küll, eks minagi saa aastatega selliseks, ihnuskoiks ja tema paariliseks, sest ma kardan kangesti teda kaotada. Mu lahkumispaanikas tõid seltsimehed mulle tohutult väärtuslikke kingitusi, aga mulle on need hullemad kui matusepärjad . . . ja piinlik on ka, sest mu keha ei valuta kuskilt terakestki, ta on päris terve . . . arstidele on piinlik ennast näidata, ütlevad, et see pole muud kui teesklus!»

«Te nagu meelega teete minu jaoks oma lugu labasemaks kui see on . . . või on teil põhjust nii halvasti minust mõelda?» heitis Dolomanova leebelt ette, ja tema häälest kostev hellus andis Tanjale lootuse, et ta kavatsetud ettevõtte õnnelikult lõpule viib. «Ma mõtlesin millegipärast, et peigmees on teil ka tsirkuseartist . . .»

«Minge ikka, ta on ainult kaupmees, ja veel praeguste seast. Mitja ei salli teda sellepärast sugugi, kuigi Nikolka sisemiselt polegi nii rikutud. Noor alles, pole veel

panetanud . . . ah, mul ükskõik: kas siis vaadatakse, kuhu auku end hirmu pärast peita? Ma käin linnas ringi nagu pendel, jooksen iseenda eest ära . . . aga imelik, et ka vennal on samasugune aeg kätte tulnud: aina jookseb ja tabab jälle iseennast.» Ta naeratas tahtmatult paralleelsete asjaolude hämmastava mängu üle, mis pööras jutu peamisse suunda. «Hiljuti nägin ma unes: me oleksime nagu tundmatus väravas kokku saanud, ma tahtsin teda kaelustada, aga tema vahtis mulle vaikides tühjade silmadega otsa, nendes polnud mitte midagi . . . maja nurk mahapudenenud krohviga paistis läbi, ma tunneksin selle pildilgi ära. Igaühel, isegi teil, kui te asjasse süveneksite, hakkaks tema pärast hirm . . . Ma ei õigusta teda sugugi, ja olekski naljakas meie ajal, kui ümberringi . . . noh, on seesama! Vastupidi, ma soovitasin tal koguni end üles andma minna ja las teevad, mis tahavad, ikka on kergem . . . kaua sa ikka niisugust mäge oma turjal kannad! Tema aga vastas mulle, et üle jõu alla anda tähendab valetada, vale aga on niisugune tülikas värk, nõuab kogu aeg uuendamist ja ei anna öösel rahu. Sellega võiks ju ka oodata, aega on, aga on halb, et n i i s u g u s e t e g e v u s a l a g a inimesed õpivad aegamööda end toitma võõra higi ja murega, ja hiljem harjuvad sellega niisugusel määral, et nad nagu lutikad iseenese haisu enam ei tunne, on täitsa tundetud. Aga Mitjal on iga minut, Zina Vassiljevna rääkis mulle ükskord varem salaja, tal on isegi öösel meeles, kelleks ta on saanud ja siis ta nagu t a r d u b ja lamab tund või kaks keset ööd nagu surnu lahtiste silmadega. Ega sellest pole midagi, et ma kõike seda teile räägin?»

Sõrmed kõvasti ristis, surus Tanja käed vastu suud ja ootas kinnisilmi, kuni mõistusel ja südamel kergem hakkab.

«Lubage, Tanjake . . . laske ka minul sõnakene öelda . . .» katkestas teda äkki Dolomanova, võttes tal käest kinni, ja ei märganudki ise, kui külmalt, lausa jäiselt see nimi tema huultelt tuli. «Kõigepealt on mul tõesti hea meel meie kohtumise üle, te ju ei meeldinud mulle natuke eelmine kord, kui te pimedast peast söösti-site asja kaitsma . . . millest teil polnud üldse mingit ettekujutust. Ja praegugi te erutute nii kole ettevaatamatult, ma ütleksin, oma venna pärast, kuigi Mitjat praegu

mitte kui midagi ei ähvarda! . . . Iga sõna järel tuletate teda meelde, aga selles majas . . . nagu ei maksaks. Muuseas, kas ta teab praegu, et te minu juurde tulite?»

«Oi, minge ikka . . . kas tema oleks siis lubanud!» pahvatas Tanja täie aususega.

«See on hea, kallis Tanjake, aga muidu ei kannata ma pärast ühte juhtumit sugugi hoolimatut suhtumist endasse . . . siis lähen ma nii vihaseks, halvaks, lihtsalt ebaviisakaks! Ja teil ei maksa sugugi selle inimese pärast muretseda, sest te pole temaga raasukestki sarnane, ning teie ja tema põgenemine, nagu te ise nimetasite, toimub eri põhjustel . . . uskuge mu sõnu. Mõnede isiklike läbielamiste tõttu on mul kujunenud kaunis läbinägelik s i l m inimeste suhtes. Mitja on tunnete poolest kitsi, teie aga olete loomu poolest pillaja, te tahaksite ennast kõigile jagada . . . kuigi ei maksa, uskuge mu sõnu, sest rohkem kui tilgakese verd ei saa keegi, ja kõige vähem hindab teie naeruväärset kangelastegu teie oma vend. Temasugusele on veretilgast vähe, isegi inimese omast . . . Ega ta ilmaaegu enda kohta ütle, et ta on raudne, raud aga ei armasta inimesi, ta põlgab neid just sellepärast, et nad on soojad, haprad, võivad valu käes murduda. Sellepärast ei ole talle jäänudki ümberringi kedagi: raud roostetab üksinda! Ja selle poolest on tema haigus hirmus, et sellest tervenetakse kõige sagedamini teisele poole, A g e i poole . . . ausast surmast teisele poole. Firsov võttis endale koorma kaela — Mitjat kirjeldada, tahtis armsale kodumaale kingitust teha! . . . Ja nüüd katkub murega juukseid — kui saaks temast rutem lahti! Teie vend, Tanja, pole praegugi hea, aga edaspidi võib ta veel halvemaks minna, nii et pole vaja tema eest seista, vaid te peate temast ära pöörama, üldse mitte tema poole vaatama, kuni ta teid ise kord inimese häälega hüüab. Kõik maailmas läheb suure ratta all pehmemaks, isegi kivi. Aga esialgu unustage ta parem mõneks ajaks ära . . .»

Tanja lahutas süüdlase moel käsi.

«Ei, mul pole see kuidagi võimalik.»

«Ma ei saa aru . . . Ja miks te ei tulnud sellega minu juurde kohe pärast seda meie esimest kohtumist?»

«Eile oli veel vara, aga homme on võib-olla hilja,»

naeratas Tanja, pilk maas, läbi tahtmatult silma valgunud pisarate.

«Ma ju tahangi teilt teada saada — m i k s?»

«Noh, mul on niisugune harjumus,» tunnistas Tanja kohmetult.

«Ja milles see harjumus siis on?»

«Noh, aastatega, alalisest jõupingutusest . . . õieti vägivallast enda kallal on mul kujunenud niisugune harjumus . . . enne iga esinemist on mul tingimata vaja põrandat pühkida, kleidid üles riputada, nõud pesta, ühesõnaga tuba puhtaks koristada . . . ja mõtetes ka enda järel täielik kord sisse seada. Midagi kõrvalist ei pea minu tähelepanu eemale juhtima seal üleval. Rääkimata venna saatusest, — isegi . . . näete, te hakkate naerma, kadunud nööpki ei tohi meelde tulla!»

«Aga te ju ise ütlesite, et te tsirkusest ära lähete!» meenutas Dolomanova.

«Ja mul on enne kuhugi sõitmist samasugune komme, muidu tuleb tee peal mingi tegemata pisiasi meelde ja kogu reis on rikutud. Teate, vahel läheb liivatera kinga sisse, ja kuidas see tee peal vaevab!»

Dolomanova võttis tal otsustava ja sõbraliku liigutusega käest kinni.

«Kas te kavatsete üksinda või koos mehega ära sõita?» küsis ta äkki ja tungivamalt.

Tanja punastas, hakkas diivanikattelt kujuteldavat plekki küünega kraapima ja oli selge, et ta nüüd püüab valetada.

«Ma ei tea veel . . . aga Nikolka kaebas mulle ükskord, et teda löövad üle vilunud ärimehed: neid on igale poole nagu kärbseid siginenud! Siis ma soovitasingi talle parem provintsis proovi teha . . . ja minul oleks ka kergem seal, kus tsirkust ei ole, ei ole kiusatust. N i i v i i s i ei saa ju tegevuseta istuda! . . . Jah, ja selle o l e t a t a v a sõidu eel ma tahtsingi kõik perekonnaasjad ä r a k o r r a l d a d a. Ma olen ju vanem . . .»

Dolomanova hakkas aru saama, et see kõik on pigem haigus kui isegi tuju. Tahtmatult äratasid tähelepanu Tanja sisselangenud põsed, tema äralibisev pilk, mis endale nagu tuge ei leidnud; sellele lisandus mingi palavikuline põlemine, mõnede mõtete paljusõnaline kordamine, ja eeskätt see Dolomanovale tuttav hukkumisele

määratu libitsev nõutus, mida ta kunagi tähele pani vanadusest ärahirmutatud isa juures. Kõik näitas talle, et tal pole õigust Tanjale seda väsitavat ja esialgu sihitut jutuajamist keelata.

«Hea küll, oletame, et me oleme teiega ära leppinud . . .» nõustus Dolomanova võimalust mööda talitsetult. «Mida te veel minult tahate?»

«Ma vastan teile kohe, ainult andke alguses sõna, et te mu peale ei pahanda. Rääkigu see t e i n e naine minule teie kohta mida tahes, minu meelest olete te ikka väga südamlik inimene, kuigi ma ei tunne teie r i s t i! . . . Ja Mitjale tema peaaegu tagasipöörmatus kaotusseisus ei jää ju midagi muud kui lootus, et inimesed on lõppude lõpuks alati h e a d!»

«Inimesed pole halvad ega head, nad on kõigepealt lihast ja verest . . . ja kõik meie pettumused tulevad meie vigadest . . . kas ühele või teisele poole,» parandas Dolomanova, otsekui ette nähes võimalikku pöörakut ja pisut erutudes, ning nüüd tundsid mõlemad, et sellest hetkest peale hakkasid seni kogunenud siirus ja sõprus kahanema. «Aga ükskõik, ma kuulan teid.»

«Vaadake,» alustas Tanja hingeldades, «minu kõige viimaste tähelepanekute järgi on mu vennal midagi peaaegu täiesti küpsenud, mingi päästev otsus . . . kui mitte südames, siis kas või peas! See on ju niisama raske, saate aru, see on nagu lendamiseks end maast lahti kiskuda, kuni sind õhk haarab! Sealjuures olen ma kindel, et ta tingimata tõuseb, kui talle ainult õigel ajal abistav käsi sirutada. Ja kui tihti me pärast kahetseme, et me oleme hiljaks jäänud . . . või veel midagi!»

«Ja kes siis teie arvates peaks selle õilsa teoga tegelema . . . et Mitjale abiks kätt sirutada?» muigas Dolomanova vargsi ja võttis käe Tanja õlalt ära.

«Kes siis veel kui mitte teie üksi?» ütles Tanja lihtsameelselt. «Te ju armastate endiselt teineteist . . . nii nagu võib-olla vähesed meie päevil armastavad! Maksab ainult seda esimest Kudjoma kohtumist meelde tuletada . . .»

Ta pahvatas selle väite nii siiralt välja, et Dolomanova esimesel hetkel ainult vangutas vaenulikult pead. Talle oli Kudjoma meenutamine ebameeldiv.

«Kust see tuleb, et te võõrastest tunnetest nii ülihästi

informeeritud olete, mu kallis?» imestas ta teesklemätult. «Ah, õige, te vist lugesite ajakirjast seal avaldatud Firsovi jutu katkendit . . . lapsukeste armastusest, kuidas me temaga s i i s Kudjoma sillal teineteist kaelustasime. Seal on tõepoolest kõik vahvasti kokku seatud, lugedes võtab silmad kipitama nagu sinepist, ainult et see on kõik puha lori lüürilises siirupis, puhas mõga, nagu meil allilma rahvas räägib. Esiteks juhtus see vaikse suvise vihma ajal, nii et mingit tuulist ilma ei olnud. Ja teiseks . . .» Nagu välgu sähvatus lõi tal üle näo. «Või kelkis Mitja sugulase poolest oma võitudega?»

«Minge nüüd, mitte iialgi! . . . Vastupidi, ta ei hinganud s e l l e s t sõnakestki, ainult imestas nukralt teie valiku üle ja lisas siis kahetsusega, et te olete õnnetu.»

«Oh kui kena temast!» naeratas Dolomanova peaaegu tänulikult, kuid tema vestluskaaslase süda kiskus kokku, kui ta nägi teise suunurka kõverdanud tigedat naeratust. «Te eksite kahjuks, vaesekene . . . ja hoidku teid jumal kunagi omal nahal tunda saamast, kui põhjalikult ja halastamatult te eksite! Aga parem ärge sumage selles kõntsas, kallikene, ärge osatage meie vana ja tuimaks jäänud haava: mul on selle poisiga eriarved.»

Tanja nagu oleks seda plahvatust oodanudki.

«Just-just, sellepärast te teda vihkategi, et te teda ülearu armastasite . . . Ja armastate praegugi veel! Muidu ma poleks tulnudki teie juurde . . .» haaras Tanja tuliselt sõnast kinni, lüües isegi pisut särama. «Ma märkasin juba mineval korral, et te läksite seda ilusamaks, seda paremaks, mida vihasemalt te Mitjast rääkisite . . . ja Zina Vassiljevna sai sellest teravamini aru kui meie kõik, hammustas huuled verele, kas nägite? Ainult et teie tunded on natuke ära hirmutatud . . . noh, elu poolt! ja te lähete turri iga ettevaatamatu sahina peale lähikonnas. Seda juhtub . . . ega sest pole midagi, et ma nii avameelselt räägin? Aga miks teie ise ei võiks talle vastu tulla? . . . Kas te arvate, et tal pole südant teie seisukorrast aru saada? Muidugi, ega mina ei tea midagi teie ja tema praeguse k e s k k o n n a kommetest . . .» komistas ta ettevaatamatult pisut ennatlikul oletusel ja vaatas kohe paluvalt ja ehmunult Dolomanova praegu kiviselt rahulikku näkku, «aga millegipärast paistab mulle, et siin on tegu ainult arusaamatusega südame-

asjades... Ma võin oletada, et ta on tahtmatult teid millegagi haavanud: ka mulle on mõista antud, et ta on isegi sõprade vastu hoolimatu... aga see ei tähenda, et ta inimesi ei armasta! Mulle tõestas alles neil päevil keegi — vist Firsov — tuliselt, et pole veel teada, mis nimelt on kõrgem, püham, kas inimesed või inimeste heaolu abstraktne idee, sest kui n e i d lihtsalt niisama, ilma idee ja plaanita armastada, siis ei tule midagi välja, sa jääd vaid jõuetuks rumalast halemeelsusest ja vajud sellesse nagu mudasse. Aga tõde seisab ju selles, et läbi viletsuse, isegi läbi oma kaasaegsete vere eespool teednäitavat tähte näha... kas see pole õige? Ja siis — isegi kõige armutum kohus võtab arvesse selle inimese minevikku, kes on aheldatud tema ees süüpinki... ja kui te pole halastaja Mitja enese pärast, siis andestage kas või selle nimel, mis teil minevikust kallis on, mis on jäänud teile mõlemale kogu eluajaks ühisesse valdusse. Issand, kui mina niisuguses olukorras oleksin...»

Kellestki katkestamata, lämbus ta, saamata tõenduste õhku, läks segi, ta jutt lõppes otsa, ja nüüd sai selgeks, et see kasutu, südame käsul esitatud palve ei lõpe niipea, kui juttu otseselt ei keerata mõnedele sündmustele, mida Dolomanova mingi kurbliku häbi pärast nii kangesti tahtis kõigi eest varjata.

«Rahunege, palun, kullakene... ja venna pärast võidelda pole teil sugugi tarvis, ja te võib-olla ei tahagi seda nii väga teha, vaid tulite minu juurde huupi, otsides inimlikku soojust, mis omakorda näitab, kui üksik te olete, et teil pole omakseid. Nähtavasti paistis teile eelmine kord, et ma olen kuum, ja te ei eksinud: ma olen põletav. Nii et see kõik tuleb teil närvidest, üksiolemise läbielamistest. Mind raputas ka terve kuu pärast Agei surma... suure vaevaga sain enda korda. Ja veel selle pärast, Tanjakene, ei soovitaks ma teil venna pärast liiga suurt muret tunda, et mul oli juhus seda inimest lähemalt tundma õppida. Ma kordan, ärge muretsege Vekšini pärast: kui see nii on määratud, siis tõuseb ta ka ilma teieta põrmust üles... toetab ettevaatamatu sõbra õlale, halvemal juhul astub mõne käepärast oleva lihtsameelse togu rinnale või pealaele. Ja ma pean ütlema, et ta tõepoolest neid armastab... aga mitte inimesi endid, vaid inimkonda, kusjuures võrdlemisi ilmetut, sest see on hirmus kauge, meeldivalt tumm, isegi udune, kui vaadata seda sajandite tagant... ja seetõttu armastamiseks lõpmatult mugav! Need aga on kaks ise asja, võib-olla isegi vastandlikku asja. Firsov on oma a r m a s t u s t e kataloogis pannud selle kirja kui armastuse t a g a v a r a k s, kui armastuse, mille kättesaamise kohta kviitungit ei ole. Ei, ma ei süüdista Mitjat, ma pole ka ise paremaks saanud kui tema... aga kõik see kokku tähendab, et te ei koputa õigele uksele, mu rändlinnuke!»

Nüüd kostis see diminutiivne pöördumine nii julmalt, peaaegu tagasipöörmatult, et sai ilmseks edasise palumise kasutus. Tanjale jäi üle ainult äärmine samm.

«Siis andke andeks, võtke kätte ja andke talle korraga andeks kõik, mis ta teile teinud on...» sosistas ta jõudu pingutades ja pidi mingi hüsteerilise vajaduse tõttu põrandale libisema, kuid kõik läks ettenägematu takistuse tõttu nurja.

Kahtlemata oleks ta põlvili laskunud, kui ta oleks segava pingi õigel ajal kõrvale nihutanud — järgmisel hetkel jõudis Dolomanova Tanjast kinni haarata ja ta endisele kohale istuma seada, nii et kogu selles loos ei olnud midagi liigutavat, nagu Tanja oleks tahtnud, vaid kõik tuli välja rumalasti, võltsilt, naeruväärselt.

«Noh, seda lõbu ei või ma teile kuidagi lubada, kullakene,» ütles Dolomanova karmilt, «see on vanamoodne ja täitsa ülearune. Küllap te vist oma haiguse tõttu otsustasite niisugust asja teha ja õieti öelda saite äsja teise niisama suure taktitusega hakkama. Te palute Vekšini pärast, aga pole isegi küsinud, m i d a nimelt ma pean talle andeks andma. Te ei püüdnud mitte just väga ka eelmine kord, sünnipäeval, selgeks saada, millele ma tookord nii kurjakuulutavalt vihjasin... aga miks? Võib-olla te kartsite niisugust u u d i s t kuulda saada, mis oleks teid vennast igaveseks eemale tõuganud? Teil ei olnud Mitjast kahju, vaid iseendast, kullakene, sest kuigi teie elukogemused minu omadega võrreldes on piiratud, peaksid nad ometi teile ettekujutust andma inimese langemise võimalusest. Ma nimetasin äsja meelega Agei nime, mida see jultunud varas mu ubrikust ei julge selles majas suhu võtta, nimetasin täiesti teadlikult... aga jällegi sellestsamast päästvast

ettevaatlikkusest te ei tundnud huvi, kes see võiks olla. See mees aga, vaadake . . . See oli minu isiklik, alaline, nii-öelda kodune timukas . . . vabandage, ma ei leia delikaatsemat sõna. Ja mind reetis temale teie vend Mitja. Ma valetasin teile ennist . . . mu lapsepõlv möödus temaga koos täpselt nõnda, kuidas Firsovi avaldatud katkendis on kirjeldatud. Haruldase tõetruudusega on ta kujutanud nende aastate Rogovot ja rammestavat kevadet enne revolutsiooni . . . kõike, välja arvatud vast ehk mu rännakud ümbruskonnas. Ma nimelt ei armastanud pikki jalutuskäike . . . mitte et ma oleksin arg olnud, ma olin lihtsalt õ r n a t u n d e l i n e, mind hüüti kodus printsessiks ära-puutu-mind. Lihtsama mõttelaadiga inimesed võivad arvata, et printsess sidus ennast sellepärast alatiseks Ageiga, et talle kangesti meeldis temaga tookord seal aprillikuu rohul. Aga see pole tõsi, kullakene! Firsov närib küüsi ja murrab pead, mis kurat mind sinna tihnikusse ajas . . . Agei sarvede otsa! Aga teile ma räägin sellest natuke. Tegelikult määras Mitja, kes oli illegaalselt Rogovosse tulnud, mulle kohtamise selles metsatihnikus . . . ta ei võinud kuidagi kõrvaliste inimeste silma alla sattuda. Ja kuidas ma tema sõnumi üle rõõmustasin, vaevalt jõudsin kokkulepitud tundi ära oodata . . . Mitja aga, kuigi ta ise oli kohtamise määranud, va petis, jättis tulemata, oli koosolekul. Ta oli tol ajal, nagu nüüd öeldakse, suur ühiskonnategelane. Ja siis, kuni ma seal edasi-tagasi kõndisin ja Kudjoma kaldal külmetasin, astus Agei põõsastest välja. Käed olid tal põrgulisel pi-ikad, nii nagu sinu jalad . . . Ja mida ta, häbematu, küll seekord tegi minuga, oh sa mu kullake, ja kuidas ta mind käänas ja väänas . . . ütleksin sulle kõrva sisse, aga piinlik neiule rääkida, kuigi sa oled pruutis inimene. Ja vaata kui tugev ma olen: pole kellelegi terves ilmas kaevanud . . . nii et mitte kellelgi pole ettekujutustki, kuidas ma tookord vingerdasin, Ageika kivist nägu hammustasin, märga mulda sõin, ise mustem kui muld. Ah, kui su Mitja oleks olnud tuhande versta taga, vanajumala enese juures külas, ka siis oleks ta p i d a n u d kas või ühe tiivaga, olgu see või murtud, mulle appi jõudma, näed sa siis! . . . Kas sa nüüd saad aru, Tanjuša, kuhu sa oma süütu lapsekäe ilma küsimata oled torganud?» Dolomanova jäi vait, süütas

kustunud paberossi, tõmbas mahvi ja raputas sülest sinna pudenenud tuhka. «Sellest rääkimata, mu kallis, et ma oleksin võinud ju külmetada oma lõhkise pluusiga ja veel aprillikuus paljal, . . . oh kui jäisel maal.»

Tanja vaatas kaua aega akna taga kustuvat taevast.

«Ei tea, kas tal oli mõni tähtis koosolek?» küsis ta huupi valgete värisevate huultega.

«Ma ei küsinud, kullakene . . . ja mind millegipärast ei huvitanudki, mida nad seal arutasid,» muigas Dolomanova ühe suunurgaga. «Küllap vist rääkisid üleüldisest õnnest . . .»

«Siis oli see ju kokkusattumus! . . .» hüüdis Tanja tuliselt, «lihtsalt õnnetu kokkusattumus!»

Dolomanova noogutas üleolevalt tema õhina peale.

«Ja see on ka imestamapanev, kui tabavalt sa ütlesid, kullakene,» nõustus ta kurjalt läikivate silmadega, «kui taiplik te olete! Nüüd on mulle endalegi selge, et juhtus paljas tühi asi, nagu öeldakse, ü k s i k j u h t u m . . . nii et õieti öelda polegi mul Mitjale midagi andeks anda. Aga teiselt poolt — mis hea pärast ma peaksin andeks andma seda, mis on päris m i n u endaga juhtunud? . . . kas tutvuse poolest — et olen kuulsa artistiga tuttav, kristliku käsusõna järgi või silmas pidades Mitja väärtuslikku hingerahu? Ainult et mulle paistab, vist sellepärast, et ma põhjakihti kuulun, et kui inimestele rohkem tähelepanu pöörataks, oleks maa peal ka muret vähem! Nüüd on kõik, nüüd me paneme punkti, kullakene, ja hakkame kohvi jooma . . . ja peame kindlalt sellest kinni, nagu poleks me omavahel midagi rääkinud. Isegi Firsov ei tea seda . . . ma ise püüan mitte sagedamini kui kord päevas seda meelde tuletada. Ärge pahandage, et ma kergelt ägedaks läksin: mulle paistis liiga ebamoraalne paluda surnult, olgu või elavalt surnult, ja veel võõra suu läbi andestust. Tunnistage üles, Mitja ikka teab, et te siia tulite?»

«Vannun jumala nimel . . .» anus Tanja üleni värisema hakates.

«Noh, hea küll siis . . . ja oma venna pärast, ma kordan, ärge kartke, midagi paha ma talle ei tee. Uskuge mu sõnu, Agei oleks minu jaoks k õ i k teinud, kui ma seda oleksin tahtnud. Nii et unustame oma jutu ära ja teeme nii, nagu oleksite te tulnud minuga tutvuma, ja

kuigi me veel sõpradeks pole saanud, oleme natuke naiste loba ajanud — seegi on alguseks hea asi. Millegipärast usun ma, et kogu selle rabelemise põhjuseks ei ole isegi mitte teie arvatav haigus, vaid loomulik erutus enne pulmi. Rahunege, minge mehele, aga praegu naeratage mulle... noh!...» tõstis ta lõuast Tanja pead ning kõrvetas oma pilguga teda hingepõhjani.

Dolomanova pidi ennast hästi valitsema, et seejärel sõbralikult ja ilma igasuguse üleminekuta külaliselt küsida, kas need sügavad karusnahksed tuhvlid, mis tal jalas on, ka hästi soojendavad ning kiitust väärivad. Midagi tänulikult sosistades tõusis Tanja püsti ja vaatas, sellepärast et kohe oli piinlik minema hakata, mingit pilti seinal, saades selle sisust halvasti aru. Tal polnud mitte midagi keelel ega mõtteis. Vastuseks koputusele lõi Dolomanova ukse lahti, ja kohe tuli koridorist nähtavale pidulik rongkäik.

Ees tassis Donka ümmargust kandikut, mille peal olid kohvinõud kolmele inimesele, — selle järel, nähtavasti varem kokkulepitult, sammus Firsov, salvrätt kaenla all ja teenistusvalmis ilme näol, koormatud maiuste ja suupistetega; viimasena, lootuses midagi hamba alla saada, tuli Donka nälginud must kass, kes temaga koos ubrikus elas... Kõik pandi ilusti lauale ja Firsov asus täitma Donka abilise kohustusi, kusjuures Dolomanova käskis võrdsust silmas pidades ka Donkal endale kohvi tassi valada. Muiates läks Donka endale nõu tooma, nii et Tanjal, kui ta oleks selleks suuteline olnud, avanes juhus vaadelda selles imelikus majas väljakujunenud omapäraseid suhteid, kuid nüüd kostis esikust kellahelin, ja poole minuti pärast teatas Donka rahulikult ukselävelt, et Tanjale on järele tulnud mingid v a n a t a a d i d.

Esikus ootas Tanjat halvast ilmast märg ja millestki väga erutatud Pugl, kellele Tanja viimasel ajal, aimates võimalikku õnnetusjuhtumit, ära minnes alati aadressi jättis. Vanamees ei läbenud kuidagi taburetil istuda, ja kui Donka poleks keelanud, oleks ta, palitu seljas ja kalossid jalas, oma kasvandiku juurde tormanud. Tema toodud sõnum viis Tanja magusasse segadusse.

«Ma hüppasin nagu poisike terve tee,» sosistas Pugl talle kõrva, Tanja aga, äkki lõputult väsinud ja natuke

vankudes, kuulas teda, silmad poolkinni. «Pärast võib minna ükskõik kuhu, nüüd ei tohi. Siin tuleb tõeline kuulsus, kogu Saksamaa! ja veel raha... Ma tee peal arvestasin, kui avada vaikne tubakapood, võib elada sada kaks aastat.»

Vanale tsirkuseartistile tundus tubakasaaduste poekene tsirkuse läheduses unistuste tipuna, — et noored tuleksid pärast hommikusi proove tema juurde oma lootustest rääkima, ja tema jagaks neile õpetusi läbisegi mälestustega, kuidas olid lood tema kuldses nooruses. Häbelik ja roosaks tõmbunud põskedega Tanja tuli perenaiselt vabandust paluma, et tal on vaja viivitamatult ära minna; endisest nõutusest polnud enam peaaegu jälgegi, nii oli mõjunud lonks saladuslikku rohtu. Ta viitas ühele tähtsale, äsja juhtunud sündmusele, mis tema sõnade järgi paljusid asjaolusid põhjalikult muutis...

«Ega see saladus pole?» küsis Dolomanova, aimates, kui kangesti ta ise sellest rääkida tahab.

«Mulle tehti väga meelitav ettepanek gastrollide asjus... noh, ühes välisriigis.»

«Ärme küsime, ta kardab, et kaetame ära!...» ütles Dolomanova naljatades kirjamehele, kes nukralt silmi kissitades Tanjat külje pealt jälgis, — üle konjakiklaasi.

«Kõige tähtsam on see, k e l l e l t see ettepanek tuleb,» seletas Tanja tulise rõõmuga. «Vaevalt leidub praegu meie tsirkuse keskkonnas auväärsemat nime... mu vanataat on õnnest lihtsalt lolliks läinud!... ja tõepoolest, see on kõige suurem professionaalne tunnustus mulle. Aitäh teile pika meele eest, ja kui ma enne välismaale sõitmist siin veel esinen, kutsun ma tingimata teid vaatama... kas tulete?»

«Tingimata...» vastas Dolomanova pisut viivitades.

Lugedes ärevust Firsovi pilgust, jättis ta Tanja käe hetkeks oma pihku ja silitas seda, kirjamees ise aga ütles Tanjale silmadega ja maskeerivalt hoolimatu liigutusega hüvasti jättes: näete, kui ilusasti kõik kujuneb vastupidi teie kartusele!

Kõik läksid esikusse õnneseent saatma. Kohe seejärel tuppa tagasitulnud Firsov jõudis aknast vaadata, kuidas Tanja koos vanamehega üle õue läks. Lumeräitsakaid lennutav tuul haaras tema saledat, pisut ettepoole kal-

lutatud keha; külje peal jooksis hüpeldes tema tömp väike vari.

«Suures saginas võib ta oma lubaduse unustada. Jälgi kuulutusi, Fjodor Fjodorõtš. Me lähme tingimata koos... tee meelespidamiseks sõlm ninarätikusse!»

«Lubage, ma ei lähe,» pomises Firsov süngelt. «Ma istun viimasel ajal vähe laua taga, pean juba jutustuse lõpetama.»

«Millegipärast on sul nina vingus!... Kas jälle on arusaamatusi naisega?»

«Naine, esilinastus, ilm ka veel...»

Imelik, kui kiiresti jõudis ta tol õhtul purju jääda võrdlemisi väikesest annusest. Ja see ei väljendunud tal seekord kärarikkas käitumises või ennatlike arvamuste puistamises, vaid keskendunud vaikimises, millega ta pärast iga joodud klaasi läks varakult pimenenud akna juurde ja vahtis tühja hämarusse. Seal all aga ei olnud mitte midagi huvitavat, ainult viltune märg tuisk lehvis mööda ilma.

X

Tõepoolest, pruudiga kohtumisel kurtis Zavarihhin sageli ettejõudvate konkurentide üle, kaupmehe okkalise teekonna üle uue korra tingimustes ja järelikult kunstliku seisaku üle äriasjades, kuid alla anda ja pealinnast lahkuda ta ei kavatsenud. Igasugustele võtetele vaatamata ei tõusnud ta mäkke nii kiiresti, kui ta oleks tahtnud. Kõige paremini edenesid Zavarihhini kommertsasjad siis, kui ta kraapis pori seest, päris jalgade alt ja ajas hunnikusse alguseks vajalikke krosse, millest hiljem kujuneb raha. Alguses kuulis ta täituru joovastavas kõminas ainult kopikate kärsitut kilinat, märksa harvem nende vahelt läbitungivate rublade jäika asjalikku krabinat, ja siis äkki õppis ta kikkis kõrv ära tundma sajaliste meelitavat sahinat. Aga niipea kui ta oma esimese tuhande nagu nooda elu võrengusse heitis ja saaki sai, ei piisanud talle korraga enam ei õhku ega kogemusi ega lisahetke isiklikeks asjadeks. Ikka sagedamini tuli appi võtta väsitavad riukad, eriti kauba olemasolu ja käibe varjamiseks maksustamise eest. Siis

leviski turul kuuldus, et nende piirkonda määratakse üks ennekuulmatu finantsinspektor, keda oli äsja tabanud ebaõiglaste repressioonide seeria, mille läbi, nagu praktikas oli selgunud, ametniku vihane agarus kolmekordseks suureneb. Zotei Vassiljitš väitis õllelauas vait jäänud sõpradele, et ta on kahel korral tähele pannud seda meest, kes i n k o g n i i d o hulgub kaubaputkade vahel ja märgib paberi peale üles isikuid, kelle suhtes ta kohe pärast ametisse astumist valvsust ja agarust üles näitab...

Järk-järgult jäid Zavarihhini kohtumised pruudiga harvemaks ja rõõmutumaks, — ta ei pidanud veel Tanjat koormavaks, kuid endine kirg oli juba peaaegu jahtunud, seda ei kütnud enam üles alaline vaimustus ime ees. Nukker süüdlaslik haledustunne piinatud naise vastu hävitas tunnete jäänused, mida mürgitas lisaks tuskatekitav teadmine, et võlg on tagasi maksmata. Kõige sagedamini möödusid nende kohtumised uudiste vahetamises, mida ajalehtedes alati puudulikult leidus, ja eelseisvate pulmade arutamises, mis vaevalt küll üldse teoks saama pidid, nagu mõlemad salajas taipasid. Juba esimeste sõnade juures tabas Tanja endal peigmehe külma nõudliku pilgu ja ei teinud enam katsetki oma õnne kinni hoida, sest meeleheites muutus ta ülemäära teadlikuks nii oma vanusest kui ka pruudile lubamatust igapäevasusest, ja oli Zavarihhinile koguni armukade tolle kunagise Tanja pärast. Ja ka tal endal ei õnnestunud mõnikord üle saada kasvavast jälkustundest tema tumedate kelmustükkide vastu, mis jäid seal, kus vaja, avastamata seetõttu, et Zavarihhinil kõiges vedas, nagu seda juhtub ainult ülesmäge minemise ajal.

Zavarihhin kostitas oma pruuti tavaliselt tee ja portselankõvade barankadega, mis olid tema silmis hinnas kui mälestus kuulsatest vene trahteritest, kusjuures ta vargsi kella vaatas, vahel aga määratud ajal tänavale jooksis läbi rääkima saladuslike külastajatega, kes ei julgenud avalikult korterisse tulla. Tanja õppis kaugelt ära tundma Zavarihhini varustajaid, kes läheduses lonkisid või väravaaluses passisid — end põhjajoonud laadijaid, põlvini ulatuvate vateeritud pintsakutega pätte, keigarlikke ja närvilisi jäledate silmadega poisse. Ükskord läks Zavarihhin niiviisi ära ja tuli tagasi alles kahe

tunni pärast suure äramäkerdatud tordiga ja vintispäi . . . Kuna teda oli järjest raskem kodunt leida, lepiti kokku, et ta nüüdsest peale ise vabadel õhtutel Tanjat külastab; see andis talle võimaluse terveks nädalaks ära kaduda. Ja nüüdsest peale hilines ta iga kord pruudi juurde, jäi tulles kuskile tee peale mingi salajase, järelikult põrandaaluse ettejuhtunud võimaluse pärast.

Kõik need saladused, olgugi mitte alati kuritegelikud, nagu Tanja ennast veenda tahtis, ärritasid teda niisama palju kui ootamatu, vahel kuni kelkimiseni ohjeldamatu avameelsus nende puhul. Siis püüdis ta ettevaatusabinõudega, mille pärast ta enda vastu lugupidamise kaotas, peigmeest manitseda, — Zavarihhin kuulas teda veidi üleolevalt, naeratas jahedalt keeldumise märgiks, kuid tema auks peab ütlema, et ta kunagi ei viidanud Vekšini halvale eeskujule.

«Sina, T a n j u š a, oled mul vagane hing ja sa imestad kõigi maailma asjade üle,» ütles Zavarihhin, ja see uus nimi, mida Tanja pealekäivalt nõudis endise piduliku H e l l a asemel, tundus Zavarihhinile samuti tulevase abieluigavuse tüütu endena. «Elus ei ole ju midagi nii iseäranis häbiväärilist. Haljal aasal on raske kivi, rohukõrrekesed piiluvad tema alt, tungivad päikese poole . . . milles siis on rohu patt?» Vana maamehelik harjumus valjusti mõelda lõi välja selles, et ta hakkas peaaegu juba kolmanda sõna järel arendama oma lihtsakoelist, kuid kord-korralt üha terviklikumat filosoofiat õigustamaks kiiret rikastumist, mis pidi korvama revolutsioonist tingitud vaheaja. «Kas merelt saab miskit varastada? Ja meri — vat see ongi rahva vaba elu, ja mida sa temalt ka ei võta, kõik läheb ikka sinna tagasi. Sest ainult ülevalpool on kord ja soe, nii kaua kui päike paistab, aga seal, sügaval vete pimeduses, mida seal küll ära ei tehta: kõik närivad, sagivad, üks käib teisest läbi, ja pane tähele — mitte midagi vähemaks ei jää, inimene aga, looduse kuningas, saab sellest kasu ja toitu!»

«See on ju südametunnistuse vastu, Nikoluška!» vaidles Tanja punastades. «Niiviisi elavad ainult metsloomad . . .»

«Südametunnistus, Tanjuša, see tähendab, et mis kellegile kasulikum on,» lausus Zavarihhin juba karmimalt. «Nüüd pole seda enam varuks jäänud, see pisteti

aganaleiva asemel nälja-aastatel kinni . . . Kui jumal annab, hakkame uut koguma! Ja näe, ilma südametunnistuseta seemendavad mu vennad mõisnikkude maid, ja kui sa ei külva, kõnged nälga. Kallis Tanjuša, ei maksa inimesi loomadega ühe pulga peale seada. Seal, rahva rüpe sees see kõikse tähtsam kuld varjul ongi . . . ja veel missugune! Mu kadunud onu varastas juba ammust ajast kroonu metsa, ikka salaja. Rääkis, et läinud kord kasvavat kaupa takseerima, seisnud oja lähedal ja vahtinud. Tulnud tema juurde tihnikust üks vanatoi, viisud jalas ja habe suus, polnud tal kedagi väljanägemist, nagu känd teisel peas. «Miks sa, tohman, ilma püssita metsas kolad?» küsinud. «Äkki tuleb karu?» — «Kas see riistapuu siis väike on?» — näidanud onu talle rusikat. Vanamees muianud kurvalt. «Keera õige, lapsuke, selg minu poole . . .» Onu keeranud, ja kus vanatoi põrutanud talle põlvega s i n n a kohta, nii et onu olnud jutiga teisel kaldal. Iga kord rääkis seda, pisar silmas, nii südamesse oli see lugu tal läinud, ja ometi võis kadunuke viiepuudase pommiga mängida!»

«Hea küll, hea küll . . .» andis Tanja talle kõik selle andeks. «Suudle mind nüüd lõpuks ometi!»

Zavarihhin kortsutas kulmu ja võimatu oli looduses midagi vooruslikumat ette kujutada kui tema kuivade liikumatute huulte puudutus.

Peenemaks teeskluseks ei jätkunud Zavarihhinil aega ega tahtmist, ja selleks polnud ka vajadust; seepärast ei saanud tema jahenemine pruudi vastu tema uudishimulike tuttavate ja turunaabrite eest varjule jääda. Kõigi tunnuste ja veel rohkem tema mõjuka käitumise järgi otsustades oli Zavarihhin j ä r j e p e a l e saamas, ja Zotei Vassiljitš, kes juba ammu hindas sõprussuhteid kaheldamatu ärigeeniusega, kuigi viimane temast noorem oli, kavatses õigel ajal temaga hõimlaseks saada, pidades silmas edasisi, võimalik et koguni firmasidemeid. Ja kuna põlist poissmeest ja hirmutamata hiidu oli kõige käepärasem neiupatsiga siduda, siis tellitigi kiiresti Vologda tihnikust, kuulsa Kubino järve äärest välja üks kasulikult paika panemata piiga, Zotei sugulane, kes tagaselja antud kirjelduste järgi pidi olema tõeline sealtkandi pärl. See sai kinnitust tema pealinna saabumisel, — ei olnud paremat leida terves ilmas ei

kommete ega kenaduse poolest, piigalt ei saanud silmi lahti, ta oli paras Nikolkale vanuse ja välimuse poolest, ainult kahekümne kahe aastane, mõlemad silmad terved, — kus Tanja temaga võistelda võis! Firsov, kes teda ruumide üürimise ettekäändel Buhvostovi umbtänavas isiklikult uurimas käis, pani peale selle veel tähele tulnuka nukrat, haruldaselt meelisegavat naeru ja linlikku kelmikust käitumises, sest ta oli väikese tüdrukuna aegajalt kuu ja rohkemgi isa juures Piiteris külas olnud, kus tollel oli välisministeeriumiga alaline hankeleping katusetegemise alal. Ja veel selles seisis neiu igavene eelis, et tema juba poleks iial hakanud oma tulevase abikaasa niigi piiratud jõudeaega murede ja hirmuga koormama.

Zotei kava järgi tuli vägimehele rangid kaela panna viivitamatult, kuni ta veel polnud oma poolvigase (nagu nüüd kindlalt selgeks sai) tsirkuseartisti juurest teab kuhu jalga lasknud. Sel eesmärgil organiseeriti Buhvostovi hoovimajas päris lõks, nii nagu Siberi taigas karu viinaga tembitud mee peale püütakse. Ohver kutsuti õhtusele koosviibimisele, esikusse pandi veeämbrid ja kasutamata pehkinud present ning tallist võeti värskelt laaditud tulekustutaja. Niipea kui kallis külaline saabus, laskis Zotei Vassiljitš ta nagu kogemata nurgaubrikusse, kus Vologda jumalanna end seitsmeliinise petrooleumilambi valgel palis pesi. Zavarihhinile jäi mulje, nagu oleks talle näkku heidetud midagi punast, joovastavat, ümmargust, midagi nagu kullas säravat hapukoore sees. Oma neitsilikkuses ehmatatud kaunitar ahhetas ja kadus pimedusse, sähmates esimese kättejuhtunud hilbuga tule pihta, mis rõõmsalt põrandale laiali valgus. Sel ajal kui pererahvas üksmeelselt üht tulekahju kustutas, ajas teine end ruttu lõkkele.

Õhtusöögi ajal Zotei muudkui tänas külalist kaasabi eest varanduse päästmisel ja palus justkui möödaminnes naiste ettevaatamatuse tõttu juhtunu pärast vabandust.

«Ta vist oli teekonnast väsinud, ei hakanud hommikut ootama . . . Meil ju vagunid nüüdsel ajal rahvast täis ja mustad!»

«Kes ta on?» küsis Zavarihhin lühidalt, peites pilku ja urgitsedes lusikaga lõhet.

«Ah, tead, surnud naisevenna tütar, sõitis meid vaatama. Kapa on nimi . . . mis, kas oled temaga juhtumisi kokku saanud?»

«Tüdruk nagu mänguasi, ei see surmatunnini ära tüüta ega katki lähe,» pomises Zavarihhin läbi hammaste, ja kuigi väärikuse säilitamiseks rohkem rääkida poleks passinud, lisas: «Neiu nagu maasikmari . . .»

«Nooh, see nüüd mõni looduse kroon!» lõi Zotei lihtsameelselt käega, siludes habet kahte lehte. «Sa joo, võta põhjani, Nikolaša! Miks sa pulma kutsumisega nii kaua viivitad? . . . Või pirtsutab su armsam ikka?» Ja nähvas oma naeruga Tanjale nagu nuudiga, nähtavasti kättemaksuks talle kaudselt, armsa hobuse kaudu tekitatud mure eest.

Terve õhtu istus Zavarihhin mõtlikult, ei söönud raasugi, nuusutas vahel harva leivakoorukest ja õhkas vargsi, nagu oleks kotte tõstnud, — ühesõnaga, käitus, nagu pidigi käituma see, kes on sööda alla neelanud. Ja kuigi Zavarihhin enam neiu nime suhu ei võtnud, sai kõigist pragudest piiluvatele Buhvostovi kodakondsetele selgeks, et hobune enam oheliku otsast kuhugi ei lähe, vaid tiirutab ümbruskonnas, kuni joob saatuslikust võrengust õndsa joobumuseni janu täis . . . Nii see vastavalt ennustustele ka juhtus, kuid väljaspool Firsovi jutustuse raame ja natuke kurvemas plaanis.

Nende lähem tutvumine korraldati vaevalt nädala pärast ilmse juhuse läbi, nagu oleks kauni aarde peitmisest ära väsitud. Teise nädala kestel sai Zavarihhin ainult õhtuse jumalateenistuse ajal tema kõrval seista ja paar korda Moskva lõbustusasutustes käia — sedagi Zotei juuresolekul; haarangut peeti kindlal isaisade kombel. Varsti hakkas Zavarihhin Buhvostovi umbtänavas käima peaaegu et kaks korda päevas, vahel aga ootas lihtsalt värava taga ega hoolinud oma äritegevusestki. Nüüd soovitaski Zotei oma sõbral neiut esimese lumeteega Moskva lähemas ümbruskonnas sõidutada . . . ja kohe selgus, et hobune, mitte halvem kui t o o, eelmine, oli saani ette rakendatud ning Kapa ise ootas trepi peal, kõrged poolsaapad jalas. Õhtu oli vaikne, harvad lumehelbed hõljusid kaua aega õhus, valides, kuhu neil oleks kuivem kukkuda.

Külma ilma peale vaatamata oli neiul peas kerge vil-

lane kirju rätt, otsaesiselt üles lükatud, nii et juukselahk paistis.

«Ega te juhtumisi külmetust ei karda?» küsis Zavarihhin delikaatselt, võttes ohjad pihku.

«Ei minuga juhtu midagi, kui ma ise ei taha . . .» naeris neiu, hääl nagu siidiniit.

Terava kiusatuse võimuses, sõitis Zavarihhin neidsamu tänavaid mööda, kus ta pool aastat tagasi oli Tanjaga kihutanud. Inimtühja ümbruse ja kiiresti saabuva pimeduse tõttu avanes soodus juhus Zotei armujooki maitsta, kuid ettevaatusest, kuna ta midagi aimas, loobus Zavarihhin seekord vahepaladest, laskis ainult hobust suurt traavi joosta ja vaikis, aina vaikis, võrreldes oma mälus mõlemaid, kusjuures ta õiglust silmas pidades vältis vaatamast oma praegust vaikseks jäänud naabrit, kes oli üleni kaetud kapjade alt lennanud lumega ja nüüd päris paljapäi — pigem vallatusest kui tuulest. Zavarihhinil õnnestus linnast väljas ka see tuttav koht üles leida, kus ta Tanjaga oli viibinud ja kus nüüd oli veel mõnusam — nagu sulgkergest lumest padjal. Kapa ei esitanud mingit küsimust ega väljendanud pilguga arusaamatust, kui Zavarihhin hobuse nõlvakust alla laskis minna, ise saanist välja hüppas ja hakkas ohje puu külge siduma, — vastupidi, oma teekaaslase pilkavate, langetatud ripsmete alt paistvate silmade särast sai Zavarihhin ilmset ergutust.

Vargsi tõmbas ta ära karunahast saaniteki ja tahtis selle viia tuttavasse põõsastikku, et sealt ilma nohusaamise ohuta takistamatult vaadelda kaelakeena sätendavaid Moskva tulesid. Aga vaevalt oli ta põõsaste taha kadunud, kui neiu kitsal välul saani ümber keeras ja püüdis minema sõita. Zavarihhin tabas ta nõost ülesminekul, kui ta traavlit piitsutades maanteele keeras, ja jõudis saani pärast kinni hakata, ning nüüd sai Zavarihhin ise ühe piitsahoobi vastu silmi. Ümber pea keerdudes lõi piug näo kõrvast suuni verele ja silme ees läks natukeseks ajaks pimedaks; kui ta katseks ühe silma lahti tegi, polnud läheduses midagi näha, ainult värskendav tuuleke liigutas kulukõrsi ja nõlvakul mustendasid jalaste teravad jäljed . . . Zavarihhini loomust tundes tegi Zotei hommikul korralduse valmistada Kapale tuhkrunahast kasukas ja kogu pruudivarustus,

ning täpselt ööpäeva pärast ilmus kohale kohmetu ja plaastris Zavarihhin ise, kaasas karunahast saanitekk. Nüüd olenes Tanjast lõpliku lahtiütlemise päev ainult sellest, kui kiiresti Zavarihhin raha kokku saab, et talle see õnnetu võlg ära maksta. Lõpuks ei jõudnud ta enam kannatada ja läks Tanja juurde poole summaga, kaasas Zotei jultunud nõuandel aviisoveksel teise poole peale.

Uks oli lahti, mis juba iseenesest viitas mingile erakordsele sündmusele, ja lävel võttis Zavarihhini hoiatava sisinaga vastu Pugl. Vanamees viis heldinud näol kandikut kööki — läks nähtavasti mingile Tanja juures istuvale haruldasele külalisele teed tooma. Tema erutatud olek, aga ka mustrilisest riidest väljamaa palitu varnas ning jalutuskepp koos samuti väljamaa kinnastega peeglialusel laual tõendasid toimuva sündmuse erakorralist tähtsust. Ukse taga kõneldi Zavarihhinile arusaamatus keeles ja peale naisehääle, mille ta kohe ära tundis, kostis kaks mehehäält, üks kõlatu ja kähe, teine noorem ja kiirem.

Järelikult osutus Zavarihhini ilmumine sellisel määral ebakohaseks, et vanamees eelistas kandikuga seisma jääda poollahtise ukse ette ainult selleks, et säärast hirmutist mitte kõrge külalise silma alla lasta.

«Tasa . . .» sosistas Pugl sisseastunule ja pani vilunud loomataltsutaja vaprusega peo jahmatanud Zavarihhinile otse suu ette. «Seal on Mangold! . . .»

Selgus, et Tanja saab saksa keelest aru ja räägib seda ise natuke, ometi püüdis tõlk isegi intonatsiooniga tema kaasvestleja kõnet edasi anda. Arvestades tsirkuseartisti kuulsust, pakkus härra Mangold talle suurimat honorari, mida tema kodumaal kõige erakorralisema atraktsiooni eest makstakse. Peale selle, kui Nõukogude pool lubab, garanteerib impressaario miss Weltonile niisama triumfaalse turnee mitmetes Euroopa pealinnades, mis tema poolt teenitava summa kahekordistab . . . Kummalgi juhul poleks Zavarihhin külastaja poolt nimetatud arvu uskunud, kui mitte Pugl ise poleks seda aupaklikult kohe tõlgi järel korranud. Kõhklemisi nõustudes vihjas Tanja lõpuks, et lõplik vastus ei olene üksi temast, kuid Mangold seletas rahustavalt, et k õ i k on i g a l p o o l korraldatud ja et tema visiiti tuleb vaadata ainult

kui austusavaldust tsirkuseartisti tööle, mille vaeva ja indu ta on ise noores põlves tunda saanud.

Kuulsa välismaalase tunnustus andis Zavarihhini silmis Tanjale tagasi tema endise võlusära. Ta nägi uuesti seda naist s e a l, üleval, kindana liibuv trikoo seljas, valmis veel kord rabama teda ja aplodeerivat rahvahulka kerge ja läbilõikava hirmujudinaga. Talle tundus isegi tõenäoline, et kogu Tanja nõutus on puhas teesklemine ja lugu vigase silmaga ainult püünis, et Zavarihhini tundeid tema vastu kontrollida. Tema kõrvad lõid süütundest õhetama, kui ta avastas, et oleks äärepealt andnud võõrastesse kätesse lollile süllelangenud aarde, ja Buhvostovi küps kaunitar näis talle nüüd rukkijahust kohupiimakoogina, mida neil külas kirikupühadeks küpsetati.

«Oo, herr Mangold,» lõõtsutas samal ajal vaimustatud Pugl, keerutades päris Zavarihhini nina ees kõikvõimalikul moel oma sõrmi, «tal on pea sama suur kui maakera. Ta tegi kolm lendavat Robinsoni, ma ise nägin tema *corde volante* tõrvikuga, seda tunneb terve ilm. Ta pakub mu Taniale üle maailma gastroll!» Ta lõi äkki raevukalt vastu rinda Zavarihhinile, kes tema kõrval tardunult seisis. «Mis sa tahad? . . . Tahad, et Hella Welton sünnitab matsilapse? Te olete suur narr, härra Zavarihhin . . .»

Ukse taga hakati toole liigutama ja seejärel tekkinud jumalagajätu-saginas õnnestus vanamehel kohmetanud peigmeest trepikotta tõugata — seal ta siis tolkneski oma rahaga, müts peos. Ta kuulis, kuidas kõik esikusse tulid ja Tanja naeris külastaja tõlkimata jäänud lahkumisnalja peale, siis tungis kotta harjumatu ving Mangoldi sigarist. Kojas oli elektripirn läbi põlenud, — tähelepanust suure kaasmaalase vastu valgustas Pugl talle teed ei tea kust võetud küünlaga, eneseunustuses märkamata tulist steariini, mis talle käe peale voolas.

«Ka mina oskab vähe vene keelt,» naljatas Mangold, äärmiselt rahul õnnestunud läbirääkimiste üle, ja märkas alles nüüd Zavarihhinit, kes seisis monumentaalselt ja liikumatult nagu kivifiguur, mis arhitektuurilisi ehitusi toetab. «Ke-es see on?»

See oli loomulik huvi uue vene tõsielu vastu, kergelt varjundatud etnograafilisest hämmastusest temast suuresti erineva inimisendi üle, — Zavarihhinit ei ajanud vihale isegi mitte sigari viibe tema poole, vaid Pugli põlglik, vabandusevarjundiga vastus.

«Ah, see on niisama . . . see on vene talumats!» Ja üheaegselt mingi naljaka saksakeelse lausega tegi ta kergemeelse käeliigutuse, mis iseloomustas kõnealuse isiku täielikku tühisust.

Enne kui Tanja jõudis vahele astuda, oli Zavarihhin hirmust kangestunud vanamehe kõrval ja vaatas talle mõne hetke lagipähe.

«Ma seon su sõlme ja keeran sul kaela kahekorra, papi, kui sa veel kord sedasi minu poole käega vehid . . .» tõotas ta laisal häälel, seadis Puglile kätte mahakukkuva küünla ja hakkas pealtvaatava härra imestuseks pikkamisi trepist alla astuma.

. . . Tund aega hiljem leidis Tanja ta kodunt. Tema ootuste vastaselt oli Zavarihhin kaine, istus voodil, lõõtspill käes, ja laulis läbi kokkusurutud hammaste midagi selletaolist:

. . . Oh, M'skvá, M'skvá, M'skvá,
su kuplid kullast säravad;
ei sinu kihvtist lahti saa,
ei iial kao siit ära ma . . .

Ainsatki sõna lausumata istus Tanja ta kõrvale ja tegi katset tal õlgade ümbert kinni võtta ning ta justkui kivinenud sõrmi klahvidelt lahti kiskuda. Zavarihhin vaikis vihaselt. Osava liigutusega surus Tanja lõua lahtisest kaelusest paistva rangluu õnarusse ja libistas põse vastu tugevat, kõditavat rinda. Zavarihhin laskis seda sündida ja oli ikka vait — juba ilma vihata, kuid ikka veel andestamata. Lõpuks õnnestus Tanjal vastik, tisleriliimist lõhnav muusikaliste ohete kast ära võtta ja selja taha tõugata. Verise solvumise maski all oli Zavarihhinil kergem varjata kohmetust oma peaaegu asetleidnud truudusemurdmise pärast. Altkulmu vaatas ta mõrsja silmateradesse — kas ta viimati ei aima, kuid seal polnud midagi peale tavalise hellusepalve, ja äkki luges Tanja õnnelikuna tema näolt kire ennet, tajus kehaga, kuidas teisest tuttav tume tuul üle käis . . .

Siis nad lamasid, käed keha kõrval, ja Tanja rääkis Zavarihhinile, kes ühtki sõna kõrvust mööda ei lasknud,

eelseisva gastrolli tingimustest, — mees hoiatas teda, et ta kiiruga hinda odavaks ei laseks. Talle alguses peadpööritavana tundunud tasusumma ei olnudki nii väga suur — välismaal, nagu igal pool, ei hinnatud teab kui kõrgelt tsirkuseartisti riisikot ja noorust! . . . kuid Zavarihhin hankis seda raha tüütu poeputkas istumisega, ohtliku ja alandava kavaldamise hinnaga, kuna Tanja sai selle pooleminutilise tööga seal ü l e v a l, mille järel artist laialt levinud arvamuse kohaselt võis anduda laisklemisele. Kõige enam erutas Tanjat v õ õ r a s t e inimeste tunnustus, mis on iseäranis kallis selle poolest, et ta o m a d e ükskõiksed silmad avab . . . Nüüd tuli juba pulmad tingimata edasi lükata kuni välismaalt tagasitulekuni, — muide, artisti salajastesse kavatsustesse pühendatud härra Mangold kavatseski afiššidel tema gastrolle nimetada luigelauluks, *Schwanengesang*, see tähendab, kuulsa Hella Weltoni jumalagajätuks tsirkuseareeniga.

«Tead, Nikoluška, ma otsustasin nõustuda,» rääkis ta, vaadates raskelt tema kohal lasuvasse lakke. «Ta kutsus mind niisuguse tulise innuga, et see valas minusse uut usku vähemalt . . . ma ei tea isegi mitmeks aastaks! Äkki tundus mulle, et ma olen nooremaks ja ilusamaks läinud, sest mind pole juba ammu enam keegi niiviisi kiitnud . . . ole vait, ole vait!» Ta tõttas võimalike vastuvaidluste teed suudlusega sulgema. «Mulle oleks endalegi huvitav vaadata nende pealinnu, muuseume ja tsirkusi, et elust mitte väga maha jääda. Naiste kraami ostan terve hunniku . . . ja armsale abikaasale saab kiiduväärse käitumise puhul ka midagi. Noh, ütle kõige jultunumad soovid välja, mis ma sulle sealt tooma pean?»

«Mis minusse puutub, siis ma soovitan sul ära ütelda . . .» sõnas Zavarihhin kõlatult ja ebasiiralt, taibates Tanja meeleolu ja vaadates samasse punkti laes.

«Aga miks, Nikoluška? . . . Hooaeg on juba alanud, nii et kõigest kaks-kolm kuud, kõige rohkem neli. Peaasi, et siin selle aja sees mind üks mees mitte maha ei jätaks! . . . aga me lepime temaga kokku, et me iga õhtu määratud ajal mõtleme ühte ja sama asja, nii et ma saan kohe teada, kui midagi . . . Peale selle, tead, ma jõudsin peavalitsusse helistada, ja sealt ka nimetati, et

mu sõit on soovitav, nii et ma olen nüüd tähtis isik.» Ta tegi pausi, andes peigmehele aega ennast lõplikult ümber veenda, kuid too vaikis. «Miks sa, Nikoluška, miks sa ei taha mind minna lasta?»

«Paljugi mis võib juhtuda . . . neil sõidavad rongidki kiiremini, ja elu on venelastele harjumata. Ja üleüldse on minu meelest alati parem juba vastuvõetud otsusest kinni pidada. Pärast on hilja meelt heita ja kätega vehkida . . .»

Nii nad veensid teineteist peaaegu ööni, endal salajaseks eesmärgiks just vastupidine sellele, mida nad rääkisid. Tanja ootas asjata, et peigmees nende vahekorra katkemist kartes keelab tal ärasõitmise, — Zavarihhin seevastu alistus püüdlikult Tanja argumentidele ärasõidu kasuks. Ja kui Tanjat lõpuks ära tüütas see näilise mehisuse ja teeseldud vooruse võlts võistlus, otsustas ta teha viimase katse.

«Ja ega raha ka ei maksa ära põlata, Nikoluška . . . eks ole tõsi?» ütles ta, tõmmates peigmeest enda poole ja vaadates talle halastamatult hinge põhja. «Kui kõik nii läheb, nagu Mangold lubab, kas sa tead, kui palju kogu Euroopast kokku tuleb?»

Tugevale päevitusele vaatamata nägi Tanja väga hästi, kuidas Zavarihhini nägu häbipunast päris tõmmuks läks. Tanja pööras pilgu ära, säästes tema häbenevat südametunnistust, ja otsekohe haaras Zavarihhin, paljastatud ja tänulik, Tanja uuesti oma sülelusse. Nii selgus lõplikult, et Mangoldi ettepanek tõi Tanjale esimeses järjekorras tagasi peigmehe, keda ta oli juba kaotamas.

Tulevik tundus Tanjale sügava ja pahatahtliku pimedusena, ja sellesse tuli astuda ilma käsipuudeta! . . . aga vähehaaval süttisid seal tuled, oli kuulda tsirkusegalopi vaskseid rütme. Tänulik mälestus tõmbas teda tagasi armsasse, pidulikus valgusesäras helendavasse ja hobusehigist lõhnavasse majja, tuhandete pealtvaatajatega ja ümmarguse kuristikuga nende kohal, mille jaoks ta nähtavasti oligi sündinud. Ja enam ei olnudki jõudu vastu panna keset ööd kuuldud kutsele.

XI

Kui uue puhvetkapi ülesseadmisel Manjukini kirst tema kraamiga pööningule viidi, jäi põrandale vahariidest kaantega märkmik. Seda oli Pjotr Gorbidonõtš korduvalt Firsovi käes näinud, nii et ta selle päritolus ei kahelnud. Tuleb arvata, et märkmik ununes siia ühel viimasel kirjamehe visiidil vanamehe juurde, natuke aega enne katastroofi, ja järelikult ei mäletanud Firsov kaotamise asjaolusid ega kohta. Märkmik sisaldas kronoloogiliselt järjestamata ülestähendusi ja töömustandeid jutustuse jaoks, mida ta tol ajal kirjutas, ühesõnaga — see oli tolleaegne Firsov pahupoolelt ja isegi umbes kaks aastat ette, nii et seal võis täies ulatuses vaadelda vaimsete mahlade voolu kirjamehe organismis ... kuid kättemaksukaalutlused olid Pjotr Gorbidonõtšile tähtsamad kui haruldane võimalus kirjanduslikku teose hälli pilku heita.

Esimesed Firsovi märkmiku lehed sisaldasid ainult katkendlikke ja poolikuid võtmelauseid, pigem isegi noote selle idee ja tonaalsuse äratähendamiseks, mis alles pidi kauges teadmatuses sündima. Arusaadava kurvastusega silmitses Pjotr Gorbidonõtš üksikute kujude ja sündmuste igapidi täiskritseldatud mustandkirjeldusi, millega käisid kaasas graafilised skeemid loogiliste seoste kontrollimiseks tema kirjanduslikes ideedes, — kahjuks polnud kuskil midagi eriti kuritegelikku märgata. Keskkohast hakkas tulema rohkem väljaarendatud, olgugi ilma alguse ja lõputa proovivisandeid, mis sarnanesid sõnakogumitega ning tuletasid meelde taevasi udukogusid; vaevaltmärgatav pöörlev liikumine keskpunktis kergitas pisut süžee tiibu. Juba nagu oli midagi õrritavat küpsemas, aga niipea kui Pjotr Gorbidonõtš himukalt pliiatsi märkuste tegemiseks valmis seadis, katkes kõik täielikult, et järgmisel leheküljel uuesti alata ... ja niiviisi kuni hullumeelsuseni, lugematu arv kordi. Peale selle saabus Firsovil peatselt nähtavasti see kiusatuslik hetk, kui raasukestena kogutu ja piinavalt ebatõepärane hakkab kippuma s u u r e l e p a b e r i l e, sest, nagu ta kord ise Vekšinile ette sosistas, on kõige täielikum ja täpsem plaan teos ise ... Kuid sinna Pjotr Gorbidonõtšil enam pääsu ei olnud.

Tormiline rõõm paljutõotava leiu üle asendus Tšikiljovil järk-järgult ärritusega, tal oli õnnejumala peale hing täis, kui äkki eespool avanes midagi, mis andis talle tagasi usu h e a d u s e lõplikusse võidusse. Umbes Firsovi märkmiku keskpaigast algas varjatud, rõõmustavalt kopitanud lõhnaga varaait, kus oli hunnikus igasugust kirjamehe-prahti, millel oli kas või oletatav suhe jutustuse tegelastega. Sinna oli kogutud tsirkuserahva ja varaste sõnu, igaveseks kasutamata jäänud professionaalseid üksikasju, mitmesugustel asjaoludel läbitorgatud südameid ja selle läbi katki tehtud veste, valik inimeste pahu, muide ka häid tegusid, igasugust laadi pilvi — kord sinna pidama jäänud päikesekiirega, kord nagu porijälgedega, nagu kõik, mis jalgade all on olnud, salamõtete läbipesemata kulda ja esialgu poeetilisse kesta suletud, külvamisele kuuluvaid vooruste, pahede ja kirgede seemneid ... ühesõnaga, kõike, mis oli tagavaraks kogutud eelseisva hiiglasliku monteerimistöö jaoks. Siit tulenes järeldus, et kunstnik ei tule toime ilma mure, halva ilma ja üksinduse värvideta, millega kunstis varjundatakse tõelist — kangelastegu, noorust ja päikest. Ja otsekui reegli kinnituseks järgnes märkmikus esimene sissekirjutus, mis oli nähtavasti mõeldud motoks Firsovi jutustusele ja päris selle avaldamise eel kõrvale jäetud.

«Igasugune praht tuleb elust. Vanglates ja surnuaedades ei ole prahti.»

(Siis järgnesid ainuüksi võimaliku lugeja valvsa pilgu kõrvalejuhtimiseks, nagu Pjotr Gorbidonõtš kohe läbi nägi, madalakvaliteedilised värsid):

«Süües vaata ikka ette,
et ei koormaks kõhtu siis,
enne lõunat võid sa võtta
napsu, kaks või kolm või viis.»

(Mõnede tunnuste järgi kavatses Firsov alguses Käharpea Donka asemel luuleanni omistada P. G. Tšikiljovile endale, kelle looming pidi peegeldama kiindumust positiivsetesse tõdedesse, antud juhul — rahva tervishoiu liinis.)

«Keskmine kunstnik konstrueerib oma idee vaevalt kümne koordinaadiga; kui neid on üle kahekümne, siis

püstitatakse mälestusmärke kõige käidavamates kohtades. Elu loob sündmusi nende tohutust paljusest. Kas ei olene kunstnike annete, maailmavaadete, isiklike saatuste erinevus sellest, kui palju, missuguseid ja kust neid võtta?» (Vahelepandud paberil Tšikiljovi politseilik märkus: «Dešifreerida ja esitada teatud kohta läbivaatamiseks.»)

«Kiri käimla seinal, kui Donka ja Sanka meelitavad teineteist sotitegemisele — «Grinka Tuzov elab ämmaga kokku».»

«Vekšini mõõga hoop. Piibli käsk s i n a e i p e a m i t t e t a p m a pidas silmas inimese eraviisilist, mitte aga ühiskondlikku käitumist. Mooses ise tappis egiptlasest järelevaataja julmuse pärast. Veel keskajal: inimelu väärtus on pöördvõrdeline inimese enda loodud idee, riigi, epohhi suurusega. «Mida rohkem midagi on, seda pisikesem ja odavam ta on . . .» — ütles Ptšhov kord õunte kohta. Milles siis seisab tõeline humanism — iga kordumatu elu pühaduse jaatamises või selle muistse tabu ületamises, mis progressi käigus üha rohkem iganeb?»

«Meie suurtel ehitustel hämmastab alati purukspekstud ja kõrvaleheidetud telliste rohkus.»

«Anat. Arar. peab i s e enese sotitegemisel maha laskma.»

«Ptšhov: «. . . Kui igasugune unistus oleneb olemasolust, mis saab siis inimkonnast, kui kõik maine on kätte saadud? Ja kui ta kõike läbi ja lõhki teab, kas tal siis ei tule himu natuke vähem teada?» Ja lõpetas arusaamatu loogikaga: «. . . Aga võib-olla ei ole maailm enam inimeste ja nende laste jaoks olemas, vaid mõnede linnukeste ja mutukate jaoks, kes pole veel end ära teotanud?» Ja veel: «Praegalt võitlevad maailmas omavahel Lutsipiir ja Peltsepull, aga kolmandat pole nagu olemaski. Kui üks teise ära võidab, läheb võitja kohe pooleks, ja pooled hakkavad omavahel purelema.» «Kas nii jääb igavesti?» küsin temalt. «Ei,» vastab ta, «ainult kuni kibeda äratundmiseni . . .» Mida küll inimesele pähe ei tule, kui haamer alatasa vastu rauda kolksub!»

(Nähtavasti meelespidamiseks oli joonistatud tubakakoti sarnane avatud lõugadega kala, selle peal kolm

hoolikalt tindiga ülemääritud tähte. Kõrval märkus Tšikiljovi kribukirjaga: «Uurida sinise lambi valgusel.»)

«Pärast leppimiskohtumist otsib Zavarihhin viisi, kuidas lunastada pruudi ees oma poolenisti toimunud truudusemurdmise süüd. Kirjutada, kuidas ta läheb mõrsjale kingitust ostma, ja nüüd selgub, et ta ei tea mitte midagi, mis a r m a s t a t u d naisterahvale meeldib. Ta kingib pruudile pool tosinat viini tooli tulevase p e s a k e s e tarvis. Tanja traagika seisab selles, et ta ei mõista: nõustudes Euroopa-turneega ta ainult lükkab edasi pulmi, mis iialgi aset ei leia. Zavarihhin ei abiellu enne, kui ta on kindlustanud endale perekonnas juhtiva seisundi. «Meie hobused on valjaste vastu tundlikud . . .» Tanja õ n n oleks sada korda kibedam nüüd juba paratamatust õnnetusest, sest ta on pikaajalisem ja piinavam.»

«Vaata, vaata selja taha,
löö see vana petis maha.
Praegu just ta vahtis, sihtis,
käe mu kuue tasku pistis.

(Hulkurpoiss hakkas seda trammis laulma, niipea kui ma Vekšini peale mõtlesin.)

«Turul, jutuajamine Zavarihhiniga enne poe kinnipanekut. «Ei, mu kulla Firsov, inimene ilma varanduseta on nagu pisike laps, tal peab tingimata midagi olema, m i d a kaotada võib. Vähe varandust on ka hädaohtlik, veel ohtlikum on aga hoopis ilma olla. Ilma juurteta on paha lugu, iga tuuleke painutab vastu maad, võib päris välja kiskuda. Ja kui sel paljal inimesel igavaks läheb endaga hinge kaasa vedada, millest pole kasu ega lõbu, on ainult mure ja kitsikus, siis võib ta, mu kallis Firsov, sihukese tireli visata, et isegi kooljas võpatab. Kui meil külas lehm ära lõppis, itkesid naised kolm päeva, aga kui nurga peal paari päeva eest terve kauplus maha põles . . . tehti akt, visati pudel viina hinge alla ja mindi jumala rahus laiali. Nii et mina, sa kullakallis Fjodor Fjodorõtš, ei usu nii kangesti sinu kooperatsiooni: palgatud inime ei saa peremehe moodi võõrast vara valvata.» Ma väitsin talle vastu, et see pole ju võõras, vaid ühine vara! Ta hakkas naerma, vehkis võtmekimbuga ja hakkas poodi kinni panema.»

«Vekšin avameelsuse hetkel: «... Virutasin talle, kummardasin siis, see silmatera aga muudkui sätendas, ei kustunud, raisk!»

«Dolomanova jutuajamisel minevikust: «Ma olen vist liiga uhke selleks, et usaldada kas või päevikut.» See pole õige, — olles kaelast saadik patu sees ja meelesegaduses, kardab ta end peeglist vaadata!»

«Valida lõpuks välja kirjutamise maneer: kas jutustamise pillav heldus või vihjamise napp punktiir. Teine on kasulikum, sest ütlematajätmine mobiliseerib rohkem lugeja, muide küll ainult targa lugeja fantaasiat. Selles mõttes soovitas Manjukin eile minu juuresolekul naljaks Tšikiljovil paberi kokkuhoidmise eesmärgil pealekaebustes laimu täielikult kirja panemata jättes ainult vihjata soovitavas suunas, panna adressaadis liikuma kahtlused: tabad valusamalt ja jõuad kaugemale. Tšikiljov tegi näo, et ta ei saa aru, millest on jutt.

Tšikiljov samas jutuajamises: «... Iseloomulik, mina kui humanist ei taha palujat kohe keeldumisega ehmatada, vaid vastupidi — pärin südamlikult järele, lohutan, soojendan igapidi lootusega, ja siis alles ütlen ära. Sellepärast et mulle kui humanistile on täiesti võõras, isegi vastik üksikisiku hüve, mina pooldan ainult ühiskondlikku.» (Selle kõrval suure käekirjaga Pjotr Gorbidonõtši tindipritsmeis resolutsioon: «Kirjamehele, olgugi keskmisele, on äärmiselt häbiväärne võõraste uste taga kuulata!»)

«Eile ühel äärmiselt igaval kirjanduslikul koosolekul päris mu sõber nende kõhnade piiblilehmade hulgast, kes rammusaid söövad ja säilitavad sealjuures sportliku saleduse, pikalt ja tüütavalt mu jutustuse üle järele ja lõpuks palus kümme rubla mahajoomiseks nikerdatud pähklipuust ukse taga, paremal, puhvetis: kirjandusliku planktoni äärmiselt ohtlik kuju. «Me oleme sinuga, Fjodor Fjodorõtš, ühes roguskist kotis, ja paljugi mis pimedas juhtuda võib!» Ja tõotas midagi pilguga. Tint läheb paksemaks, käsi laisemaks ja mõte aramaks.»

(Edasi, nähtavasti jutuajamisel asjatundja kriminalistiga on ilustistega kirja pandud — Dak, Tül, Oskoopia, — samas on põlenud tikuotsaga kujutatud s õ r g a, lihtsaimat vahendit rahakappide avamiseks.)

«Tšikiljov kelgib: «Ma võin isegi hingetust asjast maksuvõla välja pressida.»»

«Manjukin alustas eile lüüriliselt: «... Ei, te ärge rästast põlake! Rasv on tal nagu viinamari, maitseb kapsaga suurepäraselt. Põrutad parve pihta haavlitega, kohe viis tükki käes, kui mitte rohkem. Meenutan vahel sügava rahuldusega, et mu Vodjanetsi lähedal, tollesügise teevahi Jegori putka taga oli väga tihe pihlakasalu, just rästaste paik. Ma pean tunnistama, et ma armastasin pärast jahti seal Jegori varjupaigas puhata, h e i n a l a k a s, minusse suhtuti seal h ä s t i...», kuid äkki katkestas jutu, lugedes midagi mu silmist, ja hakkas segaduses pikalt-laialt pajatama vanast jahimeeste uskumusest, et kütt kord aastas laadib püssi enese jaoks, kusjuures, kui ta ellu jääb, on see m e t s l o o m a h a l a s t u s tema vastu.»

«Paigutada Manjukini päevikusse tema enda jutustus i s a l i k e s t veretutest abinõudest, millega tema isa Ammos Petrovitš rahustas kohalikke talupoegade mässe. Olevat endale kõik aumärgid külge riputanud ja läinud rahva ette. «Kes minu vastu mässavad, valmis olla!» — Liikumine ja halisemine rahva hulgas. «Ässitajad puu alla viia!» Pandi kolm hädavarest, viisud jalas, kättenäidatud kohta tiigi äärde. «Käsin poomisega tasahaaval pihta hakata, servast peale!» Tunnistajad kahvatasid, süüdlased vajusid põlvili, — nüüd andis ta neile andeks. Maamehed olevat temast seepärast kangesti palju pidanud, et ta sugugi pika vihaga ei olnud, kuid kord visanud keegi talle ometi vankrisse kiviga, juuksekarva võrra vihisenud meelekohast mööda. Aga kui oli selline patriarhaalsus, kust siis tuleb kõik s e e?»

«Kui Vekšin isa haualt tagasi tuli, siis nägi ta möödaminnes pasknääri sinist tiiba kolletava tamme taustal, ja lühikeseks ajaks avanes väike kergendav pragu tema kramplikult kokkutõmbunud hinges.»

«Balujeva Mitkale ööl, kui vaheriie langes: «... Ärme oleme nagu k õ i k t e i s e d, ära puutu veel üks minut, ma olen üleni nagu härmas ja kardan, et see ära pudeneb!» Erinevalt Tanjast Zavarihhini puhul, kes mõtetes, vaatamata vooruslikkusele, just kiirustas, et kiiremini oleks nagu k õ i k t e i s e d.»

«Vekšin mulle tsivilisatsiooni k u l d s e a j a s t u

meenutamise puhul: «... Sa tahad seda mulle pimedast peast nagu põrsast kotis ette pista, sedasama õnne. Aga sa ära kiirusta, näita teda mulle, et ma teaksin, kas ta on seda hinda väärt, mida sa küsid.» Õiglane ettekeide meile, kirjandusele, mis peab tulevikku uurima, meie aga esialgu hoidume sulega tungimast meie ees seisvasse teadmatusse.»

«Keegi allilma tegelastest annab meeletult üles paremalt ja vasakult. Suur segadus, Sanka J. kinnitust mööda läinud kaks meest isiklikult kriminaalmiilitsasse tõestama, et nad pole osa võtnud ühest hiljuti kõmu tekitanud riisumisest. Kontrollida võimaluse korral Sanka kahtlust Dolomanova suhtes, kes olla Donka kaudu kõigi asjadega kursis ja tahtvat pööraselt kõigile Ageiga abielus olemise eest kätte tasuda. Aga vaevalt!»

«Kaks kadeduse põhimõtet. A. Miks minul ei ole seda, mis sinul on. B. Miks sinul on see, mida minul ei ole.

Venelased on alati armastanud süüa rohelisi õunu juba enne Kristuse äraseletamise püha, ja on ajaloos hirmsasti kannatanud seeläbi, et nende hambad hellad on.»

«Muide, kõik noored tahavad ruttu pärandusevaldajaiks saada juba vanemate eluajal, lootuses enne öö saabumist võimalikult rohkem korda saata. Ja nende ümbertõukav jõud seisab selles, et nad midagi ei tea, ei mäleta ning ei aima omaenda edasist saatust kordumise ja vahetumise seaduse järgi. Alguses juhib neid nähtavasti esteetiline vastikus roiskumise, tegelikult vana keha patuse lõhna vastu, millest on läbi imbunud kõik seinad, mille vahel elatakse, hiljem lähevad käiku puhtpraktilised kaalutlused. Oma pesa ehitamisele asuvad nad ilma ahistava aukartuseta isade oma vastu, ja nüüd selgub keset aktiivset tööd varanduse kasutamisel äkki, et põlatud ja põrmupaisatud vanamehe peamine aare ei ole teemandifondides, isegi mitte materiaalse tsivilisatsiooni patentides, ei asu maa-alustes kambrites, vaid siinsamas, käeulatuses, tema pilgu sügavuses, õigemini tillukeses, niiskena näivas valgusetäpis, kaaluta sähvatuses tema pealispinnal. Kahtlemata on see väike valguseraasuke malbe õhtuse tähe õde, ainult vanem kui ta ise ja seepärast nähtav tervest universumist. Ja ilma

selleta muutub kogu inimsugu hundikarjaks, mis loojanguaegset lund mööda oma juhi järel jookseb.»

«Ja nüüd koomiline stseen: puu alla, tropp suus, mahapaisatud vanamehe kohale kummardub, tööriist käes, kannatamatu pärija, kes uurib võimalust sellisest vihatud iroonilisest silmast ilma vigastamata väärtuslikku tähte kätte saada.

Siit kolm lahendust varanduse valdussevõtmise kohta: 1. Kustutada läige vastase silmateras, et ei oleks vahet silmaterade vahel. 2. Hävitada tingimused, milles ta võib tekkida kellegi silmateras. 3. Saada see oma silma... ja siis läheb ettetunginud protuberants oma tahte vastaselt emaüska tagasi.

Missuguse valib Vekšin?»

«Veel Balujeva laulust:

> ...Vangikongi ma läen, —
> narid seisavad seal,
> nendel istumas näen
> kavaleerisid reas...»

«Mõni päev tagasi, kui ma ootasin MFD-d tema ilges ubrikus, uuris Donka, kas ei saaks tema enda kulul trükkida ta kupleesid kuldäärisega raamatuna: «Ütle neile, et ma külvan nad rahaga üle...» Barbaarsus, aga oma raamaturiiulilt ma sellist väljaannet minema ei viskaks. Tuleks mõtelda, missuguse nurga alt plakat ja rahvaraamat muutuvad kunstiteoseks ja vastupidi. Interferents, nagu antud juhul minu jutustusega. Kirjutada labaseid jutte.»

«Huvitav, kes võis sellise idee Donkale anda, nagu ka Vekšinile selle ootamatu mõtte: «Inimene on ainult siis, kui neid on palju, muidu on ta lihtsalt keiser või loom või varas nagu mina, Dmitri Vekšin.» Ise ta seda välja ei mõtelnud, äkki teeb seal tempe see teine Firsov, minu teisik, sosistab talle kõrva? Näidata jutustuses, kui stiihiliselt tegelane mõnikord veab lõa otsas autorit, kes on kord võimu tema üle kaotanud.»

«Lõppridä Donka värsis: «... Mäekuru taga paistab päike, aga hirmus on tee üle mäe!»»

«Olukord 19. oktoobril. Tanja treenib tsirkuses, välismaareis on natuke edasi lükatud mõnede Moskva lahkumisetenduste pärast. Kõikjal tema afišid. Kohtasin tema

juures maneežis Mangoldi, jutuajamine barjääril, kuni Tanja üleval ette valmistus. Ta poetas möödaminnes vihje, et maailm astub sellesse ajajärku, kus inimkond järjest vähem vajab kindraleid, teadlasi või filosoofe, vaid vajab lihtsalt avara südamega inimesi. Pole paha endise klouni kohta!... Ja nüüd *strappata*. Mind ertab hirmsasti see hoolimatu graatsia eluga ümberkäimisel!»

«Minu juuresolekul teatas Donka MFD-le, et Vekšin a i t a s Sanka naist tema abikaasa sunnitud äraolekul, visates talle raha õhuaknast sisse. Kui MFD selle teo kohta kiidusõnu lausus, selgusid asjaolud, mida Donka targu seni enda teada oli pidanud. Tuli välja, et see pisuke ühekordne abiraha visati ümbrikus koos seletuskirjaga aknast sisse sel ajal, kui Sanka naine viis väljaõmblusi käsitöökauplusse, ja see moodustas kõigest 75 rubla, nähtavasti oli võlguolev nelikümmend rubla selle sees. Seda pole kuigi palju. Esimene juhtum, kus MF sellisel määral enesevalitsuse kaotas. Minuti pärast tema arvamus: seitsekümmend viis rubla on kõige kõrgem summa, mis on lähedane väljaõmbleja kuuteenistusele ja just seetõttu v i i s a k a s inimliku sõpruse raamides. Ja et summa suurendamine, mis oleks olnud Vekšini tolleaegsete k o r d a m i n e k u t e juures täiesti võimalik, oleks tähendanud v a r g a heldust v a r g a vastu. Aga see raha polnud niikuinii puhas, nii et kas see kõik ei ole liiga peen, kallis MF?»

«Ärev ja salaja esitatud Balujeva küsimus, natuke aega enne pulmi: «Kas t ä i e l i k u kommunismi ajal on lubatud nukrustada?» Naljatasin, et a i n u l t suurte kirikupühade ajal. Ta ei saanud aru, kuid rahunes märgatavalt.»

«Kohtasin Tšikiljove «Ruslani» etendusel. Kõigi tähelepanu äratas katastroofiliselt moodne kleit nooriku seljas, tehtud nähtavasti Tšikiljovi idee põhjal, krokodillinaha imitatsioonist käekott ja korallid kaelas, mis sarnanesid abikaasa hammustustega. Zina Vassiljevna ei märganud mind naaberloožis ja ei vaadanud kordagi lavale, vaid ainult alla. Parteri kolmandas reas istus kortsus riides ja näost täiesti mustaks tõmbunud Vekšin, teisel vaheajal läks ta ära. Tšikiljovi sisin: «Tuleb binokliga vaadata, mis teatriteenrilt laenatud, mu kallis, kui selle eest makstud on...» Zina Vassiljevna põsed vajusid selle ühe tunniga minu silma nähes auku. Kunagi kargab sellest kirjust ja lõhnavast kassikullast välja kodutu kass ja läheb kahe hüppega tagasi katusele.»

«Vekšinil on absurdne kinnisidee, et kohtunik ja reformaator on ühtviisi kohustatud kas või kord aastas isiklikult osa võtma hukkamisest, et mitte kaotada ettekujutust, missugune näeb tegelikult välja valamiseks määratud veri. Ometi ei seisa asi eetikas, vaid ühiselu täiesti maises praktikas. Iga lukk kirstu ees on tunnistus, et inimsool on mõned kurvastavad puudused... Ja jälle — kust s e e vargal pärineb, kas Ptšhovilt? Minna kogemata sinna, vastu õhtut, kui nad Vekšiniga luku taga omavahel sosistavad.»

«Esitada Tšikiljovi otsus Bašmatškini üle, kui ta «Sineli» on läbi lugenud: «Iseloomulik, ta on täiesti tähtsusetu inimene, aga küll ta veel laseb endale sineli õmmelda, ja missuguse... ning näitab siis end mõnele mehele loomulikus suuruses!» (Tšikiljovi juurdekirjutus: «Ahah, lõid meid kartma, tindikuli?»)

«Peatüki pealkiri Vekšini seisukohalt: «Kurjategija Zavarihhini triumf ehk Jutustus kahekümne üheksa aastasest võrgutatud neiust».»

«Kudjoma äärest tagasituleku peatüki lõppu t o l l e vanaeide asemele. Zavarihhin ja Vekšin kohtuvad rongis. Sõidavad, vaikivad, kõiguvad tühja vaguni eri otstes. Vihkamine ja öö. Ja kui enam taluda ei suuda: «Teeme lõpu, muidu sureme rahu saamata... Lähme välja, sõber?» Ligemas jaamas lähevad öisele väljale raudteetammi taha. Viimne otsustava tähendusega pussilahing. Verd pole pimeduse pärast näha. Rong sõidab vahepeal minema.»

«Lauljanna on vist rase. Niisiis heidab Pjotr Gorbidonõtš saavutatud positsioonil ankru.»

«Selgitasin Donka juures täpselt välja. Pirmani operatsioonilt põgenedes ei saanud Vekšin haavata maa-alusesse käiku minnes, nagu mul jutustuses kirjeldatud, vaid alles siis, kui ta õues sealt välja tuli. Keegi püüdis teda maha lasta, võimalik, et hirmsa kavatsusega — et ta ka sureks looma kombel, neljakäpakil! Vaevalt võis see olla haarangust osavõtja lask, need oleksid ta elusalt kinni võtnud! Miks Vekšin, kes on enda kohta teateid

andes halastamatu, seda minu eest varjas ja kust Donka sellest lasust teada sai? Kui ta ise laskis, vaevalt oleks ta hakanud kahjurõõmutsema, teades minu suhtumist Vekšinisse.»

«Pirman ei kaevanud kuhugi, ei teinud kallaletungijate nimesid teatavaks, ei tunnistanud omaks surnud Štšekutini juurest leitud väärisasju.»

«Hookus-pookus: Donka sinatab MFD-d? Aga jutustus pole veel valmis.»

«Ja selles pole peamine huvi vististi mitte, kas Vekšin oleks julgenud kätt sirutada Sanka naise järele nende püha sõpruse ja oma languse järjekordsel etapil, vaid kas Sanka oleks seda oma piiritus ustavuses lubanud . . . või ei.»

Dokumendi lugemine kiskus Pjotr Gorbidonõtšit niivõrd kaasa, et ta kuulis alles kolmandat lõunalekutset. Keeranud leheküljе kahekorra, et järge mitte kaotada, läks ta lauda, ja olles kurbade mõtiskluste võimuses, ei veetnud aega tavalise mõnuga, mida toituminе talle pakkus. Loetu vangistas ta mõtteid, ta oli koguni nõutu, ei teadnud, missugust tapvat rakendust sellele kaheldamatule aardele leida. Kui mõni asi avastatud märkmikus võis vihatud kirjameest ainult ajutiselt haavata, siis oli seal palju muud, mis oma libeda mitmemõttelisuse poolest, kui seda veel vastava laternaga külje pealt valgustada, kõlbas täiesti tinapommiks, mida võis vastasele enne vetteheitmist kaela riputada. Niisiis tuli seda leidu pidada kahetsemahakanud saatuse kõige ilusamaks kingituseks viimase kuu jooksul . . .

Õnnetuseks võis kirjamees igasuguste otseste märkide puudumise tõttu, mis räägiksid leiu kuuluvusest, kergesti oma autorlust eitada. Kaine järelemõtlemise peale otsustas Pjotr Gorbidonõtš leiu koos oma märkustega omanikule saata, millega ta rõhutas oma suuremeelsust, valvsust ja väsimatut salakavalust. Enne ärasaatmist tegi ta dokumendist neli notariaalselt kinnitatud ärakirja, juhuks, kui üks neist ära põleb ja teine ka ära põleb ning kolmandaga üldse midagi ettenägematut juhtub.

XII

Muide, viimase Firsovi sissekirjutuse järel, mida Pjotr Gorbidonõtš luges, valitses umbes kümne lehekülje ulatuses täielik tohuvabohu, need olid nähtavasti Firsovi jutustuse kõige tähtsama peatüki kaootilised, üksteise otsa kuhjatud üksikasjad. Aga kui vaesel majakomitee esimehel oleks olnud harjumus samasugusel määral tungida kirjamehe esialgse idee kaosesse nagu maksumaksjate segiaetud raamatupidamisse, näha pillatud seemnes homset aeda ja kasvatada autori asemel üles lõplikult kirjapanemata mõtteid, hulkuda noolekeste ja kolmekordsete ümberpaigutuste labürintides, ühesõnaga — lükkida loogikaniidile korratu, vahel ridade taha ärakaduv helmestik, siis oleks Pjotr Gorbidonõtši ette kerkinud peatükk valmistanud talle tõelist naudingut, sest see puudutas tema peavaenlase Vekšini edasist langust.

Kõigepealt oleks ta teada saanud, et see sündmus juhtus novembri alguses, kui maad mööda puhus terav pihutuisk ja ülalt heitis ööpimedus linnale kurja lumetolmu. Enneolematult varasest talvest tabatud voorimehed tõstsid üles troskakatted ja jalakäija ajas ristтänaval ebausklikult pea kuklasse, püüdes tabada põhjust selles lumetormi läbipaistmatus pöörases tiirlemises. Tuisukeerised hüplesid ja undasid pragudes ja vihmaveetorudes ning allilma tööleminev Firsov koguni imestas uues märkmikus eraldi reas: «Kuidas küll tuulel põsed lõhki ei lähe!»

Sildi all, kus ta aasta tagasi oli Manjukiniga tutvunud, kõlkus lootusetult raudkonksu otsas ikka seesama latern . . . ainult ajastu tõmbetuul oli puhunud minema endised tähed linna siltidelt ning teised, moodsamad, peale tuisanud, kuid mõte oli nendel seesama — õllene, lõbus ja lohutav . . . Ühesõnaga, mida meeletumalt peksis väljaspool maru, seda tihedamalt puutusid siin vestluses kokku sõprade südamed.

Lauadki olid siin teisiti paigutatud, hoopis kontsuks oli nurgas kärbunud aafrika palm: kuluvad ka võltsid puud, vananetakse ka tegevusetusest . . . kuid needsamad, õlilakiga uuendatud nišid läigivad rõsketes seintes, saepuruseid vahekäike mööda sibab seesama nobe plekiline Aleksei. Ainult tema aasta jooksul vananenud nägu on

halli tigedust täis ja ei kosta enam lihtrahva lauljatari tururomanss. Viis nukralt kõveras meest, kampsun seljas, mängivad mandoliini, sooritades parema käega ebameeldivaid liigutusi, kurvalt taob klahve kuklata klaverimängija ... nende kõditav muusika ei sobi kuidagi kokku õllekeldri käraga.

Aafrika nõia hallide tukkade all vilksatab jälle tubakasuitsus ruuduline sügispalitu, kuid nüüd ei hirmuta enam kedagi see, et tema pliiats kritseldab aegajalt paar sõnakest lömmis paberossikarbile ... Kirjamees kostitab oma südamesõpru ja on ise koos nendega vintis kaastundest ja haledusest.

«Ära joo enam, Ksenja ...» palub Sanka Jalgratas poolihääli, teeseldud ükskõiksusega ragistades keedetud vähki. «Sa ise tead, et s e e pole sulle lubatud, ära joo ...»

«Ah, mul on juba ükskõik, mu kuri valvaja!» naeratab Ksenia, lükkab kruusilt ära kibeda halli vahutordi ja tõstab nõu suu juurde. «Mina võin nüüd ilmas kõike teha ... eks ole, Fjodor Fjodorõtš?»

«Ma ei oska ütelda ...» vangutab Firsov kahtlevalt pead, vaatab üle prillide ning jätab meelde erutuse ja haiguse talumatud roosid tema näol, mis on valmis ära õitsema: üks lõua juures, teine päris meelekoha lähedal.

Sel õhtul suitsetab Firsov rohkem kui joob, kustutades konisid käsikaudu palmi all.

«Ja sina kardad minu pärast asjata, Sanja,» ütleb naine talle pisut hooletult. «Minu elu on veel lõpmata pikk ... kas tead, kuidas ma selle saavutasin, Fjodor Fjodorõtš? Ma vahetasin järelejäänu väikesteks krossideks, nii et neid sai mul ilmatu hulk, ja ma elan kitsilt. Iga raha hoian kaua sõrmede vahel, rõõmustan tema üle, et küll saab, enne kui ma ta päriselt ä r a e l a n ... näed, kuidas minuga lood on, Fjodor Fjodorõtš!»

«Ja alati, pane tähele, veereb tal pisar silmast, Fjodor Fjodorõtš, nagu praegu!» kaebas Sanka möödaminnes.

«See ei ole ju mul murest, Sanja, vaid rohkem ...» otsis Ksenia õhust enda ees vajalikku sõna, «rohkem sellest ... noh, l ä b i n ä g e m i s e s t! Ma olen oma haigusele surmani tänulik, ta on mind õpetanud maailmas mitte midagi kartma, nii et ma enda kohta enam tolmukübetki ei varja. Tema pärast on minust inimene

saanud, ma ei karda enam midagi, vaatan ja kissitan silmi. Me veetsime koos mu kadunud õega lapsepõlve vanaisa juures ... tal oli tohutu mõis ja seal oli kõik o m a: jõgi ja põline mets, isegi oma mägi oli, tõsi küll, väikene ... Kumamägi oli selle nimi. Imelik mõelda, alles aasta tagasi varjasin ma seda saladust kuni nõrkemiseni, vastik higi pihkudes, nüüd aga teeb iga oht ümberringi mulle ainult lõbu ... seda tuleb hinnata, Sanja!» Ta naeratas saavutatud õnne puhul kuidagi lõtvunult. «Emal oli niisugune maania, et lapsed peavad lageda taeva all magama, ja ma olin harjunud uinudes tähti vaatama ... kuidas nad seal sosistavad ja mõni neist kustub ja kaob.»

«Neid nimetatakse m e t e o o r i d e k s ...» seletas Firsovile kõlatult ja hardunult tema mees.

«Siis ma sain aru, et inimesed on ka niisugused ... tuhat aastasada lendavad pimeduses, kägaras ... nagu mõistmatud kivid, ja kui nad jõuavad maa piiridesse, hakkavad helendama, põlema, sulama, ja nii on kogu nende maine teekond, kuni nad kaovad pimedusse järgmise korrani. Ja nende tuhk langeb alla, igaühel oma. Sinult, Fjodor Fjodorõtš, on raamat meist Sankaga, ja minult langeb pisar sellele ... noh, sellele mu neetud ja armsale maale!»

Peaaegu lämbudes tõmbas ta lahtise suuga hinge, jõi õlut ja hakkas valusalt köhima, mees aga sirutas käe ja pühkis kuidagi heldinult ära tema põsele veerenud pisara.

«Teil on õrn hing, Ksenia Arkadjevna, see lendab maailma kohal ...» ütles Firsov erutatult, «aga miks te nõnda kiirustate, et ära kulutada viimast elukrossi? See pole enam heldus, vaid pillamine ...»

Köhahoo käes kuulis naine vaevalt ühtki sõna.

«Ega ma ei kaeba, Fjodor Fjodorõtš, et mulle on vähe päikest paistnud ... mulle on mu vihmane ilm isegi meeldima hakanud ... vahel külmetavad märjad jalad, aga minul on ikka hea! ... Ja ma olen oma jumalale surmani tänulik, et ta minule, hoorale, sellise inimese nagu Sanka Jalgratas, maailma parima inimese on meheks saatnud! Ma olen nähtavasti sugulane selle madrusega sinu raamatust, mäletad?» Ta naeratas ja läks üle laulvale rahvajutu-vestmise toonile. «Sul on seal kenasti

kirjutatud, Fjodor Fjodorõtš, kuidas ta tüüfuses maha jäi oma salgast kodusõja ajal ja toetus vastu tara puhkama, vaeseke, ümberringi aga, üle kogu maa oli sel õhtul hirmus pori. Ja juhtus, et kaunis haldjas oma asju ajades tookord üle selle paiga lendas... märkas hulgust ja armus ära oma õnnetuseks, nagu naisterahvaga sagedasti juhtub... nagu mina sinusse, Sanja!... ja ei ta armunud millegi muu pärast kui ainult tema kodutu ja lõputu hulkumise pärast. Vaeseke hakkas üleni värisema, viis meremehe enda juurde taevastesse kambritesse, ravitses teda ja seadis talle sisse puhta perekonnaelu koos üleüldise täieliku küllusega. Poiss hakkas kosuma ja nädala pärast oli tal igapäevasest kolmekordsest söömisest juba päris lai nägu ees... ja mäletad, Fjodor Fjodorõtš, kuidas sul seal öeldud on? «Mitte et ta oleks oma daamikest tema heategevuses aidanud, vaid peaasjalikult lõi ta talle selleks vastava meeleolu...» luges Ksenia peast, ja iialgi varem polnud Firsovi mälestuses tema tige ja lööv tekst lugeja hingega nii kokku langenud. «Ühesõnaga, sellest madrusest sai tema juures meiesuguste moodi öeldes lihtsalt j ä ä r...»

Sel ajal algas õllekeldris mingi erakorraline sagin. Koos orkestriga jäid kõik natukeseks vait, vaibus jutt ja nõude kolin, välisuksest uhkas külma ja peaaegu Firsovi laua kõrval oli lühike rabelemine, kuid ei Ksenia ega kumbki tema kuulaja ei vaadanudki sinnapoole, olles kaasa kistud jutustusest.

Sanka puudutas rahutult naise küünarnukki, sest temast hõõgus juba liiga põletavat kuuma, nagu oleks ta tõepoolest lennul põlenud.

«Firsov ju ise kirjutas selle, rumaluke... mis sa talle sest jutustad?»

«Ärge segage, Babkin, mul on see a i n u l t tindiga kirjutatud...» sõnas Firsov karmilt.

«Vedeles kord madrus oma kauni haldja ootel, vaatas oma pilvedest sulekotilt hämarusse enda all...» jätkas Ksenia ja silitas äkki tänulikult Firsovi kätt. «Meie Venemaa laius ta all ja kogu Venemaal sadas vihma. Pole teada, mis selle poisiga järsku juhtus, aga ta heitis endalt kerge kiilitiibadest öökuue, võttis oma säärega saapad ja pani vana kuue meremehesärgi peale, ja enne

kui haldjas koju tuli, kargas oma alalisest õnnest kõige pimedamasse porimülkasse, sinna, noh, kuidas seda nüüd ütelda?... noh, meie neetud ja armsa maa peale...! Näita mulle oma tindipotti, Fjodor Fjodorõtš, ma suudlen teda... nõnda!» lõpetas Sanka naine väriseval häälel, ja tema niisketes, sügavale langenud silmades säras midagi, mis Firsovit vapustas.

«Asi ei seisa siin autoris, vaid jutustajas...» porises ta mornilt. «Mina mõtlen, et kui ahjupott hõõguvat inimverd täis panna ja raudvitsad peale tõmmata, et katki ei läheks, ning kaugele taevasse visata... siis võib ta sada aastat päikese aset täita!»

«Ja soojendab seda, kellel külm on...» lõpetas Sanka naine pisut jahtunumalt. «Ma pean ütlema, et mul on kahesugune tunne, Fjodor Fjodorõtš. Südamega ma saan sinu madrusest aru: s e a l ei ole haput ega kibedat, ei lund ega kurvastust... Ja jällegi — koguni raha on oma ihu ligi jube hoida, õnne vallata aga veel koledam... iga minut pead hirmu pärast värisema: viimati kaotad ära! Aga ainult... kas lootus on parem kui õnn, Fjodor Fjodorõtš? Sellepärast sõimatigi ajalehtedes sinu muinasjuttu, minul üksi oli sinust kahju...»

«See on õige, ma sain ikka tookord küll... isegi saunamehed ja habemeajajad avaldasid kaastundmust!» kinnitas Firsov irooniliselt.

«Aga näe, Sanka ei saanud üldse aru, kuigi ma talle kaks korda ette lugesin...»

«Mis seal arusaamatut on?» kaitses Ksenia mees ennast. «See madrus oli kangesti klassiteadlik!... Kui pool aastat täies õnnes vedeled, ei taha midagi ega püüa millegi poole, siis jääb ju maa peal kõik tootmine seisma, hing kivistub igaveseks... ega me siis ilmaaegu kätt rikaste vastu ei tõstnud! Võib-olla nägi ta ülevalt oma endisi seltsimehi, kuidas nad oma elu mingi püha asja eest andma läksid. Ma põrkasin kord ühe sõbraga ninapidi kokku ja hüppasin täie käigu pealt trammilt maha, et ta ära ei tunneks. Pihupesad said veriseks, kui ma nendega vastu asfalti laratasin...»

Äkki ta jutt katkes, nagu oleks ta elektrivooluga traati puudutanud, samas kandus tema vapustuse tõuge üle ka ta lauanaabritele; kirjamees ja Sanka naine pöörasid ümber peaaegu ühekorraga. Sama laua taga, kus

aasta tagasigi, istus Vekšin, vaadates hajameelselt puhvetiletti ruumi teises otsas. Palitu sametkrae alt kiiskas lumivalge särk; suurepärane viltkaabu — samuti meenutus Varssavi gastrollidest — näis ainult oma karvaudemete varal määrdinud laudlina serval püsivat. Nagu tolgi õhtul, kui Firsov Blagušasse ilmus, sätendasid sulanud lumehelveste värvilised sädemed Vekšini õlgadel ja tema ees klaasis jahtus tema alatine maiustusteta tee, ja kuigi paistis, et ükski hing siin seda meest ei märganud, oli ta ometi üldise terase tähelepanu keskpunktis. Samasugust jultumust kui möödunud talve hakul võis lugeda sellest rahust, millega tagaotsitav Vekšin end avalikult riisiko hoolde usaldas, ja pikaldasest liigutusest, millega ta järjekordse lonksu võttis ning klaasi tagasi pani . . . Kõik oli vana viisi, kuid ühtlasi tulid kõiges nähtavale paratamatute muudatuste jooned — tema liigutuste ja pilgu ,hoiatavas, plahvatusvalmis pidurdatuses, sügavas, otsekui sisselõigatud kurrus, mis meelekohast meelekohani käis, ja kõigepealt alles eile aupakliku Blaguša allilma suhtumises oma ebajumalasse — kas oli see nüüd ainult lühikesele tõusule järgnenud saatuslike ja paratamatute sissekukkumiste tagajärg?

Juhus suvatses korrata katset, mis oli Firsovile aasta tagasi nii sobilik olnud tema kangelase esialgseks iseloomustamiseks. Vekšini ootamatult mahakukkunud kaabu libises märjale saepurule, aga kuigi seda kõik nägid, sest muud tegevust kellelgi ei olnud, ei tormanud ükski hing vaikseks jäänud naaberlaudadest seda üles võtma nagu varem. Firsovile jäi otsustada, mille tõttu Dmitri Vekšin oli nende silmis kaotanud lauludes ülistatava kangelase oreooli, keda lihtne rahvas igal tingimusel austab. Vaevalt oli see ebausklik kartus puudutada hirmsale piinale määratud inimest. Võib-olla oli talle aeg kätte jõudnud kui mitte ära põleda, siis puruks kukkuda oma langemise lennul, tema aga tõrrutas ikka silmade ees, taevakummile tardunud meteoor, mis nii kaua silmade ees seisab, et saab labaseks igapäevaseks asjaks, kutsudes esile familiaarsust, kadedust ja viha. Või aimas allilm Vekšini nõrgenematus, pooleldi paljastatud lootuses elu pealispinnale tagasi jõuda tema jälestavat põlgust oma keskkonna vastu? . . . Vaevalt oli Firsov jõudnud enda valitud otsustuse märkmikku

kanda, kui järgnes skandaalne sündmus, mis poleks aasta tagasi üldse võimalik olnud. Kuskilt tagahoovist ilmunud näljane jõle kass lontsis lähemale ja nuusutas teotavalt Vekšini kaabut, ja nagu kõigile millegipärast paistis, läks ilmse põlastusega minema.

On väga võimalik, et kogu saalis ainult Vekšin ise ei pannud tähele seda tema isiklikus saatuses nii tähendusrikast fakti . . . kuid juba hetke pärast kahtles Firsov, kas oli üldse midagi, mis võis tungida selle mehe tumestunud teadvusse, kui ta isegi oma õueautori tervitavale, artistliku familiaarsuse varjundiga žestile mitte kuidagi ei vastanud! Edasised sündmused kinnitasid Firsovi kõige halvemaid kartusi.

Sanka ei jõudnud oma naist tagasi hoida, — Ksenia kiskus end nagu lastud hirv tema käest lahti, ainult riie kärises tal seljas kuskilt. Viivitamatult, nagu oleks seda oodatudki, taandusid inimesed koos laudadega kahele poole, ja nüüd seisid nad tekkinud vabas ruumis vastamisi: liikumatu Vekšin ja meeletust vihast jõletu Sanka naine. Juuksed olid tal sorakil, hambad plagisesid nagu palavikus, — õlalt lõhkikärisenud varruka ja näol lõkendava puna tõttu paistis ta maani täis olevat. Parema käega kobas ta meeleheitlikult midagi oma riietes, vaatas ülearu avara pluusikaeluse vahelt sisse, siis püüdis seeliku saba alt välja raputada midagi äärmiselt tähtsat, täiesti asendamatut, mis oli justkui kiuste kuhugi kadunud, nagu kiirustades alati juhtub. Ja kuigi üldisest verevalamisega kaklusest oldi veel küllalt kaugel, hakkas läheduses palgapäeva pühitsev trammipargist pärit seltskond aegsasti uksele ligemale kobima.

«Siin ta oli, siin kuskil oli, kohe leian . . . üks minut, jumala pärast!» tõmblesid sel ajal Ksenia huuled nagu mürgitatud. «Teist kuud tassin kaasas, hakkas juba pudedaks minema . . . Näh, kergatsiks ehtinud enese, sa äraneetud, tulid kõrtsi surma narritama! . . . et meile, lollidele, näidata, kui suur kangelane sa oled ja missugused jätised kõik teised sinu ees on, hiired laua all, raisaussid . . . sellepärast, et nad värisevad oma soolikate ja kopikate pärast. Ja sellepärast nad värisevad nende pärast, loll, et nad on inimesed, inimesed, saad aru? . . . Sina mädaned, nemad aga peavad ka homme maksku mis maksab maju ehitama, lapsi kantseldama,

elama! Sa arvad, et sa oled rauast, sest sul pole valus ega külm ega häbi, aga see ei tähenda mitte midagi muud, kui et sa oled elajas, tundetu ja hädaohtlik . . . noh, puksi mind sarvedega, saatan, kuni ma elus olen, mul pole aega, ma hakkan ära surema!»

«Ole vait, jäta, hull, võta aru pähe . . . ta laseb su ju maha,» pomises Sanka kõrval peaaegu nuttes, kahvatu ja ehmatanud, julgemata naist puudutada, ja ega see poleks lasknudki.

«Lase mind lahti! . . . Sina oled tema narr ja ori. Seal ta on, see kurjategija: ise kelgib veel revolutsiooniga, aga rindel varastas sõduritelt suhkareid ja mahorkat . . . tunnista üles, varastasid ju? Või tema annab läbi õhuakna armuandi . . . Võta ta tagasi, oma alatu varastatud raha, kuradi raisk!»

Niiviisi ta häbistas vaikivat Vekšinit, peaaegu peksis talle vastu silmi krampliku vajaduses, nagu kõik kohe taipasid, tagasi anda see tema üldtuntud toetus selle aja eest, kui Sanka eeluurimise all ja vangis oli. Nüüd kobas Ksenia end mõlema käega, patsutas, ei taibanud ära peita väljavajunud rinda, keeras enda peal pahupidi kõik õmblused, ja seetõttu, et Vekšini raha kuskil ei olnud ning et Ksenial tema enda poolt väljakutsutud tormi eest kuhugi taganeda polnud, ilmus tema äkitselt vananenud näole tagaaetu lapselik meeleheide ja kätesse alandatu rahutus.

Järsku Ksenia nuuksatas ja vajus oma häbitus alastuses jõuetult põrandale keset tahtmatult kogunenud inimeste ringi.

«Sanja, ma olen ta raha ära kaotanud . . .» sosistas ta abitult ning puistas nagu nõdrameelne endale pähe märga saepuru põrandalt ja haaras mehel saabastesse torgatud mustadest vargapükstest kinni. «Ah, kui halb mul on, Sanja . . . hüüa talle ometi, et ma tingimata tema raha tagasi annan! . . . Varastan, riisun talle kirikust, et ta s a m a s u g u s e raha tagasi saaks! Fjodor Fjodorõtš, mu kallis, alles täna hommikul oli see raha mul rinna all, hõõrus . . . näete, punane koht on veel järel!» Ja nagu jumala ees end alasti kiskudes näitas ta kirjamehele ja muule vapustatud rahvarämpsule seda kohta rinnal, pihiku all, kus ta kaotatud raha oli hoidnud.

Kahtlane on, kas Firsov suutis sellistes asjaoludes

tõepoolest märgata, kuidas plekiline Aleksei närvitses, nagu oleks ta oma salvrätiga võõralt laualt klaasi maha ajanud, või kuidas e l a t a n u d, kampsuniga mandolinist nägu kätega kattis, hoides muusikariista kaenla all. Tõenäoliselt olid need puhtalt p o e e t i l i s e d üksikasjad, mida hiljem süda paberil tähele pani, mitte aga silm tegelikkuses. Üks asi on õige, nimelt et eranditult kõik, välja arvatud ainult Vekšin, külastajad ja administratsioon s e i s t e s jälgisid, kuidas kustub nende ees väike, kolmandajärguline elu, nii ebasoovitav tänapäevases jutustuses. Ja veel enne, kui temast jäi järele peotäis tuhka, tõstsid kaks vabatahtlikku, kassapidaja ja veel üks teine naisterahvas, juba päris paariate hulgast, põrandalt Sanka naise üles, katsid ta üle pea palituga ja viisid õue, puhtale halastavale lumele.

Sündmus hajutas natuke Vekšini mõtlikkust, kuid kõigile torkas silma kadestamisväärne mehisus, millega ta talus enda mõnitamist, tegemata katset seda lõpetada või koha peal jultunud solvajat karistada. Võimalik, et kõik ümberringi just seda tigeda kannatamatusega ootasidki, et tormata nugadega eilsele kangelasele kallale, ja siis muidugi oleks kehvasti läinud nii temal kui ka ta välismaa riietel. Kuid Firsovi põhiline väide oli õige: Vekšini vaikimises oli midagi, mis meenutas rauda, kui seda pressitakse tihkete valtside vahel, et teha ta inimesele tarvitamiseks kõlblikuks.

Firsovil oli jälle salakaval kiusatus — seletada Sanka abikaasa aadliseisusega tema viha endise, olgugi allakäinud kodusõjakangelase vastu . . . Kuid vaevalt oli ta jõudnud selle ülearu kerge ametileiva tagasi lükata, kui tekkis viivitamatult uus küsimus: millega see võõras ja ümbruskonnale täiesti kasutu olend võis äratada siin, elu põhjas, seesugust üleüldist ja nähtavasti igavest kaastunnet? Ja järjekorda tõusis kolmas: miks ta kavatses just kirikust hankida raha Vekšinile äramaksmiseks, — kas sellepärast, et see oli suur patt, või sellepärast, et sealt sai seda võtta vähema riskiga?

XIII

Niipea kui Sanka naine ära viidi, läks kokkukogunenud publik tasapisi oma kohtadele tagasi. Muide, Firsovile, ehkki ta kirjanik oli, paistis lubamatult kalgina Sanka Jalgratta käitumine, kes hoolimata oma kiidetud ustavusest Kseniale teda ei peatanud, ei varjanud endaga, kui ta põrandal viskles, isegi ei tõtanud teda saatma, ja ka hiljem ei pärinud teistelt oma sõbratari seisukorra üle järele: midagi veel tähtsamat oli tal mõttes. Seistes seinaorva juures, poolvarjus, jälgis ta sirava pilguga kõõrdi Vekšinit, nähtavasti oodates sobivat hetke... võib-olla tahtis talle andeksandmispalvega järele joosta, või veel midagi paluda välistrepil, kui Vekšin tõuseb, kuid Vekšin ei kavatsenud lahkuda ja imelikul kombel ei märganud oma endist sõpra. Just sel hetkel oli Vekšin ühe tähtsa mõtte võimuses, millest mitte kui midagi erilist ei tulenenud — peale selle selgekssaamise, kas tal üldse maksab elu üle järelemõtlemisega tegelda.

Niipea kui ta järjekordse lonksu võttis, tõttas Sanka tema tardumust häirima, esialgu ebaselgeks jäänud eesmärgil. Kuidagi masinlikult, talle endale täiesti ootamatult võttis ta Vekšini kaabu põrandalt üles, puhus ära selle külge jäänud prahi ja seadis kaabu laua nurgale, endisele kohale, — see teene omakorda sisendas talle julgust ilma loata vanema seltsimehe lauda istuda.

«Tead, peremees, vilista selle peale, ära pahanda mu Ksenka üle... temaga on m u t t, peremees!» alustas ta katkeval häälel, sooritades mingeid paluvaid, lepitavaid liigutusi. «Temaga on päris pahad lood... Nüüd on paar päeva olnud nagu kergem, aga muidu sosistas öösiti mulle kõrva, et me peaksime koos endale käe külge panema. Arst ütles, et vahest ehk kolm nädalat peab veel vastu. Nägid, missugused paled tal on?»

Pärast äsja juhtunut võis Vekšinilt kõike oodata, aga nähtavasti jõudis ta mainitud järelemõtlemise mõjul Sanka naisele andestada.

«Pole viga, Aleksandr, kõik läheb mööda, kui õigel ajal haiguse pidama saab,» ütles Vekšin peaaegu hoolitsevalt vastukaaluks Sanka andestamatult nõdrale usule.

«Ainult et sa ei tohi maha magada, pead ta nüüd haigemajja viima...»

«Haigemajja viimine poleks sugugi paha!» hakkas Sanka ohates sõnast kinni. «Aga arstid küsivad, ilmtingimata küsivad, nad ju ise teenijad inimesed... et kes see naisterahvas on, kus on elukoht. Sa jessuke, vaju häbi pärast maa alla, enne kui sõna vastuseks saad! Oleks veel et tänavalt üles korjatud või trammi alt välja tõmmatud, siis on teine lugu... Korista kuhu tahad, et ummistavat korralagedust ei juhtuks! Ja jällegi — ta on sisse kirjutamata, sest me oleme ajutiselt Savjolovo raudteejaama juures tühjas vagunis korteris. Muuseas, hiiglasuur võõrastemaja ja ilma tasuta, kõik numbrid ühesugused, läbipuhuva ventilatsiooniga... suur mugavus: vali, misukest tahad!»

«Sellepärast ma sulle, tolale, tungivalt soovitangi kõige kiiremas korras oma naist ravitsema hakata. Ta kõhib praegugi juba, aga s e a l külmetad sa ta lõplikult ära,» katkestas teda Vekšin, ilmselt häiritud Sanka sõnaohtrast südamepuistamisest. «Kas sa tõepoolest talle ei suuda ära seletada, kui palju ta täna jõledat mõga suust välja ajas?»

«Veel kord suur tänu sulle nõuande eest, peremees,» ütles Sanka rutakalt, otsekohe taltudes. «Ma olen talle küll ja küll seletanud, lollakale, mille eest ma sinu tänuvõlglane olen... ja tõepoolest, kes, kes ma enne sind olin? Tume hing, harilik liistutegija, iga tellija tõugata, sina aga viisid mind teadlikule teele... see tähendab kõige kõrgemas mõttes. Võib ju olla, et me lõpuks olemegi milleski terake süüdi, aga vähegi mis ajutine õnnetus võib juhtuda! Näe, hiljuti oleks meid Ksenkaga see väikekodanlik soo oma sisse imenud, aga siis tulid sina, lõpetasid selle raudse käega ära, ühesõnaga, tõmbasid välja... aga sinul ometi ei jätku ju omagi asjade ajamiseks aega, rääkisin ma Ksenjale.»

«Jälle sa vingerdad, Aleksandr... mulle see ei meeldi!» hoiatas Vekšin, kes hakkas alles nüüd tajuma räägitava jutu varjatud kõla.

«Mis mul siin vingerdada... kas pole's õigus või? Ja kuda sa meie perekonna kummipuu pärast Donka ees välja astusid? Lihtne taimekene, aga seda ülekohut sa ka ei lasknud sündida...» ei jätnud Sanka järele, õrri-

tades ennast üha hullemini pimeda, täitmatu austuseõhinaga. «Näed, mul on kõik sinu tegevus teada. Noh, jumal temaga, selle kummipuuga... ammu oleks aeg nad kogu maailmast ära hävitada! Aga tead, mille pärast, ma arvan, Donka ta katki murdis? Astus möödaminnes sisse, kui mu Ksenka suppi keetis, oli näost roosaks tõmmanud, aga Donka on ju koledasti daamikeste peale maias. Vihastas, et Ksenka talle järele ei andnud kui lits, olgugi endine, ja siis hakkaski kõike lõhkuma: ühesõnaga — läks tujust ära. Ta on ju elajas, tead, must, sile ja karvane elajas nagu need, kes põrgu karjamaadel kütkes on... kui me Ksenkaga laulatasime, nägin ma kiriku seinal viimsepäeva kohut, ja seal oli Donka portree. Ma võiksin sulle temast veel palju rääkida...»

«Aeg on hiline, Aleksandr, jätame parem teiseks korraks,» ütles Vekšin ja pistis käe tasku, et maksma hakata.

«Näe, jälle pole sul aega, peremees. Mitu aastat püüan sinuga südamest rääkida, p e a a s j a s t, mis meie vahel on, aga ikka... kord pole sul aega minu jaoks, kord sa ei usu. Aga võib-olla tahan ma sind ühe paha asja eest hoiatada?»

«Mille eest hoiatada?» vilksas Vekšin talle korraks otsa vaadata.

«Iseenda eest, peremees!» lausus Sanka julgelt ja lõi endale vastu rinda.

«Mis siin hoiatada?... Sina oled hea inimene, tasane, o m a mees!» naeratas Vekšin esimest korda kogu õhtu jooksul ja tahtis jälle plekilist Alekseid kutsuma hakata.

«Ja ka Donka eest hoiatada... kas ütlen, mille peale ta mind ahvatles?»

«Mille peale ta siis ahvatles?» kordas Vekšin muutumatu näoga ega hakanud Alekseid kutsuma.

«Ahvatles sind ära koristama. Ta ütles, et sa oled meile võõras, et sa meiega ühest lauast sööma ei hakka, põlgad ära, nagu oleksid hiirte hulgas. Isegi nagu andis märku, et sa oma Artašezi kaudu salaja Moskva allilma ära annad... vist passis peale, kui sa järgmisel päeval tema juures käisid. Ja jällegi Štšekutinit ei saa ta s u l l e a n d e k s a n d a! Ta ütleb, et Vekšin olla meie juures praktika peal, ja kui juba vilumust saab ja võimud talle andeks annavad, siis määravad ta meid, allilma mehi,

ära likvideerima. Sellel eesmärgil nimelt, et helge tulevik kätte jõuaks ilma igasuguse rämpsuta, ilma pallastita. Selles vaimus ta arutas...»

«Huvitav seltsimees,» ütles Vekšin lõpuks, kuid ilma igasuguse isikliku värvinguta või intonatsioonita. «Ega sa ei valeta, Babkin?»

«Mingu ma igaveseks kinni!» vandus Sanka meeleheitlikult ja Firsov nägi selgesti, kuidas tal pisar silmas läikis. «Ta andis koguni mõista, et ta võtaks ise s e l l e k o m i s s a r i käsile, aga et üks peenike asi on elus ees, mis pole veel lõpule viidud.»

«Mis asi see tal siis on... seda sa selgeks ei saanud?»

«Varjab ja mängib pimesikku, aga ma aiman.»

«Kui aimad, ütle siis välja!»

«Näed sa, eks tal ole üks romaan hakkamas... sa ära vigurda, peremees, saad ise aru, kellega! Sihuke ilus daamikene... mina arvan, et terves k i n o s pole temale välimuse poolest paarilist... Ainult et mina ei saa aru, mis hea pärast ta lihtsa vargaga peaks tuvitsema.»

«Kas märkasid midagi või lihtsalt mõtte mäng, kahtlustus?...» küsis Vekšin nagu möödaminnes, et mitte kohtlasele Sankale oma ärevust välja näidata.

«Kuidas sulle nüüd ütelda, peremees... voodi all ma pole lamanud, öösel uksepilust pole vaadanud,» kiskus Sanka end kõverasse ja lakkus praguliseks kuivanud huuli. «Aga niipalju kui ma selle koha pealt taipan, siis on nende vahel olemas vist täielik k o n t a k t. Eile kelkis ühes urkas, et sõidab ära Baikali taha... ja ma küsisin temalt justkui lollist peast, et kelle hooleks sa kallikesed jätad, kulla Donja? Tema pühkis vastuseks peoga suud ja rääkis umbes nõnda, et kõik naised maailmas on ühesugused.»

«Purjus oli või?» päris Vekšin kuivalt, minnes järjest süngemaks.

«Selles asi ongi, et l õ p e t a s p a a s t u... aga kuulda oli, et see naisterahvas ähvardas tilga viina pärast ta ära ajada. Ja jällegi oli talle raha siginenud, samuti pärast pikka paastu, nii et ta ka teisest otsast pidi e n d a l e l u b a m a... noh, selles asjas!» ja Sanka seletas taskuvarga liigutust tehes Maša teist keeldu.

«Muudkui puistas raha . . . ja justkui oleks ise veel ilusamaks läinud, raibe!»

Minuti murdosa silitas Vekšin laua serva, andes aega kloppima hakanud südamel rahuneda ja varem kogunenud kahtlustel sulada üheks esialgu vormituks süütõenduse massiks . . . Aga lõppude lõpuks võis Donka end k e t i s t l a h t i r a b e l d a ka meeleheitest, paljast igatsusest saavutamata eesmärgi järele!

«Ei tea, miks ta peaks talvel ära sõitma ja veel Baikali taha . . .» kahtles Vekšin valjusti, mõeldes millelegi muule, ja Firsovile, kes salajas seda läbinägevuse hetke taga kiirustas, tundus, nagu kostaks edasistes, esialgu mitte midagi tähendavates sõnades kohtuotsuse toon. «Kui ta puhata tahab, võiks ju kuhugi mujale sõita. Kas meil vähe vaikseid kohti, kus tuul liiga ei tee . . . sooja mere ääres näiteks!»

Nad mõlemad pidasid kirjameest sellisel määral mitte siitilma inimeseks, see tähendab mitte ainult kasutuks, vaid ka ohutuks, et nad oma juttu peaaegu avalikult rääkisid. Üht-teist nende vestlusest muidugi summutas orkester, kes püüdis heli valjusega korvata skandaalist tingitud seisakut, kuid suurem osa kõnelusest kostis kõigi oma käänakutega Firsovi kõrvu. Maša Dolomanova nime ei mainitud kordagi, on isegi teadmata, kas Sanka mõistis tema ja Vekšini suhete pühadust, sest Vekšin polnud talle kunagi Kudjoma südamesaladustest rääkinud, kuid midagi Sanka taipas, kui ta oma laimujutu astla katseks kord siin, kord seal välja sirutas, ikka küllalt ligidal, pööramata silmi Vekšini näolt, lootes märgata, millal päris valus hakkab. Sanka tegi seda südamesõbra pisut hoolitseva murega, nii et Firsov oma laua taga aina imestas, millise tapva osavusega see lihtsakoeline volask Vekšini hinges sorib; muide, päris viimasel minutil sai Firsovile võrdlemisi selgeks, kust Sanka meisterlikkus pärit on.

Nähes ette jutuajamise suunda, mis hakkas salakokkuleppeks kujunema, kavatses Firsov lauanaabreid hoiatada, et ta kuuleb kõike viimse sõnani ja et tal puudub võimalus kohta vahetada, kuid sel ajal ilmus tagauksest jälle nähtavale Sanka naine. Ilma saatjateta, rahunenud, surnukahvatu ja nähtavasti väga läbi külmanud, lumi õlgadel, noogutas ta ja niheles ukse-ees-

riide juures lootuses abikaasa tähelepanu äratada, siis hakkas nagu süüdiolev vari seina äärt mööda välisukse kõrval seisva nagi poole liikuma ja katsus kogu aeg pluusinööpe, kas nad kinni on.

«Hea küll, me tuleme veel selle pakilise teema juurde tagasi . . .» ütles Vekšin natuke irooniliselt, Firsovi ülearu kujundliku väljenduse järgi — r i p u t a d e s n a e r a t u s e n ä o l e n a g u l u k u. «Kui saad lisaandmeid selle paari kohta — mu aadress on sulle teada, aga nüüd mine, sind oodatakse. Ja ütle oma naisele, et ma ei ole tema peale pahane . . .»

Pärast Sanka äraminekut istus Vekšin mõne minuti keskendunud vaikuses, siis tellis tava rikkudes plekiliselt Alekseilt kõike seda, m i l l e g a k u s t u t a t a k s e h i n g e t u l d k õ r b e s, nagu ta seejuures ebatavaliselt naljatas. Ammu polnud Firsovil juhust olnud ühe õhtuga nii palju viljakaid vaatlusi teha. Nii nägi ta vahetust lähedusest, kuidas Vekšinis tume leek tõusis ja kuidas ta püüdis selle väledaid, teda haaravaid tulekeeli mitmesugustest pudelitest kustutada. Tal läksid äkitselt kõrvad punaseks ja nägu veel hallimaks, nina aga kangestus, nii et see Firsovi sõnade järgi hakkas sarnanema puutükiga, nagu seda juhtuvat inimestega tapalaval, kui keha juba ette püüab kohaneda sellega, milleks ta minuti pärast muutub . . . Ei olnud märgata, kas Vekšin seejuures purju jäi, sest ta istus endist viisi liikumatult, ei tõstnud nüüd isegi pilku, nagu oleks ta kartnud enda ees näha seda, mis on kümme korda hullem igasugu hukkamisest. Nüüd hoidus Firsov talle otsa vaatamast, et ebasobival ajal silma alla sattumisega teda mitte mõnele meeletule teole ärritada. Ja nüüd, nagu Firsovi jutustuses maaliliselt öeldud oli, «heitiski kurat Vekšinile lahkamiseks selle tohutu haisva lihatüki».

Õllekeldrisse ilmus uus külastaja, paistes näo ja atleetliku kehaehitusega, ilma mütsita, pronksikarva veekindlad saapad jalas ja vasikanahast kuub seljas, hõlmad lahti; tindikarva näkk, mis paljalt rinnalt särgi vahelt välja vaatas, kinnitas, et tulija kuulub meremeeste seisusesse. Otsmikule vajunud juuksetukal oli kohev lumi: Blaguša kohal keerutas esimene talvetuisk . . . See mees oli suure Vene murrangu kild, end põhja joonud, ja elus täiesti kasutamiskõlbmatu, nagu

neid tol ajal rohkel arvul jooksva elu veekeeristes tiirles. Kuid see ei olnud, nagu Vekšingi, purustatud kantsi kild, vaid raas seda purukspeksnud vasarast, mis niisamuti oli tunda saanud hoobi tugevust.

Sisseastujal oli külm ja paha, kõrbenud toidu ja mahavalatud õlle õnnis lõhn ning ligase saepuru soe repetus joovastasid teda otsekohe. Ta tammus koha peal, raputades märga lund peast ja jalgadelt, soojendas hingeõhuga peopesi, mis olid sinakashallid nagu hobuseliha, siis laskis külmetamisest vesisel pilgul üle ruumi käia, valides sobivat ohvrit... Kord oli teda sügisene vihmane ilm siia toonud, talle hakkas see paik meeldima, ja siitpeale tuli ta sellesse keldrisse vastu ööd pillajailt ja argpükstelt andamit koguma. Ja kuna sellega alati kaasas käis siivsate kommete rikkumine, turtsus plekiline Aleksei otsekohe tulnuka peale, kuigi mõistliku vahemaa tagant, ja vehkis salvrätiga, nagu oleks ta inimesesuurust koid ära ajanud.

Ohtu põlates istus Vekšin alati, selg ukse poole, nii et sissetulnu teda kohe ei märganud. Asjatult vantsis ta laudade vahel, valmis kinni hakkama ettevaatamatust pilgust, juhuslikult lausutud sõnast või vahekäiku sirutatud jalast... kõik taipasid seda ja ei teinud temast välja, hoiatatud ähvardavast kähedast podinast, mis lärmist ja muusikast üle kostis. Lõpuks avastas ta alustamata pudelitega Vekšini oaasi, ja järelikult oli talle meeltmööda ka nende üksik ja tasane valdaja, kes oma tujutu näoga tõotas rikkalikku saaki... Ta jäi kõrvale seisma ja ootas kas või Vekšini kulmukergitust, et vastavalt sellele kasutada jultumuse, familiaarsuse või hirmutamise taktikat, aga Vekšin vaikis endiselt, nagu poleks tal praegu midagi tähtsamat Donkast ja Maša Dolomanovast, nagu poleks ta saanud silmi pöörata tema jalge ees lamavalt õnnelikult ja ahnelt paarilt. Sanka külvatud seeme ajas esimese pika juure.

«No küll on nali!... Ümberringi on karikad ja kurinad, trummid ja litaurid, aga mõtleval inimesel pole millestki unustust otsida... haa! Siin on mees, kes isiklikult Ararati vallutas, aga sitsib võõra laua ees nagu koer... ahh!» ütles tulnukas häbiohkega, pannes katseks oma raske kämbla valitud ohvri õlale.

Vekšin raputas kergelt tema käe ära ja tõstis ärritusega pead. Tema ees seisis, käed puusas, püüdes endast kujutada vähemalt tuldpurskavat mäge, kõigist kõike ärakülmunud, väga näljane mees, mitte nii purjus, nagu ta kelkimiseks teeskles, missuguse tegevuse abil ta õhtuks sööki ja klaasi viina hankis. Ja mitte haledus tema vastu ei äratanud Vekšini tähelepanu, vaid see tuttav, viimseni meeleheitepinevil kodutu tusatunne, millega ta ise hiljuti venna Leonti pulmalaua ees seisis.

«Istu,» lubas Vekšin läbi hammaste, võib-olla lootuses end temaga valu eest varjata, kuid ka läbi selle mehe nägi ta vaid vähem selgelt, otsekui vastu valgust, kuidas seal, sügavuses põimusid Maša Dolomanova ja Donka hellitusnimed ja hingus ning alasti käed.

«Minu nimi on Anatoli Araratski...» alustas hulgus ja valas end esitledes ettejuhtunud klaasi kahest pudelist korraga, kavatsedes rutem eesmärki saavutada, «aga sina kutsu mind lihtsalt Toljaks... lase käia! Et sind mitte laostada, ei söö ma midagi, ainult telli mulle õlle juurde kümmekond küpsetatud muna. Hei, sina seal ukse juures, tule siia... kas kuulsid selle kodaniku korraldust, Aljoša?... ja too mulle mustemaid, et suitsu järgi lõhnaksid... ja veel mõni ärakuivanud, traagiline vobla, kes iial pole ema armu ega lapsepõlve tunda saanud... k a k s tükki!» näitas ta plekilisele Alekseile oma kolme paistetanud sõrme. «Mine nüüd... Kurradi pasad! Kui ajastu unistuse tiibadel — kas jala või mõned taksoga — tormab roosasse tulevikku, kus täna-homme saab kõike m u i d u, siis selle ajani ei taheta küpsetatud muna inimesele avansina usaldada... nagu äraneetud tsaariajalgi. Issand, mis sinu kohutava hajameelsuse pärast küll ümberringi sünnib!...»

Ilmunud siia Manjukini asemele, teenis temagi oma leiba j u t u g a, ja tõepoolest krõmpsus vahel sõna tal magusasti keelel — valitud, täpne sõna võis oma mängu, rõhu ja ootamatusega juhuslikku kostitajat rabada. Pakkumist ootamata jõi Tolja korraga oma seguklaasi tühjaks, vangutas maailma peidetud kauniduse üle pead, nuusutas leivakoorikut ja surus tellituga saabunud Aleksei käsivart.

«Ja veel, mu tuvike, too viis tükki tagavaraks ja pane soola ka paberisse... võtan mustade päevade jaoks kaasa. Las ta maksab, kuradi nepman, spekulant! Uuh,

kerge teenistus . . .» ähvardas ta vaikivat Vekšinit sõbralikult ning võttis jälle pudeli kätte. «Muuseas, ma unustasin küsida, miks sul nii hallitanud välimus on, Aljoša?»

«Ega muust kui ikka inimeste hingeaurust,» ajas Aleksei tigedalt ja tagaaetult hambad irevile, lükates teist nõude komplekti Vekšini täis lauale. «Näe, seinale on pandud pilt jahimeeste elust, kultuuri asjus, et roppu sõimu ei oleks. «Koiduvalgel» oli ta nimi, aga nüüd on seal pime öö: mustaks tahmatud. Teie kuradi konnade pärast läheb hõbegi rooste!» pahvatas ta jultunult otse Tolja silmadesse ja jooksis minema, nii et salvrätt lehvis.

«Naljamees ja vähe opakas, aga tubli, tu-ubli poiss,» seletas joodik poolkohmetanult, «me oleme temaga vanad semud. Mõnikord istume koos pärast keldri kinnipanekut, joome õlut ja arutame kõik maailma asjad läbi. Sellepärast ta on mul suur tarkpea, et trahterites ja möbleeritud tubades on kogu maailma põhjasaast, elu pahupool . . . aga tark kaupmees vaatab kaupa just pahupoole pealt. Ja kui seal üleval keegi karjub, karjub himu täis ja langeb siia alla, põhja, Aljoša jalgade ette nagu Anatoli Araratski . . . saad nüüd aru? See'p see on, vaata sa mul . . .» pilgutas ta jultunult silma ja tühjendas teise klaasi.

Jutt oli tal vali, liigutused laiad, käitumine ärritav, nii et Sanka naise looga maigu suhu saanud lähemad naabrid ootasid kannatamatult veel üht tasuta meelelahutust tema talumatu laamendamise arvel. Kuid Vekšinil oli jäänud natuke vaba aega äsja plaanitsetud ja pikkamisi peas küpseva ettevõtteni, — peale selle ei lubanud mingi terav, peaaegu haiglane uudishimu teda kohe seda allakäinud elajat minema ajada.

«Sa söö midagi, muidu ei jätku sind sihukese pidulaua taha kuigi kauaks . . .» soovitas ta vaikselt.

«Pole viga, las põleb ja näpistab natuke . . .» pomises Anatoli õndsalt, siludes pärast lonksu peoga rinda. «Ma pole veel täpselt selgeks saanud, kes sa oled, spekulant või valuutaga hangeldaja . . . või saatana usaldusmees? Haa! . . . aga ma tundsin juba ukse pealt ära, et sa oled suur tegelane. Mul on, tead, vennas, hirmus hea nina sihukese asja peale, ja ma jagan natuke maagiat, hiro-

mantiat ja seda, noh, mis ta nüüd oligi! . . . igasugu muud musta kuntsi. Sina saad veel rikkaks ja kuulsaks ja austuse osaliseks, aga, spekulant! . . . karda kasse, mägesid ja tuld. Nüüd viska rubla ja anna käppa, ma räägin sulle veel muud asjad ära!»

«Ära tee minust fraierit, ja las valitseb vaikus, mulle ei meeldi, kui mu ligidal ilmaasjata kära tehakse,» sahistas Vekšin, silmi lauanaabrilt pööramata, kuidagi ühe hingetõmbega. «Kes sa ise oled . . . prohvet, anarhist või õhuaknast sissepugeja?»

Küsimus esitati ilma pilkevarjundita, aga hulgus märkas ohtlikku mõnitamisnooti viimastes sõnades, mis sugugi kokku ei klappinud tema võimsa kehaehitusega. Ta vaatas kähku ja uurivalt oma juhusliku heategija näkku. Vekšini kõrge laup läikis tuhmilt, kuid tumenenud silmaterad selle all olevates aukudes hõõgusid hävitavalt — eluliste komplikatsioonide vältimiseks oli parem sinna mitte vaadata. Muide, tühja kõhu peale joomisest nürines õndsalt tegelikkuse taju, käis alla isiklik väärikustunne, kõik ümberringi läks roosaks — isegi pori, kuhu ta püüdis kiiremini meelemõistusetult prantsatada.

«Tead sa, mina olen kõige puhtam anarhist . . .» krigistas hulgus, asjatundja pilguga hinnates klaasi valatud vedelikku vastu valget, «aga ma pole t e o o r i k, tead sa, ma olen rohkem praktik . . . noh, maakera üleüldise ümberkorraldamise alal. Nüüd ole vait, ma paljastan sulle ühe saladuse, aga sa ei tohi mitte kellelegi tst, tst . . . arusaadav?» ta pani jämeda sõrme torus huulte juurde. «Mahnost oled kuulnud? . . . Temal oli üks kõige lähem sõber, kõige armsam õpilane, ühesõnaga, Varavva oli ta nimi . . . noh, see, kes Tšernigovis ennast kõigi töötajate kuningaks kuulutas! Sa vist kolasid väljamaal ringi, ei mäleta midagi? Kogu alamrahva Venemaa oli temast kära täis. See oli anarhistliku riigipöörde kõige suurem iseõppinud geenius, selge? . . . Kuigi natuke idealist: eitas puhtalt kõike kogu maailmas peale naistesoo, haa . . . ja mitte ei tea, kust ta võttis sihukest maist jõudu. Oli teine pisikest kasvu ja isegi v ü ü s i l i s e l t vähe arenenud, sest ta oli harilik arveametnik olnud ühe laostunud hetmani juures . . . päriliku väljasuremise jälgedega, sest ta istus vahetpida-

mata kinnises ruumis, vaatas aknast välja ja pani kirja lõpnud põrsaid. Aga niipea kui puhus see... noh see püha, üleskutsuv pasun! siis hakkaski temas kasvama see kutsumus, kuni temast sai meie aja kõige ehtsam kuju... Ja mina olin tema parem käsi! Tahtis Moskvasse sisse sõita kirstus istudes, käis arhierei rüüst tehtud brokaatpükstes, suured keerubid peal... konvoi oli tal kaasas, kuus jüngrit, kes kogu aeg nagaanidest lakke põrutasid, et muljet jätta. Ja pane tähele, missugune lapselik täitumatu unistus! Jumaldas purjus peaga arutada, pisar silmas, kuidas teda püüdma saadetakse täis feldmarssal puhtast kullast epolettidega ja siis hukatakse ta nagu Pugatšov, kusjuures kogu lihtrahvas kokku jookseb seda vaatama... aga tema, haa, lasti maha vaikselt, kui ta tegi ülevaatust kultuuriasutuses — apteegis —, et sealt piiritust konfiskeerida. Nalja sai! Mina seisin paremal, uurisin parajasti teenijanäitsiku käest, mille vastu miski rohi on ja kuidas seda võetakse, kui äkki plõksatas... vaatasin ringi, tema aga, haa, oli juba läinud ajalukku!... Kujutad ette? Olgu nii, lao nüüd rubla lauale, ja ma tulen ilma midagi varjamata välja oma pihtimusega. Luban sulle, et sa, spekulant, vingerdad kakskümmend minutit vaheldumisi kord naerust, kord kaastundest.»

«Joo vaikselt, ära valeta, ära väsita end ilmaaegu,» ütles Vekšin ükskõikselt ja vaatas kella.

«See on õige, et valetan, aga... kust sa tead?» imestas hulgus ilma kurvastamata. «Ararati kohta valetasin ka... Aga sa võiksid mult küsida — miks? Ma ei valeta sellepärast, et sinus põlevat huvi äratada raha pumpamise eesmärgil, vaid ainult häbi pärast... sest ma olen ju põline Balti laevastiku madrus Anatoli Mašlõkin, olen sõitnud paljudel troopilistel ja subtroopilistel meredel ja olen organismi nii ära külmetanud, et vajan pidevat soojendamist. Ja kui poleks olnud ühe kõrge, kuid väga kahtlase isiku alatut salasepitsust, oleks minust võib-olla saanud esimene mees laevastikus. Kuula mind, usalda mulle laenuks üksainus rubla, ja ma räägin sulle selle härra kohta ära hirmsa riikliku saladuse, mida sul võib tarvis minna. Veider mees, saladus — see on seesama raha-allkiri, ainult summa kirjutatakse hiljem käsitsi sisse, kui vaim peale tuleb! Koonerdad, koi?...

Arusaadav. Nõuate kangelastegusid, sindrid, aga kui palgamaksmine kätte jõuab, on laekur sauna läinud. Häbene... mul on kehas seitse kuuliauku ja kokkuvõttes olen ma üksteistkümmend atamani vat nende kätega surnuks kägistanud!» Ta sirutas nagu müügiks välja oma paistes, kortsudeta peod.

«Valetad... ja see on kurb, et su vales pole terakestki tõepära!» kordas Vekšin, meenutades tahtmatult üht teist jutustajat sellessamas paigas.

«Mis sind seal kurvaks teeb?» kudrutas Mašlõkin lepitavalt, «kui üksteist ja seitse liiga palju paistab, siis ma annan järele: me oleme ju inimesed. Las olla seitse ja kolm... ja aitab! Aga kirjuta endale kõrva taha, et sa oled paha inimene, ihne. Anna nüüd oma neetud rubla, ma näitan sulle trikki... oled näinud, kuidas mune kõige koorega neelatakse?»

«Milleks seda?» tundis Vekšin huvi, olles tüdinud sellest, et aeg tapva aeglusega venib.

«Noh, sinu auks... vaatad ja tunned lõbu endise inimese alandusest. Sa vist hangeldad turul trikookaubaga, aga mina olen ikkagi endine inimkonna eest võitleja...»

«Eks võidelnud siis edasi, miks sa järele jätsid?... Kas tervis ütles üles või makstakse kehvasti?»

Hulgus vaatas oma juhusliku kaasvestleja otsa umbusklikult, nagu oleks see langetõbine.

«Kuidas ma siis võitlen, kui ma olen jalge alla tallatud, välja kihutatud... ja nüüd, seitse korda läbi lastud, vahin spekulandi laua all, suu ammuli. Ja peaasi — kes Anatoli peale keelt kandis... oleks veel olnud, et kapitalismi sabarakud, aga need olid omad verevennad, kellega koos sai ühest kausist mädand laket larbitud püha asja eest...»

«Ära lärma,» katkestas Vekšin teda haigutades. «Mida sa siis varastasid?... Midagi asjalikku?»

«Löögu mind jumal maha sellessamas paigas, kui ma midagi oma seltsimehelt...» hakkas puudutatud Mašlõkin oigama ja rabelema, tõstis käed üles ja raputas neid vannutava žestiga pea kohal. «Mul on töömehe plekita hing, Balti meremehe hing, minu läbi võib sinist taevast näha... aga mis sellest kuradi pursuide rämpsust hoida! Miks pidi Mašlõkinile üle turja antama?

Vaata, mind võib veel tarvis minna, ma võin veel tulevasel ülemaailmsel alarmil oma hinge hakkama panna!»

«Milleks siis nõnda, las ta seisab esialgu . . . või ei s a a enam?» muigas Vekšin kibedalt ühe suunurgaga, vaatas jälle kella ja mõtles jälle, et s i n n a on veel vara minna, et s e a l pole n e n d e l veel peale hakanud. «Mistarvis sa siis oma hinge hakkama paned?»

«Kuidas mistarvis, nagu sa ise ei teaks?» lõi Mašlõkin kergelt kohmetama, aimates ette püünist. «Noh, eks sellesamuse . . . noh, inimkonna õnne eest!»

Pool minutit silmitses Vekšin hulgust külma pilguga.

«Ja kas sina tead, s u u r i n i m e n e, milles see õnn seisab?» küsis ta pahaendeliselt.

«Käes pole hoidnud, võõrastes kätes olen näinud . . .» muigas Mašlõkin ilma endise väljakutsuva toonita.

«Milles ta siis näiteks sinu jaoks seisab . . . peale kuivade jalanartsude ja napsu enne magamaminekut?»

Üks asi sai Mašlõkinile järjest selgemaks, nimelt et oli aeg minema minna ja selle mehega mitte enam tegemist teha.

«See on saladus,» nämmutas ta teesklevalt ja vahtis ringi, kavatsedes aega võita ja püüdes naljaga asjast üle saada. «Maksa rubla, siis ütlen . . .»

«Vaata, 'et sa liiga odavalt ei müü, seltsimees . . .» nõustus Vekšin kurjakuulutavalt, soris taskus oleva rahahunnikus ja pani laua servale ühe kollase, kõige kortsunuma rahatähe. «Noh, riskeeri siis . . .»

Vekšin vihkas selles allakäinud inimeses kõike — teeseldud uljust, mille taga oli varjul kartus kõrvaklilu saada, ja väsitavat minevikuga kiitlemist — selleks, et mõnelt lihtsameelselt veerandiku viina tarvis raha välja õngitseda, ja solvavat hoolimatust, millega too loopis suuri ja pühi sõnu, mida Vekšin endal ei arvanud enam õigust olevat lausuda. Tõsi küll, Mašlõkinilgi võis selja taga olla hele lehekülg, — seda teravamalt tundis Vekšin temas ära ennast, missuguseks ta muutub aasta või paari pärast, kui tal ei õnnestu juba varem lennult puruks kukkuda.

Selles libedas jutuajamises päris tühjade asjade üle oli tekkimas kurjakuulutav sõlm, kuid taganeda oli Mašlõkinil juba hilja, — kogu õllekelder jälgis teraselt

jutuajamise arengut nagu uljast, kuigi veretut pussilahingut. Nagu asjatundjad haruldaste meelelahutuste — jõumeeste või laululindude alal vanades vene trahterites, nii piirasid praegu vaimsete, kõlbeliste heitluste huvilised igast kandist vaidlejaid — võib-olla sellepärast, et tõde, jumal ja õnn, nagu tähedki, on elu põhjast vaadatuna palju arusaadavamad ja nähtavamad.

— Mindki, mind ennast näeb Maša varsti samasugusena ja naerab mu üle läbi pisarate . . . — mõtles Vekšin, jälgides Mašlõkini käte kõhklemist — üks ei julgenud haarata raha ja teine ei saanud kuidagi loobuda pudelist. Äkki raputas hulguse keha viha ja elajaliku hirmu hoog.

«Vaadake, kõik vennad ja inimesed! . . . vaadake, kuidas ta mind südamesse salvab, see musta börsi rästik,» karjus Mašlõkin, otsekui kutsudes kogu uinunud linna tunnistajaks, tõusis püsti ja surus end vastu seina Vekšini pilkumata silmade ees. «Kui sinul, reol, on ilmas paha, siis minulgi pole hingel lust ega lillepidu . . . olen alla andnud, siin ma olen, kuni nabani lõhki sinu ees, istun! Sa vali üks sopike minus ja sülita, joo oma viina ja sülita tasakesi, saa oma lobi eest lõbu . . . ja siis kihuta põrgusse tagasi. Aga ära topi oma pikki küüsi minu seitsmesse kuuliauku. Mul on ju valus . . . hoia ennast, närukael, hammustan otsast ära! . . . Sina oled veel räbalam jätis kui mina, sina oled kasvanud kangelaste vere peal, rahva nälja varal, sa roomav seen! . . . ja sina tuled veel õnne üle pärima! Muretse Mašlõkinile mandaat seitsmeks aastaks, et tema k õ i k e võiks ja mitte keegi talle vastu ei paneks, ja siis lööb ta sulle siia soojalt lauale selle inimkonna õnne!»

«Arvad, et seitsmega saad toime?» kahtles Vekšin kiirustamata.

«. . . Ja esimeses järjekorras,» karjus Mašlõkin, midagi enam kuulmata, kisendas, nagu oleks ta ise ennast veretavate tükkidena laiali pildunud, «kaotan ma kogu rämpsu kõigi tema sabarakkudega tervelt maakeralt täielikult ära . . . et siis ise istuda lagedale paigale ja sinust kuradist hinge tõmmata! . . .»

«Kas ise tegeled s e l l e g a või jätad t e i s t e hooleks?» küsis Vekšin lõpuks külmalt ja selgelt.

Kuid hulguse võhm oli juba väljas, ta oli väsinud ja vajus selga mööda seina libistades endisele kohale. Ta õlad vappusid, kuigi silmad olid täiesti kuivad, — kõik vaatasid teda tusa ja haledusega.

«Revolutsioon on hukas . . .» nuuksus ta, sest ükski olend ümberringi ei toetanud revolutsiooni põrmupaisatud kaitsjat, kelleks ta ennast ikka veel pidas oma olemasolu õigustuseks, ja kattis pihkudega laua ligi vajunud näo.

Siis tõusis Vekšin püsti, hakates lõpuks minema, ja lükkas hüvastijätuks kruusi Mašlõkini sülle ümber.

«Õllelauas ei maksa revolutsioonist rääkida, raibe . . .» ütles ta võrdlemisi valjusti ja põlgusega, mis oli solvavam kui peks või kõrvakiil.

Seinakella osutid liginesid kesköölе. Aega oli parasjagu, et jõuda nüüd tõenäoliselt küpsekssaanud k o h t a m i s e l e — võõrale! — ja et ühtlasi mitte külmetada oodates, kuni kustub valgus ühes teatud aknas, kuni s e a l asutakse asja juurde ja avaneb võimalus tegelikkuses selgitada Sanka poolt külvatud kahtlust; sellest ei olenenud nüüd mitte üksi tema enda elu, vaid üksiti ka kaks võõrast. Vekšin läks ära, jättes plekilisele Alekseile peotäie raha ilma lugemata lauale ning ei vaadanudki, kahvatu, märja ja vapustatud Mašlõkini poole.

Keegi polnud varem hulgust peksnud, aga nüüd tuli tal nagu igal inimesel oma uue olukorraga harjuda . . . Kuid järgmisel hetkel sööstis Mašlõkin oma solvajale järele — mitte küll pussiga, vaid kavatsusega, nagu ta ise seejuures karjus — t a l l e s u u d a n d a surmapõlguse pärast, arvates surmaohuks nähtavasti iseennast. Meeleheide pani endale ette kõikeandestava maski, et saatust petta — araks löönud joodikule oli see ainsaks vahendiks säilitada veidriku, löömamehe ja kangelase reputatsiooni, kellena Mašlõkin siin oma peatoidust sai. Oma õnnetuseks jõudis ta äramineval Vekšinil varrukast kinni hakata . . . Vekšin keeras puudutuse pealeringi ja tõukas teda kergelt näkku, nii et tasakaalu kaotanud endine meremees lendas laudade vahelt oma lähtepunkti, palmitünni juurde, kus ta oma elu eelviimase ankrupaiga leidis, küll mitte seistes, vaid istudes . . . Karistus ei vastanud kuidagi süüteole, ja olgugi

et tunnistajate poolehoid ei kuulunud Vekšinile, nagu episoodis Sanka naisegagi, ei julgenud ometi keegi väljendada Vekšinile laitust muuga kui põlglikku meelepaha väljendava roomava muigega.

. . . Muide, Firsovi jutu järgi olevat Mašlõkini poolt väljendatud uljas valmisolek isiklikult arveid õiendada k õ i g i r a i s k a d e g a terves maailmas Vekšinile toonud mõtte teha temast otsuse täideviija varaste sotitegemisel. Ajendavaks tõukeks oli Firsovi jutustuses Mašlõkini põgusalt ja halvasti kirjeldatud tüli pummeldama hakanud ja esialgu mitte midagi kahtlustava Donkaga. Tegelikult aga unustas Vekšin endise anarhisti täielikult, niipea kui ta oli õllekeldrist väljunud. Kõik mõtted olid tal korraga kadunud, ainult valu ja lumi olid jäänud ning ohjeldamatu püüd tungida iga hinna eest ühte majja, mille ta sellises tuisus oleks kas või kinniseotud silmadega üles leidnud.

XIV

Niikaugele kui silm võttis, sadas kogu maailmas paksu lund nagu kotist. Lumi ummistas tänavaid, keerles poolpimedate laternate ümber, takerdus puude ja fassaadide külge, kujundades fantastiliselt ümber linna sirgjoonelise igavuse, ja nüüd polnud maa peal muinasjutulisemat paika kui Blaguša! Vaikuses oli kuulda vaid lume sahinat, kuid aeg-ajalt kostis katuste alt tuhmi, undavat vilinat, ja lumehanged tõttasid suitsedes paika vahetama ning taevas kattus tihedamalt valge hämuga. Keskööks polnud kodutut koeragi õue jäänud, seal olid ainult tuul ja varas.

Pea kumaras, ligikaudu põlvini lumes, jõudis Vekšin tänavaristile ja armastuse ebaõnne asemel ilmutas end kohe saatuse pilkav soosing. Hangede seas oli pikergune, keskelt kooldunud vire — vanamees hobusega — ja ootas nurgal sõitjat. Midagi hirmutavat oli selles, kuidas vanamees, niipea kui temalt lumest kest langes, viivitamatult mutsutas, loom pruuskas ja hakkas igipõlist hobuselõhna levitades jõntsima Vekšinile vajalikus suunas, ilma et midagi oleks küsitud või kokku lepitud.

Tuisk puhus neile vastu ja puistas Vekšini varsti üleni

räitsakaisse, kuid ta ei tundnud, kuidas sula jahedus krae vahele voolas ja kui maitsev oli pärast täissuitsetatud õllekeldrit lumest pestud õhk. Vekšin sõitis sirgelt ja tundetult, vajudes vahel harva vastu tema ees olevat vimmas selga, kui saan hange sukeldus, ja ei näinud midagi ümberringi — mitte sellepärast, et ta eelmise öö magamata oli olnud, vaid kogu tema olemuse oli täielikult neelanud mõte sellest, milline rafineeritud pühaduserüvetus praegu aset leiab s e a l, selleks nii hästi sisseseatud ruumis. Vahel kerkis justkui magneesiumiplahvatus Vekšini silme ette selle südaöise, meeletu ja tarbetu Dolomanova poole mineku absurdsus, milleks tal polnud õigust ega põhjust ja millega polnud võimalik enam parandada nii paljusid m õ l e m a p o o l s e i d vigu, nagu ta arvas. Hetkiti tahtis ta saanist maha karata, sest põgenemises jäi kas või tillukenegi lootus millelegi, mis sisaldub igas teadmatuses. Selle asemel surus karm jõud teda istmele ja sundis tõukama vanataati vastu õlga, et ta valusamalt oma laiska elajat peksaks.

Kogu plaan selles seisiski, et võimalikult kiiresti ja ootamatult, hea oleks, kui muukraua abil tormata sinna, salajasse sopja, enne kui armastajad teineteisest lahkuvad, hoiatatud sahinast koridoris, ja kui ei tabagi viimast lõpuohet pimedas või seda pulmaliiliate pahupoole surelikku lõhna, siis saab kas või hilinenud peoga puudutada kehadest kuumaksköetud linu ja veenduda toimunu paratamatuses . . .

Lihtsalt mõeldamatu tundus sellise ilmaga vabatahtlik ulualt lahkumine, kuid see just tõotaski edu, kui poleks olnud seda vististi tapatallist varastatud kronu. Sedamööda, kuidas vähenes vahemaa sihtpaigani, valdas Vekšinit järjest rohkem kartus, et ta on oma hukkumise alguse mööda lasknud, sest juba ammu oli saabunud see armastajaile õnnistusrikas tuisune öö, kui kaisutuste loomulikele rõõmudele lisandub piiritu, kõrvalistest segamatu aeg ja kahekordne, lumevaiba loodud eraldatus . . . Seevastu kõlbas too tumm, jälgedeta ja tunnistajateta öö veel üheks välkkiireks, suletõmbega sarnanevaks teoks, mis oli suuteline kas või õudusega, natukeseks ajakski, suruma mälus maha fantaasia poolt kõrva sosistatud põrgulikke pilte. Pärast Sanka osavat

keelekandmist Donka ja Dolomanova peale liikusid need elustunud varjud ja kaelustasid teineteist Vekšini ees nagu ekraanil — suurendatud kujul, mis võimaldas näha kõige häbiväärsemaid üksikasju. Ühel mingil lõpmata pikal tänaval piinasid nad Vekšini vaese aju nii ära, et ta oleks võib-olla kasutanud ainsat võimalust neist igaveseks vabaneda, nimelt kuuli, kui poleks äkki selgunud, et nad on juba pärale jõudnud.

Sarviline toimetas Vekšini täpselt õigeks ajaks kohale ja sulas kahtlaselt väledasti tuisku koos saaniga. Maša polnud veel magama heitnud, — teiste akende reas oli tema oma valge, pisut tuhmim kui tavaliselt. Nähtavasti luges ta harjumust mööda enne uinumist. Donka aga oli sel ajal oma ubrikus ja võib-olla võttis sokke jalast või sügas mõtlikult külge särgi all, vahtides küünlatuld ja sõrmitsedes päeva katkendeid, nagu see on omane inimestele samasuguses olukorras, sealhulgas ka kohtuotsuse täideviijatele. Sellepärast tuli oodata, kõige parem vastasõuel, juhuks kui Maša tõepoolest oma lõbu Vekšini karistamisena võtab ja ettevaatusest enne tänavale vaatab! . . . aga niipea kui ta kavatses naabervalduse jalgväravat lahti tõugata, kustus valgus ääre poolt loetud aknas ja avanes võimalus asuda oma plaani teostama. Miski käskis Vekšinit muide puu taha seisma jääda, arvestades ettenägematut viivitust — kuni nad kokku saavad, või veel midagi, võib-olla mõtleb Donka paberossi ära tõmmata või paljugi, mis võib asja käigus vaja olla. See terve mõistuse ettekirjutus, mis väljendas eelseisva paratamatust, vapustas Vekšinit . . . Otse läbi akna oleks lähem olnud, kuid ligiduses polnud puud ega vihmaveetoru. Endale aru andmata läks ta üle tänava, jooksis eesuksest sisse ja tõmbas hinge.

Oli saabunud kõige parajam aeg n i i s u g u s t e k s asjadeks, — hääletult, üht astet vahele jättes hakkas Vekšin trepist üles minema. Talle tuli mõte teeselda purjusolekut, nagu oleks ta vintispäi ühest punkrist teise minekul sisse astunud. Niisuguse maski all oleks mugavam kauemaks jääda, esitada ülearuseid küsimusi ja halvemal juhul endal lipsata mööda koridori jahtumata pesasse, viidates hiljem meeletule purjusolekule. Teisel trepivahel sai Vekšinile selgeks, et sellel teesklemisel pole mõtet, sest kindlasti avab ukse Donka ise, riidest

lahti, atleedirind paljas, alles toibumata oma võiduröömust, ja nüüd puudutas Vekšin masinlikult parempoolset taskut! . . . aga unustas kohe kõik selle, niipea kui ta oli Maša ukse ees. Ta käsi värises, kui ta mitu korda tagajärjetult kellanupule vajutas. Alguses kergendust toov aimus leidis kinnitust: see oli nondel aastatel sagedane nähtus — linnaosas võeti vool ära, mis teataval määral Vekšinile kasuks tuli. Siis hakkas ta koputama, esiteks aralt, siis kõvemini, kuni Maša imestanud hääl teda ukse tagant küsitles.

«Tee lahti, pole seal midagi seletada, kriminaalmiilitsast . . .» vastas Vekšin kurja inspiratsiooni mõjul kähiseva võõra bassihäälega ja oodates tõmbas teadmata milleks kiiresti kätte taskus niiskeks läinud glasseekindad.

Donka poleks pidanudki ust avama — tema välimuse järgi oleks olnud kergemast kergem taibata, mis toimub. Maša tegi ise ukse lahti, ja kuigi külaline seisis lävel kulmudeni täistuisanuna, lumest turban peas, tundis Maša ta kohe ära.

«Missugune hull temp, Mitja . . . sa ei mõista enam naljagi teha!» vangutas ta etteheitvalt pead hukkamõistuga, mis tal kui kuriteopaigalt tabatul võrdlemisi hästi välja tuli.

Vekšin vaatas altkulmu ja nägi ainult seda, mis tema kahtlusi kinnitas. Mašal oli seljas hommikumantel, kiiruga paljale ihule tõmmatud, ja kuidagi nagu ülearu vooruslikult, kiivalt, nagu n i i s u g u s t e l juhtudel kombeks on, hoidis ta vasaku käega kaela juurest hõlmu kinni. Paremas käes oli tal pikk, äsja süüdatud küünal; see heitis selja taga olevale kahhelahjule saleda varju tema peast, mis oli patjade puudutusest sassis. Hingamisest õõtsuv leek näitas tema viha ja erutust . . . Vekšini sõõrmed läksid uurides puhevile, kuid esikus ei lõhnanud millegi muu kui antoonovkaõunte järgi.

«Sa ära arva, ma ei tulnud sulle külla, Maša . . .» alustas Vekšin.

«Aeg pole ka nagu sobilik,» nõustus Maša jõudu pingutades.

«Mul oleks ühe kiire asja pärast vaja Donjaga kokku saada . . . Kutsu teda, kui ta liiga ametis ei ole, tee seda vana sõpruse nimel!»

Nad vaatasid teineteisele otsa, kumbki ei osanud ennustada, mis minuti pärast tuleb.

«Tead, ta pole veel tagasi tulnud,» ütles Maša viivitades ja vaatas ukseketti, valmis ust uuesti kinni panema. «Sa võiksid parem homme tulla.»

Siis hakkas Vekšin endalt lund maha raputama, varistas seda kaabult ka läve taha ning otsis vahepeal silmadega Donka palitut või soni, kuid nagi oli pimedas, kapi taga, ja sinna pilgu heitmiseks polnud sobivat ettekäänet.

«Seda ma arvasin, et ma teda kätte ei saa, küll on kahju!» pomises ta ja hakkas jälle, ilma et ta ise oleks teadnud milleks, kindaid maha kiskuma, ja tegi seda nii pikkamisi, nagu oleks kummalgi käel sada sõrme. «Aga vahvalt on ta ennast sinu juures sisse seadnud, Maša!»

«Noh, ma ju lesk, tead, kardan . . .» vastas Maša kuidagi isemoodi. «Ta on tugev mees, lõhub puid . . . ja on käepärast, kui keegi öösel sinu moodi sisse tungib!»

«Kas sa siis tõesti oled ära armunud?» küsis Vekšin umbusklikult ja otse.

«Sa oled veidraks läinud, Mitja,» hakkas Maša tasakesi naerma. «Miks ma siis poleks pidanud armuma? . . . Esiteks on ta geenius, Firsovgi ütleb seda . . . ainult et esialgu ilma lihvita. Teiseks kinkis ta mulle peenikesed siidisukad.»

«Need ju vist varastatud?» muigas ka Vekšin, kuid Maša vaikis. «Miks sa siis nii odavalt ennast taskuvargale ära kingid? Oleks olnud ju ka rikkamaid kaupmehi!»

«Minu saatus on niisugune,» kehitas Maša õlgu, ja nüüd läks ta nägu tumedamaks, vananes äkki mingist kauakestnud väsimusest. «Noh, aitab, igal asjal on piir . . . sa ei meeldi mulle täna. Arvad, et oled kangesti noobel, aga su peale on hirmus vaadata, tuled nagu surnukambrist, üleni nortsus . . . hakkan sind veel unes nägema, mine ära!» ja vaatas teda äkki justkui uudishimulikult, tõstis isegi küünla lähemale. «Aga võib-olla tulid sa mind tapma, siis vabanda, et ma sind oma jutuajamisega kinni pean. Tee siis rutem . . . jalgade peale puhub, ja tead, ma tahan kangesti magada.»

«Vaata, misuke sa oled . . . Ja mina lootsin lihtsalt sinuga tunnikese istuda . . . nagu t o o k o r d Kudjoma

ääres!» ütles Vekšin katseks ja nooksas sisemiste tubade poole. «Kas lased sisse?»

Maša tõmbus eemale, koguni taganes sisemise ukse poole.

«Ei, minu juurde ei tohi tulla . . .» keeldus ta kähku ja järsult. «Kui sa juua tahad, mul on pudel viina, ainult et joo kuskil s e a l all, palun!»

Öeldu kõlas seda solvavamalt, et seda polnud lausutud märgatava kavatsusega teda alandada, vaid otsekui kaasa tundes õnnetule inimesele tema viletsas olukorras, ja Vekšin leidis koguni, et teda teadlikult tahetakse vihaga pimestada, et ta mõnesuguseid otseseid tõestusi ei avastaks. Siis otsustas ta Donka tõhusamate vahenditega tema soojast pesast välja meelitada, kus ta arvatavasti arusaadava igatsusega teki all jutu lõppemist ootab.

«Vabanda, et ma sulle palumata nõu annan, Maria, aga sinul ei maksaks teda meie eest varjata ega temal ennast sinu seeliku taha peita,» ütles Vekšin meelega valjusti. «Ja üldse, miks sa peaksid oma kena mööblit rikkuda laskma, iseäranis koos väärtuslike peeglite võimaliku purukspeksmisega, kui me ta ikka kas või püha Nikolai enda põuest kätte saame?»

«Sa vist ähvardad mind, Mitja?»

«See pole ähvardus, vaid ainult vana sõbra nõuanne mitte tõsta kõrvalist lärmi, nii et miilits vahele segada võib!»

Kõike seda ütles ta selgelt ja kõlavalt selle erilise sõnaohtrusega, mis kurjategijate keskkonnas viisakust asendab.

«Tead sa, Maria, sinu Donja on juba varem minu Sanka kapsaaeda kive pildunud . . . muuseas rääkis ta, nagu oleks Sanka meid Pirmani juures s i s s e v e d a n u d ja siis silmakirjaks kaks kuud kroonu lobi peal istunud. Kaks korda olin ma vait, aga eile seletas kolmandat korda, ei jäta järele. Sanka aga on mulle rohkem kui sugulane, me saime rindel temaga verevendadeks . . . saad sa sellest mehaanikast aru? Nii et ma tahan asja kontrollida . . .»

«Ma arvan, et küsida tuleb selle käest, kelle peale kahtlus on langenud . . . mis Donka siia puutub?» küsis Maša, imelik kõhklus hääles.

Vekšin surus käe südamele.

«Ma saan aru, kallis Maria, missugust valu ma sulle selle jutuajamisega teen, aga usu mind, ma poleks hakanud su õnne rikkuma . . . aga mulle on teada, et Donja ka Sanka tiisikushaigele naisele külge lõi. Ta on ju käre mees selle koha pealt, ega ta palju ei vali: luuletaja! Ja jutt käib, et Sanka naine ei lükanud teda tagasi põlastuse pärast, sest ta on ise uulitsatüdrukute seast, vaid selle arvestusega, et üks haigus on parem kui kaks. Ja mulle tundub, Maria, et ta tahab naise äraütlemist mehele tagasi teha. Ja muuseas, mina jälle ei taha seda asja mitte kuidagi niisama jätta . . . Eile rääkis Sankat taga, täna mind, ja homme võib sinu kohta jutu lahti lasta, et elad temaga . . . ta juba annabki mõista! Aga sa saad ise aru, et laimajate vastu pole ka varaste hulgas lugupidamist.»

Ta jäi vait ja ootas, et nüüd ometi mürtsub ümberlükatud mööbel ja poolalasti Donka kargab pimedusest möirates kahe hüppega solvajale kallale — ja las siis Maša Dolomanova naudib, kuidas käib kahevõitlus tema surmliku ilu pärast! — aga peale kauge kella tiksumise polnud endist viisi kuskilt ühtegi heli kuulda, isegi raudvedrud ei kriuksunud, ja Vekšin mõtles tahtmatult: küll on ikka vägev keeld Donka peale pandud, kui ta ainult siin on, sest üksnes laibana oleks Vekšin ise niisuguseid süüdistusi taluda suutnud.

Vaikis ka Maša ja ta küünal põles nüüd täiesti rahulikult, nii häirimatu oli öö õhk, — ainult kuidagi liiga selgelt, hämmastavalt toonitas see valgus tema naha tõmmusust ja kogemata laubale langenud juuksetuka ning pisut morni näo veetlust. Ja Vekšin otsustas anda veel ühe piitsahoobi vastase palja ihu pihta, et ta kiiremini oma peiduurkast välja roniks.

«Ilmaaegu kahtled sa, Maria, ja haletsed lurjust. Sa võiksid ta tunniks-paariks voodist välja lasta meie juurde südamlikku juttu ajama, ja kui asjad selguvad, saad oma sõbra tervelt tagasi . . . ega me siis metsloomad ei ole, et me armastavaid südameid lahutame!» venitas Vekšin, kasutades Maša tigedat kangestust. «Ma räägin seda sellepärast, et ega see rämps meil eile ei siginenud. Sest keegi ju tõi Korõnetsile k ü l a l i s e d kaela, kui Agei seal oli, ja mulle tundub, et see polnud

Sanka vigur... miks pidi Sanka süütule vanamehele auku kaevama? Aga su Donjal oli selleks täielik põhjus.»

Dolomanova raputas vihaselt pead ja küünlaleek hakkas vankuma.

«Sa tead ju ise väga hästi, et s e e raha, mis oli tindiplekiline, tõi haarangu Korõnetsi juurde!... ja see tähendab, et Pirman maksis vanamehele partiide pealt sinu käest võidetud rahaga, ja vanamees laskis selle ahnusest kohe käiku...» Maša takerdus alguses, ilmselt püüdes muljet jätta, et ta tahab ülepeakaela tehtud, kronoloogiliselt ebatõenäolise oletusega iga hinna eest armukest kaitsta, ja tegi siis näo, nagu oleks ehmatanud. «Mis põhjus oleks siis Donjal võinud olla?»

«Otsene!... Ma ei arva, et ta iga äraantud pea pealt oleks teeninud, kuid tal oli rahalise kasu saamisest veel kõvem põhjus: armastatud naine kiiremini leseks teha. Ega Agei elusäst peast poleks lasknud endaga nalja heita. Sa tead, Maša, et ega mina kadunukest ka just ei jumaldanud, aga ei tohi ju, Maša... prügihunnikus peab ka kord olema!»

Välisele pikalisusele vaatamata vaheldus mängus nii palju pööraseid võtteid, argumente ja nende varjundeid, et kummalgi polnud aega vastase mingi ärritava viltumineku pärast manöövri tõelist suunda taibata. Vaevalt et Maša ise aru ei saanud oma versiooni absurdsusest, nagu oleks määrdunud rahatähed, mis vaevalt mängulaual vilksatasid, ühe ööpäevaga võinud viia kriminaalmiilitsa kuriteo jälile. Aga kui ta teeskles, et ta Donka pealt kangesti kahtlust kõrvale juhtida tahab, siis kindlasti selleks, et õhutada Vekšinis armukadedat veendumust, et Donka on siinsamas, tema juures teki all, kuna aga tegelikult teda seal nähtavasti ei olnud... See soovitud mõte jäi ehk ainult viivuks teadvusesse püsima, sest Vekšin jõudis ette ära aimata Maša kahekordse naiseliku kavaluse, mis selles seisiski, et suigutada tema kahtlustusi — nagu ei olekski selleks ööks ette nähtud midagi, mis ähvardaks nende vastastikust surmani tõotatud truudust, ja see näitas omakorda, et Donka oli siin peidus ja kannatas ära Vekšini sõnalised piitsahoobid ega olnud järelikult väärt mitte üksi nuga või sõimu, vaid isegi pealesülitamist.

Ta ei tahtnud jätta tähele panemata ka Maša pettusekatset.

«Ära aja udu, Maria! Sa tead, et nende märgitud rahade pakk jäi laua peale...»

Siis vihastas Dolomanova omakorda päris tõsiselt.

«Jätame lollimängimise järele, Mitja,» ütles ta kaarte avades. «Miks ei võiks arvata, et ma i s e Ageist vabaneda tahtsin? Peale siidisukkade ei maksa ju teiesuguste nüüdisaja kavaleride käest midagi oodata! Sina eelistad nähtavasti ilma sõjariistadeta mehi... nagu oli t o o ohvitser rindel. Muuseas, Agei ei kannatanud silmaotsas sihukesi kelkijaid ega jultunuid, ta sakutas neid kõrvust. Ta läks pärastpoole arust ära, aga s e l l e l seitsmeteistkümnenda aasta suvel oli ta kuningas üle terve Kudjoma... Tookord ta tuuseldas meie semstvovalitsuse esimehe koosolekul juukseidpidi läbi ja kadus läbi akna. Ja läks pikaldasel kõnnakul minema, sel ajal kui urjadnikud tema selja taga ööbikuvilet lasksid. Mõni teine mees oleks sihukese julgustüki eest enesele eluaegse pensioni välja kaubelnud, aga m i n u o m a oli loll... kultuurist tuli puudu, nagu Firsov ütleb. Sa vabanda mind niisuguse võrdluse pärast: oled selle ise ära teeninud!»

Pidades lugu lõpetatuks, keeras Dolomanova jutu teise kanti:

«Kas väljas kõvasti tuiskab?»

«Esimene n i i s u g u n e lumi.»

«Kas oled ikka oma lauljanna juures korteris?»

«Lasin jalga...» Ta tammus jalalt jalale. «Mehele läks.»

«Kus su loss siis nüüd on?»

Lootes Maša eksisammule, tegi Mitja ebamäärase liigutuse.

«Kuidas juhtub. Viimased kaks päeva Savjolovo raudtee tagavarateedel... võtsin omaette toa.»

Ta kasutas talle meeldejäänud, vist kõige veenvamat inimese peavarjutaoleku näidet, mida ta väsinud fantaasia suutis välja mõelda. Vekšini välimus ei vastanud küll just väga öeldule, aga oli öine aeg ja oma äkki tärganud fantastilise plaani õnnestumise korral sai ta parima võimaluse kohapeal Sanka teadet kontrollida.

Ja Maša ise tuli ka kuidagi liiga tõtlikult ja meelsasti sellele väljamõeldisele vastu.

«Nüüd ma saan aru, miks sa öösiti ringi hulgud,» muigas Maša, nagu poleks tema vastuses valskust ära tundnud, ja Vekšin taipas alles suure hilinemisega seda haleduse ja kaastunde peibutist. «Niiviisi on ju kerge tervist mokka panna, aga mina pole pika vihaga... ja kui sa praegu liiga uhke ei ole, siis võiksid paariks päevaks Donka juurde ubrikusse kolida... kuni kuskil peavarju leiad. Ikka parem kui kütmata vagunis. Kas ma lasen Donkal teise aseme üles panna?»

Vekšin tõstis pead ja uuris altkulmu Maša nägu. See paistis täiesti rahulik, — ainult suunurgas tukslea natuke, kuid vaibus siis rahule sunnituna. Talumatult alandava ettepaneku taga — kolida kamorkaelaniku toanurka, kes võib-olla on õnnelik armuke — oli varjul mingi eriti peen salakavalus, ja Vekšin tänas väljakutset vastu võttes naeratusega, mis sündis niisama julma inspiratsiooni ajel. Vaevalt et Maša oleks Vekšinile võimalust andnud oma silmaga veenduda tema armukadedate, haiglaste oletuste põhjendamatuses... aga nii või teisiti sai Vekšin sobiva võimaluse eos ära hoida nende küpsevat lähenemist — kui juba hilja ei olnud.

«Mis seal nüüd uhke olla, tervis on ju kallim...» ütles Vekšin tasaselt, alanud mängu toonis. «Ega sa m i n d ei karda?»

Mašale oli sobivam tema küsimusest omamoodi aru saada.

«Mina ei karda maailmas enam midagi, Mitja: mul on kõik seljataga... Ja jumal teab, keda Donka tagaukse kaudu enda juurde sõbramehe poolest ööbima võtab. Parem tunne muret enese pärast, Mitja!»

«Ma siis homme ehk kolin sisse?» uuris Vekšin asjaliku käsitöölise ilmega.

Et ukseketist kinni võtta, pani Maša küünla vasakusse kätte, ja Vekšin lõi kohmetanult silmad maha, kui paljas õlg lahtiläinud hommikumantli kaelusest välgatas.

«Jah, ainult mitte täna...» ütles Maša kuivalt. «Ja veel: siin pole u r g a s, nii et mitte üle kolme öö, ja et hilja koju ei tule. Nüüd mine ära...»

Ta hakkas ust kinni panema enne, kui Vekšin oli üle läve astunud. Paistis, et kõik sisendas lootust eelseisvale leppimisele: vaevalt irooniaga maskeeritud ettepanekud, mis olnuksid jahenemise korral mõeldamatud, ja pikaleveninud jutuajamine, eriti aga väljaöeldud valmisolek ajutist ulualust anda, kuni ta endale sooja peatuspaiga leiab. Järelikult ei läinud esialgu asi tolle saatusliku paratamatuseni, kus lahkumisel pole tahtmist isegi korraks tagasi vaadata. See kinnitas Vekšini sügavat veendumust, et olgu tema süü Maša ees missugune tahes, Maša ei julge tasuda Donka k a u d u. Paljas mõtegi, et nende Kudjoma saladust puudutaks petis, vangimajalaulik, olgugi varas j u m a l a a r m u s t, nagu Manjukin kord vintispäi ühel allilma-pummelungil Donkat nimetas, tundus Vekšinile pühaduse rüvetamisena... Aga mida veenvamad paistsid mõistusele rahustavad argumendid, seda kuumemalt hakkas nende kiuste hõõguma kahtlus, et mitte lepituseks ei püüdnud Maša teda endale lähendada, vaid selleks, et talle oma seletamatu ränga valu jäänuseid näkku paisata. Maša ei olnud niisuguste killast, kes andestavad, ja Vekšinit poleks tema poole miski tõmmanud, kui ta oleks olnud. Nähtavasti pidi lähematel päevadel midagi tema salakavala plaani kohaselt lõpule jõudma ja järelikult pidi ta sellega määratud kolme päeva jooksul toime tulema. Selguse saamiseks kogu selles segaduses tuli asuda välja selgitama, kus veetis Donka selle tuisuse öö, ja kontrollimaks, kas Maša valetas, tuli tingimata oodata tema tagasitulekut.

Vekšin läks trepist alla ning hakkas seal käsipuudele nõjatudes üht paberossi teise järel tõmbama. Trepikojas oli niiskelt soe ja seal valitses täielik vaikus, nii et polnud kuulda koera haukumist ega haige lapse nuttu, ei veetilkade langemist — kõike tundus neelavat väljast kostev läbitungiv lumesaju sahin. Tasasest võtmekeeramisest sai Vekšin aru, et alumise korteri uks poikvele tehti — arvatavasti piilus mõni eriti erga unega vanaeit prao vahelt pimedas hõõguvat suitsuotsa. Tuli koni maha visata ja selg keerata... Kuid võõrast pilgust tekkinud rahutu ebamugavus abaluudes ei lakanud; vajadusele alistudes läks Vekšin koridorist tänavale. Niikuinii oleks liiga talumatu ja vastik olnud siin ninapidi kokku põrgata vilet laskva õnneseenega, kes teel oma daami sooja pesasse trepil tolknevale võistlejale

tingimata head ööd soovib. Vekšin läks väravaalusesse, kus oli tuulevari ja sooja leha järgi võis aimata prügikasti ligidust.

Toetudes vastu rattarummudest kriimustatud väravapiita, õlg tellistest lohus, püüdis Vekšin anda kehale mugavat asendit, et mitte väsimusest ja unisusest kokku variseda. Ainult selleks, et mitte märgata aega, mis vahel nagu päriselt seisma jäi, pani ta silmad kinni, lülitades välja kõik meeled peale kuulmise, aga kohe tuli peale pikk ja tihke uim, mis mõtteid nagu klaasistas . . . ja siis hakkasid koledas kõrguses pea kohal hõikuma paar-kolm häält, millest üks, võidutsev ja pisut laulev, kuulus kahtlemata Artašezile. Selle varjutas kohe teine, pooleldi äratuntav, millele kajana vastas kõmavateks kildudeks pudenev naisenaer. Räägiti temast, Vekšinist, kuid oli vaja hullumeelsuseni kurnavat jõupingutust, et lausutavatest sõnadest aru saada.

Hakatuseks selgus, et need polnud üldse Artašez ja Maša, vaid ikka seesama Donka!

«Ära peta mind . . .» algas see. «Ma kinkisin sulle sukad.»

Siis järgnes ärritava klaasise naeru kihistus.

«Ma armastan sind sellepärast, et sul minust kahju ei ole . . .» helises Donka hääl, väljendades Vekšini kõige varjatumaid mõtteid. «Sina oledki Kudjoma, jõgi, voolav vesi . . . Sinu silmad leiavad pimedas üles selle, mida teine naine päikese käeski ei näe. Mu mõistus on sinu küüntega ära kriimustatud, ja kui sa mind lõpuks kätte saad, nuga käes, olen ma ikkagi sinu oma . . .»

Aegapidi põimus Vekšin ise sellesse koori ühe keelena, ja siis hakkas ta keha maha vajuma, libisedes mööda müüri, ja ärkavasse teadvusse tungis hullumeelne hirm kõige tähtsamat hetke maha magada.

Vaevaliselt ajas ta märjad silmad lahti ja tegi katset sooja saada, tammudes paiga peal või müksides paljasjalgsete kombe järgi õlaga telliskivimüüri, — läks aega, enne kui tal õnnestus kaotatud liikumisvõime tagasi saada. Tänavat katval neitsilikul lumel polnud kusagil värskeid jälgi näha: Donka polnud veel tagasi tulnud. Endist viisi pudenes ülevalt lund, aga nähtavasti olid selle tagavarad otsa saamas . . . ja pole ju juhtunud, et niisugune linn oleks hommikuks räästani lumme mattunud! Ajuti oli tuisk juba peaaegu vaibunud ja võis näha, kui uudishimulikult keerlesid lähema laterna juures lumehelbed, mis viimastena põhjatusest alla lendasid. Et unele paremini vastu panna, vahtis Vekšin neid, nii et silmad kirjuks läksid ja neist lõikav valu läbi käis, kuni tema teadvusse jälle tungisid needsamad kõrge klaaslae all hõikuvad hääled, aga nüüd juba piinavast kaugusest . . . Linna kohal ei hakanud pimedus veel helenema, kuid agulis levis juba ärkamise kõmin, tehase vile tungis läbi aovalge vati, kojamehed tulid platsi kraapide ja labidatega.

Donkat polnud ikka veel . . . ja äkki meenutas Vekšin suumusklitega omaenda — kui ta Maša juurest ära läks! — virilat veendumusnaeratust, et Maša mitte mingitel asjaoludel ei julge rüvetada K u d j o m a t. Siit võiski Maša ammutada puudutulevat otsusekindlust . . . Jälle, nii nagu tuisuse öö alguses, tekkis rusuv ärevus, aga nüüd seisis see käsitamatus tajus, et kohtuotsus on täide viidud. Vekšin tabas end sellelt, et ta jäi kuulatama pea kohal olevat võlvi, — lootuses, et s e a l t imbub läbi paksude kivide kas või mingi reetlik krigin.

Kui poleks tulnud kojameest, oleks ta värava all hommikuni tukkunud . . . Muide, Firsov mõtles ilmaasjata välja ebatõepärase stseeni, kuidas Vekšin kojamehekorteris hommikust teed joob ja halvasti vene keelt rääkiva rõugearmilise tatarlanna käest Maša elu üksikasju välja uurib. Tegelikult aga seisis Vekšin pärast öisi läbielamisi vaevalt jalul, nagu nuheldasaanu ikka. Turske kojamees, kellega ei maksnud tülli minna, vaatas Vekšinit tema pelgupaigas ja andis talle tatari aktsendiga lausutud rüvedate sõnadega nõu minema kobida. Firsovile oli kasulikum säilitada puutumatuna hommiku tõelised sündmused — kuidas Vekšin armukadeda hirmu värske mõju all tormas läbi sõitma pealinna urkaid, kus Donka võis möödunud öö veeta. See oleks kirjamehel võimaldanud maalilises ja õpetlikus vormis näidata mitmesugust ñepiaegse allilma tüübistikku ja argipäeva koidu ajal, kui halastamatu, paljastav päevavalgus libiseb üle läikimalöönud, purjutamisest veretute nägude ja sütitab, ehkki mitte kauaks, silmades kurvameelse tusa igaveseks hukutatud puhtuse pärast.

XV

Vaatamata kojameeste, nende kodakondsete ja isegi elanikest aktivistide kangelaslikele jõupingutustele ei õnnestunud sõiduteid õhtukski puhtaks teha; ootuste vastaselt hakkas hämaras jälle taevast lumeräitsakaid pudenema. Öösel sadanud hangede pärast õnnestus Vekšinil lõunaks ainult mõned salaurkad läbi sõita, kus Donka oli enne Vjugale antud kuulsat tõotust oma annet ja noorust läbi põletanud. Kuskil ei teatud tema kohta midagi mõistlikku öelda, ja üldse tuli nii välja, et ta viimasel nädalal polnudki oma sisseseatud pesast välja lennanud. See polnud Donka kommete kohane, sest ta oli liikuv ja püsimatu, päeva või paari pärast oleks ta kindlasti üles leitud, aga Vekšinil oli vaja teda kohe näha, talle silma vaadata... Jäi üle veel viimane punkt maakeral, Batašihha juures, mille Vekšin oli kui kõige väiksema võimaluse viimaseks jätnud.

Kuulu järgi võis selles kõigile kättesaadavas paradiisis mistahes hinna eest oma ameti paratamatutest kurvastustest unustust otsida ning proovida õnne mängupõrgus kaardilaua taga, kuid vanad vilunud kalad käisid sellest punkrist ebausklikult mööda. Kohe tekkimise järel ristis rahvasuu Batašihha korteri üksinduse ja kroonulobi salongiks, — kusjuures see hoiatav nimi sündis saatuslike, pisut kummaliste kokkusattumuste ja sissekukkumiste tõttu, mida hiljem seletati perenaise kasuahnusest tingitud liigse külalislahkusega. Erinevalt Artemi kallist äravalitute keldrist lasti siia allilma eliidi kõrval ka haruldaste ametitega musti ärimehi, hooaja väljapaistvamaid riigiraha raiskajaid, provintsist tulnud ja pummeldamise hoogu sattunud jõmme ja kõrvalisi isikuid, kelle soovitused olid ülepea kontrollimata. Batašihha enda ankeeti, kes kuulu järgi oli endine samovaritehase omanik, asendas üksainuke, võrdlemisi räbaldunud legend tema minevikust, ja seegi pärines tema mõisa naaberkülades elanud Tuula talupoegade kahtlastest juttudest. Ta olevat noores eas üle kogu maakonna kuulsaks saanud oma kirega äikese ajal ratsa sõita läbi paduvihma ja pori, nii et kui taevast juba natuke mürinat kuulda oli ja silmapiiril pälgud

lõid, käskis ta saduldada oma tõrvmusta ja niisama hullu Kirbu...ja keegi olla kord välguvalgel näinud, kuidas ta nagu läbi pekstud, nagu saatan ise, märjad juuksed õlgadel salkus, tormanud mööda, selja taga temast kinnihoidev must isand... Pärast revolutsiooni ja rekvireerimist sai põrgulik mära sealsele kõhnakesele toitluskomissarile, ja rahvasuu väitis, et nõid olla teda teenistuses külastanud, talle sõrmusega otsaette koputanud ja öelnud: «Minu Kirp ei hakka sind narri vedama!» Arusaadavalt oleks nüüd imekerge olnud neetud vanamoori kinni võtta, kui esiisade kombel oleks «aamen» öeldud, aga see toitluskomissar olnud eesrindlike vaadetega ega söandanud usuvastastel kaalutlustel niisugust asja teha. Kui aga pärast peatselt järgnenud mässu mustade jõudude alal asjatundjad maakonnatöötajad paljasjalgset Batašihhat mahalaskmisele viisid, olla ta kuradi poolt talle saadetud Kirbu selga karanud ja kuulipildujatule alt imekombel minema kapanud; tolle pakaselise öö härmatis ollagi tema kurjakuulutavalt tõrvmustad juuksed valgeks teinud. Selle loo poeetiline ebatõenäosus lõi Batašihhale oreooli, mis oli äärmiselt soodus salongi pidajale, kuhu vajus sisse vilumatu, põrandaalust romantikat ihkav prügi või tulid laamendajad, kes priiskamise hoos olid viimase mõistliku meele kaotanud.

Vana vaenu peale vaatamata sõitis Vekšin eelviimasena läbikäidud urkast otse Batašihha poole. Jälle libises ta madalas saanis edasi Moskva hangede vahel, — sõitis ja mõtles unetu peaga, et poleks paha panna mingi isevärki teoga Maša Dolomanova kahetsema seda nii mõistmatut ägedust lapsepõlvesõbra vastu, nagu poleks tal Vekšini ränkadest elujuhtumitest veel küllalt. Talle tulid aina pähe tugeva ja kiire toimega vahendid, mis kõlbasid täielikult kättemaksuks, kuid olid puudulikud tõestama Mašale tema eksiarvamuste sügavust. Ei, sel eesmärgil oleks Vekšinil parem suureks meheks saada, näiteks õpetlaseks mõnes vaevalt tuntud teadusharus, kus kõiki asjatundjaid on sõrmedel üles lugeda või on nad suremas, ja avastada seal midagi ülemaailmset, nii et kõigil kael kangeks jääks Mitjat tema kõrguses vaadates, — nende hulgas ka Maša Dolomanoval!... Muuseas, selles suunas laheneski Vekšini saatus Firsovi jutustuses, kuigi sel teel üldse ei saavutatud hingelist

leebumist, mis tema kangelasele oleks olnud ainus tervendav vahend. Vekšini püüdes tõusta teistest inimestest kõrgemale nägi Firsov eeskätt võimsat t õ m b e m o m e n t i, mis on võimeline peaaegu hingetut ihu elu põhjast pealispinnale päikese kätte hoovama...

Niiviisi sõitis Vekšin, uneuimas saanil vankudes, mis iga minut ühest jõõrdest teise sukeldus, tema ripakil käsi kündis pudedat lund ja ta vajus niivõrd sügavale unistustesse, et ta läbi ülespiitsutatud fantaasia udu nägi nutetud näoga Mašat oma akna all... ainult ehmatas pisut, et ta oma sügava võhiklikkuse tõttu ei osanud endale teaduseharu valida, kus võiks hästi kiiresti ja rabavalt kuulsaks saada. Ta koguni otsustas juba lähemail päevil kas või vägisi tungida mõne kõige kõrgema kuulsuse juurde ja pärast avameelset pihtimust anuda ja paluda, et pääseks tema juurde kas või valvuriks, hääletuks varjuks tema läve ette, ja puurida siis end enesesalgamise tõotusega tema teadusse... kui ainult Maša ootaks, kannataks need paar-kolm aastakümmet! Ja jälle püüdis Firsov siin näidata, kui lähedal oli tema kangelane selle teda piinava ülesande lahendamisele, mis puudutas s i l m a t e r a t a r k a l ä i g e t, ja kui kaugel oli ta sellest, et mõista oma süüd Maša Dolomanova ees.

Väikeste kõrvalepõigetega tuli Vekšinil sõita mööda ringpuiesteed ja ühel teelõigul hakkasid talle fassaadidel silma suured mustad afišid, millel oli lennus väike sinine kogu ja serval seisis võõrkeelne kiri, mis meenutas talle midagi äärmist meelehärmi tekitavat, niivõrd hooletussejäetut, et tal oli juba hilja vahele segada. Äkki nägi Vekšin sedasama, kuid suurendatult, maalitud mitmele kokkulöödud vineertahvlile, — väle tuuleke kõigutas seda kägisevat purje, mis oli riputatud kahe kõrvuti seisva maja vahele: see oli reklaamkuulutus, mis teatas Tanja esimesest lahkumisetendusest enne välismaagastrolle. Kokku pidi neid tulema neli. Madalapoolne Moskva tsirkus, mis praegu sarnanes tohutu ümmarguse hangega, libises paremalt mööda. Endalegi ootamatult kargas Vekšin saanist maha ja käskis voorimeest oodata kitsukesel platsil artistide sissekäigu juures, milleni ta kord oli õde saatnud.

Läbi nõrgalt kinnipandud ukse oli sisse tuisanud terav

lumekeel. Kell oli kaksteist läbi, oli tunda teravat tallilõhna, äsja oli lõppenud hobuste treening. Peale oma tööga tegelevate koristajate ei kohanud Vekšin teel maneeži kedagi. Ainult bereiter küsis vahekäigus midagi tema käest, — Vekšin poetas läbi hammaste: «Ametiasjad,» tõrjus ta hooletult õlaga riivates teelt ja läks areenile, tsirkuse tohutusse, külma, ebamugavasse hämarusse, millest tungis läbi ainult ühe lampiooni ekslev kiir. Katkendlikud kajavad hääled põrkasid kokku ja heljusid kupli poolkera kõrguses, nagu oleksid nad korranud eilset öist sonimist Maša akna all.

Ruum oleks olnud täiesti tühi, kui seal poleks viibinud montöörid, kes jändasid trepiga areeni teises otsas, ja veel tegevusetult pingiridadele laialipillatud tsirkuseartistid, kümmekond inimest, kes äsja olid oma numbrid ära teinud või, vastupidi, ootasid järge: maneeži kõigile ei jätkunud. Lootus kohata siin tööajal õde osutus õigeks, kahtlemata oli ka Tanja kuskil lähedal. Vekšin tõstis pea üles ja nägi, et läbi ülemise, väljast täistuisanud akna tungis sisse talvine kehv valgus ja sulas poolel teel, jõudmata põranda saepuruni. Seejärel liikus helgiheitja kiir ja Vekšin nägi seal üleval trapetsil istumas õde — nii selgelt, et ta silmas valget, traadi otsas tema kõrvale riputatud teadmata otstarbega kotikest. Õde oli äsja lõpetanud keerulise turnimistriki ja puhkas, valmistudes edasiseks, ning hõikas midagi alla kellelegi, kel oli tuttav roheline vest seljas. Enne algust jõudis Vekšin asuda tähelepandamatule kohale vahekäigus, ära tunda Pugli selles rohelises inimeses, kes areenil askeldas, ja olukorraga kohaneda.

Pärast minutilist vaheaega hakkas harjutus uuesti peale. Vekšin jälgis mingi segase, haleda ja magu rõhuva tundega, kuidas kleenuke, elu-olulisis asjus nii hädine naine riskantses tasakaalus trapetsil kiikus või paiskas kogu keha raskuse selja taha pööratud käele või peaaegu libises kuristikku, vaevalt jõudes jalapöidadele rippuma jääda, ja Vekšin kordas tema järel lihastega tahte jõupingutusi, mis olid suunatud v õ i m a t u s e ü l e t a m i s e l e, neid balansseerimisi p ä ä s u k e s e n a või l i p u n a, tagurpidi *culbute*'e ja kukerpalle — ühesõnaga kõike, millest koosneb turnimistsükkel. Ja tal oli pigem vastumeelne kui huvitav jälgida praegu tsirkuse

pahupoolt, kaunistusteta, millega varjatakse paeluva ime vaeva ja higi... Harjutuste ajal kostsid alt lakkamatud saksakeelsed hüüded, millega Tanja kasvataja nõudis, et ta võtaks suurema hoo ja hoiaks põlved tihedamalt koos või ei painutaks end ülearu ja seega püüaks numbri viimistlemisel suurima koolipärasuse poole, — raske oli kujutleda sellist võimukust nii tillukeses raugas.

Ja jälle puhkas Tanja natuke aega, istudes trapetsil ja silitades masinlikult mingit musklit läbi trikoo. Juba väsinud vaatepildist, nägi Vekšin, kuidas Tanja silmitses küllap vististi haigutavat tühjust enda all, nagu mõõtnuks ta midagi, milleni on jäänud vähem kui seitse tundi. Vekšini tahtmatu kartus õe pärast paistis nüüd asjatu, — Tanja oli tagasi saamas omaenda nõtkuse ja täpsuse taju, võimet tõrketa ja lugematuid kordi sooritada äraõpitud liigutust, mis kõik on tsirkuseartistile esmajärgulise tähtsusega. Tanja tajus jälle oma keha nõnda, nagu tavaline vaataja tajub oma sõrmi. Lõppude lõpuks õnnistas ta tsirkust, seda armast ja ranget kodu, millest ta peaaegu oleks lahkunud meeltesegaduses, et saada Zavarihhini sõbratari kuulsusetu saatuse osaliseks. Ja tema artistlik enesekindlus oli nii suur, et tema kujutluses valmisid juba uued väljamõeldised, mis tegid kaela*strappata* surmlikult keeruliseks, kuigi ta oli niikuinii ainuke selle valdaja maailmas. Pärast pealinnas levinud kuuldusi artisti mingist haruldasest haigusest olid piletid Hella Weltoni kõigile neljale esinemisele juba ammu müüdud, ja siis sigines veel kuuldus ettevalmistatavast tsirkuse ümberkorraldamisest tootmis-satiirilises suunas, et võidelda mineviku iganditega vaataja teadvuses, mistõttu administratsioon olevat suure vaevaga saanud loa Tanja gastrollideks sel ettekäändel, et number tõotas saada välismaal tsirkusehooaja sensatsiooniks.

... Äkki tõusis Tanja püsti ja Vekšin nägi kohe musta võru õe kaelas; järg jõudis lõpptriki kätte. Kuigi mingit teadustavat märki polnud, jäid kõik all sellesse seisundisse, milles nad parajasti olid, ja loožides ajasid end luua ja kühvliga sirgu teenijad, kes seal eilse etenduse prahti koristasid. Tekkinud pausis hirnus valjusti ja söönult kauaks talli jäänud hobune — vaevalt seda

keegi kuulis. Pahameeles enda üle lõi Vekšin sunnitult pilgu Puglile, kes tõstetud käega barjääri juurde läks.

«Abfall!» hüüdis vanamees luise häälega.

Rohkem ei juhtunud midagi, Vekšinile viirastus ainult pea kohal pillikeele kume, kaikuv heli, mille järel ta kohe nägi õde, juba areenil. Säravana, hõõrudes nöörist muljutud rangluud, läks ta Pugli juurde, ja Vekšinile jäi igaveseks meelde äkki nõrkenud, peaaegu nuttev vanamees, ja seltsimeeste varjamatu rõõm võidetud hirmu puhul ja veel — kui üksmeelselt tõusid esimeses reas püsti Moskvasse külalisetendust andma saabunud belgia hüppajad, korrektselt ja tänulikult tervitades möödaminevat vene artisti. Neid oli kuus ja seitsmendaks heledajuukseline habras poiss, kes vaatas Tanjat armunud silmadega. Surudes vanamehe pead enda vastu, tõttas Tanja teda õrnuse ja hea sõnaga tänama aastatepikkuse hoolitsuse ja muretsemise pärast. Sel hetkel hüüdis teda selja tagant vend.

Tanja võpatas ja keeras ringi.

«Ah, miks sa mind nõnda ehmatasid...» tõmbus ta kössi, ristates käed rinnal, ja otsekohe heitis Pugl talle õlgadele midagi sooja, vana, kodust, mis ulatus peaaegu kandadeni. «Kuidas sa siia sattusid?»

«Kellelt sa seda küsid, õde!» nördis vend professionaalselt, ja kohe tundus talle, et Tanja on pisut häiritud tema visiidist, sest ta pole v e e l l a h k u n u d äsja uuesti läbielatust. «Sa ju ise kutsusid mind endale külla!»

«Ega ma sind siis harjutuste ajaks kutsunud...» ütles Tanja ja jäi vait, mõtted laokil. «Nii et sa istusid kogu aeg siin?»

«Seal, vahekäigu juures... mis siis?»

Murelikkuse vari püsis veel Tanja näol, asjata püüdis ta seda naeratusega minema peletada. Ta oleks nii väga tahtnud unustada midagi tegelikkusest, aga jälle tuli see ärevile ajav mees maailmas valitseva rahutuse kuulutajana, ennustades painavaid südametunnistusepiinu ja mingeid paratamatuid hädasid tulevikus. Ja ehkki ta Vekšinit kuigi tihti ei näinud, ehkki too oli kõigest varas, keda võis halvemal juhul isegi ära ajada, oli Tanja jõudnud temast nii väsida, et tundus, nagu ei piisaks puhkuseks kogu ülejäänud elust.

«Paistab, et sa pole just väga rõõmus mind nähes, Tanjakene?»

«Tead ... mulle ei meeldi eriti, kui mind harjutamise ajal vaadatakse.»

«Ega ma siin siis üksi ei istunud,» ütles Vekšin, mõeldes kõiki maneežis viibijaid. «Meid oli siin ilma piletita üsna palju.»

«Nemad on teine asi,» seletas õde arusaamatult. «Nad vaatavad, kuid ei näe ... Anna andeks, mul on täna raske õhtu. Oli sul asja minu juurde?»

«Sõitsin mööda ja tulin ütlema, et ma mitte sugugi ei tahaks sind kaotada, õde. See tähendab, hoopis teises mõttes ei taha ... südamest ei taha sind välja lasta!» läks ta sassi, ehmudes oma ülestunnistuse s e l l i s e s t kahemõttelisusest ja veel just enne õe esinemist. «Ma vist eelmine kord solvasin sind ettevaatamatu arvamusega sinu peigmehest ... kuigi, usu mind, ma soovisin sulle ainult head!»

«Mis, kas sa oled m i n u Nikolka suhtes oma arvamust muutnud?»

«Seda ma ei ütleks,» ohkas Vekšin. «Ühelt poolt korjab ta kulda, tunneb huvi kalliskivide vastu, jumaldab panderollita kaupa ... sa oled vist ise märganud? Teiselt poolt — ma pole ise nüüd seesuguses ametis, et võiksin arvata alatute hulka neid, kes julgevad mõelda või talitada teisiti kui mina ise. Dmitri Vekšin on ju alati haruldaselt õ i g e s t i mõtelnud, aga nüüd on välja tulnud just teisipidi ... Ilma tungalteradeta viljasaaki ei ole — dialektika! Ja võib-olla avab su Nikolka veel vanas eas varjupaiga ülemaailmsetele lapsukestele või, ütleme, soojendavate jookidega heategeva trahteri ... ja viimati kasutan seda minagi oma mustadel päevadel! N e i l on ju ka vahel selgeid silmapilke ...»

Tanja kuulas teda ja vaatas hajameelse pilguga läbi peavahekäigu, kuidas belglased maneežis hüppelaudadelt hääletult üles lendasid ja kukerpalle tegid, aegajalt üksteist kurguhäälsete hüüetega ergutades. Ja ainult tema sõrmede kannatamatust trummeldamisest vastu juhtumisi kõrval olevat puuri sai Vekšin aru, millisel määral oli tema tavaline kõrk ja pilkav toon jõudnud õde ärritada: isegi fuajees valitsevast hämarusest hoolimata oli näha, kui tüdinuks ta nägu oli läinud.

«Mitja, mind ei kurvastanud mitte sinu arvamus Nikolkast ... ka mina ise avastasin hiljuti enda jaoks, kui hirmus inimene ta on ja kui vähe on ta mulle vajalik. Ja sul on õigus olla tema suhtes ükskõik missugusel arvamusel, nii nagu minulgi sinu või tema suhtes ... mitte selles ei seisa asi! Mind solvas tookord, vabanda, sinu hoolimatu teravus, millega sa meile, elavatele inimestele, saatust määrasid — silma järgi ja isegi seljataga ... panid diagnoosi, ilma et oleksid vaevunud patsienti ära kuulama. Ma saan aru, et sul aega k õ i g e j a o k s ei jätku, aga mina elan ju ainult üks kord, saa sellest aru. Su Sanka järgi otsustades valid sa endale vestluskaaslasi selle järgi, kui vaiksed ja sinuga ühel nõul nad on, aga küllap keegi ütleb sulle kunagi kogu tõe välja! Ja isegi praegu poris lamades tahad sa mulle epistlit lugeda, mina aga ... võib-olla ma suren täna õhtul, Mitja!» Sõna lipsas kogemata suust, mõlemal hakkas piinlik ja halb. «Ära pahanda minuga, ma pole kunagi olnud osav valetama ja järelikult pole olnud osav ka elus ... Ja mis sul siis minu juurde asja oli?»

Vekšin võttis õel käest kinni ja hoidis seda nii kaua, kuni Tanja lakkas seda ära tõmbamast.

«Tühi asi ja just võõras asi. Sain eile su Nikolkalt kirjakese ... palvega, et ma temaga ühes kiires asjas kokku saaksin.»

«Milleks temal sind vaja on?» küsis Tanja kiiresti ja muigas millegi kurja ja salajase üle oma mõtetes.

«Võib-olla tunneb minu järele igatsust ...» kehitas Vekšin õlgu. «Sa vist näed teda enne etteastet? Siis ütle talle edasi ...»

Tanja katkestas kiiresti venda, ainult et mitte teada saada:

«Ma loodan, et sa näed teda ise! Ma aitan, kui sul pilet ei ole.»

«Anna andeks, ma ei tule, õde ... ja mitte sellepärast, et ma sinu numbrit ei armasta! Ma üldse hoidun viimasel ajal ennast näitamast v õ õ r a l e publikule.»

«Firsov helistas just hiljuti s i n u Maša Dolomanova nimel ... ma võiksin teid kõiki kolme ühte looži panna!»

Vekšin kõhkles.

«Ei, niikuinii ma ei tule,» keeldus ta ruttu ja avameelselt, «sa parem ütle ise oma peigmehele, et ma olen

tema palvega nõus... Las ta tuleb täna kella seitsme ümber, kui saab, Batašihha juurde.»

«Aga vaevalt ta jõuab,» ütles Tanja, imestades venna taipamatuse üle. «Sa saad ju ise aru, et niisugusel päeval, enne minu ärasõitu, peaks ta ju kas või pool tundi enne kaheksat mind tsirkusesse saatma!»

«Kahjuks... ei saa ma ühe edasilükkamatu asja pärast kuidagi teist aega valida.»

Kogemata taibates venna julma ja kavaluseta võtet, vaatas Tanja meelehärmis äkitselt nii võõra ja kauge inimese õlga, kes nüüd tema ees seisis, nahkpalitu seljas. Kui tähendusrikas oli see, et ta isegi Tanja praeguses seisukorras lõi pikemalt mõtlemata tema alt ära tema viimase toe!

«Hea küll, ma leian võimaluse talle teatavaks teha... sinu nõusoleku, Mitja!» ütles Tanja ohates, ja nüüd jäi neil mõlemal üle vaid viisakuse pärast teha juttu mingist tühjast asjast, et leevendada muljet ootamatu lõhe tekkimisest. «Kes see Batašihha teil on?»

«Ära ole armukade... üks vanaeit, kes valmistab koduseid lõunaid kojuviimiseks.»

«Hea vanaeit?» käis õde peale, justkui midagi kahtlustades.

«Sümpaatne,» rahustas vend. «Ongi kõik. Ma pidasin sind kinni, vabanda... Muuseas, mis valge kott sul seal külje peal rippus?»

«Ah, see on magneesium... et käed ei libiseks.»

Algas lõunaaeg. Viidi mööda pisikest elevandipoega; ta vahtis minnes hoolikalt kahele poole, nahk rippus tal seljas nagu isa palitu. Ümara seina taha kadumiseni saatsid vend ja õde teda naeratusega, mida kumbki ei märganud... Äkki lõi Vekšin käega meelehärmi märgiks, et ei oleks maksnud siia ebasobival ajal tulla, ja hakkas kiiresti ukse poole minema.

Teadvus välja lülitunud, vaatas Tanja veel kaua aega ainsat eemal põlevat seinalampi. Ta ei tahtnud millegagi rikkuda pärast venna äraminekut äkki saabunud vaikust ja imelikku kergust, nagu poleks enam miski — ei asjad, inimesed ega kohustused — teda koormanud. Alles kellegi liigutusest näkku heljuv tuuleõhk tõi ta tegelikkusesse tagasi.

XVI

Vekšinil ei saanud olla mingit erilist lähedust Zavarihhiniga peale põgusate suhete Tanja kaudu; seda kergem oli Tanjal taibata Zavarihhini palve sisu. Nepi laialivalgunud stiihia püüdis mistahes vahenditega saavutada päästvat ajaloolist kiirust, kuid Vekšini otsus laenata kälimehele oma räpast raha kiireloomuliseks kaubanduslikuks mahhinatsiooniks ei tulenenud sugugi eelseisva suguluse kaalutlustest ega isegi mitte põlgusest. Sellisel juhul oleks nende jutuajamiseks kümnest minutistki ülearu olnud... kuid Batašihha juurest tsirkusesse tuli ligi tund aega trammidega sõita, ja Vekšin nähtavasti tahtis õele käegakatsutavalt näidata Zavarihhini loomust, kes oli võimeline isegi niisugusel päeval mõrsjat äri nimel maha jätma. Ta ei kahelnud, et kaupmees läheb maitsva pala peale õnge, kuid ei arvestanud, et õe number on päris teise osa lõpus, mistõttu Zavarihhin võis tsirkusesse jõuda peaaegu hilinemata. Muide, Vekšin ei lootnudki enne õhtut Batašihha juurde sattuda. Kahe magamata öö väsimus rabas ta jalust, isegi külma käes kandus tema teadvus vahel kuhugi allavoolu, — ta tahtis magada.

Olles laenanud Sanka Babkinilt talle meeldinud tõiga Savjolovo raudtee tühja vaguni näol, lootis Vekšin südametut Mašat heldima panna ühel täiesti läbipaistval eesmärgil, mis tal tema siira veendumuse järgi ka hiilgavalt õnnestus. Tegelikult oli tal aga sel ajal olemas soe ulualune ja voodikoht, mida, tõsi küll, oli mõistlikum kasutada pärast kesköö. Sellepärast läkski ta nüüd komandeeringus oleva Vassili Vassiljevitš Panama Paksu korterisse, kes õigusega kiitles, et ta võiks ennast põrguski niisama hästi sisse seada, kui seal leiduks leskproua, kellel on kalduvust soliidseks seikluseks elatanud meeldiva poissmehega. Tema saavutatud õndsuse ilusatest kirjeldustest oli Vekšinile iseäranis meelde jäänud magamisase kuuma vene ahju peal koduse lapiteki all.

Vekšin tahtis kella kuueni vedelda, kuid ärkas kell üheksa. Talle viirastus, et ta vaatab läbi sügava merevee põhjaläinud laevalt üksikut tähte ja et see pakub talle sügavat moraalset ja füüsilist rahuldust, — tege-

likult siras seal roheline ikoonituli madala suitsunud lae all. Mõni aeg kuulas ta läbi seina imbuvaid kitarrihelisid, nii meeldivaid, nagu kõnnitaks paljaste päkkadega läbi madala vee ... ja äkki hüppas ta püsti ja tormas uuesti alanud valuga Maša pärast linna teise otsa, Batašihha juurde. Kuni ta voorimehe leidis, pooleldi ununenud aadressi meelde tuletas ja uksele koputas, oli aeg veel hilisemaks läinud.

Ta oli siin varem ainult üks kord käinud, — ja praegu paistis Batašihha s a l o n g talle kõige troostituma paigana maailmas. Sissekäik oli hoovist, ukse kohal hirmus kõrgel põles latern, — vilets tulukene traatvõrgu sees, nähtavasti kaitseks tiivulise varga eest, — see sirgeldas ümberringi viltuseid õõtsuvaid nelinurki. Tundmata sisuga kaubalaod piirasid võrdlemisi raama jäetud maja alumist korrust. Trepikojas valitses täielik pimedus, tõsi küll, sellise iseärasusega, et kõige väiksemgi kahin kostis alt üles ja tegi suurepäraselt teatavaks isegi külastaja iseloomu.

All astus keegi Vekšini järel salaja kotta ja siis kuulis ta, kuni ta suitsu pani, kellegi alguses arusaamatut kõnet, aga mitte juttu, vaid ähmast pominat, nii nagu inimene mures olles iseenesega räägib, ja veel — hoopiski seletamatut mehe nuuksumist. Süüdatud tikk käes, kummardus Vekšin üle käsipuu trepikotta, kuid ei näinud neljandalt korruselt midagi peale pakaseudu vikerkaarevärvilise sädeluse. Kuid tema enda nägu oli alt küll selgesti näha, sest samal hetkel jäi seal kõik vait ja kohe plaksatas äramineja järel uks ehmunult kinni.

... Vekšini imestuseks avas kokkulepitud koputuse peale ukse toosama legendaarne anarhist õllekeldrist — Anatoli Araratski.

«Olge lahked ...» hüüdis ta vilunud šveitseri toonil, tundis siis äkki oma hiljutise solvaja ära, astus eemale ja tõmbus kössi, kartlik pilk silmis.

Kohmetus andis ära tema harjumatuse uue ametiga, mis peale muude ebamugavuste sundis eranditult kõigi külaliste vastu lahke olema. Vekšin mõtles koguni, et tuleb ette ka selline allakäimise aste, kus inimene enam mitte millekski ei kõlba — isegi kooljaks ei saa ta ilma kõrvalise abita. Veel kord avanes Vekšinil võimalus vaadata peeglisse, enne kui ta trepiastmest alla astus.

«Ahaa, ammu pole teineteist näinud, sõjamees ...» ütles Vekšin läbi hammaste, lükates kõrvale tema üleriiete järele sirutatud käe, ja käskis kutsuda kedagi, kes on v a n e m.

Perenaine ise seisis juba lävel.

«Et sa ka jumalat ei karda, sina neetud öine kaarnapoeg,» ütles eit jõuetul ning iharal toonil, ja niipea kui Mašlõkin oli ukse lukkude kohal olevasse vägevasse riivi pannud, ajas ta pilguga minema. «Patuasi on vanainimest ära unustada, teine oleks austusestki vaatama tulnud ... võib-olla saan minagi milleski kasulik olla!»

«Oleksin ehk tulnudki, aga raha pole olnud, emake kaaren,» vastas Vekšin samasuguses torkivas maneeris ega kavatsenud üleriideid ära võtta.

Eit hakkas pomisema mittemidagiütlevaid sõnu, umbes nõnda, et nii kenale kavalerile usaldab iga krahvinnagi võlgu, Vekšin aga seisis nõutult, kuulates urka hauavaikust. Lootusetu oli nüüd kohe korrapealt Donka kohta andmeid saada vanaeidelt, kes oleks tingimata hoidunud ülearuse jutukusega oma lokaali niigi halba kuulsust suurendamast. Aga õhus oli veel tunda väljatuulutamata tubakasuitsu lõhna ja nagi juures oleva paki kontuuride järgi võis seal tühje pudeleid ära tunda, mis andis tunnistust kellegi hiljutisest pillerkaarist. Nähes selles viimast šanssi vabaneda oma piinavaist kahtlustest, otsustas Vekšin siia siiski väheseks ajaks jääda.

«Võta ometi vammus ära, kange mees, astu saali, ega meie pool külm ei hakka ... heade inimeste jaoks meil puudest kahju ei ole,» porises vahepeal vanaeit, silmitsedes külalist öökullisilmadega, mida palistas arusaamatu kollane ääris. «Üks mees küsis sinu järele ... käis siin toona koos Firsoviga! Keerutas kaua aega, vahtis kella, lubas hiljem sisse astuda.» Ja alles nüüd andis ta üle kirjakese Zavarihhinilt, kes muide oli Vekšinil hoopis meelest läinud. «Turske ja sile mees, nuhi moodi näitab välja ... kes see oli?»

«Ah, üks reisimees Aafrikast ...» ütles Vekšin tema edasist pärimist ära lõigates läbi hammaste ja tegi ümbriku lahti.

Ilma etteheite varjuta, isegi pisut lipitsevalt teatas Zavarihhin, et ta hüppab siia tingimata teist korda sisse,

niipea kui on Hella pärast tsirkust koju saatnud; et mitte oodates igavust tunda, soovitas ta naljatoonis Vekšinil juua õlut tema arvel ja «tunda lõbu sinu seltskonna molude vahtimisest». Kangekaelsus ja malbus, millega ta taotles kokkusaamist nii ülekoormatud päeval, näitasid veel kord, kui pakiline tekkinud vajadus on. «Vististi on odavat kaupa käepärast...» arutles Vekšin jälle üleolevalt, ja nägi oma kanget iseloomu tundes ette, kui raske saab Tanjal olema Zavarihhiniga, ning otsustas tollele üksiti vihjata, et ta ei rõhuks õde perekonnaelus, säästaks teda natukenegi. «Jumal näeb, Nikolai, kuidas ma nende pulmade vastu olin, läksin sinu pärast koguni õega tülli,» kavatses ta Zavarihhinile öelda... kuid isegi mõte kaupmehe avalikule katsele rikastuda võõrast kuritööst ärritas teda, ajas peaaegu marru. Juba üksi sellepärast tahtis ta nüüd siia jääda, et eelseisvast sugulusest hoolimata öelda algavale kapitalistile, mis ta temast arvab, täiendades seda mõnede lihtrahvalike hüüdsõnadega.

Vastu tahtmist palitu ära võtnud, astus Vekšin üle läve just nagu elamise jaoks sisseseatud, pealtnäha üsna avarasse tuppa, mida valgustasid ainult ahjutule heitlikud helgid. Nähtavasti olid Batašihha lood päris halvad. Alles aasta tagasi leidis Vekšin siin eest lärmaka priiskamise ägeda hasartmänguga naaberruumis, ja kõhnake palgaline preili tõi pianiinost kuuldavale melanhoolseid helisid tormitsevate kirgede pehmendamiseks, — nüüd istus ahju ees pooleldi tukkudes teine perenaise taoline salkus juustega öökull, vist silmapeteks. Ta kadus kohe, niipea kui Batašihha oli Vekšini jaoks sisse lülitanud suure valguse, millest ruum muutus veel poole kõledamaks. Vekšin põlgas ära musta, vististi kuratlikult külma vahariidega kaetud tugitooli ja läks eesriide varjus oleva akna juurde, mis osutus rõdu-ukseks; selle taga sinas palju lumiseid katuseid ja korstnaid. Uks oli allservani klaasitud, nii et haarangu korral avanes sealt tagavaraväljapääs nendele, kellele vabadus on kallim kui tervis.

Siit nägi Vekšin ka osa naaberkamorkast, seal õpetas madala laua taga üks pisike, kõrge otsaesisega ja poeselli välimusega vanamees, ilmselt valemängimise professor, kellelegi ametit. «Niisukesel korral tuleb viie-

kümne kahe kaardiga pakki segada kaheksa korda,» kostis tema ühetooniline sosin, mis meenutas paberi krabinat. «Aga kui pakk on sul lõigatud servaga, siis võid selletagi tal iga minut naha üle kõrvade tõmmata... arusaadav? Aga vaata seejuures talle silma, raisale... sa mängid silmadega!» Nähtamatu õpilane vastas juba nii tasa, et kogu nende jutuajamist võis pidada hiirte krabistamiseks.

Vastik vahariidega kaetud tool ootas Vekšinit kannatlikult oma embusse nagu saatus.

«Sul on siin mugav ja kena, mammi... nagu surnuaial,» tähendas ta rahulikult, istus ja hõõrus tegevusetusest käsi.

«Laupäevane päev, kõik viskavad saunas leili,» ütles Batašihha oma firma kaitseks.

«Kes saunas, kes jumalateenistusel patte andeks palumas,» naljatas Vekšin. «Näha, et sul külalistest puudu pole, oled uksehoidja ametisse pannud!»

«Miks siis kõlbulik mees peaks põhja minema,» lõrises eit vastu. «Ära ole kade: küll roomad ise ka siia, kui aeg tuleb, ja küll ma sinulegi ameti leian.»

«Võib-olla roomangi neljakäpakil, kes seda ette teab, mammi...» väsis Vekšin teda narritamast, nähes aimamisi inimese allakäigu äärmist punkti.

Batašihha andis seekord võrdlemisi kärmele anarhistile käsu tuua kõik mis vaja, et ootamise vaeva lühendada, ja hakkas jutuajamisega meeldiva külalise aega viitma. Lepliku tooniga soostudes hakkas ta ise pärimata ja üksikasjaliselt loetlema kõiki külalisi, kes viimase ööpäeva jooksul tema juures olid käinud, ja nende hulgas oli ka Donka. Selgus, et ta oli end siit koristanud kõigest kaks tundi tagasi, pärast suurt kaotust viiele partnerile korraga, — vanaeit näitas kaardilauale, mille taga see Vekšinile esmajärgulise tähtsusega sündmus oli aset leidnud.

«Vist oli hea noosi saanud...» kiitis eit ettevaatlikus toonis, nagu oleks sondeerinud külalise meeleolu.

Vekšin kuulas teeseldud ükskõiksusega, püüdes mitte vaadata nõia alatusse paksude kulmudega näkku.

«Hea küll, puhka natuke, kaarnapoeg, hiljem lubas Kostka sisse astuda... tema käib tihemini, mitte nii

nagu mõned teised! Ajate siis juttu . . .» kiitles ta tõusva ja rumala tähe poolehoiuga.

Batašihha sõnumid sisaldasid selliseid kurvastavaid ja olemuselt saatuslikke uudiseid, et parem oli nendes mitte sorida, vaid kui juhus avaneb, siis kontrollida kõike korraga ja ulja noahoobiga Kudjoma kokkuvõtetele joon alla tõmmata . . . Püüdes ebasoovitavaist mõtteist lahti saada, vaatas Vekšin kella, — see oli kaheteistkümne peal, nii et Zavarihhinit oli iga minut oodata, kuid too jäi seletamatul kombel hiljaks. Muide, oli selge, et kui ta pruuti väravani saatis, ei saanud ta ülepeakaela teise kanti tormata: peigmees pidi ju natuke seisma, miilustama ja pimedas käest kinni hoidma. Et aega surnuks lüüa, hakkas Vekšin jälle tigeda noriva pilguga, nagu läbi nuhiluubi, vahtima viletsat saali selle juurde kuuluvate latritega, nii palju kui talle oma kohalt näha oli.

Firsovi jutustuses ei nimetatud seda paika sugugi põhjuseta h i n g e d e l a m p k a s t i k s. Patu kirbest lõhnast olid siin läbi imbunud nii värviliste lõngadega väljaõmmeldud lapp ilgelt äraistutud diivanil kui ka nähtavasti mitu korda konksu otsast allatulnud lühter, eriti aga köitis Vekšini tähelepanu see kuidagi iroonine, lakeeritud kaardilaud kergelt krõnksus jalaga, nagu oleks seda võinud hoida vanatühi ise, oodates hilinevat klienti. Puudutamisel rüvetas siin iga asi, nii nagu iga kriimustus ja plekk seinal või mööblil sarnanes kuristikku langeva keha krampliku haarde jäljega. Kõigele lisaks avanes läheduses uks koridori, nii et Vekšini kõrvu hakkas kostma kähisevate noorukihäälte sumin vaheldumisi harva klaasiklirinaga ja kellegi kord naeru, kord mõnitava küsimusega katkestatav kelkimine, kuidas ühelt nepmanilt v õ e t u d kaks klaasitäit šikke briljante, kolm tosinat suurvürsti monogrammiga kella ja ü h t - t e i s t i g a p ä e v a s t e s t r i i e t e s t. Naabruses, seina taga pummeldasid vurrudeta taskuvargad, nepi nakkusest puudutatud alaealised, ja veel selgemini kui varem dikteeris enesesäilitamistung Vekšinile, et on lõpule jõudmas hingede pikaleveninud eksirännak, et üsna varsti tungib revolutsioon peale ja tallab halastamatult jalge alla selle lima ning et tuleb aega viitmata ära minna, kuhu jalad viivad . . . muide,

Vekšin oleks juba ammu niiviisi talitanudki, kui teda poleks kinni pidanud seesama Donkaga ärakorraldamata asi.

Ja nüüd selgus, et kuidas ta ka ei püüdnud seda vihatud nime oma mälust kustutada, mõtles ta aina sellele — mida ometi pidi tähendama nii otsustav muudatus Donka käitumises? See kõrvaline asjaolu, et Donka vajus Batašihha salongi seltskonnas, kes oli juba auru all ja naistega, kõigi tunnuste järgi pikema prassingu lõpul, äratas mõningal määral lootust, et kas või t o l l e l neetud ööl Maša teda oma voodis ei peitnud. Kuid Batašihha sõnade järgi lahkus Donka tema lokaalist vintispäi, täpsemalt öeldes isegi kõrvalise abiga, see aga omakorda kinnitas Sanka udust vihjet, et Maša keeldude rikkumisega pühitseb Käharpea juba nädal otsa mõnesugust iseendastki arusaadavat võitu. Fantaasia hakkas jälle looma oma talumatuid pilte ja Kudjomapäevade ärganud igatsus tõukas nüüd nii jõuliselt Vekšinit ühele teole — mis oli pigem kättemaks kui ettevaatusabinõu, et ta oleks sööstnudki seda tegema, kui talle poleks ootamatult näkku puhunud mingit möödapääsematut sündmust ennustav külm tuuleõhk.

Kellaosutid olid kaheteistkümnel, õlu oli joodud, Zavarihhinit aga polnud ikka veel näha, mis tahtmatult sünnitas igasuguseid hirmutavaid mõtteid. Vekšinile meenusid õe haiglased eelaimused ja ta süda kiskus kokku . . . kuid oli mõistlikum seletada Zavarihhini hilinemist võimalusega, et pärast vennaga toimunud tüli Tanja lihtsalt veenis oma peigmehe ümber, seadis abielu tingimuseks loobumise r ä p a s e laenu tegemisest vargalt. See variant oli seda mugavam, et vabastas Vekšini vajadusest tulevast kälimeest ära oodata, ja ta võis otsekohe hakata tegelema Käharpeaga . . . muu hulgas alustuseks välja selgitada, kas Donka praegu viibib talle määratud kuntrikus — teiste sõnadega, kas ta julges täna kirjeldatud kujul ilmuda Maša katuse alla, hoolimata riisikost saada viivitamatult paradiisist välja kihutatud. Kui ta aga polnud kõigi keeldude kiuste veel ära aetud, siis tähendas see, et paradiis oli juba s a a v u t a t u d, ja siis pidi olema Mašal käepärast, et vabastada naine ennast unustanud armukesest.

Äkki paistis, et on juba hilja ja — et ta läheb hulluks.

Äralibisev aru seadis väljauuritud üksikasjad rutakalt teistsugusesse loogilisse ritta. Las olla, las olla! . . . Selle näiline absurdsus just tõestaski Maša Dolomanova põrgulikku salakavalust. Niisiis pühkis kõik ära meeletu kaotuse hirm. Donka pummeldamise valetas kokku äraostetud Batašihha, midagi n i i s u g u s t e i o l n u d, ja Donka, Maša kuulekas ori, tema käsi ja silm, käis tõepoolest tol ööl Vekšini kannul: ega Maša ilmaaegu ükskord vihjanud, et talle on teada iga Mitja samm. Juba mõnda aega märkas ka Vekšin ise, tundis nahaga, et tema selja taga keegi talle järele hiilib. Järelikult Maša ainult õrritas Mitjat selle lojuse lähendamisega endale, järelikult — tahtis ja ei suutnud, sirutas käe noa järele ja ei julgenud! . . . tähendab, ei söandanud kallale kippuda K u d j o m a l e, millele ta p i d i ustavust hoidma isegi Ageiga mülkas olles, sest muidu oleks maailm mustaks läinud, vapustatuna kuritööst, ja seal pimedas oli juba kõik võimalik. Seda versiooni tuli nüüd kontrollida otsese pilguga Donka mustadesse silmateradesse . . . Niisugustesse kavalustesse laskus Vekšini viimane lootus, kui ta tühjast eeskojast tänavale läks.

Umbes kakskümmend minutit hiljem tungis Batašihha juurde sisse Zavarihhin — sinna olid kogunenud esimesed öised külalised ja algas rusuva, otsekui tüüfuseaegse lõbu ülessoojendamine. Hõlmad lahti, ilma mütsita, hingeldades, suu ammuli, jooksis ta läbi liikumatuks tardunud varastekamba, haaras meestel õlgadest kinni, vahtis näkku ja jooksis siis sõnagi lausumata ülepeakaela tagasi. Mitte keegi, isegi mitte oma väljaviskaja-ülesannete juurde asunud Mašlõkin ei julgenud kas või küsimusega kinni pidada seda stiihilist nähtust tema meeletus rutus.

XVII

Tänavale jõudnud, vaatas Vekšin suitsu pannes professionaalselt ringi. Kuskil polnud vaatlejat näha, kuid just see tähendas, et Käharpea tingimata peab olema seal selle lihakarni nurga taga: nii oleks Vekšin ise tema asemel talitanud. Polnud vajadust ega mõtet teda jälitamisel paljastada; juba esimesel Vekšini katsel Donkat ootamatult tabada oleks ta ülepeakaela koju tormanud, et teeselda seal unist, purjus ja tumma meest . . . Voorimehega oleks Vekšin jõudnud Maša korterini õige ruttu, kuid vastu ööd oli natuke soojemaks läinud, kuigi mitte sulaks, ilm oli nii ilus, et see võis parandada kõigist haigustest maailmas, ja koristamata lumi pehmendas nii imeliselt õhku, noorendades lapsepõlvemälestustega, et oli patt sellist ajutist eluhüve ära põlata. Külma käes kainenenud Vekšinile tundus vajalik olevat tee peal vastakuti seada mõnesuguseid vastuolulisi kaalutlusi, enne kui ta Käharpeaga silm silma vastu jääb.

Möödaminejaid valdas tol hilisel tunnil vallatu lapsemeeleolu ja nad pildusid tänava tühjust kasutades nagu muuseas sulalumepalle kuhu juhtus, mõned liuglesid salamahti klaasjatel jääradadel, enne kui kojamehed neile liiva peale viskavad. Vekšin kõndis midagi mõtlemata, tõmmates sõrmega jooni aknalaudadel päeva jooksul tihkeks vajunud lumele; sulamise kainestav külmus tõi ta peaaegu tagasi tegelikkuse mõistmisele . . . ja ta avastas äkki, et ta teab Mašast nii traagiliselt vähe, sest et ta tema vastu ajapuudusel kunagi huvi polnud tundnud, ja seetõttu oli ta nüüd oma süüdlaslikus nõutuses valmis tunnustama Maša õigust valida pärast Ageid ü k s k õ i k k e d a. Lõppude lõpuks, kes takistas teda ennast kõigi käepärast olevate vahenditega, nagu Donka seda tegi, taotlemast Maša poolehoidu, ja kas on õige, et Mitja võib kogu oma elu maailmas ringi kolada, tehes oma vempe ja kangelastegusid, Maša aga peab ootama täies valmisolekus ja lahtiriietatult armastuse templi ees seda igatsetud hetke, millal Mitjal avaneb võimalus teda kallistada — sõjalist varustust ära võtmata? Siit jäi veel üks samm Donka õigustamiseni, kelle süü ainult selles seisiski, et ta Mašale õigel ajal käeulatusse juhtus . . . Nii oli Vekšin juba nõus igasuguste allaandmistingimustega, kui ainult asja parandada saaks.

On teadmata, millise patukahetsuse astmeni oleksid sellised mõtted Vekšini viinud, kui neid juba kaks tänavat järjest poleks kõrvale juhtinud tunne, et ta oma teed mitte üksinda ei käi. Ta vaatas tagasi, seisis mõne aja lähema nurga taga, kuid kedagi polnud märgata tule-

mas. Surnuaia ligiduse tõttu oli see paik tühi . . . Püüdes jälitajast lahti saada, lisas Vekšin sammu, kuid varsti muutus pealetükkiv saatmine niivõrd ärritavaks, et kõik varasemad kavatsused tühistusid. Ta mõistis äkki, et pole mingit põhjust Maša poole koju minna Donkaga nii lühikest juttu ajama, kui ta on siinsamas, nurga taga: oli isegi eelistatavam teha seda värskes õhus, üksikus kohas, ilma tunnistajateta. Oodanud paar minutit vihmaveetoru taga, et lasta endale järele jõuda, keeras Vekšin tuhinal tagasi ja lipsas lähemasse kangialusesse.

Seal seisis tõepoolest üks inimene, ja ta ei pannud sugugi vastu, kui Vekšin tema lõtvunud õlavarred oma raudseisse kätesse haaras. Majalatern andis läheduses valgust . . . ja otsekohe läks süda kergeks. Ei, mitte vaenlane, vaid sõber, surmani ustav seltsimees Babkin ise seisis tema ees, tuttavad, ehmatusest pisut pungis silmad pärani, muide, riietatud hästi kergelt nagu suvel ja üldse kuidagi endast ära.

«Ma juba mõtlesin surnuaeda minna ja sind seal varitseda, sa kuradi koer . . .» tunnistas Vekšin hinge tõmmates, sest läheduses paistis just kalmistu värav, ja tal läks hing äkki nii helgeks paljast Sanka olemasolust siin ilmas, et ta naljatades tema sonimütsi nokast kinni võttis ja selle talle ninale tõmbas. «Mis sa siin ootad, Aleksandr?»

«Näh, tahtsin paberosse osta . . .» pomises Sanka, värin kehas ja hääles, vististi kangialuses puhuva tõmbetuule tõttu. «Hommikust saati pole tõmmanud, ihu on ilma suitsuta puiseks jäänud, peremees, ja nüüd ootan, et ehk läheb paberossimüüja kandelauaga mööda . . .»

«Leidsid ka koha, kust tubakat otsida, kirikaialt! . . . Sunud ju ei suitseta,» tegi Vekšin tema lapselikult naiivse lihtsameelsuse üle nalja, ja nüüd tulid talle parajal ajal meelde tohutud tubakatagavarad Donka ubrikus aknalaual. «Aga siin, viie minuti tee, on igasugust suitsukraami küll ja küll. Ma varustan sind nädalaks ajaks, kui sa mind saadad . . .»

«Oh, aega mul on, peremees, mul on nüüd h u l l u m o o d i aega . . .» pahvatas Sanka nagu ühe hingetõmbega, ja siis loovutas ta Vekšinile järje küsimaks, miks ta pole hommikust peale suitsetanud, miks tal m i t t e

k u h u g i enam tõtata ei ole, kuid Vekšin ei tundnud nende asjade vastu huvi, vist oli ta pea tulvil teisi mõtteid.

Kergem oli minna mööda sõiduteed, hobuste poolt kinnitallatud kõval lumel, ja nad läksid keset laia tänavat, tõusnud tuulele vastu. Ühtepuhku tuli kummarduda, et tuul nii hirmsasti läbi ei lõõtsuks, — tuleb arvata, et ka vajadus iga minut hõlmu kokku kiskuda külmetuse vältimiseks takistas Vekšinit mõtteid Sanka viletsale olukorrale koondamast.

«Miks sa nii tujust ära oled?» küsis Vekšin alles umbes neljakümne sammu järel.

«Viisin naise haigemajasse, jäin poissmeheks.»

«Noh, näed, kui ilusasti asjad kujunevad,» läks Vekšin kohe elavaks, «ja sina, vennas, langesid juba musta pessimismi. Homme viid talle sissetehtud õunu, tiisikushaiged armastavad neid . . . istud, ajad juttu, ja kuupoolteise pärast hakkab ta paranema. Praegu areneb meil arstiteadus kõvasti edasi, nii et peaasi on mitte norutada . . .»

«Sa võiksid enne küsida, peremees, kuidas teda haigemajasse võeti . . .» poetas Sanka läbi hammaste. «Tema ju võttis enda kallal selle asja ette, ta oli väga vilets, kui ma ta ära viisin . . . ja sellepärast ma hulgungi varahommikust peale ringi nagu hull. Mu Ksenka võttis mürki . . . Tahtsin ka ise talle järele minna; tal jäi veel mürki klaasi sisse, põhja peale, see kõige kangem. Aga liiga vara paistis olema, üks pikale läinud asi tuleb siin maa peal veel enne ära lõpetada . . .»

Ja jälle viivitas Sanka oma kaasasündinud delikaatsusest, lootes, et peremees tunneb huvi tema elu suure saladuse vastu, aga Vekšinil polnud tookordse asjade seisu tõttu lihtsalt mahti tungida maailma ajaloo seisukohalt tähtsusetutesse Sanka läbielamistesse. Tõsi küll, Sanka sõnad kõlasid tigedalt, vahutavalt, vastutuul surus neid maadligi, ajuti olid nad peaaegu arusaamatud. Vekšin vaatas altkulmu natuke üles ja kõrvale, oma teekaaslasele otsa, kes kõndis, sügavalt ettepoole kumaras, nagu oleks lotja vedanud. Laternad jäid järjest harvemaks, sedamööda, kuidas nad agulile lähenesid, — sellise valgustuse juures ei saanud Sanka näolt midagi lugeda.

«Kuidas sa tal siis silma peal ei hoidnud, röövlinägu?» heitis Vekšin vana sõbra õigusega ette.

«Alguses ei tulnud kellelegi pähe, et ta enese vastu käe tõstab. Hingamine on ju ... kõikse kallim asi maa peal! Kui lööd ussikese labidaga pooleks, siis tõmbab ju pool ennast urgu: põgeneb eest ära. Kui hakkad kassi tapma, olgu ta või see viimane rajakas, rikud käed ära; paneb pahaks. Aga inimene on vist kõikse imelikum olevus ilma peal, tal ei ole enese vasta halastust ... Viimasel ajal tuli talle tihtilugu imelik must tuju peale, sellele mu Ksenkale ikka. Varem ta ikka nõelus ühteist mehe tarvis, peale selle oma kauplusetöö, ja keetis kartulaid ja hööveldas liistusid — kange abimees oli mulle! Aga nüüd korraga oli igasugu tööst lahti, seal kütmata vagunis: võta mis tahes kätte, sõrmed lähvad kangeks. Ega mu kadunud vanaema asjata öeld, et ilma tööta tulevad mõtted ja täid kallale. Ja ükskord ma hakkasin tähele panema, et Ksenkal leib käest maha variseb, nõelast rääkimata ... aga see tähendab, et asjad on hoopis untsus, peremees! See hakkas õige väikselt peale: ta ikke ohkas vahetevahel. Ohkab ja jääb kangeks, ühest õhkest teiseni, nagu uppunu ... ja pisar veereb äkitselt üle palge. Aga see on kõikse kahjulikum asi, mina arvan nõnda, — karjuda on palju kasulikum ... ja ega ilma kisata ka ei jäänud. Vastupidi, üksvahe hüppas keset ööd üles, ära piinatud ja kole nägi välja, ja kus kukkus kõike kiruma, ära vanduma kõike maa peal, pahasid sõnu laduma ... Muidugi, midagi n i i s u k e s t ta ei puutunud, hoidku jumal, selle koha pealt oli ta ära hirmutatud, see tähendab rahulik ... ja ma ise poleks lubanud ka! Enamalt jaolt märatses ikka kõigekõrgema vasta ... ja ma pean ütlema, et ehk ma küll usklik pole, aga jube oli kuulata. Ja kus valis ikke sõnu välja, mis kohe rüvetasid ... paistis, et kui s e a l mitte midagi ei ole, seda kõigekõrgemat võimu, siis nüüd kohe h a k k a b o l e m a. Ma siis andsin talle klaasikese, ta jõi ära, läkastas ja väristas end korra ... ma võtsin tal käevartest kinni ja hoidsin, kuni ta ära väsis ja lõbusamaks läks. Kas sa usud, murdis mul käsi, aga ise oli nii nääpsukene! Mina talle viina ei keelanud, mu südametunnistus on tema ees puhas, peremees! Ma ei ütle, et ta iga päev oleks sedasi ennast üles piitsutanud: iga päeva

jaoks ei jätku ju tervist ega häältki. Tal oli iga päeva jaoks üks teine harjumine sisse seatud: võttis selle sinu pildi, mis rindel sai tehtud! ... tõstis küünlatule juurde, pani lõua endal põlvede peale ja vahtis sind tundide kaupa. Noh, ma nüüd pakkusin tundidega üle ... sedasi ju külmetavad käed ära, peab ikke soojendama ka. Ja muudkui silitab su pead seal pildi peal, tahaks nagu juuksetukka otsaesiselt ära lükata ... nagu tahaks vaadata, et mis sul seal juuksekarvade all on. Ja siis hakkab sinu üle järele pärima, et kes sa oled, kas venelane, kas sul ema oli ja kas sul on kröömikestki südant sees. Aga mõtle nüüd ise, mida ma talle lollile vastata võisin? ... Ma pole kätt sinu sisse pistnud ega su sehes sobranud, peremees, eks ole õigus? Üksvahe hakkas ta sinu isiku vastu nii põletavat huvi tundma, et mulle kippus juba sedapidi kahtlus kallale, et mu Ksenka on sinu sisse ära armunud. Tiisikushaigele tuleb ju tea mis hullustus pähe, isäranis kui ta on juba päris ääre peal ...»

«Mis loba sa ometi suust välja ajad, Aleksandr ... kõrvad hakkavad vett jooksma, kui sind kuulad!» pahandas äkki Vekšin otsekui end üles raputades.

«Aga mis siin imelikku on? Sina oled ju, olgu sind pealegi elu loopinud, jällegina noor ja naksis, nahkpalitu seljas: varaste kuningas. Sihukese ees on ju daamikesed tingimata käpili ... peale ühe lita, kes on su Donka vasta vahetanud! ... Ühesõnaga, ma hakkasin juba päris uskuma, et on ära armunud, kui poleks jälle seda ühte tükki ja vigurit olnud. Kui ma ta s i n n a surema viisin, siis palus kogu tee sulle raha tagasi anda ... noh, selle, mis ta siis ära kaotas. «Ma käsin sind enne surma, viska see talle vastu silmi ...» — näe, kuidas ta mind kähinal palus. Mul läks süda kohe kergemaks, et ega vist ikka armastusega tegu ei ole, õigemini vastupidi ...»

«Siin on ilmne arusaamatus, Aleksandr,» hakkas Vekšin end millegipärast õigustama, «ma olen ise teile võlgu ... olin selle nelikümmend rubla päris ära unustanud!»

«Lori, viiskümmend oli, peremees, ära aja tagasi!» lausus Sanka imeliku raginaga. «Kas sul see kümme on meelest ära läinud, mis ma sulle pärast eraldi p r o o v i k s tõin?»

«Tõsi, tõsi,» kinnitas Vekšin siiralt. «Aga kuhu ma selle kümne küll panin?»

«Ilmaaegu, peremees, see kümneline oli see kõikse hirmsam ... just v i i m a n e, mille Ksenka oma käega teenis, aga palju sa siis nõelaga leivaraha kokku ajad? Ja kuda me teada tahtsime, et kas näkkab või ei näkka, kas sa võtad või ei võta meilt viimast veretilka, — kord elus otsustasin ma niisukese panuse panka panna ...»

Ta oleks võinud selles laadis lõpmatuseni heietada, kusjuures ta ajuti meeltesegaduses juba päris sassi läks, kuid Vekšin mõistis, et kui teda nüüd peatada, siis juhtub otsekohe midagi hoopis halvemat. Õnneks olid nad jõudnud juba majani, kus elas Dolomanova. Vekšini arvestus osutus õigeks, Maša aknas veel tuld ei olnud, ta polnud veel tagasi, kuigi ta nüüd pidi iga minut tulema.

«Ära sa ära mine, seisa siin, Aleksandr ... ma toon sulle kohe välja suitsukraami, paki või paar,» ütles Vekšin ja patsutas julgustavalt Sanka õlale, kes polnudki veel lõpule jõudnud Ksenia enesetapmise loo jutustamisega.

«Ei, sa pead selle kümnelise tingimata meelde tulema,» kordas Sanka veel tungivamalt, ise värisedes, hoidis Vekšinil varrukast kinni ega lasknud tal minna. «Ma päris imestan, kuidas n i i s u k e n e asi võis meelest ära minna ... seda hoitakse ju südame juures!»

«Hea küll ... oota mind siin, ma tulen silmapilk tagasi,» vastas Vekšin ja tõttas uksest sisse.

Lukust lahti, praokil uks, katkendlik, juba koridori kostev mehe nohin ja ka keset esikut ümberlükatud tool — see kõik kinnitas, et Donka oli tulles tõepoolest purjus olnud ... Kavatsedes kohe Sanka juurde tagasi minna, ei hakanud Vekšin välisust lukku keerama. Pimedas polnud midagi näha, ainult kellaklaas helkis tänavavalgust peegeldades tapeedil, millel kõikusid aknataguste okste varjud. Tuld põlema panemata, et magajat mitte äratada, läks Vekšin käsikaudu aknalaua juurde, kus asusid Donka kuulsad tubakatagavarad, — vastu ootust polnud eesriide taga ühtki karpi, neid ei olnud ka lauasahtlis ... Ja nüüd tekkis haiglane, viivitamatut selgitust nõudev huvi — kuhu ta võis neid nii suurel hulgal peita? Alguses kobas Vekšin magaja tas-

kuid, aga seal polnud tubakaraasugi, — polnud midagi peale liigendnoa, pliiatsijupi ja viie tikuga tühja toosi; Vekšinil endal tikke ei olnud. Esimese rapsas ta põlema — see kustus kohe ... riietekapi asemel oli nüüd teine voodi ja muul ajal oleks perenaise selline ettenägelikkus Vekšinile muidugi suurt muret teinud. Donka ei liigutanudki, kui Vekšin hakkas jalaga tema all olevat kasti välja koukima, milleks tuli sängi nurgast kergitada; ainult norskamise jättis ta järele. Sel hetkel polnud Vekšinil Sanka paberossid üldse enam meeles ja ta jätkas oma otsinguid meelega hooletult, sest lootis, et ärgates saab ohver tema teguviisi üle pahaseks, — ja siis Vekšin ütlebki talle üht-teist kõige arusaadavamas vormis, kuna lamaja on alati nõrgem.

Kirst oli lukustamata, peale kortsus kalli pesu polnud seal viha lahutamiseks midagi. Kahe ropsuga, teise tiku valgusel, viskas Vekšin sealt välja ilma maise varata elava inimese vähesed kalud. Ainult üks neljakandiline metallist ese läikis veel tuhmilt põhjas, mida ta ruttu ärapõlenud tiku valgel õieti vaadata ei jõudnud. Vekšin süütas kolmanda, ja sai selgeks, et see oli vasest, vanal ajal valatud ja emailitud ikoon, püha Nikolai, kes rahva pärimust mööda kaitses õigelt teelt kõrvale kaldunuid, eksinuid ja verd valanuid. See asi, peaaegu avastus, mille vist ema oli õnnistuseks kaasa andnud, häiris miskipärast Vekšinit ja viis ta mõtted esialgsest eesmärgist kõrvale ... Eriti palju oli kirstus igasugust paberiprahti ja muu hulgas lõhnatatud armastuskirju; kuni kolmas tikk sõrmi põletama hakkas, jõudis Vekšin silmata üht teda kõrvetanud lauset kulunud paberilipakalt: «... surmatunnini ma ei unusta, kuidas sa tõusid sängist ja võtsid mind turjale, sa mu kallimast kallim!»

Neljas tikk näitas Vekšinile, et kirstus oli palju paberit, puhast ja rikutut, hooletult täiskirjutatud lehti, topitud sinna hunnikusse, nii nagu neid laualt oli kokku korjatud. Ah jaa, mõtles ta mõnitades, peale võõra vara omastamise talendi oli Donkal kuuldavasti väljapaistev luuleanne, ja Firsov koguni mainis kord, et ta loodab Donka luuletuste tsükli läbisurumisega suurde ajakirjandusse noormehe auahnuse niidi otsas kuristikust välja tõmmata, — ja küllap oma loomuliku ande poo-

lest paistis see lojus Maša Dolomanovalegi kõlbulik tema kättemaksukavatsuste täideviimiseks! . . . Laulud piinasid Donkat, röövisid talt une ja maised lõbud, ja et neist lahti saada, tõttas ta neid paberile panema, nagu mõned oma niisama kalli vara tulle heidavad või mulla alla matavad, et unustada. Enamik laule oli ainult alustatud ja siis poole salmi pealt katki jäetud. Vekšini silm jäi pidama ühele kõige täielikumale visandile, mis oli kirjutatud suure, hoogsa käekirjaga, kirjutaja-viguritega tähtede juures, mis reast esile tõusid.

Heinakuhjas kasteses ma kuulaks,
kuidas süda sinul rinnas taob,
ei ma iial äratada suudaks
sind ja metsa vilehäälel . . . Kaob

aeg mul ruttu, kohe teele tõttan.
Anna nukid mulle . . . Tahad, tule ju,
ma su karmil öösel kaasa võtan, —
kurjakuulutavalt põleb taevas kuu.

Järjest valjemini korskab hobu rohus,
räägud kisendavad kõigest väest.
Lase mind, ma teen, mis on mu kohus,
kaupmees surma saab nüüd minu käest.

Ei ma tema rahakotti ihka,
ega tema kallimat ma üle löö,
ei ma teda sõimu pärast vihka, —
äigan tagantkätt, ja tehtud ongi töö.

Edasi oli juurde kirjutatud viltu, väsinud, jõuetu käega:

. . . vaid ma sellepärast tema tapan,
et ta äsja tõusnud päikse sära
tahtis rahvalt varastada ära.

Et seda luuletust kaks korda lugeda, jätkus vaevalt viiendast, viimasest tikust.

Põlgus tema ees vedeleva alama olevuse vastu asendus rumala relvitukstegeva kohmetusega. Donka värsid meeldisid ootamatult Vekšinile, ja kuna tal puudusid luuletamise kogemused, otsis ta asjata neist mingeid rahustavaid puudusi. Sobitab end suure vooluga kaasa minema . . . mõtles ta ja talle tõusis pimedas näole meele-

härmipuna, et keegi enne teda mülkast välja rabeleb. Muide, samad tunded pidid neil aastail valdama igaüht, kes polnud veel lõplikult lootusetu varas, kui ta otsis õigustust oma mustale ametile . . . Vekšin püüdis loetut peast välja visata, kuid — kas viimati sellepärast, et ta Donka kaupmehes nägi Zavarihhinit, ei läinud tal korda õnnetut teost mälust välja kitkuda. Ja ühtlasi sai talle selgeks, et kui juba tema, Vekšini südamele ütleb midagi see helisev hukatussemineku hulljulgus, mis sisaldub nimetatud luuletuses, siis seda enam pidi niisugust asja märkama Maša ja naisesüdame nõrkuse tõttu kaasa tundma nii andekale, pöörasele ja päris kuristiku serval komistanud noormehele.

Nüüd ei võinud enam kuidagi järele anda kiusatusele viivitamatult arveid õiendada oma mugavalt kaitsetu vastasega — riskimata kaotada Maša viimast lugupidamist. Oli vaja välist, kas või tillukestki põhjust tegutsemiseks, aga esialgu ei jäänud Vekšinile muud üle kui armukadedas jõuetus tusas end talle määratud asemele visata. Ta lamas ja kuulas Donka korisevat hingamist, ja siis kerkis ta silmade ette veel üks pilt — kuidas Donka laulval häälel loeb sedasama kelkivat luuletust, pea Maša süles, kes hajameelselt sõrmitseb luuletaja sassis lokke. Ta sõrmitseb neid patuseid karme kiharaid ja vaatab pilusilmil aknast välja, ja mitte keegi maailmas ei tea, mida seejuures igatseb Maša hing — tormakas nagu Kudjoma, mis suurvee ajal peksab üles ja pillutab kirglikku ja lohutamatut lainet. Kas Maša tahab, et Mitja Vekšin vaataks siia, kus ta Donkaga kahekesi on, ja saaks sellest kättemaksu vaatepildist niisuguse haava, et Maša s u u d a k s siis talle andestada . . . Aga võib-olla on Maša tõepoolest hakanud armastama metsikut Donka muusat, hundisilma helki tuisuses pimeduses? Temast, Manka Vjugast, loob luuletaja oma parima laulu, ja seda kordab allilm vanglanaril, urgastes, surmaööl. Ja naine tasub talle selle eest, see tähendab — jahutab, vähendab, leevendab Donka luulelennu kõrvetavat leeki.

Vekšin uinus märkamatult ja magas unenägudeta vähemalt kaks tundi. Ja järelikult pidi armukadedus kogu selle aja põrandaalust tegevust arendama, sest teda äratas põletav vajadus otsekohe vaadata magavat võist-

lejat ja rahuldada terava, äkki tekkinud uudishimu hoogu. Vaikuse järgi otsustades polnud Maša veel koju tulnud; külmetavad jalad pakitsesid ja äramagatud käes torkis. Vekšin pingutas end, tõusis üles ja pani laelambi põlema. Donka lamas selili, samuti saapad jalas ja kortsunud, keigarlik, sinisest kalevist põhjaga müts viltu peas, käed laiali ja pea tagasi heidetud, nii nagu lamavad tapetud kuulsatel maalidel; allavajunud padi puudutas otsapidi põrandat. Donka vurrudeta, surnukahvatul näol olid viinamürgituse jäljed, kuid Vekšin nägi läbi nende kõike, mida tal uurimise käigus vaja oli. Donka ei olnud piltilus, kuid Vekšini meelest nägi ta kuratlikult kena välja, ehkki pahed olid juba vajutanud esimese kurru kulmude vahele, mille kaunis kaar oli ilmselt ema käest päritud; metsiku mulje jätsid ainult kulmudepealsed mügerikud, taltsutamatu fantaasia tunnus. Kui sellele lisada kurjategijate hulgas eriti hinnatud omadused, nagu näiteks muretu, otsekui alatisest vintisolekust tingitud hingetuli, raudne füüsiline jõud, kusjuures käed olid tal peaaegu naiselikud, põlgus elumõnude vastu, kartmatus valu ees ja heldekäeline pilavus isegi pideva, vaesuseni küündiva rahapuuduse juures — muidugi varga seisukohalt —, siis sai selgeks, miks kõik ällilma kaunitarid Donka järele malbe ja tundelise rõõmuga õhkasid.

Vekšin ei jõudnud veel peaküsimust esitadagi, kui ta juba sai vastuse. Äkki nägi ta Donka lahtivajunud pihus piinavalt tuttavat sinist terakest, ja nüüd kaotas ta lühikeseks ajaks täielikult enesevalitsuse. See oli odav türkiisiga sõrmus, mida Vekšin oli tahtnud Kudjoma-aegadel Mašale kinkida, nüüd aga ilutses see Donka väikeses sõrmes, kivi sissepoole — et saladust säilitada. — Andis kandmiseks ja õrritamiseks... — terutas meeleheide, kuid samal ajal vaatas Vekšin imeliku rahu- ja koguni kergendustundega seda tagasipöördumatult rüvetatud pühadust, ja püüdis võimalikult maaliliselt kujutleda, millistel asjaoludel helde Maša kinkis oma kallimale enda ja lisaks terve paikkonna, Kudjoma tema kasesaludega, esimese mai heliseva tuulega ja muu hulgas ka ühe vaese, paranematu poisikesearmastuse. Kõik oli Vekšinil seljataha jäänud... ja kuna nüüd sai võimalikuks asuda edasise juurde, siis lükkas saatus talle

kohe vaateväljale neljanurgelise, sakilise servaga paberi, mis oli muu prahi hulgas põrandale jäänud. Vekšin tõstis selle otsekohe üles, ja kui ta kummardus, aimas millegipärast ette, et see leid kulub talle ära niisama hästi kui nuga. Tema olukorras oligi see tegelikult ülim v e d a m i n e, mida ta nii kirglikult oli oodanud, — süütõend oli kassakviitung ühe kinnise universaalkaupluse blanketil, kuhu Donka võis pääseda ainult ühel kindlal tingimusel, mis Vekšinil edasiseks just veel puudu oli. Ta rõõmustas õigel ajal ettesattunud süütõendi üle nii väga, et ei tundnud üldse huvi, mida ja kui suure raha eest oli s e a l t ostetud — kas naiste või meeste asju — ja miks pidi see õnnetu hoidma reetlikku paberit lukustamata kirstus.

Vekšin istus Donka voodi servale ja vaatas kaua altkulmu seda nägu, talumatult kaunist nagu lummavas unenäos, otsides sealt äsja avastatud kuriteo märke. Ajuti tundus talle, et Donka teeskleb magajat, ja see aina teravdas mängu, mis seisis selles — kes varem alla annab. Äkki raputas ta meeletult Donka põlve, ja too hüppas kohe istukile, kobades automaatselt selja taga, mis reetis harjumuse padja alla relva peita.

«Ära karda, Donja... see olen mina, Mitja!» ütles Vekšin poollahkelt, hoides kätt taskus süütõendil. «Vabanda, et ma su rahu rikun, aga ma lihtsalt tahtsin sulle rääkida ühest huvitavast avastusest. Nimelt leiab kinnitust üks kuulujutt Sanka Babkini kohta... noh, tead, sellessamas asjas! Poiss mängis lehma, sul on õigus...»

«Lase lahti, ma tahan magada...» pomises Donka ükskõikselt, vajudes viltu.

Vekšin hoidis tal õlast kinni.

«See on sinu poolt lubamatu teguviis, Donja,» naeris ta huuli kõverdades. «Jumal kingib sulle lollist peast niisuguse naise, kõige parema naise maailmas, sest ta on a i n u k e, Donja... ja sa peaksid tänaval kõndides postimiilitsaid suudlema, taguma t a m b u r i i n i,» — ta ise ei märganudki v õ õ r a s t sõna, mis tal viha harjal suust lipsas, — «sina aga, anna andeks mu otsekohesus, norskad nagu ma ei tea kes, nii et ümberringi maa väriseb...»

«Käi põrgu . . . magada tahan!» Uneuimas Donka katsus tema käest lahti rabelda.

«Kannata ära! . . . Mina arvan nõnda, et me ei või enam niisuguseid Sanka vigureid sallida, muidu, tead, eile Agei, täna Štšekutin, homme aga on meist mõlemast sinine tuluke järel, eks ole õigus? Ma loodan, et sa ei keeldu tunnistust andmast?»

«Mine nüüd, ma palun sind jumala nimel, Mitja . . .» anus Donka, vaadates mittemidaginägeva pilguga oma piinajale otsa.

Kuid, nagu vihkamise puhul tavaline, Vekšin tahtis veel ja veel kuulata reeturi häält, tungida äraandmise intonatsioonidesse, teeselda teadmatust, irvitada tulevast paljastust ette maitstes.

«Kannata ära, teisiti ei saa, kallis Donja: siin on üldsuse huvid mängus,» jätkas Vekšin häält tõstmata. «Täna on meil laupäev? Ma arvan nõnda: teisipäeval olgu s o t i t e g e m i n e tema kuradiga, ütleme, öö esimesel poolel . . . kas see sobib sulle? Saad Sankaga kokku, kutsu ta välja, just nagu Panama poole, ma ise hoiatan Vassili Vassiljitšit, kui ta sõidult tuleb. Noh, mis veel? . . . vist on kõik.» Ta tõstis üles Donka lõplikult mahavajunud padja. «Hea küll, maga, puhka esialgu . . . ja kui näed Mašat seal, unes, kui sa teda kaisutad, nagu teil kombeks on, ütle talle päris silma sisse tervitus Mitja Vekšinilt . . . ära unusta, kullakene!»

Polnud karta, et Donka midagi aimab Vekšini sosina intonatsioonist: ta jäi magama enne, kui kukal patja puudutas. Ja kuna polnud mõtet külma kätte minna, Sankale teatama, et paberosse ei olnud, seda enam, et too oli tõenäoliselt neid ära ootamata ise minema läinud, ja kuna teisipäevani oli küllalt aega ja tal midagi teha polnud, võttis Vekšin riidest lahti, pani pintsaku tooli seljatoele, kustutas tule ja heitis teise voodisse Donka kõrval. Ta lamas, vaadates lahtisi silmi enda kohal olevasse pimedusse, lamas ja mõtles Donka peale ning hakkas varsti niivõrd uskuma selle mürgise mao süüsse, et ta imestas, kuidas see polnud teda varem salvanud. Ühtaegu lõi temas lõkkele sõbralik tunne Sanka vastu . . . ja äkki, alistudes südametunnistuse ettekirjutusele, otsustas Vekšin siiski välja minna veenduma, kas Sanka on ära läinud . . . Ootuste vastaselt seisis

Sanka paigal, ootas peremeest: toetanud kukla vastu sulava jääkoorikuga kaetud vihmaveetoru, märkamata rinnale tilkuvaid piisku, vaatas ta nõiutult kuud, mis sõudis katuste kohal läbi ähmaste pilvesuitsude.

«Mine minema, mis sa siin tolkned, hull!» hüüdis Vekšin juba tüki maa tagant ebausklikult, kartes ligemale minna — nii vastik oli talle see kõik.

Sanka ei vastanud, ja oleks võinud arvata, et ta on kangestunud või surnud, kui tal poleks silmanurgast veerenud kahtlane nire, mis põsel nõrgalt läikis.

«Sa nutad?» küsis Vekšin ligi minnes, ja talle ei tulnud mõttessegi, et see inimene on niisuguseks asjaks võimeline, et temal k a võib kivi südamel olla: ta oli Ksenia enesetapmise koguni unustanud. «Mis sa tühja muretsed, küll su Ksenja terveks saab. Peaasi on kevad ära oodata, siis viid ta maale . . . ja teda tuleb sooja piimaga joota, kas või vastu tahtmist, hommikul ja õhtul . . . hommikul ja õhtul. Need, kes on rinnust haiged, kosuvad nagu pärmi peal . . .» Ta tahtis meenutada või koguni välja mõelda mõnda näidet eriliselt kiire tervenemise kohta piimatoidu ja karikakarde nägemise läbi, kuid talle ei tulnud nagu kiuste midagi mõistlikku pähe, ja tal oli ka väikselt külm särgiväel, ilma pintsakuta, aga kohe tagasi minna, ilma et ta oleks midagi ära klaarinud oma vahekorras selle noormehega, oli nagu piinlik. «Kas sa arvad, Aleksandr, et sinul üksinda on kivi südamel, minul on see võib-olla neli korda raskem kui sinul!»

Sanka ei vastanud enne, kui kuu oli uuesti pilve tagant välja tulnud, nagu oleks teda vaevanud hirmus uudishimu selle vastu, mis taevas sünnib.

«Sina oled ise oma kivi kasvatanud, aga minu oma on mulle südamele heidetud . . .» lausus Sanka kuhtunud häälel ja lisas viivitades juurde: «Ksenka ju suri nüüdsama ära . . . ta pole vist veel jahtunudki.»

«Mis sa lobised!» käratas Vekšin talle peale nagu langetõbisele. «Kust sa tead?»

«Ta kutsus praegu mind, kutsus, nii et ainult huuled liikusid.»

Igaühele oli selge, et Sanka hakkas murega jampsima, ja nüüd oli väga asjakohane, et Vekšinil oli alati varuks kiire soe lohutus.

«Mis parata, Aleksandr! Kahjuks pole inimene veel võimeline s e d a ära muutma. Kõik läheb meist mööda, meie ise ka nagu sammume iseenese ees... nii et me vahel võime iseendale järele vaadata.»

«Tõsi,» nõustus Sanka vaevaltkuuldavalt. «S e e on nagu lumi: tuleb maha ja sulab, tuleb maha ja sulab, aga iga kord vajub kõvemaks, et terve igavik maas olla... Nüüd suudle mind, peremees!»

Sanka ootamatult käskival toonil lausutud palve näitas ainult tema haledat üksindust, ja seesugune tasunõudmine millegi eest oli lõppkokkuvõttes selle poolest hea, et ei valmistanud erilisi raskusi. Põhjust küsimata, sest ta kartis külmetuda, ainult vaadates korraks millegipärast selja taha, kallutas Vekšin end kiiresti ettepoole ja üles, Sanka näo suunas, ja suudles teda kuhugi põse peale.

«Suudle veel kord. Vat siia, kus mu mõte sinust on... s e l l e koha peale suudle mind!» käskis Sanka teistkordselt, puudutades sõrmega laupa.

Kahtlemata, sest et tal hambad juba külmast lõgisesid, oleks Vekšin teistkordselt Sanka narri soovi täitnud, kui talle poleks kostnud selles ähmane mõnitamise varjund... Vekšin kortsutas kulmu, muutus näost süngeks, keeras ringi ja läks solvunult minema. Terav, hoiatav karjatus sundis teda tagasi vaatama, niipea kui ta oli ukselingist kinni võtnud. Helesiniselt laigulisel, kuuvalgusest ülekallatud seinal mustendas Sanka vari.

Sanka seisis ikka sellessamas mõtlikus poosis, ainult pea oli ta nüüd äraminejale järele pööranud.

«Aga kalja eest kuusteist kopikat... selle jagu oled veel mulle võlgu. Ära ole kitsi, mis see sulle maksab!»

— Ta on lihtsalt purjus, — mõtles Vekšin trepist üles minnes meelepahaga, ja sellest järeldusest läks tal süda kohe kergemaks. — Võttis ülearu, kui ma seal Donkaga seletasin... vist oli tal taskus: ja nüüd näebki viirastusi! On ikka fanaatik, seisab või kaks päeva sedasi...

Harva oli Vekšinil olnud nii mõnus tubase soojuse kätte minna — pärast Sanka lubamatult vaenulikku käitumist see isegi lähendas teda Donkale, kes juba nii moraalselt kui füüsiliselt justkui temale kuulus.

Vastu hommikut koju tulnud Dolomanova äratas ta üles, tuues kinnitust mõnedele äsjastele kurbadele eelaimustele tema õe suhtes.

XVIII

Päeval heitis Tanja harjumust mööda tunnikeseks pikali, mis aga seekord venis kauaks, ja ta magas nii hästi, et Pugl julges seletamatu leebuse tõttu tema und häirida alles natuke enne seda, kui ta pidi tsirkusesse minema. Kõiges järeleandmatu, mis maneeži puutus, äratas ta harilikult oma kasvandiku mõninga varuga võimalike viivituste jaoks, ja Tanja teadis alati, et ta võib veel mõni minut vedelda, millelegi mõtlemata. Nii vaatas ta tänagi kinnisilmi ettevaatlikult, paranejate kombel ennast poolviltu kõrvalt — kõik mõtted ja musklid olid justkui looritatud laiskusest ja värskusest, ilma et seal oleks olnud hiljutise hirmu varjugi. Kontrolliks püüdis ta end üldse tegelikkusest välja lülitada, et siis ennast ootamatult tabada... tõsi, kõik seal sisimas oli laitmatus korras. Tuli ainult oma ametit võtta nagu tavalist võimlemistööd, mida tehakse maksulise publiku silme all ja seetõttu eriti rasketes tingimustes, et n e n d e l poleks kahju raisatud rahast. Nimelt ületatavate raskuste hulgaga määratigi esitatava numbri väärtust, ja tol õhtul oli Tanjal hinges niisugune selgus, et ta vaevalt ärganuna hakkas jälle leiutama mingit lisatrikki, et juba välismaal olles viia *strappata* niigi harukordne kunst ülima hiilguseni.

Omal ajal oli Tanja korduvalt jutu sellele viinud, aga Pugl oli pehmelt, kuid siiski täiesti resoluutselt tema otsingud katkestanud. Keelamata ja hoiatamata palus ta oma õpilast mitte temalt leiba ära võtta, mis talle on ette nähtud kohustuse eest õpetada, parandada, välja mõelda ja tema meisterlikkust kõrgel tasemel hoida. Temale oli paremini kui kellelegi teisele teada Tanja hingeline haprus, vastuvõtlikkus muljetele, mis tegi ta tundlikuks vähimagi tühiasja suhtes, kuid see kõik kahekordistas tema ustavust artistile. Olgugi et ta oli väljapaistev pedagoog, ei osanud ta õieti väljendada oma kartuste sisu, ja hoiduski sellest nende naiivsuse tõttu, kuid

pool sajandit maneežikogemusi dikteerisid talle, et fantaasia treenimine parima variandi otsingul on sellistele loomustele nagu Tanja äärmiselt ebasoovitav. Sellepärast nõudiski ta Tanjalt täielikku automaatsust, et väiksemgi tahte kõikumine, selle vibreerimine mingi otsustava liigutuse juures ei kanduks kehale üle hetke murdosa jooksul, mis on küllaldane õnnetuse saabumiseks.

Jälle tuli Tanjale peale nüüd poolenisti läbikumav tukastus, kuid olgugi et tema esinemine oli teise osa lõpus ja aega oli veel küllalt, ei kinkinud vanataat talle enam üht minutitki.

«Tõuse üles, pahha tüdruk,» sosistas ta, kõditades teda vana harjumuse kohaselt lõua alt. «Oo, sa oled kaval rebane, ma tunnen sind nagu oma kaks kopikat!»

«Mitte pahha, vaid paha ... millal sa küll õpid meie keeli rääkima, va saks?» kiskus Tanja end kõverasse, ringutas ja haigutas. «Kas tõesti on aeg?»

Ta läks peegli ette, vaatas uurivalt iseennast, otsis millegi eilse jälgi, kuid nägugi oli täiesti värske, ainult natuke unine, ja see tähendas omakorda, et kahtluste periood oli jäljetult möödunud, ja kui oligi veel alles tilluke hirm, siis mitte enam see poolmüstiline — mis karlutis midagi möödapääsmatut, vaid igale tsirkuseartistile loomulik kartus mitte oma taset saavutada.

«Kas sa tead, ma vist ei lähe Nikolkale mehele ...» ütles Tanja, silmitsedes ennast ja tehes peegli ees mingeid tähelepandamatuid liigutusi, millest naine silma nähes ilusamaks muutub ja mis tundusid taadile selgitamatumad kui nõidus. «Olgu pealegi, ma räägin sulle ära, sellel õhtul, kui see sakslane käis ...»

«Herr Mangold!» parandas Pugl heldinult ja ajas end seejuures märgatavalt sirgemaks.

«Sellel õhtul ma alguses rõõmustasin hirmsasti, aga kui ta ära läks — ehmatasin surmani, nagu oleksin ma sellele oma päris lävele astunud ...» rääkis Tanja selgitamatust vajadusest kellelegi südant puistata, kuigi ta alles hommikul poleks seda iseendalegi tunnistanud. «Niipea kui ta ära läks, tormasin ma kohe, sinu eest salaja, Nikolka juurde, et ta mehe kombel mu sõidu ära keelaks, isegi karjuks mu peale, trambiks jalgu ... ja ei tal pärast minust kahju oleks. Ta ju taipas, mida ma

temalt ootan, hakkas koguni ära laitma, aga nii võltsilt, kohmakalt, kuidagi ebaausalt! Nüüd, kus see kõik on mul küljest maha pudenenud, on mul koguni imelik, et ma temast nii kinni haarasin ... omaenda väljamõeldisest!»

Temas rääkis ängistav tühjus, hilises peigmehes pettumise valu, kes niisugusel õhtul oli ta omakasu vastu vahetanud, mida vend talle oligi ennustanud. Ja veel kõneles temas kibe teadmine, et kui Nikolka nüüd tuppa astuks, andestaks Tanja talle jälle kõik, annaks talle järele esimesel puudutusel. Tanja läks nii punaseks asjatutest jõupingutustest end milleski veenda, et pärast mõningaid katseid seda halbu tagajärgi tõotavat erutust hajutada, taipas Pugl talle kella näidata, ja Tanja läks kohe kuulekalt nagi juurde.

... Tee peal oli trammiga mingi viivitus, nii et nad jõudsid kohale alles esimese osa keskel. Tühjas fuajees kõndisid edasi-tagasi gümnastid, tehes tavalist soojendust. Kaks ekstsentrikut mängisid köögiriistadel Godard'i masurkat, kui Tanja oma garderoobi minnes põgusalt maneeži vaatas. Tsirkus oli täis, ja talle paistis, et kõik midagi söövad: alumistes ridades söödi apelsine, keskmistes õunu, veel kõrgemal imeti piparmündikompvekke, ainult ülalt alla vahtiv galerii nautis etendust kuiva suuga. Oma järjekorda oodates vaatas matimees kangestunult teenrite tagant pimestavaid lampe ja nagu kõik teisedki, ei märganud ta hajusat, kupli vooderdisele langevat lühikest silmusega nööri varju.

Kõigil neljal etendusel oli programmi naelaks *strappata,* kuid mitte selle esitaja kuulsus ega atraktsiooni salapärane nimetus ei äratanud nüüd üldist tähelepanu, vaid Tanja isiklik elulugu. Etenduse eel oli üks õhtuleht avaldanud lööva följetoni tsirkuseartistide saatuse keerdkäikudest, kus oli kõige rohkem tähelepanu pööratud läbipaistvate initsiaalidega varjatud Hella Weltonile — seoses tema ajutise äraminekuga tsirkusest; paremat reklaami oli raske soovida. Peale selle loetles võrdlemisi informeeritud ja taktitu sulemees mõnede kuulsate tsirkusekarjääride saatuslikke lõppe, nii et tervikuna kujunes sellest varjatud kutse mitte maha magada etendust, mis homme võib ka mitte korduda. Binoklite abil märgati muide, et keskmises loožis üks isik, nii sar-

nane kellegagi, et mõnedes ridades tekkis äratundmise sosin, luges kogu selle etenduseosa aja mainitud lehte, kusjuures mitte teadet järjekordsest välismaisest streigist, nagu oleks talle sobinud, mitte pealinnas kõmu tekitanud riisumisest, vaid just sellestsamast, milleni nüüd oli jäänud vähem kui tund.

Eelmisel päeval oli Stassik palunud Tanjat vana sõpruse nimel vaadata tema uut, esimest osa lõpetavat numbrit, — kohe publiku hulgast tagasituleku järel hakkas Tanja riietuma. Istudes selg tema poole, rääkis Stassik talle viimase kuu uudistest ja sündmustest. Selgus, et üldine lemmik, ratsutaja Anka oli Kiievis halvasti piruetist hobuse selga hüpanud, ja tüdruk viidi maneežist luumurdega minema. Ja kunagine ülemaailmne jalgrattakuulsus Conti, keda Stassik oli hiljuti kaastundest külastanud, oli päris pimedaks jäänud ja ootas alistunult oma lõppu katusealuses ubrikus — ilma rahata, hammasteta ja helgemat päeva ootamata. Ja lõpuks teati nüüd kindlalt, et Sidorov oli tõepoolest maha jätnud oma naise, kel täielikult puudus tasakaalutunne ja kes oli läbikukkumiseni halvasti mehega peršil töötanud. Puglil tuli omakorda meelde samasugune juhtum, ainult koomilise lõpuga, šapito-tsirkusest Volõõnias umbes kaheksateist aastat tagasi, — ta meenutas seda üksikasjades, mis panid imestama, kuidas tal polnud see igapäevane praht ühest paigast teise rännates meelest pudenenud. Taadi naljakas jutt ajas kõiki kuulajaid naerma, mitte üksi Stassikut, sest veel mõned sõbrad olid tulnud Tanja juurde enne esinemist, — kõiki, ainult mitte Tanjat ennast.

Tanja seisis juba peegli ees, eelseisvaks sõiduks valmistatud litritega helesinine trikoo seljas, ja kõõritas iga kõrvalise sahina korral ukse poole. Alguses oli teda vihale ajanud, nüüd aga lihtsalt hirmutas Zavarihhini puudumine, kes oli sel ajal teel Batašihha juurest tsirkusesse. Äkki küsis Tanja Stassikult, kas ta pole märganud ruudulist sügispalitut direktsiooni loožis, kus Firsov tavaliselt istus.

«Ei, midagi eriti ruudulist seal nagu polnud, aga ... miks sul tema praegu meelde tuli?» tundis Stassik kahtlustavalt huvi.

Tanja ei suutnud ise ka endale seletada oma kirglikku

soovi vältida Firsovi tähelepanu tol õhtul: teda erutas alateadlik aimus, et see koht tema jutustuses on juba kirjutatud, ja ta aimas värisedes, kuidas. Ei jäänud enam aega kurta ühtaegu hirmutava ja komplitseeritud tunde üle, et seisab ees mingi ähvardav lähedane muutus — maneeži inspektor teatas just läbi ukse, et Welton esineb järgmise numbri järel. Kohe tõusid sõbrad nagu käsu peale kärarikkalt püsti, tahtmatult rõhutades saabuva hetke pidulikkust, — kõik, välja arvatud Pugl. Hõõrudes rätikuga natuke higiseks tõmbunud käsi, keeras Tanja end tugitoolis vaikiva vanamehe poole.

«Põlv on väega nõrk ...» naeris taat süüdlaslikult. «Angst?» [1]

Siis läks Tanja ise tema juurde, silitas sõrmede kõditava puudutusega tema valget rippuvat põske.

«Nein ...[2] ja jäta järele, miks sa ärritad ennast, mu vaene hirmutis? Ma luban, et kõik läheb hästi, ainult ära tule täna sinna: minul on rahulikum, ja sul pole seda ka millekski vaja. Parem õmble vahepeal mu jakile nööp ette, see püsib veel vaevalt niidi otsas. Ma tulen tagasi enne, kui sa selle jõuad ära õmmelda ...» Tanja kuulatas, pilk pisut kõõrdi: tumedalt nagu puukastist kostis orkestri mürtsumine, ja see muusika puudutas nüüd juba ainult teda.

Enda tahtejõu kontrollimiseks, kuigi see etteastet lubamatult kinni pidas, pani Tanja kindla käega niidi nõela taha, — nüüd helises teine kell. Seistes enne areenileastumist laialiminekuks valmis eesriide taga, nägi ta silmanurgast tema poole tõttavat Zavarihhinit, kuid ei olnud enam aega teda tõstetud käega tervitada ega hiljaksjäämise pärast etteheiteid teha. Kuni Zavarihhin noogutas matuseliselt süüdlase näoga, mürisesid kiiduavaldused: otsustades piletikontrollija ülespoole suunatud pilgu järgi, läks Tanja juba kupli alla, ja oli hilja oma kohale pugeda. Veennud ennast, et nüüd on mõistlikum vanamehe juures viibida, astus Zavarihhin hiilides üle garderoobi ukse ja vajus vaikides teise tugi-

[1] Kas on hirm? (Sks. k.)
[2] Ei (sks. k.).

tooli, kellegi poolt toodud ja tooli nurka vajunud kasvuhoone-sirelioksa peale.

Kuni lõpuni ei märganud Pugl tema sealviibimist, nii nagu ta lõpuni ei asunud nööpi ette õmblema. Vanamehe tähelepanu köitsid täielikult maneeži helid, mis kostsid läbi pooleldi avatud ukse. Aeg voolas tuntavalt läbi tema, — tundus, et sõrmeotsad surisevad voolust. Ta teadis kõiki Tanja numbri faase peast, nii et ta võis keset muusikat puhkevate kiiduavalduste järgi taastada nägemismälus gümnasti asendi trapetsil. Tanja neljandaks trikiks oli balansseerimine seljal sellele järgneva tagasipõrkamisega.

«Bogen!...»[1] ütles ta valjusti, kuivanud huultega, sest n i i s u g u s e s t kaardunud asendist oli kehal kergem, kasulikum libiseda üle pea alla ja jalapäkkadele rippuma jääda.

Neljas trikk läks õnnelikult, siis aga sattus Pugl ärevusse: talle paistis, et ta oli teise, tagavaratrikoo kiirustades koju voodi peale jätnud, — märk, mis käis iga riietuseseme kohta ja kuulutas vana tsirkuse ebausu järgi ette katastroofi. Seejärel tuli talle meelde muskli-pingutus võtme keeramisel, kui ta trikoo kohvrisse pani, ja see rahustas teda natuke, aga kõhklemine oli aega võtnud, ja juba tagus ettekuulutavalt suur trumm, teatades numbri lõpptrikki. Vaikus läks tunduvalt pingelisemaks, ja äkki tõusis vanamees püsti, sest ka Tanja seisis praegu täies pikkuses trapetsil püsti, sihtides silmaga seda võimalikult kauget punkti, kuhu ta pidi oma keha heitma. Järgmine sekund pudenes selgesti eraldatavateks hetkedeks, ja igaüks neist oli millegagi pilgeni täidetud... sellele järgnes kõrva lõikuv kiljumine, siis kostis ebaühtlane rahvahulga ümin, mis kuulutas traagilist lõppu.

Kui Zavarihhin küünarnukkidega tõugeldes lõpuks areenile jõudis, viidi Tanjat juba ära ja ta paistis eemalt närtsinud helesinise lillena. Publik määratses stiihiliselt ümberringi, avaldas meelepaha, nagu alati — teadmata mille üle, või jälle püüdis nõuannete, viha ja kaastundega üldisest saginast osa võtta. Barjääri taga tunglevas rahvahulgas andis seletusi vabatahtlik lektor, kes ainult

[1] Kaar! (Sks. k.)

kõrgele pea kohale tõstetud käte abil, et kõigile näha oleks, selgitas sündmuse matemaatilist tagapõhja. Tema arvates juhtus õnnetus sellepärast, et hüpe ettepoole ja alla polnud küllalt jõuline, mille tõttu langemise kustutamata hoog ülekoormatud nööri hoobiga artisti kaelalüli murdis. Kõik kuulasid väga huvitatult, välja arvatud üks elatanud daam, kes mehe käest tungivalt nõudis, et ta katsuks oma rahakotti, ja nähtavasti näpistas oma habemikku isandat, kes teadmiste vastu ebakohast huvi tundis... Nüüd lõppes vaheaeg ja publik hakkas kohtadele tagasi minema, niipea kui olid kõlanud orkestri esimesed taktid. On teadmata, missugust tükki seekord mängiti, aga vask mürtsus nii lohutult, et vahekäigus seisvale vapustatud Firsovile tundus, et palja peaga vaskne lesk nuuksub maneežil, punased juuksesalgud õhus laiali.

Zavarihhin seisis Tanjast kõige kaugemal, vaikides pigem nõutusest kui leinast. Üle teiste peade nägi ta hukkunu nägu, mis oli täiesti rahulik, sest Tanja ei jõudnudki tehtud veast aru saada. Koos ülejäänud publikuga püüdis Zavarihhin ikka veel ennast veenda, et see on ainult minestus.

XIX

Vend ja peigmees olid vahetpidamata kirstu juures, kuni aknad lõpuks valgeks läksid. Kiivas ja vaikiv vihkamine sundis neid üksteise uhal kindlalt seisma, — ainult Puglile andis õiguse istuda tema ilmne nõtrus. Viimane öö kestis Zavarihhinile kauem kui teised, koit sai temale vabanemiseks. Äkki meenus talle, et Tanja polnud kordagi tema poole pöördunud mingi palvega ega tujutsenud, mida ta naistega suhtlemisel haiglaselt kartis... ja sellest tekkis ebausklik süütunne kadunu ees — mitte ainult tasumata võla pärast. Siis püüdis ta ennast kõigest jõust veenda, et ainult piinav, eelaimuse piiril olev vajadus pruudile ära maksta ja sellega seotud Vekšini tagaajamine olidki tema andestamatu hilinemise põhjuseks... Selle Zavarihhini vastuolulistest omadustest kokkukeerdunud südamiku ümber ehitaski Firsov oma jutustuses üles tema iseloomustuse,

Viimase öö lõpul käisid mehed sagedamini suitsu tegemas — Zavarihhin, kes tubakat ei kannatanud, saatis Vekšinit T a n j a n i m e l. Mehed võtsid ülemisel trepiastmel istet napiks jutuajamiseks, püüdes Tanja nimel teineteisega mitte tülli minna, ent tundsid, kuidas katkevad niigi nõrgad, ainult Tanja kaudu neid ühendavad sidemed.

«Kus sa kätt vigastasid?» küsis Vekšin räbalaga kinniseotud sõrme vaadates.

«Ah, jama! . . . pakkisin toona kasti pimedas lahti.»

«Aeg oleks teenreid palgata, kapitalist. Kiirusta, varsti pannakse teie poed kinni.»

«Mina ju ajan lubatud äri, sulle pannakse ennemini käpp peale!»

Tunni aja pärast istusid nad jälle sealsamas, otsides kas või ajutist lepitust — Tanja nimel. Väljas nähtavasti külmetas, tunda andis ka unetust ööst tekkinud kõhedus.

«Halvasti on see asi välja kukkunud, Mitja . . . külm on tal sedasi lamada. N e i l e loetakse ju psaltrit, mina lugesin ka isale. Hilja on, muidu ma käiks onu juures ära, temal on.»

«Niikuinii üles ei ärata.»

«Sellepärast, et usku ei ole, aga kui oleks . . . Ptšhov rääkis, et elanud üks pühamees. Pistis haavaroika maa sisse ja palus, kuni see õitsema hakkas.»

«Tulid talle siis roosiõied külge või?» sisistas Vekšin pilkavalt.

«Miks roosiõied, pikad urvad tulid . . . kas sa pole haaba näinud? Mina arvan nõnna, et kui kogu inimsugu ühel meelel millegisse usub, siis tõuseks mägi üles ja hakkaks minema. Usku on kõigile vaja . . .»

«Mitte usku, vaid tahet, Nikolai!»

«Lori, usku!»

«Ära vaidle, tümikas, teadust sa ümber ei lükka!»

Siis jäädi vait — Tanja nimel.

Koidu ajal hakkasid kogunema kadunu lähemad seltsimehed, ilmus morn ja hall Firsov, leinalint käe ümber, belglased tõid külma käes hapraks läinud elavatest lilledest pärja oma vene õele, teised lubasid õigel ajal kohal olla. Vaatajate poolt oli platsis kohalik kojamees, kes kohakaasluse alusel väljakandmise ajal korra

järele valvas. Pikk teekond seisis ees, sellepärast olidki hinnas võileivad, mis Balujeva oli toonud. Mõned sõid esikus ja vangutasid pead lävelt paistvat Puglit nähes, kes peaaegu kaks ööd järjest oli liikumatult kirstu juures istunud, igivana, lõuani ulatuv tärgeldatud krae kaelas . . . Ümberolijad huvitasid vanameest vähe, sest Tanja kaotamisega ei kaotanud ta mitte üksi sidet tegelikkusega, vaid ka vähimagi huvi oma elu pikendamise vastu. Kui poleks olnud saatjaid, siis oleks ta vist läinud surnuaialegi sedaviisi paljapäi, kortsuline läikivast kalevist saterkuub seljas. Ta oli kõigile nähtav, vaatamata oma väikesele kasvule, ja kõndis üksi, keeldudes kõrvalisest abist, mistõttu lõpuks libises ühel jäätanud mügaral ja jäi külili lamama, kuni ta jälle püsti tõsteti, talle minemaveerenud karusnahkne müts pähe torgati ja ta jälle teekonnaks kõlblikuks sai. Nii saatis taat oma kasvandikku, alles tee lõpul surnuvankrist kinni hoides ja ringi vaadates, nagu oleks ta kadunu eest hüvasti jätnud imeilusa hommikuga, milleni too ei elanud.

Poolel teel oli alguses hall hommik selgeks läinud, puudele öö jooksul rikkalikult kogunenud härmatis lõi päikese käes punetama ja rongkäigu kõrvale lumele tekkisid pikad sinised varjud. Pakaseline õhk torkis meeldivalt ja majade kohal õõtsusid lillakad suitsud . . . Zavarihhin, keda vaevas ebausklik mõte tagasimaksmata võlast, polnud matuste korraldamisel kitsi, ja kui Pugl poleks vastu hakanud, oleks ta tingimata palganud ka orkestri; heaks, t õ e l i s e k s muusikaks pidas Zavarihhin ainult leinamuusikat, mida matustel mängitakse. Kuid selletagi — «kui sul pulmad korda ei läinud, siis matused on uhked . . .» ütles talle läbi hammaste Vekšin, kui protsessioon lõppeesmärgile lähenes.

Osavõtt leinarongist kohustas lahti ütlema igapäevastest muredest — seda meeldivam oli saatjail lausuda mittemidagitähendavaid õilsaid sõnu, täiendada kurva sündmuse juba kaotsiläinud üksikasju, kinnistada neid mälus, et jälg Tanjast kohe homme ei kattuks elu-olu saastaga; mõningal määral käis see ka Pjotr Gorbidonõtši kohta. Ta ajas leinarongile voorimehega järele ja oli platsis umbes kümme minutit enne kalmistule jõudmist. Seoses triumfaalse ametisse tagasiasumisega, kus-

juures vastavas kohas eraldi ära märgiti nii tõhusa tööriista lubamatu seisak, tundis ta mõnesugust kurnatust, mis oli tingitud eelmisel päeval ilmutatud finantsilisest innust, ja seetõttu ei hakanud ta saanist maha tulema, vaid sõitis leinajate kõrval.

«Ütelge, lugupeetav,» küsis ta masendatud ja justkui haiglasel ilmel saanist välja kummardudes Ptšhovilt, kes ligiduses sammus, «missugused selle kohutava sündmuse täiendavad üksikasjad on teile teada? Iseloomulik, ma olen juba varasest lapsepõlvest peale tundnud tsirkusest mööda minnes seletamatut ihuvärinat!»

Meelitatud tähtsa isiku usaldusest, hakkas Ptšhov õepoja käest kuuldut ümber jutustama. Pjotr Gorbidonõtš vangutas asjakohaselt pead, vahel keeras end saani kõrval kõndiva abikaasa poole, kutsudes teda kulmuliigutamisega kaasa tundma. Äkki märkas ta, et nad on jutuajamisega leinarongist maha jäänud.

«Anna piitsa, kullakene,» käsutas ta voorimeest ja Ptšhov jäi kõigi oma elamustega rongist maha.

Solvumistunne ei jõudnud veel Ptšhovi südant puudutada, sest varsti seisid kõik saatjad võrdsetes tingimustes enneaegse haua ümber. Kõditava uudishimu rahuldamiseks tahtsid kõik korraks vaadata haua põhja, kuhu jalgade alt varises värsket savi läbisegi lumega. Mingeid kõnesid ei peetud, ainult Pugl tõstis käe, ja kõik valmistusid kuulama tema viimast saatesõna oma lemmikule.

«Kõige kõvem uni on inimesel, kui ta surep . . .» alustas vanamees ja hakkas maha vajuma, nii et ta oleks vist hauda kukkunud, kui Zavarihhin poleks talle õigel ajal appi jõudnud.

Nappi detsembrikuu päeva jätkus vaevalt matusteks. Tanja lasti hauda hämaras ja haud polnud veel õieti kinni aetud, kui juba algas pihutuisk — unustuse märgiks. Ühtaegu hakkas vali tuul puuvõrades kohisema ning kalmistu sügavusest lähenes jäine pimedus, ja kuigi kõiki ootasid matusepliinid, mugav soojus ja mõnusast lüürilisest tegevusetusest tulvil õhtu, ei läinud saatjad minema. Firsov kirjutas mõttes: «Keegi ei tahtnud lahkuda pidulikust ja ausast leinast, mis silmi uhtes annab inimestele üürikeseks ajaks võimaluse igavikku näha.» Ja tal oli kahju, et tema mõttekäik ei

sattunud ammu kirjutatud jutustusse, mille trükitud poognate lugemisele ta oli möödunud öö kulutanud.

Rahvahulk hõrenes, igaüks läks, kuidas sai, Balujeva poole, kes oli oma korteri peiede pidamiseks andnud.

«Noh, tõuse üles, Pugol, aeg on minna, näe, pliinid kuivavad . . .» ütles Zavarihhin vanamehele, kui kedagi enam polnud haua juurde jäänud. «Lähme, ütlen ma, muidu söövad hundid su ära!» ja kuigi ta ei armastanud korrata, ei söandanud ta praegu Tanja juuresolekul julgemalt Pugli pikaleveninud jumalagajättu katkestada.

XX

Laud oli kaetud viieteistkümnele inimesele, juhuks, kui keegi kutsumata tuleb. Külalised hilinesid. Pjotr Gorbidonõtš, esialgu vestiväel, kõndis ümber laua, seen kahvli otsas, ja arvustas nii suupistete valikut kui ka nende paigutust, järgides oma reeglit — tõsta kõike elus kõrgeimale astmele. Lahtisest õhuaknast hoovas siniste pilvedena sisse õhtust pakast, nii et Zina Vassiljevna, kes istus peegli ees, õlad paljad, oli lõpuks sunnitud oma tüütu abikaasa tähelepanu tervist ohustavale faktile juhtima.

«Semaško ütles, et ärge kartke hapnikku . . .» raius Pjotr Gorbidonõtš vastuseks: teenistuses taastamise ajast peale oli ta end harjutanud alustama juttu tsitaatidega väljapaistvailt kaasaegseilt, millest tema kõne, nagu ka seljas olevad riided, alati levitas justkui parima odekolonni lõhna. Haarates laua keskel olevast potist riisika, keeras ta seda mõtlikult suus: «Kui palju see maksis?»

«Viiskümmend kopikat, Pjotr Gorbidonõtš.»

«Selle hinna eest on kaunis kehv . . .» tähendas abikaasa ja jätkas kõndimist mitmes suunas. «Ma juba ütlesin sulle, et koduses olukorras on sul õigus mind vähem ametlikult kõnetada. Niisiis, kutsu mind Petjaks. Peale selle sarnaneb nina puuderdav naine minu silmis lohaka majavalitsejaga, kes hoolitseb talle usaldatud hoone välimuse eest, tundmata muret selle haletsusväärse sisemuse pärast. Kuna aga iga fassaad on kohus-

tatud väljendama eseme tõelist sisu . . . aga nüüd ütle mulle ise, miks ma sellest pikalt-laialt räägin?»

«Ei tea, Petja,» tunnistas Zina Vassiljevna puhtsüdamlikult, puuderdades nutust punetavaid silmaaluseid. «Te võiksite parem topeltaknad ette panna, muidu on teil varsti jälle põsk paistes.»

«Iseloomulik on, et sa ei tea, kuigi sa oled küllalt pikka aega minuga koos elanud. Ma märkan, et sa lihtsalt ei tunne huvi oma praeguse mehe vastu, niisama nagu sa ka eelmiste vastu ei tundnud, mida ma mõnede tunnuste järgi arvata võin. Sinule ei tähenda lähedase inimese hingelised vajadused mitte midagi . . . ma olen tähele pannud, et sa isegi ei tunne armukadedust võõraste naiste, näiteks Bundjukova vastu. Ainult ühte oled sa hoolega hellitanud, sedasama, kelle jaoks sa ka praegu raiskad väärtuslikku, minu poolt kingitud puudrit, ja nimelt oma alatut varast!»

«Mul on Mitjast kahju, ta on õnnetu . . .» püüdis naine tema eest seista.

«Aga mina ütlesin, et ta on v a r a s,» kordas Pjotr Gorbidonõtš kriginal, kuid häält tõstmata, ja naine, kes hetk varem tema mõtteid põlgas, jäi neid arusaamatu ärevusega kuulama. «Ilmaaegu igatsed ta järele, maksad veel tühja unistuse eest isikliku õnnega. Selle asemel, et viirastustega tegelda, vaata parem sind ümbritsevat maailma, kas või mind. Kui palju aastaid mind väikekodanlaseks ja argi-inimeseks sõimatakse, missuguseid haudu on mulle kaevatud, missugused rusikad on vastu mu rinda puruks pekstud, aga vaata mind, ma olen kindel nagu varem, seisan su ees, igavene ja muutumatu. Mina olen alati olemas nagu issand jumal, keda tänapäeval muidugi maailmas ei ole . . . kuid kes teab, mis tal homme pähe tuleb. Aga sinu Mitka on ainult üks tuulekeeris, tühjuse suits, mis ettenähtud ajal laiali vajub. Ja kui ta täna õhtul pärast pliinide söömist lahkub meie juurest, siis me tuulutame tema järelt tuba ja heidame magama, et teda homme mitte enam meelde tuletada. Sellepärast et me oleme lihtsad inimesed, meil pole aega tuulekeerist mängida: meie peame ametis käima, eluülespidamist teenima, tootma asju ja elu liikumist.» Niiviisi, olles esmakordselt end avanud ja hiilanud tõsiselt ehmunud naise silmis, sulgus ta jälle oma

ogalisse konnakarpi. «Ma võiksin sind veel valgustada, aga naist ei tule mõtetega väsitada. Kui sa siiski taipad minult küsida, kes ma niisugusel juhul olen, vastan ma meelsasti: mina olen ühiskondliku elu a k u r a t i s t. Mina austan neid, keda peab austama, toetan neid koosolekutel, hääleõigust ei kuritarvita, maksusid maksan nurisemata, mõtlen kindlaksmääratud piirides. Ja iseloomulik on, et mu ülemus seltsimees Mozolnikov peab selle eest Pjotr Gorbidonõtšist alati lugu, mäletab, usaldab ja hoiab mind nagu nuga oma paremas käes, et kasutada seda oma igapäevases tegevuses.»

Siin avaldunud Pjotr Gorbidonõtši vaimustus pidi paratamatult esile kutsuma samasuguse silmapilkse vaimuvalguse sähvaku tema naises.

«Näe, niisugused just hammustavadki kõige valusamini . . . jumala eest, ma ei kadesta sinu usaldavat ülemust, Pjotr Gorbidonõtš!» ei kannatanud Zina Vassiljevna enam välja, ohkas ja ähvardas kergelt sõrmega.

Varem lõpetas ta, olles ülearu leplik, sellised kokkupõrked laisa, isegi heatahtliku haigutusega, kuid seekord saatis ta abikaasat pika ebalahke pilguga, mille järel too äkitselt taltus. Muide, muutus Tšikiljovi olekus ei olnud tingitud mitte üksnes kahetsusest, et ta oli liialt avameelne olnud mitte päris läbikontrollitud inimesega, vaid ka mõnedest kõrvalistest kurvastavatest asjaoludest. Tavaliselt, kui mõni külaline tulemata jäi, kutsus Pjotr Gorbidonõtš, et rosolje asjata üle ei jääks, viimasel minutil lauda härjaisuga saapaviksikuninga, kellega ta oli kiires tempos sõbraks saanud ja kelle ta, kui ette tõtata, oli juba ammu ära märkinud ühe eeskujuliku ohvritoomise tarbeks. Seekord aga oli küllap vanakuri ise õhutanud Pjotr Gorbidonõtšit kutsuma samal eesmärgil üht oma poolkõrget keskmist ülemust, et teda igaks juhuks meelitada, arvestades võimalikku vajadust, kuid seejuures laskis Tšikiljov silmist ebasoovitava, kuid täiesti võimaliku Vekšini kohaleilmumise. Tunnustatud varga, riigi tugisamba ja õitsval järjel oleva, olgugi mõõduka tähtsusega saapaviksi-ärimehe paigutamine ühe laua taha võis avaldada halba mõju peremehe karjäärile — juhul, kui see oleks avalikuks tulnud.

Külalised saabusid korraga, nagu oleksid nad väravas kokku kogunenud, kõik peale Dolomanova. Viimasena

tuli tõepoolest ka Vekšin, keda Pjotr Gorbidonõtš skandaali vältimiseks isiklikult lävel vastu võttis asjaoludele vastava leinalise kummardusega.

«Tervist, Tšikiljov, miks sa ennast nii vinklisse keerad?» ütles Vekšin täiesti leplikult. «Ära karda, ega ma kauaks ei jää ... mul on õhtu peale üks kiire asi määratud. Tahtsin ainult oma õnnetu õe mälestust austada ... Su naine on nagu paksemaks läinud, tõsijutt, paksemaks!»

«Ainult valgustusest,» virildus Pjotr Gorbidonõtš veel rohkem, tõstes ka tema palitu kirstule kuhjatud riiete peale. «Valguse mäng võib jätta kõige ettenägematuma mulje!»

«Ega ta ei valeta, Zinuša?» jätkas Vekšin valjusti, siis kohtas ta hajameelne pilk Firsovit akna juures ja ta noogutas eemalt. «Saad vist ikka vintsutada, vaeseke, niisugune on su saatus! ... Ega ta sulle liiga ei tee, see sinu odratont? Sa võiksid sülitada tema peale ja ära minna, kuni veel hilja ei ole ... mitte minu juurde, muidugi.»

Silmad vett täis valgunud, vaatas Zina Vassiljevna teda ja ei osanud vastust leida, ja Vekšin ei vajanudki seda. Samal hetkel tõrjus Pjotr Gorbidonõtš abikaasa osavasti eemale, võttis külalisel käsivarrest kinni ja viis ta ohutule aukohale, mis asus laua teises otsas.

«Istuge lauda õe mälestuse auks pliine sööma,» kutsus ta, ja kindlustades end finantstugisamba ees, osutas kõigi ees riskantsele külalisele. «Palun luba esitleda nendele, kes teda veel ei tunne, enneaegselt lahkunud meie aja suure artisti Hella Weltoni venda.»

Märguannet oodates hoidusid kõik esialgu omaette, üldist juttu ei alustatud, — külalised hingasid sisse köögist tulevat pliinide lõhna ning vaatasid käsi hõõrudes lauda, mis oli kaetud roogadega ja pudelitega. Ajalehtedes kõmu tekitanud nime mainimine äratas tähtsa külalise tähelepanu.

«Kuule, vennas, sa oled mu peiedele meelitanud?»

«Juhuslik kokkusattumus ...» lahutas Pjotr Gorbidonõtš käsi. «Naise lühiajaline sõbranna, tagasihoidlik iludus õitsvas keskeas!»

Ta nämmutas veel üht-teist jahtumata maast ning jooksvast elust, mis ei olevat mitte midagi muud kui üks

unenägu ja isegi kurbuse ookean ... aga nii ahvatlevalt meelitasid laualt suupisted, nii paljuütlevalt veensid pudelisildid, nii võrgutava virna oma loomingut tõi tuppa töötu Bundjukovi roosaks löönud abikaasa, levitades enda ümber optimismi aroomi, et vastutav ülemus hakkas tasapisi sulama ja pehmenema ning väljendas ootamatult kavatsust topsikese monopoliviina kellegagi kokku lüüa. Kohe läksid kõik liikvele, nihutati toole, kolksusid noad, kõlisesid lauanõud ja Firsov võis elava näite varal veenduda, millist tähtsat organiseerivat osa unustamise ja haava kinnikasvamise asjus etendavad vanad vene matusekombed.

Samuti võis ta teha järelduse, et optimismi kõige olulisem tingimus seisab elu voolu kiirendamises, et midagi ega kunagi ei saaks põhjalikult silmitseda. Sel ajal kui ühest laua otsast veel kostsid katkendlikud mälestused enneaegselt siit ilmast lahkunud artistist, katsid neid teisest laua otsast tulevad üldise naeru pahvatused, kaasa arvatud vastutava ülemuse isiklik, eriti rämeda varjundiga naer. Rohkesti elevust tekitasid saapaviksikuninga anekdoodid — tema erialalt, aga ka saabastega seotud naabervaldkondadest. Iga järjekordse lärmipuhangu aegu heitis Pjotr Gorbidonõtš talle eemalt hella uinutava pilgu nagu lambukesele, kellest peatselt saab šašlõkk.

Rõõmustades õhtu rahuliku kulgemise üle ja et mitte kadunu venda oma isikuga ärritada, läks Pjotr Gorbidonõtš ajuti pisut kõrvale nagu mingit kiiret ametlikku paberit lugema, mida Zina Vassiljevna tähele pani.

«Miks sa inimestest kõrvale hoiad, Petja,» ütles ta raugelt, «joo kõigiga koos kalli Tanjuša mälestuseks, ta oli üks südamlik inimene.»

... Muide, ka Firsov ei istunud ühise laua taga, vaid oma armsal kohal akna juures, — esmakordselt ilma märkmeraamatuta. Tema ise ju kogus enne jäädavalt lahkumist kokku oma mittekangelaslikud tegelased, kes olid tema jutustuses kangelase osa ära mänginud ning üle aasta tema paremaid mõtteid ja jõudu neelanud. Meelitatud nende viirastuslikust tõest, kutsus ta nad kunagi olematusest välja, ja rahuldanud teadasaamise kiusatuse, vaatas neid nüüd segase tundega, mis koosnes imestusest, pettumusest ja haledusest. Igas kohalviibivas

inimeses sisaldus mingi autori jooneke sellest ajast, kuid ükski neist ei sarnanenud kirjamehe kurvastuseks kaasajal soovitavate kujudega ... muide, Firsov oleks meeleldi jaganud honorari julge mehega, kes oleks olnud võimeline esitama tõendeid, et tema, julge mees, ongi ajastu tegelane, kes väärib poeemi.

Ja on märkimisväärne järgmine asjaolu. Firsov oli varemgi tähele pannud, et piisas kangelaste jätmisest lühikesekski ajaks ilma autori järelevalveta, väljapoole ranget süžeelist distsipliini, kui nad viivitamatult vajusid elu-olu sohu; nüüd aga eemaldusid nad kurvastavalt ruttu oma loojast, kes oli kaotanud võimu nende üle. Teda hakkas ikka vähem huvitama, mille üle Pjotr Gorbidonõtš rõõmustab, mida teatab Balujevale vend Matvei aknalaualt mahakukkunud kirjas ja et mingisugune Mahlakov on kästud vallandada vaimupimeduse pärast, sest et ta on juba ammust aega kuritahtlikus suguluses diakoniga.

Autor võttis prillid eest ja vaatas lühinägelikult ihukarva ähmaseid laike peielaua taga, — need paistsid juba nagu läbi suitsuvine. Ta silmad läksid vesiseks ja kippusid öise korrektuurilugemise väsimusest kinni vajuma. Juba tunglesid teised salajased kujud fantaasialävel, kuulutades esialgu mõtteliste ülestähendustega oma õigust olemasolule. Oh, kui agarasti nad näitasid oma ebatavalisi elulugusid, iseloome ja tegusid, püüdes rääkida võimalikult selgelt, et aga siis, kui nad on ära teeninud kirjamehe poolehoiu, saaksid aasta või paar elada tema elu arvel. Järjekordne lummutus meelitas Firsovit ... ja sellepärast ärritas teda eriti see, et mitte kõik, kes ette nähtud, polnud tulnud sellele tegelaste hüvastijätu-ülevaatusele. See oli andestatav Donkale, kellel oli sel õhtul eriti k i i r e asi ajada ... ja ka Sankale, kes oli liiga rusutud omaenda murest, et teise oma puhul kaastunnet avaldada; mis Dolomanovasse puutub, siis plaanitses Firsov temaga eraldi lõppkohtumist edaspidi. Seega oli teadmata kadunuks jäänud ainult üks — Manjukin ...

Vaevalt oli loominguline mõte seda nime nimetanud, kui uks hakkas pikkamisi lahti minema ja imelikult ümmargune silm, üks esialgu, vaatas prao vahelt koosolevat rahvast; selle järel ilmus välja ka silma omanik.

Kuuldes uksehingede kriginat, keerasid külalised ebausklikult end hilinenud võõra poole. Kõik tundsid pitsitavat piinlikkust inimese pärast, kelle hukkumisega oli lepitud pärast piisavalt kulutatud ohkeid ja kahetsust ja kes sellele vaatamata jultunult oma isikut meelde tuletas. Sündsusetult kõhn, näos mitte ainsatki veretilka, oli külalisel niisugune välimus, nagu oleks ta otse rataste alt tulnud, ja mitte ilmtingimata linnatranspordi rataste alt. Mürgikarva kampsuni peal oli tal seljas kootud naistejakk, mis oli nagu koerte käes olnud, mütsita pead kattis vana laste paslik, millel olid kardpaelast serv ja tupsud. Küsida selliselt mehelt, kus ta kaks viimast kuud on olnud, oleks olnud niisama piinlik kui küsida seda surnult.

Vekšin läks morniks, Bundjukov võttis igaks juhuks suust piruka, mille haukamine tal pooleli jäi, Zina Vassiljevna kiljatas, tõrjudes külalist peoga nagu hauatagust viirastust. Tema ehmatus tuli vististi perenaise loomulikust kohmetusest, sest selleks ajaks, umbes üheteistkümneks, olid valmistatud suupisted, ämbritäis rosoljet selle hulgas, lõplikult ära söödud. Ainult keskmisel liual ilutses imekombel matusepliin, mis samuti oli oma endise veetluse kaotanud.

XXI

Mõistes, et ta jätab mõneti ebameeldiva mulje, uuris soovimatu külaline lävelt pilguga, et kas ikka lastakse sisse — oli ta ju peaaegu nagu surnukambrist tulnud. Ja tõepoolest, kõik olid raskustes, keegi ei teadnud, kuidas käituda ebasobival hetkel ilmunud viirastusega, aga siis said kõik äkki ilma erilise omavahelise kokkuleppeta aru, et mõistlikum on teha nägu, nagu poleks nad Manjukini asjaoludest informeeritud, ja et tuleb talitada nii, nagu oleksid nad alles eelmisel päeval temast lahkunud.

«Kuidas te siis nii andeksandmatult hiljaks jäite, Sergei Ammonõtš ... oi, see pole sugugi ilus!» sai töötu Bundjukovi abikaasa oma aastate kohta võrdlemisi koketselt esimesena sõna suust, ja kohe kiideti selle tunnustatud tarkpea muretu toon koosolijate hüüetega

heaks. «Võtke ruttu platsi... siia minu kõrvale, ma istungi üksinda, ilma kavalerita. Näha on, et väljas on vist külm?»

«Alles eile oli ilm k-kõlbulik p-puude istutamiseks, aga n-nüüd ei l-lähe l-labidas enam m-maa s-sisse...» nõustus Sergei Ammonõtš kohe pakutud tingimusega ja laskis silmadel käia üle tühjade taldrikute.

Ta kogeles pisut, vahel isegi üsna palju, ja ka tema mõtlemine oli kuidagi kammitsetud, mida oli samuti mugavam panna tol ööl kõikjal tähelepandava külmenemise arvele.

«Noh, me korraldame talle kohe põhjaliku soojenduse...» tegi Pjotr Gorbidonõtš otsuse, võttis pudeli ja nihutas klaasi endale lähemale.

«Sa oled hulluks läinud,» hoidis abikaasa teda põrgulikust kavatsusest kättpidi tagasi. «Talle oleks munarooga vaja, aga sina... kas seda siis tema tervisega võib?»

«M-mina võin n-nüüd kõik...» muigas Manjukin lubavalt, saates pilguga kööki minevat perenaist. «Aga s-soojenemiseks oleks hea ka s-sooja suppi v-võtta...»

Manjukini õigeaegne, ja mis peaasi, optimistlik leidlikkus kutsus esile peaaegu üldise naeru — väheste eranditega: inimestele on omane rõõmu tunda, kui teised eluga hädast välja rabelevad. Ja tõepoolest, kui mitte hoolida mõningasest kogelemisest, mille all vahel kannatavad isegi täiesti terved inimesed, ja tema vanuses ülearuse kärmuse puudumisest ning mullakarva näovärvist, mis on kergesti seletatav vene laiskusega värskes õhus jalutamise suhtes, ei saanud Manjukini seisukorda sugugi nii väga haletsemisväärseks pidada. Vastupidi, kogu tema käitumine tervikuna välistas haletsemisvajaduse, nii et kui ta oli keha kinnitanud tatratangupudruga, mille sisse oli pandud lõunast järelejäänud keedetud loomaliha tükke, ja peale joonud paar lonksu viinamarjaveini, pöördus Pjotr Gorbidonõtš tema poole koguni palvega lahutada seltskonna meelt mõne lookesega mittetaunitaval, arvestades nurgas magava lapse olemasolu, kuid ometi lõbustaval teemal. Ta tahtis kangesti vastutavat ülemust hea portsjoni terve naeruga kostitada, et tal õhtust saadud mõnu oleks täielik.

Tundes vajadust inimestele sooja peavarju ja söögi eest, nendega läbikäimise eest tasuda, ei ajanud Manjukin üldse vastu. Ta seadis end paremini istuma, vahtis mõtlikult põrandale, nähtavasti sirvides seni veel müümata mälestuste räbalaid, — Bundjukov oli palunud algusega viivitada, kuni ta toob köögist keemahakanud samovari.

«Tähelepanu!» hüüdis Pjotr Gorbidonõtš pärast seda, kui ta oli jutustajaga midagi sosinal rääkinud. «Maailmakuulus mittekoosseisuline artist Manjukin esitab väikese ülevaate oma kõmulisest vaidlusest kaupmees Pantelejeviga, mis oleks peaaegu saanud maailmasõja põhjuseks...»

Üldiste kiiduavalduste saatel — nüüd juba hoopis väheste eranditega — kummardas Manjukin kohalt lahkumata, kavatsedes jutu juurde asuda, kuid äkki nägi talle üksisilmi otsajõllitavat saapaviksikuningat.

«Ärge vahtige mind nõnda, lapsukene, muidu äkki napsan teist sedaviisi kinni ja viin sinna endaga kaasa...» ähvardas ta teda väga koomiliselt ja kuningas oli sunnitud hädise häälega nõustuma, et maailmas tuleb tõesti äärmiselt naljakaid inimesi ette; jutu algus järgnes seepeale viivitamatult. «P-Piiteris sain ma ükskord jõulude aegu k-klubis selle kuradi Ilja P-pantelejeviga tuttavaks... noh, sellesamaga, kes välismaa teadusemeeste imestuseks leiutas kanasitast tehtud värvi, mis päikese käes ei pleegi. T-ta oli juba enne vaimuvälgatuste poolest kuulus: Vjatkas kasvatas ta oma jahukaupluse juures apelsine, keetis raudvaadi sees tervisepalsameid terve kubermangu tarvis... Ja sõna tuli sõna järel, läksime temaga vaidlema, kumb hullemini r-rahva naerma ajab. «Kui sa mind võidad,» karjus ta, «siis võta kõik minu vabrikud kõige täiega, kogu krempel ja ka käibekapital, mis on võidulaenu obligatsioonides, ja kui ei, läheb sul pea õlgadelt... halloo?» Mina aga olin parajasti pärast järjekordset kaotust täitsa ilma kopikata... jube oli küll, aga k-keelduda kuidagi ei saanud. Ma siis hommikul pärast seda grimeerisin end Vassili Blažennõi k-katedraaliks ja jäin tema maja ligidal nurga peale seisma, ootasin, jorisesin nina alla igasugu katismasid...»

... Nii lahkusid n e m a d Firsovist. Oli juba päris hilja ja väga umbne. «Suitsetatud oli nii palju, et tubakasuits enam tuppa ei mahtunud ja suitsetajad pidid seda jõuga üleküllastatud õhku puhuma ...» veeres lause laisalt Firsovi ajus ja kustus iseenesest. Väsinud pilgul vaatas autor tagasi koosviibimisele, kust ta lahkus. Zina Vassiljevna valmistas koos Bundjukovaga lauda ette teejoomiseks, saapaviksikuningas tukkus nagu purjus Leviaatan, Bundjukov kuulas pealt, kuidas Zavarihhin midagi Ptšhovile kommertsalal tõestas, ning Stassik püüdis niisama tuliselt üksindusest halvatud Puglile selgeks teha, et elama peab ... võib-olla ainult Vekšin kuulas Manjukini viimast poeemi, ja sedagi poole kõrvaga. Kõik lagunes laiali, sest polnud enam siduvat süžeed. Firsov tõusis püsti ja läks tähelepandamatult esikusse. Tal ei kulunud üle minuti, et lahkuda majast, kuhu ta nii pikaajalistest ja piinavatest takistustest võitu saades aasta tagasi oli esmakordselt tulnud.

Trepil hüüdis teda Vekšin:

«Oota, ära tõtta, Fjodor Fjodorõtš, ma pean kaminema. Ja mulle paistab, et meil võib üks tee olla ...»

Kolmandal trepijätkul jõudis ta kirjamehele järele ja nad läksid koos alla.

«Kuhu siis nüüd ... magama?» küsis Firsov, mis parajasti pähe tuli.

«Ei saa, üks ettevõte seisab ees. Räägin sellest ainult sinule, ja sedagi salaja: ma lähen Donka üle kohut mõistma. Kõik on s i n n a kogunenud, meid oodatakse. Haruldane juhus, Fjodor Fjodorõtš, saad praktikas näha, kuidas s e e sünnib.»

«Ei, ma ei taha ...» ütles Firsov kõheldes.

«Arvad, et on ebamugav? Minuga lähed sa ju igalt poolt läbi, Fjodor Fjodorõtš, ma lasen sinu ees isegi mütsid maha võtta ... või kardad? Aga see ju ongi elude kokkupõrkamine ... ja see pole mustem kui mujal. Maailmas võitlevad kõik üksteisega: tuli ja vesi, pimedus ja valgus, tedred, põdrad ... muistsed suured sisalikud, ma olen lugenud, peksid ka üksteist sabaga.»

«Vaadake, ma ei usu, et Donka süüdi on, Dmitri Jegorõtš, ja te teate väga hästi, mispärast ...» Pidades meeles, et nad olid üksikus paigas ja et ta vestluskaaslane oli ägeda loomuga, hoidus Firsov üksikasjadest. «Muide,

s e e kõik on mul ammu kirja pandud ... juba trükitakse, ja koguni kael valutab kriitikat ette aimates.»

«Küllap sa panid mööda, ise oma silmaga nägemata, aga nüüd näeksid sotitegemist, nagu ta tegelikult on. Seda peab ise nägema, et oleks õigus kirjeldada. Kuidas sa siis ise igasugu kohtunikkudelt ja reformaatoritelt nõuad, et nad hukkamisest osa võtaksid? Te kõik olete niisugused: lasete punaste kaantega brošüüre välja, unustades, m i l l e s t nad on!»

Need olid tema enda, Firsovi mõtted; autor vaatas mornilt oma vestluskaaslast. Tema ees seisis inimene põranda alt, tumeda, kurja näoga ... ja temale oli ta andnud aasta oma elust! Firsovit haaras hämming: mis asi oli teda Blagušasse meelitanud? Tuuline keskpäev Kudjoma ääres, möödakihutavate ratsanike järel keerlev tolm, ühe-püha sõpruse lugu, julge mehe tegemata jäänud karjäär, Maša kahepalgeline armastus või lõpuks jutustus kartma löönud tsirkuseartistist? ... aga Tanja juurde oleks võinud minna ju ka teisest uksest, vältides Blaguša urkaid.

«Vist ei rääkinud sulle auku pähe, Fjodor Fjodorõtš?»

«Ei,» kordas Firsov järsult, tundes juba soovi jutuajamist lõpetada. «Ja teilegi annan nõu muud asjad ette võtta ... lugege mu jutustust: seal on teie kohta kõik ära öeldud, et mis ja kuidas. Teie aeg on läbi, Dmitri Jegorõtš, nüüd saabub maailmas midagi muud!»

Firsovi jahedast intonatsioonist taipas Vekšin, et teda teistele elanikele ruumitegemiseks korterist välja tõstetakse.

«Noh, hüvasti siis ... kas kätt annad?»

«Tuleviku pandiks, kui te nõus olete ...»

Vekšin välgutas silmi ja vaikis, — nad läksid lahku ilma tagasi vaatamata.

XXII

Kui Firsovi jutustus ilmus, märkasid paljud autori käe imelikku ebakindlust just varaste sotitegemise kirjeldamisel, — vaevalt küll, et see johtus ainult äkilisest ja lõppude lõpuks õigustatud jälestusest võetud materjali vastu. Mingi lugejale arusaamatu vägev asjaolu

rusus autorit selle peatüki kirjutamisel, tegi tema teiste isikute kõrval jutustuse tegelaseks. Jutus oli kohus näilise reeturi üle visandatud ainult vilksamisi ja eeluurimine oli antud niisama skemaatiliselt ... Võrdlemisi täielikult oli kirjeldatud ainult seda, kuidas Vassili Vassiljevitš Panama Paks sõitis tookord vastu kesköödBatašihha mängupõrgusse Mašlõkini järele, kes Firsovi soovi kohaselt oli määratud otsuse täidesaatjaks, — Sanka Jalgratas ja Käharpea Donka ootasid neid taksos ja uinutasid teineteise tähelepanu eelseisva suhtes igasuguste lugudega; kumbki arvas, et kohut hakatakse pidama tema jutukaaslase üle.

Edasi järgnes põgus, isegi keelelt vaene kirjeldus, kuidas neli meest kihutavad vanas, peaaegu vedrudeta autos läbi Moskva tühjade agulite. Öö akna taga läheb pimedamaks ja lumi valgemaks. Sohvri kõrval istuv pisut vintis tulevane laip Donka jutustab jämeda pipraga anekdoote. Vassili Vassiljevitš on tagaistmel naerust kõveras, rappub tänavaaukude kohal, vajudes otsa kord vasakul istuvale Mašlõkinile, kord Sankale paremal. See viimane kuulab logiseva rikkis ukse plärinat ja vaatab midagi mõtlemata aknast välja. Lõbusust ei jätku kogu teekonna jaoks, viimased kilomeetrid on kõige ängistavamad. Maanteelt sõidetakse külavaheteele ja auto peatub teeristil, kust on kiviga visata kiiluna põllu sisse tungiva, ligidal mustava metsatukani. Paremal pool, raudteetammil helendab semafori roheline tulesilm. Neli meest lähevad asjalikult, hanereas, äsja tallatud rada mööda vasakule, lumisesse pimedusse. Puude alla jõudes võtab Vassili Vassiljevitš Donkal käe alt kinni, kuigi kummalgi pole niiviisi minna mõnusam. Donka vaatab rahutult teekaaslaste poole, kelle arv on ootamatult kahekordistunud. Äkki muundub kõik tagasipöörmatult nagu õudses tagaajamistega unenäos. Metsalagendikul tammuvad poolringis ärakülmunud, pimedas tundmatuks jäävad inimesed. Nad vahivad ringi astujate poole altkulmu. Muide, kõigil neil on pigem jube kui külm.

«Kas hakkame peale, Mitja, hilja on ... poistel tuleb veel jaama minna?» küsib Vassili Vassiljevitš hariliku häälega natuke eemal seisvalt mehelt, kellel on varruka sinakashalli läike järgi otsustades nahkpalitu seljas,

astub eestpoolt Donka juurde ja paneb kuuldamatult käe talle õlale. «Noh, nüüd olemegi koos sinuga päral, kallis Donja, nii nagu meid vanemate nõukogu käskis.»

«Mis, mis?» pomiseb Donka ehmunult ja taandub tagantpoolt juurdetulijate poole.

«Asi on selles, kallis Donja, et sa oled väikselt lonkama hakanud ... Kas nüüd jagad, milleks sind välja toodi?»

«Mulle pole mõttessegi tulnud, issand jumal ... teid on petetud! ... Kas te tõesti lasete sündida, et õiglus isegi meie juurest ära kaob?» räägib Donka rutates, kuid enda õigustamiseks ei jää enam aega, ainult halastuse palumiseks, ja ilma üleminekuta hakkab ta kohe paluma, et teda ükskõik mis moel ihuliselt karistataks, ainult et hinge välja ei võetaks.

«Ära sa mängi vaest ja viletsat ...» ütleb siis Vassili Vassiljevitš ja annab märku ligidal seisvale Anatolile. «Eks vares tõotanud ka sedaviisi sõnniku nokkimise järele jätta, aga kui nägi, oli ilmtingimata nokkapidi sees!»

Ta vaatab kohutava naeratusega Donka pärani silmadesse, samal hetkel paneb keegi Donkale jala taha ja paiskab ta lumme.

«Miks, miks sa lööd?» karjub Donka, lämbudes lumest ja õudusest, näeb siis enda kohale kummardumas Štšekutini nägu ja jääb vait.

«Tee lõpp peale ...» ütleb Vekšin tasa.

Firsovi järgi võttis Anatoli selles kohas oma ohvril kaenla alt kinni ja vedas ta millegipärast lähemasse põõsastikku, — see aga on tavaline kirjameeste möödalaskmine, kes laiskusest või enesekindlusest asendavad vahetu vaatluse väsinud fantaasia väljamõeldisega. Tegelikult kõlas oodatav lask ja selle järel veel üks — hoopis teisest küljest, selja tagant; see rebis Vekšinil mütsi peast ja ajas põgenema ehmunud kamba, kes oli pingeliselt haarangut oodanud. Ülepeakaela, lumes kukkudes ja läbi hangede sumades tormas kamp metsast välja, — imekombel pääsenud Donka sealhulgas. Kohale jäi ainult Vekšin, keda vaevas mingi äärmise saatusliku üksinduse eelaimus.

«Seisa seal, kus sa seisad ... ma tulen kohe!» ütles Vekšin kaunis tasa ja veendunult, et teda kuuldakse.

Siiski viivitas ta, läbilastud kaabu käes, kammitsetud nõutusest ja seletamatust jõuetusest. Ta justkui andis laskjale meelega aega kadumiseks, et ainult päästa end oma elu kõige hirmsamast avastusest. Siis hakkas ta pikkamisi minema läbi teda igast kandist ümbritseva kasesalu päris tihnikusse, sageli lumme kukkudes ja võpatades, kui jala all oksaraag praksus. Ta vaist ei petnud teda, — umbes kahekümne sammu kaugusel sattus ta Sanka peale, kes üldse ei püüdnud karistuse eest ära minna. Samuti põlvini lumes, seisis ta puu juures, varjates ühe käega nägu ja hoides teist taskus, kus tal nähtavasti veel midagi oli.

«Noh, kas ootad jälle oma suitsumüüjat?» naljatas Vekšin päris ligi minnes, ikka alles uskumata. «Ja mina mõtlesin, et kuhu m i n u Aleksandr kadunud on... Noh, miks sa end minu eest ära peitsid?»

Mitte kätes, vaid silmades oli tõde, ja et Sanka silmadesse vaadata, hakkas Vekšin tema näo eest sinna nagu kinnikülmunud kätt ära tõmbama. Kui see lõpuks õnnestus, polnud selle taga midagi: Sanka silmaterades haigutas kaks läbipaistmatut musta punkti.

«Vaata ette, peremees, lased võistleja minema... ta plagas praegu s e l l e daamikese juurde teki alla!» hakkas Sanka väljakutsuvalt naerma ja temast hoovas vihkamise kõrvetavat kuumust.

«Nüüd on kõik ainult praht ja suits, kõik on meil seljataha jäänud, Aleksandr. Noh, ära karda mind, räägi... kas olid see sina?»

«Mina...» vastas Sanka peaaegu uhkelt, lüües endale järsult vastu rinda. «Kolm päeva longin sinu järel su jälgedes... kord pole jõudu, kord õnne... Ma ei jõua ära imestada, kuidas ma mööda lasin! Kui mitu ööd ma unes sind tulistasin, ikka hääle peale ja pihta, aga nüüd nagu võpatas miski... näha on, et ühe korraga ei saagi sinuga tasa!»

«See pole tõsi, see on surnu, kes kisendab sinu sees, Aleksandr,» katkestas Vekšin, kuulates õudusega Sanka enesepaljastust. «Vannu!»

«Vannun sulle kadunukese nimel, peremees... Kui mitu korda ma tahtsin sind hoiatada, et sa ei heidaks nalja südamega, mis sinu päralt on: nendest tulevad kõige meeleheitlikumad... aga sina ei hoolinud, sul pol-

nud millalgi aega! Sina arvasid vist, et minus on kõik sinu oma. Mäletad, sa küsisid Ksenka kohta, et kas ta ilus on... ma juba mõtlesin, et sa ka tema järele oma kätt sirutad. Kõik võtsid sa minult ära, peremees, hinge kiskusid välja... pole sa küll surmaingel, aga kiskusid!... tegid ta nagu kurgi tühjaks, täitsid enesega, varastasid paljaks,.. sa oled t õ e l i n e varas, peremees!»

«Mina ei võtnud enda jaoks...» pidi valetama Vekšin, kes oli äkki täielikult nõrkenud, viimasegi jõuraasu kaotanud, kuid jäi vait, kuna talle tuli meelde see p u h a s, ikka veel tagasi andmata nelikümmend rubla. «Sellepärast ma sind armastasingi, Aleksandr!»

«Armastus on mitmesugune: ka tursakala armastatakse... koos hautatud kapsaga pole paremat asja olemas. Aga mina valasin oma verd sinu pärast, varjasin sind oma kehaga surma eest, haukusin su ümber nagu koer, peremees! Sankal ei olnud enam jumalat, sinust sai mulle jumal... isegi siis, kui ma sind rindel kinni sidusin, kui sa purjus olid, ka siis palvetasin ma sinu poole. Ja sina hakkasid uskuma, et ma olen t a s a n e, kellega k õ i k e teha võib! Sinul on niisuke loomus — murrad kangekaelseid ja põlgad sõnakuulajaid. Aga tasased on need päris kuradid: inimeses, kes on vaikseks eluks sündinud, selles ära pane tormi möllama ja ära usu inimese tasadust: igaühele on üks elu antud, mitte tosin! Ja sul vedas, peremees, et sa tookord mu kalja ei proovinud, muidu oleksid sa minu ees oma lakksaabastega ninali käinud!»

Suures hasardis valetas ta selle kuulsa kalja kohta, mis oli tookord küll ainult algavast mässumõttest mürgitatud. Tol ajal ei olnud tal veel mõtteski oma peremehe vastu kätt tõsta või tema peale kaevata. Nüüd aga jooksid tigeduse külmad judinad üle Sanka selja ja kurjus tuli põletavate sädemetena tema keelelt — kõik paistis talle nüüd teistsugune nende heitlikus valguses.

«Tahad minuga sotti teha?»

«Minu sotid sinuga — mis sotid need on? Kui virutan nurga tagant, siis olemegi klaarid.» Äkki naeris ta kavalalt ja vangutas pead. «Imelik asi, sulle ei mahu see praegugi pähe, et mina, ainult pori sinu saabaste küljest, julgesin sinu pihta lasta!... Ei usu? Säh, võta, kui ei

usu, söö sokulaadi minu käest, olen seda juba ammu sinu jaoks hoidnud . . .» Sanka ulatas talle midagi pihu sees.

Pimedusse vahtides, kus oletatavasti pidid Sanka silmad olema, võttis Vekšin kompveki ja harutas paberist lahti, — madalalt puhuv tuul kiskus tal paberi käest ja vedas nagu süütõendi pimedusse.

«Ma söön ta ära,» ütles Vekšin ebakindlalt, tõstes kompveki suu juurde. «Sina laimad iseennast, Aleksandr!»

«Vaata, sinna on terav rosin sisse pandud . . . sa hakkad veel hullemini kukerpallitama kui su õde!» hoiatas Sanka nii mõnitavalt, et ei jäänud üle muud, kui ainult maha lasta see rumal, kunagi nii heasüdamlik vibalik, — manitsuskõned ei paistnud tema peale enam mõjuvat.

«Kas sina nutsid tookord seal all Batašihha mängupõrgu trepikojas?» küsis Vekšin, hakates Sanka tegude loogikast aru saama, ja viskas Sanka pakutud kompveki järsku kramplikult käest.

«Ma nutsin Ksenkat taga . . . ei leidnud endale kuskil asu.»

«Nii et ka Pirmani juurde tõid sina haarangu?»

«Mina . . . Ja pea silmas, et ma edaspidi teen seda alati! . . . Naljakas, et sa selle kompveki praegu minema viskasid . . . ma ju valetasin, sinna polnud midagi sisse pandud. Ma viisin Ksenkale haigemajasse, tema kinkiski . . . Esimest korda lõid mind kartma! Noh, kui sa minu pihta lasta ei mõtle, siis hakkame minema või? Parem jalg justkui valutab, see haavatud jalg, vist hakkab lund tulema . . .»

Ta haigutas viimase lause ajal, mis nagu oleks kogu nende lõppenud sõprusele joone alla tõmmanud. Neil polnud edaspidiseks jäänud enam midagi ühist.

«Ma annan sulle nõu, Aleksandr, ära kaduda, nii et ma sind enam meelde tuletamagi ei peaks . . .» ütles Vekšin hüvastijätuks. «Ma kustutan kõik maha, mis meie vahel on olnud. Kui saatus peaks meid kokku viima, läheb meil mõlemal halvasti.»

Jumalaga jätmata keeras ta ringi ja hakkas omaenda jälgi mööda lagendikule tagasi minema. Ta tegi seda nii aeglaselt, nagu õrritaks ta Sankat või annaks talle võimaluse möödalaskmise viga parandada.

XXIII

Ring tõmbus kokku, minna polnud kuhugi, ja nüüd selgus, et veel üks inimene maailmas teadis, et Vekšinile polnud jäänud väljapääsu suletud ringist. Kesköö läks Ptšhov ilma nähtava põhjuseta oma hoovi ja vaatas kaua aega taevasse, millel kumas tähevalgus. Keegi oli Suure Vankri viltu kallutanud ja ammutas kopaga vaikust. Mitte kellegi hääl ei hüüdnud Ptšhovi, ta ise lausus tasakesi ühe nime. Kohe väljus pimedast nurgast, kus asus puuriit ning rippus plangu ja sireli vahele tõmmatud pesunöör, häbenedes ja küürutades üks mees.

«Tere, Mitja . . . jalad vist juba kanged seismisest,» ütles Ptšhov lihtsalt, ja tervitus kõmises, nagu oleks ta tulnud mõõtmatult suuremast ruumist kui neid ümbritsev öö. «Miks sa pole enam ammu teed jooma tulnud?»

«Pole nagu aega olnud . . . Ära arva, ega ma su maja süütama tulnud, ma astusin niisama möödaminnes, ilma tarviduseta sisse.»

«Vist võtsid viina ja eksisid ära: ööaeg!» kinnitas Ptšhov niisama ebamääraselt. «Sa oled näost mustaks läinud, Mitja, ja koguni karmu lõhn on sul juures . . . kas põletab?»

«Olen väheke tõbine, priimusesepp.»

«Tule sisse sooja, teen su terveks. Näe, mind vanainimest vaevab unepuudus . . .»

. . . Kuni teevesi keema hakkas, ei vahetanud nad omavahel sõnagi, kuid mõtetes oli neil jutuajamine ammu täies hoos — ja selle poole, mida üks kangekaelselt väitis, ei kaldunud teine kuidagi. Võitlus käis sügaval, ainult nõrk sõnaline virvendus mängis pealispinnal.

«Ikka varastad, Mitja?»

«Ei, rohkem hulgun nüüd ringi.»

«Karda ennast paljaks varastada, Mitja, sest seda ei karistata. Kiusatus on suur . . . sellest see haiguski! Inimesed võtavad prassimisel endast kõige tähtsama ja tarvilikuma välja ja panevad prahti asemele, millest tulebki organismi risustamine. Mõni mees kõnnib, lärmab, vehib kätega, aga vaatad tema sisse — seal on ainult kõrvalised, metallist, üldse kasutud asjad. Rõhuvad, loksuvad elu käigus, kriimustavad teda seestpoolt, seda hinge kesta!»

Läks mööda ligi tund aega, enne kui jälle sügavusest sõnad esile kerkisid:

«Näed, sa ise pole hell teiste inimeste vastu ja sa ei usu ka teiste hellust, Mitja. Aga mina hakkaksin sinu sisemust ravitsema... Ühel mehel olid roided juba mädanema hakanud, aga mina tegin ta terveks.»

«Millega sa parandad, priimusesepp, kas kõrvetamise teel või?»

«Ikka sellesamaga, millega Tema on ravitsenud...» Ptšhov pidas piinava pausi. «Käi alguseks armulaual, Mitja!»

Ja jälle vaikisid nad kaua aega.

«See ei sobi mulle, Ptšhov... Äkki hakkab süda pööritama?»

«Ei hakka, see on magus. Ja mille poolest sina eriline oled, et uhkust tunda? Siis võiksid ju veised ka uhkustada, et neid rõskesse mulda ei maeta, nii nagu alamat inimsugu, vaid et nad lihana maailma käskijate kõhtu lähevad!»

Niiviisi tulidki lõpuks lagedale Blaguša tohtri lihtsad riistad ja rohud. Ometi oli Vekšin just selle talle ustava vanamehe juures lootnud leida tervistavat tarkust, kui see viimane, kõige kallim oli ära langenud või talle selja pööranud. Nüüd selgus täiel määral, et ainult iseendas peab inimene otsima rohtu igasuguse vaimse tõve vastu.

Vekšin jõi tee lõpuni, keeras vene kombe järgi kruusi põhja ülespidi ja tõusis vanamehega jumalagajätmiseks püsti.

«Halb on laeval ilma purjedeta, Ptšhov... ja veel hullem on, kui põhjas on auk. Minul on tee põhja juba ligem kui päikese kätte. Aga usu mu sõnu, ma tulen ükskord veel sinu juurde tagasi!» Ta hakkas riidesse panema ja tegi seda põhjalikult, nagu eriti kaugele teekonnale minnes, ning Ptšhov jälgis altkulmu tema liigutusi.

«Kuhu siis nüüd, omast tahtmisest ennast tappa tahtja Dimitri... kas viimasesse hukatusse?»

«Proovin minna edasi ja ülespoole, Ptšhov... kui pingutusest hambad välja ei pudene!» Ta jäi mõtlema ja heitis hüvastijätva pilgu üle Ptšhovi vaese sisustuse, nurgas vedeleva roostetanud raua ja nüüd juba pea-

aegu valmis väärispuust laeka, mis laual seisis, — tegemata oli veel kaas. «Sinu rohi, priimusesepp, on vana, e n d i n e, aga aitäh sellegi eest. Sina oled mind alati kostitanud kõige paremaga, mis sa oma elu jooksul oled kogunud.»

«Mul on sinust kahju olnud, Mitja!»

«Mulle on alati paistnud, et igaüks on isegi näo ja oskuste poolest oma jumala sarnane... ja s i n u oma on vististi hirmus kohusetundlik, töökas jumal. Mullu sügisel ööbisin ma ükskord heinakuhjas ja vaatasin kaua aega öisesse taevasse. Ühtepuhku tulid tähed oma paigalt lahti ja langesid... hoolas majapidamine! Küllap vist su jumal õiendab seal taevas nagu sina oma jootmislambiga, poeb siis suure pilve sisse ja magab... Puhka ka sina, priimusesepp!»

Ta astus hoogsal sammul vanamehe juurde, suudles tema kortsulist torkivat põske ja peaaegu jooksis välja. Tema järel väljunud Ptšhov ei leidnud Vekšinit enam hoovist.

«Head teed, head teed...» kordasid vanamehe huuled, viivitasid ja lisasid veel kord: «Head teed!»

... Keegi ei tundnud Vekšinit ära jaamas, kui ta tuubil täis kaugesõidurongi läks. Kirbe soojus valitses vagunis, mis oli tulvil mahorkavingu. Nondel aastatel sõitsid kõik kuhugi, inimaines paigutus ümber uutele tungjoontele. Kui aknas viimased tuled kustusid, läks Vekšin piduriplatvormile. Lahtine uks kõikus ja mürtsus, kaitseks vastutuule eest tuli nägu käega varjata. Vekšin vaatas kaua aega oma pikka varju, mis langes ukseprao vahelt, — see libises nii kergelt üle lume, üle valgete heinakuhjade, liiprivirnade ja tantsivate tarade magavais jaamades. Mööda lendasid, vahel teda riivates, sädemed, mõtted, torkivad söekübemed. Selles põletavas, lendavas õhus sisaldus äraproovimata toimega rohi... Kui ta vagunisse tagasi läks, jootsid teda ehitusele sõitvad puusepad samasuguse tervistava lahja joogiga artelli teekannust. Öö veetis ta istudes ja nägi unes sedasama, mis oli ilmsi — lapse nuttu, mida summutas rataste kolin, kellegi paljaid jalgu poolpimeduses oma pea kohal ja ukse kohal raudkarbis põlevat kõikuvat küünalt.

Ta lamas nädal aega peaaegu liikumatult ülemisel

riiulil. Vaheldusid ööd ja teekaaslased, teistsugune jutt kostis alt, — juba tõttas taiga vastasolevast aknast mööda. Ükskord, kui külmaksjäänud vagunis lihtrahva ühtlane norskamine kostis, läks Vekšin rippuvate käte ja jalgade vahelt ukse poole ... Rong lähenes väikesele jaamale. Eespool, tühjal platvormil haigutas unine mees, latern käes. Kiirustades hüppas Vekšin sõidu peal maha ja kukkus näoli, nagu oleks kummardanud. Külmunud lumi tegi ta peopesad veriseks, aga see valu oli imelikul kombel nagu hellus. Lillakalt läikiv, puukoore-prügine teerada meelitas rändajat tihnikusse. Mitte just eriti kiiresti viis see rada tema metsaraiujate talvelaagrisse, kes Vekšinile pärast solvavaid ja sellisel juhul tavalisi kahtlustusi peavarju andsid ... Kõik muu — kuidas Vekšin tööga endale inimeste sõpruse ja kaotatud nime tagasi võitis, kuidas ta võttis osa tehase ehitamisest, seal töötas ja isegi kusagile õppima saadeti, sest kogu maa istus tol ajal koolipinki ... — see kõik tuleb jätta kõikteadja Firsovi südametunnistusele. Aga rööbiti järgnenud aastate suurte ümberkujundustega on Vekšini igasugune muundumine mõeldav.

Üks asi aga on täpselt teada: tookord talutas tee Vekšinit rammetuseni laantes ringi, enne kui laskis tal jõuda ühe Siberi suure jõe kõrgele kaldale. Paljapäi, sel ajal kui higitilgad otsaesisel kuivasid, vaatas ta unest äratamata ümbrust, rahuldades ümberasuja loomulikku uudishimu. Ümberringi laiuv ääretus pani hinge kinni, kollases aohämus hakkas kerkima päike ...

EPILOOG

I

Firsovi jutustus, mis ilmus pealkirjaga «Mitja Smurovi vintsutused», sai kiire ja peaaegu üksmeelse hukkamõistu osaliseks. Kõik olid ühel arvamusel selles, et tõepoolest poleks maksnud sulge niisuguse tindiga määrida. Terve nädal oli kuulda iseloomulikku hambaplaginat süüaluse ohetega pooleks; jõukohast elevust tekitasid Firsovi kirjanduskolleegid ja ka möödaminejad. Jäi meelde keegi elatanud nepman, kellel üks alaealine nooruk oli Firsovi jutustuse mõjul kääridega raudrahakasti lahti murdnud; peale selle ajas mõningaid päris tõsiselt vihale see, et kullassepaäris surmasaanud Štšekutin Donkaga sotitegemisest jälle osa võttis, mis näitas autori omakasupüüdlikku kavatsust saada ühe ja sama isiku pealt kahekordset honorari. Ainult üks ootamatult asjalik artikkel, peaaegu retsensioon, äratas autoris sügavaid, väga viljakaid mõtteid.

Avaliku arvamuse hämmastusele reageerides tuli üks tundmatu kriitik selles järeldusele, et Firsovi viisid Blagušasse vististi küllalt paindliku ja valveta seisva materjali otsingud, milleks on just kurjategijate maailm. «Muidugi mõista väärib niisugusel ajal nagu meie epohh kõik krooniku või lauliku tähelepanu: mitte ükskes tulevikku kihutavad ratsanikud, vaid ka nende hobuste kapjadest üleskistud maale langevad ratsanike varjud» — umbes niiviisi kirjutas kriitik, kui heietused ja liigsed üksikasjad välja jätta. «Keegi ei takista kirjanikku valimast ühiskondliku elu nähtusi, kui ta nende hindamisel ei lähtu sümpaatiast eilse vastu või väljakujunemata oleviku ajutistest ebamugavustest, vaid lähtub homse päeva elulistest nõuetest. Me ei tohi kaotada selles sajandi hakul alanud võitluses, sest autori

enda väärtusliku tähelepaneku kohaselt satuks planeet meie kaotuse korral pikaajalisse metsikuse ja pimeduse faasi, mida saab võrrelda ainult jääaja pealetungiga.

Jutustuses kirjeldatud Smurovi vintsutuste algus langeb ajaliselt kokku öist arveteõiendamist vangi kallal kujutava episoodiga, mis on ühtaegu ebatõepärane ja kasutu, kuigi sõda just seisnebki selliste ebaloogiliste, segaste ja soovitavalt heakstehtamatute kurvastuste vastastikuses tekitamises. Iseäranis avaldub selline ägedus kodusõdades, kus erinevalt teistest sõdadest puutuvad kokku sotsiaalsed ja järelikult isiklikud vaenlased. Ometi jääb lugejale mõistatuseks, miks autor tundis huvi üksiku ja pealegi öise mõõgahoobi vastu, aga ei vaimustunud nende hulgast, mis sulab kokku säravaks vikerkaareks ratsarünnakul — ja päevavalges. Me mõtleme selle all, ütleme, tõelist heitlust autori poolt nii jumaldatava inimkonna tuleviku pärast, ja mitte selle pahupoolt. Muidugi esineb sedavõrd banaalsust põlgavaid kunstnikke, kes häbenevad eredaid värve ja kardavad meeldida haavadega kaetud võitjale, aga ütelge meile, Firsov, kätt südamele pannes, kas vaene punase riide räbal, millega uus tõde end vanasse maailma raius, on poeesia poolest vaesem kui äraraiutud käsi, mis on juba üksi sellepärast roojane, et ta võitles ebaõige asja eest? Ja jällegi — kas ei avaldunud Smurovi teos kättemaksja ja järeltulija meelepaha, kes mõõgatera hoobiga neimas oma vanaisade ja vanemate, kogu oma rõhujate käe läbi lõputult kannatada saanud soo eest? Küllap ei olnud see maharaiutud käega härra ka ise suhkrust, küllap ta oskas nõrkadele valu teha ja ulatas sügavamale kui needsamad, isegi raevu sattunud smurovid. Ka siis, kui lihtrahvas püüab julgestada ennast ajaloo juhuslikkuste vastu, tegutseb ta tavaliselt vana moodi, ilma selle perversse leidlikkuseta kannatuste tekitamises, mis on omane erudeeritud seisustele. Tuleb kahetseda, et jutustuse autor aega ja paberit kokku hoides on jätnud näitamata meie võitlejate ülekuulamise mõnes, näiteks Koltšaki vastuluures.

Nagu meil õnnestus lugemise käigus välja selgitada, polnud Firsovi kangelane kavandatud tavalise sulina nii-öelda kahe epohhi murdekohal, vaid pigem lüürilises plaanis, isegi kalduvusega abstraktselt mõelda. Maailma-

kirjanduses on olemas terve galerii selliseid isehakanud mõtlejaid põhjakihist ja sunnitöölt, kuid peaasjalikult on nad kas siis oma tegevuse lõpetanud või sunnitud puhkusel, meile pole veel silma hakanud filosoofi kodumaiste šnifferite hulgast, kes pealegi oleks täies loomingulises jõus. Ja me mõtlesimegi alguses, et kas Firsov ei asunud viimati täitma seda kahetsusväärset lünka tagasihoidlike vahendite abil, mis tema käsutuses olid. Smurovi ebameeldiv tegu saigi autorile ettekäändeks talle k a e l a m ä ä r i d a kahetsevaid moraalseid mõtisklusi ühe valge leitnandi elu võtmise puhul, kuigi mõistuse poolest, mis seatud ülesande täitmiseks vajalik on, nagu jutustuses reljeefselt näidatud, pole mainitud Smurov kuigi tugev. Nii lootusetule tegevusele mõistetud langenud noormees piinleb oma teo pärast nii halvasti, ebasiiralt, ja mis peaasi, nii kasinalt, et umbes raamatu keskpaigast peale võib märgata autori otsest jahenemist, vahel koguni ebaõiglast vaenu oma õnnetu varga vastu; viimane muudkui paindub ja vangub talle antud koorma raskuse all ja on lõpu eel sattumas ühe lukussepa maski taga varjul oleva Blaguša ämbliku kiriklikku püünisesse. Niisama pinguldatud oiged kostavad surnuksraiutud ohvitseri ema, pooleldi hauataguse profiiliga vanaeide suust, kui ka teda hakatakse mingi nõukogude erinnüsena libedasse loosse sisse toppima. Muide, ega temalgi ei õnnestu saavutada raudselt šnifferilt vähegi rahuldavaid tulemusi endasüüdistamise mõttes . . . Niisama hale on jälgida ka kirjameest ennast, kui ta peatükist peatükki tassib turjal elavat, rohmakat ešafotti — endist anarhisti Mašlõkinit, keda tal edaspidi Donka eksekutsiooni juures vaja läheb. Autori kavatsust mööda peab see mainitud katsejänes jutustuses — algul mittesõnakuulmisega ja seejärel enese hävitamisega — kinnitama ühe kõige austusväärsema t a b u «sina ei pea mitte tapma!» pühadust, mida ta lõppude lõpuks teebki, aga ka kuidagi hoopis ebakvaliteetselt.

Oh, püha issand! — mõtlesime meie tahtmatult lugemise juures, — mispärast autor võtab enda kanda nii mõeldamatuid ja koomilisi piinu, selle asemel et püsida oma Kudjoma piisavalt poeetilistel kallastel, mis on kord kütkestavad lapsepõlve uduvines, kord ähvardavalt hirmsad ohjeldamatute, autori poolt valitud keskkon-

nale iseloomulike kirgede möllus. Siis oleks kergesti seletatav ka lühiajalise õnneseene Donka hukkumine, kes litsutakse puruks peamise armastajapaari traagilises orbiidis. Ja meile tundub, et siin ei avaldunud mitte üksnes kunstilise maitse või teadmiste puudus, vaid mingi olulisem tõbi, antud kirjamehele saatuslik kahepalgelisus elu eesmärkide ja nende teostamise abinõude mõistmisel. Ühelt poolt on talle nagu meeltmööda kaasaja suur õpetus, mis kujundab ümber tema kauni, kuid mahajäänud kodumaa, mida pole igat seltsi kolmenädalaste tuisupeade poolt tükkideks kistud ainult tänu revolutsioonile; talle nagu meeldiks ka see ülemaailmse vabastuse mõte, mille nüüdsest peale on omandanud kõigi orjastatud rahvaste silmis tema rahva tööalane tegevus . . . ja vististi on talle arusaadav ka meie uus inimlikkus raudse vajaduse raamides — kuni saab hoo sisse sotsialistlik progress ja hakkab liikuma sirget teed mööda üha kiiremini. Meenub, et F. F. Firsov on ju meile korduvalt kuulutanud, et inimsoole on hukatuslik, isegi surmav elada ebaõiglases eraldatuses, see tähendab lepitamatu vaenu kaoses, kus üks püüab teiselt tingimata ära võtta tööd, leiba, urgu, maad, maapõuevara, naist, isegi tema enda ja ta laste elu. Loomad on alati lahus, isegi siis, kui nad käivad tihedas jõugus, karjas või parves. Temale kuulub ka meile hästi meeldejäänud tees, et «alles siis, kui Inimene on ära korraldanud maise tagala, tungib ta universumi Ookeani uhkesse avarusse, selleta aga poleks pitekantropustel maksnud alustadagi seda sajatuhandeaastast jama, mida nimetatakse m i n e k u k s t ä h t e d e p o o l e». Paneme esialgu tallele kõik need F. F. Firsovi äärmiselt kiiduväärsed, kuigi mitte eriti värsked mõtted.

Teiselt poolt aga paneb meid muret tundma aeg-ajalt Firsovil tekkiv tung inimeste elu varjukülgi vaadelda, käsitleda pettumuste, teostamatute kavatsuste ja vaimsete katastroofide pseudotraagilist temaatikat, — tema ohtlikult ainitine huvi mineviku kukutatud nägemuste vastu, tema uudishimu inimeste valu suhtes, justkui kinnitaks valugi ja mälestus sellest, aga mitte ainuüksi kõikjaletungiv unistus maailma kogemusi, — justkui annaks ka see mõistusega võrdselt loomingulist küllastamatust meie igavestele otsingutele! Üldiselt positiiv-

selt vastu võttes planeedi kohale tõusvat päikest, igatseb autor ühtelugu taga pilkast ja jahedat pimedust, milles kunagi inimvaimu rännakud algasid. Seesuguse mõtlemise lõpetamatuse tagajärjel sünnivadki autoril niisugused, tema jutustuses laialipillatud, lubatagu öelda, ilmutused nagu see, et «iga suur tõde algab ketserlusest» või et «kunstis on uue kangelase tekkimine võimalik ainult traagilise kaudu . . .»

Nii tulebki välja, et sel ajal kui mõistuse ja südame hukkumisele määratud isesüttivad närud kuumalt leegitsevad meie silmade ees, kui massid üksmeelselt heidavad maha igandeid ja neid tulle viskavad, tirib see isehakanud mõtleja, heldinult kahele poole naeratades, ühtepuhku tulest välja igasuguseid põlenud tükke, kavatsedes neid salakaubana põues meie helgesse tulevikku viia. Aga ei maksaks niisugustesse inetutesse ettevõtmistesse laskuda . . . oh, mitte ei maksaks, Fjodor Fjodorõtš! Kui rünnatakse kõrgeid tippe — mägesid või taevast, tuleb kaasa võtta ainult hädavajalik ümberkorraldusteks pilvedetaguses uues elukohas . . . ja te võite ju libastuda oma nii raskekaalulise koliga järsakutel, kus isegi kerge koormaga on vahel keeruline pidama jääda. Fjodor Fjodorõtš sammub vaprasti meie homsesse päeva, kannad ees, nägu eilse päeva poole, selle silmatera kurikuulsa helgi poole, mida tegema ta agarasti ahvatleb ka oma hoolealust Smurovit. Ja mitte ainult seljataha jäänud omaste hauad ei ärata tema niiske pilgu tähelepanu, või, ütleme, esiisade lõkete tuhandeaastane tuhk — õmble kotikese sisse näputäis ühte ja teist ja muudkui astu! — ei, tal on kahju ära minna koduks olnud ja m i n e v i k u k s s a a n u d kõrbest, kust igaveseks lahkutakse kõigile kindlustatud ja juba ilma tööstuslike kriisideta paiksesse ellu, — teda meelitavad seljataha jäävad ürgse mõtte rännualad, saladuslikest kutsetest tulvil vaikus orgudes, kodutud ööd tähtede all, asustatud kummitustest ja viirastustest, mida sünnitab pimedus ja metsik fantaasia: see kõik, mis on hävimatu, kustumatu ja, ausalt öelda, kirjeldamatu. Aga oleks juba aeg, meie austatud Fjodor Fjodorõtš, ringi keerata ja unustada, lahti ütelda oma näilistest sugulastest, kelle meelest te niikuinii olete ainult võhik, usurpaator ja põletamist vääriv usutaganeja, —

teil oleks aeg täielikult ära needa eilne päev ja alustuseks kas või astuda tallaga langenud, inimlihal libastunud jumala näole: see on ju nii lihtne... ja pange tähele, kui kindlalt ta seejuures vaikib! Me ootame kaua, me juba väsime ootamast! aga meie Fjodor Fjodorõtš vaikib ikka, ja selles kahtlases nõutuses me näeme tema enda pikaleveninud vintsutuste allikat.

Kuuludes teadmishimuliste ja umbusklike loojate seltsi, proovib Firsov hamba all uudsuse suurimaid tõdesid, võttes samal ajal puhta kullana mineviku läbikukkunud ideid, mis me oleme päranduseks saanud koos väärtuslikuma materiaalse varaga. Üks neist — õpetus inimelu pühadusest ja kordumatusest — meeldis autorile nii väga, et ta selle kohe oma kangelasele külge riputas. Fjodor Fjodorovitšil pole aimugi, et häbiväärne maailmasõda kiskus tervenisti ja koos juurtega välja selle lopsaka piiblipuu, mille varjus — olgugi! — on kirjutatud eilse tsivilisatsiooni šedöövrid. Uus ajastu sündis tules, ja eelkõige leegitsevas raevus, niinimetatud kristliku v e n d l u s e rusudel, millega ei tohi ometi, mu kullakesed, nii kaua ja niisuguses mastaabis ausat rahvast petta, see on lihtsalt patt. Inimkond astus sellesse igatsetud ajastusse, hing räbalaiks kistud, tassides omi, sõjast väljarebitud soolikaid süles.. ei, me just nimelt ei leia, et see kujund küllaldase jõuga asja olemust väljendab! Niisiis, Fjodor Fjodorõtš, meie humanism ei ole ainult eilse jätk — sotsialistlik revolutsioon kannab endas oma, puhtama, täpsema, ülima inimlikkuse manifesti.

Otsustades silmatorkavalt ebakindla käekirjaga kirjutatud kohtade järgi on autor umbes teose keskkohast alates hakanud tundma arusaadavat ja kiiduväärt nõutust. Kuid tema katse osava võtte abil oma möödalaskmisi jutustuses olemasoleva kirjandusliku toorikuga sobitada, põimides neid süžee kanvaasse, on küllaldaseks tõendiks, et ka tema ise on sügavalt mõistnud oma töö õpetlikku ebaõnnestumist; see kahetsusest tingitud võte kergendas meil tunduvalt meie eesmärgi saavutamist, kui me sule kätte võtsime.»

II

Kui Firsov oli selle temale langetatud kohtuotsuse läbi lugenud, lükkas ta prillid laubale ja nõjatus vastu toolikorju. Ei, tal ei olnud olulisi vastuväiteid loetule, seda enam, et niisugust kriitikut tegelikkuses ei olnud. Tsiteeritud artikkel leidus jutustuses endas, ja Firsov ise oli selle oma peegelteisiku kohta kirjutanud. Seega tunnistas ta kaudselt, et teda oli tabanud täielik ebaõnnestumine.

Ta istus niiviisi kinnisilmi, täiesti tühjana, puhates raamatust ja olukorrast, milles see kirjutati. Muide, tema tuba oli valge, köetav ja küllaldaselt avar ruum, tõsi küll — seetõttu, et seal oli vähesel hulgal asju, millest ükski poleks ka kõige valvsamale rahandusinspektorile üleskirjutamiseks kõlbulik paistnud. Keset tuba ilutses kirjutuslaud, mida ka söögilauana kasutati, suvised riided olid seinal linaga tolmu eest kaetud, ja sündsuse huvides eraldas sirm naise käsutusse kolm meetrit. Vahel harva teatasid ärritatud hüüatus või niidirulli mahakukkumise iseloomulik kõrin Firsovile, et lõpuks ometi kanditakse tema aasta jooksul üsna kulunud sügispalitu kätiseid.

Vaatamata väsimusele ja pettumusele — kuni tema märkmevihikud uute visanditega ei täitunud —, tundis kirjamees lühiajalist, peaaegu õndsalikku tühjusesseisundit... kui poleks juhtunud üht viimast, nüüd juba ebasoovitavat kohtumist. Kui trepikojast kostis viis (konteri elanike arvu järgi) kokkulepitud helinat, tõusis Firsov viha pärast kloppiva südamega püsti, ja teades kõike ette, pidi alguses tormama ahju pealt seebivee kaussi koristama, kuid mõtles ümber ja jäi seisma, käed rippu. Imedes nõelaga torgitud sõrme, läks naine, käterätt märja pea ümber, ust lahti tegema ja tuli varsti tagasi ilmel, mis ei ennustanud midagi head.

«Seal on see s i n u... enese siia vedanud...» sisises ta ja kadus sirmi taha.

Pidulik ja särav, peaaegu siivutu ühes kommunaalkorteris, seisis Dolomanova lävel, levitades enda ümber tuttavaid kahinaid, ärevuse peegeldust, tabamatu lõhnaõli aroomi.

«Issand, mis sul nii jubedalt huugab, Fjodor Fjodo-

rõtš, nagu põrguahi?» küsis ta enne teretamist, kuulates selja tagant kostvat kohinat.

Firsov lahutas käsi.

«Nii-öelda jooksva elu laine, armuline proua: priimused köögis, viis tükki. Üldreeglina me vabastame oma tegelased ja lugejad nendest... noh, o l e v i k u a j u t i s t e s t e b a m u g a v u s t e s t!»

Dolomanovale tuli meelde see lause Firsovit mahategevast artiklist, ta muigas, astus sisse, tõmmates ukse ropsuga kinni, sest teised üürnikud juba vahtisid koridorist ebatavalist külalist.

«Suure vaevaga leidsin su üles, Firsov, ja ainult aadresslaua kaudu. Sa vist ei ole väga rõõmus mu tuleku üle, aga mul endalgi on kiire... ma ei võta riidestki lahti.» Siiski libistas ta kallist mustast karusnahast kasuka õlgadelt ja vaatas uudishimulikult ringi. «Ma pole kunagi näinud, kuidas kirjanikud elavad... Kas sa siinsamas l o o d ka või, Fjodor Fjodorõtš?»

Firsov tegi näo, et ta ebameeldivalt torkivat sõna ei märganud.

«Jah, siin ma olen ja siin on mu soo,» kinnitas ta laua tagant välja tulles, et külalisele tooli pakkuda, ja kui oli uuesti laua taga, valis jutuajamise lühendamiseks otsetee. «Vastupidi, mul on teie tuleku üle väga hea meel, Maria Fjodorovna, kuigi ma pean tunnistama, et olen eelmisest õnnetust teemast juba kaunis kaugele eemaldunud.»

«Hea, et sa ikka oma jalgel seisad... pärast k õ i k e s e d a,» naeris külaline, mõeldes jutustusest põhjustatud ebameeldivusi, mis kirjamehele osaks olid saanud.

«Ah, ma olen harjunud,» ütles Firsov kuivalt. «Noh, mis teil seal p õ h j a s ka huvitavat on?»

«Sina peaksid ju paremini teadma, sa oled ju autor! Ah soo, Manjukinist... Kas mäletad veel niisugust? Eile püüdis turul ühelt müüjalt saia varastada, pistis jooksu, prantsatas mu silma all maha ja ei tõusnud enam. Ma vaatasin teiste hulgas, kuidas rõugearmiline turunaine kangestunud käest oma vara tagasi kiskus... Ja veel, ma ei tea, kas see õige on: oli kuulda, et Tšikiljov võttis viimaks saapaviksikuninga vahele: pani talle nii suure maksu peale, et terve maailma viksist selle tasumiseks ei jätku...»

«Noh, see on kindlasti põrandaaluste kuritahtlik klatš,» ei toetanud Firsov teda. «Ma ei soovita seda korrata...»

«Muuseas, alles nüüd sain teada, et Batašihha oma anarhisti endale meheks võttis ja majapidamises rakkesse pani!... Kas sinu teadmisel või?» Ta jäi kurjalt vait. «Kuulsin, et sinu lauljannal oli midagi enneaegset juhtunud, mille järel ta oma majavalitseja maha jättis ja õllekeldrisse tagasi läks: seda oligi oodata. Tal on seal suur menu... tõsi küll, ta laulab nüüd rohkem bürokraatidest ja remontimata katustest, aga vahel harva põrutab ta publiku nõudel midagi varasemast repertuaarist... ja minutaolised l a n g e n u d naised kuulavad ja valavad pisaraid. Ma astusin sinna üks õhtu möödaminnes sisse...»

«... Aga lootuste vastaselt ei olnud Mitjat kohal?» läks Firsov natuke elavamaks.

Dolomanova nägu tumenes, pidulikud värvid kadusid sealt.

«Sa oled hirmus läbinägelikuks ja ebameeldivaks läinud, Fjodor Fjodorõtš. Sinu eest ei saa midagi varjata!... Muuseas, miks sa enam kunagi minu poole ei tule, nagu sa varem vahel sisse astusid? Võiksid tulla!»

Valjuhäälse avaliku kutsega naise juuresolekul maksis ta Firsovile selle eest kätte, mis too talle oli näkku ütelnud.

«Pole nagu millalgi aega olnud, Marja Fjodorovna,» venitas Firsov ükskõiksel häälel, nooksates paluvalt sirmi poole.

«Sa, Fedja, ära häbene, lippa tema juurde pooleks tunniks, kui sul v a j a on...» reageeris naine sirmi tagant kohe pingsal toonil. «Tõsi küll, pimedas nende linnaossa jääda olla kuulu järgi hädaohtlik!...»

Olukord tuli kiiruga päästa.

«Tule siia, saa tuttavaks, Katja...» ütles mees läbi hammaste. «Siin istub üks mu jutustuse kangelanna... väga huvitava elulooga seltsimees!»

«Tänan, ma olen juba lugenud,» ütles naine. «Ütle talle, et ma nõelun su palitut. Peale selle pesin ma natukese aja eest pead ja olen lisaks rase.»

Saabus loomuliku hämmelduse paus, mille järel asjaolud asetusid uude ja juba kindlasse korda.

«Palun, ütle ka temale edasi, Fedja, et mul on väga kahju. Tal on nii armas nägu, kuigi see esialgu harjumatusest natuke omapärane paistab,» vastas Dolomanova häirimatult. «Seda enam võiksid kunagi tulla, et sind lubati. Ma olen ju pärast Mitja äraminekut päris v a b a . . . võiksid kas või nädal aega minu juures elada!»

«Mis? Kas Donka kabiinis on koht vabanenud?» vihastas Firsov tõsiselt. «Nähtavasti meeldib teile, Maria Fjodorovna, kui teie isiku ümber alalõpmata üks Foiniikia sokkude puksimine käib?»

Dolomanova ei solvunud, pani suitsu ja naeratas.

«Ma kihutasin selle Donka päriselt minema . . . kas sa ei teadnud? Nagu ilmsiks tuli, oli teine päris viripill . . . tuli tookord metsast, hing niidiga kaelas ja aina vedeles mu jalge ees: «Marusja, nad tahtsid mind ära tappa!» Ise kippus, lurjus, minu eest surema, aga kui ma lubasin, siis oli kohe teine jutt . . .»

«Ega teie talle viimati seda talongi kirstu sisse sokutanud?» tundis Firsov möödaminnes huvi.

«Missugust talongi?» kortsutas Dolomanova kulmu.

«Noh, sedasama surmatalongi!» pilgutas Firsov silma, ja siis lõi välja hinge kogunenud kibedus. «Mulle selgus alles hiljuti, et ka siis, Artemi värava juures, kui ma teid troonile tõstsin, kaelustas teil üks käsi mind, teisega aga nuhtlesite oma koletist . . . ikka noaga, noaga!»

Dolomanova silmad ei pilkunudki vastuseks, ta ainult sirutas veidi õlgu ja viril naeratus libises üle huulte. Ja äkki hakkas selle naise näole siginema midagi salajast, alatut, laigulist, mida Firsov alati nii kirglikult unustada oli tahtnud: ilmselt olid need Agei puudutuste kustumatud jäljed. Ja nüüd istus tema ees teistsugune, elukogenud ja patune Manka Vjuga, selline sunnitööpõrgu hinges, et tema tühjade silmade rajuilmast ei jõudnud läbi ükski ammuse Kudjoma keskpäeva päikesekiir.

«Nojah, kes tuisu ajal kodunt välja läheb, riskib alati teelt eksida. Ja sinagi — võiksid parem oma raamatuid kirjutada, selle asemel et toppida oma nina asjadesse, mis sinusse ei puutu!» andis Dolomanova ootamatult käheda häälega ja kuidagi üleolevalt nõu. «Vaata aga vaata, sul on Donkast kahju . . . aga kes minu vastu hea on? Tead mis, Fedja: sa vaata rohkem oma jalgade ette

ja ära vahi kõrvale. Naine nutab sul siis vähem ja ise kosud ka. Näe, habe on sul pikaks kasvanud ja must oled sa, nagu oleks sind tõrva sees keedetud . . . Nii et sa siis ei taha korraks meelt lahutada? Minu poole võib ju ka hiljem tulla, ma loen öösel kaua voodis, unepuudus vaevab . . . Küll mina juba sinu eest hoolitseks, Fjodor Fjodorõtš!»

«Vaevalt et ma kunagi teie poole tulen, kallis Marusja . . .» ütles Firsov samuti läbi hammaste ja tõusis püsti.

Dolomanova kasas teda pika ja terase pilguga.

«Ah ei tule? . . . No ja muidugi! Küllap su kadunud ema on sinu eest hoolega palvetanud. Mäletad seda äikest nagu jumalateenistust, kui sa minu ees põlvede peal roomasid?» meenutas külaline, naerdes pisut kähinal ja tasandades häält. «Sul oli kange himu minuga hullata, aga mina näitasin sulle ust . . . mäletad? Sa mõtlesid ise mulle haiguse välja, mille ma Agei käest pidin saanud olema, selle kõige hirmsama . . . Tahtsid Mitjale tema julmuse eest kätte maksta, et ta näeks ja piinleks . . . aga kas nemad siis minu ja sinu vahelistest peensustest aru saavad! Tookord põlesin ma juba ammu sinises tules ja sa oleksid ennast valusasti minu vastu ära kõrvetanud, kui ma sind meie raamatu jaoks ei oleks hoidnud!» ähvardas Vjuga kurjakuulutavalt, visates koni tooli alla. «Hea küll, aitab, seelikukütt, nägime teineteist viimast korda . . . Hüvasti! Saadad väravani või?»

Nüüd kukkus sirmi taga kolksudes maha midagi, milles oli nõelu ja nööpe, ning veeres kõrinal laiali: naine tegi teatavaks oma juuresoleku.

«Miks sa siis külalist niiviisi minna lased, Fjodor, meil seal kapis on viina . . .» lausus sirmi tagant naise pisut värisev hääl.

Vjuga võttis vaikides ukselingist kinni ja äkki otsustas Firsov tõepoolest teda välisukseni saata — mitte üksi selleпärast, et ta tahtis naise väljaastumist pisut pehmendada. Ühtki sõna lausumata läksid nad trepist alla.

Väljas oli ilus ilm. Sulanired särasid ja pritsisid päikese käes, varblased ja lapsed sädistasid klaasjal märtsilumel. Pärast kodust köögivingu oli värskes õhus meeldivalt jahe.

Firsov tõstis pintsakukrae üles.

«Kelle peale sa mõtled? . . . Kirjamehele on nähtavasti uus sõbranna siginenud?» küsis Vjuga armukadedalt, märgates tindist näppu. «Noh, ütle välja, kes ta niisugune on?»

Pikka ja kitsast kinnast kätte tõmmates viivitas ta äraminekuga, kuid Firsov ei tahtnud niisugusele oma uut kiindumust teatavaks teha . . . ja pealegi oli veel vara, sest äreva eelaimuse pimedusest alles hakkasid tihenema esialgu ähmased profiilid, asjaolud ja kõned.

«Ah, on üks papitütar . . .» ühmas Firsov, et midagi vastata.

Nähtavasti jäi Dolomanova uskuma.

«Sedagi pole kauaks! Ma olen alati ütelnud, et teie, kirjanikud, olete tuulepead, teie peale ei või kindel olla . . .»

Ta keeras järsult ringi nagu Vekšingi ja hakkas hüvasti jätmata pikkamisi minema, järjest sammu kiirendades. Kirjamees saatis teda pilguga nurgani, kaksipidised tunded sisimas, ja äkki, niipea kui Dolomanova pidi kaduma, astus ta ühe sammu, siis teise talle järele imeliku ja igatseva kahetsusega — nagu oleks ta tahtnud milleski veenduda või tema kaduvaid lõhnu igaveseks sõõrmeisse meelde jätta . . . Aga vastutuules polnud enam midagi peale selle noorendava ja asjatu, mida uhkab igasugune sula.

1927—1959

SAATEKS

Leonid Leonov, väljapaistvamaid nõukogude kirjanikke, kelle loominguline tegevus algas varsti pärast Oktoobrirevolutsiooni, kelle teosed on laialdaselt tuntud kogu maailmas, sündis Moskvas 19. (31.) mail 1899. aastal vene luuletaja Maksim Leonovi perekonnas. Moskvas lõpetas ta ka gümnaasiumi. 1918. aastal sõitis ta isa juurde Arhangelskisse (kes oli 1910. aastal pärast kaheaastast vangistust sinna välja saadetud) ja töötas seal ajalehe «Severnõi Den» juures.

L. Leonov oli juba 1915. aastast peale luuletusi avaldanud; nüüd kirjutas ta retsensioone ja 1919. aastal ilmusid tema sulest esimesed proosakatsetused. 1920. aastal astus ta vabatahtlikult Punaarmeesse; ta saadeti Lõunarindele. Järgnes töö sõjaväeajalehtede juures, mis kestis 1921. aasta suveni. 1921. aasta suvel tegi ta katset astuda kunstikooli ja hiljem ülikooli, mis aga ebaõnnestus.

1922. aastast peale, millal L. Leonov avaldas terve rea novelle ja jutustusi, pühendub ta täielikult kirjandusele, temast saab kutseline kirjanik. Kogu oma edasise elu veedab ta enamjaolt Moskvas, välja arvatud evakuatsiooniaastad Suure Isamaasõja ajal Tšistopolis.

1924. aastal ilmub L. Leonovi esimene romaan «Mägrad», mis äratab väga laialdast tähelepanu. Romaan käsitleb klassivõitlust nõukogude külas. «Mägrad» on esimesi romaane, mis on jäänud nõukogude algaastate klassikalisse pärandisse kindlalt püsima.

Suureks sündmuseks nõukogude kirjanduses oli romaani «Varas» ilmumine 1927. aastal.

1930. aastal ilmub L. Leonovi romaan «Sot». Selles publitsistlikus «tootmisromaanis» kirjeldatakse paberikombinaadi ehitamist Soti jõe äärde, näidatakse vana elu aluste murdumist ja uue elu ehitamise paatost.

Leonovi järgmise romaani «Skutarevski» (1932) põhiteemaks on intelligents ja revolutsioon, teadus ja sotsialism. Huvipakkuvalt on selles kujutatud kaasaja teadlase professionaalset psühholoogiat.

Viimase suurema proosateosena enne sõda valmis Leonovil 1935. aastal romaan «Tee ookeani kaldale». Selles avaldus autori püüe luua uut sünteetilist romaanivormi, milles leiaksid orgaanilises kunstilises ühtsuses kajastamist reaalsus ja fantaasia, olevik ja tulevik.

Pärast romaani «Tee ookeani kaldale» pöördub Leonov ligi paarikümneks aastaks näitekirjanduse poole. Ta töötab lava jaoks ümber oma proosateoseid ja kirjutab draamasid («Polovtšanski aiad», «Hunt», 1940. aastal «Tuisk», mille juurde autor 1963. aastal tagasi tuli; Eestis lavastas «Vanemuine» «Tuisu» 1970. aastal).

Suurimat tähelepanu äratas Leonovi näidend «Vallutusretk» (1942, eesti laval 1945). See näidend oli oma patriootilise paatosega Suure Isamaasõja ajal väga aktuaalne ning märgiti 1943. aastal ära riikliku preemiaga. Järgmisena ilmub tema sulest muinasjutuline draama «Ljonuška», siis «Tavaline inimene», mida samuti paljud teatrid etendasid (Eestis 1946, 1953, 1955). 1946. aastal valmib näidend «Kuldne tõld», mis ümbertöötatud kujul ilmus trükis 1955. aastal (eesti keeles 1957, laval samal aastal).

1944. aastal kirjutab L. Leonov sõjajutu «Velikošumski vallutamine» ja tõlgib muu hulgas vene keelde August Jakobsoni näidendi «Kaks leeri» (1949) ning asub jälle romaani kirjutama. Mitmeaastase töö järel ilmub Leonovilt 1953. aastal tema suurim romaan «Vene mets» (eesti keeles 1958), mis oma mõttetihedusega rohkesti vastukaja tekitab ja millele 1957. aastal määratakse Lenini preemia.

1963. aastal avaldatakse L. Leonovi jutustus «Evgenia Ivanovna», mille ta oli kirjutanud juba 1938. aastal. See teos jutustab vene intelligentsi hulka kuuluva naise dramaatilisest saatusest, kes lõpetab oma elu kaugel kodumaast.

Kogu oma kirjandusliku tegevuse jooksul on L. Leonov esinenud publitsistina, võtnud aktiivselt osa rahupooldajate liikumisest, olnud NSV Liidu Ülemnõukogu saadik. Ta on kirjutanud kinojutustuse «Mister McKinley pagemine» (1961, e. k. 1962), võtnud sõna kirjanduse ja teatri küsimustes.

*

Mis puutub L. Leonovi teosesse «Varas», siis kehtib selle kohta ilmekalt ladina kõnekäänd: «Habent sua fata libelli.» Kui romaan 1927. aastal ilmus, sai ta kriitika terase tähelepanu osaliseks. Mitmed tolleaegsed kriitikud, lähtudes vulgaarsotsioloogilistest kontseptsioonidest, ründasid teost, heites autorile ette pessimismi, nepi käsitlemist kapitalismi juurde tagasipöördumisena ja kodusõja revolutsioonilise romantika vastandamist nepi-ajajärgule. Kirjanikule pandi süüks dostojevskilikkust ja psühhologismi.

Teisalt nähti romaanis väljapaistvat kirjanduslikku sündmust. Maksim Gorki näiteks ütles: «Leonovis on tunda s u u r t vene kirjanikku, väga suurt. Ta läheb Dostojevski kaudu ja läbi teiste oma fantaasia tihnikute oma keele juurde, ja te näete, milline suurepärane kuju teie ette kerkib. «Varas» on väga julge ja üsna kunstipäraselt tehtud asi . . .»

Laiema avalikkuse poolt võeti teos hästi vastu, peagi tõlgiti ta paljudesse võõrkeeltesse. Aastail 1927—1936 ilmus romaanist viis trükki.

Romaani edasise saatuse kohta kirjutab Leonid Leonov ise järgmist:

«Pärast romaani «Vene mets» ilmumist tehti mulle ettepanek «Varas» uuesti välja anda: seda teost ei võetud kogutud teoste esimesse trükki, mis kutsus välja palju lugejate kirju. Ma asusin romaani kallale kavatsusega täita oma ülesanne umbes kolme nädala või kuu ajaga. Ja juhtus nõnda, et ma tegin romaani kallal . . . kaks ja pool aastat tihedat kirjanikutööd. Ja on märkimisväärt, et kui mul oli jäänud 20 lehekülge töö lõpetamiseni, tuli mul romaan koostisosadeks lahutada ja ta uuesti, juba praeguse käega ja praeguse tindiga veel kord läbi kirjutada.

See töö oli võib-olla kõige raskem kogu minu neljakümneaastase kirjanikutegevuse jooksul.»

Kirjandusajaloos on võrdlemisi vähe näiteid teose nii põhjalikust ümbertöötamisest. Paljudel autoritel on küll kombeks oma teoseid uute väljaannete jaoks keeleliselt hoolega redigeerida — me teame näiteks Friedebert Tuglasest, kuidas ta oma teoseid elu lõpuni ikka ja jälle redigeeris —, kuid sellist üksikasjalikku läbikirjutamist esineb harva.

Mida on siis autor «Varga» 1959. aasta redaktsioonis muutnud?

Autor ütleb ise nõnda: «Kui ma «Varga» varsti pärast kodusõda kirjutasin, püüdsin ma omaks võtta uut, kuid ei tundnud veel ühiskondlike suhete «kõrgemat matemaatikat» ja kobasin käsikaudu.»

Seda «käsikaudu kobamist» ongi autor korrigeerinud elukogenud kirjaniku käega, vaadates sündmusi ajaloolisest perspektiivist. Ta on tagasi tõmmanud mõnesugust romantilist ilutsemist Mitka Vekšini ümber, saatnud laagrisse Nikolka Zavarihhini, kelle hirmuäratavat jõudu ta oli esimeses redaktsioonis üle hinnanud. Teose faabula on üldjoontes siiski endiseks jäänud, välja arvatud mõned kohendused, endiseks on jäänud teose põhikontseptsioon, võiks isegi öelda, et väikekodanluse kriitika on teravamaks läinud. Autori peamine paatos on suunatud just tšikiljovluse vastu. Peale kõige muu esitab teos L. Leonovi vaateid kunstile ja kirjandusele, mis on teose teises redaktsioonis eredalt esile toodud. Muide, autor on lisanud teosele epiloogi, milles ta polemiseerib omaaegse kriitikaga, ironiseerides ka oma noorpõlvenaiivsuse üle.

Nagu öeldud, on autor teose peamise faabula, peamised süžeelised konfliktid peaaegu puutumata jätnud. Tuleb märkida, et autor tegi aastail 1925—1927 põhjalikku eeltööd miljöö tundmaõppimiseks, kus teose tegevus areneb. Ta uuris üksikasjalikult Moskva põhjakihti ja kuritegelikku keskkonda. Ta käis koos Sergei Jesseniniga Jermakovi öömajas, külastas kriminaalkurjategijate protsesse, istus Moskva õllekeldrites, kuhu «endised inimesed» kogunesid. Seal nägi ta oma prototüüpe: vanameest, kes käis lauast lauda ja publikut raha eest juttudega lõbustas (Manjukin), allakäinud inimest, kes oma luuletusi ette luges (Donka); Agei prototüübiks on kuulus roimar Mihhail Ossipov, kes võttis osa 78 mõrvast jne.

Tõetruu ajalooline taust võimaldab autoril usutavalt teha üldistusi, formuleerida oma filosoofiat, tõmmata moraalseid konsekventse.

Mis puutub teose stiilisse, siis «Varga» esimene variant oli nagu laiade pintslitõmmetega ja kirevate laikudega ülekülvatud maal; nüüd aga on teosest saanud ornamentaalselt väljajoonistatud graafiline teos, kus iga detail on hoolikalt paika pandud.

O. S.

Леонид Леонов. ВОР. На эстонском языке. Оформление: Х. Керсна. Изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja M. Varik. Kunstiline toimetaja S. Liiva. Tehniline toimetaja K. Kallaste. Korrektorid S. Aron ja M. Amon. Laduda antud 28. V 1973. Trükkida antud 19. X 1973. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 41,0. Tingtrükipoognaid 34,44. Arvestuspoognaid 36,23. Trükiarv 60 000. «Eesti Raamat», Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimise nr. 1125. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42. Hind rbl. 1.29